

ბურჯე ყორანაშვილი

სტალინი - უტრისები
კორტრეტისათვის

თბილისი 2006

სტალინის თემა ფრიად აქტუალურია თანამედროვე მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში. დიდად სამწუხაროდ, ქართული სტალინიანა ძირითადად ჟურნალისტურ-პუბლიცისტურ დონეს ვერ გასცილებია, იგი იწერებოდა და იწერება “ადეოკატურ-გამოსარჩლებითი მეთოდით”(ივანე ჯავახიშვილი). ამდენად დიდად სჭარბობს სუბიექტივიზმი(ვითომცდა ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე). ავტორი ცდილობს ნაწილობრივ მაინც შეავსოს დიდი ხარვეზი, რაც ჩვენს ისტორიოგრაფიასა და საზოგადოებრივ აზროვნებაში აღნიშნულ თემაზე არსებობს. მით უმეტეს რომ ქართველ ისტორიკოსებს გვაქვს საკმაო საფუძველი, საისტორიო მასალა პრობლემის მეცნიერული დამუშავებისათვის.

წიგნი განკუთვნილია მეცნიერ მუშაკებისათვის, სტუდენტებისათვის და საერთოდ ისტორიით დაინტერესებულ პირთათვის.

რედაქტორი - ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **ბიჭო ბამრეკელი**

მსოფლიო-ისტორიულ “ინდივიდებს თავისი ამ მიზნების მიყოლაში არ ჰქონიათ ცნობიერება იდეისა საერთოდ, ისინი პრაქტიკოსები და პოლიტიკოსები იყვნენ. მაგრამ ამავე დროს ისინი მოაზროვნე ადამიანები იყვნენ, რომელთაც იმის განჭვრეტა გააჩნდათ, თუ რა იყო მათი დროისა და მათი სამყაროს ჭეშმარიტება – ასე ეთქვათ. ის უახლოესი გვარი, რომელიც უკვე მოცემული იყო მათს შინაგან სიღრმეში. მათი საქმე ის იყო, რომ შეეცნოთ ეს ზოგადი, შეეცნოთ თავიანთი სამყაროს აუცილებელი შემდგომი საფეხური, რათა იგი თავის მიზნად გაეხადათ და თავიანთი ენერგია მასში დაეხედებინათ.”

ჰეგელი

“ჭეშმარიტი მეისტორიე, ვითარცა გაჰკითხველი, ჯერ იმ დროების ქერქში უნდა ჩაჯდეს და მერე განიკითხოს თვით დროების შვილნიცა.”

ილია ჭავჭავაძე

“და თუმცა აღარ ვახსენებთ სტალინს,

– ჯერ კიდევ ბევრი სტალინურია!”

მიხეილ ქელიძე

როგორც არ უნდა ვაფასებდეთ იოსებ სტალინს, ვაკუთენებდეთ მას ისტორიის პროგრესულ თუ რეგრესულ ხაზს, ფაქტია, რომ მან, ვლადიმერ ლენინთან ერთად, გამოიწველი ისტორიული პიროვნების სახელი დაიმკვიდრა ("არა, რასაც არ უნდა ამბობდნენ მასზე, ასეთებს ისტორია და ხალხები არ ივიწყებენ". უინსტონ ჩერჩილი). XX საუკუნის არა მარტო რუსეთისა და საბჭოთა კავშირის (განახლებული, რესტავრირებული რუსეთის იმპერიის), არამედ მსოფლიო ისტორიის გაგება-გაცნობიერება მის გარეშე შეუძლებელია. თავის მხრივ, ი. სტალინის თემა ძალიან რთული შესასწავლია. ჯერ ერთი, რთულია მისი პიროვნება, თავისთავად აღებული. მის გასაგებად ფსიქოლოგიის როგორც მეცნიერების ღრმა ცოდნაა საჭირო. მეორე, მისი რამდენადმე ობიექტური, ადეკვატური გაგება შეუძლებელია რუსეთის, საბჭოთა კავშირისა და მსოფლიო ისტორიის სერიოზული ცოდნის გარეშე. უდავო ფაქტია, რომ თანადროული ისტორიული გარემო დიდ დაღს ასვამს თვით დიდ ისტორიულ პიროვნებებსაც კი. გამოწვევის, ცხადია, არც სტალინი იქნებოდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საეცებით კანონ'სომიერია ის დიდი ინტერესი, რასაც მსოფლიო საისტორიო მეცნიერება იწენს სტალინის საკითხისადმი. მისი ფენომენის გააზრება-გაცნობიერებას ცდილობენ ამერიკელი (აშშ), ინგლისელი, გერმანელი, ფრანგი, რუსი და სხვა ისტორიკოსები. ასე რომ, მათი შრომების სახით ჩვენ, ქართველებს, გვაქვს სამეცნიერო სტანდარტი, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ნაშრომები სტალინზე. რასაკვირველია, მსგავსი სიტუაცია ჩვენ, ქართველ ისტორიკოსებს, დიდ გამოწვევას გეთავაზობს, რაც სათანადო პასუხს საჭიროებს.

როგორაა საქმე აღნიშნული აიმართებით? დიდად სამწუხაროდ, სანუგეშო არაფერი გვაქვს. ამაში კი თავს იწენს ქართული ისტორიოგრაფიის დღევანდელი, არც თუ ისე მაღალი დონე, შემდეგ ის გარემოება, რომ ქართველებს ამ თემასთან დაკავშირებით გვიჭირს წინასწარ აკვიატებული განწყობისაგან გათავისუფლება. კერძოდ, ბევრი ჩვენგანი მიიჩნევს, რომ

სტალინის სახით ქართველმა კაცმა ყველაზე მეტი გააკეთა მსოფლიო ისტორიულ პროცესში და სახელიც ყველაზე მეტად “გაითქვა”. ამდენად, ძნელი ხდება საკითხის ობიექტური და ამით მეცნიერული ხედვა. ამიტომაცაა, რომ სტალინის თემას საქართველოში შეისწავლიან იმ “მეთოდით”, რომელსაც ჩვენი უდიდესი ისტორიკოსი ივანე ჯავახიშვილი ადვოკატურ-გამოსარჩლებითს უწოდებდა. მრავალი ადვოკატის დარად, ეიმეორებთ, ჩვენში ისტორიკოსები, მწერლები და მისთ. საკითხს უდგებიან წინასწარი განწყობით, რისგანაც ჩვეულებრივად დადებითი გააზრება და შეფასება გამომდინარეობს. მაგრამ თითქოს არის სხვანაირი გამოსავალიც – საკითხის შესწავლას მიეუდგეთ უარყოფითი განწყობით, შევარჩიოთ შესაბამისი ფაქტები და არგუმენტები მის გასააზრებლად. მეტიც, ჩავექნიოთ ხელი და ხელაღებით ვამტკიცოთ, რომ სტალინი ისტორიის უარყოფით ფიგურას წარმოადგენს.

ცხადია, ორივე ამდაგვარი მიდგომით ჭეშმარიტების გაგება გამოირიცხება. დიდი რომაელი ისტორიკოსის ტაციტუსისა არ იყოს, უნდა განვთავისუფლდეთ ამგვარი განწყობებისაგან და საკითხს მიეუდგეთ *sine ira et studio* (განრისხებისა და მიკერძოების გარეშე). მაგრამ, კვლავ გავიმეორებთ, ასეთი დამოკიდებულების (მიმართების) გადალახვა ძნელია თვით ქართველ ისტორიკოსთათვის, აღარას ვამბობთ უამრავ დილექტანტ ისტორიკოსზე, რომელთა “ნაშრომების” მეცნიერული ფასეულობა ძალზედ დაბალია.

ერთი სიტყვით, სტალინის თემა თავისებურ “საჯილდო ქეას” წარმოადგენს ქართველი ისტორიკოსებისათვის. აღნიშნული თემის მეცნიერულ (და არა ოდენ პუბლიცისტურ, ჟურნალისტურ) დონეზე გააზრებას ჩვენ ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში უნდა შევდგომოდით. თუ საქართველოში ამ მხრივ საისტორიო შემეცნება მკაცრ ზღუდეებს აწყდებოდა, ხომ შეიძლებოდა მიგვებაძა ბიზანტიელი ისტორიკოსის პროკოპი კესარიელისათვის (VI ს.) და თემა ჩუმად, არაოფიციალურადაც გაგვეანალიზებინა. მეტი გასაქანი ჰქონდათ ქართველ პოლიტიკურ ემიგრანტებს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ ვიტყვით, რომ მათ საქმეს თავი წარმატებით გაართვეს. აღნიშნული ხარვეზები რამდენადმე უნდა გამოგვესწორებინა საბჭოური

წყობილების დაისის ჟამს, გასული საუკუნის 80-იან წლებში მაინც, მით უმეტეს მისი აშკარა კრიზისიდან მოყოლებული. მაგრამ სისტემის გადაშენება-გადაგებიდან თხუთმეტი წელი გავიდა და ვერ ვიტყვით, რომ ამ საქმეში წინ თვალსაჩინო ნაბიჯები გადაგუდგას. თუ ჩვენ არ ძალგვიძს საკითხზე რობერტ თაკერის, ისააკ დოინერის ანდა ადრან ბულოკის დონეზე წერა, ყოველ შემთხვევაში ბევრი რუსი ავტორის ან უნგრელი ისტორიკოსების – ლასლო ბელადისა და თამაშ კრაუსის მსგავსად მაინც ხომ უნდა შეგვეძლოს საკითხის დამუშავება.

თითქოს თემის დიდი მნიშვნელობის გამო ქართველ ისტორიკოსთა შორის დიდი კონკურენცია უნდა გამართულიყო: იგი უნდა დაემუშავებინათ, ერთი მხრივ, საბჭოთა პერიოდისა და სკკპ ისტორიის სპეციალისტებს, რომლებსაც შესაბამისი საისტორიო მასალის მეტი ცოდნა აქვთ, და, მეორე მხრივ, ქართველ ისტორიკოსებს, რომლებიც საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის შესწავლით არიან დაკავებულნი. მართალია, უკანასკნელთ საისტორიო მასალა თავდაპირველად ნაკლებად აქვთ ათვისებული, მაგრამ თავიანთი მეტი საერთო ისტორიული ერუდიციით, თეორიულ-მეთოდოლოგიური მომზადებულობით, იმავე მასალის საგანგებო დაუფლებით, მათ შეეძლოთ წარმატებული კონკურენციის გაწევა პირველთათვის. მაგრამ, დიდად სამწუხაროდ, დღევანდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამგვარ, სასურველ, გაცხოველებულ კონკურენციას ადგილი არ აქვს. შედეგიც კანონსომიერია – სტალინის თემა სერიოზული დამუშავების გარეშე რჩება ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

“ზღვა“ ქართული სტალინიანიდან რამდენიმე პროფესიულ დონეზე დაწერილი წიგნის გამორჩევა თუ შეიძლება. უპირველესად გამოვეყოფდით ისტორიკოს გიორგი ნადირაძის ნაშრომს “სტალინი – ქართველი კაცი?” (თბილისი, 2000), თამაზ ნატროშვილის პუბლიცისტური წერილების კრებულს “ახსოვდა თუ არა საქართველო...” (თბილისი, 1994), ალექსანდრე დაუშვილის დილოგიას “სოსო ჯუგაშვილის ამბავი” (თბილისი, 2000, 2004), რომელიც მთავრდება სტალინის დაბრუნებით უკანასკნელი გადასახლებიდან (1917 წლის

მარტში). ისტორიკოსთაგან სტალინსე სტატიები და ბროშურა “სტალინის დიდი ექსპერიმენტი” (თბილისი, 2000) აქვს გამოქვეყნებული ვახტანგ გურულს, მაგრამ მათი მეცნიერული ფასეულობა დაბალია. ფსიქოლოგიური კუთხით თემის გაშუქებას შეეცადა ნოდარ ბარამიძე ორ სტატიაში.¹ მისასაღმებელია, რომ წელს ქართულ ენაზე გამოვიდა იოსებ ირემაშვილის წიგნი “სტალინი და საქართველოს ტრაგედია” (პირველად დაიბეჭდა ბერლინში 1932 წელს) ფეიქრობით, აღვიღად დაგვეთანხმებით, რომ ვერაფერი სანუგეშო მდგომარეობაა. მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სტალინის ფენომენის შესასწავლად საქართველოში რამდენიმე სასოგადოებაა შექმნილი.²

სამწუხაროდ, ჩანს, სტალინის შესახებ არსებულ ისტორიოგრაფიას, მასალებს თვით ქართველი ისტორიკოსებიც კი ნაკლებად იცნობენ. საილუსტრაციოდ გამოდგება თუნდაც შემდეგი მაგალითი: 1994-96 წლებში მათ შორის ატყდა კამათი იმაზე, თუ როდის დაიბადა იოსებ ჯუღაშვილი, თუ რომელ ქართველ ავტორს ეკუთვნის ამ მხრივ პრიორიტეტი. არადა, მანამდე, 1990 წელს, რამდენიმე რუსმა ისტორიკოსმა, სათანადო წყაროზე დაყრდნობით, უკვე დაადგინა შესაბამის თარიღად 1878 წლის 6 დეკემბერი.³

სტალინის თემის დამუშავებისას ბევრ რამეზეა პასუხი გასაცემი. უპირველეს ყოვლისა, ქართველმა ავტორმა (სრულიადაც არა მხოლოდ “პატრიოტული” მოსაზრების გამო) უნდა უკუაგდოს განსაკუთრებით რუს ისტორიკოსებს შორის გაერკელებული აზრი, თითქოს სტალინის ფენომენი (უარყოფითი შინაარსით) მნიშვნელოვანწილად იყო განპირობებული უკანასკნელის ქართული წარმოშობით. ამასვე გულისხმობენ, როდესაც მას “აზიატისა” და “აღმოსავლელი ადამიანის” სახით მოიხსენიებენ.

მაგრამ საკითხავია, რომელი ქვეყანა – რუსეთი თუ საქართველო უფრო განეკუთვნებოდა აღმოსავლურ სამყაროს? ოდენ გეოგრაფიული მდებარეობა (რუსეთის დიდი ნაწილისა აღმოსავლეთ ევროპაში) ანდა საკითხი – გეოგრაფიული თვალსაზრისით საქართველო აზიას მიეკუთვნება თუ ევროპას, ცხადია, აქ არაფერ შეაშია. აღნიშნული მიმართებით იაპონია

აზიას, მაგრამ ისტორიულად და დღევანდელი განვითარებით იგი მოწინავე საზოგადოებათა ტიპს განასახიერებს. ყოველ შემთხვევაში ისტორიულად მსგავს მაგალითს წარმოადგენს საქართველო.

ხომ ელემენტარული, თვალნათლივი ფაქტია, რომ საკუთრივ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში, მიუხედავად რუსეთის ზემოქმედებისა, გაიმარჯვა “მენშევისშმა” და არა ბოლშევისშმა, როგორც ეს რუსეთში მოხდა (ჩვენში “მენშევისში” სწორედ უმრავლესობას განასახიერებდა). ცნობილი გახლავთ ისიც, რომ ქართული მენშევისში რუსეთის დემოკრატიული განახლების მცდელობაში იმპერიის ერთ-ერთ სერიოზულ ავანგარდულ ძალას წარმოადგენდა. სახელდობრ, მან წარმოშვა საერთო იმპერიული მასშტაბის ისტორიული პიროვნებანი: ირაკლი (კაკი) წერეთელი, ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე, ნოე ჟორდანიას, აკაკი ჩხენკელი და ევგენი გეგეჭკორი. რატომ არა ამათ და მაინცდამაინც იოსებ სტალინს აქვეყნებდნენ განსაკუთრებულ ყურადღებას რუსი ისტორიკოსები და მწერლები, როდესაც სურთ ამით “სათანადოდ მიუხდონ” საქართველოს? ანდა რატომ ვერ აცნობიერებენ ისინი იმ გარემოებას, რომ ციმბირის უკანასკნელი გადასახლებიდან გათავისუფლების ეამს სტალინიმა დიდი ხნის უნახავე “სამშობლოს” – საქართველოს როდი მიაშურა, არამედ მის ნამდვილ, არჩეულ სამშობლოს – რუსეთს. დიდი პოლიტიკური აღღოს, ასევე მწარე ისტორიული გამოცდილების (საქართველოში) წყალობით, მან იცოდა, რომ მხოლოდ რუსეთში ექნებოდა მას დიდი გასაქანი.

სტალინის უდიდესი და უსასტიკესი პოლიტიკური მოწინააღმდეგის ლევ ტროცკის მიხედვით (ეგულისხმობთ მის წიგნს “სტალინი”) დამკვიდრდა საქართველოს, როგორც სტალინის ისტორიული ფონის ველურ, ბარბაროსულ ქვეყნად წარმოდგენის ტრადიცია. ამით სურთ ხაზი გაუსვან იმას, რომ სტალინის ფენომენიც მნიშვნელოვანწილად ამ დიდი წანამძღვრით გაიგება. ამგვარი მიდგომა ამაზრზენია და გამომდინარეობს საქართველოს ისტორიის, მისი კულტურის უცოდინრობიდან. დავსვათ კითხვა: როგორ, რა საფუძველზე ჰქონდა და აქეთ ლ. ტროცკის და მისთანებს გააზრებული

საქართველო? ცხადია, ყოველდღიურ და არავითარ შემთხვევაში მეცნიერული ცოდნის დონეზე.¹ ა პრიორი ნათელია, რომ ამგვარი სუბიექტური მიდგომით სტალინ'ზე ობიექტური ნაშრომი ვერ შეიქმნება, და ეს უპირველესად ლ. ტროცკის წიგნის მაგალითზე წარმოჩნდა.

წინამდებარე წიგნის ავტორს არ ახასიათებს სტალინისადმი დიდი სიმპათიები. მაგრამ ჩვენთვის იმთავითვე მიუღებელია შეხედულება, თითქოს სტალინის ინტელექტი ძალიან დაბალ დონეზე იდგა, რის გამოისობითაც იგი განათლება-ერუდიციითაც არ გამოირჩეოდა (ამგვარი თეალსაზრისის თავდაპირველი შემოქმედიც ლ. ტროცკი გახლავთ). კერძოდ, თითქოს “კობას ინტელექტი, მოკლებული წარმოსახვასა და უანგარობას, ნაკლებ მწარმოებლურია. ამასთანავე, ეს შეუპოვარი, გულღვარძლიანი, მომთხოვნი ხასიათი უკანასკნელ წლებში შექმნილი ლეგენდის საწინააღმდეგოდ, სულაც არ არის შრომის მოყვარული. გონებრივი შრომის კულტურა მისთვის არ არის დამახასიათებელი.” ტროცკიმ ეითომდაც მათემატიკური სიზუსტით გამოითქალა: სტალინის გონებრივი უნარი ლენინის შესაბამისი მაჩვენებლის 10-12% შეადგენდა. გარდა სტალინის პიროვნების დამცირება-გაბიაბრუებისა, აშკარად ჩანს უადრესად გაზვიადებული წარმოდგენა ლენინ'ზე. თუმცა, უნდა ვიფიქროთ, გული სიღრმეში ტროცკი ასე არ ფიქრობდა.

რუსი ისტორიკოსი დმიტრი ეოლკოგონოვიც წერს: “იგი (სტალინი – გ.ყ.) სულ უფრო და უფრო რწმუნდებოდა, რომ ლენინის გენიამ ბევრი რამ წინასწარ აიტაცა (предвосхитил): ელადიმერ ილიას ძის აზრმა ფარდა ახადა შორეულ შორეთს. მოღვაწეობის რომელ სფეროშიც არ უხდებოდა ძალისხმევის გამოყენება, სტალინი მასში ხედავდა შორს-შორს წინ წასული ბელადის აზრდილის ნაკვალევებს. გენსეკის აზრმა ვერ შეძლო თუნდაც მიახლოებოდა გენიის აზრს.”²

უნდა ითქვას, რომ ამგვარი გაზვიადებული წარმოდგენის დამკვიდრებაში თვითონ სტალინსაც მიუძღვის წილი. მისი მრავალგზისი განცხადებიდან ჩანდა, რომ იგი მხოლოდ და მხოლოდ ლენინის მოწაფე გახლდათ და მისი აზრების გატარებას ცდილობდა.

რა თქმა უნდა, სტალინს, თავისი ცხოვრების პირობებიდან (ოჯახი, ნათესაური და სამეცხოველო გარემოცვა, გორის სასულიერო სასწავლებელი და თბილისის სასულიერო სემინარია, ციხეებსა და გადასახლებებში ხანგრძლივი ყოფნა) არ ჰქონდა შესაძლებლობა ისეთი განათლება მიეღო, როგორიც ჰქონდათ ვ. ი. ლენინს, ლ. დ. ტროცკის, ნ. ი. ბუხარინს, ლ. ბ. კამენევს. მაგრამ, თავის მხრივ, ეს უკანასკნელნიც როდის გამოირჩეოდნენ მენშევიკებისა და, მით უმეტეს, რუსეთის ლიბერალების (თუნდაც კონსერვატორების) ფონზე, რაც სავსებით კანონზომიერ მოვლენას წარმოადგენს ბოლშევიზმის, როგორც იდეური და პრაქტიკული ორიენტაციის გამო. მაგრამ სტალინზე როგორც გაუნათლებელ ადამიანზე ლაპარაკი, მით უფრო ბოლშევიკურ-კომუნისტური მსოფლმხედველობის თვალთახედვით, არასერიოზულია. იმ ფაქტში, რომ სტალინმა შეძლო თავისი გამორჩენილი პოლიტიკური ოპონენტების დამარცხება, სხვა ფსიქოლოგიურ ნიშან-თვისებებთან (ვერაგობა, ცბიერება, ფარისევლობა და მისთ.) ერთად ინტელექტსაც, განათლებასაც მიუძღვის სათანადო როლი.

განსაკუთრებით რუს ისტორიკოსთა (ანტონ ანტონოვი-ოვსენკოს, დმიტრი ვოლკოგონოვსა და სხვათა) შორის ბოგინობს მითი, რომლის თანახმადაც ვ. ი. ლენინი, ი. სტალინისაგან განსხვავებით, ყოველმხრივ დადებით მოვლენას წარმოადგენდა.⁶ ცხადია, მას, ვითარცა უმთავრეს ინიციატორს, არ აკრიტიკებენ ე.წ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მოხდენისათვის, თელიან, რომ მისი შემდგომი ხანის ჩანაფიქრებიც სწორი იყო, მაგრამ ყოველივე ეს თითქოს სტალინმა გააქარწყლა. თითქოს არსებობდა დიდი, ხანგრძლივი დროის (70-წლიანი პერიოდის) ისტორიული პროცესის (საბჭოთა კავშირში) დემოკრატიული ალტერნატივა, რომელიც აღკვეთილ იქნა სტალინის “ბოროტი გენიით“. მაგრამ თუ იყო მსგავსი შესაძლებლობა, მაშინ რატომ არ იქნა იგი გამოყენებული პოსტსტალინისტურ საბჭოთა კავშირში ნ. ს. ხრუშჩოვის, ლ. ი. ბრეჟნევის და სხვათა მიერ? ესეც წმინდა ისტორიული შემთხვევითობის წყალობით მოხდა? მიხეილ გორბანოვისა და მისი გუნდის მაგალითზეც ხომ გამონდა, რომ ასეთი ისტორიული ალტერნატივა არც 80-იანი წლების მეორე

ნახევარში არსებობდა. ასე რომ, დემოკრატიული იდეალის აღუსრულებლობა საბჭოთა კავშირში (ასევე სხვა "სოციალისტურ ქვეყნებში") საესებით კანონსომიერ მოვლენას წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარეობდა საბჭოთა კავშირის კანონსომიერი ისტორიული კრახიც.

ფაქტია, რომ სტალინმა თვალსაჩინო როლი ითამაშა (რაც პიროვნულ ფაქტორს შეეხება) ფაშისტურ გერმანიასთან ომში, როდესაც უკანასკნელი არანაკლებ რეაქციულ ძალას განასახიერებდა, ვიდრე რუსული ბოლშევიზმ-კომუნიზმი. მაგრამ დიდი ისტორიული სიბეცე და უმადურობაა მისი ასეთი დამსახურების დაუნახაობა-იგნორირება. ეს კი თანამედროვე რუსული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი გარემოებაა. სამაგიეროდ, საზოგადოებრივი აზრის ავტორიტეტული გამოკითხვის თანახმად თანამედროვე რუსეთის ფედერაციის ორ მესამედზე მეტი კვლავ დადებითად აფასებს ვ. ი. ლენინს. ამაში კი თავს იჩენს ეროვნული მომენტი (ლენინის რუსული წარმომადგენლობა), უფრო ზუსტად, რუსული შოვინიზმი.

მაგრამ ჩვენ, ქართველებს, არ გემართება ამგვარ ტენდენციას მსგავსი იარაღი დაუუპირისპიროთ. სწორი გახლავთ ფსიქოლოგი ნოდარ ბარამიძე, რომელიც, აღნიშნავს რა სტალინის ფენომენის ობიექტური შეფასების აუცილებლობას, დასძენს: "მაგრამ ფსევდო-პატრიოტული და შოვინისტური პოზიციებიდან ამის გაკეთება შეუძლებელია. ეს უნდა გაკეთდეს ჭეშმარიტად ეროვნული და საკაცობრიო ღირებულებების გათვალისწინების ნიადაგზე." თუ ჩვენ, ქართველებს, გაგვაჩნია სათანადო ინტელექტუალური (სამეცნიერო) პოტენციალი, უნდა შეგვეძლოს ამ ამოცანის აღსრულება.

აღნიშნულ გზაზე კი დიდი დაბრკოლებები ძვეს. უპირველესად, დღევანდელი ქართველობის დიდი ნაწილის ცნობიერებაში მყარად ზის სტალინის შესახებ დამკვიდრებული სტერეოტიპი, რაც საბჭოურმა იდეოლოგიამ წარმოშვა. მის მიხედვით, სტალინი უამრავი დადებითი ნიშან-თვისებით ხასიათდებოდა. კერძოდ, იყო დიდი მოაზროვნე, დაუფლებული აზროვნების მწვერვალებს ფილოსოფიასა და მეცნიერების სხვადასხვა დარგში (პოლიტიკონომიაში, ისტორიოგრაფიაში, ენათმეცნიერებაში), უდიდესი მხედარმთაყარი და ა.შ. მაგრამ

თუ მითოლოგიურ და რელიგიურ წარმოდგენებს შევეშეებით და მოვლენას შევხედავთ ჭეშმარიტი, ნამდვილი მეცნიერებისა და ფილოსოფიის პოზიციებიდან, მაშინ ბევრი რამ სხვანაირად გამოჩნდება. ასევე ითქმის სტალინზე, როგორც სოციალური სამართლიანობის “დიდ დამამკვიდრებელზე”.

რასაკვირველია, სტალინი (ისევე როგორც ლენინი) არ იყო კონგენიალური კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსისა. ესენი ევროპული (კერძოდ, გერმანული, ფრანგული და ინგლისური) კულტურის პროდუქტს წარმოადგენდნენ. სტალინმა (ასევე ლენინმა) მათი იდეების (ფილოსოფიაში, მეცნიერებაში) სათანადო დონეზე ინტერპრეტაცია და პროპაგანდაც კი ვერ მოახერხა (თუნდაც კარლ კაუცკის და გიორგი პლეხანოვის დარად). ამისათვის მას არც სათანადო ინტელექტი აღმოაჩნდა და, ვიმეორებთ, არც ცხოვრების პირობები.

მეტიც, დაისმის კითხვა: იყო თუ არა სტალინი (აგრეთვე ლენინი, ტროცკი, ბუხარინი და სხვანი) ნამდვილი, ორთოდოქსი მარქსისტები? ამაზე პასუხი იმაში მდგომარეობს, რომ რუსული ბოლშევიზმ-კომუნიზმი თეორიულადაც და პრაქტიკულადაც, ძირითადად, რუსეთის ისტორიული და თანამედროვე სინამდვილიდან ამოიზარდა, მან მარქსიზმი მხოლოდ ზედაპირულად, ფორმალურად შეითვისა და ამ მხრივ იგი ბევრად ჩამორჩებოდა მენშევიზმს. ამას ვამბობთ პირველ ყოვლისა ამ მიმდინარეობის ლიდერებზე, მაშინ რაღა უნდა ითქვას ფართო მასებზე, რომლებსაც მარქსიზმი როგორც ფილოსოფია და მეცნიერება “დაუეფლა”.

რუსმა ბოლშევიკებმა (განსხვავებით მენშევიკებისაგან) მარქსიზმი უარყვეს მთავარ ამოსავალ პუნქტში: სოციალისტური რევოლუცია უნდა მომხდარიყო საწარმოო ძალების, მუშათა კლასის მრავალრიცხოვნობის, მეტი პოლიტიკური კულტურის პირობებში და თანაც რამდენიმე მოწინავე ქვეყანაში (იგულისხმებოდა ინგლისი, გერმანია, საფრანგეთი და აშშ). ამ შეხედულების საპირისპიროდ, მათ დაიჯერეს და “შემოქმედებითად განავითარეს რა მარქსიზმი,” დაასკვნეს სოციალისტური რევოლუციის მოხდენის, მეტიც, სოციალიზმის დამოუკიდებელი აშენების შესაძლებლობა ჩამორჩენილ

რუსეთის იმპერიაში (შემდეგ საბჭოთა კავშირში). მარქსიზმის ზემოქმედებით მწყობრ მეცნიერულ, ლოგიკურ მოსაზრებას მათ დაუპირისპირეს ლენინისეული ცნობილი სოფისტიკა: კაპიტალიზმის უთანაბრო განვითარება “იმპერიალიზმის ეპოქაში” და აქედან გამომდინარე მეტაფორა – “ჯაჭვის გაწყვეტა სუსტ რგოლში”, კერძოდ, რუსეთში. მიუხედავად აბსურდულობისა, ამგვარმა სოფისტიკამ გაჭრა, ცხადია, პირადი და ჯგუფობრივი სოციალური დაინტერესებულობის გამო. ეს უასრობა მტკიცედ გაითავისა სტალინმაღ.

უკანასკნელი, ჯერ კიდევ ოქტომბრის გადატრიალების წინა ხანს, რუსეთის კომუნისტური პარტიის VI ყრილობაზე, 1917 წლის 3 აგვისტოს, დიდი გულდაჯერებით აცხადებდა: “გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ სწორედ რუსეთი იქნება სოციალიზმისაკენ გზის გამაფრთხილებელი. დღემდე არც ერთი ქვეყანა არ სარგებლობდა ომის პირობებში ისეთი თავისუფლებით, როგორც რუსეთი, და არ უსინჯავს წარმოებისადმი მუშათა კონტროლის განხორციელება. გარდა ამისა, ჩვენი რევოლუციის ბაზა უფრო ფართოა, ვიდრე დასავლეთ ევროპაში, სადაც პროლეტარიატი დგას ბურჟუაზიის პირისპირ სრულიად განმარტოებული. ჩვენში კი მუშებს მხარს უჭერენ გლეხობის უღარიბესი ფენები. დასასრულ, გერმანიაში სახელმწიფო ხელისუფლების აპარატი გაცილებით უკეთ მოქმედებს, ვიდრე არასრულყოფილი აპარატი ჩვენი ბურჟუაზიისა, რომელიც თვითონაც ევროპის კაპიტალის მოხარკეა. უნდა უკუვაგდოთ დრომოჭმული წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ მხოლოდ ევროპას შეუძლია მიგვითითოს გზა. არსებობს მარქსიზმი დოგმატური და მარქსიზმი შემოქმედებითი. მე ამ უკანასკნელის ნიადაგზე ვდგავარ.” 1918 წლის ბოლოს კი სტატიაში გამომწვევი სათაურით “სინათლე აღმოსავლეთიდან მოდის” სტალინი წერდა: “განა ცხადი არ არის, რომ იმპერიალისტების ხროვამ უკვე დაკარგა ყოველი მორალური ღირსება ჩაგრულ ხალხთა თვალში, რომ მას სამუდამოდ მოსცილდა “ცივილიზაციისა” და “ჰუმანურობის” მედროშის ყოფილი შარავანდედი და თავის ავანაკურ არსებობას ინარჩუნებს მოსყიდვითა და დაჭირავებული ბანდებით, აფრიკელ ე.წ. “ფერადკანიანთა” მონობითა და სიბნელით? ...

სინათლე აღმოსავლეთიდან მოდის!

დასავლეთი თავისი იმპერიალისტი კაცობრივებით სიბნელისა და მონობის კერად იქცა. ამოცანა ის არაა, რომ გავაცამტვეროთ ეს კერა ყველა ქვეყნის მშრომელთა სასიხარულოდ და სანუგეშოდ⁹. და ბოლოს, 1920 წლის ნოემბერში (ბაქოს საბჭოს საზეიმო სხდომაზე) იგი დიდი პაოსით აცხადებდა: “ლუთერის ცნობილ სიტყვებს თუ გადავასხეაფერებთ, რუსეთს შეუძლია სოქებას:

“მე აქ ვდგავარ, ძველი, კაპიტალისტური, და ახალი, რევოლუციური სამყაროს მიჯნაზე, აქ, ამ მიჯნაზე, მე ვაერთიანებ დასავლეთის პროლეტარების ძაღლონესა და აღმოსავლეთის გლეხობის ძაღლონეს იმისათვის, რომ დავამსხერიოთ ძველი სამყარო. შემეწიოს მე ღმერთი ისტორიისა“¹⁰.

მაგრამ ამგვარ აზრებს არაფერი აქვთ საერთო მარქსიზმთან. ბოლშევიზმის (ლენინიზმის) ავანტიურისტულ მცდელობებს კარგად აცნობიერებდნენ დასავლეთის სოციალისტები, რუსი მენშევიკები, ლიბერალიზმის წარმომადგენლები და, საერთოდ, საღი აზრის მატარებელნი. ისინი სწორად მიხედნენ, რომ რუსეთი ბოლშევიკების ფანატიზმისა და ავანტიურის შედეგად დაადგა დიდად სახიფათო ისტორიული, სოციალური ექსპერიმენტის გზაზე, რაც კატასტროფით უნდა დამთავრებულიყო. მაგრამ ამის გასაცნობიერებლად ბოლშევიკებს, მათ შორის სტალინს, არ ეყოთ ინტელექტი და სათანადო ფსიქოლოგიური მსაობა; კერძოდ, მისი პირადი ინტერესი, მისწრაფება ხელისუფლების ხელში ჩასაგდებად, მასების ანგარიშიშეუცემელი აყოლა ისტორიული სიტუაციისა და პერსპექტივების გონივრულ, ობიექტურ ხედვას გამორიცხავდა.

გავიდა სამოკვდაათი წელი და მრავალთა ნაწინასწარმეტყველვეი გამართლდა: სსრ კავშირი, ე.წ. მსოფლიო სოციალისტური სისტემა ამიერიდან ისტორიის კუთვნილება გახდა. აღმოჩნდა, რომ ამ პერიოდის განმავლობაში რუსეთმა უზარმაზარი ისტორიული ზიგზაგი გააკეთა. სახეზე გაქცეს “ისტორიის ირონიის“ (მასზე ხშირად ლაპარაკობდნენ ჰეგელი და ენგელსი) მკაფიო ნიმუში: ისტორიულ პროცესში ადამიანები ისახავენ გარკვეულ მიზნებს, საბოლოო ანგარიშით კი სულ სხვანაირი ისტორიული შედეგები მიიღება.

ასე რომ, “ისტორიის ირონიის” დიდი მსხვერპლი გახდნენ ე. ი. ლენინი, ი. ბ. სტალინი (“ისტორიის ლოკომოტივის დიდი მემანქანე”. ლაშარ კაგანოვიჩი), ლ. დ. ტროცკი და სხვა ბოლშევიკი ბელადები, საბჭოთა სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ფრ. ენგელსს მიაჩნდა, რომ ზემოაღნიშნულ ვითარებას ადგილი იმიტომ ჰქონდა, რომ ადამიანებს, თუნდაც ისტორიულ პიროვნებებს, არ გააჩნდათ ისტორიული პროცესის მეცნიერული, ფილოსოფიური თვითშემეცნება, თვითცნობიერება. ბოლშევიკ-კომუნისტებს კი თითქოს ჰქონდათ ამის პრეტენზია, მაგრამ ეს მხოლოდ ილუზია აღმოჩნდა.

ქართველ ისტორიკოსთა ერთ ნაწილში არსებობს აზრი ისტორიული დისტანციის მართებულობაზე, რომლის თანახმადაც ისტორიული ხდომილება, მოვლენა მოგვიანებით, დროითი დისტანციის გავლის შემდგომ უნდა გაიასრულოდეს (მოგუხსენებათ, ამ თვალსაზრისისგან განსხვავებით, კარლ მარქსმა თავისი “თერამეტი ბრიუმერი ლუი ბონაპარტისა” სწორედ მოვლენათა მსვლელობის ცხელ კვალზე დაწერა).

მოდით, შესაბამის ისტორიულ სინამდვილეს, კერძოდ, სტალინის ფენომენს დღევანდელი თვალთახედვით, ისტორიის მწარე გამოცდილების საფუძველზე შევხედოთ. დიდად საბედნიეროდ, როგორც იქნა, იმუამინდელ საქართველოს (1917-21 წლებში) ეყო გონიერება და დაადგა ილიას მიერ სწორად გააზრებულ გზას; ქვეყანაში დამკვიდრდა მრავალწიობიანი ეკონომიკა, რთული სოციალური სტრუქტურა, დემოკრატიული რესპუბლიკა, საქართველო ასე თუ ისე აღდგა თავის ისტორიულ საზღვრებში. მაგრამ ქვეყნის შემდგომი მსვლელობა ამ მიმართულებით გამოირიცხა. ცხადია, გადამწყვეტი მიზეზი ამისა, საბჭოური ფილოსოფიისა და მეცნიერებისაგან (ისტორიოგრაფიისაგან) განსხვავებით, შინაგანი როლი იყო, არაყედ – გარეგანი, საბჭოური იმპერიალიზმის სახით. ხომ უეჭველი ფაქტია, რომ ი. ბ. სტალინმა საქართველოს განვითარების ხაზის გამრუდებაში, ბოლშევიკურ ყაიდაზე “მორჯულებაში” ყველაზე ავბედითი როლი ითამაშა (სერგო ორჯონიკიძის, ფილიპე მახარაძისა და სხვათა “დამსახურება” ამ თვალსაზრისით ნაკლებად მნიშვნელოვანია). თქმული დღევანდელ გათვითცნობიერებულ ქართველს არ აძლევს

საფუძველს ი. სტალინის სხვაგვარი, თუ არა უარყოფითი გაგება-შეფასებისათვის.

საბჭოთა კავშირში ე.წ. სოციალიზმის კრახთან ერთად ჩაფლავდა ეროვნული საკითხის “ერთადერთი სწორი და საბოლოო გადაწყვეტა“, რისი ილუზიაც რუს ბოლშევიკ-კომუნისტებს, უპირველესად “ეროვნული საკითხის უდიდეს თეორეტიკოსს“ სტალინს ჰქონდა. მის თვალში, კერძოდ, საქართველოს მდგომარეობა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში სავსებით ნორმალური და სასურველი გახლდათ. ეროვნულ საკითხზე დაწერილი სტატიების 1920 წელს გამოქვეყნებული კრებულის წინასიტყვაობაში სტალინი გამარჯვებულის პოსაში აღნიშნავდა: “მაშინ“ ერთმანეთს ებრძოდა ერის ორი თეორია და, შესაბამისად, ორი ნაციონალური პროგრამა: ავსტრიული, რომელსაც ბუნდმა და მენშევიკებმა¹² დაუჭირეს მხარი, და რუსული, ბოლშევიკური“;¹³ “შემდგომმა ამბებმა, განსაკუთრებით კი იმპერიალისტურმა ომმა და ავსტრია-უნგრეთის ცალკეულ ნაციონალურ სახელმწიფოებად დაშლამ, ნათლად გვიჩვენეს, თუ ვის მხარეზეა სიმართლე“;¹⁴ “ახლა, როცა შპრინგერი და ბაუერი თავიანთ ნაციონალურ პროგრამას იმედგაცრუებული შეჰყურებენ, არა გვგონია საეჭვო იყოს, რომ ისტორიამ დაჰგმო “ავსტრიული სკოლა“.¹⁵

ამჯერად მთელი სიცხადით გამოჩნდა, რომ უდავოდ სწორი იყო ილიასეული და შემდგომ არჩილ ჯორჯაძისეული შეხედულება, რომლის თანახმადაც დაპყრობილ-დამონებული საქართველოსათვის მთავარი საზრუნავი იყო მოწინავე, შეგნებული ეროვნული ძალების, მათი ენერგიის გამოთლიანება ეროვნული გათავისუფლებისათვის, სახელმწიფოს აღდგენა-განვითარებისათვის, რომ მნიშვნელოვანი სოციალური საკითხების გადაჭრაზე ქართველობას მხოლოდ ამ მიზნის მიღწევის შემდეგ უნდა ეზრუნა. თუ ამ მარტივი ისტორიული ჭეშმარიტების შესმენა სტალინს ილიასა და არჩილ ჯორჯაძისაგან არ სურდა, მაშინ მას “თავის მასწავლებელ“ ფრ. ენგელსისათვის მაინც უნდა მოესმინა (ამაზე ჩვენს წიგნში საკმაოდ ფართოდ იქნება საუბარი). გარდა ამისა, ამ ჭეშმარიტების გაგება ხომ ე.წ. საღი აზრის დონეზე იყო შესაძლებელი. მაგრამ, ვიმეორებთ, იყო სხვა, ფსიქოლოგიური

პირობები, რომელთაც გამორიცხეს ამის გაგება.

ზემოაღნიშნული გარემოების გაგება სავსებით ნათელია იმათთვის, ვისაც თანადროული ქართული ისტორიული პროცესის საზრისის წედომა სურს. ჩანს, რადაცნაირად ამას ანგარიშს უწევენ სტალინის თაყვანისმცემლებიც. ისინი უკვე ლაპარაკობენ, რომ სტალინს ჩაფიქრებული ჰქონდა საქართველოს დამოუკიდებელი მომავალი. მავანი მზადაა ამის დამადასტურებლად მოიხმოს სტალინისეული სიტყვები, წარმოთქმული 1952 წლის 14 ოქტომბერს: “წინათ ბურჟუაზია ერის მეთაურად ითვლებოდა, იგი იცავდა ერის უფლებებსა და დამოუკიდებლობას, რასაც “ყველაფერზე მაღლა” აყენებდა. ახლა ბურჟუაზია დოლარებზე ჰყიდის ერის უფლებებსა და დამოუკიდებლობას. ეროვნული დამოუკიდებლობისა და ეროვნული სუვერენიტეტის დროშა გადაგდებულია. ეჭვს გარეშეა, რომ თქვენ, კომუნისტური და დემოკრატიული პარტიების წარმომადგენლებს, მოგიხდებათ ამ დროშის აღმართვა და მისი წინ წადება, თუ გსურთ თქვენი ქვეყნის პარტიები იყოს, თუ გსურთ ერის ხელმძღვანელი ძალა გახდეთ. თქვენს მეტი ეერავინ აღმართავს მას”.¹⁶ მაგრამ ამ შემთხვევაში იგულისხმება აშშ-ის მძლავრობა დანარჩენი ქვეყნების მიმართ და მოწოდება უკანასკნელთაგან ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის (ცხადია, გამორიცხებოდა საუბარი აღმოსავლეთ ევროპის მიმართ საბჭოთა კავშირის უღლისაგან გასათავისუფლებლად). მოტანილი სიტყვების მისადაგება საქართველოს მომავალი დამოუკიდებლობისადმი კი აბსოლუტურად გამორიცხულია.

ქართველ მკითხველთა უმრავლესობა, ცხადია, ვერ შეიწყნარებს მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში (სტალინის თემაზე) არსებულ თვალსაზრისს, რომ უკანასკნელი თანამშრომლობდა მეფის “ოხრანკა“-ჟანდარმერიასთან. მაგრამ მსგავს აზრს, რაკი არსებობს, ცხადია, საფუძველი გააჩნდა და მავანთა შეცხადება არაფერს ნიშნავს. პირადად ჩვენ კი ანგარიშს ვუწვევო მსგავს შეხედულებას.

აბა, დავფიქრდეთ ორ მონათხრობზე. სტალინის ბათუმელი ამხანაგი (იატაკქვეშეთში მოღვაწეობის ხანისა) ღომენტი ვადაჭკორია აღნიშნავდა: “გადასახლებიდან

გაქცევის" შემდეგ ამხანაგი სოსო კელაე ბათუმში დაბრუნდა. მახსოვს ამხანაგ სოსოს მონათხრობი მისი გადასახლებიდან გამოქცევის შესახებ. გამოქცევის წინ ამხანაგმა სოსომ გამოაცხო მოწმობა ერთ-ერთი ციმბირელი "ისპრავნიკის" აგენტის სახელზე. მატარებელში მას აეტორღიადა რომელიღაც საეჭვო სუბიექტი-ჯაშუში. რათა თავი გაეთავისუფლებინა ამ სუბიექტისაგან, ამხანაგი სოსო ჩამოვიდა ერთ-ერთ სადგურზე, ჟანდარმს წარუდგინა თავისი მოწმობა და მოითხოვა მისგან ამ "საეჭვო" პირის დაპატიმრება. ჟანდარმმა დააკავა ეს სუბიექტი, ამასობაში მატარებელი დაიძრა, თან წაიყვანა რა სოსო...¹⁸ ეს მონაყოლი კი ფიგურირებს ოფიციალურ საიუბილეო კრებულში. სხვა ამბავია, ეს რომ უცხოურ გამოცემაში დაბეჭდილიყო, მაშინ იგი ეჭვებს აღძრავდა.

მეორე მონათხრობის მიხედვით, "განსაკუთრებულ მზრუნველობას იწენდა ამხანაგი სტალინი ჩვენს ამხანაგებს, არაღეგაღურად მომუშავე რევოლუციონერთა კადრებს. ერთხელ ოცდაცამეტი ბოლშევიკის სია ხელში ჩაუვარდა ჟანდარმებს. საჭირო იყო ამ ამხანაგების ხსნა ჯალათთა ხელიდან.

ამხანაგმა სტალინმა ყველა ზომა მიიღო იმისათვის, რომ ეს სია ჟანდარმთა სამმართველოს ხელიდან გამოეგლიჯა, და როდესაც სიის გამოგლეჯა მოხერხდა, ამხანაგმა სტალინმა შეატყობინა ამხანაგებს, რომლებიც ბაქოს გარეთ იმალებოდნენ, რომ საფრთხემ გაიარა. ისინი ბაქოში დაბრუნდნენ".¹⁹

ვიმეორებთ, ეს ინფორმაცია ნოე ჟორდანიასაგან, რაულენ არსენიძისა ან ნოე რამიშვილისაგან როდი მოდის, არამედ იოსებ ვაცეკისაგან, რომელთანაც სტალინი წლების განმავლობაში თანამშრომლობდა და რომელსაც იგი თავის მასწავლებლად (ბაქოურ პერიოდში) მიიჩნევდა, თანაც იგი (ინფორმაცია) დაბეჭდილია საბჭოურ გამოცემაში!

გავრცელებული შეხედულების საწინააღმდეგოდ, სტალინს (იოსებ ჯუღაშვილს) ჰქონდა კრიტიკული იდეური წინააღმდეგობანი ილიასთან. მეტიც, მიგვანია, რომ დიდი ქართველის მკვლელობა "ოხრანკა"-ჟანდარმერიისა და ქართველი ბოლშევიკების ერთობლივი ნამოქმედარი იყო. ამაშიც, ცხადია, ჩანს ახალგაზრდა ქართველი ბოლშევიკის

თანამშრომლობა მეფის ხელისუფლებასთან.²⁰ მაგრამ სტალინი, როგორც მაკიაველისტური პოლიტიკის მიმდევარი, ამას, ალბათ, კრიმინალად არ თვლიდა, რადგან მიზანი – სოციალისტური რევოლუცია და სოციალიზმის აშენება ამართლებდა მსგავს საშუალებას. იმავენაირი მიზნის მისაღწევად ვ. ი. ლენინიც ხომ უბინძურეს გარიგებაზე წავიდა გერმანიის ხელისუფლებასთან!²¹

წინამდებარე წიგნის ავტორი ცდილობს ნაწილობრივ მაინც ამოავსოს ის დიდი ხარვეზი, რაც დღევანდელ ქართულ სასოგადოებრივ აზროვნებაში, კერძოდ, ისტორიოგრაფიაში, სტალინის ფენომენის შესწავლის პრობლემაში არსებობს. ერთი შეხედვით, რაიმე მნიშვნელოვანი სიტყვის თქმა ამ მხრივ თითქოს შეუძლებელია. მაგრამ, მოდით, შევეცადოთ ამის აღსრულებას, მით უფრო, რომ სათანადო ერუდიციისა და თეორიული მომზადების ქონისას, ვის, რომელი ერის წარმომადგენელ ისტორიკოსს, თუ არა ქართველს, უნდა ხელეწიფებოდეს ახალგაზრდა სტალინის თემის დამუშავება.²² ამას გარდა, გვაქვს უამრავი მემუარული ხასიათის ქართული მასალა საკითხზე, რასაც, რასაკვირველია, უცხოელი ავტორები მოკლებულნი არიან.

ჩვენ სტალინის შესახებ (დაბადებიდან სიკვდილის ჩათვლით) ჩაფიქრებული გვაქვს ერცელი მონოგრაფიის დაწერაც, მაგრამ სხვა საკითხებით დაკავებულობის გამო ჯერჯერობით ეს ამოცანა მომავლისათვის გვაქვს გადადებული. მაინც, ვფიქრობთ, წინამდებარე სახითაც ჩვენი წიგნის გამოქვეყნება სასარგებლო იქნება.

და ბოლოს, ჩვენ არ გვაქვს ილუზია იმისა, რომ ამ წიგნს ყველა წამკითხველი ქართველი მოიწონებს. მოგეხსენებათ, მათემატიკოსების, ფიზიკოსების და მისთ. ნაშრომებს ბევრი არ კითხულობს, ეცნობა ცოტა, მაგრამ ისეთები, რომელთაც სუბიექტური ახირება არ აქვთ და თანაც ასე თუ ისე კომპეტენტურნი და ობიექტურად განწყობილნი არიან შესაბამისი თემის აღსაქმელად. მათგან განსხვავებით ისტორიკოსებს თითქოს გვაქვს მეტი ბედნიერება – ჩვენს ნაშრომებს უფრო ბევრი მკითხველი ჰყავს. მაგრამ ვაწყდებით უბედურებას – გვქვანან ისეთი მკითხველებიც, რომელთაც არ

ძალუძთ საკითხის ობიექტური აღქმა-გაგება და შეფასება, სამაგიეროდ აქეთ ილუზია, რომ ბევრი რამ იციან და, აქედან გამომდინარე, უფლება აქეთ აეტორს, თუნდაც იგი პროფესიონალი ისტორიკოსი იყოს, ჭკუა ასწავლონ.

რას იზამ? ასეთია ბედი ისტორიკოსის პროფესიისა. სწორედ ამგვარი განწყობილებით ველოდებით მკითხველთა ვერდიქტს წიგნზე.

¹ იხ. მისი წიგნები "ფსიქოლოგიური ნარკევეები, წერილები, სტატიები", (ბათუმი, 1999); აგრეთვე "ფსიქოლოგიური პორტრეტები" (ბათუმი, 2003).

² ქართულ ენაზე თარგმნილი უცხოელ ავტორთა წიგნებიდან აღენიშნაეთ აბდურახმან ავგორხანოვის "სტალინის სიკედილის საიდუმლო. ბერიას შეთქმულება" (1990); მილოვან ჯილასის "საუბრები სტალინთან" (1990) და კრებულებს "მე – იოსებ სტალინი" (1990) და "სტალინი ისტორიასა და ისტორიკოსთა შეფასებებში" (2002).

³ იხ. სამი ავტორის სტატია ორგანოში "Записки отдела рукописей Государственной библиотеки им В. И. Ленина" вып., 48, М., 1990: А. Спирин, "Когда родился Сталин", "Известия", 15-VI-1990.

⁴ ან რად ღირს მოვიგონოთ თვითონ ე.ი. ლენინის ღიდი ნასიბრძნი კაეკასიის შესახებ: "ქეყანა, რეფორმისშემდგომი ხანის დასაწყისში ოდნავ (!) დასახლებული მთიელებით (!), რომელნიც "მსოფლიო მეურნეობიდან და ისტორიიდანაც კი განშეიკნენ (!!) იღვწენ ", იხ. მისი "კაპიტალიზმის განვითარება რუსეთში", თბზულებათა სრული კრებული, ტ.3, გვ. 704.

⁵ Третьяков и другие, М., 1990, გვ. 214.

⁶ სამწუხაროდ, ასევე ფიქრობენ ზემოთ დასახელებული უნგრელი ავტორებიც.

⁷ იხ. მისი "ფსიქოლოგიური პორტრეტები", გვ.157.

⁸ ი.ბ. სტალინი, თბზულებანი, ტ. 3, გვ. 210-211.

⁹ თბზულებანი, ტ. 4, გვ.198.

¹⁰ იქვე, გვ. 428. სხვათა შორის, ისტორიას ღმერთი არ ჰყოლია, შესაბამისი მეზა ჰყავდა ისტორიოგრაფიას

¹¹ იგულისხმება 1913 წელი, როდესაც სტალინიზმ დაწერა "მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი".

¹² იგულისხმებიან ქართველი მენშევიკები.

¹³ თბზულებანი, ტ. 4, გვ. 403.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ ი.ბ. სტალინი, სიტყვა პარტიის XIX ყრილობაზე, თბ., 1952, გვ.13.

¹⁷ აქ ნაკულისხმებია პირველი გამოქვეყნება, 1904 წლის იანვარში.

¹⁸ იხ. "Батумская демонстрация 1902 года", М., 1937, გვ. 140-141. დ.

ვადაჭკორიას მონათხრობის ქართულ ვარიანტში ("ამიერკავკასიის ძველი მუშების ნაამბობი დიდ სტალინზე", თბ., 1939) მოტანილი პასაჟი ამოღებულია.

¹⁹ ამიერკავკასიის ძველი მუშების ნაამბობი დიდ სტალინზე, თბ., 1939, გვ. 72; იხ. აგრეთვე "Рассказы старых рабочих Закавказья о великом Сталине", М., 1937, გვ. 137-138; იგივე კრებული, ზარია ვოსტოკას გამოცემა, თბ., 1937, გვ. 68.

²⁰ დაწერილებით ამის თაობაზე იხ. ზენი მონიგრაფია "წიწამერის ტრაგედიის საიდუმლო", თბ., 2004

²¹ სხვათა შორის, ყოფილი ფუნქციონერი, იდეოლოგი, ამჟამად სტალინის თავგადასული მომხრე, მისი "თხზულებანის" მე-17 ტომის ერთ-ერთი გამომცემელი რინარდ კოსოლაპოვიც კი აღიარებს: "არ გამოერიცხა იმას, რომ იგი (სტალინი-გ.ყ.) შესაძლოა რომელიღაც მომენტში ბოლშევიკების აგენტი იყო მის ("ოხრანის") აგენტურაში. ეს აღაშინებდა ახერხებდნენ ემუშავათ ყოველ, თითქოსდა წარმოუდგენელ პირობებში და, როგორც წესი, თავისას აღწევდნენ". И. В. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 646-647. სტალინისადმი ასევე დადებითად განწყობილი რედოლფ ბალანდინი და სერგეი მირონოვი წერენ: "არ არის გამორიცხული, რომ სტალინი მართლაც იმიტირებდა მეფის ოხრანასთან თანამშრომლობას რევოლუციურ ბრძოლაში თავისი ამხანაგების ეურობევით – საჭირო იყო მოწინააღმდეგის ბანაკში ჩანერგვა". იხ. მათი ერთობლივი წიგნი: "Кеванди" სტალინის ირგვლივ" (რუსულ ენაზე), მოსკოვი, 2002, გვ. 244.

²² საკითხზე წიგნი აქვს გამოქვეყნებული ამერიკელ ისტორიკოსს ედუარდ ელის სმიტს (1967). რამდენადაც ვიცი, ამ თემაზე მონიგრაფიას წერს რონალდ სიუნი.

თავი პირველი

სტალინის ფილოსოფიურ-სოცოლოგიური ნააზრების ფასეულობის საკითხისათვის

ძირითადი სოციალ-დემოკრატიების მარქსიზმი
(იოსებ სტალინის მატალითზე)

საქართველოში დღემდე ძლიერ არის ფეხმოკიდებული შეხედულება, რომ ნოე უორდანიას, ფილიპე მახარაძე, იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი) და მისთანანი ფილოსოფიურად, კერძოდ მარქსისტულ მოძღვრებაში, ფრიად განსწავლულები იყვნენ. თითქოს მათ ეს მოახერხეს ჯერ კიდევ თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლისას. სამწუხაროდ, ჩვენში ასევე ეჭვს არ იწვევს ე.წ. მარქსიზმ-ლენინიზმის ერთიანი, მწყობრი ფილოსოფიის არსებობის მართებულობა, რაც დასავლეთში კარგა ხანია მიუღებლად ითვლება. არ მიმართავენ თუნდაც სოკრატესეული აზროვნების მეთოდს და არ უფიქრდებიან, თუ რას წარმოადგენდა კერძოდ საქართველოში ერთ დროს ძალიან პოპულარული “მარქსიზმი” (შემდეგ “მარქსიზმ-ლენინიზმი”). მას ითვისებდნენ გიორგი პლეხანოვისა და, უკეთეს შემთხვევაში, კარლ კაუცკის ნაშრომების მეშვეობით. თვითონ კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის ნაშრომებს კი ფრიად ზერელედ თუ იცნობდნენ. ამით კი დიდად იყვნენ დაშორებულნი ავთენტური მარქსიზმის ცოდნას. დიდად სამწუხაროა, რომ ეს ელემენტარული ჭეშმარიტება თვით დღევანდელი ქართველი ფილოსოფოსების უმრავლესობისთვისაც კი გაუგებარი რჩება.

ზემოაღნიშნულ გარემოებას მშვენივრად აცნობიერებდა ილია ჭავჭავაძე, რომელიც 1900 წელს დაწერილ წერილების სერიალში (“უმეცრების ფართი-ფურთი”) აჩვენა კერძოდ ნოე უორდანიას მარქსიზმში, სახელდობრ, პოლიტიკურ ეკონომიაში განსწავლულობის ფასი. მანამდეც ჩვენი დიდი ეროვნული მოღვაწე საკმაოდ საფუძელიანად, ვიტყვით, ნოე უორდანიასა და სხვებზე უკეთესად, იცნობდა მარქსის ეკონომიკურ მოძღვრებას. შემდგომში იგი სპეციალურად ჩაუღრმავდა ამ

უკანასკნელისა და ფრიდრიხ ენგელსის ისტორიულ მატერიალიზმს, სწავლობდა მათ დასავლეთის გამოჩენილ ფილოსოფოსთა, ეკონომისტთა და ისტორიკოსთა ნაშრომების მიხედვითაც. ყოველივე ამის შედეგად ილიასათვის ცხადი გახდა “რუსული მარქსიზმის” უბადრუკობა ავთენტურ მარქსიზმთან მიმართებაში და ის გარემოება, რომ ნოე ჟორდანია და “მმანი მისნი” ამ “რუსული მარქსიზმის თუთიყუშები” იყვნენ. ილიას სრული საფუძველი ჰქონდა თავისი ქართველი “მარქსისტი” ოპონენტების მიმართ ეხმარა თავის ღროზე თვითონ კარლ მარქსის მიერ თავისი ფრანგი მიმდევრების მისამართით გამოთქმული ფრაზა: “მე ის ვიცი, რომ მარქსისტი არ ეყოფილვარ“-ო.¹

მართლაც, რაც კერძოდ ქართული სოციალ-დემოკრატიის მოთავეებმა იცოდნენ მარქსიზმის მოძღვრების შესახებ, ეს არის შესაბამისი ფილოსოფიური და სოციოლოგიური მოძღვრების საყვედპურო, მასობრივი დონე. მაგრამ მაღალინტელექტუალური ნაწარმოებნი სხვადასხვა დარგში, მით უმეტეს ფილოსოფიაში, არასოდეს ყოფილა და არც იქნება ადვილად მისაწვდომი და აღსაქმელი, მით უფრო მასობრივი ცნობიერებისათვის, რომელიც მიიღტვის ბრმა რწმენაზე დაფუძნებული ცოდნისაკენ. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სტერეოტიპულ, არსებითად ცარიელ ფრაზებთან (სოკრატე რომ მყისვე გამოამჟღავნებდა ხოლმე). მაევანთა მიერ თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლის წლებში არაღვგაღურად შეძენილი მარქსიზმი, დარეინიზმი და ა.შ. იყო ისეთივე დონისა, როგორც საბჭოთა უმაღლეს სასწავლებლებში “მოღვაწე“, ნაფიცი საბჭოთა ფილოსოფოსების (უპირველესი საბჭოთა იდეოლოგების) მიერ შეძენილი და სტუდენტობისათვის გადაცემული ცოდნა. ვისაც კი ოდნავ მაინც ხელეწიფება ფრაზებს, ცარიელ სიტყვებს მიღმა აზრის ძიება და წვდომა, მისთვის ზემოაღნიშნული გარემოება ძალზე ცხადი უნდა იყოს. საბჭოური ფილოსოფია, ე.წ. მარქსიზმ-ლენინიზმი თუმცა კი აღიარებდა, რომ მარქსიზმის ერთ-ერთი ძირითადი თეორიული წყარო გახლდათ ჰეგელიანიზმი, სახელდობრ ჰეგელის დიალექტიკა, მაგრამ ამის აღიარებას ოდენ დეკლარაციული ხასიათი ჰქონდა. ჰეგელის მოძღვრების ჩაღრმავებული შესწავლა არ სურდათ და არც ხელეწიფებოდან

არა თუ კომუნიტური პარტიის ბელადებსა² და სხვა თვალსაწიანო მოღვაწეებს, არამედ თვით ფილოსოფიის საბჭოთა პროფესორის უმეტესობასაც კი. სულაც არ არის შემთხვევითი, რომ მას შემდეგ, რაც საბჭოურ სოციალურ სისტემასთან ერთად ყველი გაუვიდა ე.წ. მარქსისტ-ლენინიზმს, ჩვენში ვერ ვხვდებით მცდელობებს ნამდვილ ფილოსოფიურ (და არა ფრაზების) დონეზე გადმოსცენ მარქსისა და ენგელსის ფილოსოფია, სოციოლოგიური, პოლიტეკონომიური და მისთ. მოძღვრებანი.

მოაზროვნე ადამიანისათვის, მით უფრო ახლა, ისტორიის დღევანდელი გადასახედიდან, ნათელია ელადიმერ ლენინისა და მისი თანამოაზრეების მიერ მარქსიზმის რევიზიონიზმის არსი (ამასთან შედარებით ედუარდ ბერშტაინის მცდელობანი მკრთალად მოჩანს). ამჯერად სხვა, უფრო კონკრეტულ საკითხზე შევჩერდებით.

ქართული სოციალ-დემოკრატიის მესვეურთა გონებრივი შეზღუდულობა-სიჩლუნგე და დოგმატიზმი კარგად გამოჩნდა შემდეგ საკითხში, რომელიც შორს იდგა “უწყინარი” ფილოსოფიური თუ სოციოლოგიური შეცდომებისაგან და რომელმაც ძალზედ დიდი ზიანი მიაყენა მაშინდელ, ჩვენს საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებას. საკითხი ეხება სოციალური, კლასობრივი ბრძოლის გაშლა-განვითარებას იმ შემთხვევაში, როდესაც ესა თუ ის ხალხი, ერი, მაგალითად 1801-1917 წლების პერიოდის ქართველობა, დაპყრობილ-დამონებული იყო. სქელშუბლა დოგმატიკოსმა ქართველმა ესდეკებმა (სოციალ-დემოკრატებმა) ჩათვალეს, რომ რაკი მარქსიზმი აღიარებს კლასთა ბრძოლის უნივერსალურ, გადამწყვეტ მნიშვნელობას, აქედან გამომდინარე, შესაბამისი სტრატეგია უნდა შემუშავებულიყო იმ ხანის საქართველოშიც.

მაგრამ მსოფლიო ისტორიული პროცესი ხომ მხოლოდ კლასობრივი ბრძოლის არენა როდი გახლავთ. ფაქტია, რომ მის მსვლელობა-განვითარებაში ხშირად ჰქონდა ადგილი სიტუაციებს, როცა ესა თუ ის ეთნოსი (ხალხი, ერი) დაპყრობის საფრთხის წინაშე იმყოფებოდა ანდა დაპყრობილი იყო. რასაკვირველია, ასეთ შემთხვევებში კლასობრივი ბრძოლის ფაქტორი საგრძნობ მოდიფიკაციას განიცდიდა: დაპყრობის საფრთხის წინაშე მდგარ ან დაპყრობილ ხალხში სოციალური

დაპირისპირებულობის გაშლა-გამწეაების ნაცვლად ადგილი ჰქონდა ინტერესთა თანხვედრას, ეროვნული სოლიდარობის გაძლიერებას. მსგავსი ვითარების ნათელსაყოფად შორს წასვლა როდია საჭირო, ამისათვის საქართველოს ისტორიაც კმარა.³

მაშინდელ საქართველოს სომ უკვე თვალწინ ედგა მსგავსი სიტუაციებში მყოფი ირლანდია, პოლონეთი, ნორვეგია – დასავლეთ ევროპაში; ინდოეთი და ა.შ. – აზიაში და მისთ. ამ ქვეყნების განვითარების დღის წესრიგში იდგა სწორედ ეროვნული განთავისუფლების პრობლემა. ცხადია, ეროვნული თავისუფლებისათვის მეზობელი, ეთქვამთ, ირლანდიელები არ გაერთიანებულან ინგლისის მუშათა კლასთან, პროლეტარიატთან, უპირველესად სოციალისტური რევოლუციის მოსახდენად. ასევე იოქმის ჩამოთვლილ დანარჩენ შემთხვევებშიც. თუმცა, რა თქმა უნდა, უფრო დიდი გამართლება ჰქონდა ირლანდიისა და ინგლისის მუშათა კლასის გაერთიანებას ინგლისის მაღალი განვითარებულობის გამოისობით. გნებავთ პოლონეთზე შეეწერდეთ. ვის-ვის თუ არა, ნოე ჟორდანიას და ფილიპე მახარაძეს, რომლებიც 1890-იანი წლების პირველ ნახევარში ვარშავაში სწავლობდნენ (ვეტერინარულ ფაკულტეტზე), უნდა დაენახათ პოლონელების ეროვნული სულისკეთება, მთელი ერის გაერთიანება საერთო ეროვნული მიზნის მისაღწევად. მაგრამ შესაბამისმა ისტორიულმა გამოცდილებამ მათთვის ფუჭად ჩაიარა.

მოგვიანებით, 1920 წელს, პოლონეთ-რუსეთის ომის დროს, ისტორიის ირონიით, თვითონ ი. ბ. სტალინი იძულებული გახდა ეღიარებინა: “პოლონელთა ჯარების ზურგი ამ მხრივ მნიშვნელოვნად განსხვავდება კოლჩაკისა და დენიკინის ზურგისაგან, როგორც პოლონეთისთვის უფრო ხელსაყრელი. კოლჩაკისა და დენიკინის ზურგისაგან განსხვავებით, პოლონელთა ჯარების ზურგი ერთგვაროვანია და ნაციონალურად შეკავშირებული. აქედან გამომდინარეობს მისი ერთიანობა და სიმტკიცე. იქ გაბატონებული განწყობილება – სამშობლოს გრძნობა – მრავალი ძაფით გადაეცემა პოლონეთის ფრონტს და ჯარის ნაწილებში ქმნის ნაციონალურ შეკავშირებასა და სიმტკიცეს. აქედან გამომდინარეობს

პოლონელთა ჯარების სიმტკიცე. რასაკვირველია, პოლონეთის ზურგი კლასობრივად ერთგვაროვანი არ არის (და არც შეიძლება ერთგვაროვანი იყოს!), მაგრამ კლასობრივი კონფლიქტები ჯერ არ გაძლიერებულა იმდენად, რომ გაარღვიოს ნაციონალური ერთიანობის გრძნობა და წინააღმდეგობანი შეიტანოს კლასობრივად სხვადასხვაგვაროვან ფრონტში. პოლონელთა ჯარები საკუთრივ პოლონეთის რაიონში რომ მოქმედებდნენ, მათთან ბრძოლა, უეჭველია, ძნელი იქნებოდა“.⁴

აქ კითხვა დაისმის: როგორია თანაფარდობა ეროვნული და სოციალური საკითხების გადაწყვეტისას აღნიშნულ სიტუაციებში? დგებიან ისინი თანაბრად, თუ სოციალური განთავისუფლების საკითხი მაინც წინა პლანზე ინაცვლებს? ამის თაობაზე დამაჯერებელი პასუხი ქართველ ესდეკებს, პირველ რიგში მათ ლიდერებს, შეეძლოთ მოენახათ ფრ. ენგელსის ნაასრევში. სწორედ მისი შეხედულებით, “ეროვნული ჩაგვრის მოშორება ძირითადი პირობაა ყოველი ჯანსაღი და თავისუფალი განვითარებისათვის“;⁵ “მანამ, სანამ არ არის მიღწეული ეროვნული დამოუკიდებლობა, დიდ ხალხს ისტორიულად არ შეუძლია განიხილოს რამდენადმე სერიოზულად რაიმე საშინაო საკითხები“.⁶ სხვაგან ენგელსი შესაბამის აზრს ასე გამოსთქვამდა: “...მხოლოდ მას შემდეგ, რაც პოლონეთი ხელახლა მიადწევს თავის დამოუკიდებლობას, მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი ხელახლა იქნება განმკარგულბელი თავისი ბედ-იღბალისა, როგორც დამოუკიდებელი ერი, — მხოლოდ მაშინ დაიწყება ხელახლა შინაგანი განვითარების პროცესი“.⁷

ამდენად ნათელი გახლავთ ის გარემოება, რომ თვითონ მარქსიზმის ერთ-ერთი კლასიკოსის მიხედვით, ეთნოსის, კერძოდ, ერის დაპყრობის შემთხვევაში ამ უკანასკნელის მთელი ენერგია უნდა წარიმართოს უცხოელთაგან გასათავისუფლებლად, რომ სოციალური საკითხი ამჯერად უკანა პლანზე უნდა გადავიდეს და გადადის კიდევ. ეს უკანასკნელი დღის წესრიგში დგება მხოლოდ ერის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ. ფრ. ენგელსს მოჰქონდა იტალიის, გერმანიისა და უნგრეთის მაგალითები და უწევნებდა, რომ XIX საუკუნის 60-70-იან წლებამდე სოციალური გათავისუფლებისათვის ბრძოლა ამ

ქვეყნებში ძალიან ნელა მიდიოდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის უქონლობის, ამით ეროვნული თავისუფლების არქონის მიზეზით, რომ სოციალური განვითარების საქმე აქ წინ წავიდა მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ.¹ შემდგომში, 1893 წელს, აღნიშნული აზრი ენგელსმა ამგვარად განავითარა: “თუ არ იქნა აღდგენილი ყოველი ცალკეული ერის დამოუკიდებლობა და ერთიანობა, ისე არც პროლეტარიატის საერთაშორისო გაერთიანებაა შესაძლებელი და არც ამ ერების მშვიდობიანი და შეგნებული თანამშრომლობა საერთო მიზნების მისაღწევად. აბა წარმოიდგინეთ იტალიელი, უნგრელი, გერმანელი, პოლონელი, რუსი მუშების ერთობლივი მოქმედება ისეთ პოლიტიკურ პირობებში, რომლებიც 1848 წლამდე იყო გაბატონებული.”²

ფეოქრობთ, სრულიად აშკარაა აღნიშნულ საკითხებში მარქსიზმის კლასიკოსებისა და ქართველი ესდეკების საწინააღმდეგო თეალსაზრისები! ამის შემდგომ მათს რა მარქსისტობაზე შეიძლება ლაპარაკი?!

მეტსაც ვიტყვით, ქართველ ესდეკებს თვით საღი ისტორიული აზრიც კი დაღატობდა. ისტორიამ იცის საკმაოდ ბევრი მაგალითი იმისა, როგორ აკავშირებდა ძლიერი საგარეო საფრთხე თვით რამდენიმე ხალხსაც, ერსაც კი. პოლონეთის ისტორიიდან ცნობილია პოლონელებისა და ლიტველების გაერთიანება გერმანელებისა და თურქების აგრესიის წინააღმდეგ; პოლონეთის, ავსტრიის იმპერიის, ვენეციის და რუსეთის, ოსმალთა (თურქეთის) იმპერიის აგრესიის აღსაკვეთად. XIII საუკუნის დასაწყისში კიევის რუსეთი და მისი მაშინდელი მტრები – ყივჩაღები გაერთიანდნენ მონღოლთა წინააღმდეგ. საქართველოს წარსული ისტორიიდანაც ხომ კარგად არის ცნობილი ქართველთა, სომეხთა და ალვანელთა გაერთიანება პონტოს სამეფოს მეთაურობით რომის ექსპანსიის წინააღმდეგ, ხოლო შემდეგ – ირანის აგრესიის აღსაკვეთად. აგრეთვე ცნობილი ფაქტია ჩვენი წინაპრების სწრაფვა გაერთიანებისაკენ ენეკციასთან, რომის პაპთან, უნგრეთთან, პოლონეთთან და ა.შ. თურქეთის აგრესიის მოსაგერიებლად. უახლესი მსოფლიო ისტორიის ფაქტებიდან მივუთითებდით ყოფილი საბჭოთა კავშირის ხალხების, ამერიკელების (აშშ),

ინგლისელებისა და შემდგომ ფრანგების ერთობლივ გამოსვლას ფაშისტური გერმანიისა და იტალიის წინააღმდეგ. ასეთი უაქტების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა...

ჩვენი, ქართველების, იმუამინდელი ეროვნული ტრადიცია იმაში მდგომარეობდა, რომ სათანადო მასშტაბით ვერ გაცხადდა აღნიშნული უბრალო ჭეშმარიტება. ეს კი ქართველი ესდეკების სინდის-ნამუშევრზე უნდა იყოს, რამეთუ მათ არ ეყოთ ელემენტარული ისტორიული ალღო. როგორც დავინახეთ, მათ არც თავიანთი თითქოსდა სულიერი მამების შეგონებებისათვის დაუგდიათ ყური. ამის შემხედვარე ილია მათი მისამართით უდიდესი გულისტკივილით შენიშნავდა: “ფანატიკოსები არიან დალოცვილნი. შეიძლება ორს სხვა და სხვა უკიდურეს პარტიას ეკუთვნოდეთ, მაგრამ ჩვენ ერთად ლაპარაკი უნდა შეგვეძლოს. მრწამს ცოტაოდენ სარგებლობას მაინც მოიტანს (დიადოგი – გ.ყ.). ნაციონალური გრძნობა ძლიერ ღრმად არის ჩანერგილი, შესისხლხორცებული და თუ გაიძახიან “არაო“-ეს თავის მოტყუილებაა. კარგად ჩაიხედონ გულში.”¹⁰

ღირს შეხსენებად, რომ გაზეთმა “ივერია” 1905 წლის 3 ივლისს (№108) დაბეჭდა სტატია “ავგუსტ ბებელის აზრი მამულიშვილობის შესახებ.” გერმანიის სოციალ-დემოკრატიის ერთ-ერთი ლიდერი მასში წერდა: “მამულიშვილობა და ინტერნაციონალიზმი ამიტომ ერთმანეთის წინააღმდეგი როდია, პირიქით, ორივე ერთმანეთს აესებს საერთო საკაცობრიო ცივილიზაციის განსამტკიცებლად”; “ამა თუ იმ ქვეყნის დამოუკიდებლობაზე ჰკიდია (დამოკიდებულია – გ.ყ.) სოციალისტური მოძრაობის ნორმალური განვითარებაც. როდესაც ერი დამონებულ-შევიწროებულია, კლასობრივი სხვადასხვაობა, კლასიური ბრძოლა ძნელდება, ხდება მერთალი, შეუმჩნეველი”. მაგრამ ავგუსტ ბებელის შეგონებასაც ქართველი ესდეკების ჭკუა-გონებაზე ისეთივე ეფექტი ჰქონდა, როგორც ცერცვის შეყრას კედელზე.

ილიას მოკედინებით სულ შეძრული იროდიონ ევლოშვილი, მანამდე მტკიცე სოციალ-დემოკრატი, წერდა: “ისეთი უკუღმართი შეხედულება, როგორც ამათ (ქართველ ესდეკებს–გ.ყ.) აქეთ ეროვნულ საკითხზე, არც ერთი ქვეყნის სოციალ-დემოკრატს არა აქვს.” ეს კი იმიტომაც მოხდა, რომ

ისინი მორჩილად, უდრტვინველად აჰყვნენ ამიერკავკასიაში გადმოხვეწილ რუს სოციალ-დემოკრატ მუშებს, რომელთაც ცნობიერად თუ არაცნობიერად, რუსეთის იმპერიის ერთიანობის (ამჯერად “სოციალიზმის” სამოსელში) ინტერესები ამოძრავებდათ.

სტალინი “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” სომეხი სოციალ-დემოკრატების პატრიოტულად განწყობილი ნაწილის მიმართ ასე წერდა: “თუ ამ გზაზე სიარულს გავაგრძელებთ, ადრე თუ გვიან იძულებული გავხდებით დავასკვნათ, რომ “ნაციონალური” და კიდევ სხვა “განსხვავებანი“, მაგალითად, სომეხი პროლეტარისა ისეთივეა, როგორც სომეხი ბურჟუაზიისა, რომ სომეხ პროლეტარსა და სომეხ ბურჟუაზიას ერთნაირი ხასიათი და ზნე-ჩვეულებები აქვთ, რომ ესენი ერთ ხალხს, ერთ განწყოფულ “ნაციას” შეადგენენ. აქედან დიდი მანძილი აღარ არის “საერთო მოქმედების ნიადაგამდე“, რომელზედაც უნდა შედგნენ ბურჟუები და პროლეტარები და მეგობრულად ხელი გაუწოდონ ერთმანეთს, როგორც წევრებმა ერთი და იმავე “ნაციისა”.¹² მეტიც, ახალგაზრდა ჯულაშვილი მსგავს მცდელობაში ცარიზმის მხარდაჭერასაც კი ხედავდა: “ამასთანავე ფარისევლური პოლიტიკა თვითმპყრობელი მეფისა მოგვეჩვენება ასეთი დაძმობილების “ახალ” გამამართლებელ საბუთად, კლასთა ანტაგონიზმზე ლაპარაკი კი “დროს(!) შეუფერებელ დოქტრინერობად”.¹³

საბოლოო ანგარიშით კი თითქოს მთლად აპოკალიფსის მსგავს პერსპექტივას ექნება ადგილი: “იქ კიდევ ვისიმე პოეტური ხელი უფრო “გაბედულად” შეეხება ვიწრო ნაციონალურ სიმებს, რომლებიც ჯერ კიდევ არსებობს რუსეთის ერთა პროლეტარებში, და შესაფერ ჰანგზე ააუღერებს მათ; შოეინისტურ(!) ლათაიობას გაეხსნება კრედიტი (ნდობა), მოყვრები მტრად მოგვეჩვენება (!), მტრები – მოყვრებად (!) და “აირევა მონასტერი“, დახურდავდება რუსეთის პროლეტარიატის კლასობრივი თვითშეგნება.”¹⁴

იმავე “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” იგი წერდა: “დადგება თუ არა პროლეტარიატი ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის დროშის ქვეშ – ეს დამოკიდებულია

კლასობრივ წინააღმდეგობათა განვითარების დონეზე, პროლეტარიატის შეგნებულობასა და დარაზმულობაზე. შეგნებულ პროლეტარიატს თავისი ნაცადი დროშა აქვს, და მისთვის საჭირო არ არის ბურჟუაზიის დროშის ქვეშ დადგეს.

რაც შეეხება გლეხებს (დაჩაგრული ქვეყნის - გ.ყ.). ნაციონალურ მოძრაობაში მათი მონაწილეობა უწინარეს ყოვლისა რეპრესიების ხასიათზეა დამოკიდებული. თუ რეპრესიები "მიწის" ინტერესებს ლახავს, როგორც ეს იყო ირლანდიაში, მაშინ გლეხთა ფართო მასები დაუყოვნებლივ დგებიან ნაციონალური მოძრაობის დროშის ქვეშ.¹⁵

როდესაც ისტორიამ ახალი დიდი განსაცდელი მოგვიმზადა და 1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველო კვლავ იქნა დაპყრობილ-ანექსირებული, ამჯერად ბოლშევიკურ-კომუნისტური რუსეთის მიერ, და იგი კვლავ შედგა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის გზაზე, ქართველ ესდეკებს, ე.წ. მენშევიკებს, სავსებით სწორადაც, უკვე აღარ გახსენებით (ისევე, როგორც 1918-1921 წლებში) კლასობრივი ბრძოლა და ერის განთავისუფლებისათვის ერთიანი ფრონტის შექმნას ცდილობდნენ. მაგრამ მათი, უკვე დავიწყებული, შეცოდებები აიტაცეს ქართველმა ბოლშევიკებმა.¹⁶ ხოლო თუ რა დიდი უარყოფითი შედეგები მოჰყვა მათს ამგვარ შეხედულებებსა და პრაქტიკულ ქმედებებს, ამჟამად ყველასათვის, ვისაც ისტორიულ სინამდვილეში გარკვევა სურს, ნათელია.

ახლა მხოლოდ იოსებ სტალინზე შევჩერდებით. თუ მის თაყვანისმცემელ ამხანაგებს დაეუჯერებთ (ამასთანვე კონიუნქტურაც გავითვალისწინოთ), ჭაბუკი სოსო ჯუღაშვილი თურმე უზარმაზარ ცოდნას ფლობდა სამყაროზე. მავანთ ამისა ახლაც სჯერათ. მაგრამ, მოდით, მსგავსი წარმოდგენა საშუალო სკოლების მოსწავლეთა ცოდნით გავიცნობიეროთ - რა ფასი აქვს ამგვარ ცოდნას სამყაროზე (ასტრონომიაზე, მათემატიკაზე, ფიზიკაზე, გეოლოგიაზე, ქიმიაზე, ბიოლოგიაზე, სასოციალოებაზე და ა.შ.). მეტიც, სტალინის ერთ-ერთი თაყვანისმცემელი, სკოლის ამხანაგი გრიგოლ გლურჯიძე მოგვითხრობს, რომ თურმე სოსო ჯუღაშვილმა 13 წლის ასაკში მას გაანდო: "სამყარო და მთელი ცხოვრება სულ სხვანაირად არის მოწყობილი და ღმერთზე ლაპარაკი ფუჭი ლაყბობაა".¹⁷ აქედან გამომდინარე, სოსო ჯუღა-

შვილს უკვე ამ დროს მატერიალისტური, ათეისტური მსოფლმხედველობაც კი ჰქონია. ეს კი ნაკლებად დამაჯერებელია. ყოველ შემთხვევაში, თუ ასეა, მაშინ იგი დიდად გაორებული პიროვნება ყოფილა, სწავლა რომ თბილისის სასულიერო სემინარიაში გაუგრძელებია.

გეაოცებს ის ამბავი, რომ ფილოსოფიით “დიდად დაინტერესებული” ადამიანი არანაირ ყურადღებას აქცევდა ფილოსოფიის ისტორიის შესწავლას. ეს კი, ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, თვითმიზანი კი არა, საშუალება უნდა ყოფილიყო მარქსიზმის სერიოზული დაუფლებისათვის. პირველ ყოვლისა, ეს ჰეგელის ფილოსოფიურ მემკვიდრეობაზე ითქმის.

ი. ბ. სტალინის პირველ “ფილოსოფიურ” ნაშრომს წარმოადგენს “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?”, რომელიც 1906-1907 წლებში დაიბეჭდა. მაგრამ იგი არაა დასრულებული, რადგან მასში აღნიშნულია: “ჩვენ აქ არ გამოვეყიდეით კროპოტკინის უაღრესად შემცდარ აზრს, რომლითაც “ყოველი დიქტატურა სიკვდილია რევოლუციისათვის. მასზე მერე ვილაპარაკებთ, როცა ანარქისტების ტაქტიკას გავარჩევთ.” ამის შესახებ ი. ბ. სტალინის თხზულებათა პირველი ტომის შენიშვნებში ვკითხულობთ: “გაგრძელება პრესაში აღარ გამოქვეყნებულა, რადგან 1907 წლის შუახანებში” ამხანაგი სტალინი პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ბაქოში გადაიყვანა პარტიულ სამუშაოზე, სადაც იგი რამოდენიმე თვის შემდეგ დააპატიმრეს, ხოლო შრომის – “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?” უკანასკნელი თავები გაჩხრეკის დროს დაიკარგა”.²⁰ დიდად საეჭვოა, რომ თუ სტალინს ეს ნაშრომი დასრულებული ჰქონდა, ვერ მოახერხა მისი გამოქვეყნება მთელი რვა თვის მანძილზე, რაც მან ბაქოში დაპატიმრებამდე (1908 წლის 25 მარტი) თავისუფლად გაატარა.

სტალინისეულ ნაშრომში, სადაც სპეციალურადაა ლაპარაკი დიალექტიკურ მატერიალიზმზე, მხოლოდ განვითარებაზე (ევოლუცია-რევოლუცია) მსჯელობას ვხვდებით. ასე რომ, ავტორს გამორჩენია დაპირისპირებულთა ერთიანობისა და ბრძოლის, უარყოფის უარყოფის დიალექტიკური კანონები. ადარას ვამბობთ დიალექტიკის კატეგორიების თუნდაც უბრალოდ მოხსენიებაზე. უარყოფის უარყოფაზე არაა მითითებული იქაც კი, სადაც ლაპარაკია პირველყოფილ-

კომუნიზმზე, შემდეგ მის შეცვლაზე კერძო საკუთრებაზე დამყარებული საზოგადოებით, ხოლო შემდეგ კი – თითქოსდა კვლავ საზოგადოებრივი საკუთრების გამარჯვებაზე.²¹

ვიცი, რომ მსგავსი სახელწოდების (“ანარქიზმი და სოციალიზმი”) ნაშრომი გიორგი პლესანოვმა უფრო ადრე (1894 წელს) დაწერა. იგი დაიბეჭდა მრავალ ევროპულ ენაზე, ხოლო რუსულად - 1906 წელს. ეჭვს არ იწვევს ამ უკანასკნელის ბევრად უფრო მაღალი დონე (სხვათა შორის, სტალინი პლესანოვისეულ ამ ნაშრომს ერთხელაც კი არ მოიხსენიებს, რაც მისთვის ჩვეულებრივი სტილი გახლდათ). გადმოსცემდა რა ანარქიზმის რაობას, სტალინი ძირითადად ქართველი ავტორებით შემოიფარგლებოდა.

გვინდა მაინც სტალინის “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?” - დან შემდეგი ადგილები გამოეკეთოთ: “...სანამ პროლეტარიატი საზოგადოების მცირე ნაწილს შეადგენს, მანამდე შეუძლებელია სოციალისტური წყობილების დამყარება”;²² “წარმოების ძველი ფორმების დასამარება, კაპიტალისტური წარმოების უფრო გამსხვილება და საზოგადოების უმრავლესობის გაპროლეტარება – აი, რა პირობებია საჭირო სოციალიზმის განსახორციელებლად.”²³

სტალინი აქვე აღნიშნავდა: “ყველაზე უფრო კარგად, ყველაზე უფრო სრულიად დემოკრატიულ რესპუბლიკაშია უზრუნველყოფილი პოლიტიკური თავისუფლება (გულისხმობდა კაპიტალიზმის პირობებს – გ.ყ).”²⁴ ამიტომაც, მისი თქმით, პროლეტარული სოციალიზმის ყველა მომხრე უნდა ცდილობდეს დემოკრატიული რესპუბლიკის, როგორც სოციალიზმისაკენ საუკეთესო “გზის და ხიდის” დამყარებას.²⁵

რასაკვირველია, მსგავსი მსჯელობანი სრულიადაც არ იწვევს ეჭვს მარქსიზმის ასე თუ ისე მცოდნეში, მაგრამ ფაქტია, რომ სტალინმა, მის “მასწავლებელ” ვ. ი. ლენინთან ერთად, შემდეგში გვერდი აუარა ამ უცნობელ ჭეშმარიტებებს.

1917 წლის ნოემბერში ქუთაისში დაიბეჭდა ი. ბ. სტალინის ნაშრომი “დიალექტიკური მატერიალიზმი” (სულ 22 გვერდი მოცულობისა), რაც რაიმე სიახლეს, აისრის მნიშვნელოვან განვითარებას არ წარმოადგენს.²⁶

მსოფლიო სტალინოლოგიაში შემჩნეულია სტალინის

ფილოსოფიური რევიზიონიზმისაკენ გადახრის ფაქტები (რ. თაკერი, ა. ანტონოვ-ოვსენკო, ი. ემელიანოვი), რაც, დიდად სამწუხაროდ, ქართველი ისტორიკოსებისა და ფილოსოფოსებისათვის დღემდე უცნობი რჩება. საბჭოური შესაბამისი მითოლოგიისაგან განსხვავებით, სტალინი არც ისე ბრმად მიჰყვებოდა თვითონ ვ. ი. ლენინს და მასთან დაპირისპირებაში მოდიოდა ხოლმე. ეს ჩანს ჯერ კიდევ 1904 წლიდან, როცა სტალინი თითქოსდა ფანატიკურად იყო შეყვარებული თავის “მასწავლებელზე”. ამ წლის ოქტომბერში ქუთაისიდან ლაიფციგში თავის მეგობარ მიხეილ დავითაშვილისადმი გაგზავნილ წერილში იგი აღნიშნავდა: “გალიორკას” ეს და ამის მსგავსი საკითხები არსებითად რომ დაეყენებინა, ჩემი აზრით უკეთესი იქნებოდა. მეტყევი, ეს ლენინის საქმეაო, მაგრამ მე არ შემიძლია ამაში დაგეთანხმო. ვინაიდან ლენინის გაკრიტიკებული შეხედულებანი ლენინის საკუთრება როდია, და მათი დამახინჯება სხვა პარტიელებს ნაკლებად როდი შეეხება, ვიდრე ლენინს. რა თქმა უნდა, ლენინი სხვაზე უკეთესად შესძლებდა ამ ამოცანის შესრულებას...”²⁸

1964 წელს ავტორთა მიერ (პ. ნ. პოსპელოვის ხელმძღვანელობით) დაწერილ ვ. ი. ლენინის ბიოგრაფიაში (გამოქვეყნდა მოსკოვში) ვკითხულობთ: “რეაქციის წლებში ოტზოვისმთან ბრძოლაში მერყეობას იჩენდა და მახისტების მხრივ მარქსიზმის ფილოსოფიაზე თავდასხმებისადმი შემრიგებლურად იქცეოდა ი. ბ. სტალინი”;²⁹ “მის წერილში (დათარიღებულია 1908 წლის ივლისით) მიხა ცხაკაიასადმი, რომელიც მაშინ შვეიცარიაში ცხოვრობდა და გარკვეული დროის მანძილზე ემხრობოდა ოტზოვისტებისა და “ღვთისმშენებლების” ჯგუფს, ჩანს, რომ სტალინი ვერ აფასებდა ლენინის, პარტიის ბრძოლას ბოგდანოვის, ბაზაროვის, ლუნაჩარსკის ჯგუფთან ფილოსოფიური საკითხების შესახებ და უწოდებდა ამ ბრძოლას “ქარიშხალს ჭიქა წყალში”. ცნობდა რა ემპირიოკრიტიციზმს (მახიზმს) მოლიანობაში მიუღებლად პროლეტარული პარტიისათვის, სტალინი ამასთანავე პოულობდა მახიზმში “კარგ მხარეებს”, სთვლიდა მახს და ავენარიუსს, პოლბახისა და ჰეგელის მსგავსად, “შეცნიერების კაცებად” ფილოსოფიის საკითხებში. თავის წერილში სტალინი

წინადადებას აყენებდა განუყოფლობით და დაკონკრეტებინათ დიალექტიკური მატერიალიზმი ი. დიკგენის სტილში, შეეთვისებინათ რა გზადაგზა “მახიზმის” კარგი მხარეები.”³⁰

ამავე ხანას (1908 წლის 27 ივლისი) ეკუთვნის სტეფანე შაუმიანის წერილი მიხა ცხაკაიასადმი, სადაც აღნიშნულია: “კობა თქვენს შიდა ფრაქციულ ბრძოლას უწოდებს “ქარიშხალს ჭიქა წყალში”. ამას შეიძლება დავეთანხმოთ იმ აზრით, რომ ფრაქციაში გათიშვის შიში მე მენევენება ძალზედ გაზვიადებულად. არავითარი გათიშვა ამ ნიადაგზე არ მოხდება”³¹ ჩანს, ავტორი არაადეკვატურად აღიქვამდა შექმნილ სიტუაციას.

სტალინმა ასეთივე პოზიცია გამოხატა მაღაქია ტოროშელიძისადმი მიმართ წერილში. დასახელებულ წიგნში აღნიშნულია: “მეორე წერილში, გაგზავნილში ჟენევაში მ. ტოროშელიძის სახელზე ლენინის წიგნის “მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი” გამოსვლიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ, სტალინი, დადებითად აფასებდა რა ლენინის წიგნს, უწოდებდა მას ერთადერთ თავის გვარში კრებულს (свод) მატერიალიზმის ფილოსოფიის (გნოსეოლოგიის) დებულებებისა.” ამავდროულად იგი შეცდომით თვლიდა, რომ ბოგდანოვმა “ზუსტად და სწორად” აღნიშნა ილინის “ზოგიერთი ცალკეული შეცდომები (промахи) წიგნში “მატერიალიზმი და ემპირიოკრიტიციზმი”.³²

არსებობს მსგავსი მესამე ფაქტიც. 1911 წლის 24 იანვარს სტალინი ელადიმერ ბობროვსკის (რსდმპ წევრი, ლენინის დავალებით 1904 წელს მუშაობდა თბილისსა და ბაქოში) წერდა: “საზღვარგარეთულ “ქარიშხალზე ჭიქა წყალში”, რასაკვირველია, გსმენიათ: ლენინისა და პლეხანოვის ბლოკი, ერთი მხრივ, და ტროცკი-მარტოვის-ბოგდანოვისა მეორე მხრივ, მუშათა დამოკიდებულება პირველი ბლოკისადმი, რამდენადაც მე ვიცი, ხელსაყრელია. მაგრამ საერთოდ მუშები იწყებენ ყურებას საზღვარგარეთზე აგდებულად (пренебрежительно): “დაე, იცოცონ კედელზე, რამდენიც მათ სურთ, ჩვენი აზრით კი, ვისთვისაც ძვირფასია მოძრაობის ინტერესები, მან უნდა იმუშაოს, დანარჩენი თავისთავად მოგვარდება“-ო. ეს, ჩემი შეხედულებით, უკეთესობისკენაა. ცხადია, აქ აშკარად იგრძნობა ლენინის კრიტიკა. წერილში მახიზმის თემაზე უფრო კონკრეტულად

ასეა აღნიშნული: “სად არის ძირები ამ “ქარიშხლისა ჭიქა წყალში?” ფილოსოფიურ უთანხმოებებში? ტაქტიკურში? საორგანიზაციო პოლიტიკის საკითხებში (მემარჯვენე ბოლშევიკებისადმი დამოკიდებულება და ა.შ.)? “სხედასხვა მე“-ს თავმოყვარეობებში? როგორ მოგწონს ბოგდანოვის ახალი წიგნი? ჩემი აზრით, ილიჩის ზოგიერთი ცალკეული შეცდომა ძალიან ზუსტად და სწორადაა შემჩნეული. მართალია აგრეთვე იმაზე მითითებაც, რომ ილიჩის მატერიალიზმი ბევრი მხრივ განსხვავდება პლეხანოვის მატერიალიზმისაგან, რომ ლოგიკის საწინააღმდეგოდ (დიპლომატიის გულისათვის?) ილიჩი ცდილობს მიჩქმალოს...”

მკითხველებს ვაუწყებთ, რომ თავის დროზე აღნიშნული წერილი პერლუსტრირებული იყო პოლიციის მიერ. იგი დაიბეჭდა ამიერკავკასიაში სერგო ორჯონიკიძის “პროკონსულობის” დროს (როდესაც სამხარეო კომიტეტის პირველი მდივანი იყო) გაზეთ „ზარია ეოსტოკაში“ (1925 წლის 23 დეკემბერი).³ ცხადია, მსგავსი რამ მომავალ „დიდ ბელადს“ სულაც არ ესიამოენებოდა, მაგრამ 1925 წელს ეს შეიძლებოდა და მან წყენა „გადაჟღაპა“.

აღძრული საკითხის მძაფრი ინტრიგა იმაშიც მდგომარეობს, რომ სტალინის ამგვარი გამონათქვამების თაობაზე შეიტყო ლენინმა (მ. ცხაკაიასაგან, მ. ტოროშელიძისაგან, ს. შაუმიანისაგან, ვ. ბობროვსკისაგან?). 1911 წელს პარიზის ერთ-ერთ გარეუბანში გასეირნებისას ილიჩი ს. ორჯონიკიძეს (იგი ამ დროს აქ ცხოვრობდა და ესწრებოდა ლენინის ლექციებს ყბადაღებულ ლონჯიუმოს სკოლაში) შეკითხვია: “თქვენთვის, სერგო, ცნობილია გამოთქმა “საზღვარგარეთული ქარიშხალი ჭიქა წყალში?” მანამდეც, ს. ორჯონიკიძის აღიარებით, უკანასკნელს სურდა გაეგო, იცოდა თუ არა ილიჩმა კობას წერილების შესახებ, მისი აგდებული რეპლიკები “საზღვარგარეთულ ჭიქა წყალში.”⁴

ს. ორჯონიკიძეს დიდად გაუკვირდა, თუ საიდან იცოდა ილიჩმა ეს ამბავი. უკანასკნელს კი ამის შემდგომ მიუყოლებია: “ამას უკერე ერთი, “საზღვარგარეთული ქარიშხალი ჭიქა წყალში. როგორი აბდაუბდაა.”⁵

ს. ორჯონიკიძეს უცდია დაეცვა თავისი თანამემუღლე მეგობარი (ახლა კარგად ვიცით, თუ რა ფასი ჰქონდა სტალინის

თვალში ამგვარ მეგობრობას!). პასუხად ილინს უთქვამს: “მაწ როგორ, ვიცი. თვითონ მე კარგი მოგონებები მაქვს სტალინზე. ვაქებდი მისი “დელეგატის შენიშვნებს” პარტიის ლონდონის ყრილობის (1907 წელი) შესახებ და განსაკუთრებით “წერილებს კავკასიიდან”. მაგრამ რევოლუციას ხომ ჯერ არ გაუმარჯვია და ჩვენთვის უფლება არ მოუცია საქმის ინტერესებზე მაღლა დავეყენოთ სიმპათიები და ყოველგვარი კარგი მოგონებები... თქვენ, კავკასიელებს, დიდად გეძვირფასებათ ამხანაგობა...”³⁶

კვლავ გავედგენოთ თვალი ლენინის რეაქციას აღნიშნულთან დაკავშირებით: “თქვენ ამბობთ კობა ჩვენი ამხანაგია, თითქოს ბოლშევიკი, არ გადახტება (გადააჭარბებს). მაგრამ რომ იგი არათანმიმდევრულია, ამასე თვალდებს ხუჭკავთ? ნაილისტური ხუმრობები “ჭიქა წყალში ქარიშხლის” თაობაზე ამუღავენებს კობას, როგორც მარქსისტის უმწიფრობას.”³⁷

უფიქრობთ, ქართველ მკითხველთათვის საინტერესო იქნება სტალინის ცოლისძმის (პირველი ცოლის მხრიდან) ალექსანდრე სვანიძის შეხედულება ლენინის “მატერიალიზმ სა და ემპირიოკრიტიციზმის” თაობაზე. ბროშურაში, რომელიც გამოიცა თბილისში 1911 წელს, ავტორი წერდა: “იმ რამდენიმე თვეში, რომელიც ლენინს ფილოსოფიის შესასწავლად გადაუდვია, მას არა თუ უშრომია, თავიც კი უმტკრევია ემპირიოკრიტიციზმზე, მაგრამ საუბედურთა ამაოთ. მისი წიგნი, რომელშიც ემპირიოკრიტიციზმის რეაქციონური ხასიათი უნდა იყოს დამტკიცებული, ამტკიცებს მხოლოდ იმას, რომ რამოდენიმე თვეში ფილოსოფოსად გახდომა, თუნდაც ისეთი ნიჭიერი პიროვნებისათვის, როგორიც არის ლენინი, შეუძლებელია. მისი წიგნი თავიდან ბოლომდე სააგიტაციო ბროშურის ენითაა დაწერილი. იგი სავსეა საგაზეთო პოლემიკის მარგალიტებით, მხოლოდ ფილოსოფიურ მოსაზრებას კი, რომელიც ან დიალექტიურ მატერიალიზმს ასაბუთებდეს ან ემპირიოკრიტიციზმს ძირს უთხრიდეს, მასში ძალიან ცოტა ადგილი აქვს.”³⁸

მოტანილი ციტატიდან აშკარაა სტალინისა და ალ. სვანიძის სოლიდარობა ლენინის “დიდი ფილოსოფ ური შედეგის” კრიტიკულ შეფასებაში. ლოგიკურია დავასკენათ, რომ საკითხზე ისინი ერთად მსჯელობდნენ ხოლმე. თავის

მხრივ, სტალინის ამგვარი პოზიცია დაპირისპირებულობაში აღმოჩნდა მ. ტოროშევიჩისა და მ. დავეითაშვილის თვალსაზრისებთან.

კარგადაა ცნობილი, რომ ლენინმა ვერ შეიწყნარა ა. ბოგდანოვის რევიზიონისტური შეხედულებანი ფილოსოფიაში და არ მოისურვა მასზე დისკუსიის გამართვა ბოლშევიკების ორგანოში – გაზეთ “პროლეტარში”. მეტიც, ერეტიკოსი ფილოსოფოსი გაზეთის სარედაქციო კოლეგიიდან და მალე პარტიიდანაც გაირიცხა. უკანასკნელი იძულებული გახდა გაზეთ ვპერიოდის“ ირგვლივ ჩამოეყალიბებინა თანამოაზრეთა ჯგუფი და ასე დაეცვა თავისი ფილოსოფიური მრწამსი. მოტანილი ფაქტი მშვენიერი მაგალითია რუსული ბოლშევიზმის ლესპოტური, ტოტალიტარისტული არსისა. სტალინს, ცხადია, თავისი თვალთმაქცური ბუნებიდან გამომდინარე, თავი არ გამოუდვია ა. ბოგდანოვისა და მისი მომხრეების დასაცავად. 1910 წლის 31 დეკემბერს სოლჟინიგოდსკის გადასახლებიდან იგი პარტიის ცეკას (პარიზში) ასე სწერდა: “ვპერიოდელთა შესახებ არაფერს ვამბობ, რადგან ახლა ისინი ნაკლებ საინტერესოა არიან (კრიტიკის აზრით – გ.ე.), ვიდრე ლიკვიდატორები და პლეხანოელები. თუ როდესმე მოვლენ გონს – რა თქმა უნდა, კარგია, არა და – ჯანდაბას. დაე, თავიანთ საკუთარ წვენში იხარშონ.”³⁹ თუმცა ამის მერე, როგორც დავინახეთ, ვ. ბობროვსკისა და ა. ბოგდანოვის ფილოსოფიურ რევიზიონიზმზე სხვანაირად წერდა.

გაღის 28 წელიწადი. ვითარება რუსეთში (ახლა განახლებულ, “სოციალისტურ”, ბოლშევიკურ იმპერიაში) რადიკალურად იცვლება. ენახოთ, რა დაწერა ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე ი. სტალინმა სკკპ (ბ) ისტორიის მოკლე კურსში. მასში მაჩიხმის (ემპირიოკრიტიციზმის) შესახებ ასეა აღნიშნული: “რადაც საშინლად აწეწილი, აბნეული და რეაქციული.”⁴⁰ უკომანიდ არის გაზიარებული ილიჩისეული შესაბამისი დასკვნები:

“4) “ემპირიოკრიტიციზმის” გნოსეოლოგიური სქოლასტიკის უკან არ შეიძლება არ დავინახოთ პარტიათა ბრძოლა ფილოსოფიაში, ბრძოლა, რომელიც საბოლოო ანგარიშში გამოხატავს თანამედროვე საზოგადოების მტრული კლასების ტენდენციებსა და იდეოლოგიას.”⁴¹

“5) ემპირიოკრიტიციზმის ობიექტური, კლასობრივი როლი მოდიანად განისაზღვრება ფიდეისტებისათვის (რეაქციონერები,

რომლებიც რწმენას აძლევენ უპირატესობას მეცნიერების წინაშე – რედ.) სამსახურის გაწევით მათს ბრძოლაში მატერიალიზმის წინააღმდეგ და ისტორიული მატერიალიზმის წინააღმდეგ კერძოდ“;⁴² “6) “ფილოსოფიური იდეალიზმი (კერძოდ მახიზმი – გ.ყ.) არის... გზა ხუცობისაკენ“.⁴³

მეტსაც მოგახსენებთ, წიგნში ასეთ ფრაზებს ვხვდებით: “ეს გადაგვარებულები მარქსიზმის თეორიის დარგში“;⁴⁴ “სტოლიპინის პერიოდის ყველა და ყოველგვარი რევოლუციონისტი და გადაგვარებულები“;⁴⁵ რაც (სიტყვები) მიემართება, სხვათა შორის, რუს მახისტებს, რომელთა შეხედულებებში სტალინი ერთ დროს რაციონალურ მომენტებს ხედავდა.

ზედმეტად გექჩვნება თავი ვიმტეროთ იმაზე, თუ ე. ი. ლენინისა და ი. ბ. სტალინის მიხედვით როგორ შეიძლება გავაცნობიეროთ შესაბამისი სიტუაცია კლასობრიობის თვალსაზრისით. დაუშვათ, რომ რაკი გ. ოუშეკევიჩი და ნ. ვალენტინოვი – რუსი მახისტები მენშევიკები იყვნენ, ამჟამად მათ უკან წერილი ბურჟუაზია იდგა. მაგრამ ბოლშევიკ-მარქსისტების - ა. ბოგდანოვის, ვ. ბაზაროვისა და ა. ლუნაჩარსკის სახით რა სოციალური ძალები უნდა იქნეს დანახული? ანდა როგორ გავიგოთ სოციალურად სტალინის მერყეობა ამ შემთხვევაში? მაგრამ ასეთი კითხვები შორს სცილდება მეცნიერებისა და ფილოსოფიის სფეროებს, თვით ლოგიკის ელემენტარულ წესებს.

დიდად საეჭვოა, რომ სტალინი, თუნდაც აღნიშნულ პერიოდში, სერიოზულად იყო ჩაღრმავებული მახიზმის (ემპირიოკრიტიციზმის) არსში. უფრო საფიქრებელია, რომ მან რევერანსი გაუკეთა ბოლშევიკ მოაზროვნეებს და მოღვაწეებს – ა. ბოგდანოვს, ვ. ბაზაროვს და ა. ლუნაჩარსკის და, ამდენად, მხოლოდ ტაქტიკურად ლავირებდა.

როგორც დავინახეთ, მსოფლიო პროლეტარიატის, ხალხების მომავალ “დიდ ბელადს“ თითქოს საჭიროდ უცნია დიალექტიკური მატერიალიზმის არსში უფრო ღრმად ჩაწვდომა (ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა თავის “ანარქიზმსა თუ სოციალიზმში“). მისი ამიერკავკასიელი თანაპარტიელი ს. შაუმიანიც აღიარებდა: “ხოლო დადებითი შედეგი იქნება: უკეთესი გაცნობა მარქსიზმის ფილოსოფიური საფუძვლებისა

და ეფიქრობ, გაწმენდა ახალი “ისმებისაგან“, რომელთაც მარქსიზმის შეესება სურთ.“⁴⁶ მაგრამ რუს ბოლშევიკ-კომუნისტებისათვის ამგვარ გაკვეთილებს შედეგი არ მოუტანია.

იქნებ შემდგომი გადასახლებისას, მით უფრო პოლიტიკური აღზევების ჟამს, ი. სტალინმა სცადა გამოეყენებინა შანსი ფილოსოფიაში, კერძოდ დიალექტიკაში ღრმა, საფუძვლიანი განსწავლისა?

ცნობილი რუსი ისტორიკოსის დმიტრი ვოლკოგონოვის წიგნში “სტალინი“ (I ნაწილი) მოთხრობილია შემდეგი ამბავი: 1920-30-იან წლებში საბჭოთა კავშირში იყვნენ ბოლშევიკი ფილოსოფოსები ალექსანდრ დებორინის მეთაურობით, რომლებიც ცდილობდნენ გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის, სახელდობრ, ჰეგელიანიზმის შესწავლას (ერთ დროს მსგავსი მცდელობა ილიჩსაც ჰქონდა, რისი გამოისობითაც მას დიალექტიკის სერიოზული ცოდნის პრეტენზია გაუჩნდა). როდესაც ერთ-ერთმა ამათაგანმა იან სტენმა (კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილემ) შეამჩნია, რომ სტალინის კერძო ბიბლიოთეკაში არ ყოფილა კანტის, ჰეგელის, ფოიერბახის, ჟან ჟაკ რუსოს, დენი დიდროსა და სხვა ფილოსოფოსების ნაშრომები, მოუწოდებია “ბელადის“ ფილოსოფიურ განსწავლულობაში აღნიშნული ხარვეზის შეესება. ჩანს, სტალინსაც უცენია (რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს ეს!) ამის საჭიროება. წითელი პროფესურის ინსტიტუტის ხელმძღვანელობის რეკომენდაციით სტალინს “დიალექტიკის გაკვეთილების“ შესასწავლად სწორედ ხსენებული იან სტენი მოუწვევია. მასწავლებლის (წარმოიდგინეთ, რა გულუბრყვილო, მიაბიტი პიროვნება ყოფილა სტენი, რომ გაბედა და სტალინს ასეთ ამბულაში წარუდგა!) შეუდგენია სწავლების პროგრამა: კანტი, ფიხტე, შელინგი, ჰეგელი, ფოიერბახი, ბრედლი და, წარმოიდგინეთ... გიორგი პლუხანოვი და კარლ კაუცკიც კი.

“ფილოსოფიის მასწავლებელი კვირაში ორჯერ, განსაზღვრულ საათებში, დადიოდა “შეგირდთან“ და უხსნიდა გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის პრობლემებს, მათ შორის ჰეგელისეულ შეხედულებებს სუბსტანციაზე, გაუცხოებაზე, ყოფიერებისა და აზროვნების იგივეობაზე, რეალური სამყაროს

როგორც აბსოლუტური იდეის გამოვლენის თაობაზე. ნამდვილი ფილოსოფიური აზროვნების აბსტრაქტულობა თურმე ძალიან აღნიშნებდა სტალინს, მაგრამ ერთი ხანობა მაინც სძლევდა საკუთარ თავს და აგრძელებდა სტენის მონოტონური ხმის მოსმენას. მაგრამ მაინც თავს ვერ იკავებდა ამგვარი შეკითხვებისაგან: “ყოველივე ამას რა მნიშვნელობა აქვს კლასობრივი ბრძოლისათვის?“, “ვინ ისარგებლებს ამ აბდაუბდით პრაქტიკაში?”, “რა მნიშვნელობა აქვს ამას მარქსიზმის თეორიისათვის?” “მოწაფე” როგორღაც იგებდა რაოდენობრივი ცვლილებების თვისებრივ ცვლილებებში გადასვლას, მაგრამ უჭირდა დიალექტიკური უარყოფის, დაპირისპირებულობათა ერთიანობასა და ბრძოლის საკითხების გაცნობიერება. მით უფრო შეუძლებელი გახდა მისთვის დიალექტიკის, ლოგიკისა და გნოსეოლოგიის (შემეცნების თეორიის) ერთიანობის გაგება.

ან რად ღირს სტალინის მიერ კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის დიდი წარმომადგენლების (ლუდვიგ ფოიერბახამდე) ჩათვლა რეაქციონერებად, მემამულეთა კლასის იდეოლოგებად. ცხადია, ამგვარი გაგებისას იგი გამოდიოდა ე. ი. ლენინის მცდარი, პრიმიტიული შეხედულებებიდან ფილოსოფიის პარტიულობაზე, სახელდობრ იდეალიზმზე, როგორც რეაქციული ძალების მსოფლმხედველობაზე. ამან თავისი როლი ითამაშა სწორედ სტალინის მხრიდან აღნიშნულ დიდ ფილოსოფოსთა თეორიული მემკვიდრეობის გაუგებრობაში.

სტალინის ფსიქოლოგიური ტიპიდან გამომდინარე, სავსებით გასაგებია მიამიტ იან სტენისადმი მტრული განწყობილება. მალე, 1937 წელს სტენი, ისევე როგორც გ. კარევი, ი. ლუპოლი და სხვანი ტროცკიზმის თეორიულ მსახურებად გამოაცხადეს და დააპატიმრეს. კერძოდ, სტენს პატიმრობაში ამოხდა სული. რაღაც სასწაულით ა. დებორინი დააპატიმრებასა და სიკედილს გადაურჩა, მაგრამ კყავდათ “მომენშევიკო იდეალიზმის” საფრთხივებად, რომელსაც მუდმივად თავში ურტყამდნენ.

და ბოლოს, ეფიქრობთ, უპრიანი იქნება ერთ მომენტზეც შევჩერდეთ. ცნობილ იუგოსლავიელ სახელმწიფო პარტიულ მოღვაწესთან, შემღგომში გამოჩენილ “რევზიონისტთან” მილოვან ჯილასთან საუბარში სტალინს თვითონ მარქსიზმის

განეცადოს.⁵⁰ ამდენად არ ჩანს, რომ სტალინის საკუთარი რჩევიდან – განგავითაროთ და დავაკონკრეტოთ დიალექტიკური მატერიალიზმი ი. დიცგენის დარად, ამასთანავე გზადაგზა შევითვისოთ მაჩიზმის კარგი მხარეები (იხ. ზემოთ) – თავისთვის რაიმე სასარგებლო დასკვნა გაეკეთებინოს. თუმცა ყოველივე ამას ხელი არ შეუშლია მისთვის (1939 წელს) საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრად აერჩიათ (სწორედ ფილოსოფიის განხრით) და დიდი რიხით განეცხადებინა: “საკ.კ.პ. (ბ) ბელადებმა (ცხადია, ლენინმა და სტალინმა – გ.ყ.) იმპერიალიზმის, იმპერიალისტური ომებისა და პროლეტარული რევოლუციის ახალ პირობებში შემდგომ განავითარეს მარქსისა და ენგელსის მოძღვრება, აიყვანეს იგი ახალ საფეხურზე.”

ამდენად სტალინისა და იმჟამინდელი ქართველი მარქსისტების ნააზრევი ოდენ ფილოსოფიის სუროგატს წარმოადგენს. იგი არავითარ შემთხვევაში არაა მანევენბელი ქართული ფილოსოფიის პროგრესისა და ამაზე სერიოზული ქართველი ფილოსოფოსები არც კამათობდნენ. საკითხზე სხვაგვარი აზრი მხოლოდ სტალინის ქართველ თაყვანისმცემლებს აქვთ.

საინტერესოა, თუ როგორ წარმოედგინა საკუთარი “ფილოსოფიური აზროვნების” ევოლუცია თვითონ სტალინს. ამის თაობაზე იგი ჯერ კიდევ “მოკლე კურსში” (1938 წელს) გვამცნობდა. 1906 წელს იგი იცავდა მემამულეთა მიწების გლეხობისათვის საკუთრებად გადაცემის თვალსაზრისს. იმხანად ასევე “ბოლშევიკ დელეგატ-პრაქტიკოსთა უმრავლესობა დაყოფის იდეას ემხრობოდა“-ო.⁵¹ ცნობილია, რომ ამ საკითხში იგი დაუპირისპირდა ვ. ი. ლენინს, რომელიც მიწის ნაციონალიზაციის მომხრე იყო (მენშევიკები-მუნიციპალიზაციისა). სტალინი თავის თავს მიაკუთვნებდა “პრაქტიკოს-ბოლშევიკებს.”⁵² და ამას ხსნიდა შემდეგნაირად: “ჩვენი არასაკმაო თეორიული მომზადების გამო, აგრეთვე თეორიული საკითხებისადმი იმ უდარდელი დამოკიდებულების გამო, რაც პრაქტიკოსებს მოსდგამთ.”⁵³

სტალინის “თხზულებანის” პირველი ტომის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ, რომ 1905-1907 წლებში მისეული ნაშრომები უნდა განხილულ იქნას, “როგორც ნაწარმოები ახალ-

გაზრდა მარქსისტისა, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული დასრულებულ მარქსისტ-ლენინელად. ამიტომ გასაგებია, რომ ამ ნაწარმოებში დარჩენილია კვალი ძველი მარქსისტების (ასეთი ყოფილა! გ.ყ.) სოგიერთი, მერე მოძველებული, დებულებისა, რომლებიც შემდგომში დასძლია ჩვენმა პარტიამ⁵⁴. და ეს მაშინ, როდესაც აღნიშნულ ხანაში უკვე დაწერილი ჰქონდა “ფილოსოფიური” ნარკვევი “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?”, სადაც, ყოველ შემთხვევაში ავტორის პრეტენზია ფილოსოფოსობაზე დიდია. ამჯერადაც კვლავ იმეორებდა, რომ რსდმპ IV ყრილობის ჩატარების დროს (1906 წელი) იგი ოდენ პრაქტიკოსი გახლდათ: “მაგრამ ჩვენ, პრაქტიკოსები, ვერ ვწუდებოდით ამ საქმის (იგულისხმება ლენინის მიერ 1905 წელს წამოყენებული იდეა განუწყვეტელი რევოლუციის შესახებ – გ.ყ.) დედაარსს და არ გვესმოდა მისი ღიადი მნიშვნელობა – ჩვენი არასაკმაო თეორიული მომსაღების გამო, აგრეთვე თეორიული საკითხებისადმი იმ უდარდელი დამოკიდებულების გამო, რაც პრაქტიკოსებს მოსდგამო.”⁵⁵

სტალინის ფილოსოფიური აზროვნების დონეს კარგად ახასიათებს მისი აზრები, გამოთქმული 1946 წლის 23 დეკემბერს გამართულ საბჭოთა ბობოლა იდეოლოგიების თათბირზე, რომელზედაც განიხილებოდა სკკპ ცკ-სთან არსებული პროპაგანდა-აგიტაციის გამგის, ნაფიცი ფილოსოფოსის გიორგი ალექსანდროვის წიგნი “დასავლეთეუროპული ფილოსოფიის ისტორია.”⁵⁶

ძველი, ანტიკური ბერძნული ფილოსოფიის მაღალ განვითარებას სტალინი იმით ხსნიდა, რომ ეაჭართა კლასის გაჩენასთან ერთად განვითარება ჰპოვა მეცნიერებამაც.⁵⁷ მსგავს რამეს აღგილი ჰქონდაო აღორძინების ეპოქის ეუროპაში. მაგრამ ეაჭრობა ხომ მატერიალური ცხოვრების სფეროს შემადგენელი ნაწილია და ამ მხრივ მხოლოდ მასზე მითითება ზედაპირულია, არც ოდენ მეცნიერების თუნდაც მაღალი მდგომარეობით გაიგება ფილოსოფიის პროგრესი.

ჭეშმარიტად განსაცვიფრებელია “ბელადის” მსჯელობები გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის თაობაზე. იგი აცხადებდა: “მიღებულია ითვლებოდეს, რომ ჰეგელი იყო გერმანიის ბურჟუაზიის იდეოლოგი. ეს ასე არ არის. ჰეგელის

ფილოსოფია ასახავდა არისტოკრატის რეაქციულ მისწრაფებებს, გერმანიის თავადაზნაურობის (дворянство! – გ.ყ.) შიშს საფრანგეთის რევოლუციის წინაშე... გაღაშქრება ფრანგული მატერიალიზმის წინააღმდეგ – აი საფუძველი გერმანული ფილოსოფიისა;“⁵⁸ “ყველა ისინი (გერმანელი ფილოსოფოსები – გ.ყ.) რევოლუციის წინააღმდეგნი იქნენ. ისინი დაშინებულნი იქნენ საფრანგეთის რევოლუციით;“⁵⁹ “პეგელი, კანტი, ფიხტე (ამგვარად ჩამოთვლიდა! – გ.ყ.) ეწიდებოდნენ ხალხს. ყველაფერზე მიდიოდნენ, მაგრამ არა საფრანგეთის რევოლუციის ნაკვალევზე.”⁶⁰

როგორც ვხედავთ, სტალინი ამ შემთხვევაშიც “სათანადოდ” ავითარებდა ვ.ი. ლენინის მიერ აღმოჩენილ “დებულებებს” ფილოსოფიის მარადი პარტიულობის, მატერიალიზმისა და იდეალიზმის დაპირისპირებულობის შესაბამისი სოციალური ძალებით ახსნის შესახებ. უკიდურესი დოგმატური აზროვნება უარყოფდა ელემენტარულ ფაქტს – დიდ გერმანელ ფილოსოფოსთა ნააზრევის ანტიფეოდალურ, პროგრესულ, ბურჟუაზიულ ხასიათს. შესაძლოა სტალინის ამგვარ გამოხდომაში თავს იჩენდა სიძულვილიც ფაშისტური გერმანიის მიმართ.

“ბელადს“ საბჭოთა იდეოლოგიების თათბირზე სხვა “დიდი აღმოჩენებიც” გაუქუთებია. დიდი სოციალისტ-უტოპისტის შარღლ ფურიეს იდეა საზოგადოების ევოლუციის ფაზების შესახებ გაუგებრობად ჩაუთვლია. მაგრამ ხომ ფაქტია უკანასკნელის, როგორც თვალსაჩინო დიალექტიკური მოაზროვნის ფრ. ენგელსისეული შეფასება.⁶¹ ასევე “გა(კამტკერებულ იქნა“ შეხედულება ფილოსოფიური წრეების (витки) თაობაზე (“ახალგაზრდა მარქსისტი ამას ხელს ჩასჭიდებს და დაატრიალებს, თავგზას აუბნევს რიგით მკითხველთა მასას“).⁶² თუმცა მსგავს რამეს გამოთქვამდა ენგელსი (“მატერიალიზმისა და დიალექტიკის განვითარება უარყოფის უარყოფის გზით), და ლენინიც, რასაც გ. თ. აღექსანდროვი ეყრდნობოდა.

ყველაზე “დიდი აღმოჩენა“ მაინც შემდეგი გახლავთ. სახელდობრ, თურმე დიდი ფილოსოფოსები ყოფილან ისინი (განსაკუთრებით ლენინი), ვისაც ხალხის მასები მიჰყვებოდა და არა ისინი, ვინც განცალკევებული, თავისთვის წერდა.⁶³ მსგავსი

იდევბის აპოთეოსს წარმოადგენს აღიარებანი: “მარქსიზმი-ეს კლასის რელიგიაა. თუ გინდა მარქსისტთან გეკონდეს საქმე, იმაედროულად იქონიე საქმე კლასთანაც, მასასთან;”⁴⁴ “ჩვენ ლენინელები (ნანს, მარქსიზმი აღარაფერ შუაში იყო - გ.ყ.) ვართ. რასაც ჩვენ ვწერთ ჩვენთვის, ეს ამავე დროს აუცილებლად ხალხისთვისაა. ეს უკანასკნელის რწმენის სიმბოლოა.”⁴⁵

აღნიშნულთან დაკავშირებით “ბელადი” საბჭოთა ფილოსოფოსებს კელავდაკელავ მოძღვრავდა: “თქვენ სოციალურად უნდა ახსნათ გერმანული ფილოსოფიის (კლასიკური - გ.ყ.) საფუძველი... პეგელსა და სხვა გერმანელ ფილოსოფოსებს შიში პქონდათ საფრანგეთის ფილოსოფიის წინაშე და ისინი ურტყამდნენ კიდევ ფრანგ მატერიალისტებს.”⁴⁶

და ბოლოს, იგი სიამაყის გრძნობით აღნიშნავდა, რომ საკითხისადმი მსგავსი მიდგომა პქონდა ჯერ კიდევ “ანარქიზმსა თუ სოციალიზმში?” აი სტალინის მიერ მითითებული ადგილიც: “უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ვიცოდეთ, რომ პროლეტარული სოციალიზმი არ არის უბრალო ფილოსოფიური მოძღვრება. ის პროლეტართა მასის მოძღვრებაა, მათი დროშაა, რომელსაც პატივს სცემს და “ეთაყვანება” მთელი მსოფლიოს პროლეტარიატი. მაშასადამე, მარქსი და ენგელსი არიან რომელიმე (!) ფილოსოფიური “სკოლის” არა უბრალო მამამთავერები- ისინი ცოცხალი ბელადები! ცოცხალი პროლეტარული მოძრაობისა, რომელიც დღითიდღე იზრდება და ძლიერდება. ვინც ამ მოძღვრებას ებრძვის, ვისაც მისი “დამხობა” უნდა, მან კარგად უნდა გაითვალისწინოს ყოველივე ეს, რომ ტყუილუბრალოდ არ გაიტეხოს შუბლი უსწორო ბრძოლაში.”⁴⁷

და ამას “ბელადი” უხსნიდა იმათ, ვინც ყოველ შემთხვევაში ფილოსოფიაში მასზე ცოტა უფრო მეტად განსწავლული იყო. რაც მთავარია, ასეთი “ფილოსოფიური მრწამსის” მქონე პირი ითვლებოდა არა მხოლოდ მეცნიერების (მრავალი დარგის), არამედ ფილოსოფიის კორიფედაც!

ვიმეორებთ, ილია ჭავჭავაძე პირველი აღმოჩნდა, ვინც შეეცადა ეჩვენებინა ქართული სოციალიზმის “მამების” “სედაპირულობა და შარლატანობა ფილოსოფიური მიმართულებითაც. დიდად სამწუხაროდ, ილიას ამ სერიოზულ

საქმეში მიმდევრები, გამგრძელებლები არ გამოსჩენია, რაც თავის მხრივ მიუთითებს იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების, რბილად რომ ეთქვას, არც თუ ისე მაღალ დონეზე.

ახლა ვნახოთ, თუ როგორ შესაბამისობაშია სტალინის ფილოსოფიური შეხედულებანი მისეულ სოცოლოგიურ (ისტორიული მატერიალიზმისა) შეხედულებებთან.

¹ სხვათა შორის, ლევ ტროცკი უკვე 1900-იანი წლების პერიოდის მიმართ ლაპარაკობდა რუსულ, მით უფრო “კავკასიურ მარქსიზმზე”, როგორც ძალიან შეზღუდულ და პრიმიტიულზე, ადაპტირებულზე ჩამორჩენილი, პროვინციული ინტელიგენციის საჭიროებებისადმი. იხ. მისი “Сталин”, т.1, М., 1990, გვ.79. ამაში, ცხადია, მკლავდებდა ავტორის ამბიციურობა, ყოველწინიობა. შეგახსენებთ იმასაც, რომ მენშევიკი იოსებ ირემაშვილი ბოლშევიზმს, ლენინიზმს მოიხსენიებდა როგორც “თათრულ მარქსიზმს”. იოსებ ირემაშვილი, სტალინი და საქართველოს ტრაგედია (თარგმანი მაია ბადრიძისა და რუსუდან ზეჟალაშვილისა, თბილისი, 2006, გვ. 45)

² სტალინის ძველი ნაცნობი (ბათუმიდან) პორფილე ქურიძე გვიყვება, რომ “ერთხელ ამხანაგმა სტალინმა ჩვენ შესანახად გადმოგვცა რუსული წიგნი, მე შევეყითხე ამ წიგნის შესახებ. “ეს ჰეგელია” – მიპასუხა ამხანაგმა სოსომ და ამიხსნა, თუ როდის ცხოვრობდა ჰეგელი და რით არის იგი ღირშესანიშნავი”. იხ. კრებული “Бакумская демонстрация 1902 года”, М., გვ. 86. მაგრამ ჰეგელის ათეისტების სერიოზული ნაკვალევი სტალინის ნააზრევში არ ჩანს.

³ საკითხის თაობაზე როგორც ზოგად, თეორიულ პლანში, ისე კონკრეტულად საქართველოს მიმართ იხ. თეზისები ჩვენი მოხსენებისა: “К проблеме модификации закономерности классового бытия”, კრებულში “Актуальные проблемы детерминизма”, Тб., 1980. სხვათა შორის, შესაბამისი მოხსენება წითელ იქნა თბილისში მაშინ გამართულ ე.წ. სოციალისტური ქვეყნების ფილოსოფოსთა კონფერენციაზე. იხ. აგრეთვე ჩვენი ნაშრომი “ეთნიკური თვითშეგნება და ტრადიციები”, თბ., 1984, გვ.16-20.

⁴ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ.4, გვ. 354.

⁵ К.Маркс и Фр. Энгельс, Соч.,т.35, 1964, გვ. 221.

⁶ იქვე, გვ. 220; აგრეთვე ,ტ.22, 1962, გვ. 220.

⁷ К.Маркс и Фр. Энгельс, Соч.,т. 18, 1961, გვ.555.

⁸ К.Маркс и Фр. Энгельс, Соч.,т.35, 1964, გვ. 220.

⁹ კ. მარქსი, ფრ. ენგელსი, კომუნისტური პარტიის მანიფესტი, თბ., 1974, გვ. XXXIII.

¹⁰ გ.ღეონიძის სახ. ლიტერატურის ისტორიის მუზეუმის აღ. კოჭლავაშვილისეული ფონდიდან.

¹¹ იხ. მისი წერილი (პირველი) სანდრო შანშიაშვილისადმი, რომელიც რამდენჯერმე გამოქვეყნდა.

¹² ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ.2., გვ. 38-39.

¹³ იქვე, გვ. 39.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ იქვე, გვ.330.

¹⁶ სხვათა შორის, ე.ი. ლენინი 1921 წელს (მანამდე ვერა თუ არა!) მიუთითებდა, რომ მსოფლიო რევოლუციის მომავალ გადაწყვეტებში ბრძოლებში დედა მიწის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილის მოძრაობა წარმართება ჯერ ეროვნული განთავისუფლების, ხოლო შემდეგ კაპიტალიზმის წინააღმდეგ” (იხ. მისი Полное собрание сочинений, ტ. 32, 1952, გვ. 614). მაგრამ რატომ არ იყო ეს დებულება ჭეშმარიტი, ეთქვათ, წინა პერიოდის საქართველოსათვის? თუმცა ქართველი ბოლშევიკებისათვის ლენინისეული მსკაცისი აღიარება არაფერს ნიშნავდა. მათგან ყველაზე უფრო განათლებული და გონებაგამჭრიახი სტალინი მხოლოდ 1936 წელს, ილიას საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მნიშვნელობის აღიარებასთან დაკავშირებით, რღაცნაირად მიხვდა ეროვნული გაერთიანების პრიორიტეტს კლასობრივ ბრძოლასთან შედარებით. თუმცა სათანადო საბოლოო დასკვნა მას არც ამჯერად გაუკეთებია.

¹⁷ ამიერკავკასიის ძველი მუშების ნაამბობი ღიძ სტალინზე, თბილისი, 1939, გვ. 18.

¹⁸ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 334.

¹⁹ უახლესი მეცნიერული მონაცემებით ამას ადგილი ჰქონდა 17 ივლისს.

²⁰ იქვე, გვ. 349.

²¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ., 1, გვ. 295; იხ. აგრეთვე გვ. 318-319.

²² იქვე, გვ. 318-319.

²³ იქვე, გვ. 321.

²⁴ იქვე, გვ. 322.

²⁵ იქვე.

²⁶ მის შესახებ იხ. გურამ ღორთქიფანიძე, "იოსებ სტალინის მივიწეებული ნაშრომი "ღიალექტიკური მატერიალიზმი", "საქართველოს რესპუბლიკა", 1998, 15 დეკემბერი.

²⁷ იგულისხმება მ.ს. ოლმინსკი (1863-1933) – რუსი ბოლშევიკი, პუბლიცისტი და ლიტერატურის კრიტიკოსი.

²⁸ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 60. ანტონ ანტონოვი-ოვსეენკოს მოსაზრებით, სამი წერტილის ადგილას უნდა იკითხებოდეს: "მაგრამ მე არ შემოიძლია ამაში დაგეთანხმო" (იხ. "Портрет тирана", М., 1994, გვ. 299), რაც არადამაჯერებელია. რა თქმა უნდა, ავტორი ზემოაღნიშნულ გარემოებას სტალინის მხრიდან მკრეხელობად მიიჩნევს, რასაც ვერ გავიზიარებთ.

²⁹ დასახ. ნაშრომი, გვ. 179-180.

³⁰ Владимир Илич Ленин, Биография, გვ. 179.

³¹ С. Г. Шаумян, Избранные произведения в двух томах, т.1, (1902-1916 гг.), М.1957. სხვათა შორის, პირველად გამოქვეყნდა "საისტორიო არქივის "ამავე წლის მეორე ნომერში.

³² Владимир Ильич Ленин, Биография, გვ. 180. წიგნში მითითებულია მარქსიზმ -ლენინიზმის ინსტიტუტის ცენტრალური პარტარქივი, ფონდი 3, აღწერა 1, შენახვის ერთეული 5225.

³³ მიუხედავად ამისა, პროფ. ვახტანგ გურუღმა "შესძლო" დამოუკიდებლად აღმოეჩინა აღნიშნული წერილი. იხ. მისი "Два неизвестных письма Иосифа Сталина из Сольвычегодской ссылки" და თანაც საზოგადოებას ამის თაობაზე ამცნო სწორედ ამ გაზეთის მეშვეობით "სეობოდნაია გრუზიაში" (1996 წლის 3 თებერვალი). აღენიშნავთ იმასაც, რომ წერილის კომენტარებისას ავტორი ერთხელაც, გაკერითაც კი, არ აღნიშნავს ლენინისადმი მიმართულ კრიტიკას.

³⁴ И.М. Дубинский-Мухадзе, Орджоникидзе, М., 1963, გვ. 93. ცხადია, ავტორი სარგებლობდა სათანადო წყაროებით.

³⁵ იქვე.

³⁶ იქვე.

³⁷ იქვე.

³⁸ გვ. 5-6. ავტორის ასეთი შეხედულება საბჭოთა პერიოდში გაკრიტიკებული ჰქონდათ ისტორიკოს ვარლამ ესაიაშვილს წიგნში "ე. ი. ლენინი და საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციები (1895-1924 წწ)", თბილისი, 1959 (გვ. 172) და ფილოსოფოს ფიქრო ნადიბაიძეს წიგნში "მახიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ისტორიიდან საქართველოში", თბილისი, 1965, გვ. 82. მაგრამ, ცხადია, მათ კრიტიკა არ დაუძრავთ სტალინის ასეთნაირსავე შეხედულებაზე.

³⁹ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 223.

⁴⁰ დასახ. წიგნი, 1953, გვ. 12.

⁴¹ იქვე, გვ. 292.

⁴² იქვე.

⁴³ იქვე, გვ. 304.

⁴⁴ იქვე, გვ. 124.

⁴⁵ იქვე, გვ. 126.

⁴⁶ С. Г. Шаумян, Избранные произведения в двух томах, т.1, გვ. 218.

⁴⁷ მილოვან ჯილასი, საუბრები სტალინთან, თბილისი, 1991, გვ. 206. შეგახსენებთ, რომ "შოკლე კურსში" სტალინი მსგავსი საქციელის გამო სხვებს საყვედურობდა: "ენგელსის დიალექტიკა "მისტიკაა" – ამბობს ბერმანი, ენგელსის შეხედულებანი" მოძველდა", – გაკერით, ისე როგორც რაღაც თავისთავად ნაგულისხმევს, ამბობს ბაზაროვი". გვ. 125.

⁴⁸ ზოგჯერ ფიქრობენ, რომ თუმცა სტალინი დიალექტიკაში გეარბანად მოიკოჭლებდა, მაგრამ მტკიცედ იდგა ფეხზე ისტორიული მატერიალიზმის ცოდნაში. მაგრამ მის მიერ 1938 წელს დაწერილი "ცნობილი" ნაშრომი, რომელმაც დიდად დაამუხრუჭა საბჭოური ფილოსოფია და ისტორიოგრაფია, ხომ საწინააღმდეგოს ამტკიცებს. აქვე შევნიშნავთ, რომ ნოე რამიშვილმა 1912-1917 წლებში ორჯერ გამოაქვეყნა "ისტორიული მატერიალიზმი" (პლუს დიალექტიკისა და ლოგიკის საკითხების განხილვით, რომლის ფილოსოფიური, სოცოლოგიური ფასეულობა დიდი არაფერი გახლავთ, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში სულაც არ ჩამორჩება სტალინის შესაბამის ნაცოდვილარს.

⁴⁹ იხ. "ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა", თბილისი, 1978, გვ. 36-37.

ისე, კაცმა რომ თქვას, ანტონ კათალიკოსს ბედმა გაუღიმა და იან სტენის მსგავსი აღსასრული ("მოწაფისაგან") არა ჰქონია.

⁵⁰ თუმცა აღენიშნავთ რამდენიმე "ახალ" მომენტს. დიალექტიკური მატერიალიზმი თითქოს მხოლოდ ბუნებას შეიმეცნებს, ანდა იდეალიზმის უკლებლივ ყველა სახეობა აგნოსტიციზმს ქადაგებს. იხ. "დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ", თბილისი, 1954, გვ. 3, 13, 15.

⁵¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. I, გვ. XVI.

⁵² იქვე გვ. XVII.

⁵³ იქვე შეენიშნავთ, რომ კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი კანტის ფილოსოფიის თავისი საზოგადოებრივი შინაარსით ახასიათებდნენ, როგორც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გერმანულ თეორიას. იხ. К.Маркс и Фр. Энгельс, Соч., т.3, გვ. 184-185.

⁵⁴ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. I, გვ. XV.

⁵⁵ იქვე. გაუგებარია, სჭირდებოდა თუ არა დიდი თეორეტიკოსობა მიწის ნაციონალიზაციის იდეის წედომას.

⁵⁶ თათბირის მსვლელობა ჩაიწერა დამსწრე ისტორიკოსმა ვასილ მონალოვმა. ამის თაობაზე იხ. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 630-637.

⁵⁷ იქვე, გვ. 634 -635.

⁵⁸ იქვე, გვ. 635.

⁵⁹ იქვე.

⁶⁰ იქვე.

⁶¹ К.Маркс и Фр. Энгельс, Соч., т.19, გვ. 197

⁶² Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 197

⁶³ იქვე, გვ. 636

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ იქვე.

⁶⁶ იქვე.

⁶⁷ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. I, გვ. 328.

იოსებ სტალინის ზოგადსოციალური შეხვედრები

პროფესორმა ვახტანგ გურულმა საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალურ საისტორიო არქივში აღმოაჩინა იოსებ ჯუღაშვილის მიერ 1899 წელს შედგენილი მიზნობრივი ბიბლიოგრაფია, რომელიც 183 დასახელების წიგნსა და ბროშურას მოიცავს. მკვლევარი თვლის, რომ ეს არის “მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ წრეებში მეცადინეობის პროგრამა”, რაზედაც ლაპარაკია ი. სტალინის მეორე ბიოგრაფიაში 1947 წელს რომ გამოიცა.¹ ისტორიკოს ალექსანდრე დაუშვილის შეხედულებით კი, აღნიშნული დოკუმენტი არაა “პროგრამა” და ამდენად უკანასკნელი კელაჲ აღმოუჩენელია.² იგი ასეთ დაკვირვებას ახდენს: “ბიბლიოგრაფიაში განსაკუთრებით კარლ კაუცკის ნაშრომებია უხვად წარმოდგენილი, რაც იმჟამად იოსებ ჯუღაშვილის გარკვეულ სიმპათიებზეც მიგვანიშნებს და გასაგები ხდება თუ რატომ “დაიკარგა” აღნიშნული ბიბლიოგრაფია: 20-იანი წლების სასტიკი პარტიული ბრძოლის პირობებში, ალბათ, პოლიტიკურად მომგებიანი არ იქნებოდა ლენინის მიერ რენეგატად მონათლული კარლ კაუცკის ნაშრომებით ასე გაჯერებული ბიბლიოგრაფიის საჯაროდ წარმოჩენა. მისი პარტიული ოპონენტები მას, უდავოდ, ი.ბ. სტალინის წინააღმდეგ გამოიყენებდნენ.”³

საბედნიეროდ, ეს კამათი აღვილად შეიძლება გადაწყდეს. აღმოჩენილია 1945 წლის 28 დეკემბერს რიგ პირთა კრებულში სტალინთან შეხვედრის ჩანაწერი, რომელიც, როგორც ვიცით, ისტორიკოსმა (თვითმხილველმა) ვასილ მოხალოვმა შეასრულა. “ბელადს” კერძოდ განუცხადებია: “რალაც-რალაცები არაა აღმოჩენილი. უპირველესად, წრეებში მეცადინეობის პროგრამა. საქმე იყო 1898 წელს. პროგრამა, რითაც წრეები მეცადინეობდნენ, ტრაფარეტული იყო. თავდაპირველად პროპაგანდისტი ჰყვებოდა პირველყოფილი კომუნიზმის შესახებ. პირველყოფილი კომუნიზმის სანაცვლოდ დადგა მონობის ეპოქა. შემდეგ (?) კაპიტალიზმი. ამრიგად საზოგადოებრივი წყობილება იცვლებოდა. ზუსტად ასევე კაპიტალიზმი უნდა შეცვალოს სოციალიზმმა... მე ეს ყველაფერი შეეცვალე. პროგრამა

სხეანაირად ავაგე. პირველი თემა ასეთი გახლდათ: “რატომ ვართ ჩვენ ასეთი ღარიბ-ღატაკნი, თუმცა ყველაფერს ვქმნით?” მეორე თემა: “რატომ ვართ ასეთი უუფლებონი?” და ა.შ. შემდეგ მოცემული იყო ისტორიული ცნობა. ახალი პროგრამა მუშებს ძალიან მოეწონათ. ვანო სტურუამ კიდევ ერთ მუშასთან ერთად (ამხ. სტალინმა დაასახელა მეორე მუშის გეარსახელიც, მაგრამ მე ცუდად მოვისმინე, ვერძნობ, ნინია (ნინუა – გ.ყ.) გაამრავლა პროგრამა და დაურიგა წრეებს. შემდგომში პროპაგანდა წარმოებდა ამ პროგრამის მიხედვით. იგი გავრცელდა მრავალი ეგზემპლარის სახით. კარგი იქნებოდა ამ პროგრამის პოვნა...”⁴

როგორც ჩანს, ეგურულის მიერ აღმოჩენილი დოკუმენტი “პროგრამა” არაა. აღნიშნული ბიბლიოგრაფიიდან გამომდინარე, დაასკენიან შემდგენლის უსარმაზარ განათლება-ერუდიციას ჯერ კიდევ 1899 წლისათვის (სტალინი 1898 წელს გულისხმობდა). ჩვენი შეხედულებით კი ეგურულის მიერ მოძიებული დოკუმენტი სრულიადაც არ ნიშნავს სიაში მოთავსებული ყველა ნაშრომის ცოდნას, მით უმეტეს მათ საფუძვლიან გაგებას. იგი უფრო სტალინისათვის დამახასიათებელ პოზიორობას მიაჩნებებს, რაც კარგა ხანია შექმნილია.⁵ ამით უნდოდა მუშებისათვის ეჩვენებინა მათ “მოძღვართა” განათლებულობის მაღალი დონე, ჩაენერგა პიეტეტი მათდამი. მათი (წიგნების) სერიოზული ათვისება ნიჭიერ, დიდად დაინტერესებულ ასპირანტებსაც კი გაუჭირდებოთ. გარდა ამისა, ხომ ვიცით, რომ ამ პერიოდში ნოე ჟორდანიამ დაიწერა მომავალი “ბელადის” ცოდნა სოციალიზმის მოძღვრებისა.⁶

ცხადია, ვალში არც იოსებ ჯუღაშვილი დარჩენია და უახლეს წლებში ჟორდანიას “ძალად-მარქსისტად”, “ნახევრად-მარქსისტად”, აგრეთვე “ოპორტუნისტად” მოიხსენიებდა. მიხეილ დავითაშვილისადმი გაგზავნილ (მეორე) წერილში (1904 წლის ოქტომბერი) მის შესახებ წერდა: “კოსტროვი (ნ. ჟორდანიას ერთ-ერთი ფსევდონიმი გახლდათ – გ.ყ.) გამოგვიგზავნა კიდევ ერთი წერილი, სადაც ლაპარაკობს სულსა და მატერიაზე (მგონია ლაპარაკია ჩითვის მატერიაზე). ამ ვირს კიდევ არ ესმის, რომ მის წინაშე გახეთ “კეაღის” აუდიტორია როდია.”⁷ იგი ასევე აბუჩად იგდებდა რსდმპ ლონდონის ყრილობაზე მენშევიკ ლევ მარტოვის მიერ გაკეთებულ მოხსენებას პარტიის ცეკას ანგარიშის თაობაზე.⁸

მაშინ რაღა უნდა ითქვას იოსებ ჯუღაშვილის სულ მთლად აგლეხულ დამოკიდებულობაზე სოციალისტ-ფედერალისტების მიმართ, გაზეთ “საქართველოს” გარშემო რომ იყვნენ გაერთიანებულნი, რომელთაც უფლოგიკობას უკიჟინებდა.⁹ მეტიც, იგი მთლად უტიფრად აცხადებდა: “მოდით, და ნუ გაგეცინება, როცა ეს უფიცი და უჯარო “ოფიცრები” ფილოსოფოსობას მოჰყევიან.”¹⁰ სხვათა შორის, მით უმეტეს დღევანდელ მკითხველებს ამაზე სულად არ გეცინება და სულ სხვაგვარი განცდა გეუფლება.

ზემოაღნიშნულ გარემოებასაც რომ თავი დავანებოთ, ი.სტალინის ზოგადსოციოლოგიური შეხედულებათა ნამდვილი ფასეულობა მშვენიერად ჩანს 1906-07 წლებში დაბეჭდილ მისეულ ნაშრომში “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?” დიდად ეგჭეობოთ, რომ ქართულ საზოგადოებრივ, კერძოდ ფილოსოფიურ აზროვნებაში მას საპატიო ადგილი მიეკუთვნებოდეს.

ნაშრომის “ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?” დაწერიდან სამ ათეულ წელზე მეტი გავიდა და სტალინის ზოგადსოციოლოგიური პრობლემების დამუშავებისათვის ხელი არ მოუკიდა. მსგავს მცდელობას ჩვენ ეხედავთ მხოლოდ მის მიერ 1938 წელს დაწერილ ნარკვევში “დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ”, რომელიც ავტორმა სპეციალურად დაწერა “საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკებისა) ისტორიისათვის” (იგი შეტანილ იქნა აგრეთვე “ლენინიზმის საკითხების” შემდეგ გამოცემებში). ვნახოთ რა სიახლეებია შეტანილი ი. სტალინის აღნიშნულ ნარკვევში.

იმთავითვე თვალში საცემია დიდი წინააღმდეგობა ავტორის ზოგადსოციოლოგიურ ნააზრევში. ერთი მხრივ, იგი ლაპარაკობს “საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებზე”, “რომლებიც საბოლოო ანგარიშით განსაზღვრავენ საზოგადოების ფიზიონომიას, მის იდეებს, შეხედულებებს, პოლიტიკურ დაწესებულებებს (ესენი უფრო უწინ უნდა აღნიშნულიყო – გ.ყ.) და ა.შ.”¹¹ ამ “პირობებში” ავტორი გულისხმობდა საზოგადოებრივ გარემომცველ ბუნებას, ე.ი. გეოგრაფიულ გარემოს, ხალხთმოსახლეობას ანუ დემოგრაფიულ ფაქტორს და მატერიალური წარმოების წესს.¹² ამდენად, როგორც ეხედავთ, საზოგადოების მთლიანი სტრუქტურის გაგება ეფუძნება

აღნიშნული სამი ფაქტორის ერთობლიობას. თვით წარმოების წესი კი ავტორის მიერ გაგებულა, როგორც საწარმოო ძალებისა (შრომის იარაღების) და წარმოებითი ურთიერთობების (საკუთრების ფორმის) ერთიანობა.

თუ ი. სტალინი წარმოების წესს გაიზიარებდა ფართო მნიშვნელობით, ე.ი. საწარმოო ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობებათა საფუძველზე გეოგრაფიული პირობებისა და დემოგრაფიული ვითარების ჩართულობით, მაშინ ყველაფერი რიგზე იქნებოდა და ვიტყვით, რომ ავტორმა სათანადოდ აითვისა მარქსისტული სოცოლოგიის – ისტორიული მატერიალიზმის ერთ-ერთი უმთავრესი ამოსავალი დებულება. ეს კარგად იყო გაცხადებული ფრ. ენგელსის ცნობილ წერილში ე. ბორგიუსისადმი: “ეკონომიკურ ურთიერთობებში”, რომელთაც ფრ. ენგელსი იგივე მნიშვნელობით ხმარობდა როგორც წარმოების წესს, უპირველესად ნაგულისხმევია წარმოებისა და გაცვლის ტექნიკა, შემდეგ გეოგრაფიული საფუძველი, რაზედაც ეს ურთიერთობანი ვითარდება, ეკონომიკური განვითარების ძველი საფეხურების ნაშთები, მოცემული საზოგადოების გარემომცველი ისტორიული გარემო.⁵ მაგრამ, სამწუხაროდ, ამას სტალინისეულ ნარკვევში ვერ ვხედავთ. აბა წარმოვიდგინოთ ამა თუ იმ საზოგადოების უშუალო მატერიალური ცხოვრების პირობები, წარმოების წესი გეოგრაფიულ გარემოს (ბუნებრივი საწარმოო ძალების), შესაბამისი დემოგრაფიული სიტუაციისა, ე.ი. მოსახლეობის საერთო რაოდენობისა და სიმჭიდროვის (და არა ოდენ აბსტრაქტული “ადამიანთა გარკვეული რაოდენობით”) გარეშე? წარმოების წესის, კერძოდ წარმოებითი ურთიერთობების ცნებიდან გამორიცხულია შრომის საზოგადოებრივი, ეკონომიკური დანაწილების დონე (კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის მიხედვით, უკანასკნელი შედიოდა საწარმოო ძალების დონეში), საწარმოო ძალებიდან – შრომის საგანი და ა.შ.

კარგია რომ საწარმოო ძალებში, მატერიალური ფაქტორების გარდა, შეტანილია სულიერი მომენტიც – ადამიანთა განსაზღვრული საწარმოო გამოცდილება და შრომითი ნეკები, რითაც გადალახულია წარმოების წესისა და სულიერი ცხოვრების, საზოგადოებრივი ყოფიერებისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების ურთიერთდამოკიდებულების თაობაზე ხისტი

წარმოდგენები.⁴ მაგრამ ამავე დროს სტალინისეულ ნარკვევში არაფერია ნათქვამი მეცნიერების (ბუნებათმეცნიერების) განვითარების დონის თაობაზე, რაც ყოველ შემთხვევისთვის უკვე ძველი აღმოსავლეთის საზოგადოებათა ისტორიიდან გასათვალისწინებელია.

ასე რომ, საზოგადოების შესახებ სტალინისეული და საერთოდ ე.წ. მარქსისტულ-ლენინური სოციოლოგიური წარმოდგენების სქემატიზმი უკვე აღნიშნული მომენტიდან იღებს სათავეს. ამან კი მძიმე შედეგები გამოიღო, კერძოდ საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის.

ამის შემდეგ, აზროვნების დიალექტიკური მეთოდის ხშირი დეკლარირების მიუხედავად, სახეს გვაქვს ტიპური მეტაფიზიკური აზროვნების ნიმუში – ზემოაღნიშნული სამი პირობა საზოგადოების მატერიალური ცხოვრებისა განხილულია ცალ-ცალკე, ერთი მეორის გვერდით და გარეშე.

როდესაც ლაპარაკია გეოგრაფიული გარემოს მნიშვნელობაზე, სწორია, რასაკვირველია, მისი წარმოდგენა საზოგადოების ცხოვრების ერთ-ერთ მთავარ მატერიალურ პირობად, რომ ეს ფაქტორი “აჩქარებს ან ანელებს საზოგადოების განვითარების მსვლელობას.”⁵ მაგრამ, ვიმეორებთ, საბოლოო ანგარიშით, რაკი წარმოების წესი ავტორის მიერ ვიწრო შინაარსით მოიაზრება, იგი საწარმოო ძალების, საერთოდ წარმოების წესის გარეთ დგას. გარდა ამისა, სტალინი კონკრეტულად არ შეჩერებულა საზოგადოების განვითარების დაჩქარება-შენელების ფაქტებზე გეოგრაფიული გარემოს ზეგავლენით. თუმცა შეგვიძლია ერთი თვალსაზრისით მაგალითი მოვიტანოთ. 1920 წელს სტატიაში “რესპუბლიკის პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ” სტალინი წერდა: “ობიექტურ, ადამიანთაგან დამოუკიდებელ პირობებს შეუძლიათ უზრუნველყონ საბჭოთა რუსეთის არსებობა და წარმატებანი.

(1) რუსეთი წარმოადგენს თვალუწვდენელ, უზარმაზარ ქვეყანას, რომლის ტერიტორიაზეც შეიძლება დიდხანს გაძლება, წარუმატებლობის შემთხვევაში ქვეყნის სიღრმეში უკანდახევა იმისათვის, რომ მოვიკრიბოთ ძალები და ხელახლა გადავიდეთ შეტევაზე. რუსეთი რომ პატარა ქვეყანა იყოს, როგორიც უნგრეთია, სადაც ძლიერი შეტევა მოწინააღმდეგის მხრივ სწრაფად წყვეტს

ქვეყნის ბედს, სადაც ძნელია მანევრირება, სადაც უკან დასახეუი ადგილი არ არის, რუსეთი ასეთი პატარა ქვეყანა რომ იყოს, მას, როგორც სოციალისტურ ქვეყანას, საეჭვოა რომ ასე დიდხანს გაეძლო.

(2) რუსეთი მიეკუთვნება მსოფლიოს იმ მცირეოდენი ქვეყნების რიგს, რომლებიც შიგნით მდიდარი არიან ყველა სახის სათბობით, ნედლეულითა და სურსათით.

ეჭვი არ არის, რუსეთი სხვისი პურითა და სათბობით რომ ცხოვრობდეს, როგორც, მაგალითად, იტალია, იგი კრიზისულ მდგომარეობაში ჩაყარდებოდა რევოლუციის მეორე დღესვე. ვინაიდან საკმარისი იქნებოდა მისი ბლოკირება, რომ იგი უპუროდ და უსათბობოდ დარჩენილიყო.“*

რასაკვირველია, სულაც არ არის საჭირო მსოფლიო ისტორიაში დიდი განსწავლულობა რათა დაინახო, ვთქვათ, საზოგადოების ევოლუციის შეჩერება უკიდურეს ჩრდილოეთსა და ტროპიკულ ზონაში ჰავეის (კლიმატის) არახელსაყრელობის მიზეზით ანდა მთიანი ქვეყნების ჩამორჩენა ბარის ქვეყნებთან შედარებით (სათანადო კლიმატისა და რელიეფის პირობებით).

ნარკვევში ვკითხულობთ: “გეოგრაფიული გარემოს რამდენადმე სერიოზული ცვლილებებისათვის საჭიროა მილიონობით წლები, მაშინ როდესაც ადამიანთა საზოგადოებრივი წყობილების უაღრესად სერიოზული ცვლილებებისთვისაც კი საკმარისია რამდენიმე ასეული ან ორიოდე ათასი წელი.“” ამით ავტორის მიერ გეოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობა კვლავ გადახაზული იყო. მაგრამ საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ, როგორც ცნობილია, სანამ საზოგადოება გაჩნდებოდა, ბუნება ვითარდებოდა მილიარდი წლების მანძილზე. ამდენად ახალ ფენომენს – კაცობრიობას განვითარება უხდებოდა უკვე განვითარებულ, დიფერენცირებულ ბუნებაში. ამიტომაც მოტანილი სტალინისეული არგუმენტი, რომლითაც იგნორირებულია გეოგრაფიული ფაქტორის თვალსაჩინო როლი საზოგადოების განვითარებაში, უადგილოა.

იგივე ითქმის დემოგრაფიული ფაქტორის (მოსახლეობის ზრდა, სიმჭიდროვე) თაობაზე. ესეც, ვიმეორებთ, ამოვარდნილია წარმოების წესის, საწარმოო ძალების შინაარსის სტალინისეული გაგებიდან. ამის საწინააღმდეგოდ ცნობილი გახლავთ

ელემენტარული მარქსისტული გაგება, რომლის თანახმადაც თითოეულ წარმოების წესს შესაბამისი ხალხთმოსახლეობის კანონი გააჩნია. ამდენად აბსტრაქტულ “ადამიანთა გარკვეული მინიმუმის არსებობაზე” კი არა, არამედ კაცობრიობის ეკონომიკურ ევოლუციაში კონკრეტულ ვითარებებთან (დემოგრაფიულ სიტუაციებთან) გვაქვს საქმე.

როგორც ზემოთ, გეოგრაფიული გარემოს მნიშვნელობის დაკნინების არგუმენტის შემთხვევაში, ამჯერადაც ნარკვევში დემოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობა ფაქტობრივად იგნორირებულია. ავტორის თანახმად, ჩინეთში მოსახლეობის სიმჭიდროვე ოთხჯერ უფრო მაღალია, ვიდრე ამერიკის შეერთებულ შტატებში, მაშინ, როდესაც აშშ უფრო მაღლა დგას საზოგადოებრივი განვითარების თვალსაზრისით, ვიდრე ჩინეთი, სადაც ჯერ კიდევ ბატონობს თითქოსდა ნახევრადფეოდალური წყობილება.¹⁸ (ცხადია, სტალინის აღნიშნული ნარკვევი 1940-იანი წლების ბოლოს რომ დაეწერა, მაშინ “სოციალისტური” ჩინეთის არსებობის გამოისობით აშშ-ის ჩინეთთან შედარებას სხვანაირად ან აღარ გამოიყენებდა).

მეორე მაგალითად მოტანილია ბელგიისა და აშშ-ის შედარება, როცა მოსახლეობის სიმჭიდროვის მხრივ პირველი ბევრად უსწრებს მეორეს, საზოგადოებრივი წყობილების თვალსაზრისით კი თითქოს საპირისპირო სურათს ეხედავთ. (გაუგებარია თუ კონკრეტულად რას გულისხმობდა სტალინი).

ერთი სიტყვით, აღნიშნულ შემთხვევაშიც სქემატიზმთან გვაქვს საქმე. მსგავსი წარმოდგენისაგან განსხეავებით, მოსახლეობის ზრდა, კერძოდ მისი დაწოლა არსებულ წარმოების პირობებზე, ჩვენ სოციალური, ისტორიული პროგრესის მექანიზმის ერთ-ერთ მომენტად მიგვაჩნია. ამ თვალსაზრისით უფრო კონკრეტული წარმოდგენა გვექმნება საწარმოო ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობათა დიალექტიკაზე. მაგალითად, ძველი აღმოსავლეთის რიგ რეგიონებში (ეგვიპტეში, შუამდინარეთში, ინდის ველზე და ჩრდილოეთ ჩინეთის დაბლობზე) შესაბამისი კლასობრივი საზოგადოების განვითარება მოსახლეობის მაღალი კონცენტრაციის გარეშე გამოიწვევს იყო. ასევე ანტიკური (ბერძნულ-რომაული) საზოგადოების განვითარება წარმოებაში მუშახელის (მონების) მაღალი კონცენტრაციით მოხდა და ა.შ.

სათანადო ლოგიკური გამორიცხვის წესით სტალინი საზოგადოების არსებობა-განვითარების გადაწყვეტე ფაქტორად თვლიდა წარმოების წესს, იმ ვიწრო შინაარსით, რაზედაც ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ. ამგვარმა სქემატიზმმა, როგორც უკვე ვთქვით, გაჟინა საბჭოური ანუ ე.წ. მარქსისტ-ლენინური ფილოსოფია, კერძოდ, სოცოლოგია (ზოგადი), რომელიც ისტორიული მატერიალიზმის პრეტენზიებით გამოდიოდა, ასევე დიდად დაასარალა საბჭოური ისტორიოგრაფია. ასე მაგალითად, უკანასკნელ შემთხვევაში ისტორიკოსთა ყურადღების მიღმა რჩებოდა საზოგადოების ბუნებრივი საწარმოო ძალები, ხალხთოსახლეობა. ამით, ცხადია, ვერ იქმნებოდა საზოგადოების განვითარების კონკრეტული სურათი.

ზემოაღნიშნულს დაეუმატებო იმასაც, რომ სტალინისეულ ნარკვევში საზოგადოება განხილულია იზოლირებულად, სხვა დანარჩენ საზოგადოებებთან კავშირ-ურთიერთობების გარეშე, ამდენად იგნორირებულია ისტორიული გარემო.⁹ ამის გარეშე კი თვით კონკრეტული საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების მექანიზმის ადეკვატური წარმოდგენა შეუძლებელია.

აღარას ვამბობთ რასაზე, რომელიც კ. მარქსის მიხედვით ასევე მატერიალური წარმოების ერთ-ერთ შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენდა.

ყოველივე აღნიშნულს ემატება წარმოების წესების აბსოლუტურად ერთგვაროვნად (მონოგენური სახით) წარმოდგენა. ასეთი იყო არქაული პირველყოფილი კომუნისტური საზოგადოება თავისი განვითარების კლასიკურ ხანაში, ვიდრე მასში ე.წ. სამხედრო დემოკრატიის დროს ახალი ეკონომიკური წყობები (მონობა, თანამემამულეთა სავალო კაბალა, სხვა თემების დამორჩილება, მოხარკეობა) არ გაჩნდა. მით უფრო სხვადასხვანაირწყობებიანი (ჰეტეროგენური) გახლდათ მომდევნო ტიპების საზოგადოებანი (საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციები). მეტიც, მთლად მონოგენური ვერ გახდა თვით კაპიტალიზმიც კი მიუხედავად მისთვის დამახასიათებელი ტექნიკის მაღალი განვითარებულობისა. სტალინი ამგვარად გაგებული წარმოების წესების (წარმოებითი ურთიერთობების) გარდა მხოლოდ ერთი ფორმიდან მეორეზე

გარდამავალ ურთიერთობებს, ალბათ წარმოების წესებსაც, გულისხმობდა.²⁰ კერძოდ აღნიშნავდა: “წარმოების საშუალებათა კაპიტალისტურ საკუთრებასთან ერთად არსებობს და პირველ ხანებში ფართოდ არის გავრცელებული ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებული გლეხისა და ხელოსნის კერძო საკუთრება წარმოების საშუალებებზე, დამყარებული პირად შრომასზე”.²¹

ამდენად, როდესაც წარმოების წესებზე ელაპარაკობთ, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ მისი ეკონომიკური მრავალწყობიანობა. წარმოების წესი გაგებულ უნდა იქნეს დომინანტური ეკონომიკური წყობის სახით. დიდად სამწუხაროდ, სტალინის მიერ საკითხის სხვაგვარმა გაგებამ ვიმეორებთ, ასევე დიდად შეაფერხა განსაკუთრებით საბჭოური ისტორიოგრაფია (გულისხმობთ მის სხვადასხვა დარგებსაც).²² საბჭოთა ისტორიოგრაფია დიდად დაზარალდა აგრეთვე სტალინის შემდგომი გამონათქვამის წყალობით: “მაშასადამე, საზოგადოების განვითარების ისტორია ამასთან ერთად არის ისტორია თვით მატერიალური დოვლათის მწარმოებლებისა, ისტორია მშრომელი მასებისა, რომლებიც წარმოებითი პროცესის ძირითად ძალებს წარმოადგენენ და ანხორციელებენ საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებლად საჭირო მატერიალური დოვლათის წარმოებას”.²³ აქედან გამომდინარე, ‘მაშასადამე, ისტორიულ მეცნიერებას, თუ მას სურს იყოს ნამდვილი მეცნიერება, აღარ შეუძლია საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიას მეფეთა და მხედართმთავართა მოქმედებამდე, სახელმწიფოების “დამპყრობთა” და “დამმორჩილებელთა” მოქმედებამდე დაიყვანოს, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, მან ხელი უნდა მოჰკიდოს მატერიალური დოვლათის მწარმოებლების ისტორიას, მშრომელი მასების ისტორიას, ხალხთა ისტორიას.”²⁴

ზედმეტია იმის კომენტირება, რომ ამგვარი შეთავაზებებით ისტორიოგრაფია, კერძოდ, საქართველოს ისტორიული პროცესის ამსახველი, რა მდგომარეობაში უნდა აღმოჩენილიყო. დიდად საბედნიეროდ, ბევრი ისტორიკოსი, მათ შორის საქართველოში, კონკრეტული ისტორიული მასალიდან გამომდინარე, ისტორიას სხვანაირად წერდა. რასაკვირველია, ასეთი ისტორიკოსები პირველ რიგში სოციალური ელიტის წარმომადგენლებს გამოარჩევდნენ,

ხალხი (მატერიალურ მწარმოებელთა მასა) უფრო უკანა პლანზე იყო დაყენებული.

ნარკვევში, რომელიც დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის არსის გადმოცემას ისახავდა მიზნად, ამგვარ აზრსაც ვაწყდებით: “მაშასადამე, ისტორიული მეცნიერების უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს წარმოების კანონების, საწარმოო ძალთა და წარმოებით ურთიერთობათა კანონების, საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების კანონების შესწავლა და გახსნა.”²² მაგრამ ასეთი ამოცანა მხოლოდ საწყისი ფაზაა ისტორიკოსის შემოქმედებისა, თანაც ხომ ამავეს ისახავს მიზნად პოლიტეკონომისტიც (გნებაეთ ეკონომიკის თეორეტიკოსი ვუწოდოთ). მაგრამ ისტორიკოსს ამის შემდგომ ბევრი რამის გააზრება ესაჭიროება: ეკონომიკურ საფუძველზე სოციალური და პოლიტიკური (სახელმწიფოს) სტრუქტურების, პოლიტიკური პროცესების, ყოფითი მოვლენების, სულიერი შემოქმედების სხვადასხვა მხარის წარმოჩენა. ასე რომ, სტალინი ამ შემთხვევაშიც ფრიად ამარტივებდა ისტორიოგრაფიის საგანს, ამიტომ მის შეგონებას სერიოზული ისტორიკოსები ყურად არ იღებდნენ და მსგავს გამოჩნატქვამდს ოდენ დეკლარაციის სახით აღიქვამდნენ.

ი. სტალინის მიერ აღმოჩენილი “კანონზომიერების” თანახმად, “წარმოების პირველი თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ იგი არასოდეს იყინება ხანგრძლივი პერიოდით ერთ წერტილზე და იმყოფება ცვლილებისა და განვითარების მდგომარეობაში.”²³ ამის საპირისპიროდ, შევნიშნავთ რომ ბევრ შემთხვევაში ამ მხრივ სწორედ სტაგნაციას ეხედებით (მაგალითად ავსტრალიელი აბორიგენებისას და უკიდურესი ჩრდილოელი ხალხებისას პირველყოფილობის დონეზე, აღმოსავლეთის ხალხებისას – ათასწლეულების განმავლობაში). მეტიც, ადგილი აქვს უკუხედავს, რეგრესსაც კი, რის კლასიკური მაგალითია ანტიკურობიდან შუა საუკუნეებზე გადასვლა (ცხადია, დასავლეთ ევროპის ისტორიაში).

სტალინი აღნიშნავდა: “წარმოების მეორე თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ მისი ცვლილებები და განვითარება იწყება ყოველთვის საწარმოო ძალთა ცვლილებებიდან და განვითარებიდან, უწინარეს ყოვლისა – წარმოების იარაღების

ცვლილებებიდან და განვითარებიდან.”²⁷ ამის შესაბამისად, ახალი ტიპის საზოგადოების (სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციის) გაჩენას იგი უპირველესად ტექნიკის განვითარებას, ე.ი. ახალი შრომითი იარაღების გაჩენას უკავშირებდა. ასეთი შეხედულება საკითხის გაპრიმიტიულებაა და ამის გამო იყო, რომ ბევრი ისტორიკოსი “ამაოდ დაშვრა” ამ მიმართულებით.

ახლა იმაზე შევეჩერდეთ, თუ როგორ წარმოედგინა სტალინს საწარმოო ძალთა განვითარების ისტორია. თავდაპირველად აღნიშნავს: “ქვის უბეში იარაღებიდან მშვილდ-ისარზე გადასვლა (თითქოს ქვის იარაღები გაქრა და ადამიანებმა ოდენ მშვილდ-ისრებით დაიწყეს ცხოვრება – გ.ყ.) და ამასთან დაკავშირებით მონადირული ცხოვრებიდან ცხოველთა მოშინაურებაზე და პირველყოფილ მეჯოგეობაზე (გაუგებარი ხდება თუ რას ნიშნავს გვიანდელი, განვითარებული მეჯოგეობა – გ.ყ.) გადასვლა.”²⁸

ამ ფაზას თურმე მოჰყოლია “ქვის იარაღებიდან ლითონის იარაღებზე (რკინის ნაჯახი, რკინის სახნისიანი კავი და სხვ). (ამგვარად ენეოლითი და ბრინჯაოს ხანა გამოტოვებულია! – გ.ყ.) გადასვლა, და ამის შესაბამისად, მცენარეთა მოყვანასა და მიწათმოქმედებაზე გადასვლა.”²⁹ ვისაც ოდნავ მაინც მეცნიერული წარმოდგენა აქვს საკითხზე, იგი ამგვარ ჩამონათვალს უთუოდ ღიმილით აღიქვამს. მართლაც, “მცენარეთა მოყვანასა და მიწათმოქმედებაზე” (!) გადასვლას ხომ პირველყოფილი საზოგადოების წიაღში ჰქონდა ადგილი (ე.წ. ნეოლითური რევოლუცია).

სულ მთლად უაზრობას წარმოადგენს შემდეგი ფაზის გამოყოფა: “ლითონის (?) შემდგომი გაუმჯობესება, სამჭედლო საბერველზე გადასვლა (?), თიხის ჭურჭლის წარმოებაზე გადასვლა და, ამის შესაბამისად, ხელოსნობის განვითარება, ხელოსნობის გამოყოფა მიწათმოქმედებისაგან.”³⁰ თითქოს კერამიკული წარმოება (მეთუნეობა) პირველყოფილი საზოგადოების (ნეოლითის ხანისა) მატერიალური მიღწევა არ ყოფილიყოს და თანაც თითქოს უკვე ამ დონეზე ჰქონდა ადგილი ხელოსნობის გამოყოფას მიწათმოქმედებისაგან.

ნარკვევში შემდეგ ლაპარაკია “დამოუკიდებელი ხელოსნური და შემდეგ მანუფაქტურული წარმოების

განვითარებაზე.³¹ ჩანს, რომ ავტორი აღნიშნულ საფეხურს უკავშირებდა გვიანდელ ფეოდალიზმსა (დასაველეთ ევროპაში) და მის გადასვლას კაპიტალიზმის პირველ საფეხურზე. ასეთი წარმოდგენა კი არასწორია, რადგან ხელოსნობის ცალკე დარგებად გამოყოფასა და მანუფაქტურის გაჩენას ადგილი ჰქონდა ჯერ კიდევ ძველ აღმოსავლეთსა და ანტიკურ საზოგადოებებში.

აი თურმე როგორი საფეხურები განვლო კაცობრიობის ეკონომიკურმა ევოლუციამ მანქანურ (საფაბრიკო-საქარხნო) წარმოებამდე! ნარკვევის ავტორს შეღავათს ვერ მიეცემო, თურდაც შემდეგი განცხადებების მხედველობაში მიღებისას: “აი სქემატური სურათი საწარმოო ძალთა განვითარებისა ძველი დროიდან (უფრო ზუსტად: პირველყოფილობიდან – გ.ყ.) ჩვენს დრომდე;³² “ასეთია ზოგადი, მეტად არასრული, სურათი საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარებისა კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე.³³ ასეთი მსჯელობები უბრალოდ პროფანის ნაცოდვილარს წარმოადგენს და, ცხადია, იგი შორსაა სერიოზული მეცნიერული აზროვნებისაგან.

ამის შემდგომ ავტორი ლაპარაკობდა წარმოებით ურთიერთობათა ხუთ ძირითად ტიპზე. სამწუხაროდ, როგორც უკვე ვამბობდით, არც ამ შემთხვევაშია ხასიგასმული თუ რას წარმოადგენდა “არაძირითადი ტიპები.” რაც შეეხება კერძო საკუთრებაზე დამყარებულ საზოგადოებებს (ანტიკურობა, ფეოდალიზმი და კაპიტალიზმი), ისინი ცალ-ცალკე კი არა, არამედ ერთად წარმოადგენდნენ ერთ ტიპს, ისევე როგორც არქაული, პირველყოფილი კომუნიზმი და ვითომდაც ოქტომბრის გადატრიალების შედეგად რუსეთში დამყარებული სოციალიზმი. ამის საწინააღმდეგოდ, როგორც დავინახეთ, სტალინი სოციალურ ტიპოლოგიას ახდენდა უფრო ვიწრო საფუძველზე, ცალკეული სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციების თვალთახედვით. შესაბამისად ამისა, ნარკვევში არაა ნათლად გამოკვეთილი საწარმოო ძალთა, წარმოების ხასიათი – გაურკვეველია, ეს ეხება ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას, თუ არქაულ კომუნიზმს, კაპიტალიზმს და მისთ., სადაც წარმოებას საზოგადოებრივი ხასიათი ჰქონდა და აქვს.

ნარკვევში საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციები საწარმოო ძალების განვითარების დონეების მიხედვით ამგვარად არის წარმოდგენილი. პირველყოფილ-თემური წყობილება თურმე შეესაბამებოდა ქვის იარაღებისა და მშვილდ-ისრის არსებობას ანუ მეურნეობის ფორმების თვალსაზრისით - შემგროვებლობასა და ნადირობას. ასე რომ, ამ დროს თითქოს თევზჭერაც კი გამოირიცხებოდა, რომ არაფერი ვთქვათ მეცხოველეობასა და მიწათმოქმედებაზე.

აღნიშნული ეკონომიკური სიტუაციის შემდეგ, როგორც ჯერ კიდევ “ანარქიზმისა თუ სოციალიზმში?” ვკითხულობთ: “დადგა სხვა დრო, დრო წვრილბურქუაზიული (sic!) წარმოებისა, როცა საკუთრებამ ინდივიდუალური (კერძო) ხასიათი მიიღო, როცა ყოველივე ის, რაც კი ადამიანს სჭირდება (რა თქმა უნდა, პაერის, მზის სინათლის და სხვა ამისთანების გარდა), კერძო საკუთრებად იქნა აღიარებული.”³⁴ 1938 წელს დაწერილ ნარკვევში სტალინის ნააზრევში ასეთ “პროგრესს” ვხედავთ: “როცა პირველყოფილ-თემური საზოგადოების ზოგიერთი წევრი თანდათან და ხელის ფათურით გადადიოდა ქვის იარაღებიდან რკინის იარაღებზე, მათ რა თქმა უნდა, არ იცოდნენ და არ უფიქრდებოდნენ იმას, თუ რა საზოგადოებრივი შედეგები მოჰყვებოდა ამ სიახლეს, მათ არ ესმოდათ და შეგნებული არ ჰქონდათ ის, რომ ლითონის იარაღებზე გადასვლა მოასწავებდა გადატრიალებას წარმოებაში, რომ ამას ბოლოსდაბოლოს მოჰყვებოდა მონათმფლობელური წყობილება.”³⁵

ი. ბ. სტალინის მიხედვით, ამ ისტორიულ ეპოქაში გაჩენილა “ადამიანთა მცირე რიცხვის ხელში სიმდიდრის დაგროვების შესაძლებლობა, უმცირესობის ხელში წარმოების საშუალებათა ნამდვილად (!) დაგროვება, უმცირესობის მიერ უმრავლესობის დამორჩილებისა და უმრავლესობის წევრების მონებად გადაქცევის შესაძლებლობა;”³⁶ “აქ მონათმფლობელი პირველი და ძირითადი სრულფასოვანი (თარგმანში ასეა - გ.ყ.) მესაკუთრეა.”³⁷ თურმე ამგვარი სოციალური პროცესების ეკონომიკურ საფუძველს წარმოადგენდა ლითონის იარაღები (ამჯერად იგი რკინის მეტალურგიით არ არის დაკონკრეტებული), მეჯოგეობა (მეცხოველეობა), მიწათმოქმედება და ხელოსნობა.

რასაკვირველია, სანამ ანტიკური საზოგადოება განვითარ-

დებოდა, რომელიც მნიშვნელოვანწილად მონობაზე იყო დაფუძნებული, მანამდე, ძველ აღმოსავლეთში ეს სოციალური ინსტიტუტი თვალსაჩინოდ ვერ განვითარდა (ფრ. ენგელსის მიხედვით იმყოფებოდა “სახლის (შინაური) მონობის“ სტადიაზე). თვით ანტიკური სასოგადოება არ ჩამოყალიბებულა უმცირესობის მიერ უმრავლესობის დამონების (ადგილობრივ სასოგადოებაში) ხარჯზე. ასეთი რამ არც ისტორიულად მომხდარა და საერთოდაც წარმოუდგენელია. შესაბამისი ისტორიული პროცესები სულ სხვანაირად განვითარდა და მის გაგებას ფრაზები კი არა, სათანადო შესწავლა სჭირდება, რასაც სტალინი, ისევე როგორც მის შემდგომაც საბჭოთა ფილოსოფოსები, ე.წ. მარქსისტ-ლენინელები მიუდამ გაურბოდნენ ხოლმე. სჯეროდათ რა, რომ კონკრეტული ცოდნის გარეშე ნამდვილად ფილოსოფიურად აზროვნებდნენ.

მონათმფლობელური (ანტიკური) სასოგადოების სოციალური სტრუქტურის პრიმიტიული წარმოდგენის შესაბამისად კლასობრივი ბრძოლაც ასევეა წარმოდგენილი: “მდიდრები და ღარიბები, ექსპლუატატორები და ექსპლუატირებულნი, სრულყოფილებიანნი და უუფლებონი, სასტიკი კლასობრივი ბრძოლა მათ შორის – ასეთია მონათმფლობელური წყობილების სურათი.”³⁸ სინამდვილეში მონათმფლობელებისა და მონების გარდა საბერძნეთსა და რომში არსებობდა თავისუფალთა (მოქალაქეთა) ფართო ფენა და სწორედ მათი ბრძოლა მონათმფლობელთა (მსხვილ მიწათმფლობელთა) წინააღმდეგ განსაზღვრავდა თვითონ ისტორიის მატერიალისტური გაგების ერთ-ერთი შემოქმედის, კარლ მარქსის მიხედვით, კლასობრივ ბრძოლას ანტიკურ სამყაროში. აღარას ვამბობთ ფრ. ენგელსის გამონათქვამებზე აღმოსავლეთის მიმართ აღნიშნული თვალსაზრისით.

სტალინის თანახმად, წარმოების მესამე თავისებურება მდგომარეობს ახალ საწარმოო ძალთა და მათი შესაბამისი წარმოებითი ურთიერთობების წარმოშობაში ძველი წყობილების შიგნით.³⁹ რა თქმა უნდა, ეს შეხედულება, ზოგადად აღებული, მარქსისტული და სწორიცაა, მაგრამ სტალინისეული ნარკვევში არ ჩანს თუ როგორი მდგომარეობა იყო ამ მიხრივ ანტიკური სასოგადოებიდან ფეოდალურზე გადასვლისას. მაგრამ ახალი

საწარმოო ძალების გაჩენა მისი მიხედვით *a priori* იგულისხმება. ამის შესაბამისად, “ახალი საწარმოო ძალები მოითხოვენ, რათა მუშაკს ჰქონდეს რაიმე ინიციატივა წარმოებაში და შრომისაღმი მიდრეკილება, შრომით დაინტერესება.”⁴⁰ თავის მხრივ ამგვარი მიზეზი თითქოს შესაბამის შედეგს განაპირობებდა: “ამიტომ ფეოდალი (!) სტოეებს მონას, როგორც არა დაინტერესებულ და სრულიად უინიციატივო მუშაკს, და ამჯობინებს საქმე იქონიოს ყმასთან, რომელსაც გააჩნია თავისი მეურნეობა, თავისი წარმოების იარაღები და რომელსაც აქვს ერთგვარი დაინტერესება შრომით, რაც აუცილებლად საჭიროა იმისათვის, რომ დაამუშაოს მიწა და ფეოდალს ნატურით აძლიოს გადასახადი (უფრო ზუსტად: რენტა, ღალა – გ.ყ.) თავისი მოსავლიდან.”⁴¹

თუ სტალინს დაუფჯერებთ, ანტიკური ანუ მონათმფლობელური სასოგადოებიდან ფეოდალიზმზე გადასვლა იშვიათი მშვიდობიანობით უნდა მომხდარიყო, რაიმე დიდი ისტორიული კატაკლიზმი ამ შემთხვევაში გამორიცხული უნდა ყოფილიყო. მართლაც ახალი სასოგადოების დამყარებით დაინტერესებული უნდა ყოფილიყვნენ მონათმფლობელებიც და მონებიც. მაგრამ ამ ელემენტარული სიცხადის მიუხედავად, სოციალური რევოლუციის მოხდენა გამხდარა საჭირო. ნარკევის დაწერამდე ხუთი წლით ადრე სტალინმა დამკერველ კოლმეურნეთა სრულიად საკავშირო პირველ ყრილობაზე დიდი რიხით განაცხადა: “მონების რევოლუციამ მოსპო მონათმფლობელები (მაშ საიდან გაჩნდნენ ფეოდალები? – გ.ყ.) და გააუქმა მშრომელთა ექსპლუატაციის მონათმფლობელური ფორმა. მაგრამ მათ ნაცვლად მან დააყენა მეზატონები (როგორ მოხდა ეს? – გ.ყ.) და მშრომელთა ექსპლუატაციის ბატონყმური ფორმა. ერთი სახის ექსპლუატატორები შეცვალეს სხვა ექსპლუატატორებმა.”⁴² თუმცა მსგავსი რამ იმთავითვე, სოციალური რევოლუციის თითქოსდა საყოველთაობის გამო, იგულისხმებოდა. მაგრამ ესეც ფანტასტიკის (საისტორიო) სფეროს და არა მეცნიერებას განეკუთვნება და მასზე კომენტარის გაკეთება სწორედ რომ ზედმეტია.

ისე, ირონიის მოხმობით შეიძლება მოვიტანოთ სტალინის გამოხატულებაში ამავე თავყრილობაზე: “მონობის დროს “კანონი”

ნებას აძლევდა მონათმფლობელებს მოეკლათ მონები. ბატონყმური წყობილების დროს “კანონი” ნებას აძლევდა ბატონებს “მხოლოდ” გაეყიდათ მონები.⁴³ ასე რომ, მონებს რევოლუცია თითქოს იმიტომ მოუხდენიათ, რომ კანონი შეეცვალათ – მკვლელობის ობიექტის ნაცვლად ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად ქცეულიყვნენ!

ნარკვევში ფეოდალიზმის დროინდელი საწარმოო ძალების მდგომარეობის სურათი ასეა გადმოცემული: “რკინის გამოდნობისა და დამუშავების შემდგომი გაუმჯობესება; რკინის გუთნისა და საფეიქრო დაზგის გავრცელება; მიწათმოქმედების, მებოსტნეობის (რა, ეს დარგი მიწათმოქმედებას არ ეკუთვნის? გ.ყ.), მეღვინეობის (მევენახეობის გარეშე (?) გ.ყ.), ერბო-კარაქის წარმოების შემდგომი განვითარება (?); სახელოსნოებთან ერთად მანუფაქტურულ საწარმოთა გაჩენა. ასეთია საწარმოო ძალთა მდგომარეობის დამახასიათებელი ნიშნები.”⁴⁴

კარგად ვიცით, თუ როგორ შეიცვალა ფეოდალიზმი დასავლეთ ევროპაში, რომ სოციალური რევოლუციის ჰეგემონი ამ შემთხვევაში იყო ბურჟუაზია. ამ ელემენტარული საისტორიო ჭეშმარიტების მაგიერ სტალინი ამბობდა: “ყმა-გლეხთა რევოლუციამ მოსპო მებატონეები და გააუქმა ექსპლუატაციის ბატონყმური ფორმა, მაგრამ მათ ნაცვლად მან დააყენა კაპიტალისტები (როგორ? გ.ყ.) და მემამულეები (თუ მებატონეები მოსპო? გ.ყ.), მშრომელთა ექსპლუატაციის კაპიტალისტური და მემამულური ფორმა.”⁴⁵ (კვლავ საკითხავია: თუ მებატონეები მოსპო? გ.ყ.). მატერიალური წარმოების მუშაკებს ამჯერადაც თითქოს მხოლოდ იმისათვის მიუღწევიათ, რომ “კანონი” “მხოლოდ იმის ნებას იძლევა, რომ მშრომელებს განუმზადონ უმუშევრობა და სიღატაკე, განანაგება და შიმშილით სიკვდილი.”⁴⁶ დიდი ვერაფერი მიდწევია!

შეიძლება მავანთ, განსაკუთრებით სტალინის თაყვანისცემელებმა, ამდენი რომაა საქართველოში, განაცხადონ, რომ მსგავსი დიდი შეცდომები, ლაფსუსები შესაწყნარებელია, რამეთუ სტალინის განხილული ნაშრომები და გამოსვლები მასის გასანათლებლად იყო გამიზნული. მაგრამ განა თუნდაც ამიტომ ამ შემთხვევაში ამდენი უვიცრობა-უცოდინარობას უნდა ჰქონდეს ადგილი?! მეცნიერების ელემენტარული ფაქტებისა და

მიღწევების ცოდნა ხომ აუცილებელი გახლავთ, თუნდაც პროპაგანდა-აგიტაციის დონეზე!

აღარას ვამბობთ იმაზე, თუ როგორ უპირისპირდება მსგავსი აზრები თვითონ მარქსიზმის კლასიკოსების შეხედულებებს. შემდგომი დროის მეცნიერების პროგრესის კვალდაკვალ სტალინი (ისევე როგორც მისი “მასწავლებელი” ვ.ი.ლენინი) ხომ წინ უნდა წასულიყო? მაგრამ ამის საწინააღმდეგოდ უსარმაზარ უკუსვლას ვხედავთ.

მაგალითად, აშკარად თვალში საცემია რევიზიონიზმი (ზუსტი შინაარსით) კ. მარქსის ნააზრევთან მიმართებაში. “დიალექტიკურ და ისტორიულ მატერიალიზმში” მოტანილია უკანასკნელის უსარმაზარი ციტატა ნაშრომის “პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის” წინასიტყვაობიდან, რომლის შესახებაც საესებით სამართლიანად არის აღნიშნული: “აი ისტორიული მატერიალიზმის არსის გენიალური ფორმულირება, მოცემული მარქსის მიერ 1859 წელს”⁴⁷, მაგრამ ციტატა წყდება სწორედ იმ ადგილას, სადაც, რომ იტყვიან, შავით თეთრზე წერია: “თუ სოცადად ავიღებთ, წარმოების ასიურ, ანტიკურ, ფეოდალურ და თანამედროვე, ბურჟუაზიულ წესებს შეიძლება ეკონომიკური საზოგადოებრივი ფორმაციის პროგრესული ეპოქები ეწოდოს.”⁴⁸ ამდენად, სტალინმა უგულებელყო კ. მარქსის ეს ცნობილი ციტატა და წარმოების წესების, შესაბამისად სოციალ-ეკონომიკური ფორმაციების, ისტორიული თანამიმდევრულობა სულ სხვაგვარად წარმოადგინა. ამანაც, რასაკვირველია, თავისი როლი ითამაშა საკითხის საბჭოურ გაგება-გაცნობიერებაში. ამის მიხედვით “აღმოჩენილ” იქნა “დიდი ისტორიული კანონზომიერება”, რომლის თანახმადაც ყველა ძველი ცივილიზაციის მქონე საზოგადოება – ეგვიპტე, შუამდინარეთი, ინდოეთი, ჩინეთი და ა.შ. დიალექტიკის კანონების თანახმად ერთნაირი საფეხურებით (სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციების მიხედვით) ვითარდებოდა. ⁴⁹ მაგრამ დაე ჩავთვალოთ, რომ მსგავსი “რევოლუციური აღმოჩენა” ოდენ მარქსიზმ-ლენინიზმისა თუ ლენინიზმის (თვითონ ვ.ი. ლენინისაც) კუთვნილებაა და მასში წილი ავთენტურ მარქსიზმს არ დაედება.

მარქსიზმის კლასიკოსების ციტატების მოტანას ხშირად აზრი ეკარგება სტალინისა და საერთოდ ბოლშევიკ-კომუნისტე-

ბის ნააზრევში, ვინაიდან ბევრჯერ ამას ფორმალური ხასიათი ჰქონდა. “მოკლე კურსში” მოთავსებულ ნარკვევში მოტანილია კ. მარქსის ცნობილი, ფუძემდებლური ციტატა: “არც ერთი საზოგადოებრივი ფორმაცია არ ისპობა მანამდე, ვიდრე არ განვითარდება ყველა მწარმოებლური ძალა, რომელთათვის იგი საკმარისი გასაქმის იძლევა. და ეს ახალი უმაღლესი წარმოებითი ურთიერთობანი არასოდეს არ ჩნდებიან მანამდე, ვიდრე მათი არსებობის მატერიალური პირობები თვით ძველი საზოგადოების წიაღში არ მომწიფებულან.”³⁰ აქედან გამომდინარე, იმხანადაც, 1900-1910-იან წლებში, რუსეთის ბოლშევიკ-კომუნისტებისათვის ცხადი უნდა გამხდარიყო სოციალური რევოლუციის დაწყების (ინგლისზე, გერმანიაზე, საფრანგეთზე და აშშ-ზე ადრე) უაზრობა ჩამორჩენილ რუსეთში, სადაც ჯერ კაპიტალიზმს არც კი გაემარჯვა, მაგრამ ისტორიული კონიუქტურა მოითხოვდა და სტალინი და მისთანანი ანგარიშს არ უწყევდნენ მარქსის ცნობილ ფუძემდებლურ დებულებას, თუმცა, ვიმეორებთ, ფორმალურად მას აღიარებდნენ.

რაკი რუსეთის ბოლშევიკ-ლენინელები, მსგავსად მაშინდელი მრავალი სოციალისტისა დასავლეთში, სთვლიდნენ, რომ დასავლეთის მოწინავე ქვეყნები კარგა ხანია მომწიფებულნი იყვნენ სოციალური რევოლუციისათვის, პირველთა წინაშე ასეთი დილემა იდგა: “(1) ან სოციალისტური რევოლუციის მოხდენა და ან (2) “ძირფესვიანი დარღვევა საწარმოო ძალთა და წარმოებით ურთიერთობათა ერთიანობისა წარმოების სისტემაში, მთლიანად წარმოების რღვევა, წარმოების კრიზისი, საწარმოო ძალთა დაშლა.”³¹ როგორც ცნობილია, დასავლეთში არც ერთს ჰქონია ადგილი და არც მეორეს. სამაგიეროდ “ორთოდოქსი” რუსეთელი მარქსისტების ძალისხმევით ევროპის ერთ-ერთი ჩამორჩენილი ქვეყანა შეუდგა “სოციალისტური რევოლუციისა” და “სოციალიზმის” აშენებას. თუ რა გამოვიდა ამ ისტორიული ავანტიურიდან, ახლა, მადლობა ისტორიის გონს, ბევრისთვის კარგადაა ცნობილი.

საერთოდ ვიტყვი, რომ სტალინის ზოგადსოციალური ნააზრევი, ფაქტობრივი მხარის უსუსურობის გარდა, თვითონ მარქსიზმის კლასიკოსების შესაბამის შეხედულებებსაც ნაკლებად ითვალისწინებდა. არსებითად რომ ვთქვათ, ამ თავეში

განხილული მისეული ნარკვევიდან კ. მარქსის აღნიშნული წინასიტყვაობისა და ფრ. ენგელსის ზოგიერთი გვიანდელი წერილის (ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ) საფუძველზე არის დაწერილი.

ცხადია, მარქსისა და ენგელსის ცხოვრების შემდგომ წლებში ძალიან წინ წავიდა სოციალური ფსიქოლოგიის თეორიული შესწავლა, მაგრამ არ ჩანს, რომ ეს მიღწევები სტალინისა და სხვების მიერ ათვისებული ყოფილიყო (პრაქტიკული პოლიტიკის წარმოებისას კი მათ კარგად იცოდნენ მასების ფსიქოლოგია). კერძოდ, სტალინი გრძნობდა მასების მიერ რადიკალური რევოლუციის მოხდენის შემძლეობას, რაც თავის მხრივ ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენდა მომავალი ისტორიული შემოქმედებისათვის. ამის შესაბამისად, მას ჰქონდა ილუზია, რომ დასაელეთის მოწინავე ქვეყნებში ასეთი შეგნება გარედან, საბჭოთა კავშირიდან უნდა დანერგულიყო.²

თუმცა საბჭოთა ფილოსოფია და მეცნიერება ოფიციალურად შორს იდგა გეოპოლიტიკისაგან და მას იმპერიალისტური იდეოლოგიისა და პოლიტიკის გამოვლინებად სთვლიდა, მისი თითქოსდა მართებულობა აშკარად ჩანს სტალინის შემდეგი შეხედულებიდან: “რევოლუციისათვის კავკასიის დიდი მნიშვნელობა განისაზღვრება არა მარტო იმით, რომ იგი ნედლეულის, სათბობისა და სურსათის წყაროა, არამედ მისი მდგომარეობითაც ევროპასა და აზიას შუა, კერძოდ, რუსეთსა და თურქეთს შუა, აგრეთვე უმნიშვნელოვანესი ეკონომიური და სტრატეგიული გზების არსებობით (ბათუმი-ბაქო, ბათუმი-თავრიზი, ბათუმი-თავრიზი-არზრუმი (რალაც უცნაური მარშრუტია – გ.ყ)).”³ აქედან გამომდინარე, სტალინი სათანადო პრაქტიკულ ამოცანასაც სახავდა: “...ბოლოს და ბოლოს ვინ მოიკიდებს ფეხს კავკასიაში, ვინ ისარგებლებს ნავთითა და აზიის სიღრმეში მიმავალი უაღრესად მნიშვნელოვანი გზებით, რევოლუცია თუ ანტანტა, – ეს არის მთელი საკითხი”.⁴

კარგად გუწყით, რომ ამგვარ გეოპოლიტიკურ მოსაზრებას შეეწირა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და ამით ბოლო მოეღო იმ საქმეს, რასაც ქართველობა 117 წელს ელოდა!

ახლა სტალინისმიერი გეოპოლიტიკური აზროვნების

მეორე ნიშნულზე შეეწერდებით, რითაც ამჯერად პეტრე დიდი მოიხიბლებოდა. აღმირალი ივან ისაკოვი იგონებდა: “ეს იყო 1933 წელს, სამხედრო გემების მცირე ქარავნის ბალტიის ზღვიდან თეთრ ზღვაში, თეთრი ზღვა –ბალტიის არხის გზით, პირველი გატარების შემდეგ. პოლიარნიში, ნაღმოსნის კაიუტ-კომპანიაში ყოფნისას, იყურებოდა რა ილუმინატორში და თითქოს თავის თავს ელაპარაკებოდა, სტალინმა უცებ სთქვა: “რა არის შავი ზღვა? გეჯა (пожана), რა არის ბალტიის ზღვა? ბოთლი, ხოლო საცობი ჩვენთან არ არის. აი აქ არის ზღვა, აქ არის სარკმელი. აქ უნდა იყოს დიდი ფლოტი, აქ, აქედან ჩვენ შევძლებთ ყელში წაუეჭიროთ, თუ საჭირო იქნება, ინგლისსა და ამერიკას. უფრო მეტად არსაიდან!”

მოვიტანთ ერთ აზრსაც, რომელიც ასევე ადასტურებს სტალინის შორს დგომას მარქსიზმისაგან. 1920 წელს ბაქოში ერთ-ერთ თავყრილობას იგი მიმართავდა: “ლუთერის ცნობილ სიტყვებს თუ გადავასხეაფერებთ, რუსეთს შეუძლია თქვას: “მე აქ ვდგავარ, ძველი, კაპიტალისტური, და ახალი, სოციალისტური სამყაროს მიჯნაზე, აქ ამ მიჯნაზე, მე ვაერთიანებ დასავლეთის პროლეტარების ძაღლონესა და აღმოსავლეთის გლეხობის ძაღლონეს იმისათვის, რომ დავამსხვრიოთ ძველი სამყარო. შემეწიოს მე ღმერთი ისტორიისა.” როგორ ფიგურაღურად, ხატოვნად არ უნდა ჩავთვალოთ ეს განცხადება, ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, მარქსისტისათვის იგი აშკარად მიუღებელი უნდა იყოს.

და ბოლოს, საზოგადოების დიდ თემასთან დაკავშირებით ერთ საკითხზე შეეწერდებით, რაც ეხება სტალინის ერთ მიკროსოციოლოგიურ და ამასთანავე დამახასიათებელ სუბიექტივისტურ მეთოდს.

როგორც დელეგატი რსდმპ მეხუთე, ლონდონის ყრილობისა, რომელიც 1907 წელს შედგა, სტალინი მიმოიხილავდა ყრილობის მინაწილე 330 დელეგატის (ისინი წარმოადგენდნენ პარტიის 150 000 წევრს) შემადგენლობას სხვადასხვა თვალსაზრისით. როდესაც იგი საკითხს სოციალური წარმომადგენლობის თვალთახედვით განიხილავდა, იგი დაასკენიდა: “ცხადია, ბოლშევიკების ტაქტიკა წარმოადგენს მსხვილი მრეწველობის პროლეტარების ტაქტიკას, იმ რაიონების ტაქტიკას,

სადაც კლასობრივი წინააღმდეგობანი განსაკუთრებით მკაფიოა და კლასობრივი ბრძოლა განსაკუთრებით მკვეთრია. ბოლშევიზმი ნამდვილი პროლეტარების ტაქტიკაც არის.⁵⁷ და პირიქით, თითქოს “არანაკლებ ცხადია ისიც, რომ მენშევიკების ტაქტიკა უმთავრესად წარმოადგენს ხელოსანი მუშებისა და ნახევრად-პროლეტარი გლეხების ტაქტიკას, იმ რაიონების ტაქტიკას, სადაც კლასობრივი წინააღმდეგობანი მთლად მკაფიო არ არის და კლასობრივი ბრძოლა შენიღბულია. მენშევიზმი პროლეტარიატის ნახევრად ბურჟუაზიული ელემენტების ტაქტიკა არის.”⁵⁸

მაგრამ თუ მკაცრი მეცნიერული თვალსაზრისით განვიხილავთ სტალინისეულ აღნიშნულ დასკვნას, მაშინ ბევრი რამ საკამათო ხდება. სხვას რომ თავი დავანებოთ, როგორ შეიძლება საქართველო, სადაც იმხანად და შემდგომშიც მენშევიზმმა გაიმარჯვა, სულ მთლად გლეხურ და წვრილ-ხელოსნურ ქვეყნად იქნა წარმოდგენილი? მაშ როგორ აუხსნათ ის ფაქტები, რომ თბილისში მინიმუმ 20.000 სამრეწველო მუშა მაინც იყო დასაქმებული, ხოლო ბათუმში კი მათი რიცხოვნობა 15. 000 –სს აღწევდა, ჭიათურაში – 10 000-ს. არც გურიის გლეხკაცობა იყო ისეთი ხელწამოსაკრავი, რომ სტალინს მეცნიერული საფუძველი ჰქონოდა ეს კუთხე წმინდა გლეხურ რეგიონად და შესაბამისად წმინდა გლეხკაცური ცნობიერების მხარედ წარმოედგინა⁵⁹: და ეთქვა “ძალიან ძნელია კლასობრივი ბრძოლის იდეა ჩაუნერგო გურულ გლეხებს.”⁶⁰ და ეს მაშინ, როცა კარგად არის ცნობილი მათი სოციალური შემართება წინა წლებში, რაც მნიშვნელოვანწილად ქალაქის (ბათუმის) ზეგავლენითაც აიხსნება.

დასკვნა თავისთავად ნათელია: ამით სტალინს არ სურდა გაეცნობიერებია თავისი იდეური და პოლიტიკური გაკოტრება საქართველოში და სურვილის შესაბამისად სინამდვილეზე, ჭეშმარიტებაზე თვალი დახუჭა. აქ ჩანს ახირებული, გაბოროტებული კაცის პოზიცია. მსგავსი რამ არ ეპატიება საშუალო დონის მეცნიერსაც კი, არა თუ “მეცნიერების კორიფეს”.

სახელმწიფოს წარმოშობისა და არსის საკითხზე სტალინის შეხედულება ჩვეულებრივი საბჭოური სტერეოტიპის ფარგალს არ სცილდება. ამ თემაზე იგი შედარებით ვრცლად შეწერდა 1939 წელს გამართულ სკკპ (ბ) ყრილობაზე საანგარიშო მოხსენებით გამოსვლისას. მის მიხედვით, “სახელმწიფო წარმოიშვა მტრულ

კლასებად საზოგადოების გათიშვის საფუძველზე, წარმოიშვა იმისათვის, რომ ლაგამამოდებული ჰყოლოდა ექსპლუატირებული უმრავლესობა ექსპლუატატორი უმცირესობის ინტერესებისათვის.⁴¹ აღნიშნული აზრი თითქოს ეფუძნება ფრ. ენგელსის ცნობილ ნაშრომს – “ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა”. მაგრამ ამასთანავე სტალინს ხომ უნდა სცოდნოდა ამავე ავტორის “ანტი-დიურინგის” შესაბამისი ადგილები, სადაც აღმოსავლეთში სახელმწიფოს წარმოშობაზეა საუბარი. ამ შემთხვევაში ეს პროცესი უპირველესად მშრალი ქვეყნების დიდ მდინარეთა ველებში ირიგაციის საჭიროებასთან არის დაკავშირებული. კ. მარქსიც ხშირად გახაზავდა ხოლმე აღმოსავლეთში სახელმწიფოს ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას – ზრუნვას ირიგაციისათვის (წყალმომარაგებისათვის).

რაკი. სიტყვამ მოიტანა, ვიტყვით იმასაც, რომ სტალინს, სხვა მრავალ მავანთა დარად, არასწორად ჰქონდა გაგებული ფრ. ენგელსის აღნიშნული ნაშრომი. პირველყოფილი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის პროცესები მასში გადმოცემულია ჯერ საბერძნეთისა და რომის, შემდეგ კი გერმანელების მაგალითზე, რასაც ადგილი ჰქონდა ცივილიზაციის განვითარების მაღალ საფეხურზე, ძვ. წ.-ად. VIII – VI, ახ. წ.-ად. V-VI საუკუნეებში. გარდა ამისა, ამავე ნაშრომში განხილულია სოციალური კლასებისა და სახელმწიფოს წარმოშობის ვარიანტიც დაპყრობის გზით (ძველ სპარტაში, გერმანელებში).

აღნიშნავდა რა სახელმწიფოს ფუნქციონირების მთავარ ელემენტებს – არმიას, სადამსჯელო ორგანოებს, დაზვერვას, საპატიმროებს, სტალინი ივიწყებდა საზოგადოების ტერიტორიულ დაყოფას, გადასახადებს, ბიუროკრატიის არსებობას (უკანასკნელ მომენტს მხოლოდ კაპიტალიზმის დროს გახაზავდა).⁴² მის მიხედვით გამოდიოდა, რომ კლასობრივ საზოგადოებებში სახელმწიფოს ფუნქცია მხოლოდ ძალადობით (მშრომელი მოსახლეობის მიმართ) ამოიწურება, ხოლო მის არსებობას ფართო ფენებისათვის არავითარი პოზიტიური მნიშვნელობა არ ჰქონია. თითქოს სახელმწიფოს წარმატებული თავდაცვისუნარიანობა უკანასკნელთა ინტერესებს არ ეხებოდა (“წინანდელი სახელმწიფოები ასეთ შემთხვევებში იცავდნენ ექსპლუატატორული უმცირესობის სიმდიდრესა და პრივილეგიებს”).⁴³

მაგრამ რაკი სახელმწიფო წარმოიშვა ეკონომიკური განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე, რასაკვირველია, თავის მხრივ ახალი სოციალური ინსტიტუტი ზემოქმედებას ახდენდა ეკონომიკაზე, ხელს უწყობდა ან აფერხებდა რა მის (კერძოდ, საწარმოო ძალების) განვითარებას. ელემენტარული დიალექტიკური აზროვნების უნარის ქონისას ასეთი წარმოდგენა სავსებით ლოგიკურად წარმოიშობა. აღარას ეამბოვოთ ფრ. ენგელსის გამოთქმულ აზრებზე ამ მიმართულებით. მაგრამ ი. სტალინის მსგავსი გაგება არ ჰქონია.

ერთი სიტყვით, სახელმწიფოს სამეურნეო და ორგანიზაციული (ასევე “კულტურულ-აღმზრდელობითი”) ფუნქცია, თითქოს, მხოლოდ საბჭოური სოციალიზმის პირობებში გაუჩნდა. შესაბამის სახელმწიფოს კი ადამიანთა ჩახშობის, რეპრესიების ფუნქცია თითქოს ოდენ თავისი განვითარების პირველ ფაზაში ჰქონია (დამხობილი კლასების წინააღმდეგობის დათრგუნვა, მოგვიანებით, უნდა ვიგულისხმოთ, კულაკობის “როგორც კლასის” მორჩილებაში ყოფილება). საბჭოთა სახელმწიფოს მოაყარი ფუნქცია შემდეგში კი თითქოს მდგომარეობდა თავდაცვაში კაპიტალისტური გარემოცვისაგან. ცხადია, ი.სტალინი, თავისი ბატონობის, ძალაუფლების უმთავერეს სოციალურ დასაყრდენ ბიუროკრატიასთან ერთად, არ უშვებდა აზრს საკუთარი მოსახლეობის ჩახშობის თაობაზე უზარმაზარი რეპრესიული აპარატის საშუალებით.

ამერიკაში (ჩრდილოეთ) 1861-1865 წლების სამოქალაქო ომის მიზეზს სტალინი ასე განმარტავდა: “ჩრდილოეთი შტატები მოითხოვენ (!) შტატების უფრო მტკიცე პოლიტიკურ ფედერაციას, ხოლო სამხრეთი შტატები პროტესტს აცხადებენ (!) “ცენტრალიზმის” წინააღმდეგ და იბრძვიან (!) ძველი წესისათვის. ჩადლება (!) “სამოქალაქო ომი” (!).“⁴⁴ ცხადია, მსგავსი გაგება ძალიან შორს დგას ისტორიული მატერიალიზმისაგან და მოველენის უფრო ღრმა საფუძვლის გაგება საშუალო სკოლის უფროსკლასელებსაც უნდა შეეძლოთ.

ყოველივე ზემოთქმული გასაგებს ხდის სტალინის ზოგადსოცოლოგიური ნააზრვეის ნამდვილ არსს, მის მიერ მოცემულ სფეროში მარქსიზმის შემდგომ “განვითარებას”⁴⁵.

¹ იხ. ავტორის "თხეებ სჯადიანი. მასალები პოეტრადიისათვის 1878-1907", თბილისი, 1998, გვ. 20-26.

² იხ. ავტორის "სახი ჯუჯაშვილის ამბავი", წიგნი მეორე, კიბა, თბილისი, 2004, გვ. 72.

³ იქვე, გვ. 78.

⁴ И. В. Сталин, Сочинения, т. 17 Тверь, 2004, гл. 626.

⁵ ამ თეისებას აძლავებებს ი. სჯადიანის წეველება შეხევედრისას ღავჯიანებისა (ვ. ა. ღვინისის წეველების საწინააღმდეველი). ძველი სოციალ-დემოკრატი რევოლუჯიონერი ფარანძემ კნუხიანცი, ბოვან კნუხიანციის ღა, აღნიშნავს სჯადიანის მხრე თათოველი წარმოთქმული ხიჯევის განსაკუთრებული მნიშვნელობის შთადევედლების მთხეუნას: "ამ ხერხით ის ღიდად თეჯრადღერ ქეცქეს აღწედა." იხ. А. Антоно-Овсеенко, "Портрет тирани", М., 1994, гл. 296.

⁶ ი.ბ. სჯადიანი, თხ.ს., ტ. 1, გვ. 60.

⁷ იქვე.

⁸ ი.ბ. სჯადიანი, თხ.ს., ტ. 2, გვ. 56.

⁹ ი.ბ. სჯადიანი, თხ.ს., ტ. 1, გვ. 46-51.

¹⁰ იქვე, გვ. 53; იხ. აგრეთვე გვ. 47.

¹¹ საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევეიკების) ისტორია, მოკლე კერსი, თბილისი, 1954, გვ. 144.

¹² იქვე, გვ. 144-146.

¹³ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რეველი საწერები, ტ. II, თბ., 1964, გვ. 617-618.

¹⁴ მოკლე კერსი, გვ. 149. ასევე წიგნში, როვორც ავტორის სხვა ნაშრომებში, ზედნაშენური სტრუქტურები, სახელმწიფო, სამართალი, მორალი, იდეოლოგიის სხვა ფორმები, განხილულია, როვორც თეთ წარმოების წესის განსხეუთარებული ან შექვევერებული ფაქტორები.

¹⁵ მოკლე კერსი, გვ. 144.

¹⁶ ი.ბ. სჯადიანი, თხ.ს., ტ. 4, გვ. 409.

¹⁷ მოკლე კერსი, გვ. 144-145.

¹⁸ ღასახ. წიგნი, გვ. 145-146. აქცე ნახის, რომ სჯადიანის არამც ღა არამც არ ხერღა ახიერი წარმოების წესის აღთარება.

¹⁹ მხოლოდ მოვეთანებით, სხრე ისტორიის სახელმძღვანელოს განხილვისას, სჯადიანი ახდრეი ჯღანოუთან ღა სერევი კოროვითან ერთად, აღნიშნავს, რომ წევენ სხრე ისტორიის ისეთი სახელმძღვანელო გეჭირდება, საღავ ჯერ ერთი, რეხეთის (Великороссия) ისტორია მოწევერული არ იქნებოღა სხრე სხვა ხაღხებისაგან ღა მეორეც.

სადაც სსრკ ხალხების ისტორია არ იქნებოდა მოწვევითი საერთოსაკაცობრიო და, საერთოდ, მსოფლიო ისტორიისაგან (კითხვა ისმის: რა განსხვავებულობაა ამ ორი სახის ისტორიას შორის?). *К изучению истории, М.б 1937, გვ.24.*

²⁰ მოკლე კურსი, გვ. 147.

²¹ იქვე, გვ. 154.

²² მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი ისტორიკოსი, კონკრეტული მასალიდან გამომდინარე, გამოდიოდა მსგავსი სქემის ფარგლებიდან. მაგალითისათვის დაეასახელებდით სიმონ ჯანაშიას.

²³ დასახ. წიგნი, გვ. 148.

²⁴ იქვე, გვ. 148-149.

²⁵ მოკლე კურსი, 149.

²⁶ იქვე, გვ. 148.

²⁷ იქვე, გვ. 149.

²⁸ დასახ. წიგნი, გვ. 151.

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე.

³¹ იქვე.

³² იქვე.

³³ იქვე.

³⁴ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ.318.

³⁵ საკუთრო კომუნიტური პარტიის (ბოლშევიკებისა) ისტორია.

მოკლე კურსი, გვ.158

³⁶ იქვე, 152.

³⁷ იქვე, 153.

³⁸ დასახ. წიგნი, გვ. 153.

³⁹ იქვე.

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ მოკლე კურსი, გვ. 153

⁴² ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, XI გამოცემის ქართული თარგმანი, თბილისი, 1951, გვ. 524.

⁴³ იქვე. იხ. აგრეთვე “მოკლე კურსი”, გვ. 153.

⁴⁴ “მოკლე კურსი”, გვ. 153.

⁴⁵ ლენინიზმის საკითხები, გვ. 524.

⁴⁶ იქვე, გვ. 525.

⁴⁷ “მოკლე კურსი”, გვ. 162.

⁴⁸ ღასიახ. ნაშრომი, თბ., 1954, გვ. 11.

⁴⁹ თუშქვა სტალინთან თრჯუნ ვახუშტის ანუ ახრის: "ახლა ისეთივე ახიური საზოგადოებრიუ-პოლიტიკური წყობილება რომ იყოს, როგორც წარსულში...", "აკარაა, რესეთი ნახევრად ახიური ქვეყანა". იხ. თხ.ზ. ტ. 2, გვ. 363, 364. ასევეა ლენინთანაც. მაგრამ არ ნახს, რომ მათ პქონილეთ კოოპიკეული მარქსიზმის კლასიკოსების კონკრეტული აღმოსავლეთის შესახებ.

⁵⁰ კ. მარქსი, პოლიტიკური ეკონომიკის კრიტიკისათვის, გვ. 11.

⁵¹ მიკლე კურსი, გვ. 150-ის აგრეთვე ი. ბ. სტალინი, თხ.ზ. ტ. 1, გვ. 320.

⁵² ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, გვ. 759.

⁵³ ი.ბ. სტალინი, მღვდელმთავრის კაცობაში. საუბარი გახეთ "პრადის" თანამშრომელთან. 1920, 30 ნოემბერი, თხ.ზ. ტ. 4, გვ. 444. ამერიკელი ისტორიკოსი რობერტ თაკერი ამასთან დაკავშირებით შენიშნავდა: სტალინი ისე აღწერა მღვდელური რეჟიმის მნიშვნელობა, რომ დოქტორ პუესსოვერს, გეოპოლიტიკის გერმანელ თეორეტიკოსს თვალები აენთებოდაო. იხ. ავტორის "Смута. Путь к власти, 1879-1929. История и логика", М., 1991, с. 210.

⁵⁴ იქვე.

⁵⁵ ციტირებულია ი. ვახუშტის წიგნის მიხედვით, წ' II, გვ. 62.

⁵⁶ ი.ბ. სტალინი, პროლეტარიატის დიქტატურის სამი წელი - მოხსენება ბაქის საბჭოს სახეობი სხდომაზე 1920 წლის 6 ნოემბერს, თხ.ზ. ტ. 4, 428.

⁵⁷ ი.ბ. სტალინი, რესეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ლენინიზმის ყრბობა (დეკლარაციის წერილები), თხ.ზ. ტ. 2, გვ. 51.

⁵⁸ იქვე.

⁵⁹ იხ. ი. ბ. სტალინი, თხ.ზ., ტ. 2, გვ. 50.

⁶⁰ იქვე. აქვე ვითხულობთ, რომ კერძოდ გერიაშიუ "ეკელაფერი გაქვნიითა შეთანხმებებისა და კომპრომისების აგმოსფეროთი", რაჟ ასევე, ამკარად მდარია.

⁶¹ ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, გვ. 751.

⁶² ღასიახ. წიგნი, გვ. 751.

⁶³ იქვე, გვ. 753.

⁶⁴ ი.ბ. სტალინი, თხ.ზ., ტ. 3, გვ. 72-73.

⁶⁵ აქ აღძრულ საკითხებზე დაწერილებით იხილეთ ჩუენი "ისტორიულ-ეილოსოფიური ეტიუდები", წიგნი I-II, თბილისი, 1985-1992, *Докапиталистические способы производства*, Тб., 1988.

დამოკიდებულება (მიმართება) მარქსიზმის კლასიკოსებისადმი

საქართველოში დღემდე საყოველთაოდ არის გაერცვლებული აზრი, თითქოს იოსებ სტალინი დიდი პიეტეტით იყო გამსჭვალული კარლ მარქისა და ფრიდრიხ ენგელსისადმი. მაგრამ ეს როდია სწორი. ზემოთ დავინახეთ თუ როგორ მოეპყრნენ ბოლშევიკთა ლიდერები, კერძოდ სტალინი მარქსიზმის ძირითად ამოსავალ დებულებას (თეორიულ და პრაქტიკულ პლანში): სოციალისტურმა რევოლუციამ უნდა გაიმარჯვოს საწარმოო ძალების უმაღლესი განვითარების ბაზაზე, თანაც ერთდროულად რამდენიმე ქვეყანაში (უპირველესად იგულისხმებოდა ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია და აშშ). “ბელადს” უყვარდა “მეორე ბელადის” - ვლადიმერ ლენინის აზრის ციტირება: “-ჩვენ სრულებითაც არ ეუყურებთ მარქსიზმის თეორიას, როგორც დამთავრებულ და ხელუხლებელ რამეს; პირიქით, ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ მან მხოლოდ საფუძველი ჩაუყარა იმ მეცნიერებას, რომელიც სოციალისტებმა უნდა წასწიონ წინ ყოველი მიმართულებით, თუ მათ არ სურთ ჩამორჩნენ ცხოვრებას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ რუსი სოციალისტებისათვის განსაკუთრებით საჭიროა მარქსის თეორიის დამოუკიდებელი დამუშავება, ვინაიდან ეს თეორია იძლევა მხოლოდ ზოგად სახელმძღვანელო დებულებებს, რომლებიც კერძოდ ინგლისში სხვანაირად გამოიყენება, ვიდრე საფრანგეთში, საფრანგეთში სხვანაირად, ვიდრე გერმანიაში, გერმანიაში კიდევ სხვანაირად, ვიდრე რუსეთში.”

ეს თვალსაზრისი, თავისთავად აღებული, ზოგადად სწორია და ამის თაობაზე თვითონ მარქსიზმის კლასიკოსებიც ასე ფიქრობდნენ (კერძოდ, ფრ. ენგელსი მიიზნევდა, რომ ისტორიული მატერიალიზმი დაკონკრეტებას საჭიროებდა ისტორიული ეპოქებისა და ქვეყნების მიმართ). მაგრამ არის გარკვეული ზღვარი, ზოგადი აზრი (მოცემულ საკითხებში), რის უარყოფაც შეუძლებელია რა ქვეყანასთანაც არ უნდა გეკონდეს საქმე. ვიმეორებთ, მარქსიზმის კლასიკოსების მიხედვით, აუცილებელია ამა თუ იმ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მაღალი დონე, რათა აქ სოციალისტური რევოლუციის

პერსპექტივებსა და შესაბამისი საზოგადოების აშენების შესაძლებლობაზე შეიძლებოდა მსჯელობა. ამ შემთხვევაში არის ზოგადი იდეა, რომელიც უმოაერეს მომენტებს გულისხმობს, განსაკუთრებული, სპეციფიკური საკითხები კი მეორეხარისხოვანი გახლავთ.

ამიტომაც ვ. ი. ლენინის მოტანილი და სხვა მსგავსი შეხედულებანი, განსაკუთრებით ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობა “იმპერიალიზმის” ეპოქაში და აქედან გამომდინარე, მეტაფორა - “ჯაჭვის გაწყდომა სუსტ რგოლში” მხოლოდ სოფისტიკას წარმოადგენს. იგივეს ვიტყვით ი. ბ. სტალინის შემდეგ მოსაზრებებზე: “არ შეიძლება მოვთხოვოთ მარქსიზმის კლასიკოსებს, რომლებიც ჩვენი დროისაგან 45-55 წლის პერიოდით არიან დაშორებული”, წინასწარ განეჭვრიტათ შორეული მომავლისათვის ისტორიის ხვეულების ყველა და ყოველგვარი შემთხვევა თვითონვე ცალკე ქვეყანაში. სასაცილო იქნებოდა მოგვეთხოვა, რომ მარქსიზმის კლასიკოსებს შეემუშაებინათ ჩვენთვის მზა გადაწყვეტილებანი ყველა და ყოველგვარ თეორიულ საკითხზე, რომლებიც შეიძლება წამოიჭრას თვითონვე ცალკე ქვეყანაში 50-100 წლის შემდეგ, რათა ჩვენ, მარქსიზმის კლასიკოსთა შთამომავალთ, საშუალება გექონოდა დამშვიდებით წამოვწოლიყავით მხარეთმცოდნე და გველეჭა მზა გადაწყვეტილებანი;” “მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია და კიდევაც უნდა მოვთხოვოთ ჩვენი დროის მარქსისტ-ლენინელებს რომ ისინი არ დაკმაყოფილდნენ მარქსიზმის ცალკეულ ზოგად დებულებათა დახეპირებით, რომ ისინი ჩაწედნენ მარქსიზმის დედაარსს.”

აქაც სოფისტიკასთან გვაქვს საქმე, მიმდინარე კონიუნქტურით, პრაგმატული მოსაზრებებით იკარგებოდა მარქსიზმის დედაარსი. საერთოდაც, დროთა ვითარებაში მარქსიზმის კლასიკოსთა ავტორიტეტი ი. სტალინის თვალში საგრძნობლად ეცემოდა. ცნობილი იუგოსლავიელი მოაზროვნე (საბჭოურ ხანაში რომ “რევოზიონისტად” მოიხსენიებდნენ) და მოღვაწე მილოვან ჯილასი აღნიშნავდა, რომ ლენინიზმის თეორიად ჩამოყალიბებასთან ერთად (პირველად ლექციების ციკლში “ლენინიზმის საკითხებისათვის”) “მარქსიზმის მოძღვრება ფასის კარგავდა მის (სტალინის - გ.ყ.) თვალში.” მისივე აღიარებით,

“მარქს-ენგელსის მოძღვრების საზიანო მხარე მან ალბათ მაშინ შეიგრძნო, როდესაც ლენინიზმის ფორმულირებას ახდენდა, - ჩქარავე ლენინის გარდაცვალების შემდეგ. მაგრამ გარდატეხის მომენტი მაინც ნაცისტურ გერმანიასთან ომის დროს დადგა.”

მილოვან ჯილასისავე მოგონებით, სტალინთან საუბარში პირველს შეუნიშნავს, რომ “მარქსისა და ენგელსის მსოფლმხედველობა ცოცხალი და თანამედროვეა, რაზედაც სტალინმა, იმ კაცის იერით, რომელსაც ბევრი უფიქრია ამ საკითხზე და უდავო გადაწყვეტილებაც მიუღია, შენიშნა, რომ ეს შესაძლებელია (!) ასეც იყოს, ოღონდ თავიანთი სურვილის საწინააღმდეგოდ“-ო.” ამის შემდგომ კი, როგორც უკვე მიუთითებდით, უთქვამს: “ღიახ, არავის ეპარება ეჭვი, რომ ისინი ფუძემდებელნი იყვნენ, მაგრამ იმათაც გააჩნიათ ნაკლოვანებანი. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მარქსზე და ენგელსზე ერთობ ძლიერ გავლენას ახდენდა გერმანული კლასიკური ფილოსოფია, განსაკუთრებით კანტისა და ჰეგელის ფილოსოფია. ხოლო ლენინი სრულიად თავისუფალი გახლდათ ასეთი სეგაელენისაგან...”

ეს კი ნამეტანია და აქედან აშკარად ჩანს თუ როგორი “ორთოდოქსი” მარქსისტი იყო (მით უფრო გვიანდელ პერიოდში) სტალინი. თუმცა მის თვალს (უფრო სწორედ გონებას) კარგად შეუქმნევია ერთი გარემოება: კ. მარქსისეული და ფრ. ენგელსისეული აზროვნების სიღრმე, რაც მართლაც განსაკუთრებით ჰეგელიანური ფილოსოფიის ტრადიციიდან მოდიოდა და რის გამოისობითაც ისინი მთელი თავით მადლა იდგნენ კარლ კაუცკიზე, ედუარდ ბერნშტაინზე, გიორგი პლეხანოვზე და სხვებზე. აღარას ვამბობთ ვ.ი. ლენინთან, ლ.დ. ტროცკისთან, ნ.ი.ბუხარინთან, ი. ბ. სტალინთან და მისთ. შედარებით.

ცხადი ხდება, რომ სტალინის “ფილოსოფიურ სკალაში” ვ.ი. ლენინს მარქსთან და ენგელსთან შედარებით თვალსაჩინო უპირატესობა გააჩნდა. ამიტომ სულაც არაა გასაკვირი ის ამბავი, რაზედაც თანამედროვე რუსი ისტორიკოსი, სტალინის შესახებ ორტომიანი წიგნის ავტორი დმიტრი ეოლკოგონოვი მოგვითხრობს: როდესაც 1925 წლის მაისში სტალინმა მაშინდელ პირად მდივანს ი. პ. ტოვსტუხას დაავალა მისთვის კარგი პირადი

ბიბლიოთეკა მოეწყო, ჯერ განუმარტავს, რომ წიგნების კლასიფიკაცია მოეხდინა არა ავტორების, არამედ საკითხების მიხედვით. სტალინის მიერ შედგენილი ნუსხის მიხედვით კი ცალკე უნდა ყოფილიყო მოთავსებული წიგნები ლენინისა და ლენინიზმის შესახებ. მაშინ როდესაც აქ (ნუსხაში) მარქსისა და ენგელსისათვის ადგილი არ იყო.⁹ ამგვარი კლასიფიკაციის თანახმად დალაგებული წიგნებიდან ცალკე უნდა ყოფილიყო ლენინი (კვლავ) და შემდეგ – მარქსი და ენგელსი.¹⁰

აგიტაცია-პროპაგანდის მუშაკებთან შეხვედრისას, 1946 წლის 23 ოქტომბერს, სტალინს ასე განუცხადებია: “მშრომელთა ფართო ფენებს, უბრალო ადამიანებს არ შეუძლიათ მარქსიზმ-ლენინიზმის შესწავლის დაწყება ლენინისა და სტალინის ნაშრომებით. დაიწყონ ბიოგრაფიებით. ბიოგრაფია სერიოზული საქმეა. მას დიდი მნიშვნელობა აქვს უბრალო ადამიანების მარქსისტული განათლებისათვის.”¹¹ პარადოქსია, რომ “ბელადს” მარქსისტული განათლება წარმოედგინა უპირველესად ე.ი. ლენინისა და თავისი ნაშრომების შესწავლით, ყოველ შემთხვევაში მათი ბიოგრაფიების შესწავლით მაინც. სხვათა შორის, სტალინს და საბჭოური იდეოლოგიური სამსახურის სხვა მესვეურებს არ უზრუნველათ კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის ბიოგრაფიების შედგენითა და პოპულარიზაციით.

სტალინის მხრიდან კრიტიკის ობიექტი განსაკუთრებით ხშირად ენგელსი ხდებოდა ხოლმე. ჯერ კიდევ 1925 წელს დაწერილ “წერილში ამხ. ერმაკოვსკის” იგი აღნიშნავდა: “ენგელსის უარყოფითი პასუხი კითხვაზე: “შეიძლება თუ არა ეს რევოლუცია (კომუნისტური – გ.ყ.) მოხდეს ერთ რომელიმე ქვეყანაში?” – მთლიანად ასახავს წინამორბოლისტური კაპიტალიზმის ეპოქას, წინაიმპერიალისტურ ეპოქას, როცა ჯერ კიდევ არ იყო პირობები კაპიტალისტური ქვეყნების უთანაბარო, ნახტომისებური განვითარებისათვის, როცა, მაშასადამე, არ იყო მონაცემები ერთ ქვეყანაში პროლეტარული რევოლუციის გამარჯვებისათვის.”¹² მკითხველთათვის ცხადი ხდება თუ რა თეორიაზე დაყრდნობით აკრიტიკებდა სტალინი ფრ. ენგელსის ფუძემდებლურ დებულებას, რომელიც, მოგეხსენებათ, კ. მარქსისავე ასეთივე დებულება გახლდათ: “ერთ ქვეყანაში ასეთი რევოლუციის გამარჯვების შესაძლებლობა გამომდინარეობს,

როგორც ცნობილია, იმპერიალიზმის დროს კაპიტალისტური ქვეყნების უთანაბრო განვითარების კანონიდან. კაპიტალისტური ქვეყნების უთანაბრო განვითარების კანონი და მასთან დაკავშირებული დებულება ერთ ქვეყანაში პროდუქტარული რევოლუციის გამარჯვების შესაძლებლობის შესახებ ლენინმა წამოაყენა და შემდგომ წამოყენებინა მხოლოდ იმპერიალიზმის პერიოდში. სწორედ ამით აიხსნება სხვათა შორის, რომ ლენინიზმი არის იმპერიალიზმის ეპოქის მარქსიზმი, რომ იგი წარმოადგენს წინაიმპერიალიზტურ ეპოქაში ჩამოყალიბებული მარქსიზმის შემდგომ განვითარებას. მიუხედავად მთელი თავისი გენიალობისა (ეს უბრალოდ რევერანსია—გ.ყ.), ენგელსს არ შეეძლო შეენიშნა ის, რაც ჯერ კიდევ არ იყო წინამონოპოლისტური კაპიტალიზმის პერიოდში, გასული საუკუნის ორმოციდან წლებში, როცა იგი წერდა თავის “კომუნიზმის პრინციპებს“, და, რაც მხოლოდ შემდეგში, მონოპოლისტური კაპიტალიზმის პერიოდში წარმოიშვა. მეორე მხრივ, ლენინს, როგორც გენიალურ მარქსისტს, არ შეეძლო არ შეეჩინია ის, რაც უკვე წარმოიშვა ენგელსის გარდაცვალების შემდეგ, იმპერიალიზმის პერიოდში. განსხვავება ლენინსა და ენგელსს შორის არის განსხვავება ორ ისტორიულ პერიოდს შორის, რომლებითაც ისინი ერთი მეორისაგან არიან დაკავშირებულინი“.¹³

ამ ვრცელი ამონარიდიდან აშკარად ჩანს, როგორც ვ.ი. ლენინის აზროვნების უპირატესობის ხაზგასმა ენგელსთან შედარებით, ისე “განტყევების ვაცად“ მხოლოდ უკანასკნელის ყოლა — კ. მარქსის აშკარა კრიტიკისაგან თავის არიდება.

“ლენინიზმის საკითხებში“ გაკრიტიკებულია ფრ. ენგელსის შეხედულება მომავალ უკლასო საზოგადოებაში სახელმწიფოს კედომის თაობაზე.¹⁴ ამ შემთხვევაშიც, რასაკვირველია, მიიწმამებულია ის გარემოება, რომ აღნიშნული შეხედულება არანაკლებ საკუთრივ მარქსისტულიც გახლავთ. ენგელსის მთავარ შეცდომას თითქოს წარმოადგენდა სოციალიზმის მშენებარე ქვეყნის საერთაშორისო პირობების გაუთვალისწინებლობა.¹⁵ მაგრამ მარქსიზმის კლასიკოსების მიხედვით, ხომ, ვიმეორებთ, სოციალისტურ რევოლუციას და ახალი საზოგადოების აშენებას ადგილი უნდა ჰქონოდა რამდენიმე (სულ მცირე ოთხ) დიდად განვითარებულ ქვეყანაში მაინც და მათთვის

მტრული ისტორიული გარემოცვა დიდი საფრთხე არ იქნებოდა. თავის ნაშრომში “სოციალისმის ეკონომიკური პრობლემები სსრ კავშირში”, რომელიც 1952 წლის მანძილზე იწერებოდა, სტალინმა მცდარად მიიჩნია ენგელსის დებულება იმის თაობაზე, რომ სასაქონლო წარმოების ლიკვიდაცია უნდა ყოფილიყო სოციალისტური რევოლუციის პირველი წინაპირობა.¹⁶ ამავე წიგნაკში გაკრიტიკებულია ენგელსისავე შეხედულება იმაზე, რომ ქალაქსა და სოფელს შორის განსხვავებულობის დაძლევა უნდა გამოეწვია დიდი ქალაქების კედლში.¹⁷

ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით ფრიად საყურადღებოა შემდეგი ფაქტი. 1934 წლის ზაფხულში, პირველი მსოფლიო ომის დაწყების 20-ე წლისთავის გამო, ჟურნალ “ბოლშევიკში” დაისვა საკითხი ფრ. ენგელსის ნარკვევის “რუსეთის ცარიზმის საგარეო პოლიტიკის” დაბეჭდვის თაობაზე. სტალინმა ამის წინააღმდეგ სასტიკად გაილაშქრა და თავისი “გამანადგურებელი” მოსაზრებანი დაუგზავნა სკკპ(ბ) პოლიტბიუროს და ცეკას წევრებს (აღნიშნული წლის 19 ივლისს).

მოგეხსენებათ, ამ დროს სტალინის პირადი დიქტატურა (გარეგნულად პროლეტარიატის დიქტატურის სახით) იყო დამყარებული და ამიტომ სტალინის წინადადებას ფრ. ენგელსის ნარკვევის არდაბეჭდვის შესახებ წინ ვინ აღუდგებოდა? ამის გამო “ბოლშევიკის” საიუბილეო, მეცხრე ნომერში, დაბეჭდილ მდარე სტატიებს შორის ფრ. ენგელსის ნარკვევს ვერ ვხვდებით. ბევრი-ბევრი, რასაც თითქოს ეს ნაშრომი, სტალინის მოსაზრებით, იმსახურებდა, იყო დაბეჭდვა ავტორის თხზულებების კრებულსა ანდა ერთ-ერთ საისტორიო ჟურნალში. ასე რომ, სტალინი იმხანად ფრ. ენგელსის ცენზორის როლში გამოვიდა.

მოხდა ისე, რომ სტალინის ფრ. ენგელსის საწინააღმდეგო მოსაზრებანი “ბოლშევიკში” დაიბეჭდა 1941 წელს (მეცხრე ნომერში), თანაც ისე, რომ ჟურნალის მკითხველებს კვლავ არ მიეცათ შესაძლებლობა ენგელსის აღნიშნული ნარკვევი წაეკითხათ. ეს კი სრულიადაც არ იყო შემთხვევითი, ვინაიდან ამ დროს გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომი იყო გაჩაღებული და ამ პირობებში სტალინისეულ მოსაზრებებს გარკვეული იდეოლოგიური მიზანდასახულობა ჰქონდა.

მოდით, მოკლედ განვიხილოთ ფრ. ენგელსის ძირითად აზრები,

რომლებიც მისეულ “რუსეთის ცარიზმის საგარეო პოლიტიკაშია” გადმოცემული. თავის მხრივ უკანასკნელის გასაგებად უნდა გათვალისწინებულ იქნას 1875 წელს დაწერილი ენგელსისეული ნაშრომი “სოციალური საკითხი რუსეთში“. აქ ამ ქვეყნის ტრადიციული საზოგადოება და სახელმწიფოებრივი ფორმა გაასრებულია სხვაგვარად და არა დასაველეთ ევროპის საზოგადოების მსგავსად, კერძოდ აღმოსავლეთის მრავალი ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი აზიური წარმოების წესის თვალსაზრისით. ამის თანახმად, ყოველ შემთხვევაში საკუთრების გაბატონებულ ფორმას რუსეთში წარმოადგენდა სათემო და სახელმწიფო საკუთრება, რაც თავის მხრივ განაპირობებდა სახელმწიფოს დესპოტურ ფორმას. მაგრამ ყოველივე ამის თაობაზე ი.სტალინის სერიოზული წარმოდგენა არ ჰქონდა, რაც ნათლად წარმოჩნდა აგრეთვე 1920-იანი წლების წინეთში მოახლოებული რევოლუციის გაგებისას. მეტიც, გარკვეული მოსაზრების გამო (აზიური წარმოების წესის კონცეფცია დიდ არგუმენტს წარმოადგენდა ე.წ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციისა და საბჭოთა კავშირში “მშენებარე” და “აშენებელი” სოციალიზმის გასაკრიტიკებლად) სტალინს არც სურდა ჭეშმარიტების გაგება. აქედან გამომდინარე, მას ძალზე გაუჭირდა მის მიერ აგრერიგად დაწუნებული ენგელსისეული ნარკვევის “რუსეთის ცარიზმის საგარეო პოლიტიკის” გაგებაც.

სტალინის ანტიენგელსურ ფილიპიკაში აღნიშნულია, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკა უპირველესად პოლიტიკოსებისა და დიპლომატების “ხროვით” როდი წარიმართებოდა. იგი აღნიშნავდა: “ასეთი განმარტება ენგელსის პირით შეიძლება წარმოუდგენლად მოგვეჩვენოს, მაგრამ იგი, სამწუხაროდ, ფაქტია;”¹⁸ “ჩანს, თავის პამფლეტში (როგორც ვხედავთ, ნარკვევი მეცნიერული ნაშრომის მოხსენიების ღირსად არ ჩასთვალა – გ.ყ.) რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ (ენგელსის სტატია – კარგი საბრძოლო პამფლეტია) ენგელსი რამდენადმე გაერთო და, გაერთო რა, ერთი წუთით დაივიწყა მისთვის კარგად ნაცნობი, ზოგიერთი ელემენტარული რამ.”¹⁹

რუსეთის ისტორიის კარგ მცოდნე ენგელსს სტალინი უხსნიდა, რომ ცარიზმის აგრესიული პოლიტიკა განპირობებული იყო მხოლოდ და მხოლოდ სამხედრო-ფეოდალური და ვაჭართა

ზედაფენების ინტერესებით.²⁰ ამ უკანასკნელებს სურდათ ზღვაზე, საზღვაო ნავსადგურებზე გასვლა, საგარეო ვაჭრობის გაფართოება, სტრატეგიული პუნქტების დაუფლება. სტალინის მიაჩნეობით, დაპყრობითი პოლიტიკა ხომ არანაკლებ დამახასიათებელი იყო დასავლეთ ევროპის დიდი ქვეყნებისათვის, განსაკუთრებით ნაპოლეონ პირველის ზეობისას, მაშ რას ერჩოდა ენგელსი მეფის რუსეთს? სტალინი სარკასტულად დასძინდა: “ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ თუ რუსეთის საგარეო პოლიტიკის სათავეში უცხოელი ავანტიურისტები, ნესელროდეს ანდა გირსის სახით, კი არ იქნებოდნენ, არამედ რუსი ავანტიურისტები, გორჩაკოვის და სხვათა სახით, მაშინ რუსეთის საგარეო პოლიტიკა სხვა გზით წავიდოდა.”²¹ მაგრამ რუსი ხალხის (აგრეთვე იმპერიაში შემავალი სხვა ხალხების) უბედურება ის იყო, რომ რუსეთის საგარეო პოლიტიკა საზოგადოების (თუნდაც თავადაზნაურობის) მხრივ უკონტროლოდ წარმოებდა, რაც მმართველი ფენის თვითნებობას ფართო გასაქანს აძლევდა.

შეგახსენებთ, რომ ჩვეულებრივ როცა პირველი მსოფლიო ომის მიზეზებს ეხებოდნენ, საბჭოთა პოლიტიკოსები და ისტორიკოსები პირველ რიგში აღნიშნავდნენ იმპერიალიზმის (ლენინისეული გაგებით) ბუნებიდან გამომდინარე მომენტებს. ამდენად აზროვნების თვალსაწიერის მიღმა რჩებოდა ისტორიის ის დიდი ფაქტები, რაც წინ უძღოდა დიდ მსოფლიო ტრაგედიას. ფრ. ენგელსის მიხედვით, თანადროული (1890-იანი წლების დასაწყისის) ევროპის პოლიტიკური მდგომარეობა აიხსნებოდა სამი დიდი ფაქტორით:

1. გერმანიის მიერ ელზას-ლოთარინგიის ანექსიით, რაც საფრანგეთს უბიძგებდა რუსეთთან დაახლოებისაკენ;

2. მეფის რუსეთის მისწრაფებით კონსტანტინეპოლის დაპყრობისაკენ;

და 3. ბრძოლით ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის, სოციალისტური მოძრაობის აღმავლობით, რაც შესაბამისი ქვეყნების მმართველ ფენებს აიძულებდა საგარეო ომების წამოწყებას.²²

სტალინის შეხედულებით, ლენინისეული “თეორიიდან” გამომდინარე, მთავარი გახლდათ სახელმწიფოთა იმპერიალისტური მისწრაფება მსოფლიოს გადანაწილებისათვის.

ამ მხრივ თითქოს წინა პლანზე წამოიწია ინგლისისა და გერმანიის მეტოქეობამ. ამ ფონზე კი რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა თითქოს დიდ პრობლემას არ წარმოადგენდა.

მაგრამ უფრო დიდ განცვიფრებას იწვევს სტალინის მხრივ ენგელსის იდეური პოზიციის გაუგებრობა. მას მიაჩნდა, რომ განსაკუთრებით ნაპოლეონ პირველის დამარცხებიდან და საღვთო კავშირის დაარსებიდან მოყოლებული, რუსეთი, როგორც ამ რეაქციული გაერთიანების ჰეგემონი, დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა დასავლეთ ევროპის (და მისი სახით მსოფლიოს) პროგრესული განვითარების გზაზე. სიტუაცია მკვეთრად არ შეცვლილა მისი (რუსეთის) შედარებითი დასუსტებით მარცხიანი ყირიმის ომის (1853-1856წწ) შემდგომ. ფრ. ენგელსის აზრით, ეს სახელმწიფო კელაგაც რჩებოდა პროგრესის, სახელდობრ დასავლეთ ევროპაში სოციალისტური რევოლუციების სასტიკ მოწინააღმდეგედ. გავითვალისწინოთ ისიც, რომ მსგავს შეხედულებას დიდი ხანია, 1848 წლიდან, იზიარებდა კარლ მარქსიც.

ისტორიული გამოსავალი, ფრ. ენგელსის მიხედვით, მდგომარეობდა რუსეთში ბურჟუაზიული რევოლუციის მოხდენით, რის შედეგადაც ხელისუფლება, წარმომადგენლობითი ორგანოს – რუსეთის ეროვნული კრების სახით, ხალხს გადაეცემოდა. თაყის მხრივ ეს გარემოება ხასიათს შეუცვლელია მეფის რუსეთის ტრადიციულ აგრესიულ საგარეო პოლიტიკას (“რუსეთის ეროვნულმა კრებამ, რომელიც მოინდომებს თავი გაართვას თუნდაც ყველაზე გადაუდებელ საშინაო ამოცანებს, ძალიან მალე უნდა გადამწყვეტი სახით ბოლო მიუღოს ყოველგვარ მისწრაფებებს ახალი დაპყრობებისადმი.”).²² ამერიიდან რუსეთი, ენგელსის შეხედულებით, რეაქციის ბურჟიდან საიმედო გარანტი გახდება დასავლეთში სოციალისტური რევოლუციების გამარჯვებისათვის, ამით – შემდგომი სოციალური პროგრესისათვის. სხვანაირად, ფრ. ენგელსისავე მიხედვით, რუსეთი უფრო მეტად ითამაშებს აზიის ცივილიზატორის როლს.

სხვა პირობებში, ენგელსის აზრით, რამდენადაც რუსეთი მსოფლიო პროგრესის გზაზე დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა, საჭირო იქნებოდა ომი მის წინააღმდეგ. სტალინი იმოწმებდა აგრეთვე ადგილს ენგელსის წერილიდან ბებელისადმი: “თუ

რუსეთი დაიწყებს ომს, მაშინ წინ რუსებისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ, ვინც არ უნდა იყვნენ ისინი.“²⁴

სტალინის შეხედულებით, თითქოს ენგელსის აღნიშნულმა აზრმა ხელი შეუწყო გერმანიის ხელისუფლებას პირველი მსოფლიო ომის განაღებისათვის (აგრეთვე რუსეთის წინააღმდეგ). კერძოდ გერმანელი სოციალ-დემოკრატების მხრივ სამხედრო ბიუჯეტის გაზრდის მხარდაჭერას. ეს კი უბრალოდ გაუგებრობას წარმოადგენს.

სტალინის მხრივ ენგელსის სხვანაირი ბრალიც ედებოდა: “ჩანს, ენგელსმა, შეშფოთებულმა საფრანგეთ-რუსეთის მაშინდელი აწყობილი კავშირით (1890-1891 წწ), რომელიც თავისი მახვილით მიმართული იყო ავსტრია-გერმანიის კოალიციის წინააღმდეგ, თავის სტატიაში მიზნად დაისახა თავს დასხმოდა რუსეთის საგარეო პოლიტიკას და მოესპო მისთვის ყოველგვარი ნდობა ევროპისა და უპირველესად ინგლისის საზოგადოებრივი აზრის თვალში. მაგრამ ახორციელებდა რა ამ მიზანს, მან მხედველობის არედან გაუშვა რიგი უმოთხრესი და განმსაზღვრელი მომენტები, რის შედეგიც გახლავთ სტატიის ცალმხრივობა,²⁵ ის გარემოება, რომ იგი არ არის სახელმძღვანელო და ჭკუის სასწავლებელი და ამდენად არ არის ღირსი უბადრუკ საბჭოურ ჟურნალ “ბოლშევიკში” დაბეჭდვისა.

როგორც ეხედავთ, სტალინის შეხედულებით, “პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის” ერთ-ერთი დიდი მქადაგებელი ენგელსი გერმანული იმპერიალიზმის ქომაგად იქნა წარმოდგენილი. კომენტარები, როგორც იტყვიან, მართლაც ზედმეტია!

ფიქრობთ, ყოველივე ზემოთქმული მკაფიო დადასტურებაა იმისა, რომ, ჯერ – ერთი, ი.სტალინს სათანადოდ არ ჰქონდა ათვისებული ავთენტური მარქსიზმი (რომელსაც ხშირად სხვათა ნაშრომებით ეცნობოდა) და მეორე, იგი არც სათანადო პატივს მიაგებდა მის კლასიკოსებს. მათი საბოლოო მოშორება, იგნორირება კი მას არ შეეძლო საესებით პრაგმატული მოსაზრებით, რის განმარტებაც, ალბათ, ზედმეტი გახლავთ.

ჟურნალ “ბოლშევიკის” სარედაქციო კოლეგიამ (იქნებ უმეტესად გრიგორი ზინოვიევის ძალისხმევით) საპასუხოდ მხოლოდ ის შესძლო, რომ შემდეგ (1934 წლის №13-14) ნომრებში დაბეჭდა ენგელსის წერილი (გაგზავნილი 1888 წლის 4 იანვარს)

რუმინელი სოციალისტის იან ნადეჟდესადმი. განიხილავდა რა ომის შესაძლებლობას თვით საღეთო კავშირის შიგნით (ერთი მხრივ რუსეთსა და მეორე მხრივ გერმანიასა და ავსტრიას შორის), იგი მიიჩნევდა, რომ ამ შემთხვევაში არც ერთი მხარე არ იმსახურებდა თანაგრძნობას, პირიქით, სასურველი იყო ორივე მხარის დამარცხება. ცხადია, იგულისხმებოდა რევოლუციების (ბურჟუაზიულის პირველ, ხოლო სოციალისტურისა მეორე შემთხვევაში) მოხდენა ამ ქვეყნებში. იგი კვლავ გახაზავდა “კეთილშობილი რუსი ხალხის” დიდ ცივილიზატორულ როლს აზიაში. მეტსაც ვიტყოდით, ენგელსის აზრით, რუსეთი ახალი დროის საფრანგეთია (იგულისხმება ეს ქვეყანა 1789-94 წლებიდან მოყოლებული) და მას “კანონიერად და მართლზომიერად” მიეკუთვნება ახალი სოციალური გარდაქმნის რევოლუციური ინიციატივა.”²⁶ რა თქმა უნდა, ამგვარი ქმედებით შეეცადნენ შეკამათებოდნენ სტალინის გამოსვლის დედააზრს.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამავე წერილში მოსალოდნელი საყოველთაო უბედურების – მსოფლიო ომის ალტერნატივას ენგელსი ხედავდა რუსეთში სოციალური (ბურჟუაზიული) რევოლუციის დაწყებაში, რაც თავის მხრივ მსოფლიო სოციალისტური რევოლუციის დასაწყისი იქნებოდა. (ამასთანავე იგი ვარაუდობდა აგრეთვე ბურჟუაზიული რევოლუციების დაწყებას ინდოეთსა და ჩინეთში).

დასასრულს გაცხაზავთ, რომ ენგელსის (ასევე მარქსის) მხრივ რუსეთის ცარიზმის მკაცრი კრიტიკა სრულიადაც არ გამოირიცხავდა დიდ სიმპათიებს რუსი ხალხისადმი, რაც მას (ასევე მარქსს) არა ერთხელ გამოუხატავს.

სტალინმა ენგელსი გააკრიტიკა აგრეთვე გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერფურტის პროგრამაზე (1891 წელი) გამოთქმული მოსაზრების გამო (სტატიაში “1891 წლის სოციალ-დემოკრატიული პროგრამის პროექტის კრიტიკისათვის”), ადრინაშაულებდა რა მას თავისებურ ოპორტუნიზმსა თუ რევიზიონიზმში. მთავარი შეცდომა თურმე ის იყო, რომ ენგელსი კაპიტალიზმის ფარგლებში შესაძლებლად თვლიდა ფართო შინაარსის პროგრამა-მინიმუმის განხორციელებას პოლიტიკურ და სოციალურ სფეროებში. ამით თითქოს იგი კაპიტალიზმის სოციალიზმში მშვიდობიანი შესრდის თვალსაზრისზე იდგა,

რასაც იზიარებდა ნიკოლაი ბუხარინიც („ენგელსთანაც ყველაფერი სწორი როდია. მის შენიშვნებში ერფურტის პროგრამის თაობაზე არის ადგილი (метечко) სოციალისმში შესრდაზე. ამის გამოყენებას ცდილობდა ბუხარინი“).³ სტალინი დასძენდა: „უბედურება არაა, თუ სადმე თავის ნაშრომში ენგელსს შევედავეთ.“⁴

მაგრამ მსგავსი პერსპექტივა ხომ რსდმპ II ყრილობაზე (1903 წელს) დასახეს პროგრამა-მინიმუმის სახით. კიდევ უფრო გამოვჩენილია ის ამბავი, რომ ენგელსი ამასთანავე აკრიტიკებდა აღნიშნულ პროგრამას, რადგან იგი არ სვამდა აშკარად საკითხს დემოკრატიული რესპუბლიკის, პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებაზე, ამიტომაც გერმანიის სოციალ-დემოკრატიის ლიდერებმა ენგელსის ეს წერილი მხოლოდ 10 წლის შემდეგ დაბეჭდეს (სხვათა შორის, ცნობილია, რომ ენგელსის აღნიშნულ კრიტიკულ ასრებს დიდად იწონებდა ვ. ი. ლენინი).

სტალინი უფრო შორს მიდიოდა და მოვლი კატეგორიულობით აცხადებდა: „არ შეიძლება წინსვლა და მეცნიერების წინაწევა ისე, თუ კრიტიკულად არ გაეარჩიეთ ცნობილი ავტორიტეტის მოძველებული დებულებანი და გამონათვამები. ეს ეხება არა მარტო სამხედრო საქმის ავტორიტეტებს, არამედ მარქსიზმის კლასიკოსებსაც. ენგელსი როგორღაც ამბობდა: 1812 წლის რუსი სარდლებიდან ბარკლაი-დე-ტოლი ერთადერთი სარდალია, რომელიც ყურადღების ღირსია. ენგელსი რა თქმა უნდა, ცდებოდა, ვინაიდან კუტუსოვი, როგორც სარდალი, უდავოდ ბევრად მაღლა იდგა ბარკლაი-დე-ტოლზე. ამავე დროს კი ხომ შეიძლება ჩვენს დროში აღმოჩნდნენ ადამიანები, რომლებიც დორბლმორეულნი დაიცავენ ენგელსის ამ შემცდარ გამონათქვამს“⁵.

სტალინის ფრ. ენგელსთან კამათის თავისებური გაგრძელებაა გამოჩენილი გერმანელი სამხედრო თეორეტიკოსის კარლ კლაუზევიცის მნიშვნელობის დაკნინება. მაგრამ ვიცით, რომ მას დიდად აფასებდა ასევე კ. მარქსი და ... ვ. ი. ლენინი.

სტალინს და შოვინისტურ-იმპერიალისტურად განწყობილ რუსებს, რასაკვირველია, გულზე არ ეხატებოდათ და ეხატებათ ფრ. ენგელსის ასრი იმაზე, რომ “განკითხვის დღეს“ რუსეთს მოუწევდა მრავალი დაპყრობილი ტერიტორიის დაბრუნება. მაგრამ ეს დრო, ჩვენდა სასიხარულოდ, დადგა.

¹ Ленин, Сочинения, том II, М.-Л., 1930, გვ. 492.

² ათელის წერტილად იგულისხმება 1939 წელი, როცა იგი მოხსენებას აკეთებდა პარტიის XVIII ყრილობაზე და იგულისხმებოდა დაშორებულობა ფრ. ენგელსისა და კ. მარქსის გარდაცვალებიდან.

³ ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, თბილისი, 1951, გვ. 750.

⁴ იქვე.

⁵ იხ. მისი "საუბრები სტალინთან", თბილისი, 1991, გვ. 224.

⁶ იქვე, გვ. 225.

⁷ იქვე, გვ. 205-206.

⁸ დასახ. წიგნი, გვ. 206.

⁹ იხ. მისი "Триумф и трагедия. Политический портрет Н.В. Сталина", книга I, М., 1990, с. 395.

¹⁰ იქვე.

¹¹ იხ. კრებული "სტალინი ისტორიასა და ისტორიკოსთა შეფასებებში", თბილისი, 2002, გვ. 246. აღნიშნული სიტყვები ჩაუწერია ერთ დროს სტალინის "დიდად ერთგულ", "პრავდის" რედაქტორს – პ. პოსიკელოვს, შემდგომში "პიროვნების კულტის" შესახებ მამსილელები მოხსენების მოსამზადებლად შექმნილი ცეკას კომისიის თავმჯდომარეს.

¹² ი. ბ. სტალინი, თხ'ს. ტ. 7, გვ. 256-57.

¹³ იქვე.

¹⁴ დასახ. წიგნი, გვ. 750.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იხ. 1952 წლის ქართული გამოცემა, გვ. 13-14.

¹⁷ იქვე, გვ. 28-29.

¹⁸ О статье Энгельса "Внешняя политика русского царизма", "Большевик", 1941, №9, გვ. 3.

¹⁹ დასახ. ნაშრომი, გვ. 3.

²⁰ ფრ. ენგელსის ზემოთ დასახელებულ ნაშრომებში ნათლად იყო წარმოდგენილი თუ რა შინაგანი სოციალური ძალების ინტერესებს გამოხატავდა რუსეთის სახელმწიფო.

²¹ დასახ. სტატია, იქვე.

²² ფრ. ენგელსის დასახ. ნაშრომი. К. Маркс и Фр. Энгельс., Сочинения, т.22, გვ. 48.

²³ დასახ. წიგნი, გვ. 48.

²⁴ О статье Энгельса "Внешняя политика русского царизма",

"Большевик", 1941, №9, გვ. 5.

²⁵ იქვე.

²⁶ იხ. "ბოლშევიკის" დასახ. ნომერი.

²⁷ Д. Волкогонов, Триумф и трагедия . Политический портрет И. В. Сталина, книга 1, М., 1990, с. 404. ამ შემთხვევაში ავტორს გამოყენებული აქვს მანამდე უცნობი საარქივო მასალა.

²⁸ იქვე.

²⁹ ამხანაგ ი. ბ. სტალინის პასუხი ამხანაგ რაზინის წერილზე, "ბოლშევიკი," №1-2, 1947, გვ.8. აქვე ვკითხულობთ: "ჩვენი გენიალური სარდალი კუტუზოვი"(გვ.9). ვფიქრობთ, ენგელსის მიმართ ირონიკამოსტევიის სიტყვებში: "ენგელსისგან განსხვავებით ლენინს თავისი თავი სამხედრო საქმის მცოდნედ არ მიაჩნდა" (გვ.7).

ერის საკითხზე ი.ბ. სტალინის შეხედულებანი და მათი კრიტიკა

საბჭოთა კავშირში ათეული წლების განმავლობაში მიიწინადათ, რომ ი. ბ. სტალინის ნაშრომში – “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი” – განხილული პრობლემა ამომწურავად იყო გააზრებული და ამის შემდგომ კაცს მხოლოდ ი. ბ. სტალინისეული აზრების კომენტირებაღა თუ დარჩენოდა. ბევრი ქართველთაგანი, როგორც ჩანს, კელაჲ ასე ფიქრობს. მაგალითად, გაზეთ “ცხოვრების” 1991 წლის 3 ივლისის ნომერში (იხ. სტატია “ინტერპრეტაციის ხელოვნება“) ეკითხულობთ: “მისაღებია ერის ცნების განმარტების თანამედროვე მარქსისტული თეორია (განმარტების თეორია? – გ.ყ.). ის საუკეთესოა მსოფლიო ფილოსოფიური აზროვნების ისტორიაში. ვერც ერთი ფილოსოფიური სკოლა და სისტემა ვერ ამაღლდა ამ საკითხში მარქსიზმის დონემდე.”¹ შედარებით უფრო ნაკლები აღტაცების გრძნობით ისტორიკოს-მკვლევარი ვახტანგ გურული წერს: “სავესებით სამართლიანია, რომ ერის ცნების განსაზღვრა მისი “სიდიადითა“(!) და “ნაკლით“ (!) მხოლოდ ი.სტალინის მიეწერება.”²

და ეს მაშინ, როდესაც ი. ბ. სტალინის აღნიშნული ნაშრომის ნაკლოვანებანი, საკითხის გაღრმავებული კვლევა-ძიების საჭიროება კარგა ხანია იგრძნობოდა. ჯერ კიდევ 1966-1970 წლებში ჟურნალ “ეოპროსი ისტორიი“-ს ფურცლებზე ამ საკითხის გარშემო გაცხოველებული დისკუსიები წარმოებდა და იგი (დისკუსიები) ე.წ. საბჭოთა კავშირში შემდგომ წლებშიც გრძელდებოდა.

მოდით, განვთავისუფლდეთ დითირამბული, ქართული საღღებგრძელოებისმაგვარი განწყობისაგან და ი. ბ. სტალინისეულ ნაშრომს კრიტიკული თვალთახედვით შევხედოთ. “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი” სულ რაღაც სამიოდე ნაბეჭდი თაბახის მოცულობისაა და აქედან საკუთრივ ეროვნული საკითხის თეორიულ გააზრებას 7-8 გვერდი აქვს დათმობილი, დანარჩენი ბუნდისა (პოლონეთის, ლიტვისა და რუსეთის ებრაელ მუშათა პარტია) და ქართველი მენშევიკების კრიტიკას ეთმობა.

სხვათა შორის, მოცემული იდეოლოგიური, პროპაგანდისტული ამოცანის შესასრულებლად ი.ბ. სტალინი შემთხვევით როდი შეურჩევიათ: არარუსების (ებრაელებისა და ქართველების) კრიტიკა უპრიანი იქნებოდა, სახელდობრ არარუსის (ყოველ შემთხვევაში მაშინ სტალინი ჯერჯერობით თითქოს ქართველად რჩებოდა) მხრივ. ეს იყო პირველი პრეცედენტი ამ მიმართებით და ასე გრძელდებოდა საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო წლებამდე — რუსეთის ბოლშევიკურ-კომუნისტურ იმპერიას იდეოლოგიურად (ეროვნულ საკითხში) არარუსები იცავდნენ (უფრო სწორად: აცევეინებდნენ). თვითონ ვ.ი.ლენინს ი.ბ. სტალინისეულ ნაშრომში უმთავრეს ღირსებად სწორედ პოლიტიკური პოზიცია (ბუნდისა და ქართველი მენშევიკების წინააღმდეგ) მიაჩნდა და პრინციპულად წინააღმდეგი იყო ამ მხრივ რაიმე შესწორება-კორექტივების შეტანისა.

როდესაც გაჩნდა იდეა ნაშრომის ირგვლივ დისკუსიის დაწყებისა, ვ.ი. ლენინი ამის სასტიკი წინააღმდეგი წავიდა. ლევ კამენევისადმი გაგზავნილ წერილში იგი აღნიშნავდა: “რა თქმა უნდა, ჩვენ აბსოლუტურად წინააღმდეგნი ვართ. სტატია ძალიან კარგია. საკითხი საბრძოლოა და ჩვენ იოტისოდენადაც კი არ დავთმობთ პრინციპულ პოზიციას ბუნდელი არამზადების (сводились) წინააღმდეგ.”

მოგვიანებით, 1948 წელს, თვითონ სტალინმა მილოვან ჯილასთან საუბარში განაცხადა, რომ აღნიშნულ ნაშრომში მან გამოხატა ლენინის შეხედულებანი და რომ ნაშრომი უკანასკნელის მიერ იყო რედაქტირებული.

გავითვალისწინოთ ისიც, რომ სანამ სტალინი კრაკოვში ჩავიდოდა (1912 წლის ნოემბერში), ლენინს უკვე დაწერილი ჰქონდა სტატია, რომელშიც სასტიკად ილაშქრებდა სოციალიზმის ნაციონალიზმთან შეგუების, “ავსტრიულ ფედერაციად” პარტიის გარდაქმნის წინააღმდეგ.

ამავე ხანებში სტალინი წერილს სწერდა სახელმწიფო დუმაში ბოლშევიკური ფრაქციის თავმჯდომარეს, პარტიის (კეკას წევრს, ცნობილ (პეროსტრატესებურად!) პროვოკატორს რომან მაღლინოვსკის. წერილის ავტორი ადრესატს გამოუტყდა: “დაკავებული ვარ ჩმახით (взмахом), აბდაუბდით (уныхом).”

ასე რომ, “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი” ძირითადად პოლიტიკურია და არა წმინდა მეცნიერული ხასიათისა. ეთნიკური ფორმებისა და, კერძოდ, ერის შესახებ იმდენი რამ არის გასააზრებელი, რომ შეიძლება გვერდი მხოლოდ თეისური ფორმით გადმოცემასაც კი არ ეყოფოდა. სპეციალური მონოგრაფიებია საჭირო ისეთი საკითხების გასაშუქებლად, როგორიცაა ეთნიკური ფორმების მონაცემების პრობლემა, ერი და ენა, ეროვნული ხასიათი, ერი და კულტურა, ერი და ტრადიციები და ა.შ. ისიც (ცხადია, რომ ამგვარი პრობლემები ვერ დამუშავდებოდა ოდენ ავსტრიელი მასალებით, ესენი ძირითადად საკითხის პოლიტიკური მხარის გასაგებად თუ გამოდგებოდა (ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, ნაშრომში სტალინის მიერ გამოყენებული მასალების აბსოლუტური უმეტესობა რუსეთშიც მოიხაზებოდა).

ერთი სიტყვით, ეროვნული საკითხის მეცნიერულ დონეზე გასააზრებლად აუცილებელია სოლიდური ემპირიული, ფაქტობრივი ცოდნა მრავალი ერისა და მათი ისტორიის შესახებ. “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” კი ამას ვერ ეხედავთ. განსოგადებანი ხდება უმთავრესად ქართველი ერის ისტორიის საფუძველზე. მაგრამ შესაბამისი ცოდნაც ძალიან შედაპირულია. გარდა ამისა, საკითხის თაობაზე იმ დროისთვისაც კი საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა არსებობდა, მაგრამ იგი ი. ბ. სტალინისეულ ნაშრომში იგნორირებულია. მასში განხილულია მხოლოდ ოტო ბაუერისა და კარლ რენერის (რუდოლფ შპრინგერის ფსევდონიმია) ნაშრომები, ისიც ბევრ შემთხვევაში ინტერპრეტირებულია დამახინჯებული სახით. ჩანს, ორიოდ თვეში სტალინმა მათი (და სხვათა) ნაშრომების საფუძველიანი ათვისება ვერ შესძლო. დიდად საეჭვოა, რომ მას ისინი მანამდე ჰქონდა ღრმად შესწავლილ-გაანალიზებული.

მეტსაც ვიტყოდით. რასაკვირველია, მარქსიზმის კლასიკოსებს ეროვნული საკითხი ნაკლებად აინტერესებდათ, ამიტომაც პრობლემის შესახებ მათ მწყობრი თეორია (როგორც ზოგჯერ მათ მიაწერენ) არ შეუქმნიათ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კ. მარქსსა და ფრ. ენგელსს (განსაკუთრებით უკანასკნელს) ჰქონდათ ცალკეული აზრები, რომელთა გაუთვალისწინებლობაც, მით უმეტეს აღნიშნული სათაურის

მქონე ნაშრომში, არ შეიძლება. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი ერთხელაც კი არ არიან მოხსენიებულნი!

გარდა აღნიშნულისა, სტალინის შეეძლო ესარგებლა მეორე აზროვნებითი ტრადიციითაც, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების მიღწევებით. ვახტანგ გურული წერს: “ამრიგად, იოსებ სტალინის ეროვნული საკითხის ღრმად და საფუძვლიანად შესწავლა თუ სურდა, მასწავლებელიც (!) კარგი ჰყავდა (ილია ჭავჭავაძე) და ოპონენტებიც (ნოე ჟორდანია, ირაკლი წერეთელი, არჩილ ჯორჯაძე, აკაკი ჩხენკელი, მიხაკო წერეთელი.” მაგრამ, დიდად სამწუხაროდ, არ ჩანს, რომ მომავალ “ბელადს” ეს შანსი გამოეყენებინოს.

ამ უზოგადესი შენიშვნების შემდეგ უფრო კონკრეტული ხასიათის შენიშვნებზე გადავალთ.

დავიწყებთ ერის ნიშან-თვისებებიდან. ნაშრომში აღნიშნულია, რომ ეროვნული ერთობა არაა რასობრივი და მოტანილია იტალიელი და ფრანგი ერების მაგალითები, რომლებიც სხვადასხვა რასებისა და ხალხების შერწყმის შედეგად ჩამოყალიბდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იტალიელები და ფრანგები რასობრივი აზრით მთლად ამორფულნი როდი არიან და შესაბამის კლასიფიკაციაში მათ გარკვეული ადგილი უკავიათ (ევროპეოიდურ რასას მოეკუთვნებიან). მით უფრო ითქმის ეს გერმანელების, შვედების, ნორვეგიელების, პოლონელებისა და სხვათა მიმართ, რომლებიც რასობრივი თვალსაზრისით ბევრად უფრო მონოგენურნი, წმინდა ხასიათისა არიან, ე.ი. რასობრივი შერევა უფრო ნაკლებად ახასიათებთ. ერთი სიტყვით, რასობრივი განსხვავებულობანი აშკარად შეიმჩნევა თვით ევროპეოიდური რასის შიგნით (ავიღოთ თუნდაც ქართველებისა და სომხების მაგალითი). ცხადია, მით უფრო ითქმის ეს სხვადასხვა რასის წარმომადგენელი, განმასახიერელი ერების თაობაზე. ასე მაგალითად, როდესაც ერთმანეთს ვადარებთ ჩინელებს, ნიგერიელებსა და ირლანდიელებს, ვფიქრობთ, საეჭვო არ უნდა იყოს მათი სხვადასხვანაირი რასობრივი იერსახე. ამდენად, რასა ერის ერთ-ერთი ნიშან-თვისება გახლავთ, რომლის დადგენასაც არავითარი სპეციალური ხასიათის თეორიული კვლევა-ძიება არ სჭირდება.¹

უფრო მეტიც, რასა, როგორც ფიზიკური ტიპი, აისახება კულტურაში, კერძოდ ხელოვნებაში – ფერწერა, ქანდაკება და მხატვრული ლიტერატურა ამას თვალნათლივ ადასტურებენ.

ერი, ცხადია, ენობრივი ერთობაა, მაგრამ როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ ერთიანი ენა საკმაოდ დიდი მასისათვის? იგი ხომ სპონტანურად, თავისთავად არ განვითარდება, არამედ სახელმწიფოებრივი, სამართლებრივი ცხოვრების, მეცნიერებისა და განსაკუთრებით ლიტერატურის (მხატვრული) განვითარების პროდუქტიცაა. გვაქვს უამრავი შემთხვევა, როცა ამა თუ იმ ხალხში (საბედნიეროდ, მათ შორის ქართველებშიც) ერთიანი ენა (მათ შორის სალიტერატურო) კაპიტალიზმის წარმოშობამდე ბევრად უფრო ადრე გაჩნდა. მაშინ როგორ გავიაზროთ ერის წარმოშობა – მხოლოდ და მხოლოდ კაპიტალიზმის შედეგად?

საერთო ტერიტორიაც არ შექმნილა მხოლოდ ეთნოსის უშუალო განფენით: აქაც დიდ როლს თამაშობდა სახელმწიფო. ბევრ შემთხვევაში განსხვავებულ უნდა იქნას ეთნიკური და პოლიტიკური ტერიტორია. თუ პირველ შემთხვევაში ეთნოსი განფენილია საკუთარი სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთაც, მეორე შემთხვევაში მას საკუთარი სახელმწიფო შემოფარგლავს. მაშინ უნდა დაზუსტდეს, თუ რას ნიშნავს ტერიტორიის ერთიანობა.

ი. ბ. სტალინისეულ ნაშრომში ეკონომიკური ცხოვრების ერთობა წარმოდგენილია, როგორც ერის უმთავრესი დამახასიათებელი ნიშან-თვისება. ასე რომ, უამპირობოდ ერის არსებობა თითქოს წარმოუდგენელია. ავტორი ეკონომიკურ ისტორიას ასე გაიაზრებდა: წინაკაპიტალისტური სასოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციების დროს ეკონომიკა ძირითადად ნატურალური, მეურნეობრივად კარნაკეტილი რჩებოდა, სასაქონლო-ფულადი წარმოება განვითარდა მხოლოდ კაპიტალიზმის პირობებში. ამგვარი ეკონომიკური ბაზისები თითქოსდა საფუძვლად დაედო შესაბამის ეთნიკურ, ასე ვთქვათ, 'ხედნაშენებს': წინაკაპიტალისტურ ეპოქებში ადგილი ჰქონდა სხიანაირი ეთნიკური ფორმების არსებობას, კაპიტალიზმის ხანაში კი გაჩნდა ერი, როგორც უმაღლესი ეთნიკური ფორმა. ამდენად, ვიმეორებთ, ეთნიკური ევოლუციის ბაზას თითქოს

წარმოადგენდა კაპიტალისტური ეკონომიკა. მაგრამ, მაგალითად, ანტიკური საბერძნეთისა და რომის ეკონომიკა განა განვითარებული სასაქონლო-ფულადი ხასიათისა არ იყო? მაშ ეთნიკური ევოლუციის აზრით რა საფეხურზე იდგნენ ძველი ბერძნები და რომაელები? ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, დასავლეთ ევროპაში ფეოდალიზმის მეორე ფაზაში (X-XV საუკუნეებში) განა ქალაქები, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები არ იყო განვითარებული? განა რიგ ქვეყნებში ასეთ ეკონომიკურ და სოციალურ პირობებში არ გახდა შესაძლებელი ეროვნული სახელმწიფოების, აბსოლუტიზმის¹⁰ წარმოშობა?

ნაშრომში საკუთრივ ჩვენს, ქართველების, მიმართ ეკითხულობთ: “ავიღოთ თუნდაც ქართველები. რეფორმამდელ ხანაში ქართველები საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ და ერთ ენაზე ლაპარაკობდნენ, მიუხედავად ამისა ისინი არსებითად ერთ ერს არ შეადგენდნენ, ვინაიდან დანაწილებული იყვნენ მთელ რიგ ერომანეთისაგან მოწყვეტილ სამთავროებად, არ შეეძლოთ საერთო ეკონომიკური ცხოვრებით ეცხოვრათ.”¹¹ აქედან გამომდინარე, “საქართველო (!) როგორც ერი, მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა.”¹² ჯერ ერთი, გაურკვეველია, თუ ეკონომიკურად მთლად ასე დაშლილ-დაქუცმაცებულ ქვეყანაში როგორ ლაპარაკობდნენ საერთო ენაზე და მეორე, რატომ უნდა დავივიწყოთ ჩვენი ისტორიის “ოქროს ხანა” – (XI-XII საუკუნეები), როდესაც სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები საქართველოში საკმაოდ იყო განვითარებული.

ახლა ერის ფსიქიკური წყობის თაობაზე შევჩერდეთ. ი. ბ. სტალინი შენიშნავდა: “რა თქმა უნდა, თავისთავად ფსიქიკური წყობა ანუ – როგორც მას სხვანაირად უწოდებენ – “ნაციონალური ხასიათი“, დამკვირვებლისათვის რაღაც მიუწვდომელი რამაა, მაგრამ რამდენადაც ის ერისათვის საერთო კულტურის თავისებურებებით გამოიხატება, – იმდენად ის მისაწვდომია და არც შეიძლება უგულვებელყოფილი იქნას.”¹³ როგორც ვხედავთ, ი. ბ. სტალინის მიხედვით, ფსიქიკური წყობა თავისთავადი რეალობა, გარკვეულობა როდია, იგი “მოუხელთებელი” რამ არის, მისი არსებობა დიდი-დიდი

შესაბამისი კულტურის თავისებურებებში თუ მკლავდება. ამასთანავე, ფსიქიკური წყობა ეროვნული ხასიათის იდენტური ყოფილა. მაგრამ, ჩვენი შეხედულებით, ფსიქიკური წყობა უფრო ფართო შინაარსის ცნებაა და ეროვნული ხასიათის გახდა ერის განწყობა-განწყობილებებსაც მოიცავს, რომელიც უფრო სწრაფად იცვლება, ვიდრე ეროვნული ხასიათი. ფსიქიკური წყობა, რასაკვირველია, ეროვნული ხასიათის ჩათვლით, საკმაოდ ცხადი სინამდვილეა და სავსებით რაციონალურად გააზრებადი.

ყოველ შემთხვევაში მსგავსი შეხედულება მაინც პროგრესია ი. ბ. სტალინის მიერ 1904 წელს დაწერილ სტატიასთან “როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატებს ნაციონალური საკითხი?” – შედარებით, სადაც ეკითხულობთ: “არავეითარი “ნაციონალური სული” არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს. და თუ ეს ასეა, თუ არავეითარი “ნაციონალური სული” არ არსებობს, თავისთავად ცხადია, რომ ყოველივე დაცვა იმის, რაც არ არსებობს, ლოგიკური სისულელეა, რომელსაც აუცილებლად უნდა მოჰყვეს შესაფერი ისტორიული (არასასურველი) შედეგები.”⁴⁴

მაგრამ ბოლშევიკ-კომუნისტებისათვის დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა (აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური ხასიათის დასკვნას რომ თავი დავანებოთ) ეროვნული ხასიათის საერთო ნიშან-თვისებების ძიება ერის დაჩაგრულ და გაბატონებულ კლასებს შორის. 1904 წელს დაწერილ ზემოაღნიშნულ სტატიაში ი. ბ. სტალინი აღნიშნავდა: “თუ ამ გზაზე სიარულს გავაგრძელებთ, ადრე თუ გვიან იძულებული ვიქნებით დავასკვნათ, რომ “ნაციონალური” და კიდევ სხვა “განსხვავებანი” მაგალითად სომეხი პროლეტარისა ისეთივეა, როგორიც სომეხი ბურჟუაზიისა, რომ სომეხ პროლეტარსა და სომეხ ბურჟუას ერთნაირი ხასიათი და ზნე-ჩვეულება აქვთ, რომ ესენი ერთ ხალხს, ერთ განუყოფელ “ნაციას” შეადგენენ.”⁴⁵

ფსიქიკური წყობის გაგება-გაცნობიერება შეუძლებელია ეროვნული თვითშეგნების გარეშე, ეს მომენტი კი ი. ბ. სტალინის ნაშრომში იგნორირებულია. ი. ბ. სტალინის მომხრეებს მიაჩნიათ, რომ იგი “ფსიქიკურ წყობაში” იგულისხმება, მაგრამ ასეც რომ იყოს (ცხადია, არ არის!) მხოლოდ მინიშნება სულაც არ არის საკმარისი.

საბოლოოდ, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ი. ბ. სტალინი ერს ასე განმარტავდა: “ერი არის ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოშობილი ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრებისა და იმ ფსიქიკური ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაც კულტურის ერთობა.”¹⁶ ეს დეფინიცია, როგორც ვიცით, ბერს დღესაც უნაკლოდ მიაჩნია. მაგრამ მეცნიერებაში შეიმჩნეულია (რობერტ თაკერი, რომი მედვედევი, იური სემიონოვი), რომ ერის ოთხი ნიშან-თვისების გამოკვეთისას და ჩამოთვლისას სტალინი ორიგინალური არ ყოფილა. ერის აღნიშნული სამი ნიშან-თვისება გამოკვეთილი ჰქონდა კარლ კაუცკის, ხოლო მეორე – ეროვნული ხასიათი (როგორც დავინახეთ, სტალინთან იგი “ფსიქიკური წყობის” სახით ფიგურირებს) – ოტო ბაუერს. თუმცა, რასაკვირველია, სტალინი ამას არ აღიარებდა, რაც მისთვის საერთოდ დამახასიათებელი გახლდათ. (ამ მხრივ ერთადერთ გამონაკლისად უშვებდა ლენინის შეხედულებებს, ბევრად უფრო ნაკლებად—მარქსიზმის კლასიკოსებს).

შევეცადოთ კრიტიკულად განვიხილოთ ერის სტალინისეული დეფინიცია, შევამოწმოთ გაუძლებს იგი ამგვარ მიდგომას თუ არა.

აღნიშნული განმარტება სავსებით მიესადაგება ეთნიკური ევოლუციის დაბალ ფორმებსაც – გვარსა და ტომს (ესენი თანაარსებობდნენ), რომლებიც სწორედ რომ მყარ ერთობებს წარმოადგენდნენ, თანაც ისტორიულადაც იყვნენ ჩამოყალიბებულნი. ამიტომაც ლოგიკურია დეფინიციაში აღნიშნულ იქნას ტომისაგან განსხვავებული მომენტი – მაღალი ან უმაღლესი ფორმა (ეთნიკური). გარდა ამისა, როგორც ცნობილია, განსაზღვრებაში მითითებული უნდა იყოს არსი და არა საგნის, მოვლენის ყველა ნიშან-თვისება. ი. ბ. სტალინისეულ ნაშრომში კი, როგორც ვიცით, ჯერ ლაპარაკია ერის ცალკეულ ნიშან-თვისებებზე და შემდეგ, განსაზღვრისას, შეჯამებულია ყველა მათგანი. ასეთებად კი მიჩნეულია ოთხი, მაგრამ გაურკვეველია მეოთხე ნიშან-თვისება – “ფსიქიკური წყობა, რომლის გამოხატულებაც კულტურის ერთობა.”

ჩვენ უკვე ვაჩვენეთ, თუ როგორი “მოუხელთებელი”, “უჩინარი” რამ არის, ი. ბ. სტალინის შეხედულებით რომ

ვიმსჯელოთ, ფსიქიკური წყობა, რომელიც, მიუხედავად ამისა, მის მიერ ცალკე ნიშან-თვისებად იყო ჩათვლილი. და მეტიც, მას მიტმასნილი ჰქონდა კულტურა. გამოდის, რომ კულტურა არ შეიძლება ჩაითვალოს ცალკე, დამოუკიდებელ ნიშან-თვისებად.

ამ საკითხში კი, როგორც ვიცით, რუსი ბოლშევიკების (კომუნისტების) პოზიცია შემდეგნაირი იყო. მათი ბელადის - ვ. ი. ლენინის შეხედულებიდან გამომდინარე, მანამდე ისინი უარყოფდნენ ერთიან ეროვნულ კულტურას. ი. ბ. სტალინის ნაშრომის დაწერის პერიოდში მათ, მართალია, ოფიციალურად აღიარეს ერის კულტურული ერთობა, მაგრამ გაურკვეველობანი კვლავ რჩებოდა. ეს ვითარება აისახა თვით ი. ბ. სტალინისეულ ნაშრომში, სადაც ვკითხულობთ: “კაპიტალიზმის პირველ სტადიებში (?) კიდევ შეიძლება ლაპარაკი პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის “კულტურულ ერთობაზე;” “მაგრამ მსხვილი ინდუსტრიის განვითარებასა და კლასობრივი ბრძოლის გამწვავებასთან ერთად “ერთობა” თანდათან ქრება. არ შეიძლება სერიოზულად ლაპარაკი ერის “კულტურულ ერთობაზე” როდესაც ერთი და იმავე ერის მუქატრონეებსა და მუშებს ერთმანეთისა აღარაფერი გაეგებათ.”¹¹ მაშ როგორ გავიგოთ ერი, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთობა, კულტურის გარეშე?

ჩვენ უკვე მივუთითეთ ერის შემადგენელი წევრების რასობრივ მსგავსებაზე, ამდენად ერთობაზე. საერთოდ, შეიძლება ლაპარაკი ეთნიკურ (ეროვნულ) შეგნებასა და თვითშეგნებაზე. საერთო ისტორიულ ბედ-იღბალზე (ამ გარემოებას მთელი გარკვეულობით გახაზავდა ილია ჭავჭავაძე), ყოფითი ტრადიციების ერთობაზე და სხვ. მაშინ, თუ ერის დეფინიციის ამგვარ გზას დავადგებოდით, უნდა ჩამოგვეთვალა ეს ნიშან-თვისებებიც. ვიმეორებთ, განსაზღვრის ასეთი გზა ჩვენ მიუღებლად მიგვაჩნია.

ბევრად უფრო გასასიარებელია ერის ოტო ბაუერისეული დეფინიცია, რომელშიც უმთავრესად ხაზგასმულია ეროვნული ხასიათის ერთობა ისტორიული ბედის ერთობის საფუძველზე. თუმცა, ი. ბ. სტალინის მიხედვით, ოტო ბაუერისეული განსაზღვრება “სპირიტუალისტური და მისტიკურია, ვინაიდან

“ეროვნული ხასიათის ერთობა ბედის ერთობის ნიადაგზე” ტერიტორიის, ენისა და ეკონომიკური ცხოვრების ერთობის გარეშეა წარმოდგენილი. მაგრამ ეს აშკარად მცდარია: ო. ბაუერი ამ ფაქტორებზე გარკვევით ლაპარაკობდა, ოღონდ დეფინიციაში მათთვის ადგილს არ სტოვებდა. ამასთანავე, ტერიტორია და ეკონომიკური ცხოვრება ამ უკანასკნელისათვის ერის არსებობისათვის აუცილებელი პირობები (და არა ნიშანთვისებები) გახლავთ, რაც ფრიად საგულისხმო აზრია.”

ი. ს. სტალინის თანახმად, “საკმარისია არ იყოს თუნდაც ერთი ამ ნიშანთაგანი, რომ ერი ურად აღარ დარჩეს.”²⁰ მაგრამ რაკი ერი ჩამოყალიბდა როგორც გარკვეული სიმდგრადე, ასე ვთქვათ, სოციალური სისტემა, განა რაიმე ნიშანთვისების დაკარგვის გამო იგი ჰქრება როგორც ერი? როგორც გარკვეული ისტორიული მთლიანობა, სხვა დანარჩენი ნიშანთვისებების ერთობლიობა, იგი ხომ მაინც განაგრძობს არსებობას? ერთ-ერთი ისტორიული მაგალითია ირლანდიელები, რომელთაც ინგლისელების ბატონობის შედეგად დაკარგეს მშობლიური ენა (ამჟამადაც კი ირლანდიელთა მხოლოდ თხუთმეტი პროცენტიდა თუ ლაპარაკობს ირლანდიურად) ანდა უკრაინელები, რომელთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმაც (ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში) მეფისა და ბოლშევიკურ-კომუნისტური რუსეთის ბატონობისას დაივიწყეს მშობლიური უკრაინული ენა, პოლონელები, რომელთაც, XVIII საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოკიდებული აღარ ჰქონდათ ტერიტორიული ერთიანობა (ეროვნული სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის გამო) და, (ჯაღია, ეკონომიკური ცხოვრების ერთობაც. ასევე სომხები ურთიერთგათიშულნი აღმოჩნდნენ თურქეთისა და რუსეთის იმპერიების შემადგენლობაში.

მაგრამ ყველაზე შთამბეჭდავი მაინც აღნიშნულის მხრივ არის ებრაელების მაგალითი: ამ დიდად ტანჯულმა (ასევე დიდად ნიჭიერმა) ხალხმა (ერმა) დაკარგა ტერიტორია, იგი მოკლებული იყო საერთო ეკონომიკურ ცხოვრებას, მეტიც, მისი დიდი ნაწილი მშობლიურ ენაზე ვეღარ ლაპარაკობდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც შეინარჩუნა და განავითარა კიდევ კულტურა, ეროვნული თვითშეგნება და კვლავ დარჩა ცალკე ებრაელ ურად. თუმცა კ. მარქსის, კ. კაუცკის,²¹ ე. ი. ლენინის,

ი. ბ. სტალინის მიხედვით, ებრაელობა, როგორც ერი, მაღე წარსულის კუთვნილება უნდა გამხდარიყო. მაგრამ თანამედროვე ებრაელობამ, მისმა ისტორიულმა პრაქტიკამ (და არა განყენებულმა თეორიულმა მსჯელობებმა!) ხომ ნათლად დაამტკიცა ებრაელობის დიდი სიცოცხლისუნარიანობა, ამით - მსგავსი მოსაზრების მცდარობა!

ახლა უფრო დაწვრილებით შევჩერდეთ ი. ბ. სტალინის შეხედულებაზე ერების წარმოშობის შესახებ. “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” ეკითხულობთ: “ფეოდალიზმის ლიკვიდაციისა და კაპიტალიზმის განვითარების პროცესი ამავე დროს ადამიანების ერებად ჩამოყალიბების პროცესია”; “ასე ხდება, მაგალითად, დასავლეთ ევროპაში, ინგლისელები, ფრანგები, გერმანელები, იტალიელები და სხვები ერებად ჩამოყალიბდნენ მაშინ, როდესაც კაპიტალიზმი ფეოდალურ დაქუცმაცებაზე იმარჯვებდა და ძლევამოსილად მიიწეოდა წინ.”¹ ერთი სიტყვით, ეს თითქოს ხდებოდა ფეოდალიზმის ბოლო, მესამე ფაზაზე. აქვე აღნიშნულია: “ერების წარმოშობა იქ ნიშნავდა ამავე დროს მათ გადაქცევას დამოუკიდებელ ნაციონალურ სახელმწიფოებად. ინგლისელი, ფრანგი და სხვა ერები ამავე დროს ინგლისისა და სხვა სახელმწიფოებს წარმოადგენდნენ.”²

მაგრამ აქ უსარმაზარი ისტორიული ლაფსუსია დაშვებული; ცენტრალიზებული, ეროვნული სახელმწიფოები ინგლისში, საფრანგეთში, ესპანეთში (სტალინი უკანასკნელს არ ასახელებდა), წარმოიშვა არა ფეოდალიზმის მესამე ფაზაზე, როდესაც კაპიტალიზმი ეკონომიკური წყობის (ყმაჟ) სახით უკვე არსებობდა, არამედ – მეორე ფაზაზე, XV საუკუნეში. ამავე საუკუნეში გაჩნდა რუსეთის ეროვნული სახელმწიფოც (მხოლოდ სხვაგვარ, დასავლეთ ევროპისაგან განსხვავებულ, ეკონომიკურ ბაზაზე, სპეციფიკური, აზიური, აღმოსავლური წარმოების წესის პირობებში). ცნობილია ისიც, რომ იტალიელებსა და გერმანელებში აღნიშნული პროცესი დიდად შეფერხდა და მათ მსგავს (სახელმწიფოებრივ) საფეხურს მხოლოდ XIX საუკუნეში მიაღწიეს. ვიმეორებთ, ეს გარემოება შუა საუკუნეების ისტორიის ელემენტარული ფაქტია, მაგრამ ვ. ი. ლენინისა და ი. ბ. სტალინის ზეგავლენით საბჭოთა ისტორიკოსები ისტორიის ამ ტრუიზმს იგნორირებდნენ ³

(სხვათა შორის, ფრ. ენგელსი სწორედ ზემოაღნიშნულ თვალსაზრისს ამტკიცებდა სპეციალურ სტატიაში).

ქართველობა ვრად, როგორც უკვე მიუთითებდით, ი.ბ. სტალინის შეხედულებით, მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა, ე.ი. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ არა იმდენად 1850-1864 წლებში, რამდენადაც ბატონყმობის გადაყარდნის შემდგომ – 1864-1900 წლების მანძილზე. მაგან ეროვნულ ნიჰილისტს შეიძლება კითხვა გაუჩნდეს: იქნებ ეს პროცესი შემდგომაც გრძელდებოდა და დამოუკიდებლობის წლებში, ეროვნული სახელმწიფოს წარმოშობასთან დაკავშირებით დასრულდა?²³ ზოგმა ისტორიკოსმა ი. ბ. სტალინის შეხედულებიდან ის დასკვნაც კი გააკეთა, რომ ქართველი ერის, როგორც ყოველი სხვა ერის წარმოშობის დაწყება (გენეზისი) თითქოს უკავშირდებოდა მხოლოდ ფეოდალიზმის რღვევასა და კაპიტალიზმის წარმოშობას.

ასე რომ, ი. ბ. სტალინის მიხედვით, ქართველობა “ახალგაზრდა” ერია, უფრო ახალგაზრდა—ვიდრე ამერიკელები (აშშ-ის მცხოვრებნი) და თანატოლი (ასაკის მიხედვით) ავსტრალიელების, ბრაზილიელების, არგენტინელების და ა.შ. თავი დავანებოთ მსგავს აბსურდს და დავსვათ ასეთი კითხვა: მაშ რას, რაგვარ ეთნიკურ ერთობას წარმოადგენდა ქართველობა XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე? შესაბამისი ეთნიკური ფორმის აღსანიშნავად ნაშრომში გვხვდება ტერმინი “ეროვნება” (национальность) და ხალხი (народ). მაგრამ არ ჩანს თუ რა შინაარსით არის ისინი გააზრებული.

მიღოვან ჯილასი მოგვითხრობს, რომ ომის შემდგომ ერთ-ერთი შეხვედრისას მას სტალინისთვის დაუსვია კითხვა “ხალხისა” და “ერის” განსხვავების თაობაზე. იქ მყოფ ვ. მ. მოლოტოვს უთქვამს, რომ ესენი ერთი და იგივეა, რაზედაც სტალინს განუცხადებია: “არა, სისულელეა! სულ სხვადასხვა ცნებებია! ერი, როგორც ცნობილია, კაპიტალიზმის პროდუქტია, თავისი დამახასიათებელი ნიშნებით; ხალხი კი გარკვეული ერის მშრომელები არიან, ესე იგი, მშრომელები ერთი ენით, კულტურითა და ადამ-ჩვეულებებით.”²⁴ აქედან ჩანს, რომ “ხალხი” სტალინის მიერ გარკვეული ეთნიკური ფორმის მნიშვნელობით არ იხმარებოდა (მაგრამ საერთოდ არ იყო ასე). ამდენად, თითქოს

გამორიცხულია მისი ხმარება ქართველობის წინა ეროვნული მდგომარეობისადმი.

აღსანიშნავია, რომ ი. ბ. სტალინის სხვა ნაშრომში “ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი” (დაწერილია 1929 წელს, გამოქვეყნდა ოცი წლის შემდეგ. სხვათა შორის, *nota bene*: სათაურში ამჯერად ფიგურირებს “ლენინიზმი!”) წერია, რომ “სპარსელი და თურქი ასიმილაციორები ასეული წლების განმავლობაში ფლეთდნენ, აწამებდნენ და ელეტდნენ სომეხ და ქართველ ერებს, მაგრამ არა თუ ვერ მიაღწიეს ამ ერების მოსპობას, არამედ პირიქით იძულებულნი გახდნენ აგრეთვე კაპიტულაცია მოეხდინათ.”²¹ ასე რომ, ჩვენი და სომხების ეთნიკური მდგომარეობა (გნებათ “ეთნიკური სტატუსი”) ვთქვათ XV–XVIII საუკუნეების მანძილზე აქ გამოხატულია ტერმინ “ერით”, რაშიც, როგორც ვიცით, სტალინი სავესებით გარკვეულ შინაარსს სდებდა. ამ შემთხვევაში, ცხადია, ლოგიკური წინააღმდეგობა აშკარაა.

და ბოლოს, დღეს საკამათო გახდა საკითხი, იყო თუ არა სტალინისთვის “ერი” და “ნაცია” სინონიმები, თუ – სხვადასხვა შინაარსის შემცველნი.²² ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, ისინი, რასაკვირველია, სინონიმები იყო. მაგრამ პარადოქსულია, რომ თუმცა ამ და სხვა შემთხვევებში ისინი პარალელურად იხმარება, მაგრამ “ერისაგან” წარმოებული ზედსართავი სახელი “ეროვნული” სტალინის “თხზულებანის” ქართულ გამოცემაში არ გვხვდება, ჩვეულებრივად “ნაციონალურია” ნახმარები. ამას პრინციპული მოსაზრება კი არა, გაუგებრობა უდევს საფუძველად (ცხადია, რუსულ ტექსტებში მსგავსი პრობლემა არ წარმოშობილა და არც წარმოიშობოდა, აქ ხომ “нация”-ს როგორც უმაღლეს ეთნიკურ ფორმას, სინონიმი არ გააჩნია).

აკრიტიკებდა რა კულტურულ-ნაციონალური ავტონომიის იდეას, ი. ბ. სტალინი ისეთ აზრებს ავითარებდა, რომლებიც, ვიმეორებთ, “დაამშვენებდა” პირწავარდნილ რუს იმპერიალისტ დერჟიმორდას, ქართველოფობს. იგი შემდეგნაირ უაზრო კითხვებს სვამდა: “რა ეუყოთ მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ., რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ (აჭარლებიც კი! გ.ყ.), მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა კი არა აქვთ? რა ერებს მივაკუთვნოთ ისინი?”

შესაძლებელია თუ არა მათი “მოწყობა” ნაციონალურ კავშირებად? რა “კულტურული საქმეების” გარშემო “მოვაწყოთ” ისინი?“²⁰ იგი შემდგომ განაგრძობდა: “რომელ ნაციონალურ კავშირს მივაკუთვნოთ აჭარლები, რომლებიც ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ (მადლობა ღმერთს, აღიარა. – გ.ყ.), მაგრამ თურქული კულტურით ცხოვრობენ (ვითომ? – გ.ყ.) და ისლამის რჯულს აღიარებენ? ხომ არ “მოვაწყოთ” ისინი ქართველებისაგან განცალკევებულად რელიგიური საქმეების ნიადაგზე, ქართველებთან ერთად სხვა კულტურული საქმეების (საერთოც გექონია! – გ.ყ.) ნიადაგზე? ანდა ქობულეთელები? ანდა ინგუშები? ანდა ინგილოები?“²¹ რა თქმა უნდა, ასეთ აბსურდულ კითხვებზე პასუხების გაცემას არც კი უნდა ვეცადოთ. ზემოთ უკვე ვწერდით იმაზე, რომ ერის შესახებ მსჯელობისას ი.ბ. სტალინი ძირითადად ქართველობის ისტორიიდან ამოდიოდა და იოლი დასანახია თუ როგორ იცოდა მან თვით “საკუთარი”, “მშობლიური” ხალხის (ერის) ისტორია.

როგორც დავინახეთ, ერის რაობის, ნიშან-თვისებებისა და წარმოშობის პრობლემების გაგებაში ი.ბ. სტალინის “მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხში” ძალიან ბევრი გაურკვევლობაა. ისინი არ არის გაცხადებული მისეულ სხვა შემდეგდროინდელ ნაშრომებშიც: “ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი” და “მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები”, სადაც ეროვნულ თემატიკაზეა საუბარი.

თუ მაგალითად, ილიასათვის, არჩილ ჯორჯაძისათვის, მიხაკო წერეთლისათვის და სხვათათვის დიდად მნიშვნელოვანი იყო ერის ფასეულობითი (აქსიოლოგიური) მხარე, ი. ბ. სტალინისათვის, როგორც დავინახეთ, ეს გამოირიცხებოდა. მის ცნობიერებაში ერი წარმოადგენდა მოვლენას, რომელიც წარმოიშვა საზოგადოების ევოლუციის გვიანდელ საფეხურსუ, კაპიტალიზმის ფაზაში, არსებობს დროის მოკლე პერიოდის განმავლობაში და გაქრება მომავალში. კიდევ მეტი, ერების არსებობა მომავალი ისტორიისათვის თითქოს ზედმეტიც კია, რადგან სოციალისტური იდეალის აღსრულება უიმისოდ თითქოს უფრო ადვილად გახდება შესაძლებელი.²²

დასასრულს, ერთი გარემოების შესახებ. რამდენადაც ქართველობის ნაწილს დიდი ილუზიები აქვს ი.ბ. სტალინის

და მისი აქ განხილული ნაშრომის შესახებ, ამდენადვე მიიჩნევენ, რომ იგი (ეს ნაშრომი) ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების თვალსაჩინო მონაპოვარია. ამგვარად განწყობილთა სამწუხაროდ აღენიშნავთ, რომ სულისკეთებით, შინაარსითა და მიზანდასახულობით ი.ბ. სტალინისეული ეს ნაშრომი ჩვენგან, ქართული კულტურისაგან ძალზე დაშორებულია. თვითონ ი.ბ. სტალინი ხომ მთელი გარკვეულობით აცხადებდა: “რუს მარქსისტებს უკვე დიდი ხანია აქეთ თავიანთი თეორია ერისა.”³² და თანაც “მოკრძალებულად” დასძენდა: “ერთი რამ დაგვრჩენია: ვადიაროთ, რომ ერის რუსული მარქსისტული თეორია ერთადერთი სწორი თეორიაა.”³³ ამის აღიარებაში ი. ბ. სტალინს უთუოდ უნდა დაეუფეროთ და მისი “ნაშრომები” ეროვნულ თემისე უნდა გადაეუღოცოთ სხვა ხალხს. ჩვენ, ქართველებს, კი ეროვნულ პრობლემატიკაზე საკმაოდ მდიდარი თეორიული მემკვიდრეობა გვაქვს: მხოლოდ საჭიროა მისი წარმოჩენა და ახალი ფაქტებითა და იდეებით გამდიდრება. ეს უცილობელი პირობაა ჩვენი ეროვნული იდეალის განხორციელების გზაზე.

პასუხი გვინდა გაუცეთ კითხვაზე: დარჩა თუ არა სტალინს რაიმე თეორიული სათქმელი ეროვნულ საკითხზე?

ვეტერანი რევოლუციონერი ვერა შვეიცერი 1940 წელს გამოქვეყნებულ მოგონებებში აღნიშნავდა, რომ როდესაც 1914 თუ 1915 წელს მან და სურენ სპანდარიანმა კურეიკაში სტალინი მოინახულეს, იქ შეიტყვეს, რომ უკანასკნელს 1913 წელს აქედან პეტერბურგში ს. ალილუევისათვის (ლენინისათვის გადასაგზავნად) გაუგზავნია თავის სტატია ეროვნული საკითხის შესახებ. ასევე თითქოს იგი აგრძელებდა მუშაობას “მარქსიზმისა და ნაციონალური საკითხის” მეორე ნაწილზე.³⁴ ანა ალილუევა (სტალინის ცოლის და, მეორე ქორწინებიდან—გ.ყ.) იგონებდა: “კურეიკიდან მან (სტალინი—გ.ყ.) მაშას (სერგეი ალილუევს—გ.ყ.) გამოუგზავნა მისი დასრულებული ხელნაწერი ეროვნული საკითხის თაობაზე. იგი ითხოვდა ხელნაწერი გადაეგზავნათ საზღვარგარეთ ლენინისათვის, რომელიც ელოდებოდა ამ ნაშრომს. მე და ჩემმა დამ, ნადეჟდამ ხელნაწერი წაუღეთ ამხანაგ ბადაევს, რომელმაც იგი ელადიმერ ლენინს წაუღო.”³⁵ 1916 წლის 25 თებერვალს სტალინი საზღვარგარეთის ბოლშევიკური ცენტრისათვის ინესა არმანდის

ხელით გაგზავნილ წერილში კითხულობდა, თუ რა ბედი ეწია საზღვარგარეთ გაგზავნილ მის სტატიას “კულტურულ-ნაციონალური ავტონომიის შესახებ.”³⁶

როგორიც დაეინახეთ, ვერა შვეიცერიის მიხედვით აღნიშნულ ფაქტს 1913 წელს ჰქონდა ადგილი, ანა აღილუეევას მოგონებით კი ხელნაწერის გადაცემისას ა. ბადაევი პეტერბურგშია – იგი დააპატიმრეს 1914 წლის ნოემბერში სახელმწიფო სათათბიროში სოციალ-დემოკრატიული (ბოლშევიკური) ფრაქციის საქმეებზე. ასე რომ, ეს 1914 წლის ნოემბრამდე მომხდარა. თუ ასეა, მაშინ სტალინს გადასახლებაში დაწერილი ნაშრომი 1913 წელს შეუსრულებია, რაც თითქოს აშკარად ეწინააღმდეგება ვერა შვეიცერიის,

ერთი სიტყვით, სტალინს ბოლო გადასახლებისას მართლაც მოუშვადებია ნაშრომი ეროვნული საკითხის შესახებ. იგი ეხებოდა კულტურულ-ნაციონალურ ავტონომიას, მის კრიტიკას.”

კვლავ დაისმის კითხვა: თუ ასეა, მაშინ რატომ, არ გამოაქვეყნა “ილიმა” სტალინისეული ნაშრომი? ნუთუ მითთვისა? ვიცით, რომ მან “გეგმები რეფერატისათვის ნაციონალურ საკითხზე” დაწერა 1913 წლის ბოლოს, “თეზისები რეფერატისათვის ნაციონალურ საკითხზე” კი მომდევნო წლის იანვარში. არ ჩანს, რომ ამის შემდგომ საკითხზე სხვისი შეხედულებანი გაემეორებინოს. ლევ ტროცკის ფიქრით, სტალინის აღნიშნული ნაშრომი იმდენად დაბალი დონისა იყო, რომ არ ღირდა მისი დაბეჭდვა,³⁷ რაც არადამაჯერებელია. საინტერესოა, რომ აღარც თვითონ სტალინს გამოუდვია თავი ნაშრომის მოძებნისა და დაბეჭდვისათვის.³⁸

თუმცა 1918-1923 წლებში ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისარიატის ეგიდით (მოგეხსენებათ, კომისარი სტალინი გახლდათ) გამოდიოდა გაზეთი “Жизнь национальностей”, მაგრამ სტალინს მასში ეროვნული საკითხის თაობაზე რაიმე თეორიული ნაშრომი არ დაუბეჭდავს. როგორც ვიცით, იგი ამას შეეცადა მხოლოდ 1929 წელს.

რაც შეეხება ი. ბ. სტალინისეული ერის თეორიის ფასეულობას დღევანდელ პირობებში, ამაზე შემდეგნაირ პასუხს გავცემდით. ეროვნულ საკითხზე დაწერილი სტატიების (სულ სამი) 1920 წელს გამოქვეყნებული კრებულის წინასიტყვაობაში სტალინი თავისი მთავარი ნაშრომის შესახებ გამარჯვებული ტონით აუწ-

ყებდა მკითხველებს, რომ “მაშინ ერთმანეთს ებრძოდა ერის ორი თეორია და, შესაბამისად, ორი ნაციონალური პროგრამა: ავსტრიული, რომელსაც ბუნდმა და მენშევიკებმა (იგულისხმება ქართველი მენშევიკები-გ.ყ.) დაუჭირეს მხარი და, რუსული, ბოლშევიკური.”⁴⁰ მაგრამ თვითონ ისტორიულმა პრაქტიკამ, “შეძღვომმა ამბებმა, განსაკუთრებით კი იმპერიალისტურმა”⁴¹ ომმა და ავსტრია-უნგრეთის ცალკეულ ნაციონალურ სახელმწიფოებად დაშლამ, ნათლად გვიჩვენა, თუ ვის მხარეზეა სიმართლე: “ახლა, როცა შპრინგერი და ბაუერი თავიანთ ნაციონალურ პროგრამას იმედგაცრუებულნი შეჰყურებენ, არა გვგონია საეჭვო იყოს, რომ ისტორიამ დაჰგმო “ავსტრიული სკოლა.”⁴²

ამავე ღოგიკით რომ ვიმსჯელოთ, ახლა როდესაც ისტორიის გონმა სასტიკი განაჩენი გამოუტანა საბჭოთა კავშირს, “არა გვგონია საეჭვო იყოს”, თუ რას წარმოადგენს სინამდვილეში “რუსული, ბოლშევიკური სკოლა”, კერძოდ მისი “შედგენი”, სტალინისეული “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი.”

მით უმეტეს დღევანდელი საისტორიო გადასახედიდან ასევე სასაცილოდ ჩანს სტალინის რიხიანი ნათქვამი რკპ X ყრილობაზე: “ბურჟუაზიული საზოგადოება სრულიად კოტრი აღმოჩნდა ნაციონალური საკითხის გადაწყვეტის საქმეში.”⁴³

მოგეხსენებათ, სტალინი სხვებთან ერთად ხშირად იმეორებდა სიტყვებს იმაზე, რომ პრაქტიკა ჭეშმარიტების კრიტერიუმიყო. მართლაც ასეა კერძოდ მოცემული შემთხვევისათვის! ⁴⁴

¹ სტაგის ავტორი ვახლათ აწ განსვენებული ჟურნალისტი ელადიმერ ალუენიძე.

² იხ. მისი “სტალინის დიდი ექსპერიმენტი”, თბილისი, 2000, გვ. 93. წვეთების გაუგებარი რჩება, თუ რატომ იხმარება მოტანილ ციტატაში ბრჭყალები.

³ ი. ბ. სტალინი, იხზ, ტ.2, გვ.432.

⁴ ხვათა შორის, ისააკ დოინერი, ბორის სუვარინი და ბერტრამ ეულოვი “მარქსიზმისა და ნაციონალური საკითხის” ავტორად ვ.ი. ლენინს თვლიან. იხ. P. Такер., “Сталин, Путь к власти 1879-1929, М., 1991, გვ. 169. თვითონ რობერტ თაკერი, რიწარდ პაიპსი და რობერტ მაკნილი (კანადელი ისტორიკოსი) ნაშრომის ავტორად სტალინს მიიჩნევენ.

¹ იხ. Эдуард Рабзуинский, Сталин., М., 1997, გვ. 83. სრულიად ლოგიკურია ავტორის კომენტარი: "ის (სტალინი - გ.ე.) მოწვენილია. მას არ შეუძლია აქ პირველი იყოს-მას შეუძლია მხოლოდ გაიმეოროს ლენინისეული აზრები" (გვ.84). ყოველივე სუბოკონტრულად გამო ძალზედ არადამაჯერებელია ვგურულის განცხადება: "მცდარია აზრი იმის შესახებ, რომ ეროვნულ საკითხზე საპროგრამო ნაშრომის დაწერა ი.სტალინის ვლენინმა დაავალა." იხ. ავტორის დასახელებული ნაშრომი, გვ. 88-90.

⁶ ამას სტალინი პირდაპირ აღიარებდა 1920 წელს. იხ. თხზ., ტ. 74, გვ. 406.
⁷ ე. გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი, გვ. 84.

⁸ სხვათა შორის, აღნიშნულ მომენტს გარკვევით მიუთითებდა ცნობილი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე მიხაკო წერეთელი 1910 წელს გამოსულ წიგნში "ერი და კაცობრიობა".

⁹ ცხადია, მონები არ გვეყვანან მხედველობაში.

¹⁰ ი. სტალინის მიხედვით, ეროვნული სახელმწიფოები, აბსოლუტურში აქ მხოლოდ კაპიტალიზმის დროს გაჩნდნენ. ამასთანავე იგი ერთმანეთისაგან ვერ განასხვავებდა აბსოლუტურშია და დესპოტიას (განსაკუთრებით რუსეთის მაგალითზე).

¹¹ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 335-336.

¹² ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 318. როგორი გამაოგნებელიც არ უნდა იყოს, ფაქტია რომ ავტორი ქართველ ერს რუს შოეინისტთა დარად გაიზრებდა ეიწრო მნიშვნელობით-მეგრელების, აჭარლების, სვანებისა და სხვათა გამოკლებით.

¹³ იქვე, გვ. 319.

¹⁴ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 52.

¹⁵ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 38. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა მოვიტანოთ მისი სომეხი კოლეგის (პარტიულობის თეალსაზრისით) სტეფანე შაუშიანის "აღმოსენა": "რომელიმე წერილი ერის, მაგალითად სომეხი პრილეტარიატისათვის, უფრო ახლობელია თავისი ინტერესებითა და მოთხოვნებით რუსი პროლეტარიატი, ვიდრე სომხური ბურჟუაზია, და მან იცის, რომ რუსი, ქართველი და სხვა ერების პროლეტარიატთან გაერთიანებული საერთო სახელმწიფო პარლამენტში, შესძლებს თავისი გეონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების უკუთ დაცვას, ვიდრე იგი იძულებული იყოს პეონდეს საქმე სომხურ ბურჟუაზიასთან "ეროვნულ პარლამენტში." С. Г. Шаумян., Избранные произведения., т. 1, М., 1978, с 157-158. ჭეშმარიტად ტეინნადრობა ადამიანებს ლოგიკაც ერთნაირი აქვთ!

¹⁶ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 319. ამისაგან განსხვავებით, პროფ. გურამ თეფსაძე ამგვარ დეფინიციას გეთაფაზობს: "ერი არის გარკვეული მსოფლმხედველობრივი მიზნის განსახორციელებლად ჩამოყალიბებული საზოგადოება, რომელიც სრულ განხორციელებას პოულობს ენის, ტერიტორიის, კულტურის (როგორც ერის სულის ობიექტივაციისა) და

კონსტიტუციის ერთიანობაში. ამ ნიშანთაგან რომელიმეს გააბსოლუტურება არ შეიძლება, თუმცა სხვადასხვა პერიოდში ერთი რომელიმე მათგანი წამოიწიეს ხოლმე, როგორც ძირითადი.” იხ. მისი სტატია “იდეოლოგია და კომენტარი ჩუა საუკუნეების საქართველოში” (X-XII)”, “ანალები”, 2002, №1, გვ. 20. ამგვარი დეფინიცია ერისა დიდი ევრაფერი პროგრესია. ყველაზე მეტად საინტერესოა იმ “მსოფლმხედველობრივი მიზნების” ჩამოთვლა, რასაც თითქოსდა თვითთავიველი არსებული ერთი ახორციელებს.¹⁷ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 353.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ შევნიშნავთ, რომ მსგავსავე შეხედულებას ავითარებდა ნიკო ჭავჭავაძე წიგნში “Культура и ценности”, Тбилиси, 1984, იხ. განსაკუთრებით გვ. 143 და 147.

²⁰ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 319.

²¹ კარლ კაუტსკის ასევე წარმოადგინა ჩეხი ერის მომავალი. ამან საფუძველი მისცა სტალინის მის მისამართით ეთქვა: “ნაციონალურ საკითხში ყოველთვის დილუტანტი იყო და დილუტანტად რჩებოდა, რომელსაც ერთა განვითარების მექანიკა არ ესმის და ერთა გამძლეობის კოლოსალურ ძალაზე წარმოდგენა არა აქვს.” ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 381. მაგრამ ებრაელების მიმართ ხომ უკანასკნელიც მსგავს რამეს ფიქრობდა. ჩანს, ცხოვრებამ მას რაღაც მაინც ასწავლა ამ მიმართებით.²² ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 326.

²³ დასახ. წიგნი, იქვე.

²⁴ სტალინის ელემენტარული ისტორიული შეცდომები და მცდარი შეხედულებანი მითითებული აქვს რუს ისტორიკოსს იური ემელიანოვს თავის წიგნში “Сталин путь к власти”, т.2, М., 2002, გვ. 227-228. შევნიშნავთ, რომ ავტორი ძალზე კეთილგანწყობილია თავისი „გმირისადმი”.

²⁵ სტალინი, როგორც ვიცით, სახელმწიფოს არ მიიჩნევდა ერის ერთ-ერთ ნიშან-თვისებად. იხ. თხზ., ტ. 11, გვ. 370. მაგრამ იგი პირობას კი უცვილობლად წარმოადგენდა.

²⁶ ავტორის დასახ. წიგნი, გვ. 164.

²⁷ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 385.

²⁸ კერძოდ, ასე მიიჩნევს ალ. დაუშვილი თავის წიგნში “სოსო ჯუგაშვილის ამბავი”, წიგნი II, კობა, თბილისი, 2004.

²⁹ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 377. “ბაკინსკი პროლეტარში” გესვდება ასეთი “მარგალიტი”: “ძალიან ძნელია კლასობრივი ბრძოლის იდეა ჩაუერგო გურულ გლეხებს”. ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 54.

³⁰ იქვე. სხვათა შორის, გასუთ “ბაკინსკი პროლეტარში” დაბეჭდილ სტალინისეულ სტატიებში (1907 წლის 20 ივნისისა და 7 ივლისის ნომრებში) გურიაზე, გურულ გლეხობაზე საუბრისას (იხ. მისი “თხზულებანი”, ტ. 2, გვ. 50, 54) არ არის განმარტებული რომ საკითხი ეხება საქართველოს, ქართველი გლეხობის ნაწილს.

³¹ ამ თვალსაზრისით დამახასიათებელია სტალინის მოსაზრება, გა-

მოთქმული მილოვან ჯილასთან საუბარში (წანს, 1948 წელს): "ნეკენ აღბანეთში რაიმე განსაკუთრებული ინტერესი არა გვაქვს, ნეკენ თანახმა ვართ იუგოსლავიამ გადაეცალოს აღბანეთი! მან მარჯვენა ხელის ერთმანეთზე მიტყუებული თითები მიიტანა პირთან და მანიშნა, როგორ უნდა გადაეცალოს" (იხ. დასახ. წიგნი, გვ. 149) და კელავ გაუმეორებია: „ღიახ, ღიახ გადაეცალოს. მაგრამ ნეკენ მაგასე თანახმა ვართ. თქვენ აღბანეთი უნდა წაეღაპოთ და რაც წაქარა იზამთ მაგას, მით უკეთესი იქნება" (იქვე, გვ. 150).

³² ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 369. დააკვირდით: "რუს" და არა რუსეთის მარქსისტებს!

³³ იქვე, გვ. 371.

³⁴ В. Швейцер, Сталин в Туруханской ссылке, М., 1940, გვ. 25. გაურკვეველია თუ როგორი შინაარსისა უნდა ყოფილიყო ეს მეორე ნაწილი.

³⁵ Из воспоминаний, 1946, М., с. 22.

³⁶ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 453.

³⁷ იხ. ზემოთ

³⁸ უკვე მოხსენიებული ეერა შვეიცერიის მოგონებითვე, თითქოს კურეიკიდან წამოყვანილი (სამხედრო სამსახურისათვის) სტალინი ქალაქ აშინსკში ყოფნისას "განაგრძობდა მეშაობას იმპერიულიზმის საკითხებზე." გვ. 47. დიდად საეჭვოა, რომ სტალინის ასეთი ნაშრომი დაეწეროს, თორემ არ დაიკარგებოდა.

³⁹ Л. Троцкий, Сталин, т. 1, გვ. 241.

⁴⁰ იქვე. ხუთი წლის შემდეგ კი სტალინი აღმოსავლეთში განვითარებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გასაგებად "მარქსიზმსა და ნაციონალურ საკითხს" უკვე მოძველებულად თვლიდა. იხ. ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 7, გვ. 245-247.

⁴¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 403.

⁴² ეთნიკური პრობლემატიკით დაინტერესებულ მკითხველებს ეთაეაზოზთ ნეენულ ნაშრომს "ეროვნული საკითხი. მოგადთეორიული და კონკრეტულ-ისტორიული ასპექტები", თბილისი, 1997. მასში მოცემულია კერძოდ ი. სტალინის სათანადო შეხედულებათა კრიტიკა, იხ. გვ. 7-17.

სტალინის შეხედულებათა ევოლუცია ეროვნულ- განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე

ეთნიკური მოძრაობის სათავეები კაცობრიობის ისტორიის სიღრმეებში მიდის, სახელდობრ არქაული კომუნისტური საზოგადოების ბოლო საფეხურებისაკენ (ე.წ. სამხედრო დემოკრატია), როდესაც, გახშირებული ომიანობის პირობებში, დაიწყო უფრო ძლიერი ეთნიკური გაერთიანების მიერ სუსტი ერთეულების დაჩაგვრა (ალაფის წაგვრა, დახარკვა). ბუნებრივია, ამგვარი მდგომარეობის მიმართ დაჩაგრულ საზოგადოებათა მხრივ (სათანადო სოციალური პოტენციის არსებობისას) საწინააღმდეგო რეაქცია მოჰყვებოდა ხოლმე, რაც საზოგადოების საერთო ძალისხმევით ხდებოდა.

კლასობრივ საზოგადოებათა წარმოშობის (რაც თავის მხრივ კივილიზაციის გაჩენას უკავშირდება) შემდგომ მსგავსი სიტუაციები უფრო და უფრო გახშირდა. დაპყრობის საშიშროების წინაშე მდგარი ან უკვე დაპყრობილი ეთნოსი ცდილობდა საერთო ძალისხმევით აეცილებინა (დაპყრობამდე) ან მოეშორებინა დამპყრობელთა უღელი. მოტივი ასეთი ქმედებისა, ცხადია, მხოლოდ ზნეობრივი ხასიათისა როდი გახლდათ (სიძულვილი ეროვნული დამონებულიობის მიმართ, სიყვარული თავისუფლებისადმი), არამედ ეკონომიკურიც, რადგან ხარკის ძლევა და უცხოელთა სამხედრო ძალისა (გარნიზონები) ღია აღმინისტრაციის შენახვა მთელი საზოგადოების საერთო სასრუნავი იყო.

ზემოაღნიშნულის საილუსტრაციოდ ოდენ საქართველოს ისტორიაც კი უამრავ მასალას იძლევა. ამგვარი პროცესისათვის თქალის გადვენება შეიძლება ურარტუული, ბერძენთა კოლონიზაციის, სპარსელთა (აქემენიანთა) პერიოდებიდან მოყოლებული. ასეთი მოძრაობის თვალსაწინო ნიშნებს იძლევა ძველი საისტორიო გადმოცემა ქართლში ფარნავაზის აჯანყების შესახებ (ეგრისის დახმარებით). მსგავს შემთხვევაში ელემენტარული ფაქტია ხალხის ფართო ფენების მისწრაფება გაერთიანებისაკენ, სოციალური სოლიდარობის გაძლიერება, შემდგომ-ერთობლივი ბრძოლა აგრესორთა წინააღმდეგ.

როგორც უკვე დავინახეთ, ქართველმა ესდეკებმა (როგორც

მემარჯვენეებმა, ისე მემარცხენეებმა) ჩვენი ისტორიული პროცესის აღნიშნული ელემენტარული კანონზომიერება ვერ გააცნობიერეს. ამიტომაც, ვითომდაც მარქსიზმიდან გამომდინარე, ეროვნული შეკავშირების მაგიერ წინა პლანზე კლასობრივი ბრძოლის საკითხი დააყენეს, რის გამოისობითაც ჯგუფურმა (პარტიულმა) იდეოლოგიამ ხელი შეუშალა ელემენტარული ისტორიული და თანადროული რეალობების დანახვას.

მოგვიანებით, 1929 წელს, როგორც უკვე მიუვითითებდით, ისტალინი იძულებული გახდა ელიარებინა: “სპარსელი და თურქი ასიმილაციები ასეული წლების განმავლობაში ფლეოდნენ, აწამებდნენ და ელეტდნენ სომეხ და ქართველ ერებს, მაგრამ არა თუ ვერ მიაღწიეს ამ ერების მოსპობას, არამედ – პირიქით – იძულებულნი გახდნენ აგრეთვე კაპიტულაცია მოეხდინათ.”¹ რა თქმა უნდა, აგრესორთა “კაპიტულაციას” ამ ერების მხრივ ბრძოლის გარეშე არ ჰქონია ადგილი. ეს კი ხდებოდა შესაბამის სასოგადოებათა ფართო ფენების ძალისხმევით, ანუ სხევანაირად (თანამედროვე ენით) რომ ვთქვათ, ეროვნული შეწინააღმდეგებებით ფართო სოციალური ბაზის პირობებში. კერძოდ, ასე იყო გიორგი სააკაძის (რომლის პიროვნებასა და მოღვაწეობას სტალინი დიდ ყურადღებას უთმობდა) პერიოდში (ბრძოლა შაჰ-აბას I ეპოქის სპარსეთის წინააღმდეგ).

მსგავს შეხედულებას გამოსთქვამდა სტალინი რუსეთის ისტორიის მიმართაც. თანამედროვე რუსი ისტორიკოსის იური ემელიანოვის მიხედვით, “სტალინი თავგამოდებით, დაუინებო ცდილობდა აღედგინათ ოპერა “ივან სუსანინის” ფინალი ქოროთი “იდიდე!” (“Славься!”) და შენიშნავდა: “მაშ როგორ, “Славься!”-ს გარეშე? მაშინ რუსეთში ხომ იყვნენ თავადები, ბოიარები, ვაჭრები, სასულიერო წოდება, ერისგანნი. რატომ უნდა დაირღვეს ისტორიული ჭეშმარიტება? არ შეიძლება.”² ასე რომ, ამ შემთხვევაში პირდაპირ არის აღნიშნული რუსი ხალხის ყველა შემადგენელი ნაწილის ერთიანი ძალისხმევა მომხდურთა (პოლონელ ინტერვენტთა) აგრესიის აღსაკვეთად.³

ერთი სიტყვით, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ოდენ ბურჟუაზიული ეპოქის დამახასიათებელი მოვლენა არ გახლავთ და ისტორიას (ცივილიზაციას) იგი ისევე თან ახლავს,

როგორც კლასთა ბრძოლა. რასაკვირველია, არის შემთხვევები, როცა უკანასკნელი პირველი გარემოების მიხედვით უკანა პლანზე გადადიოდა. თუმცა საბჭოთა ისტორიკოსები კონკრეტული ისტორიის თხრობისას აღნიშნულ გარემოებას ეხებოდნენ, მაგრამ ზოგად პლანში მის თეორიულ გააზრებას გაუზრდნენ. გასაგებია თუ რატომ. ამისათვის თითქოს ფორმალური ხასიათის დაბრკოლებაც არსებობდა. ერი ხომ თითქოსდა კაპიტალიზმის პროდუქტს წარმოადგენდა და ამრიგად წინამდებელი პერიოდებისათვის ტერმინი “ეროვნულ-განმათავისუფლებელი” თითქოს მცდარი იყო. მაგრამ ერის წინარე ხანისათვის ხომ შეიძლებოდა ხმარება “სახალხო-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა?”

ეროვნულ (“ნაციონალურ”) საკითხს (არა მის თეორიულ, არამედ პრაქტიკულ ასპექტს—ეროვნულ მოძრაობას) ისტალინი სპეციალურად შეეხო ვრცელი მოცულობის სტატიაში “როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი?” (დაიბეჭდა გაზეთ “პროლეტარიატის” 1904 წლის 1 სექტემბრის ნომერში). პარადოქსია, რომ მასში გამოტოვებულია “ნაციონალური საკითხი” (ეროვნული მოძრაობანი) რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამდე. ამის შემდგომ კი დამდგარა ეგრეთწოდებული “თავად-აზნაურობის ნაციონალური საკითხი”. თუ სტალინს დაუეჭვებთ: “ვერც ერთი შესამჩნევი კვალი ვერ დაამჩნია ამ “მოძრაობამ” ქართველების ცხოვრებას, ვერც ერთი ფაქტით ვერ ისახელა მან თავი, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქართველი თავად-აზნაურობის შეთქმულებას რუსი მმართველების წინააღმდეგ კავკასიაში.” “უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში სტალინი ნაკლებად გულისხმობდა 1802 წლის კახელ თავად-აზნაურთა შეთქმულებას (კელმენურისა, იცოდა კი?), ყოველ შემთხვევაში უნდა ვიგულისხმოთ 1832 წლის ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობის ცნობილი აქცია.

მაგრამ რა გუყოთ ჩვენ ისტორიის დიდი ფაქტებს: კახეთის 1812 წლის, იმერეთის 1810, 1819–1820. გურიის 1820 და 1841 წლების აჯანყებებს და ა.შ., რომლებშიც, რა თქმა უნდა, მონაწილეობდნენ თავად-აზნაურები და რაც უფრო მიუღებელი გახლდათ ქართველი ესდეკების მენტალიტეტისათვის— გლეხთა მასაც. ამდენად, თუმცა აღნიშნული გამოსვლები ლოკალურ ხასიათს

ატარებდა (ქვეყნის ცალკეულ კუთხეთა მასშტაბით), მაგრამ ჰქონდათ ფართო, მასობრივი საფუძველი. ცნობილია, რომ მსგავსი გაუგებრობანი სტალინიმ და მისთანებმა მემკვიდრეობით დაუტოვეს ქართველ საბჭოთა ისტორიკოსებს, რომელთაც ათეული წლების განმავლობაში ვერა და ვერ შესძლეს გაეაზრებინათ აღნიშნულ გამოსვლათა არსი (მამოძრაებელი ძალები და მიზნები).

ამის შემდგომ, სტალინის აზრით, ქართველი თავადაზნაურობა ორ ნაწილად გაყოფილა: ერთი მათგანი სავსებით დამდგარა რუსეთის ხელისუფლების მხარეს, მეორე უფრო სუსტი ჯგუფი კი პასიური წინააღმდეგობის გზას დასდგომა. ამან “დაიმეგობრა ქართველი ეპისკოპოსები და არქიმანდრიტები და, ამგვარად, კლერიკალიზმის კალთას შეაფარა ცხოვრების განდევნილი “ნაციონალიზმი.” ეს ჯგუფი დიდი გატაცებით ანახლებს დანგრეულ ქართულ ეკლესიებს (ეს მთავარი მიუხილია მისი “პროგრამისა”) – “ნაშთებს ძველი დიდებისას” – და მოწიწებით ელის სასწაულს, რომელმაც უნდა განახორციელოს მისი ბატონყმურ-მონარქიული “სურვილები.” ამდენად, როგორც ვხედავთ, ამ პერიოდის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას მოღალდ ბუტაფორიული და რეაქციული ხასიათი ჰქონია.

შემდეგ დაწყებულია “ბურჟუაზიის ნაციონალური საკითხი”, რომლის მთავარი სოციალური მოტივი ყოფილა ის გარემოება, რომ “ქართველ ბურჟუაზიას უნდოდა საბაჟო წრე შემოეყვალა ქართული ბაზრისათვის.” მოგეხსენებათ, ბურჟუაზია საქართველოში კლასად არ ჩამოყალიბებულა და რაც განიდა, მას ძირითადად უცხო ეროვნებათა წარმომადგენლები განასახიერებდნენ. ესენი კი არად დაგიდევდნენ საქართველოს. ქართველი ერის ინტერესებს და არც ცალკე პოლიტიკურ პარტიად გაერთიანებულან თავიანთი მიზნების მისაღწევად. ისტალინის დოგმატური, სქემატური აზროვნებით, ასეთ პარტიად ჯერ “ნაციონალ-დემოკრატები (ისინი ანარქისტებთან, ესერებთან ერთად ფედერაციად იყვნენ გაერთიანებული), შემდეგ კი “ფერშეცედილი სოციალისტ-ფედერალისტები, რომლებიც პარტიად 1904 წელს გაფორმდნენ. ვიმეორებთ, ამათ დასაყრდენ სოციალურ ბაზას თითქოს ბურჟუაზია წარმოადგენდა.

ამის შემდგომ წარმოშობილა “პროლეტარიატის ნაციონალური საკითხი” (მაგრამ ვიცით, რომ ქართველი ესდეკების (“მესამე დასის”) გამოსვლა წინ უსწრებდა სოციალისტ-ფედერალისტების გამოჩენას). ასე რომ, მსგავსი “ისტორიის ლოგიკა” ანგარიშს არ უწევს ისტორიის მნიშვნელოვან ფაქტებს. თურმე არც უწინ და მით უმეტეს არც ამჟერად ეროვნული საკითხი (ეროვნული მოძრაობა) ფართო ხასიათისა კი არა, ოდენ ვიწრო კლასობრივი (ჯერ თავად-აზნაურების, შემდეგ ბურჟუაზიის) შინაარსისა იყო და ამდენად ქართული სასოგადოების ფართო მასები მით არ ყოფილან დაინტერესებული. “პროლეტარიატის ნაციონალური საკითხის” შემოხვევაშიც მთავარი ყოფილა ამ “კლასის” (რომელიც, ცხადია, საქართველოში, ბურჟუაზიის მსგავსად, სოციალურ კლასად არ ჩამოყალიბებულა) ინტერესები, ეროვნული საკითხი ამისადმი დაქვემდებარებული ყოფილა.

ი. სტალინი წერდა: “...თავისთავად აღებულს ე.წ. “ნაციონალურ ინტერესებს” და “ნაციონალურ მოთხოვნებს” განსაკუთრებული ფასი არ ჰქონდა, რომ ეს “ინტერესები” და “მოთხოვნები” ყურადღების ღირსია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ისინი წინ სწევენ ან შეუძლიათ წინ წასწიონ პროლეტარიატის კლასობრივი თვითშეგნება, მისი კლასობრივი განვითარება.” “მეტიც, “ეგრეთწოდებულ “ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ” მოძრაობას, საერთოდ რომ ვთქვათ, მხარს არ დაუჭერს პროლეტარიატი, რადგან ყველა ასეთი მოძრაობა დღემდის ბურჟუაზიის სასარგებლოდ ხდებოდა, და პროლეტარიატს კი კლასობრივ თვითშეგნებას ურყენიდა და უმახინჯებდა.”

ამდენად, კერძოდ დაჩაგრულ ქართველ ერს მეტი საზრუნავი არ ჰქონია, ვიდრე საოლქო თვითმმართველობის შემოღება კავკასიის მასშტაბით, რომელიც რუსეთის იმპერიის სხვა რეგიონებისაგან განსხვავდებოდა თავისებური ყოფა-ცხოვრების პირობებითა და მცხოვრებთა ვინაობით. სახელდობრ, უნდა გვეხსენება იმისათვის, რომ მშობლიური ენა გამოგვეყენებინა სახელმწიფო (რუსული) ენის თანაბრად ყველა ადგილობრივ სასოგადოებრივ და სახელმწიფო დაწესებულებებში, გაგვევითარებინა “ნაციონალური” კულტურა.

როგორც ვხედავთ, მსგავსი ეროვნული იდეალი შორს იყო არა თუ ილიასეული პროგრამა-მაქსიზმისაგან (“ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეუდნეს”), არამედ უკანასკნელის პროგრამა-მინიზმისაგანაც კი (გექონოდა პოლიტიკური ავტონომია).

როგორადაც არ უნდა იყოს, სტალინმა ჯერჯერობით თითქოს ერთი სიკეთე მაინც “გამოიმეტა” კერძოდ ქართველობისათვის: „დაე თვით ერებმა გადაჭრან, როცა კი საჭიროება მოითხოვს მათგან, სასარგებლოა მათთვის თუ საზარალო „ნაციონალური დამოუკიდებლობა“ (რა შეაშია აქ ბრჭყალები?—გ.ყ.), და თუ სასარგებლოა, რა ფორმაში უნდა განხორციელდეს ის? მხოლოდ მათ შეუძლიათ ამ კითხვის გადაჭრა!“¹⁰ მაგრამ სულ მალე დაეინახათ, თუ რა ფასი ჰქონდა სტალინის (ცხადია, უპირველესად მის მასწავლებელ ვ.ი.ლენინის) თვალში ერის ელემენტარულ დემოკრატიულ უფლებას; თურმე მთავარი ყოფილა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ეროვნული პროლეტარიატების შეკავშირება „აღთქმული ქვეყნის“ —სოციალიზმის დასამკვიდრებლად.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხი გაგრძელებას ჰპოულობს სტალინისეულ 1912 წლის ბოლოს — 1913 წლის დასაწყისში დაწერილ ნაშრომში “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი.” შესავალში, ახასიათებდა რა რუსეთის იმპერიაში შექმნილ მძიმე ვითარებას (პროლეტარიატის მოძრაობის თვალთახედვით), ავტორი აღნიშნავდა: “ამ მძიმე მომენტში სოციალ-დემოკრატიას ეკისრებოდა მაღალი მისია — წინააღმდეგობა გაეწია ნაციონალიზმისათვის, დაეცვა მასები საერთო “სნებისაგან;”¹¹ “...განსაკუთრებული სიმტკიცე მოეთხოვებოდათ განაპირა მხარეთა სოციალ-დემოკრატებს, რომლებიც უშუალოდ ეჯახებიან ნაციონალურ მოძრაობას;”¹² თანაც დასძენდა: “აშკარა ნაციონალიზმს ყოველთვის შეიძლება გაეუმკლავდეთ, მისი დანახვა ძნელი არ არის.”¹³ ე.ი. უფრო ძნელი ყოფილა შეფარული ნაციონალიზმი, რომელსაც თითქოს იმ პერიოდის ქართველ მენშევიკთა შორის ჰქონია ადგილი. ამით კვლავ აშკარად გამოჩნდა თუ რა ფასეულობა ჰქონდა სტალინის თვალში ნაციონალიზმს (იდეოლოგიას) და მისგან გამომდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

მოკლად გამოვგებელია ი. სტალინის მიერ “აღმოჩენა” იმისა,

რომ საქართველოში ცოტად თუ ბევრად ანტირუსული ნაციონალიზმი არ არის და ეს უწინარეს ყოვლისა, იმიტომო, რომ აქ არ არიან რუსი მემამულენი ან რუსების მსხვილი ბურჟუაზია, რომელნიც ასასრდოებენ ამგვარი ნაციონალიზმს მასებში. შესაბამისად ამისა საქართველოში არის მხოლოდ ანტისომხური ნაციონალიზმი.¹ ალბათ ზედმეტია დაწერილებითი კომენტარი იმაზე, თუ როგორ ვიწრო მნიშვნელობით წარმოდგინა ავტორს ამ შემთხვევაში “ნაციონალიზმი”, კონკრეტულად, იგი უტოლდებოდა ქართველი ბურჟუაზიის კლასობრივ ინტერესს, მტრულ დამოკიდებულებას (მიმართებას) კლასობრივი კონკურენტისადმი, რომელთანაც, რასაკვირველია, ფართო მასას თითქოს რაიმე შეხება არა ჰქონია.

ზემოთ ჩვენ უკვე ვაჩვენეთ, თუ როგორი შეხედულებისა იყო სტალინი ერის კულტურის ერთობაზე მით უმეტეს კაპიტალიზმის შემდგომი ევოლუციის ფაზაზე. იგივეს აღნიშნავდა იგი ისტორიის ერთობაზე ერის მასშტაბით: “რა ბედის ერთობაზე” შეიძლება ღაპარაკი, როდესაც ბურჟუაზია ომს ნატრობს, პროლეტარიატი კი “ომს ომს უცხადებს?” განა შეიძლება ასეთი მოპირისპირე ელემენტებისაგან ერთიანი კლასთაშორისი ნაციონალური კავშირის მოწყობა? განა შეიძლება ამის შემდეგ “ერის ყველა წევრის შეკავშირება ნაციონალურ-კულტურულ ერთობად?”² ბოლოს და ბოლოს, მაშ რას ნიშნავს ერი როგორც ერთობა, ასევე ერთობლიობა სხვადასხვა ნიშან-თვისებებისა, რაც სტალინმა ამავე ნაშრომში წარმოადგინა? კერძოდ საქართველოს მაგალითზე რას ნიშნავდა საზოგადოების ორი მნიშვნელოვანი ნაწილის მკვეთრი პოლიტიკური ორიენტაციები (ომისა და მშვიდობის საკითხებში)?

თუ სტალინს საამისო, ე.ი. ჭეშმარიტების გაგების სურვილი ექნებოდა, მსგავსი ერთობა შეეძლო დაენახა სულ მალე, პირველი მსოფლიო ომის პირობებში, როდესაც გერმანიის, საფრანგეთის, ინგლისის და ა.შ. მუშათა კლასები ერთმანეთს კი არ შეუკავშირდნენ, არამედ საკუთარი ქვეყნების გაბატონებულ კლასებს, გამოჩნდა, რომ ეროვნული კავშირ-ურთიერთობანი უფრო უფრო ძლიერი ყოფილა, ვიდრე კლასობრივი (ერებს შორის). ამის დანახვა შეიძლებოდა თვით რუსეთშიც კი

(უწინდელი ხელისუფლების პოლიტიკური ოპოზიციის, მენშევიკების მაგალითზე).

განხილულ ნაშრომში კვლავ გამეორებულია ნაცნობი ლაიტმოტივი: “ერთა უფლებები შეიძლება რომელიმე კლასის-ბურჟუაზიის, არისტოკრატიის, სამღვდელოების და სხვ. ინტერესებს გამოხატავდნენ, იმისდა მიხედვით, თუ რა ძალა და გავლენა აქვთ ამ კლასებს (სამღვდელოება—კლასი?—გ.ყ).”¹⁶ ჩამონათვალში, როგორც ვხედავთ, არაა მუშათა კლასი (იგულისხმება?). მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში ერის ერთობა, შეკავშირებულობა, თუნდაც განთავისუფლების მიზნით კვლავ გამორიცხულია.

როგორც ცნობილია, ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის სოციალ-დემოკრატებს შორის აქტუალურ და პოპულარულ თემად იქცა კულტურულ-ნაციონალური ავტონომიის იდეა. მისი საშუალებით იმპერიის დაჩაგრულ ერებს შესაძლებლობა ეძლეოდათ ნაწილობრივ მაინც განთავისუფლებულიყვნენ (ეროვნულად). იგი, როგორც ვიცით, მიიღეს ქართველმა მენშევიკებმაც 1911 წელს. ამ ამბავმა განსაკუთრებით რუს ბოლშევიკებში (ვ. ი. ლენინის მეთაურობით) დიდი აღშფოთება გამოიწვია. როგორც აღვნიშნავდით, სწორედ მათ დაკვეთას ასრულებდა სტალინი “მარქსიზმისა და ნაციონალური საკითხის” დაწერით, სადაც კატეგორიულად აღნიშნავდა: “კულტურულ-ნაციონალური ავტონომია, რომელიც უვარგისია საერთოდ, კიდევ უფრო უაზრო და სუფელურია კავკასიის პირობების თვალსაზრისით.”¹⁷ მოგვიანებით სტალინი მას ეროვნული საკითხის გადაწყვეტის კონსტიტუციურ, რეფორმისტულ გზას უწოდებდა და უპირისპირებდა რუსულ ბოლშევიკურ, რევოლუციურ გზას.¹⁸ მთავარი, ცხადია, რეფორმიზმის საშიშროება კი არ გახლდათ, არამედ შესაბამისი ეროვნული პროგრამიდან გამომდინარე მუშათა ორგანიზაციების (პირველ რიგში რსდმპ-ის) დაშლის შესაძლებლობა, რაც ბოლშევიკებისათვის იმთავითვე მიუღებელი იყო.

სასაცილოა სტალინისეული შესიტყვება: “კულტურულ-ნაციონალური ავტონომია გულისხმობს ცოტად თუ ბევრად განვითარებულ ეროვნებებს (nota bene: ავტორი “ერებს” არ

ხმარობს—გ.ყ.), განვითარებული კულტურით, ლიტერატურით. უამძირობებოდ ეს ავტონომია ყოველგვარ აზრს კარგავს, უაზრობად იქცევა.“¹⁹ მაგრამ თითქოს კავკასიაში არიან ისეთი “ეროვნებანი“, რომლებიც კულტურის განვითარების ასეთ საფეხურზე არ ასულან. მაგრამ მხარის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი ხომ იდგა მსგავს საფეხურზე? დაე მათ მიეღოთ კულტურულ-ნაციონალური ავტონომია! თავი რომ დაეანებოთ ამასთან დაკავშირებულ სტალინისეულ უაზრობებს, ყოველ შემთხვევაში იგი ხომ უკეთეს ვარიანტს წარმოადგენდა რსდმპ II ყრილობაზე ეროვნული პროგრამის თაობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებასთან შედარებით?

მაგრამ ვინაიდან მეორე ინტერნაციონალის II კონგრესმა 1896 წელს მიიღო რეზოლუცია ერის თვითგამორკვევის უფლებაზე და ყოველ შემთხვევაში იგი და მისგან გამომდინარე გამოყოფის, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის მოწყობა დასავლეთ ევროპის ჩაგრულ ხალხებს (ერებს) მაინც მიაჩნტეს, ასევე რაკი სამი წლის შემდეგ ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის სოციალ-დემოკრატების ბრიუნის პარტაიტაგმა (ყრილობამ) ნაციონალურ-კულტურული ავტონომიის უფლება აღიარა იმპერიის ჩაგრული ერებისათვის, რუსეთის ბოლშევიკები მსგავს გადაწყვეტილებებს, სიტყვით ხომ მაინც უნდა დათანხმებულიყვნენ? ამიტომაც იყო, რომ სტალინი განხილულ ნაშრომში იმეორებდა: “ერებს უფლება აქვთ მოეწყონ თავიანთი სურვილისამებრ;“²⁰ “არავის არ შეუძლია (არა აქვს უფლება) ძალდატანებით ჩაერიოს ერების ცხოვრებაში.“²¹

მაღე, ერთი წლის შემდეგ, ე. ი. ლენინმა ასევე დიდი რიხით წამოაყენა ერთა თვითგამორკვევის უფლება თვით გამოყოფის ჩათვლით, რამაც რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა პოლიტიკურ მიმდინარეობებში დიდი გაოგნება გამოიწვია. სინამდვილეში ეს გახლდათ ლენინისა და საერთოდ რუსეთის ბოლშევიკების ფანდი, რითაც თითქოს რადიკალიზმში გადააჭარბეს ავსტრია-უნგრეთის იმპერიის სოციალ-დემოკრატებს, ბუნდელებს და ქართველ მენშევიკებს. მაგრამ ამავედროულად ლენინი აღნიშნავდა: “ჩვენ მხარს ვუჭერთ დემოკრატიულ ცენტრალიზმს, უუჭკეულოდ. ჩვენ ფედერაციის წინააღმდეგი ვართ... ჩვენ პრინციპულად წინააღმდეგი ვართ ფედერაციისა იგი ასუსტებს

ეკონომიკურ კავშირს, იგი უვარგისი ტიპია ერთი სახელმწიფოსათვის. გსურს გამოიყო? ჯანდაბამდის გზა გქონია, თუ შეგიძლია გაწყვიტო ეკონომიური კავშირი, ან, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, თუ “თანაცხოვრებით” გამოწვეული ჩაგვრა და უთანხმოება ისეთია, რომ აფუჭებს და ღუპავს ეკონომიური კავშირის საქმეს. არ გსურს გამოიყო? მაშინ, ნურას უკაცრავად, ჩემს მაგიერ ნუ გადაწყვეტ, ნუ გგონია, რომ შენ ფედერაციის უფლება გაქვს.”²²

რასაკვირველია, ლენინისეული სიყალბე-ფარისევლობა ატაცებულ იქნა სტალინის მიერაც. “არავის არა აქვს უფლება ძალდატანებით ჩაერთოს ერების საშინაო ცხოვრებაში და ძალით “გაასწოროს” მათი შეცდომები. ერები სრულუფლებიანი არიან თავიანთი საშინაო ცხოვრების საქმეებში, და მათ უფლება აქვთ თავიანთი სურვილისამებრ მოაწყონ საკუთარი ცხოვრება”²³- ეს აზრი მის მიერ გამოთქმულია 1917 წლის 13 აგვისტოს, ე.ი. რუსეთში დროებითი მთავრობის ფუნქციონირების პირობებში. ოქტომბრის გადატრიალების შემდგომ ახლო ხანებში კი, მუშათა გლეხთა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოების სრულიად რუსეთის III ყრილობაზე (გაიმართა 1918 წლის 10-18 იანვარს) სტალინი *urbi et orbi* აცხადებდა: “მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებამ გამოაცხადა აშკარად ყველა ერის თვითგამორკვევის უფლება რუსეთიდან სრულ გამოყოფამდე. ახალი ხელისუფლება ამ მხრივ უფრო რადიკალური აღმოჩნდა, ვიდრე ნაციონალური ჯგუფებიც კი ზოგიერთი ერის შიგნით.”²⁴

მაგრამ მსგავსი აღიარებანი ბლევია იყო. სტალინის მიხედვით, იმხანად ისტორიამ ასეთი დილემა დააყენა: “ან რუსეთის ხალხები მხარს დაუჭერენ მუშების რევოლუციურ ბრძოლას ძალაუფლებისათვის, და მაშინ—ისინი მიაღწევენ განთავისუფლებას, ანდა ისინი ამ ბრძოლას მხარს არ დაუჭერენ, და მაშინ—განთავისუფლებას სიზმრადაც ვერ ნახავენ.”²⁵ მაგრამ მოხდა ისე, რომ პოლონელებმა, ფინელებმა, ლატვიელებმა და ესტონელებმა არ მოისურვეს ოქტომბრის გადატრიალების მოწყალებას დალოდებოდნენ და მაინც, სტალინი წინასწარმეტყველების საწინააღმდეგოდ, მყარად დაადგინა ეროვნული თავისუფლების გზას. არც ქართველებს, სომხებსა

და აზერბაიჯანლებს გამოუდევიათ თავი ოქტომბრის გადატრიალების მხარდასაჭერად, მაგრამ მათაც, ყოველ შემთხვევაში დროებით მაინც, მიაღწიეს ეროვნულ თავისუფლებას.

ამჯერად კიდევ უფრო მეტი ძალით იზინა რუსეთის ბოლშევიკებისათვის (კერძოდ სტალინისათვის) დამახასიათებელმა დემაგოგიამ და სოფისტიკამ. ერთა თვითგამორკვევის საკითხს ასეთი “კუდი გამოება”: “თვითგამორკვევის პრინციპი საჭიროა განმარტებულ იქნას არა როგორც ამა თუ იმ ერის ბურჟუაზიის, არამედ როგორც ამ ერის მშრომელი მასების თვითგამორკვევის უფლება. თვითგამორკვევის პრინციპი სოციალიზმისათვის ბრძოლის საშუალება უნდა იყოს და სოციალიზმის პრინციპებს უნდა ექვემდებარებოდეს.”²⁶ ამდენად აღნიშნული პრინციპი როდი ყოფილა მთავარი და თავისთავად დიდად ფასეული, არამედ - მეორეხარისხოვანი, დაქვემდებარებული სოციალიზმისადმი. რაკი რუსეთში თითქოსდა სოციალისტური რევოლუცია მოხდა (გაივლის რამდენიმე წელი და მას უკვე “დიდის” ეპითეტით მოიხსენიებენ, სამაგიეროდ საფრანგეთის 1789-1794 წლების რევოლუციას ამ ეპითეტს ჩამოაცილებენ და მოიხსენიებენ “XVIII საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიულ რევოლუციად”), ამიერიდან თითქოს ყოველგვარი მნიშვნელობა დაკარგა ყოფილი რუსეთის იმპერიაში შემავალი ხალხების (ერების) მისწრაფებამ დამოუკიდებლობისადმი, მათ მიერ ეროვნული სახელმწიფოს შექმნამ.

უფრო მოგვიანებით სტალინი კვლავ იმოძღვრებოდა: “გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად უნდა ითქვას, რომ გამოყოფის უფლება არ უნდა გავიგოთ როგორც გამოყოფის მოვალეობა, ვალდებულება. ერს შეუძლია გამოიყენოს ეს უფლება იმ მხრივ, რომ გამოიყოს, მაგრამ მას შეუძლია არც გამოიყენოს ეს უფლება, და იუ ამას არ მოისურვებს ეს მისი საქმეა, და ამას არ შეიძლება ანგარიში არ გაეწიოს. ზოგიერთი ამხანაგი გამოყოფის უფლებას მოითხოვს, რომ მაინცდამაინც გამოიყონ. ეს პოზიცია სწორი არ არის, და იგი უკუგდებულ უნდა იქნას. არ შეიძლება უფლება მოვალეობაში ავრიოთ.”²⁷ მაგრამ ამისათვის ხომ საჭიროა ამოქმედდეს დემოკრატიული, კონსტიტუციური მექანიზმი რეფერენდუმის სახით. ეს ბოლშევიკ-კომუნისტებს სრულიადაც არ ადარდებდათ!

მაგრამ, ვიმეორებთ, გამოჩნდნენ ერები, ვინც არად დაგიდევდნენ ლენინ-სტალინისეულ “რკინისებურ ლოგიკას” და განვითარების თავიანთი, დამოუკიდებელი გზით წავიდნენ. ამ მიმართულებით სავალ გზასე პოლონეთი რუსეთთან ომსაც კი არ მოერიდა და უპირველესად საკუთარი ძალებისა და მერე კი მოკავშირეების დახმარებით 1920 წელს გამარჯვებას მიაღწია, რაც ძალზედ შთაბეჭდავ მაგალითს წარმოადგენდა. ამ გზით სხვა ერებიც წავიდნენ. კერძოდ, ქართველებსაც სურდათ მყარად დასდგომოდნენ ეროვნული თავისუფლების გზას, მაგრამ ამ შემთხვევაში “ძალამ აღმართი მოხნა” და ქართველობას 117 წლის ნანატრი თავისუფლება მხოლოდ სამიოდე წლით თუ ხვდა. ასე რომ, კვლავ დაგეჰქირდა ლოდიანი (ამჯერად 70 წლის განმავლობაში) ეროვნული იდეალის აღსასრულებლად.

თუ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საკითხი საბჭოთა რუსეთში დღის წესრიგიდან “მოხსნეს”, იგი კვლავ მთელი სიმწვავეით დადგა აღმოსავლეთში (შემდეგ, გვიანდელი პერიოდის ტერმინი რომ ვიხმართ, საერთოდ მესამე სამყაროში).

ეროვნული საკითხის “უდიდესი ბოლშევიკი თეორეტიკოსი” ამჯერად, 1920 წლის ოქტომბერში, ასე აცხადებდა: “ჩვენ ანტანტისაგან ინდოეთის, არაბეთის (?), ეგვიპტის, მაროკოს და სხვა კოლონიების გამოყოფის მომხრენი ვართ, ვინაიდან ამ შემთხვევაში გამოყოფა ნიშნავს ამ ჩაგრული ქვეყნების განთავისუფლებას იმპერიალიზმისაგან, იმპერიალიზმის პოზიციების შესუსტებას, რევოლუციის (მსოფლიო-გ.ყ.) გაძლიერებას.”²⁸ 1924 წლის აპრილში კი, ლენინისმის საფუძვლების შესახებ ლექციებს რომ კითხულობდა, სტალინი აღნიშნავდა: “ავღანელი ემირის ბრძოლა ავღანისტანის დამოუკიდებლობისათვის წარმოადგენს ობიექტურად რევოლუციურ ბრძოლას, მიუხედავად ემირისა და მისი თანამებრძოლების შეხედულებათა მონარქისტული ხასიათისა, ვინაიდან ეს ბრძოლა ასუსტებს, არღვევს, ძირს უთხრის იმპერიალიზმს.”²⁹ “გაუმართლდა” შესაბამისი ხანის “ეგვიპტის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასაც”: “ეგვიპტის ეჭრებისა და ბურჟუაზიული ინტელიგენციების ბრძოლა ეგვიპტის დამოუკიდებლობისათვის, იმავე მიზეზების გამო,

ობიექტურად რევოლუციური ბრძოლაა, მიუხედავად ეგვიპტის ნაციონალური მოძრაობის ლიდერთა ბურჟუაზიული წარმოშობისა და ბურჟუაზიული წოდებისა (!), მიუხედავად იმისა, რომ ისინი სოციალიზმის წინააღმდეგი არიან.“¹⁰

ცხადია, აღნიშნულის თვალსაზრისით აზიის უდიდესი ქვეყნებიც არ იქნებოდნენ გამონაკლისი: “აღარას ვამბობ ნაციონალურ მოძრაობაზე სხვა, უფრო დიდ, კოლონიურ და დამოუკიდებელ ქვეყნებში, როგორც არის ინდოეთი და ჩინეთი, რომელთა ყოველი ნაბიჯი განთავისუფლებისაკენ, თუნდაც ის არღვევდეს ფორმალური დემოკრატიის მოთხოვნებს, წარმოადგენს ორთქლით მომუშავე ურის დარტყმას იმპერიალიზმისათვის, ე.ი. უეჭველად რევოლუციურ ნაბიჯს.“¹¹

თითქოს აღნიშნულ გარემოებაში თავი იჩინა დიალექტიკამ (რუსმა და საერთოდ რუსეთელმა ბოლშევიკ-კომუნისტებმა რომ სოფისტიკამდე დაიყვანეს): რაც არ შეიძლებოდა გამართლებულიყო უწინ, რუსეთის იმპერიის პირობებში, გამართლებული და “შესაძლებელი“ გახდა სხვა იმპერიებთან მიმართებაში.

სტალინი არც ამ მხრივ ყოფილა ორიგინალური და თავისი მასწავლებლის ავტორიტეტს მოიხმობდა: “ლენინი მართალია, როდესაც ამბობს, რომ დაჩაგრული ქვეყნების ნაციონალური მოძრაობა უნდა შეფასდეს არა ფორმალური დემოკრატიის თვალსაზრისით, არამედ იმპერიალიზმთან ბრძოლის საერთო ბალანსში ფაქტიური შედეგების თვალსაზრისით, ესე იგი არა განკერძოებულად, არამედ მსოფლიო მასშტაბით. (იხ. ტ. XIX, გვ. 257)“¹².

კვლავ გავხაზავთ: ლენინის, სტალინის და მისთანათა თვალში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, დაჩაგრული ერის სწრაფვა ეროვნული დამოუკიდებლობისა და საკუთარი სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად თავისთავად დიდი არაფერი ყოფილა; თითქოს ეს ყოველივე უნდა გაიგებოდეს სხვა მოვლენის, პირობების მეშვეობით. თუ, როგორც მოცემულ შემთხვევაში იგულისხმებოდა, ეს მოძრაობა მიმართული იყო დასავლეთის (“იმპერიალიზმის“) წინააღმდეგ, მაშინ იგი დიდად ფასეული ყოფილა. თუ კერძოდ ქართველთა მოძრაობა 1801-1917 წლებში რუსეთის იმპერიის - “ევროპის

უნდარმის” წინააღმდეგ იყო მიმართული, ეს დადებითი, ფასეული მოვლენა კი არ გახლდათ, არამედ – უარყოფითი, რეაქციული, რამეთუ რუს (ასევე რუსეთელ) ბოლშევიკთა ლოგიკით, ხელს უშლიდა რუსეთის პროლეტარიატის შეკავშირებას. ამდენად მსგავსი აზრი თითქოს მკრეხელობაა. მაგრამ თუ საქართველოს ვთქვათ, ინგლისი ან საფრანგეთი დაიკავებდა და ქართველობა გამოვიდოდა შექმნილი მდგომარეობის წინააღმდეგ, მაშინ რუსი (რუსეთელი) ბოლშევიკები ამგვარ ქმედებას დადებითად შეაფასებდნენ.

ამგვარ “დიალექტიკურ ხლართებში” გაურკვეველობის გამო მოხდა, რომ 1925 წელს სტალინის მკაცრი კრიტიკა დაიმსახურა კომინტერნში მოღვაწე იუგოსლავიელმა კომუნისტმა სემინმა, რომელსაც ეროვნული მოძრაობა თავის ქვეყანაში წარმოედგინა ბრძოლად ერთი მხრივ, სერბულ კაპიტალსა და მეორე მხრივ, ხორვატულ და სლოვენურ კაპიტალს შორის.³ სტალინის აზრით, ეს ბრძოლა უნდა განხილულიყო დასავლეთისადმი დაპირისპირებულობის ჭრილში. “ნაციონალური საკითხის არსი ახლა არის, – წერდა ი. ბ. სტალინი, – კოლონიებისა და დამოკიდებული ეროვნებების ხალხთა(!) მასების ბრძოლა ფინანსური ექსპლუატაციის წინააღმდეგ, გაბატონებული ეროვნებების(!) იმპერიალისტური ბურჟუაზიის მხრივ ამ კოლონიებისა და ამ ეროვნებების (!) პოლიტიკური დამონებისა და კულტურული გაუპიროვნების წინააღმდეგ.”⁴

სტალინის აზროვნებაში გაჩნდა ახალი მომენტი: “...გლეხობა წარმოადგენს ნაციონალური მოძრაობის ძირითად არმიას, რომ გლეხთა არმია თუ არა ჰყავს, ისე არ არის და არც შეიძლება მძლავრი ნაციონალური მოძრაობა. სწორედ ესაა აქვთ მხედველობაში, როცა ამბობენ, რომ ნაციონალური საკითხი, არსებითად, გლეხობის საკითხია;” “აქედან გამომდინარეობს აგრეთვე ეროვნული მოძრაობის “შინაგანი ძლიერება”, “ღრმა ხალხური, ღრმა რევოლუციური ხასიათი.”⁵ იგი ამ შემთხვევაში თავისი მასწავლებლის აზრს იმეორებდა, უწინ, დამოუკიდებლად მას ასეთი აზრი არ გამოუთქვამს.

სტალინი, როგორც ვიცით, არ შესწრებია აზიის რიგი ქვეყნებისა და შავი აფრიკის დეკოლონიზაციის პერიოდს, თორემ, რა თქმა უნდა, იგივენაირად ილაპარაკებდა. სამაგიეროდ,

შექმნილი შანსი არ გამოსტოვეს შესაბამისი ხანის საბჭოთა ლიდერებმა და იდეოლოგებმა, რომელთაც ახალი მოვლენები სწორედ ასევე გაიგეს. მეტიც, ისინი შეეცადნენ რიგი ახალი გათავისუფლებული ქვეყნების “სოციალიზმის” გზით წაყვანას. “ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის” პარალელურად ამიერიდან ოპერირებდნენ აგრეთვე ტერმინებით: “ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ომი,” “ეროვნულ-განმათავისუფლებელი რევოლუცია,” რაც, ცხადია, საფუძვლიანია.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ, სტალინის მიხედვით, ახალმა ისტორიულმა რეალობებმა იჩინა თავი, თითქოს დასავლეთ ევროპის განვითარებული ქვეყნები (ასევე იაპონია) ამერიკის სატელიტებად იქცნენ, რასაც უნდა მოჰყოლოდა რეაქცია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სახით. წიგნაკში “ეკონომიკური პრობლემები საბჭოთა კავშირში” აღნიშნულია: “ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა უღუფაზე დასვეს დასავლეთ ევროპა, იაპონია და სხვა კაპიტალისტური ქვეყნები. გერმანია (დასავლეთ გერმანია), ინგლისი, საფრანგეთი, იტალია, იაპონია, რომლებიც აშშ-ის თათებში მოხედნენ, მორჩილად ასრულებენ აშშ-ის ბრძანებებს;“³⁸ “მაგრამ სწორი არ იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ეს “რიგზეა”, შეიძლება “მარადუამს” დარჩეს, რომ ეს ქვეყნები უსასრულოდ მოითმენენ აშშ-ის ბატონობას და უდელს, რომ ისინი არ შეეცდებიან თავი დააღწიონ აშშ-ის ტყვეობას და დაადგნენ თავის-თავადი განვითარების გზას;“³⁹ კერძოდ, “კაპიტალისტური ინგლისი და კაპიტალისტური საფრანგეთი ბოლოს და ბოლოს იძულებულნი გახდებიან თავი დააღწიონ აშშ-ის კლანჭებს და კონფლიქტი ჩამოაგდონ მათთან იმისათვის, რომ უსრუნველყონ თავისთვის თავის-თავადი მდგომარეობა და, რასაკვირველია, მაღალი მოგება.“⁴⁰ ამის საფუძველზე თითქოს გარდაუვალი იყო ახალი მსოფლიო ომის დაწყება. საკითხს სტალინი შეეხო აგრეთვე XIX ყრილობაზე (იხ. ჩვენი წიგნის შესავალი).

ასე ვითარდებოდა სტალინის შეხედულებანი ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე, რომლებიც, როგორც დავინახეთ, უშუალოდ სინამდვილის გაგებაზე, ჭეშმარიტების წედომაზე კი არ იყო ორიენტირებული, არამედ განპირობებული გახლდათ უპირველესად კონიუნქტურული მოსაზრებით.

ამიტომაც ამ შეხედულებათა თვალის გადაქენებას მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა აქვს.

თუ, როგორც დაეინახეთ, 1900-იანი წლებიდან მოყოლებული სტალინი გაუქუდმართებული შინაარსით წარმოდგენდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის შინაარსს რუსეთის იმპერიის ხალხებში (ერებში), 1934 წელს იგი, ანდრეი ჟდანოვთან და სერგეი კიროვთან ერთად სსრკ ისტორიის სახელმძღვანელოს კონსპექტთან დაკავშირებით წერდა: “კონსპექტში არაა მოცემული ცარიზმის მიერ დაპყრობილი რუსეთის ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირობები და საწყისები და, ამრიგად, ოქტომბრის რევოლუცია, როგორც ამ ხალხების ეროვნული ნაგერისგან განმათავისუფლებელი რევოლუცია, რჩება არამოტივირებული, ისევე როგორც არამოტივირებული რჩება საბჭოთა კავშირის შექმნა.”⁴¹ აქედან გამომდინარე, შეიცვალა აგრეთვე სტალინის შეხედულება ილია ჭავჭავაძეზე. როგორც ცნობილია დიდი ქართველის საიუბილეო 100 წლის თავზე გაზეთი “პრავდა” (ფაქტობრივად სტალინი) მას მოიხსენიებდა XIX საუკუნის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის უპოპულარეს წარმომადგენლად (ისე გამოდის, თითქოს 1900-1907 წლებში მან ეს ფუნქცია დაკარგა). ვიმეორებთ, ილიას სიცოცხლეში და შემდგომშიც ბოლშევიკების (უპირველესად სტალინის) თვალში ილიას დიდი ეროვნული ღვაწლი საესებით იგნორირებული იყო. (მოვიგონოთ 1904 წელს გამოთქმული აზრი “ფეოდალურ-მონარქიული ნაციონალიზმის შესახებ”).⁴² ილიას მოღვაწეობა დიდ ფასეულობად იქცა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე სტალინის შეხედულების შეცვლის შედეგად, აგრეთვე სხვა კონიუნქტურული მოსაზრებებიდან გამომდინარე.

ასე იქნა “იდეოლოგიურად” შემსაღებელი და გადაწყვეტილი “ერთხელ და სამუდამოდ” რუს (რუსეთის) ბოლშევიკ-კომუნისტთა მიერ ეროვნული საკითხი. ახალი ისტორიული სინამდვილიდან თითქოს ასევე “ერთხელ და სამუდამოდ” გამოირიცხებოდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა (“ომი,” “რევოლუცია”), მაშასადამე – ხალხთა სწრაფვა ეროვნული სახელმწიფოს აღსადგენად. მაგრამ

ბოლშევიკ-კომუნისტთა დიდი ილუზია ისტორიის მსგელობამ სასტიკად დაამსხვრია. 1922 წელს შექმნილი საბჭოთა კავშირი შექმნიდან 69 წლის თავზე გაჰქრა როგორც ისტორიული სინამდვილე და მის ადგილზე უდღეურ, ეფემერულ, ნაძალადევ “დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობას” ეხედავთ. გაიმარჯვა ისტორიის ერთ-ერთმა დიდმა კანონზომიერებამ, რომლის მიხედვითაც ერთა თაყისუფლება გარდაუვალია. სტალინი კი ერთ-ერთი იმათაგანი იყო, ვინც ამ მხრივაც ებრძოდა ისტორიის გონს.¹ ბოლოს და ბოლოს, ეს ტენდენცია რუსების ინტერესებშიც შედის, რამეთუ “არ შეიძლება თაყისუფალი იყოს ხალხი, რომელიც სხვა ხალხებს ჩაგრავს” (ფრ. ენგელსი).

¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 385.

² იხ. ავტორის “Сталин на вершине власти”, т2, М., 2002, გვ. 155.

³ სხვათა შორის, სტალინი ამჯერად არ მორიდებია “ხალხთა მკვებობის” ხელყოფასაც: უნდა ქსენოფინათ მუხლებზე დაწოქილი შლიახტიჩები (პოლონელები), რომლებიც გამარჯვებულთა ფეხებ ქვეშ დროშებს პყრიდნენ. იქვე.

⁴ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 32-33.

⁵ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 33.

⁶ იქვე.

⁷ იქვე.

⁸ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 42.

⁹ იქვე, გვ. 48.

¹⁰ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 51.

¹¹ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 313.

¹² იქვე, გვ. 314.

¹³ იქვე, გვ. 356.

¹⁴ იქვე, გვ. 330.

¹⁵ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 353-354.

¹⁶ იქვე, გვ. 384. რაკი აქ “ერის უფლებებზეა” ლაპარაკი, ჩანს, ავტორი იცნობდა მიხაკო წერეთლის “ერსა და კაცობრიობას” და სწორედ მას ეკამათებოდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თითქოს ქიმერაა “სიხედასხეა კლასისაგან შემდგარი ერთა უფლებები.” იქვე.

¹⁷ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 376.

¹⁸ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 7, გვ. 76.

¹⁹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 376.

²⁰ იქვე, ტ. 2, გვ. 383.

²¹ იქვე.

- 22 წერილი ს. შაუმიანი სადგომი, დათარიღებულია 1913 წლის ნოემბრით.
- 23 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 3, გვ. 236.
- 24 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 34.
- 25 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 3, გვ. 237.
- 26 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 35.
- 27 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 7, გვ. 82.
- 28 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 4, გვ. 405-406.
- 29 ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, თბილისი, 1951, გვ. 59.
- 30 იქვე.
- 31 იქვე.
- 32 ი.ბ. სტალინი, ლენინიზმის საკითხები, თბილისი, 1951, გვ. 59-60.
- 33 ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 7, გვ. 243.
- 34 იქვე, გვ. 244.
- 35 იქვე, გვ. 78.
- 36 იქვე.
- 37 1932 წელს სტალინი წერდა: "წევნ წინააღმდეგი კი არაა, მომხრე ვართ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა." *И. В. Сталин, Соч., т. 17, გვ. 593.*
- 38 დასახ. ნაშრომი, გვ. 36.
- 39 იქვე.
- 40 იქვე, გვ. 36-37.
- 41 *К изучению истории...*, М., 1937, გვ. 22-23.
- 42 მოგვიანებით სტალინი აღნიშნავდა: "1912 წელს, როცა მე, რუსი მარქსისტები ნაციონალური პროგრამის პირველ პროექტს ვადგენდით, რუსეთის იმპერიის ჯერ კიდევ არცერთ განაპირა მხარეში არ გვექონია სერიოზული მოძრაობა დამოუკიდებლობისათვის." *იხ. თხზ., ტ. 7, გვ. 79.* აქედანაც აშკარად ჩანს, თუ როგორ დაკნინებულად წარმოედგინა მას, კერძოდ, საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა.
- 43 ი.ბ. სტალინი 1939 წელსაც კი ჯიუტად იმეორებდა, რომ ნაციონალისტების საჩუქარი ოცნება იყო საბჭოთა კავშირის დაშლა "ეროვნულ სახელმწიფოებად" და მაშინ ისინი იქცეოდნენ მტრების იოლ ნადავლად. *Владимир Вахания, Личная секретная служба И.В. Сталина. Сборник документов, М., 2004, с. 163.*

თავი მეორე

0. ბ. სტალინის ხასიათის ერთი ნიშან-თვისების შესახებ ცოტაინტელიგანა, რომელიც ბარონ მიუნჰაუზენს შემუშავებდა

ცნობილია, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ იოსებ სტალინი სოჭში შეხვდა ქართველთა ერთ ჯგუფს (შედიოდნენ: სტალინის სიყრმის ამხანაგები: პეტრე კაპანაძე, სოსო ცერაძე, მიხეილ ტიტენიძე, ვასილ ეგნატაშვილი; ხელოვანთაგან: აკაკი ვასაძე, აკაკი ხორავე, სპარტაკ ბაღაშვილი; იმდროინდელი საქართველოს ოფიციალურ პირთაგან: კანდიდ ჩარკვიანი, პეტრე შარია და გრიგოლ კარანაძე). ჩვენდა საბედნიეროდ, შეხვედრას აღმოაჩნდა მემკვიდრე ცნობილი მსახიობისა და რეჟისორის აკაკი ვასაძის სახით. ამ ამბავის თხრობის შეტანა ვერ მოხერხდა მისეულ უწინდელ გამოქვეყნებულ მოგონებებში, გამოქვეყნდა 1990 წელს ჟურნალ “თეატრალურ მოამბეში” (იხ. “სტალინთან აგარაკზე (აქტიორის თვალთ)“, №5-6). ავტორის მიხედვით, აღნიშნულ შეხვედრას ადგილი ჰქონია 1946 წელს, კანდიდ ჩარკვიანის თანახმად კი – 1947 თუ 1948 წელს. მაგრამ თარიღის დაზუსტება ამჯერად არ გეაინტერესებს (ეფიქრობთ, უფრო სწორი უნდა იყოს პირველად დასახელებული თარიღი).

აკაკი ვასაძის მონათხრობიდან შეეწერდებით ერთ ეპიზოდზე, რომლითაც ფართო მკითხველი უთუოდ ძალიან დაინტერესდება და საიდანაც რელიეფურად ჩანს “ბელადის” ხასიათის ერთი მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისება.

სტალინის ოთახში შემოუტანინებია საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური რუკა და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას პირველ მდივან კანდიდ ჩარკვიანისათვის უთხოვია შემოეხაზა საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვრები. ამ ჟესტით “ბელადს”, ცხადია, იქ მყოფთა გეოგრაფიაში განათლება ანდა ჩარკვიანის ამ საგანში გამოცდა კი არ სურდა, არამედ სულ სხვა რამ. ცნობილია, რომ 1944 წელს საბჭოთა კავშირში მოხდა ისეთი ფაქტი, რაზედაც აღმოსავლეთის სისხლისმსმელი დესპოტები მხოლოდ თუ იოცნებებდნენ – რამდენიმე ეროვნების,

ხალხის აყრა-გადასახლება თავიანთი საცხოვრებელი მიწა-წყლიდან შუა აზიაში. დაცარიელებული ტერიტორიების (ყარაჩაელების, ბალყარების, ინგუშებისა და ჩაჩნების) ნაწილი ამავე წელსვე გადაეცა საქართველოს. სხვათა შორის, უწინდელი და ჩემი თაობის ადამიანებს კარგად ემახსოვრებათ, რომ მაშინდელი საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს მიხედვით, ჩვენი ქვეყნის ტერიტორია შეადგენდა 76,7 ათას კვ. კმ-ს, ე.ი. ახლანდელთან შედარებით 7 ათასი კვ.კმ-ით მეტს. აქედან ყველაზე მეტი მოდიოდა ქლუხორის რაიონზე, რომელიც სტალინმა “გამოსაცდელ” ჩარკვიანს საგანგებოდ მოახაზვინა. (შემდგომში ეს ტერიტორიები ჩამოგვართვეს, მაგრამ ასეთი უმსგავსო ფაქტი, ცხადია, უკვალოდ არ ჩაივლიდა და მან, უნდა ვიფიქროთ მტრობა დათესა ქართველებსა და ჩრდილო-კავკასიელებს შორის).

რასაკვირველია, ამ დროს სტალინი საქართველოს დიდი კეთილისმყოფლის როლს თამაშობდა და უსაზღვრო თვითკმაყოფილებით აღნიშნავდა: ...აი, ეს მესმის. ქლუხორის მხარეც საქართველოს საზღვრებში მოექცა. ესეც პასუხად იმათ, ჩვენშიც და საზღვარგარეთაც, ვინც გვისაყვედურებდა, საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს ტერიტორია შეამცირაო. რამდენი უნდა ებრძოლა ერეკლე მეფეს, ამოდენა ტერიტორია რომ შემოეერთებინა! განა ღირს შეხსენებად თუ რომელი ჩვენი დაკარგული ტერიტორიებია აქ ნაგულისხმევი, რაშიც ღომის წილი სწორედ რომ ი. ბ. სტალინს ჰქონდა შეტანილი. მაგრამ ამბის დამსწრენი იმდენად იყვნენ მონუსხულნი “ბელადის” პიროვნებით, რომ ჩვენი უახლესი ბედკრული ისტორიის ეს ფაქტი ალბათ არც კი გახსენებიათ. თუმცა 2004 წელს გამოქვეყნებულ კ. ჩარკვიანის ვრცელი მოგონებების წიგნში ვკითხულობთ, რომ პირადად უკანასკნელს სრულიადაც არ სიამოვნებდა უცხო, უსამართლოდ დასჯილი ხალხების ტერიტორიების საქართველოსათვის გადმოცემა. საბედნიეროდ, ასეთივე გახლდათ ქართველთა უმრავლესობის იმჟამინდელი განწყობა (მოვიგონოთ ადგილი ვაჟა-ფშაველას მშვენიერი ლექსიდან “მხედართა ძეგლი სიმღერა”: “სამშობლოს არვის წავართმევთ, ჩვენც ნურვინ შეგვეცილება...”), რაც გამოხატა ხსენებული შეხვედრისას ერთ-ერთმა მონაწილე მიხეილ ტიტვინიძემ: “სხვისი მიწა რად გვინდა, ნეტავ ჩვენი რაც იყო, ის დაგვებრუნებინა”.

ამ ეპიზოდს მოსდევს კრიტიკულად მოაზროვნე და განათლებული ისტორიკოსისათვის ფრიად გამაოგნებელი, მაგრამ მრავალ ქართველთათვის დიდად გულისამაჩუქებელი ამბავი. ი.სტალინის მიხედვით ტიტვინიძისათვის უპასუხია: “შენ ორმხრივ ნათქვამსაც მიგიხვდი, ჩემო ძმაო; რაც შეეხება პირველს (ე.ი.ჩვენს დაკარგულ მიწა-წყალს-გ.ყ.), ის შეცდომა იყო და მე მასში მონაწილეობა არ მიმიღია, უნემოდ მოაგვარეს ეს საქმე ისე, რომ მე არც შემეკითხნენ თვით ქართველი ამხანაგები და, ახლა ლენინის ხელმოწერილი დოკუმენტების შეცვლა, ცოტა არ იყოს, უხერხული გამოგვივა” – მოკლედ მოჭრა სტალინმა.“

ვიმეორებთ, ეს სიტყვები ჭეშმარიტად პროფესიონალი ისტორიკოსისათვის ღიმილის (მწარე ღიმილის!) მომგვრელია. თურქეთის მიერ ჩვენი ტერიტორიის მითვისებაში სტალინს უთუოდ მიუძღოდა მნიშვნელოვანი როლი. იგივე ითქმის საინგილოსა და სხვა ტერიტორიების თაობაზე, რომლებიც 1921 წელს აზერბაიჯანსა და სომხეთს გადაეცათ. სტალინი კი, მოგეხსენებათ, ამ დროს ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისარი იყო და მას ამ რანგში აღნიშნული თვალსაზრისით ბევრი რამ ეკითხებოდა. ვ.ი. ლენინისათვისაც ხომ, მით უფრო, მსგავს საკითხებში, იგი განუშორებელი მრჩეველი იყო.

სტალინი განაგრძობდა: “ბრესტ-ლიტოვის (!) საზავო ხელშეკრულების დადების პერიოდში კავკასიის ფრონტის ჯარებს ერზრუმი არ ჰქონდათ დატოვებული; საბჭოთა რუსეთის საზავო კომისიის თავმჯდომარედ ტროცკი იყო დანიშნული, ხოლო ამ კომისიის კონსულტანტად ლენინმა მე მიმაველინა, როგორც ეროვნულ საქმეთა კომისარი. ამიერკავკასიის მთავრობებმა ჩვენს მიმართვაზე, თავისი წარმომადგენლები გამოეგზავნათ და მონაწილეობა მიეღოთ საზავო მოლაპარაკებებში, დუმილით გვიპასუხეს. კაცი არ გამოჩნდა, ამიერკავკასიის რესპუბლიკების სასაზღვრო ინტერესები რომ დაეცვა. იმავე დროს ბრესტის ხელშეკრულება ვერ შედგებოდა, თუ საომარი ურთიერთ-მდგომარეობა არ განიმუხტებოდა საზღვრების საკითხის შეთანხმებულ და სამართლიანი გადაწყვეტით. ამ იურიდიული კაზუსით ჩემ თავზე მივიღე ამიერკავკასიის რესპუბლიკებზე მოლაპარაკება ოსმალეთის

დელეგაციასთან, როგორც საბჭოთა რუსეთის დაინტერესებულმა წარმომადგენელმა და ამიერკავკასიის ქვეყნების სასლვართა მცოდნემ. თუ არ ვცდები (!), ქიაშიმ ბეიმ ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული ისეთი პრეტენზიები წამოაყენა, რომ მათი უარყოფა და დარღვევა არ გამჭირვებია. ყარსი და არდაგანი რა საკითხავია, ბათომიც თავის სასლვრებში მოიყოლიეს. მათი პროექტით, ახალქალაქიდან კარდახზე (კარწახსე-გ.ყ.) უნდა გასულიყო სასლვარი და ა.შ. ქიაშიმ ბეიმ სასლვრების გადასინჯვაზეც კი არ ისურვა მოლაპარაკება და დიპლომატიური მსჯელობების (უნდა, ცხადია, იყოს “მოლაპარაკების“-გ.ყ.) შეწყვეტითაც დამემუქრა. მაშინ მე ფრიად მრავალმნიშვნელოვნად განუცხადე: “როგორც გენებოთ, მაგრამ სასლვრებზე საუბრის გაგრძელება იქნებ ერზრუმში მოგვიხდეს-მეთქი და წამოვდექი. ახლა კი იკადრა უკან დახევა: მოითმინეთ, მე სულაც არ მინდა თქვენი მომდურება, რუსეთთან მხოლოდ კარგი დამოკიდებულებით ვარ დაინტერესებულიო და კარგა ხანს ოსმალური ლათაიებით შემოიქცია. მე მოკლედ ვუთხარი დამარცხებული ქვეყნისათვის სასირცხვილო როდია, თუ თავის ძველი სასლვრების შენარჩუნებას მოინდომებს-მეთქი. თანახმა ვარო, დამეყა ქიაშიმ-ბეი და მეც დასრულებულად მივიჩნიე ჩემი მისია, მოსკოვში მოვემზადე წასასვლელად. გზაში უეცრად ტიფი შემეყარა. მხოლოდ ორი-სამი კვირის შემდეგ მოვახერხე წამოდგომა. კომისარიატში (იგულისხმება ეროვნებათა საქმეებისა-გ.ყ.) ძლივს მივლასლასდი, რადგან ლენინი ჩემთან დალაპარაკებას ითხოვდა. ლენინმა თავისთან გამომიძახა ახალი სასლვრების ხელშეკრულებათა გასაცნობად. მოვედი და რას ვხედავ: ქიაშიმ ბეის კომისიის თავმჯდომარისათვის სასლვრების დანაწილების (!) პირველი ვარიანტისათვის მოუწერინებია ხელი... როგორც შემდეგ გამოირკვა, ქიაშიმ ბეის ჩემი იქ არყოფნით უსარგებელია და იმ ოსმალთა გაქნილ დიპლომატს კარგა ლაზათიანად გაეცურებინა ჩვენი თავმჯდომარე ტროცკი. რაღას ვიდოხებდი, ლენინსაც უკვე ხელი ჰქონდა მოწერილი ხელშეკრულებაზე.”

ვიმეორებო, აკაკი ვასაძის მოგონებიდან მოტანილ ამ ვრცელ ამონარიდს ბევრი ქართველი, მით უმეტეს მტკიცე კომუნისტები და სტალინისტები (ესენი ხომ ხშირ შემთხვევაში ერთმანეთს

ემოხვევიან) გულაუსუყებლად ვერ წაიკითხავენ და მათ, ცხადია, ოდნაჲადაც არ შეეპარებათ ეჭვი მის მართებულობა-სისწორეში. გასაგებიცაა, რადგანაც მათთვის დაბეჭდილი ტექსტის უტყუარობა უეჭველია, მით უფრო, როცა საქმე ეხება დიდად სათაყვანებელი პიროვნების, ი. ბ. სტალინის, ვითარცა უნაკლო, ყველაფრით გამორჩეული და კეთილი კაცის, იმიჯს. რა უნდა ვოქვათ ფართო მასაზე, როდესაც დღევანდელ ქართველ ისტორიკოსთა აბსოლუტურ უმეტესობასაც კი ნამდვილად სჯერა მოტანილი ამონარიდის სიმართლისა, რასაც წერილობითაც, ბეჭდური სახით ადასტურებენ.

დიდად სამწუხაროდ, ასევე იტყევა თვით ნიჭიერი, კრიტიკული მეთოდით შეიარაღებული ისტორიკოსი თამაზ ნატროშვილი.¹ ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს ცნობილი მეღვინე-ისტორიკოსი ოთარ ჯანელიძე, რომელიც სპირიტონ კედისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში² აღნიშნულ ტექსტთან დაკავშირებით რაღაც-რაღაცეებში დაეჭვდა.

მართლაც, მოცემულ შემთხვევაში ბევრი რამ არის საეჭვო. მონაყოლი გათვლილია ისტორიაში ჩაუხედავ პირებსზე. ძალზე ეჭვობთ, რომ სტალინს მსგავსი რამ მოეთხრო სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილთან შეხვედრისას, რაც 1945 წლის ოქტომბერში (აგრეთვე სოჭში, მაცესტაში) გაიმართა. (თუმცა მაინც შესძლო მათთვის ერთი დიდი ტყუილი შეეპარებინა. კერძოდ, ნიკო ბერძენიშვილი იგონებდა: სტალინი “წუხს ზაქათალის შესახებ. სერგოს ამტყუნებს, ეროვნული საკითხისადმი კომსომოლური მიდგომის შედეგიაო. ბორჩალოს გადაცემა სურდა სომხებისათვის.”³ სტალინი ბრესტ-ლიტოვსკის ზაეის წინარე და დადების ხანის მიმართებით ლაპარაკობდა ამიერკავკასიის სამ რესპუბლიკაზე, მაშინ როდესაც ჩვენი რეგიონი ჯერჯერობით ერთ მთლიან პოლიტიკურ ერთეულს შეადგენდა (თავისი პარლამენტითა (სეიმიტა) და მთავრობით). ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო მოლაპარაკებებზე საბჭოთა დელეგაციას ლევ ტროცკი იმთავითვე კი არ მეთაურობდა, არამედ თავდაპირველად—მისი თავგადაკლული ადეპტი ადოლფ იოფე (1883-1927) და არავითარ შემთხვევაში ცნობილი საბჭოთა ფიზიკოსი აბრამ იოფე (1880-1960), როგორც ეს ისტორიკოს ოთარ ჯანელიძეს წარმოუდგენია.⁴ ლ. ტროცკიმ იგი ამ პოსტზე

შეცვალა 1918 წლის 18 იანვრიდან. ამ მოლაპარაკებებზე საზღვრის დადგენაზე კარწახ-ახალქალაქის და ა.შ. ხაზით ლაპარაკი არ ყოფილა.

რაც უფრო გამოგნებელია, თურქეთის დელეგაციას ბრესტ-ლიტოვსკის მოლაპარაკებებისას ქიაშიმ ბეი კი არ ედგა სათაეში (სხვათა შორის, როგორც დავინახეთ, ამის თაობაზე სტალინი ჯერ ეჭვით ლაპარაკობდა, “თუ არ ვცდები,” შემდეგ კი - მოვლი კატეგორიულობით), არამედ —თაღათ ფაშა. თურქ დიპლომატს “ქიაშიმ ბეის” სახელით ისტორია არ იცნობს. ცნობილი გახლავთ ისიც, რომ საბჭოთა რუსეთის შესაბამისმა უწყებამ (დელეგაციის მდივან ლევ კარახანის სახელით) ამიერკავკასიის ხელმძღვანელობას მიწვევა სავსებით შეგნებულად ზავის დადების წინა დღეს გამოუგზავნა.

აშკარა სიცრუეა სტალინის შემდეგი მტკიცება: “ისე, ოსმალეთის ამ ომამდეც (იგულისხმება 1939-45 წლების მსოფლიო ომი-გ.ყ.) ვედავებოდით საზღვრებს, როგორც სომხეთისათვის, ისე საქართველოსათვის.”⁹

როგორც ვხედავთ, სტალინს აღნიშნული შეხვედრის დროს ბევრი რამ დაეიწყებულა ჰქონია, ბევრ რამესაც იგონებდა (თხზავდა). რაც მთავარია, მას იმხელა ფანტაზიორობა გამოუჩენია, რომ დიდად შეშურდებოდა ცნობილ ცრუპენტელა ბარონ მიუნჰაუზენს. ბევრი ქართველი მკითხველი, ცხადია, ამას შეიცხადებს და ხელებს გაასავსავებს, მაგრამ ქართული ანდაზა ხომ გვეუბნება: ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირვებსო. ფაქტი სახეზეა—ვრცელი ამონარიდი აკაკი ვასაძის მონათხრობიდან. ელემენტარული ისტორიული ფაქტი კი ისაა, რომ სტალინი ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო მოლაპარაკებაში უშუალოდ არ მონაწილეობდა, მაშინ არც ამ ქალაქში ყოფილა. იგი ამ დროს მოსკოვში ლენინის გვერდით (როგორც მთავარი მრჩეველი) იმყოფებოდა.¹⁰

შეიძლება გამოსავალი ეძიონ იმაში, რომ ტექსტი ნაყალბეადა, ფალსიფიკაციადა, აკაკი ვასაძის გამონაგონად ჩათვალონ. კერძოდ, ასე ფიქრობს ოთარ ჯანელიძეც, რომელიც წერს: “ასე რომ, საეჭვოა თვით დამოწმებული მოგონების ი. სტალინიდან მომდინარეობაც.”¹¹ ჩვენი მტკიცე შეხედულებით კი, ამ შემთხვევაში გამონაგონი აბსოლუტურად გამორიცხულია: აკაკი

ვასაძემ ჩაიწერა სწორედ სტალინის ნაამბობი და აშკარად ჩანს, რომ ასევე სწორედ ხდომილების შემდგომ უახლოეს დღეებში. გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ აკაკი ვასაძე სტალინის დიდი თაყვანისმცემელი იყო და როგორ იკადრებდა უკანასკნელი დიდი ცრუპენტელის სახით წარმოედგინა.

მართებულია ერთადერთი ლოგიკური დასკვნა: აკაკი ვასაძის მოტანილ ნაამბობს, მართლაც ჰქონდა ადგილი და თავის მხრივ იგი სტალინის “თვითშემოქმედებას” წარმოადგენს.

ჩვენდა საბედნიეროდ, ბრესტ-ლიტოვსკში მიღწეული დიპლომატიური და პოლიტიკური გამარჯვება თურქეთისათვის ეფემერული აღმოჩნდა; პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შედეგად, იგი იძულებული გახდა (მუდროსის შავით) კერძოდ ჩვენი ისტორიული ტერიტორიებიც დაეთმო. ასე რომ, ისინი კვლავ დავიბრუნეთ (საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში). მაგრამ კვლავ დაეკარგეთ, მათ შორის, სტალინის ძალისხმევითაც.

მკითხველს შევახსენებთ იმასაც, რომ სტალინი უსაფუძვლოდ მიიჩნევდა ჩვენი ძირძველი ისტორიული ტერიტორიების ყოფნას საქართველოს შემადგენლობაში (ეითიმდაც ისინი თურქეთს წაუვართვით).¹² ცნობილია ისიც, რომ ლორეს ნეიტრალური ზონის სომხეთისათვის მიკუთვნება გადაწყდა კავშიუროს იმ სხდომაზე, რომელშიც სტალინი აქტიურად მონაწილეობდა. უკანასკნელი მზად იყო სომხეთისათვის “ხრამის რაიონი” (დღევანდელი დმანისის, ბოლნისისა და მარნეულის რაიონები) გადაეცა.¹³

სტალინისაგან მომდინარე მსგავსი ცრუპენტელობანი სხვაც ბევრია ცნობილი, მაგრამ ამათ გამომჟღავნებას ობიექტური, კრიტიკული აზროვნება ესაჭიროება. დიდად სამწუხაროდ, ქართული ისტორიოგრაფია, ჩვენს ფართო მასებს რომ თავი დავანებოთ, ასეთ შემოხვევებს ვერ ამჩნევს. სხვათა შორის, ქართველი კომუნისტები და სტალინელები ხშირად გახაზავენ ხოლმე უინსტონ ჩერჩილის დადებით გამოხატუებებს სტალინის შესახებ. იქნებ უკანასკნელის ასეთ ნათქვამსაც ჩაუუკვირდეთ: სტალინი რუზველტს ყოველდღე ატყუებდა, მე კი ორ დღეში ერთხელ. ასევე, ენტონი იდენს (ინგლისის იმჟამინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი) გაგულისებით რამდენჯერმე

წამოუძახია ხოლმე: “რუსები ყოველთვის ცრუობენ.” ამ შემთხვევაში კი მას, ცხადია, მხედველობაში ჰყავდა რუსი დიპლომატები და პოლიტიკოსები, უპირველესად—მათი ხელმძღვანელი ი. ბ. სტალინი.

დაბოლოს, ერთსაც ვიტყვით: აღწერილ შეხვედრაზე სტალინს განუცხადებია: “ერის ტერიტორიის დათმობისა და განუქების უფლება არაყის აქვს; ერის ტერიტორია ხელშეუხებელია.” ეს კი სტალინის ხასიათის სულ სხვა ნიშანთვისებაზე მიუთითებს, კერძოდ, ფარისევლობის დიდ უნარზე.

¹ იხ. დასახ. ჟურნალის ნომერი, გვ. 97. უპრიანია გავიხსენოთ ნიკო ბერძენიშვილის მოგონებაც სტალინზე: “აინტერესებს ქართველთა წამოსახლების საქმე ახალციხის მხარეში, ქლუხორის, იალბუჯის, ახალხევის რაიონებში;” “აინტერესებს საქართველოს შექცენილი რაიონები”, იხ. მისი “შეხვედრა სტალინთან”, თ. “ცისკარი”, გვ. 101, “ცისკარი”, 1998, №1, გვ. 101, 103.

² აკაკი ვასაძის დასახ. მოგონება, გვ. 98.

³ იქვე, გვ. 97.

⁴ თეატრალური მოამბე, 1990, №5-6, გვ.98-99.

⁵ იხ. მისი “ახსოვდა თუ არა საქართველო...” თბილისი, 1994, გვ. 115-117.

⁶ “სპირიდონ კედია. პოლიტიკური პორტრეტი,” თბილისი, 2002.

⁷ იხ. მისი “შეხვედრა სტალინთან”, თ. “ცისკარი”, 1998, №1, გვ. 103.

⁸ იხ. ავტორის დასახ. წიგნი, გვ. 186.

⁹ აკაკი ვასაძის მოგონება, გვ. 99.

¹⁰ იხ. სტალინის ბიოგრაფიული ქრონიკა “თხზულებანის” მე-4 ტომში. ანრი ბარბიუსის “სტალინის” შესაბამისი გვერდები და ა.შ.

¹¹ იხ. ავტორის დასახ. წიგნი, გვ. 189.

¹² ამის თაობაზე იხ. გაზეთ “ირავდის” 1921 წლის 10 თებერვლის ნომერი; აგრეთვე სტალინის “თხზულებანი” მე-5 ტომი.

¹³ იხ. ლევან თოიძის წიგნი, გვ. 98, 102-103.

“ახალი 7 დღე”, 29 აპრილი-5 მაისი, 2005 წ.

ვ. ი. ლენინის გარდაცვალების ახლო ხანებში, 1924 წლის 28 იანვარს, იოსებ სტალინი კრემლის კურსანტებს უყვებოდა: “პირველად ლენინს 1903 წელს გაეცანი. მართალია, ეს იყო შორიდან გაცნობა, მიწერ-მოწერით და არა პირადი. მაგრამ მან ჩემში დატოვა წარუხოცელი შთაბეჭდილება, რომელიც პარტიაში მთელი ჩემი მუშაობის განმავლობაში თან მდევდა. მე მაშინ ციმბირში ვიყავი გადასახლებული. ლენინის რევოლუციური მოღვაწეობის გაცნობამ 90-იანი წლების დამლევიდან, განსაკუთრებით კი, 1901 წლის შემდეგ, “ისკრის” გამოცემის შემდეგ, დამარწმუნა, რომ ლენინის სახით ჩვენ არაჩვეულებრივი ადამიანი გეყავს. ჩემს თვალში ის მაშინ პარტიის უბრალო ხელმძღვანელი როდი იყო, ის იყო მისი ფაქტიური შემქმნელი, ვინაიდან მხოლოდ მას ესმოდა ჩვენი პარტიის შინაგანი არსი და მისი გადაუდებელი საჭიროებანი. როდესაც მას ჩვენი პარტიის დანარჩენ ხელმძღვანელებს ვადარებდი, ყოველთვის მეჩვენებოდა, რომ ლენინის თანამებრძოლნი—პლესხანოვი, მარტოვი, აქსელროდი და სხვები—მთელი თავით დაბლა დგანან ლენინზე, რომ ლენინი მათთან შედარებით მარტო ერთ-ერთი ხელმძღვანელი კი არ არის, არამედ უმაღლესი ტიპის ხელმძღვანელია, მთის არწივი, ბრძოლაში უშიშარი და რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის უვალ გზებზე პარტიის გაბედულად წინ წამყვანი. ეს შთაბეჭდილება ისე ღრმად ჩამწვდა გულში, რომ ჩემთვის აუცილებელი გახდა—მიმეწერა მის შესახებ ერთი ჩემი ახლობელი მეგობრისათვის, რომელიც მაშინ ემიგრაციაში იმყოფებოდა, და მეთხოვა მისთვის—გამოეთქვა თავისი აზრი. რამდენიმე ხნის შემდეგ, როცა უკვე ციმბირში ვიყავი გადასახლებული, ეს იყო 1903 წლის დამლევს—ჩემი მეგობრისაგან მივიღე აღფრთოვანებული პასუხი და უბრალო, მაგრამ ღრმად შინაარსიანი წერილი ლენინისა, რომლისთვისაც, როგორც გამოირკვა, ჩემს მეგობარს გაეცნო ჩემი წერილი. ლენინის წერილი შედარებით პატარა იყო, მაგრამ ის იძლეოდა ჩვენი პარტიის პრაქტიკის გაბედულ, უშიშარ კრიტიკას და მასში შესანიშნავი სიცხადით და სხარტად იყო მოცემული ჩვენი

პარტიის მუშაობის მთელი გეგმა უახლოესი პერიოდისათვის. მხოლოდ ლენინს შეეძლო უადრესად დახლართულ საგნებზე ასე უბრალოდ და გარკვევით, სხარტად და გაბედულად წერა, როდესაც თითოეული ფრაზა კი არ მეტყველებს, არამედ ტყეიასავით ვარდება. ამ უბრალო და გაბედულმა პატარა წერილმა კიდევ უფრო განამტკიცა ჩემში ის აზრი, რომ ლენინის სახით ჩვენ გვყავს პარტიის მთის არწივი. ვერ მიპატიებია ჩემი თავისათვის, რომ ლენინის ეს წერილი, ისე, როგორც სხვა მრავალი(?) წერილი, ძველი არალეგალური მუშაკის ჩვეულების მიხედვით დაეწვი.

ამ დროიდან დაიწყო ჩემი ნაცნობობა ლენინთან.“

ცხადია, ისტალინის სურდა არა მხოლოდ კრემლის კურსანტებისათვის, არამედ მოსახლეობის ფართო ფენებისათვის, მათ შორის პოლიტიკური კონკურენტებისათვის, ლენინთან მისი სიახლოვის ოდინდელობა შეეხსენებინა, აგრეთვე ისიც ეუწყებინა, რომ ლენინმა ადრევე, 1903 წლიდანვე გაანდო სამოქმედო გეგმის საიდუმლოება და, შესაბამისად, ამ ხანიდან დაიწყო მან (სტალინმა) ილიჩისეული ჩანაფიქრის განხორციელება.

საბჭოთა ისტორიკოსებს შორის ეს მონაყოლი, რასაკვირველია, არავითარ დატკეებას არ იწვევდა. ლენინის ბიოგრაფიული ქრონიკის შემდგენელნიც დაასკენიდნენ, რომ 1903 წლის ბოლოს “ლენინმა სტალინს გადასახლებაში მისწერა წერილი, რომელშიც შეკუმშული ფორმით გადმოსცემდა უახლოეს პერიოდში პარტიის მუშაობის გეგმას. წერილი არ შემონახულა.“

მონაყოლი დაიჯერეს ფრანგმა მწერალმა ანრი ბარბიუსმა³ და ქართველმა მწერალმა გრიგოლ რობაქიძემაც.⁴ უკანასკნელი დასძენდა, რომ სტალინისათვის “ეს წერილი მოსეს ფილების მიღებასავით იყო“.⁵

ამჯერად რუს ისტორიკოსთა ნაწილი მას სკეპტიკურად უყურებს, თუმცა დმიტრი ეოლკოგონოვსა და იური ემელიანოვს-სტალინზე ვრცელი მონოგრაფიების შემქმნელებს – კვლავინდებურად სჯერათ მონაყოლის ნამდვილობისა. მაშინ რაღა უნდა ითქვას თანამედროვე ქართველ ისტორიკოსებზე, რომლებიც მით უფრო გულუბრყვილოდ იჯერებენ სტალინის ნაამბობს?!

სტალინის მონაყოლთან დაკავშირებული გაუგებრობანი

აშკარად თვალშისაცემია. ჯერ ერთი, მიხეილ დავითაშვილი, რომელიც ამ შემთხვევაში “ახლობელ მეგობარში” იგულისხმებოდა, ლაიფციგში ჩავიდა 1903 წლის ნოემბერის დამლევს (მწერალ და რევოლუციონერ დავით სულიაშვილის მოგონების მიხედვით), ე.ი. იმავე პერიოდში, როდესაც იოსებ ჯუღაშვილი ირკუტსკის გუბერნიის სოფელ ნოვაია უდაში გადაასახლეს. აქედან გამომდინარე, საიდან ეცოდინებოდა ამ უკანასკნელს დავითაშვილის მისამართი გერმანიაში. ისიც უცდილობელი გახლავთ, რომ არც დავითაშვილს ეცოდინებოდა ი. ჯუღაშვილის ადგილ-სამყოფელი ციმბირში. მაგრამ დაეუშვათ, რომ ი. ჯუღაშვილმა რაღაცნაირად შეიტყო მ. დავითაშვილის მისამართი (რომელიც 1903 წლის ნოემბრამდე გერმანიაში კი არა, საქართველოში იმყოფებოდა). ხომ უაქტია, რომ პირველმა თავის პირველ გადასახლებაში სულ რაღაც ერთი თვე გაატარა (1904 წლის 5 იანვარს იგი გადასახლებიდან გამოიქცა). ამდენად, მიხეილ დავითაშვილის მიერ გადასახლებულის ადგილსამყოფლის შეტყობა, ლაიფციგიდან მისთვის წერილის გამოგზავნა, ციმბირიდან საპასუხო წერილის გაგზავნა, ხოლო ამის შემდეგ დავითაშვილის ე. ლენინთან დაკავშირება (უენევაში) და ა.შ., აბსოლუტურად წარმოუდგენელია. ასე რომ, უკვე ისტორიოგრაფიის ელემენტარული, კრიტიკულ-ისტორიული მეთოდის გამოყენებისას ცხადი ხდება, რომ საქმე გვაქვს სტალინისეულ მითთან, მისტიფიკაციასთან.

როცა ი. სტალინი კრემლის კურსანტებს მსგავს რამეს მოუთხრობდა, ე. ლენინი, მოგეხსენებათ, ცოცხალი აღარ იყო და თანაც გარდაცვალებამდე ორი წლის განმავლობაში თითქმის უგონოდ იმყოფებოდა. ამდენად, ერთადერთი მოწმე, ვითომც ლენინის მიერ 1903 წლის დეკემბერში ი. ჯუღაშვილისადმი გაგზავნილი წერილისა ნადეჟდა კრუჰსკაია უნდა ყოფილიყო. ჩანს, უკანასკნელს არ სურდა თუ აღარ შეეძლო შეემოწმებინა ეს თითქოსდა მომხდარი ფაქტი. მაგრამ ვიცით, რომ მის მიერ მოგვიანებით გამოქვეყნებულ მოგონებათა წიგნში მსგავსი არაფერი წერია.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ლენინის და ანა ულიანოვა-ელიზაროვა ჟურნალ “პროლეტარსკაია რევოლუციის” 1924 წელს გამოქვეყნებულ წერილში აღიარებდა სტალინის

აღნიშნული მონაყოლის გამოკვეთილობას (чеканность) და ღრმა სიმართლეს. საქართველოს მასშტაბით კი მსგავს მკვლელობას ადგილი ჰქონდა მოგვიანებით, 1935 წელს, ჟურნალ “მნათობის” მე-9 ნომერში გამოქვეყნებულ დავით სულიაშვილის მოგონების (“მოგონებანი სტალინზე”) სახით. იგი წერდა: “მალე (ე.ი. მ. დავითაშვილის ლაიფციგში ჩასვლის (1903 წლის ნოემბრის ბოლოს–გ.კ.) შემდეგ იოსებ სტალინისგან მიხეილ დავითაშვილმა მიიღო წერილი ციმბირიდან. წერილში აღფრთოვანებით და გატაცებით იხსენიებდა ლენინს, მის მიერ წამოყენებულ რევოლუციურ-ბოლშევიკურ დებულებებს, გამარჯვებას და მხნეობას უსურვებდა მას და მთის არწივს უწოდებდა.

ეს წერილი ჩვენ ლენინს გადაეუბნავენო. მალე მისგან პასუხი მივიღეთ სტალინისათვის გადასაგზავნად. წერილში იგი სტალინს აღვზნებულ (sic) კოლხიდელს უწოდებდა.”

მით უმეტეს დღევანდელი დღის გადასახედიდან, სავსებით ცხადია, რომ ორივე ეს მოგონება იმჟამინდელი კონიუნქტურით იყო ნაკარნახევი. მათ საფუძველზე კეთდებოდა სათანადო დასკვნები. კერძოდ, მიხეილ დავითაშვილზე დაწერილ ბიოგრაფიულ ნარკვევში (გამოქვეყნდა თბილისში 1957 წელს) მეღვინე ა.რ. გუკასიანი წერდა: “ციმბირის გადასახლებაში მყოფ ი.ბ. სტალინს მ. დავითაშვილმა შეატყობინა პარტიაში შექმნილი მდგომარეობა, ის, რომ ბოლშევიკები იბრძვიან მენშევიკების ოპორტუნიზმის წინააღმდეგ. სტალინისაგან მიღებული საპასუხო წერილი მან ვ.ი. ლენინს გადაუბრუნა ჟენევაში”.⁷ წიგნში “რევოლუციური მოძრაობის მოღვაწეი საქართველოში. ბიოგრაფიების კრებული” (თბილისი, 1961) აღნიშნულია, რომ მიხეილ დავითაშვილი საზღვარგარეთ 1903 წლის ნოემბერში გაემგზავრა და იქ შევიდა ლაიფციგის ბოლშევიკურ ჯგუფში;⁸ “დავითაშვილის მეოხებით ი. ბ. სტალინმა, რომელიც გადასახლებაში იყო, “წერილობითი კავშირი დაამყარა პარტიის დიდ ბელად ვ.ი. ლენინთან.”⁹ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეჭვები აღნიშნული საკითხის თაობაზე, როგორც აღვნიშნავდით, დღემდე არ გამოთქმულა.

პირველად, რამდენადაც ვიცით, სტალინის ამ მონათხრობის სისწორეში ღვევ ტროცკი დაეჭვდა. იგი წერდა: “ამ სტალინისათ-

ვის ფსიქოლოგიური და სტილისტური პრიმიტიულობით დიდად დამახასიათებელ თხრობაში მცდარია უკვე ქრონოლოგია. კობა გადასახლების ადგილას ჩავიდა 1903 წელს. შემდეგ არ არის სავსებით ნათელი, თუ, საიდან და როდის წერდა იგი საზღვარგარეთ “ერთ თავის ახლობელ მეგობარს“, რამდენადაც მან ციმბირში გადასახლებამდე წელიწადნახევარი საპყრობილეში გაატარა. გადასახლებულებმა წინასწარ არასოდეს იცოდნენ თუ რომელ პუნქტში იქნებოდნენ გაგზავნილნი. ასე რომ, კობას არ შეეძლო, დროულად შეეტყობინებინა უცხოეთში თავისი ციმბირის მისამართი და მოესწრო იქიდან პასუხი იმ ერთი თვის განმავლობაში, რომელიც მან გადასახლებაში გაატარა. თვითონ სტალინის გადმოცემის თანახმად, ლენინის წერილი ატარებდა არა პირად, არამედ საპროგრამო ხასიათს. ასეთი ყაიდის წერილები იგზავნებოდა კრუჰსკაიას მიერ რიგი მისამართებით და შემონახულია ორიგინალში საზღვარგარეთულ არქივში. საეჭვოა, რომ მოცემულ შემთხვევაში გამოჩნაკლისს ჰქონდა ადგილი უცნობი ახალგაზრდა კავკასიელისათვის. მაგრამ არქივში არ არის ის წერილი, რომელიც კობამ დაწვა “ძველი იატაკქვეშეთის ჩვეულებისამებრ.”¹⁰

ლევ ტროცკი განაგრძობდა: “მაგრამ ყველაზე უფრო განსაცვიფრებელია ის ფაქტი, რომ სტალინი არასოდეს არ გვეუბნება თავის პასუხზე ლენინისადმი. მიიღო რა წერილი, როგორც იგი ამბობდა, მისგან გაღმერთებული ბელადისაგან, კობა, რასაკვირველია, დაუყოვნებლივ უპასუხებდა მას. მაგრამ სტალინი ამის თაობაზე დუმს, და დუმს სრულიად არა შემთხვევით: ლენინისა და კრუჰსკაიას არქივებში კობას საპასუხო წერილი არ არის. თუ დაუეშვებთ, რომ იგი პოლიციამ დააკავა, მისი ასლი აუცილებლად შემოინახებოდა პოლიციის ჟანდარმერიის საქალაქდებებში და დიდი ხანია გამოქვეყნებული იქნებოდა საბჭოთა პრესაში. დაბოლოს, საქმე არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა შემოფარგლულიყო ერთი წერილით. ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატისათვის არ შეიძლებოდა დიდად ძვირფასი არ ყოფილიყო პარტიის ბელადთან მუდმივი კავშირი;” “თავის მხრივ, ლენინი ძალიან აფასებდა რუსეთთან კავშირს და აკურატულად პასუხობდა

ყოველ წერილს. თუმცა, ლენინსა და კობას შორის არავითარი კორესპონდენცია არ წარმოებულა. ამ მონათხრობში ყველაფერი იწვევს გაოგნებას, გარდა მისი მიზნისა.¹² (სხვათა შორის, ლ. ტროცკი იმასაც მიუხედავად სტალინს, რომ პირველი შეხვედრისას იგი გააოცა ლენინის ჩია ტანმა. შეგახსენებთ ამ მოგონებას: “პირველად ლენინს 1905 წლის დეკემბერში შეხვდით ბოლშევიკების კონფერენციაზე ტამერფორსში (ფინეთში). მე ვიმედოვნებდი, რომ ენახავდი ჩემი პარტიის მთის არწივს, დიდ ადამიანს, დიდს არა მხოლოდ პოლიტიკურად, არამედ, თუ გნებავთ, ფიზიკურადაც, რადგან ლენინი ჩემს წარმოდგენაში გოლიათ, ბრგე და წარმოსადგე ადამიანად მეხატებოდა. როგორ გამიცრუვდა იმედი, როდესაც დავინახე სრულიად ჩვეულებრივი ადამიანი, შუათანაზე დაბალი, რომელიც არაფრით, სრულიად არაფრით არ განსხვავდებოდა ჩვეულებრივ მომაკვდავთაგან.”¹³ ამით, ტროცკის მიხედვით, სტალინი თავის თავზეც მიანიშნებდა (გარეგნობით “ბელადი” სულაც არ იყო ჩემზე უკეთესი).

საერთოდ, ცნობილია ლევ ტროცკის მოჭარბებული სუბიექტივიზმი სტალინის ბიოგრაფიის წერისას, მაგრამ აღნიშნულ შემთხვევაში იგი უთუოდ მართალი იყო, რაც, თავის მხრივ, მიუთითებს მის გონებაგამჭრიახოებაზე, ბევრი ისტორიკოსისათვის (მით უმეტეს საქართველოში!) მიუწვდომელი რომ აღმოჩნდა.

ცნობილი (ჩემი შეხედულებით, დიდად ობიექტური) ამერიკელი სტალინოლოგი რობერტ თაკერი თავის წიგნში “სტალინი. გზა ხელისუფლებისაკენ. 1879-1929. ისტორია და პიროვნება” ასევე სექპტიკურად უყურებდა ი.სტალინის მონათხრობს. იგი წერდა, რომ კრემლის კურსანტებისათვის სტალინის მიერ მოთხრობილ ისტორია აშკარად დაუჯერებელია.¹⁴ ამერიკელი ისტორიკოსი აღნიშნავს; “მოცემულ ისტორიაში ფაქტები შეზავებულია გამონაგონთან. ჯულაშვილს არ შეეძლო, გაეგზავნა წერილი საზღვარგარეთ და იქიდან მიეღო პასუხი დროის იმ მოკლე მონაკვეთში, რომელიც მან ნოვია უდაში გაატარა, ხოლო მეფის ადმინისტრაციას ჩვეულებად როდი ჰქონდა გადასახლებულთათვის წინასწარვე შეეტყობინებინა თუ, სახელდობრ რომელი დასახლებული პუნქტი იყო

განსახლებული გადასახლების ადგილად.“¹⁵ რობერტ თაკერისვე მიხედვით, “მეორე მხრივ, ჯულაშვილმა 1904 წლის ოქტომბერში ქუთაისიდან ნამდვილად გაუგზავნა ლაიფციგში მცხოვრებ თავის მეგობარ დავითაშვილს წერილი ლენინის შესახებ აღფრთოვანებული გამოხმაურებით. როგორც ცნობილია, ლენინმა, მართლაც, უპასუხა (მას შემდეგ რაც დავითაშვილმა გადაუგზავნა ჯულაშვილის წერილი), უწოდა რა თავის გზავნილში ქუთაისელ კორესპონდენტს (ე.ი. სტალინს-გ.ყ.) “მგზნებარე კოლხიდელი.”¹⁶ მაგრამ, როგორც ვიცით, სტალინმა დავითაშვილის აღნიშნული წერილი გაუგზავნა სტალინის პირველი გადასახლებიდან გამოქცევის შემდეგ, 1904 წლის ოქტომბერში, ე.ი. საქმე გვაქვს აშკარა მონაწილესთან, რაც თაკერმა კარგად შეამჩნია.

სტალინისეული მისტიფიკაცია მომდინარეობდა ერთი სინამდვილისმიერი მომენტიდან. იმავე რობერტ თაკერის მიხედვით, არსებობს შინაარსით მსგავსი ლენინისეული წერილი, თუმცა, იგი მიმართული არ ყოფილა პირადად ჯულაშვილისადმი. საქმე ეხება ლენინის ბროშურას “წერილი ამხანაგს ჩვენი ორგანიზაციული ამოცანების შესახებ,” რომელიც პექტოგრაფზე იყო დაბეჭდილი ციმბირის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის მიერ 1903 წლის ივნისში და რომელიც ბრუნვაში მიმოიქცეოდა იმ წლების პოლიტიკურ პატიმართა შორის, სწორედ იმ დროს, როდესაც ჯულაშვილი გზაში (ირკუტსკისა და ნოვაია უდასაკენ) იმყოფებოდა.“¹⁷ მის შესახებ ლენინი წერდა: “წერილი ამხანაგისადმი“ დაიწერა, თუ მეხსიერება არ მღალატობს, 1902 წლის სექტემბერში. თავდაპირველად ის ხელიდან ხელში გადადიოდა ასლების სახით და ერცეულდებოდა მთელს რუსეთში, როგორც ისტორიულ ორგანიზაციულ შეხედულებათა გადმოცემა. შემდეგ ციმბირის კავშირმა გასული წლის (1903-გ.ყ.) ივნისში გადაბეჭდა ეს წერილი და გაავრცელა ფრიად მნიშვნელოვანი რაოდენობით“¹⁸. სხვათა შორის, ასრი რომ სტალინის წერილში საუბარი იყო სწორედ ამ დოკუმენტზე, პირველად გამოსთქვა ინგლისელმა ისტორიკოსმა ბერტრამ ეულფმა 1948 წელს დაბეჭდილ წიგნში “სამნი, ვინც რევოლუცია მოახდინა. “მაგრამ, როგორც დავინახეთ, ლენინისეული ოპუსი პირადად სტალინს კი არ ეხებოდა, არამედ

რუსეთელ სოციალ-დემოკრატ თანამოაზრეებს და გაგზავნილი იყო უფრო ადრე, ვიდრე ამის თაობაზე სტალინი კრემლის სამხედრო კურსანტებს მოუთხრობდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ მ. დავითაშვილისადმი 1904 წლის ოქტომბერში გაგზავნილ წერილში ი. ჯუღაშვილი უკანასკნელს ასე სწერდა: "...არ დაგავიწყდეს და ამ პიროვნების ხელით გამომიგზავნე ბროშურა "წერილი ამხანაგისადმი." აქ იგი ბევრს წაკითხული არ აქვს." "ამ შემთხვევაში, ცხადია, იგულისხმება ლენინისეული ხსენებული ცირკულიარი, რომელიც შესაძლებელია მან ციმბირში ყოფნისას, 1903 წლის დეკემბერში, მიიღო.

რუს ისტორიკოსთაგან, რამდენადაც ვიცით, სტალინისეული მონაყოლის სიყალბე პირველმა აჩვენა. დ.ნ. კოსტიშინმა სპეციალურ სტატიაში "მცირე წერილი სიცრუის უზარმაზარი ფაბრიკიდან (ლენინის სტალინისადმი ფალსიფიცირებული მიმოწერის ისტორიისათვის)"²⁰. ავტორი ძირითადად სჯერდება ლევ ტროცკის არგუმენტებს წერილის თაობაზე.

უდვარდ რაძინსკი წიგნში "სტალინი" (მოსკოვი, 1997), აღნიშნავდა: "გადასახლებაში იგი (სტალინი-გ.ყ.) იღებს წერილს ღმერთისაგან – ტროცკი ირონიულად განმარტავდა, რომ ეს იყო ზოგადი ცირკულარული წერილი. მას ლენინის ხელმოწერით პირის გადაღებით კრუპსკაია უგზავნიდა რევოლუციის ყველა მომხრეს. მაგრამ გულუბრყვილო აზიატკა (!) ეს არ იცოდა – იგი ბედნიერი იყო: ღმერთმა იგი შეამჩნია! მან დაიხსომა ეს დღე და ჩართო იგი თავის ყველა ბიოგრაფიაში".²¹

რუსი ისტორიკოსი ალექსანდრ ოსტროვსკი წერს, რომ 1904 წლის შემოდგომაზე იოსებ სტალინმა გაიგო მიხეილ დავითაშვილის ლაიფციგის მისამართი, სადაც, არაუგვიანეს 1904 წლის 30 სექტემბრისა მან ქუთაისიდან ლენინს პირველი წერილი გაუგზავნა.²² მისი შეხედულებით, "ეს წერილი წარმოადგენს ინტერესს ორი მიმართებით. ერთი მხრივ, იგი გვიდასტურებს ი.ბ. ჯუღაშვილის ჩვენთვის პირველ ცნობილ კონტაქტებს ემიგრაციასთან, ხოლო, მეორე მხრივ, საინტერესოა იმით, რომ იგი ცნობილი გახდა ე.ი. ლენინისათვის და ამგვარად მოხდა მათი დაუსწრებელი გაცნობა. მოგვიანებით ი.ბ. სტალინმა ეს ეპიზოდი გადასწია ერთი წლით წინ, ფერადოვნად აღწერა

რა თუ როგორ დაუკავშირდა წერილით უშუალოდ ვ.ი. ლენინს ციმბირის გადასახლებიდან და მიიღო მასზე პასუხი.²¹

აღნიშნულ რუს ისტორიკოსთაგან განსხვავებით, საკითხთან დაკავშირებით ორგოფული პოზიცია უკავია სტალინის შესახებ დილოგიის ქართველ ავტორს, ალექსანდრე დაუშვილს. მისთვის მთავარი ამოსავალი პუნქტი გახლავთ შემდეგი: “ბოლო დროის გამოკვლევები უარყოფენ ტროცკის მეორე თეზისს - გადასახლებულებმა წინასწარ არ იცოდნენ, თუ სად იქნებოდნენ გადასახლებულნი.” ალ. ოსტროვსკი ამტკიცებს, რომ როგორც კი იუსტიციის სამინისტრომ შეატყობინა კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მთავარმმართველს იბ. ჯუგაშვილის ირკუტსკის ოლქში გადასახლების შესახებ, იგივე შეტყობინება გაეგზავნა ირკუტსკის სამხედრო გუბერნატორს. ეს დოკუმენტი აღმოჩნდა და ის თარიღდება 1903 წლის 28 აგვისტოთი.²² აქედან ასეთი კეთდება დასკვნა: “ისე, რომ სოსო ჯუგაშვილისათვის გადასახლების მარშრუტი ცნობილი იყო და ამის შესახებ მეგობრისათვის მისი შეტყობინება წინასწარ შეეძლო.”²³ მაგრამ, თავის მხრივ, საიდან შეეძლო ამის თაობაზე გაეგო იოსებ ჯუღაშვილს? მაინც რატომ შეატყობინებდნენ ამას ხელისუფლების წარმომადგენლები?

ავტორი ეხება დავით სულიაშვილის ერთ საგაზეთო მოგონებას, რომელიც 1940 წლის 17 ნოემბერს დაიბეჭდა გაზეთ “კომუნისტში” და წერს: “დავით სულიაშვილის ამ მოგონებას, რა თქმა უნდა, პიროვნების კულტის პერიოდის რედაქტორის კვალი აშინევია. შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ ის პოლიტიკური დაკვეთით არის დაწერილი.”²⁴ მაგრამ, მეორე მხრივ, “პოლიტიკურ დაკვეთას მოვლიანად გამორიცხავს დავით სულიაშვილის მიერ მოყვანილი თარიღი, რომელიც არ ემთხვევა იბ. სტალინის მოგონებაში მითითებულ თარიღს. სტალინი ამტკიცებს, რომ მან ლენინის წერილი ციმბირში გადასახლების დროს, 1903 წელს, მიიღო, ე.ი. 26 ნოემბრიდან—5 იანვრის შუალედში.”²⁵

ასეთი შენიშვნის გაკეთებისას ალ. დაუშვილი მართალია, მაგრამ რა ლოგიკურ საფუძველზე კეთდება ამგვარი დასკვნა: “ამრიგად, შეიძლება დავეთანხმოთ იმ მოსაზრებას, რომ სოსო ჯუგაშვილის წერილი ლაიფციგიდან მართლაც გადაეგზავნა ვლადიმერ ლენინს. ისიც დასაჯერებელია, რომ მ.დავითაშვილმა ლენინის საპასუხო წერილი თვითონ ჩამოიტანა საქართველოში

და გადასცა ადრესატს.“²⁸ ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, დავით სულიაშვილის მოგონებებით მსგავსი რამ არ მტკიცდება.

თავად ავტორი განაგრძობს: “ჩვენი აზრით, მთელ ამ ისტორიაში მთავარია წერილის არსებობის ფაქტი და შემდეგ – გარკვეული მნიშვნელობა დროსაც ენიჭება.“²⁹ თავის მხრივაც, “ტროცკი ამტკიცებს, რომ სტალინი ამ შემთხვევაში შეიძლება საუბრობდეს სწორედ იმ ხანებში ნ.კ.კრუჰსკაიას მიერ დაგზავნილ ლენინის საპროგრამო თეზისებზე, რომელიც სოსო ჯუგაშვილის ხელშიც აღმოჩნდა.“³⁰ კელაე აშკარად თვალშისაცემია ალ. დაუშვილის დასკვნა: “ეს მტკიცება არ უნდა იყოს მთლად უსაფუძვლო. მაგრამ არც ლენინის სოსოსადმი (!) გაგზავნილი პირადი წერილი უნდა გამოირიცხოს მხედველობიდან. უბრალოდ, 20 წლის შემდეგ სეპირ მოგონებაში შეიძლება ეს ორი ფაქტი სტალინმა გააერთიანა და საჭირო თარიღიც (!) დაუსვა – 1903 წელი.“³¹

ჩვენი შეხედულებით, ავტორს იმდენად ღოგიკა კი არ ღალატობს, რამდენადაც დღევანდელი გაბატონებული კონიუნქტურისადმი ერთგულება, რომლის მიხედვითაც, სტალინის სახე გაიდევალეზულად აღიქმება და მის მხრივ ისტორიის ფალსიფიკაცია აბსოლუტურად გამოირიცხება.

სპეციალურად შეეჩერდებით დავით სულიაშვილის გასკოთ “კომუნისტში” დაბეჭდილ მოგონებაზე. აქ ვკითხულობთ: “1904 წლის ზაფხული თუ შემოდგომა იყო (ამ შემთხვევაში ჩვენთვის წელიწადის დროს არ აქვს მნიშვნელობა, მთავარია 1904 წლის აღნიშვნა–გ.ყ.), აღარ მახსოვს, ქუჩიდან სტვენა შემომესმა. გავაღე ფანჯარა, გადავიხედე–მიხეილი დავითაშვილი დგას, ხელში პაკეტი უჭირავს, იცინის და მეძახის: “ჩამოდი ჩქარა, ჩამოდი! რამე უნდა გახარო!

კიბე ჩავირბინე.

–გაიგე? სოსო გადასახლებიდან გამოქცეულა!..

–მართლა?

აი, წერილი! წაიკითხე.

მე წერილს ვკითხულობ, ის კი გაიძახის:

ხედავ, როგორ გარკვეულად სვამს საკითხებს, როგორ უახლოვდებიან ერთმანეთს ლენინისა და მისი აზრები! ისე მსჯელობს, თითქოს ქენევაში ყოფილიყოს და კამათებს

დასწრებოდეს... ეი! რა ბიჭია, რა ბიჭი! რა ძლიერ შეუყვარებია ლენინი! მთის არწივიაო, აი ასე უწოდებს. ეს წერილი უთუოდ უნდა გადაეუგზავნო ლენინს ჟენევაში, უსათუოდ.

გადაეუგზავნეთ კიდევ! ლენინისგანაც მალე მივიღეთ პასუხი, რომელშიც ის სოსოს მგზნებარე კოლხიდელს უწოდებდა. ეს კიდევ სოსოს გადაეუგზავნეთ;“ “ასე შეხედნენ და წერილობით გაიცნეს პირველად ერთმანეთი ორმა დიდმა ბელადმა.“²²

მაგრამ ი. სტალინისადმი მიძღვნილი ეს პანეგირიკი ხომ თავდაყირა აყენებს სტალინის მონათხრობს— აღწერილ ამბავს სინამდვილეში ადგილი ჰქონდა 1904 წელს, ნოვაია უდადან სტალინი გამოქცევიდან რამოდენიმე თვის შემდგომ პერიოდში! მაგრამ საბჭოური ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში შიშით გათანგულ საზოგადოებაში ამ ელემენტარული შეუსაბამობის გაგება-გაცნობიერება, ჩანს, დიდად გაძნელებული იყო.²³

ახლა ენახოთ, თუ როგორ აღწერს ჩვენთვის საინტერესო ამბავს დ. სულღიაშვილი 1966 წელს დასტამბულ მოგონებათა წიგნში “დღენი ჩემი ცხოვრებისა“. აქ იგი არაფერს ამბობს სტალინის მიერ ლაიფციგში და აქედან ნოვაია უდაში გაგზავნილი წერილების შესახებ. 1904 წლის დათარიღებით კი ავტორი გვამცნობს შემდეგს: ლაიფციგში შეხვედრისას დ. სულღიაშვილს სტეფან შაუმიანისთვის უკითხავს:

“— ხომ არ იცი, სად არის ახლა სოსო?

— გადასახლებიდან გამოიქცა და ახლა თბილისში უნდა იყოს.

— წერილი ხომ არ მიგიღიათ მისგან?

— როგორ არა, სულ ახლახანს მივიღეთ მისგან წერილი და ლენინს გადაეუგზავნეთ.“²⁴

ე.წ. ლაიფციგის ჯგუფში შედიოდა გერონტი ქიქოძეც, მაგრამ ჩვენითვის საინტერესო საკითხის თაობაზე თავის “მოგონებებში“ (გამოქვეყნდა 1956 წელს) იგი არაფერს გვეუბნება, მაგრამ შესაბამისი პერიოდის განმავლობაში დაბეჭდილი წერილების თაობაზე იგი შენიშნავდა:“ ეს წერილები, რასაკვირველია, მოუემწიფებელი პოლიტიკური გონების ნაყოფს წარმოადგენდა.“²⁵ იგივე უნდა დავასკვნათ, ცხადია, ამ სერიოზული ქართველი მოაზროვნის ე.წ. ლაიფციგურ ჯგუფში ყოფნაზეც.

დაბოლოს, ერთ გარემოებაზე შევსწავდებით. ჩვენ მიერ უკვე

ნახსენებმა ისტორიკოსმა ალექსანდრ ოსტროვსკიმ ჩეხეთის საინტერესო საკითხზე ფრიად მნიშვნელოვანი დოკუმენტები აღმოაჩინა. თურმე, როდესაც სტალინი 1908 წელს (25 მარტს) ბაქოში დააპატიმრეს, შემდგომ დღეებში მას ჟანდარმერიისათვის ასეთი ჩვენება მიუცია: “1904 წელს, სამთარში, მე გადასახლების აღგილიდან მივიმალე. იქიდან გავემგზავრე ქ. ლაიფციგში, სადაც გავატარე 11 თვე;” სხვა შემთხვევაში “პასუხობდა რა კითხვებზე “იყო თუ არა საზღვარგარეთი?”—ი.ბ. ჯულაშვილმა სავსებით კატეგორიულად განაცხადა: “არ ეყოფილვარ.” ოქმში ეს სიტყვები ფრჩხილებშია მოთავსებული, ხოლო გვერდით კი დაწერილია: “ლაიფციგში—1904 წელს,”¹ “სხვა კითხვაზე: “იყო იგი საზღვარგარეთი?”—ი.ბ. ჯულაშვილმა უპასუხა: “ლაიფციგში 1904 წელს, რათა დავმაღულიყავი დევნისაგან.”²

აღ. ოსტროვსკი დასძენს: “თვალში საცემია კიდევ ერთი დეტალი. სიტყვების შემდეგ: “მე მეტის არაფრის ჩვენება არ შემიძლია—“ნათქვამია: “ლაიფციგიდან მე დაებრუნდი 17 ოქტომბერს უმაღლესი მანიფესტის შემდეგ. ლაიფციგში ვცხოვრობდი ერთ წელზე მეტ ხანს.”³ ჩანს, ი.ბ. ჯულაშვილის ჭკუით, ჯულაშვილი ატყუებდა ჟანდარმერიას, თითქოს 1904-1905 წლებში უცხოეთში ყოფნის წყალობით მას რუსეთში, კერძოდ, საქართველოში ან ბაქოში, პოლიტიკური არაფერი დაუშავებია.

როგორც იტყვიან, კომენტარები ზედმეტია!

ყოველივე ზემოაღნიშნულის ფონზე კიდევ ერთხელ ერწმუნდებით ი. სტალინის ხასიათის ერთ-ერთ ნიშანთვისებაში—ტყუილისადმი მიდრეკილებაში, რაც მსოფლიო სტალინოლოგიაში კარგა ხანია ცნობილია. უცნობი ეს მხოლოდ ქართული ისტორიოგრაფიისა და, საერთოდ, ქართული ცნობიერებისათვის გახლავთ, რაც, თუ ცივილიზებულ ერად ვრაცხთ თავს, ყოველად შეუწყნარებელია.

¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 6, 1949, გვ. 62-63.

² იხ. ტ. I, მოსკოვი, 1970, გვ. 518.

³ იხ. მისი “Справку”, М, 1936, გვ. 16-17.

⁴ იხ. “ჩაკლული სული”, თბილისი, 1991, გვ. 100.

⁵ იქვე.

⁶ დასახ. ორგანო, გვ. 163.

⁷ იქვე, გვ. 16.

⁸ დასახ. კრებული, გვ. 193.

⁹ იქვე, გვ. 194.

¹⁰ იხ. ავტორის "Самый" (რუსული გამოცემა), т. 1, გვ. 80.

¹¹ იქვე.

¹² იქვე, გვ. 79-80.

¹³ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 6, გვ. 64.

¹⁴ იხ. წიგნის რუსული თარგმანი, გვ. 121.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ დასახ. წიგნი, გვ. 121.

¹⁸ ვ. ი. ლენინი, თხზულებათა სრული კრებული, V გამოცემა, ტ. 7, გვ. 148. შევნიშნავთ, რომ იგი სათაურით "წერილი ამხანაგს. ჩვენი ორგანიზაციული ამოცანების შესახებ" დაიბეჭდა კენევაში 1904 წელს.

¹⁹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 60.

²⁰ Журнал "Кентавр, М., Май - Июнь, 1992.

²¹ იქვე, გვ. 58.

²² იხ. ავტორის "Кто стоял за спиной Сталина?", М.-Л., 2002, გვ. 222.

²³ იქვე.

²⁴ იხ. ავტორის "სოსო ჯუგაშვილის ამბავი", წიგნი მეორე, კობა, თბილისი, 2004, გვ. 166.

²⁵ იქვე.

²⁶ იქვე, გვ. 167.

²⁷ იქვე, გვ. 168.

²⁸ იქვე.

²⁹ იქვე.

³⁰ იქვე.

³¹ დასახ. წიგნი, გვ. 168.

³² იხ. "კომუნისტის" დასახ. ნომერი.

³³ გახეო "ზარია ეოსტოკა"-ს 1947 წლის 5 აპრილს გამოქვეყნებულ წერილში "რევოლუციის რაინდი" ავტორი - გ. პარკაძე წერდა, რომ მიხეილ დავითაშვილი 1903 წელს უცხოეთში, სახელდობრ, კენევაში(?) გაემგზავრა, სადაც გაეცნო ლენინს. "იგი ხშირად იმყოფებოდა ვ.ი. ლენინთან და მასთან საუბრებში უყვებოდა საქართველოში და კავკასიაში წარმოებული პარტიული მუშაობის შესახებ, უყვებოდა სტალინსუკ." თანაც სტალინი მიხეილ დავითაშვილის (დაიბ. 1877 წ.) უფროს მეგობრად ცხადდებოდა. როგორც ვხედავთ ამ და მსგავს შემთხვევებში საისტორიო წყაროები, ფაქტები არაფერს ნიშნავდა. მიუხედავად ამისა, სტატიაში მაინც აღნიშნულია: "1904 წლის შემოდგომაზე, ლაიფციგში ყოფნისას, მიხეილ დავითაშვილმა მიიღო ამხ. სტალინისაგან ქუთაისიდან გამოგზავნილი წერილი... მიხეილ დავითაშვილი ამხ. სტალინის წერილებს ლენინს უგზავნიდა." ესე-ს III

ტომში (გამოცა 1978 წელს) გკითხულობთ, რომ მიხეილ დაეითა შეილი
საზღვარგარეთ გაემგზავრა 1903 წელს და ამავე პერიოდშიდანვე
შედიოდა ლაიფციგის ჯგუფში (გვ. 338).

³⁴ გვ. 58

³⁵ გვ. 112.

³⁶ "Кто стоял за спиной Сталина?", М.-Л., 2002, გვ. 292

³⁷ იქვე, გვ. 293.

³⁸ იქვე.

“ახალი 7 დღე”, 15-21 ივლისი, 2005 წ.

ისევ “ბელადის” ცრუპენტელოგის შესახებ ანუ “აფხაზური” ნოველა სტალინზე

1934 წელს სოხუმში რუსულ ენაზე აფხაზეთისათვის ძალზე დიდი ტირაჟით (20 000 ცალი) გამოვიდა წიგნაკი “სტალინი და ხაშიმი.” იგი მომდევნო წლის დასაწყისში მოსკოვშიც დაიბეჭდა უზარმაზარი (50 000) ტირაჟით. ცხადია, იოსებ სტალინს ძალიან მოსწონებია იგი, შეუქია არა მარტო წიგნაკის რედაქტორი და წინასიტყვაობის¹ ავტორი – აფხაზეთის ასსრ-ის იმჟამინდელი “პრესიდენტი” ნესტორ ლაკობა, არამედ ლაზარ კაგანოვიჩიც, რომელსაც დასაბეჭდად კარგი ქაღალდი უზრუნველუყვია.² მეტიც, ვფიქრობთ წიგნაკი “ბელადის” შექვეითით იქნა შედგენილ-გამოცემული, რითაც ხელი ეწყობოდა მისი კულტის დანერგვა-გავრცელებას.

წიგნაკი ეხება “ხალხთა დიდი ბელადისა” და უბრალო აფხაზი გლეხკაცის ხაშიმ სმირბას (ცხოვრობდა აჭარაში, სოფელ მახმუდიაში, ბათუმის მახლობლად) “მეგობრობას”. ერთი შეხედვით თითქოს ისე ჩანს, რომ “სტალინი და ხაშიმი” არაა მხატვრული ნაწარმოები და მთლად ისტორიული ხასიათისაა. თუ ასეა, მაშინ საეცებით ბუნებრივია დაისვას კითხვა: მაინც რა საისტორიო წყაროებზე დაყრდნობით არის წიგნაკი დაწერილი. აქედან გამომდინარე, რამდენად სარწმუნოა მასში მოტანილი ფაქტები? თვითონ ხაშიმი, როგორც ჩანს, გარდაცვლილა 1917 წლის მომდევნო ახლო ხანებში. ორჯერ არის მოხსენიებული მისი შვილი ხემდი, რომელსაც მამა აბარებს თეაღის ჩინივით გაუფრთხილდეს არაღვგალური სტამბის ნივთებს, რომლებიც მას “ქვირფას სოსოს” აგონებს. სიმშარი კი, ასევე მისი “სოსოსათვის” მოყოლილი ამბავი, ხაშიმს თითქოს გადაუცია მტკირთავე მუსტაფა აცანბასათვის. თვითონ ნ. ლაკობა მოთხრობილი ამბის დროს ცხრა წლისა გახლდათ და თანაც მასთან არავითარი შეხება არ ჰქონია. გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ნ. ლაკობას და წიგნაკის შემდგენელ ანონიმ ჟურნალისტს თუ მწერალს არ უცდიათ მოკებნათ სხვა თვითმხილველები და სათანადო საისტორიო დოკუმენტები.

(ცხადია, ამგვარ წყაროთმცოდნეობით ბასაზე ისტორიო-

გრაფიული ნაშრომი ვერ დაიწერებოდა და ამდენად წიგნაკი “სტალინი და ხაშიმი” კრიტიკულად მოაზროვნე ისტორიკოსებში კანონზომიერ უნდობლობას იწვევს. მაგრამ ოპუსისადმი ინტერესი ძლიერდება შემდეგი გარემოების გამო.

2004 წელს გამოქვეყნდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ყოფილი პირველი მდივნის (1938-1952 წლებში) კანდიდ ჩარკვიანის მოგონებების წიგნი “განცდილი და ნააზრევი”, რომელშიც მოთხრობილია შემდეგი: “სტალინის მოღვაწეობის ბათუმისა და გურიის პერიოდებზე საუბრისას გამახსენდა, რომ ნესტორ ლაკობას 30-იანი წლების დამდეგს გამოსულ ბროშურაში “სტალინი და ხაშიმი” ერთი უცნაური ამბავი იყო მოთხრობილი. ბათუმის ახლომდებარე სოფელ მაჰმუდიას მცხოვრებ გლეხ ხაშიმ სმირბას, რომლის სახლშიც სტალინმა და მისმა დამხმარე სოციალ-დემოკრატმა მუშებმა სტამბა გამართეს, ეგონა, რომ ეს ახალგაზრდები ყალბი ფულის დაბეჭდვასა და გამოშვებას ფიქრობდნენ. –მართლა ასე იყო, ამხანაგო სტალინ, თუ ბროშურის ავტორმა ამ ამბით თავისი ნაშრომი შეაღამაზა? –შევეკითხე ი. სტალინს. “ლაკობას არაფერი გამოუგონია, –მიპასუხა ი. სტალინმა, –ნამდვილად ასე იყო. საერთოდ, ლაკობას ბროშურა ჩემს ნაამბობზეა აგებული. ბათუმში 1901 წლის ნოემბერში ჩავედი. თავიდანვე გადაწყვეტილი მქონდა სტამბა დამეარსებინა. ეს დიდად შეგვიწყობდა ხელს მუშაობაში. ერთხანობაზე ჩვენი წრის წევრის სილიბისტრო ლომიჯარიას ბინაში ეცხოვრობდი. იქ, ჩემს ოთახში, დავიწყეთ სტამბის მოწყობილობის დადგმა, მაგრამ მალე დავრწმუნდი, რომ ამ სახლში დარჩენა საშიში იყო. მაშინ წრის წევრებმა ილარიონ დარახველიძემ და ივლიანე შაფათაევამ ჩემთვის ბინა ქალაქის იმ უბანში გამოძებნეს, რომელსაც ჭაობს (უნდა იყოს “ჭაობა” –გ.ყ.) ეძახდნენ. ახალ ბინაში მე და ასოთამწყობმა გ. თელიამ სტამბა ავაშუშავეთ და დავიწყეთ პროკლამაციების ბეჭდვა, მაგრამ 9 მარტს, მუშათა დემონსტრაციის დახვერეთის შემდეგ, პოლიციამ გააძლიერა ზეერვა (!) და აშკარა გახდა, რომ მან ჩვენი სტამბის ადგილსამყოფელსაც მიაგნო. გადაწყდა სტამბის სასწრაფოდ სხვაგან გადატანა. ბინის გამონახვა სილიბისტრო ლომიჯარიას დაეკისრა. მან სოფელ მაჰმუდიაში მოძებნა ხანში შესული

აფხაზი გლეხი ხაშიმ სმირბა, რომელსაც რევოლუციისა არაფერი ესმოდა, მაგრამ პატიოსან და სანდო კაცად იყო ცნობილი. სმირბა ყველაფერზე დათანხმდა. სტამბის გადატანაშიც დაგვეხმარა. სმირბა ხედავდა, თუ როგორ ჩაუშუხლავად ემუშაობდით მე და თელია სტამბის გასამართავად. შემდეგ ისიც ნახა, რომ ჩვენ რაღაც ქაღალდები დაებეჭდეთ. აიღო, ხელში გადააბრუნ-გადმოაბრუნა და იმედგაცრუებული კაცის ტონით გვითხრა: —ეს რაა, წილებზე ფეხს ამისთვის იდგამდით? —ხაშიმი გამოგვიტყდა, რომ ის დარწმუნებული ყოფილა, ჩვენ ყალბი ფულის გამოსაშვებად ემზადებოდით. —მეგონა, როგორმე მეშველებოდა, ამ ქაღალდის ნაკუწებს კი რაში გამოვიყენებთო, —თქვა გულდაწყვეტილმა ხაშიმმა.

მე მას აეუხსენი, თუ რას წარმოადგენდა ჩვენს მიერ გამოშვებული ქაღალდის “ნაკუწები”, ვუთხარი, რომ ჩვენ ყალბისმქმნელები კი არა, რევოლუციონერები ვართ, მეფე უნდა ჩამოვაგდოთ, ხალხი გავათავისუფლოთ, გლეხს მიწა მიეცეთ, მანიაშეეგებს და როტშილდებს ქარხნები ჩამოვართვათ და მშრომელებს დაეუბრუნოთ. ხაშიმი ამ აგიტაციით (!) რევოლუციონერი არ გამხდარა, მაგრამ ისე დაგვიახლოვდა, რომ ჩვენ მას პროკლამაციების და ფურცლების ბათუმში ჩატანა და დანიშნულებით გადაცემა დაევალებოდა. ხაშიმს ძალიან ხშირად ქალაქში გასაყიდად ხილი და ბოსტნეული მიჰქონდა. ვაშლთან, მსხალთან, კომბოსტოს თავებთან ერთად ის ჩვენი სტამბის კარგად შეხვეულ პროდუქტსაც ჩაიდებდა და გზას გაუდგებოდა. ვინ იფიქრებდა, რომ ამ მოხუც დარბაისელ მუსულმანს არალეგალური ლიტერატურა გადაჰქონდა. ამიტომ ხაშიმს “ჩაეარდნა” არ ჰქონია.”

აი თურმე რა ყოფილა ის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, რაზედაც დაფუძნებით ნესტორ ლაკობამ და ანონიმმა ჟურნალისტმა თუ მწერალმა წიგნაკი “სტალინი და ხაშიმი” გამოაცხვეს. ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, თუ რა არის ი. სტალინის ნაამბობში სანდო, რაციონალური მომენტი (უწინ რომ “რაციონალურ მარცვალს” ეძახდნენ). მანამდე კი თვალი გავადვენოთ თავისებურ აფხაზურ ნოველას, რომელიც იმ პერიოდის სოციალისტური რეალიზმის სტილშია (განსაკუთრე-

ბით საბჭოთა კინოს რომ “უხდებოდა”) დაწერილი.

ცნობილი ისტორიული ფაქტების, განსაკუთრებით 1902 წლის 9 მარტს ბათუმში მუშათა დემონსტრაციის დახვედრის შემდეგ, წიგნაკში საუბარია არალეგალური სტამბის სოფელ მახმუდიაში, ასლან სმირბას სახლში მყისვე გადატანისა და იქ ამუშავების ამბავი. მასში ვკითხულობთ: “და აი, ერთხელ, საღამოს, როცა ამხ. სოსო სახლში (ე.ი. ხაშიმისა—გ.ყ.) იყო, ხაშიმთან მოვიდა რამდენიმე აფხაზი და აჭარელი(!). ილაპარაკეს მეურნეობაზე, სურსათზე, სიძვირეზე, იმაზე, რომ მათ ცოტა ფული აქვთ და როდესაც ეს თქვენს, ამხ. სოსოს მაშინვე დაუსვეს პირდაპირი კითხვა: —მოისმინე, სოსო! შენ კარგი კაცი ხარ და კარგ საქმეს აკეთებ. და ვგრძნობთ, რომ ჩვენ, ღარიბ-ღატაკებს მალე შენგან უეჭველად გაგვეწევა დახმარება. აი შენ მთელ ღამეებს ასწორებ, ბეჭდავ, შედეგები კი რატომღაც არ ჩანს. ბოლოს და ბოლოს, როდის აამოქმედებ საკუთარ ფულს? სოსო დიდხანს გაჩუმებული შესცქეროდა გლეხებს სახეში და შემდეგ მათ უთხრა:

—აი რა, მოხუცებო! მე სულაც არ ვარ ყალბი ფულის მჭრელი და არავითარ ყალბ ფულს არ ვაკეთებ. დაგეხმაროთ კი თქვენს სიღატაკეში, მძიმე მდგომარეობაში ნამდვილად მსურს, მაგრამ არა ისეთნაირად, თქვენ რომ ფიქრობთ. მე ებეჭდავ არა ფულს, არამედ პროკლამაციებს, რომლებშიც ვწერ იმაზე, თუ როგორ გაჭირვებულად ცხოვრობთ და როგორ უნდა გამოვასწოროთ ეს უბედურება. მე მინდა, რომ თქვენ მუშებთან ერთად გადმოაგდოთ მეფე მისი მაღალი სავარძლიდან და შეჰქმნათ საკუთარი ხელისუფლება იმისათვის, რომ თვითონ შეგეძლოთ იყოთ განმკარგულებელი საკუთარი ცხოვრებისა და შრომისა.”⁴⁴

ამას მოსდევს სცენა, რომელიც ჩვენს დღევანდელ სტალინისტ-კომუნისტებს გულს ძლიერ აუჩუყებს: “მოხუცები სდუმდნენ. ისინი ერთმანეთს შეჰყურებდნენ და გრძნობიერად გებულობდნენ მუნჯ კითხვებს, რომლებსაც ერთმანეთს მხოლოდ თვალებით უსვამდნენ. შემდეგ კი იქ მყოფთაგან ყველაზე ხნიერმა სთქვა: —კარგი სოსო! ის საქმე, რასაც შენ აკეთებ, ჩვენთვის უცხო არაა. ყალბი ფულის კეთებაში ჩვენ, რასაკვირველია, არ დაგეხმარებოდით, ვინაიდან ფულის

უკიდურესი საჭიროების გარდა, ჩვენ მისი არაფერი არ გაგვიგება. მაგრამ აი, როდესაც შენ ამბობ, რომ მეფე ხელს გეიშლის კარგად ვიცხოვროთ, აქ ჩვენ ბევრი რამ გვესმის და ახლა ყოველი ჩვენგანი შენი არც თუ ისეთი ცუდი დამხმარე იქნება. დღევანდლამდე მხოლოდ ხაშიმი გპალაუდა. დღეიდან კი რაც ძალა და უნარი გვექნება, ჩვენ ყველანი დაგიფარავთ შენ შენს სამუშაოსთან ერთად.

ამ სიტყვების წამოთქმის შემდეგ მოხუცები წავიდნენ.“

აღწერილ სცენას მოსდევს არანაკლებ გულისამაჩუყებელი (სტალინისტ-კომუნისტებისათვის) სცენა: “როცა ხაშიმთან პირისპირ დარჩა, ამხ. სოსომ მას უთხრა: “-ხაშიმ, შეიძლება მე გავეწროვ იმით, რომ შენს სახლში ისეთ სამუშაოს ეეწევი, რომელსაც მრავალი სხვადასხვანაირი შედეგი მოსდევს. ხაშიმ, იქნებ არ გსურს, თუ ეს მოხდება, ჩემთან ერთად საპყრობილეში მოხედდე. არ მინდა შეგაწუხო და, თუ გინდა, შენგან წავალ.“

სტალინის მსგავს “დიდსულოვან“ ჟესტს მოსდევს ხაშიმ სმირბას არანაკლებ დიდსულოვანი საქციელი: “ხაშიმი დიდხანს ეწეოდა ჩიბუხს, სოსოს დაუინებული მზერით უყურებდა და შემდეგ სთქვა:

—სოსო, შენ, უეტველია, ჩემს ეზოში დაინახე ორი ავი ძაღლი. დარჩი, ეს ორი ძაღლი არავის უცხოვს არ შემოუშე-ეებს.“ ნამდვილად ეერაფერი ნუგეში იყო იმისათვის, ვისაც, მით უფრო იმ დღეებში მეფის “ოხრანკა“-ჟანდარმერია-პოლიცია გაფაციცებით დაეძებდა!

ამის შემდეგ “ხაშიმი ცოტა ხანს კელავ განუჩებელი იყო, შემდეგ კი ამოიოხრა:

— სოსო, შენ კარგი კაცი ხარ. მაგრამ აფსუს, რომ მაჰმადიანი არა ხარ.

— რა, თუ მე მაჰმადიანი ვიქნებოდი?—შეეკითხა ამხ. სოსო.

— თუ მაჰმადიანობას მიიღებ, ისეთ შეიდ მზეთუნახავს შეგროთავ, რომელთა მსგავსიც შენ, უეტველია, ჯერ არასოდეს გინახავს. გინდა მაჰმადიანი გახდე?

ამხ. სოსომ ღიმილით უპასუხა: კარგი!—და ხაშიმს ხელი გაუწოდა.“

რასაკვირველია, “ამ “კარგის“ დაეიწყება ხაშიმმა სიკვდი-ლამდე ვერ შეძლო. მას არ შეეძლო დაეეიწყებია ის, რომ

სოსო ასე ყურადღებით მოეკიდა მის ბერიკაცულ შეხედულებებს და რომ სოსომ არ დასცინა მაჰმადიანობაზე გადასვლის შეთავაზებისათვის. “ამის შესახებ სამოცდაათი წლის (მანცდამაინც ამ ასაკისა) ბერიკაცი ხაშიმი ხშირად უყვებოდა თავის ვაჟს ხემდის და აფხაზ მუსტაფა აცანბას (დიდად სამწუხაროდ, არც ერთ ქართველს, არც ერთ “აჭარელს” ამის მოსმენის პატივი არ ჰქონია!).

ყოველივე ეს მთავრდება აპოთეოზით, რომელსაც შეიძლება “ხაშიმის სიზმარი” ეუწოდოთ. უთუოდ ღირს ამის გადმოცემა:

“მეორე დღეს, დილით, ხაშიმი მხნე განწყობილებით მივიდა ამხ. სოსოსთან.

– ნურაფრის გეშინია, უთხრა მან. შენი საქმე ძალიან კარგად დასრულდება.

– რატომ გგონია ასე? – შეეკითხა ამხ. სტალინი.

– სიზმარი ენახე, სოსო. და, იცი, როგორი სიზმარი? დამესიზმრა, თითქოს შენ მთელი კავკასია გაათავისუფლე მეფის სალდათებისაგან და ყველა ჩვენთაგანმა თავი მისუბუქად, კარგად და თავისუფლად ვიგრძენით. იცოდე, რომ ეს კარგია. ძალიან კარგია, სოსო!”¹⁰

ჩანს, უბირი ხაშიმ სმირბა უთუოდ დიდი წინასწარმეტყველი ყოფილა: 1. მან გამოიცნო “სოსოს” დიდი მომავალი, რომელიც ახლო (1905-1906-1907) წლებში კი არა, არამედ 1917 წლის შემდგომ ხანებში დადგა. იგი შეცდა მხოლოდ იმაში, რომ “მსგავსი გმირობა” “სოსომ” მთელი კავკასიის მასშტაბით კი არა, დედამიწის ერთ მეექვსედზე და შემდგომ (1945 წლიდან მოყოლებული) უფრო მეტ ნაწილზე ჩაიდინა. კელაე გავითვალისწინოთ, რომ ხაშიმს თავისი წინასწარმეტყველურ სიზმარსა და იმაზე, რომ ის შესახებ ამხ. სტალინს, “სოსოს” უამბო, მოყოლა უყვარდა განსაკუთრებით მტვირთავ მუსტაფა აცანბასათვის. ამით, ცხადია, მსგავსი “ფაქტების” სარწმუნოებას, ისტორიულობას “წყალი არ გაუვა”. ვიშეორებთ, კელაე უპარისობის განცდა გვეუფლება, რომ ეს ამბები ქართველებმა და “აჭარლებმა” არ მოისმინეს.

როგორც იქნა, იოსებ ჯუღაშვილი (მაშინ ასე იწოდებოდა) მეფის ხელისუფლებამ 1902 წლის 5 აპრილს დააპატიმრა და მეორე დღესვე საპრობილეში უკრა თავი. ბათუმის ციხეში

ყოფნისას (1902 წლის 6 აპრილიდან – 1903 წლის 19 აპრილამდე) ხაშიმი რამდენჯერმე ეცადა თავისი “დიდი მეგობარი სოსოს” ნახვას, მაგრამ წყუულმა მედილეგებმა ამის უფლება არ მისცეს. თვითონ სტალინმა კი ბევრჯერ დაინახა ციხის ირგვლივ მოსიარულე ხაშიმი. ბოლოს და ბოლოს, მაინც მოხდა ორი “დიდი მეგობრისათვის” ფრიად სასურველი რამ:

“ერთხელ სოსომ შეუძახა:

– ხაშიმ, ხაშიმ! როგორა ხარ?

ხაშიმმა მხოლოდ მაშინ დაინახა და ხელების ქნევით უპასუხა:

– კარგად, ნუ გეშინია!

და კიდევ დიდხანს იდგა ხაშიმი, უყურებდა სარკმელს და თანაგრძნობით უქნევდა თავს პატიმარს.”¹²

მოდით, ახლა ყოველივე ზემოთქმულს ისტორიკოსის თვალთ შევხედოთ და ზოგადი კრიტიკული მოსაზრებების გარდა გავიზიაროთ წიგნაკის დაბეჭდვის შემდეგ გამოქვეყნებული მასალები.

იოსებ ჯუღაშვილის ბათუმური პერიოდი დაიწყო 1901 წლის ნოემბრის ბოლოდან, როცა იგი თბილისიდან ჩავიდა. არალეგალური სტამბა მან აქ მოაწყო 1902 წლის იანვარში, რისთვისაც თბილისიდან ჩამოიტანა საბეჭდო დაზგა და შრიფტი. მუშა ილარიონ დარახველიძე პყევებოდა, რომ სწორედ ამ დროს ი. ჯუღაშვილი რამდენიმე დღით თბილისში წავიდა საბეჭდო დაზგისა და შრიფტების (სამ ენაზე: ქართულ, რუსულ და სომხურზე) ჩამოსატანად.¹³ ამ საქმეში მას დაეხმარა ცნობილი ტერორისტი კამო (სიმონ ტერ-პეტროსიანი).

ისე, ბათუმელ მუშებს შორის მანამდეც იყო მცდელობა შრიფტის შეგროვებისა სტამბის მოსაწყობად (მუშა ოსმან გურგენიძის მოგონება).¹⁴ ამის თაობაზე უფრო კონკრეტულად წერია ისტორიკოს ზინაიდა გეგეშიძის წიგნში “საქართველოს ბოლშევიკური ორგანიზაციების არალეგალური სტამბები. 1900-1920“, თბილისი, 1965). აქ ვკითხულობთ, რომ არალეგალური სტამბისათვის შრიფტის შეგროვება დაავალეს მოწინავე მუშებს: სილიბისტრო თოდრიას, ჭიჭიკო კალანდაძეს, ლადო დუმბაძეს და სხვ. ამ საქმეში ბათუმის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციას დახმარებას უწევდნენ აგრეთვე თბილისისა

და ბათუმის კერძო, ლეგალური სტამბების მუშები. ასე რომ, მოკლე ხანში შეგროვებულ იქნა იმდენი შრიფტი, რაც საკმარისი იყო პატარა არალეგალური სტამბისათვის.¹⁵

ბათუმის არალეგალური სტამბა თავდაპირველად მოთავსებული იყო მუშების: კოტე კალანტაროვისა და კ. კანდელაკის ბინაზე (მაშინ არდაგანის, შემდეგ, პუშკინის ქუჩა №19). აქვე ცხოვრობდა ი. ჯულაშვილიც.

ამდენად, ჯერჯერობით ხაშიმ სმირბა და მის სახლში გამართული სტამბა ჩვენს ისტორიულ თვალსაწიერში არ ექცევიან. ზ. გეგეშიძის წიგნში აღნიშნულია: “ბათუმის სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფის დავალებით ს. ლომჯარიამ მოლაპარაკება გამართა (!) ხაშიმ სმირბასთან. მას უნდა აეშენებია ოროთახიანი სახლი (ბათუმის ს.დ. ჯგუფის ხარჯით). ერთ ოთახში იცხოვრებდა ხ. სმირბა, ხოლო მეორეში მოეწყობოდა არალეგალური სტამბა. ამის შემდეგ ხ. სმირბა შეუდგა რსდმპ ბათუმის ორგანიზაციის თანხით ოროთახიანი სახლის მშენებლობას.”¹⁶

უნდა გვახსოვდეს ერთი გარემოებაც, რაც საფუძველიანად ეწინააღმდეგება ი. სტალინის მონაყოლს: “ს. ლომჯარია წინასწარ მოელაპარაკა ხ. სმირბას, რომ თავისი სახლის საიდუმლოებაზე არავისთვის არაფერი ეთქვა, თორემ ამ ამბავს თუ შეიტყობდნენ გარეშე პირები, როგორც მის ოჯახს, ასევე მის სახლში მომუშავე ამხანაგებს დაღუპვა მოელოდათ. ხ. სმირბა იცავდა საიდუმლოებას.”¹⁷ ამდენად, ყალბი ფულის ინტრიგა აქ არაფერ შუაშია.

ზ. გეგეშიძის მიხედვითაც, 1902 წლის იანვრის დამლევს ი. სტალინმა საცხოვრებელი ადგილი შეიცვალა და გადავიდა მ. რუსიძის სახლში (ლიბან-მეჰელეში, შემდგომში დესპინე შაფათავას ქ. № 35), მანთაშევის ქარხნის მოწინავე მუშების, ძმები ილარიონ და დარისპან დარახველიძეების ბინაში. აქვე გადაიტანეს არალეგალური სტამბის მოწყობილობაც.¹⁸ სილიბისტრო თოდრიას მოგონებით, მშენებარე არალეგალური სტამბა (სოფ. მახმუდიაში) 9 მარტს – ცნობილი დემონსტრაციის დღისათვის ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული.¹⁹

უკვე 9 მარტის შემდეგ ჟანდარმერიამ თვალთვალი დაუწყო მ. რუსიძის სახლს, სადაც ი. სტალინი ცხოვრობდა და სტამბაც

იყო განთავსებული. ილარიონ დარახველიძე მოგვითხრობს: “ერთხელ ჩემთან მოვიდა როტშილდის ქარხნის ერთ-ერთი მუშის ცოლი და გამაფრთხილა, რომ იმ სახლს, რომელშიც ამხანაგი სტალინი ცხოვრობდა და სტამბა იყო მოთავსებული, თვალყურს ადევნებენო. ამხანაგმა სტალინმა დაუყოვნებლივ მიიღო ზომები იმისათვის, რომ სტამბა სხვა ადგილას გადაეტანათ და დაწერილებით გაგვიწია ინსტრუქტაჟი, თუ როგორ გვჭეროდა თავი დაკითხვისას იმ შემთხვევაში, თუ დაგვაპატიმრებენ”; “დანიშნულ დროს ჩვენს სახლს ეტლი მოადგა. ამხანაგმა სტალინმა თვითონ გახსნა დაშლილი სასტამბო დასვის ნაწილები, რომლებიც მას ტომარაში გამოხვეული ჰქონდა, და წაიღო ისინი ჩვენს ამხანაგ ლომჯარიასთან.”²⁰

როგორც ვხედავთ 9 მარტის დემონსტრაციის შემდეგაც არალეგალური სტამბა მახმუდიაში, ხაშიმ სმირბასთან ჯერჯერობით არ გადაუტანიათ, იგი მოთავსებულ იქნა ლომჯარიების ბინაზე. ვერა ლომჯარიას მოგონებით, “როცა ამხ. სოსო ჩვენთან ცხოვრობდა, ჩვენ ვმალავდით საბეჭდ წნებს და შრიფტს ღამით სახლის ახლოს, სიმინდის ყანაში ვმარხავდით.”²¹

მაღე სილიბისტრო ლომჯარიას სახლიც შემჩნეულ იქნა. კომიტეტის სხდომის მიმდინარეობის დროს მოეარდა ბოქაული, მაგრამ ს. ლომჯარიას მოხერხებულობით ორგანიზაცია ჩაეარდნას გადაურჩა (იგივე პირის მოგონება). ამ გარემოებამ დააჩქარა არალეგალური სტამბის გადატანა მახმუდიაში. ს. და პ. ლომჯარიებმა ხაშიმ სმირბას დახმარებით სტამბის მთელი მოწყობილობა ღამით მახმუდიაში სმირბას ჯერ კიდევ დაუმთავრებელ სახლში გადაზიდეს.²² მაგრამ “იმის გამო, რომ ხ. სმირბას სახლს ჯერ კიდევ ფანჯრები არ ჰქონდა, საჭირო შეიქნა ღურგლების მოყვანა. ამისათვის სტამბა დროებით გადაიტანეს ყანაში მდებარე ერთი მეჯოგის ცარიელ ქოხში. იქ კვლავ განაგრძეს პროკლამაციების ბეჭდვა. ერთი თვის შემდეგ, როცა ხ. სმირბას სახლში სამუშაო დასრულდა, სტამბაც იქვე გადაიტანეს.”²³

როდის დაიწყო პროკლამაციების ბეჭდვა ხაშიმ სმირბას სახლში? ჯერჯერობით აღმოჩენილია 19 მაისს, 1 ივნისს, 10

იენისს დაბეჭდილი პროკლამაციები. ჩვენ დავინახეთ, რომ 9 მარტის შემდეგ არალეგალური სტამბა გადაიტანეს ლომჯარიების ბინაზე და აქედან გადატანის შემდგომაც კი ერთი ხანობა იგი ხ. სმირბას სახლში არ იყო მოთავსებული. ამდენად, აბსოლუტურად გამორიცხულია, რომ სტამბა მუშაობდა ი. სტალინის დაპატიმრებისა (5 აპრილს) და ციხეში ჩასმის (6 აპრილს) დროს.

სოფ. მახმუდიაში სტამბა შემდგომ ამუშავდა. მართლაც, “არალეგალურ სტამბაში დაბეჭდილ პროკლამაციებს აწყობდნენ კალათებში, ზემოდან მწვანილს აფარებდნენ და შემდგომ ჩაჰქონდათ ბათუმში ფაბრიკა-ქარხნებსა და მახლობელ სოფლებში გასაფრცელებლად.”²⁴ ასე რომ, ჩ. ლაკობასაგან განსხვავებით, ხაშიმ სმირბა ერთადერთი არ იყო, რომელიც მსგავს რამეს აკეთებდა. ყველანი კი კამოს “მოწინავე გამოცდილებას” იმეორებდნენ.

ვიმეორებთ, ამ დროს ი. სტალინი დაპატიმრებული იყო; ჯერ ბათუმის, შემდეგ კი ქუთაისის ციხეში იჯდა, საიდანაც კვლავ, 1903 წლის შემოდგომაზე, ბათუმის ციხეში დააბრუნეს. აქედან კი ეტაპით აღმოსავლეთ ციმბირში, ირკუტსკის გუბერნიის ბალაგანსკის მაზრის სოფელ ნოვიაა უდაში უკრეს თავი. ხოლო თუ რა ხდებოდა ხაშიმ სმირბას სახლში გამართულ სტამბაში და როგორ ვრცელდებოდა იქიდან არალეგალურად დაბეჭდილი პროკლამაციები, ამაზე “დიდმა ბელადმა” არაფერი იცოდა და, ცხადია, შეიტყობდა პირველი გადასახლებიდან გამოქცევის შემდეგ (1904 წლის 5 იანვარს, საქართველოში ჩამოვიდა თებერვალში). ისე, 1904 წლის ბოლოს სტამბა მახმუდიაიდან კვლავ ბათუმში გადაიტანეს და თან რამდენჯერმე შეუცვალეს ბინა.²⁵ აქედან გამომდინარე, 1904-1905 წლებში სტალინს სოფ. მახმუდიასთან და ხაშიმ სმირბასთან არაერთგვაროვანი საქმიანი კავშირ-ურთიერთობანი არ ექნებოდა.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდგომ გვაქვს საფუძველი დავასკვნათ, რომ ი. სტალინის თხრობა ხაშიმ სმირბას სახლში მოწყობილ სტამბასთან დაკავშირებით, რასაც თითქოს აღვიღო უნდა პქონოდა 1902 წლის 4 მარტსა და 5 აპრილს შორის, აშკარად გამონაკონია და შესატყვისებაშია იმასთან, რაც ამ პიროვნებას ჩვეოდა. ასევე წარმოუდგენელია, რომ კონსპირაციის

დიდოსტატი ი. სტალინი აშკარად, დღისით მისით ხედებოდა სოფ. მახმუდიას მოსახლეობას და ამ დროს გულისამაჩუყებელი სცენები ხდებოდა.

საერთოდ, სტალინის არც ერთ ძველ ბათუმელ ნაცნობ მუშას არ დასცდენია მისი ყოფნა და სასტამბო საქმიანობა მახმუდიაში.

რაციონალური მომენტი, სინამდვილეში მომხდარი, გახლავთ არაღლეგალური სტამბის არსებობა ხაშიმ სმირბას სახლში (შემდგომში, სტალინის პირველი პატიმრობისა და გადასახლების დროს) და უკანასკნელის მონაწილეობა პროკლამაციების გავრცელებაში. ძალიან, ძალიან საეჭვოა, რომ ი. სტალინი ხაშიმ სმირბას კარგად იცნობდა და მას ხშირად გულითადად ესაუბრებოდა ხოლმე. დიდი-დიდი, რაც ამ მხრივ შეიძლება ვიფიქროთ, ეს არის ი. სტალინის ფრიად ზერელე, მომენტალური ნაცნობობა აჭარაში მცხოვრებ აფხაზ გლეხ-კაცთან. სწორედ ამ მომენტებზეა დაფუძნებული ფანტაზიები ი. სტალინის, ნ. ლაკობას და ანონიმი ჟურნალისტისა თუ მწერლისა.

რაც შეეხება ყალბი ფულის კეთების საქმეს, არის ცნობები ბაქოს სოციალ-დემოკრატიულ კომიტეტში ი. სტალინის მოღვაწეობის ჟამს ყალბი ასიგნაციების ფაბრიკაცია-გასაღებისა და ყალბი ფულის მკეთებელთა საქმიანობაში კობას (ი. სტალინის) მონაწილეობისა.²⁶ ფაქტია ისიც, რომ ბაილოვის ციხეში (ბაქოში) მასთან ერთად ამ “ხელობის” ადამიანებიც იჯდნენ.²⁷ როგორც ვხედავთ, შესაბამისი გამოცდილება ი. სტალინს გამოადგა ხაშიმ სმირბასთან დაკავშირებულ თხრობაში ნაცნობი რეალია ჩაერთო.

კვლავ გავიმეორებთ, რომ ნარკევის “სტალინი და ხაშიმი” დაბეჭდვა ინსპირირებული იყო უთუოდ ი. სტალინის მიერ, რომელიც განსაკუთრებით იმხანად, ძალზე დაკავებული იყო საკუთარი პერსონის კულტის დანერგვით. სამწუხაროდ, ამ მხრივ თავგამოდებამ ვერ უშველა ნესტორ ლაკობას, რომელმაც სიცოცხლე ტრაგიკულად დაასრულა 1936 წლის დეკემბერში²⁸ (ცხადია, ლავრენტი ბერია მის ფიზიკურ მოშორებას ვერ გაბედავდა “კრემლის მბრძანებლის” გარეშე).

ზემოთ მონათხრობიდან კიდევ ერთხელ იკვეთება გარკვე-

ული ფსიქოლოგიური შტრიხი, რომელიც სრულიადაც არ შეესაბამება ი. სტალინის შესახებ ერთ დროს ფართოდ გაერცელებულ მითს, რომელიც კელავაც ბოგინობს ჩვენი საზოგადოების დიდ ნაწილში.

¹ სამწუხაროდ, ვერ გავეცანით ნ. ლაკობასეულ წინასიტყვაობას, რადგან იგი, როგორც რეპრესირებულის დაწერილი, ბიბლიოთეკების საცავებში დაცული ეგ ზემოქმედებიდან ამოხეულია. ამ თვალსაზრისით ჩვენი ყურადღება მიიპყრო წიგნაკის 28-ე გვერდმა. სადაც წერია: “არც ისე ადვილი და იოლი იყო “მორჩილებაში მოყვანა” ქვეყნისა (იგულისხმება 1830 წლის აფხაზეთი – გ.ე.), რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში იცავდა(отстаивала) თავის დამოუკიდებლობას.” მაგრამ განა ეს ითქმის საქართველოს შემადგენლობაში აფხაზეთის ყოფნისას?

² Виктор Джанибеян. Провокаторы. Воспоминания, мысли и выводы, М., 2000, с. 371.

³ იხ. დასახ. წიგნი, გვ. 481-482.

⁴ იხ. წიგნაკის სოხუმური გამოცემა, გვ. 33.

⁵ იქვე, გვ. 34.

⁶ იქვე.

⁷ იქვე.

⁸ იქვე, გვ. 35.

⁹ იქვე.

¹⁰ Сталин и Хашим, გვ. 35.

¹¹ იქვე

¹² იქვე, გვ. 37.

¹³ იხ. მისი მოგონება კრებულში “ამიერ-კავკასიის ძველი მუშების ნაამბობი დიდ სტალინზე”, თბილისი, 1939, გვ. 44.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ იხ. დასახ. წიგნი, გვ. 60.

¹⁶ ზინაიდა გეგეშიძის წიგნი, გვ. 60-61.

¹⁷ იქვე., გვ. 63.

¹⁸ იქვე., გვ. 61.

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე, გვ. 70.

²¹ Батумская демонстрация 1902 года, გვ. 121.

²² იხ. ზ. გეგეშიძის წიგნი, გვ. 63.

²³ იქვე.

²⁴ იქვე.

²⁵ დასახელებული წიგნი, იქვე, გვ. 64

²⁶ იხ. ვ. ჯანიბეიანის წიგნი, გვ. 167, 172.

¹⁷ დასახელებული წიგნი, გვ. 172.

¹⁸ მტარეალები მხოლოდ მის სიკედილს როდი დასჯერებია. ედვარდ რაძინსკი პეყება: “ნესტორ ლაკობას, აფხაზეთის გარდაცვლილი დიქტატორის, ქვრივი ყოველ საღამოს დაჰყავდათ დაკოხვებზე, დილით კი გონებადაკარგულს, გასისხლიანებულს მიათრევენ კამერაში. პასუხად მოთხოვნებისა ხელი მოეწერა განსვენებული ქმრის საწინააღმდეგო წვენებებისათვის, იგი აცხადებდა: “მე ცილს არ დავწამებ ჩემი ქმრის ხსოვნას.” მან ეატკაცურად გაუძლო მაშინაც, როდესაც მის 14 თუ 16 წლის ვაჟს სცემდნენ და დედას ეუბნებოდნენ, რომ მოკლავდნენ მას, თუ უკანასკნელი ხელს არ მოაწერდა ოქმს. ლაკობას ქვრივს სული აღმოხდა კამერაში ისე, რომ ხელი არაფერზე მოუწერია. (Эдвард Радзинский, “Сталин”, გვ. 379). სხვათა შორის, ვაჟს პატიმართა რჩევით წერილი მოუწერია “ძია ლავრენტისათვის: კგონა, რომ შეიწყალებდა მის ოჯახთან დიდი ხნის “მეგობრობის” გამო. ბერიას წერილი მიუღია და გაკვირვებულს უთქვამს: “როგორ, ეს გველის წიწილი (забелый) ჯერ კიდევ ცოცხალია?” და ამის შემდგომ იგი მალე დახვრიტეს. იხ. ე. ჯანიბეკიანის წიგნი, გვ. 368.

**ამბავი იმაზე, თუ როგორ გამოიქცა ი.
სტალინი პირველი გადასახლებადან**

როგორც ცნობილია, იოსებ ჯუღაშვილი პირველად გადასახლეს ირკუტსკის გუბერნიის ბალაგანსკის მაზრის სოფელ ნოვაია უდაში (1903 წელს). აქ იგი ჩაიყვანეს 27 ნოემბერს. მომდევნო წლის 5 იანვარს კი იგი გადასახლების ადგილიდან გამოიქცა.

არსებობს რამდენიმე ვერსია ი. სტალინის პირველი გადასახლებიდან გამოქცევაზე და ისინი ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებულია. პარადოქსია, რომ ამ შემთხვევაში სხვადასხვა თვითმხილველთან, მთხრობელთან კი არ გვაქვს საქმე, არამედ ერთთან, თვითონ სტალინთან.

აი ეს ვერსიები. სტალინის სიმამრი (მეორე ქორწინებიდან) სერგეი ალილუევი ასე ჰყვება: “დაჰყო რა სულ რაღაც რამდენიმე დღე გადასახლებაში, იგი (სტალინი-გ.ყ.) შეეცადა გამოქცეულიყო. სოსოს გზაში მოეყინა სახე და ყურები და ამიტომ იძულებული გახდა შეეწყვიტა გაქცევა. მაგრამ აზრი გაქცევის თაობაზე მას არ სტოვებდა.”

ანა ალილუევა (სტალინის ცოლისდა, ასევე მეორე ქორწინებიდან) მამამისის მონათხრობზე დაყრდნობით გვიყვება, თუ როგორ გაიცნო უკანასკნელმა სოსო მიხო ბოჭორიძის სახლში 1904 წლის იანვარს. მომავალი სასიმამრო ეკითხება: “ახლა საიდან მოდიხარ?” “შორიდან! გამოსკრა სოსოს. ძუნწად და მოკლედ სოსო მოუყვა თუ როგორ გადასახლეს ციხიდან (მაშინ ბათუმის, ქუთაისისა და კელაქ ბათუმის ციხეებში იჯდა-გ.ყ.), სადაც მრავალი თვის განმავლობაში იმყოფებოდა, ირკუტსკის გუბერნიაში, სოფელ უდაში (ნოვაია უდაში - გ.ყ.).

– გადაეწყვიტე იქიდან გამოქცეულიყავი. თავდაპირველად ვერ მოხერხდა. გუშაგი, თვალს არ მაშორებდა. შემდეგ ყინვები დაიწყო (განა ყინვები ციმბირში დეკემბრიდან იწყება?-გ.ყ.). დაველოდე ცოტა ხანს, ეიშოვე რაღაც თბილი ტანსაცმელი და წამოვედი ფეხით. გზაში კინაღამ სახე მომეყინა. ყაბაღახმა მიშველა. და აი, მივადწიე. ჯერ ბათუმში, შემდეგ აქ.”

ბევრად უფრო სიტყვაძუნწი აღმოჩნდა “ბეღლადი” ბათუმელ თანამებრძოლ ნატალია კირთაქესთან საუბრისას. როდესაც

უკანასკნელი სტალინის დაბრუნებისას შეეკითხა, თუ როგორ დაბრუნდა ბათუმში, მოკლედ მოუჭრია: “გამოვიქეცი.”

ჯანდარმერიაში დაკითხვაზე, 1908 წლის 1 აპრილს, როგორც ვიცით სტალინმა (მაშინ ნიჟარაძის გეარსახელს ატარებდა) განაცხადა: “1904 წელს, ზამთარში, მე დავიმაღლე (!) გადასახლების ადგილიდან, საიდანაც გავემგზავრე ლაიფციგში, სადაც დავეყავი 11 თვე. ლაიფციგიდან დაებრუნდი 1905 წლის 17 ოქტომბრის უმაღლესი მანიფესტის შემდეგ. ლაიფციგში ვცხოვრობდი 1 წელიწადზე მეტ ხანს.”

უფრო ლაკონიური აღმოჩნდა სტალინი 1910 წლის 30 ივლისს ბაქოს ქალაქისთავისადმი გაგზავნილ თხოვნაში: “პირველად გადასახლებულ ვიქენი (ადმინისტრაციული წესით) ირკუტსკის გუბერნიაში 1903 წ. 3 წლით. 1904 წელს გამოვიპარე გადასახლებიდან.”

ალექსანდრე დაუშვილის აღნიშნულ წიგნში ვკითხულობთ: “მან (სტალინმა—გ.ყ.) ახალ უდაში ჩასვლისთანავე გადაწყვიტა გაქცევა. არსებობს მისი გაქცევის სამი ვერსია:

1. სოსო ჯუგაშვილი ხანჯლით დაემუქრა ადგილობრივ გლეხს, რომ მას წაეყვანა რკინიგზის სადგურამდე და როცა მან ეს მუქარა შეასრულა —გადაუხადა სამი მანეთი;

2. ადგილობრივი მოსახლეობა დაეხმარა მას გაქცევის ორგანიზებაში. მედროვე გლეხს შეუთავაზებია მისთვის, რომ წაიყვანდა რკინიგზის სადგურში, თუ ყოველ გაჩერებაზე სოსო მას დაუდგამდა “ნახევარ არშინ” არაყს. გლეხმა სოსო მიიყვანა სადგურში, უყიდა ბილეთი და გაამგზავრა.

3. ი. ჯუგაშვილმა მოატყუა მეეტლე, რომ მას სურდა გაემგზავნა თავისი საჩივარი მაზრის უფროსთან და ამ საბაბით თავი რკინიგზის სადგურში წააყვანინა.”

გამოჩენილი ქართველი კინორეჟისორი, სტალინთან ძალზე ლაპხლოვებული პირი, მიხეილ ჭიაურელი იგონებდა: “ბელადმა გაიხსენა გამოქცევა ციმბირიდან, სადაც იგი მეფის მთაწერობამ გადაასახლა.

—მე სამაზრო პოლიციის უფროსის განკარგულებაში ვიძყოფებოდი. სასტიკი ხასიათის ადამიანი იყო. იგი სძულდა (!) არა მარტო გადასახლებულებს, არამედ მთელ მოსახლეობას, განსაკუთრებით კი მეეტლეებს. მეტლეები, როგორც ცნობილია,

ჩრდილოეთის სუსხიან პირობებში ასვერსიანი გადასარბენებით მცირე როლს როდი თამაშობდნენ. ეს მრავალ ქარცეცხლს გამოვლილი ხალხი მაზრის პოლიციის უფროსს ძალზე დაშინებული ჰყავდა. რომ გაქცევა (!) განეზრახე, გადავწყვიტე ეს სიძულვილი გამომეყენებინა: მე პოლიციის უფროსსე საჩივარი მინდა შევიტანო, სადგურ ზიმნაიაში(!) ნაცნობობა მაქვს-მეთქი, ეუთხარი ერთ-ერთ მეეტლეს. ზიმნაია რკინიგზის უახლოესი სადგური იყო, რომელიც რამდენიმე დღის საეალზე მდებარეობდა. მეეტლე დიდის ხალისით დამეთანხმა, მხოლოდ პირობა ჩამომართვა, ქირის გარდა, დიდ სადგურებზე “არშინიანი”(!) არყის ჭიქების მწკრივი (!) უნდა დამეღება, ხოლო პატარა სადგურებზე – “ნახევარარშინიანი”. ბაიყში პოლიციის უფროსისადმი სიძულვილით ატაცებული მეეტლე ჩინებულად მიმაქროლებდა. სადგურებზე მიკიტნები ჩემის ხარჯით “არშინიან” (!) და “ნახევარარშინიან” (!) არყის ჭიქებს ასმევდნენ.¹

40 გრადუსიანი ყინვა იდგა. მე ქურქში ვიყავე გახვეული. მეეტლე ცხენებს ერეებოდა. ქურქი გახსნილი ჰქონდა და მის თითქოს შიშველ მუცელზე სუსხიანი ქარი ნავარდობდა. ეტყობა მისი სხეული ლაზათიანად იყო სპირტით გაჟღენთილი. ჯანსაღი ხალხია!

ასე მოვახერხე გამოქცევაო, დაასრულა ბელადმა.“

ჩანს, გამოჩენილი რუსი მწერალი მიხაილ ბულგაკოვი დააბნია სტალინის გამოქცევის ვერსიებმა. თავის პიესა “ბათუმში” იგი შეჩერდა შემდეგზე:

ერთ-ერთი მოქმედი პირი პორფირი (პორფილე) სურათში ბათუმში დაბრუნებულ სტალინს ეკითხება: “როგორ?!” პასუხი: “გამოვიქეცი.”¹⁰ იგივე პირის შენიშვნაზე, რომ მას სუსტი გულმკერდი აქვს, სტალინი ვრცლად პასუხობს: “მე სავსებით ჯანმრთელი გულმკერდი მაქვს და ხველება შემიწყდა... მე, გესმით, ჩავეარდი ყინულჭრილში (пропынх)... იქ... მაგრამ ამოვიწიე და ამოვძვერი... ხოლო იქ ძალიან ცივა, ძალიან ცივა. და მე მყისვე გავიყინე... იქ, ყველაფერი შორსაა, პო, აქ კი ბედმა გამიღიმა: სულ რაღაც ხუთი ვერსი გავიარე და ცეცხლი დაეინახე... შევედი და პირდაპირ იატაკზე დავეგდე... მათ კი ყველაფერი გამხადეს და ტყაპუჭი დამაფარეს... მაშინ გავიფიქრე,

რომ ახლა ნამდვილად აუცილებლად მოგვედები, ვინაიდან საუკეთესო ექიმმა...”

პორფილე ეკითხება: “რომელმა ექიმმა?”

სტალინი: ჰა? გორში ჩვენ გვეყვდა ექიმი, მოხუცი, ძალიან კარგი...

პორფილე: მერე?

სტალინი: ასე, მან მითხრა: შენ, ამბობს, გულმკერდს გაუფრთხილდი... ჰო, მე, რასაკვირველია, გაუფრთხილდი, მაგრამ ძალიან აკურატულად არა... და როდესაც მე, ესე იგი, დავეარდი... იქ... მაშინ გავიფიქრე: აი, მე ახლა მოგვედები... რა თქმა უნდა, ვუფიქრობ, საწყენია... შედარებით ახალგაზრდა ასაკში... და ჩამეძინა, ვიძინე თხუთმეტ საათს, გავიღვიძე და ვხედავ – არაფერია. არა და “მას იქით ერთხელაც არ დამიხველებია. რაღაც სასწაულთან ახლოს მდგარი შემთხვევაა...”

შეგახსენებთ, რომ მ. ბუღბაკოვი პიესის დაწერისას ბათუმში ჩადიოდა ხოლმე. უნდა ვიფიქროთ, რომ მსგავსი მონათხრობი ძველი რომელიმე ბათუმელი მუშისაგან, მაგალითად, პორფილე ქურიძისაგან მოისმინა.

მაგრამ საკითხის მთავარი ინტრიგა ახლა გველოდება. ბათუმში დაბრუნებისას სტალინმა თავის ამხანაგ დომენტი ვადაჭკორიას, ვის სახლშიც ერთი ხანობა ცხოვრობდა, გადასახლებიდან გამოქცევის ამბავი ასე მოუთხრო: “გამოქცევის წინ ამხანაგმა სოსომ გამოაცხო მოწმობა ერთ-ერთი ციმბირელი “ისპრავნიკის” აგენტის სახელზე. მატარებელში მას აეტორღიალა ეილაც საეჭვო სუბიექტი – ჯაშუში. თავი რომ დაელწია ამ სუბიექტისაგან, ამხანაგი სოსო ჩამოვიდა ერთ-ერთ სადგურზე. ჟანდარმს წარუდგინა თავისი მოწმობა და მოსთხოვა ამ “საეჭვო” პირის დაპატიმრება. ჟანდარმმა დააკავა ეს სუბიექტი, ამასობაში კი მატარებელი დაიძრა და თან წაიყვანა ამხანაგი სოსო...”

მოდით, კარგად დავფიქრდეთ დომენტი ვადაჭკორიას მონაცემებზე. იგი ფიგურირებს არა სტალინის მოწინააღმდეგეთა მიერ დაბეჭდილ წიგნში, არამედ 1937 წელს მოსკოვში ოფიციალური ხელისუფლების მიერ დასტამბულ მრავალტირაჟიან კრებულში. კვლავ გავიმეორებთ, მთხრობელი დაახლოებული გახლდათ ახალგაზრდა სტალინთან.

აბსოლუტურად გამორიცხულია, რომ დომენტი ვადაჭკორიას რაიმე სიყალბე ჩაედინა: მოწმე, სტალინი, ხომ იმხანად საღ-სალამათი, ცოცხალი იყო და საბჭოთა კავშირში აბსოლუტურ (დესპოტურ) ძალაუფლებას ფლობდა. სიცრუის თქმას იგი, აბა, როგორ მოითმენდა, თანაც ვერც მთხრობელი, დომენტი ვადაჭკორია გაბედავდა ამას. მოგახსენებთ, რომ აღნიშნული კრებული ლაერენტი ბერიას ინიციატივითა და ორგანიზებით დაიბეჭდა. მაგრამ ამით ბერიამ (ასევე დ. ვადაჭკორიამ) სტალინს “დათვური სამსახური” გაუწია (საკითხავია: ბერიამ ეს ჩაიდინა უნებლიეთ თუ საესებით შეგნებულად ?!). წიგნის გამოსვლის შემდგომ საბჭოურმა იდეოლოგიურმა სამსახურმა თავში ხელი იტაცა, ლ. ბერიამაც უკან დაიხია, თითქოს კრებულის გამოსვლასთან არაერთი კავშირ-ურთიერთობა არ ჰქონია.“ (-სხვათა შორის, ამავე წელს სტალინისადმი მიძღვნილი სხვა კრებულის გამოქვეყნდა, რომელშიც დ. ვადაჭკორიას მოგონებაც იყო ჩართული, მაგრამ მოტანილი პასაჟის გარეშე).

დომენტი ვადაჭკორიას მონათხრობი, რომელიც თავის მხრივ სტალინის მონაყოლს ეყრდნობა, შემზარავი, თავზარდამცემია და მრავალ კითხვას ჰბადებს.“ როგორ შესძლო გადასახლება ზღაპრულ იოსებ ჯუღაშვილმა, თანაც სულ რაღაც ერთი თვის განმავლობაში, “გაქმდებოდნენ” “ისპრავნიკის” აგენტის მოწმობა? მოგაგონებთ, რომ იგი ცხოვრობდა სამაზრო ცენტრ ბალგანსკიდან საკმაოდ დაშორებით, მთლად მიყრუებულ სოფელ ნოვაია უდაში, თანაც პოლიციელის მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ. რომ დავუშვათ შესაძლებლობა იმისა, რომ, გაციმბირებულ რევოლუციონერებს (ესდევებს) ეზრუნათ სტალინის გამოქცევაზე, — ეს აბსოლუტურად გამორიცხულია. ჯერ ერთი, იმხანად იგი თავისი თანაპარტიელი კოლეგებისათვის უცნობი გახლდათ და მეორე, ერთი თვის მანძილზე მსგავსი მოწმობის “გაშანსვა” შეუძლებელი იყო.

ედვარდ რაძინსკი ამასთან დაკავშირებით საფუძველიანად შენიშნავს: “იგი (სტალინი-გ.ყ.) მთელი რუსეთის გავლით თბილისში მიემგზავრებოდა ნაყალბევი დოკუმენტებით რუსი გლეხის სახელზე — თავისი ქართული იერსახით, აქცენტით! მთელი რუსეთის გავლით! და არავის არ შეუჩერებია!” “

სემოთქმულს დაეუმატებდით იმასაც, რომ გადასახლებიდან

გამოქცეული სტალინი თავდაპირველად სწორედ ბათუმში დაბრუნდა, იმ ქალაქში, საიდანაც გადაასახლეს. ამ პატარა ქალაქში კი (მაშინ 30 000 მცხოვრებს ითვლიდა) სტალინს ბევრი, მათ შორის ხელისუფლების წარმომადგენლებიც, იცნობდა. ნუთუ ეს გარემოებაც შემთხვევითია?!¹

რჩება ლოგიკური შესაძლებლობა: სტალინის სათანადო მოწმობაზე თვითონ ხელისუფლებამ (უპირველესად მეფის რუსეთის საიდუმლო სამსახურმა) იბრუნა. გამოდის, რომ მსოფლიო პროლეტარიატის ერთ-ერთი დიდი “ბელადი” მეფის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობდა. ამის თაობაზე კი სერიოზული ეჭვები ჰქონდათ ჯერ კიდევ წარსულში მის თანამებრძოლ და მოწინააღმდეგე რევოლუციონერებს. ასევე აქვთ თანამედროვე ისტორიკოსებს, რომლებიც სტალინის თემატიკაზე მუშაობენ.

იქნებ აღნიშნული ფრიად საჩოთირო ფაქტია გასაღები იმისა, რომ გადასახლებიდან თავისი პირველი გამოქცევის შესახებ სტალინმა რამდენიმე ვერსია შეთხზა?!

ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, სტალინს, მაკიაველისტური მოსაზრებიდან გამომდინარე (“მიზანი ამართლებს საშუალებას”), შეეძლო ამგვარ გარიგებაზე წასვლა. მის “უფროს ძმასა და მასწავლებელ” ლენინსაც ხომ არ ეთაკილებოდა პირველი მსოფლიო ომის დროს გერმანიის აგენტად გახდომა... სოციალისტური რევოლუციის მიზნისათვის! მაგრამ ამ საკითხზე სულ სხვაგვარად ფიქრობდა კარლ მარქსი: “მიზანი, რომლის მისაღწევად საჭიროა უღირსი საშუალებები, არ არის სწორი მიზანი.”

¹ С. Аллилуев, «Пройденный путь», М., 1946, გვ. 109.

² იხ. მისი «Воспоминания», გვ. 37

³ იხ. დოკუმენტური კრებული “Батумская демонстрация 1902 года”. М., 1937, გვ. 114.

⁴ А. В. Островский, “Кто стоял за спиной Сталина?”, М.-Л., 2002, გვ. 292-293.

⁵ იქვე, გვ. 330.

⁶ აღ. დაუშვილი, “სოსო ჯუგაშვილის ამბავი”, წიგნი მეორე, კობა, თბ., 2004, გვ. 169.

⁷ ცხადია, არყის ასეთი მსმელი აშკარად წარმოუდგენელია.

⁸ მიხეილ ჭიაურელი, ბელადთან შეხვედრა, "მნათობი," 1939, № 12, გვ. 152.

⁹ Михаил Булгаков, Избранные произведения, Киев, 1990, с. 435.

¹⁰ სტალინი მაშინ ოცდაექვსი წლისა იყო.

¹¹ იქვე.

¹² მეფის რუსეთში სამაზრო პოლიტიკის უფროსი.

¹³ "Батумская демонстрация,"... გვ. 140-141.

¹⁴ ამის შესახებ იხ. ვიკტორ ჯანიბეკიანის წიგნში, გვ. 314.

¹⁵ მიხეილ ბულგაკოვმა დ. ვადაჭკორიას მონათხრობი ხსენებულ კრებულში შეად, წითელი და ცისფერი ფანქრით, შემოხაზა. იხ. მისი დასახ. წიგნი, გვ. 692. ჩანს, ცნობილი მწერალი ამ ამბავმა ღიდად დააუჭვა.

¹⁶ იხ. მისი "Сталин", М., 1997, გვ. 59.

¹⁷ სხვათა შორის, ღვე ტროცკი სტალინის პირველი გამოქცევის ამბავში ვერაფერ საეჭვოს ვერ ხედავდა. იხ. მისი "Сталин", ტ 1, გვ. 65-66. მაგრამ, ჩანს, მან სათანადო ყურადღება არ მიაქცია დოკუმენტი ვადაჭკორიას მონაყოლს, შესაძლოა აღნიშნული კრებული მისთვის მიუწვდომელი აღმოჩნდა.

იოსებ სტალინის “თხზულებანში” პლაგიატის საკითხისათვის

ი. სტალინის შესახებ არსებულ მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში (სტალინოლოგიაში) კარგა ხანია არსებობს მოსაზრება, რომ გაზეთ “ბრძოლაში” 1901 წელს დაბეჭდილი ორი სტატია: “რედაქციისაგან” და “რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უმახლობელოესი ამოცანები”, რომლებიც შესულია ი. სტალინის “თხზულებანის” პირველ ტომში, მას არ ეკუთვნის. უნგრელი ავტორები ლასლო ბელადი და ტამაშ კრაუსი წერენ: “მოგონებების ზოგიერთი ავტორი კავკასიელი სოციალ-დემოკრატებიდან, უმეტესად მენშევიკები, სკეპტიციზმს გამოხატავენ იმასთან მიმართებით, იყო თუ არა ნამდვილად ჯუღაშვილი ამ სტატიების ავტორი. ერთ-ერთი ასეთი სოციალ-დემოკრატი არსენიძე წერდა, რომ ეს მტკიცებულება არ ფიგურირებდა თვით ლ.პ. ბერიას ყბადაღებული წიგნის, რომელიც ფალსიფიკაციის მარგალიტებს შეიცავდა, პირველ ქართულ გამოცემაში. არსენიძის მტკიცებით, ეს სტატიები სტალინის მიაწერეს.”¹ თავის მხრივ კი ისინი დასძენენ: “როგორც არ უნდა ყოფილიყო, ამ სტატიათა სტილი განსხვავდება ჯუღაშვილის შემდგომი პერიოდის შრომებისაგან.”²

რობერტ თაკერი წერს: “პირველი ორი ნაწარმოები (ქართული “თხზულებანის” პირველ ტომში) ესაა ხელმოუწერილი სტატია, დაბეჭდილი 1901 წლის სექტემბერში და სტატია “რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უმახლობელოესი ამოცანები,” რომელიც ასევე ხელმოწერის გარეშე დაიბეჭდა დასახელებულ გაზეთში (№2-3) წლის ბოლოს. ეს ორივე ძალიან განსხვავდება მისი (სტალინის-გ.ყ.) შემდგომი შრომებისაგან, ხოლო ერთი აღნიშნულია პარტიის ისტორიის ლიტერატურის სიაში, პოსტსტალინურ პერიოდში რომ გამოქვეყნდა ავტორის მიუთითებლად. ეს სტატიები, შესაძლებელია, კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფია. ამასთანავე ვერ მოხერხდა სტალინის მონაწილეობის გარეშე. მესამე სტატია “თხზულებანის” პირველი ტომიდან, რომელიც ეროვნულ საკითხს ეხება და დაბეჭდილია “პროლეტარიატის ბრძოლაში”,³ უეჭველად ჯუღაშვილის კალამს მიეკუთვნება.”⁴

მეტსაც ვიტყოდით, როგორც ქართველი ფილოსოფოსი და ერთ დროს პოლიტიკურად საკმაოდ აღზევებული დიდმოხელე პეტრე შარია თავის გალექსილ მოგონებებში “აღსარება (მოგონებები და რეფლექსიები სტალინთან შეხვედრებთან დაკავშირებით)” (არსებობს ხელნაწერის სახით) მოგვითხრობს, 1945 წლის ოქტომბრის ბოლოს მოსკოვიდან თბილისში მისთვის დაურეკავს სკკპ ცეკას მდივან გიორგი მალენკოვს და უთხოვია ჩასულიყო საბჭოთა კავშირის დედაქალაქში, თან წაეყვანა ქართული და რუსული ენების ერთნაირად კარგი მცოდნენი. პ. შარიას შეურჩევეა გუნდი (გიორგი ახელედიანი, სერგი დანელია, ალექსანდრე ქუთელია და ტარასი კვარაცხელია). ჯგუფს თვითონ პეტრე შარიას ხელმძღვანელობით დაევალა სტალინის “თხზულებანი“-ს პირველი ორი ტომის დასაბეჭდად მომზადება. მაგრამ სოგიერთი ნაშრომის დაბეჭდვის წინააღმდეგ გამოსულან რუსი რედაქტორები, რომელთაც ისინი არასტალინისეულად მიუჩნევიათ. (პ. შარიას მიხედვით, მათ თურმე “დიდმკერობლური ზრახვები” ამოძრავებდათ და ამგვარი საქციელი “შემდგომში გაშლილი “კულტის” კრიტიკის სიმპტომი” ყოფილა).

ამავე წლის დეკემბერში პ. შარია და მისი გუნდი კვლავ უხმობიათ მოსკოვში. ამჯერად თათბირი უფრო მაღალ დონეზე გამართულა — მას ესწრებოდნენ გეორგი მალენკოვი, შჩერბაკოვი,¹ გეორგი ალექსანდროვი (საბჭოთა ფილოსოფოსი, სკკპ ცეკას პროპაგანდა-აგიტაციის გამგე), “იმელის” ხელმძღვანელები და, ცხადია, რუსი რედაქტორებიც, ქართველ კოლეგებთან ერთად. ერთ-ერთ “ურწმუნო თომას”, ისტორიკოს ვასილ მოჩალოვს სტალინისათვის ასე მიუმართავს:

“დიდო ბელადო — მიმართა მან ფარისეველურად—
ვალდებულნი ვართ თქვენს დიდ სახელს მოვეპყრათ
ფროხილად!

ქართველებმა კი მიიჩნიეს თქვენისეულად
ბევრი სტატია, რომელთაც ვერ მივიჩნიეთ თქვენად,
არ ვეჭვობ, რომ მათ ამოძრავებს ზრახვა კეთილი,
მაგრამ ჩვენ პასუხს ისტორიის წინაშე ჭაგებთ!
ჩვენ შევისწავლეთ თქვენი სტილი გამოკვეთილი,
თქვენს და არა თქვენს შეუმცდარად უკვე ჩვენ ვარჩევთ.”

საბოლოო “მსჯავრი” თვითონ სტალინს გამოუტანია და რვა საეჭვო შრომიდან მხოლოდ ორზე უთქვამს უარი. ერთ-ერთ სტატიაზე უთქვამს, რომ სინქარის გამოისობით მიხეილ დაკითაშვილისათვის მხოლოდ თეზისები დაუტოვე-ბია! (უკანასკნელს კი მათს საფუძველზე სტატია დაუწერია სტალინის სახელით!). რა თქმა უნდა, ჩვენთვის საინტერესო ორი ნაშრომი თავისთვის მიუსაკუთრებია და ასე იოლად გადაწყვეტილა ფრიად სერიოზული საკითხი.

საბედნიეროდ, გვაქვს მეორე საიმედო საისტორიო წყაროც, რომელიც ავსებს პ. შარიას მონათხრობს. ეს გახლავთ ვასილ მოჩალოვის (1902-1970) მოგონება, რომელიც დაიბეჭდა ი. სტალინის “თხზულებანის“-ს მე-17 ტომში. მოგონებათა ავტორი პროფესიით ისტორიკოსი იყო, რის გამოც მას მეტი უპირატესობა ჰქონია პ. შარიასა და მის გუნდთან შედარებით. სამაგიეროდ, ცხადია, ნაკლი მდგომარეობდა მის მიერ ქართული ენის უცოდინრობაში. ამის თაობაზე სტალინს სწორედ შეუნიშნავს: “იგი ნაკლებად აღჭურვილია” (პ. შარიასთან და სხვ. შედარებით).⁹ მოჩალოვს ჯერ საკავშირო “იმელში” უმუშავია, შემდეგ კი, დაწესებულების ხელმძღვანელთაგან შერისხვის გამო, საკავშირო ისტორიის ინსტიტუტში დაუწყია მუშაობა.⁹

გ. მოჩალოვს საკმაოდ საფუძვლიანად აღუწესხავს სტალინთან ორი შეხვედრა, რომლებიც შემდგარა 1945 წლის 28 დეკემბერსა და 1946 წლის 23 დეკემბერს. პირველ შეხვედრას ესწრებოდნენ: მალენკოვი, პოსკრებიშევი, ალექსანდროვი, ფედოსეევი, იოვჩუკი, კრუეკოვი, შარია, მოჩალოვი, ნადტოჩევი, ე.ი. საბჭოური იმდროინდელი იდეოლოგიური სამსახურის თითქმის მთელი “ელიტა.” მოჩალოვს მანამდეც, 1944 წლის განმავლობაში, ჰქონია შეხვედრები მალენკოვთან, რომლებზედაც, ცხადია, ჩვენთვის საინტერესო საკითხი განიხილებოდა. ამთავითვე უნდა აღინიშნოს მისი ერთი ნიშან-თვისება, გულწრფელი აღტაცება სტალინის პიროვნებით. უკანასკნელი მის თვალში ყოფილა “თანამედროვე ადამიანთაგან უდიდესი კაცი, რომელსაც ხელთ ჯერჯერ მსოფლიოს ბედ-იღბალი.”¹⁰ ეს გარემოება კი უფრო მეტად უსვამს ხაზს მისეული კრიტიკული პოზიციის ობიექტურობას.

აქამდე კამათი თურმე წარმოებდა ჯერ “იმელში”, შემდეგ – სკკპ ცკ-ის ორგბიუროში (მალენკოვის “დოქტრინა”).

“თხზულებანი“-ს პირველი ტომი, თარგმანებითურთ (ქართულიდან რუსულად) კარგა ხანია მოეჩინა დეობიანო, მაგრამ, მისი დაბეჭდვა, გასაგები მიზეზების გამო, იგვიანებდა.

ვ. მოჩალოვს თავყრილობის წინაშე შემდეგი ეჭვები გამოუთქვამს: 1) გაზეთ “ბრძოლაში“ დაბეჭდილი ორი სტატია დაწერილია მშვიდი ტონით, რაც განსხვავდება იმ მებრძოლური (ვიტყოდით: აგრესიული) ტონისაგან, რაც დამახასიათებელია სტალინის მოგვიანო ხანის სტატიებისათვის; 2) ეჭვს იწვევს სამი სტატია, დაბეჭდილი “კავკასიის რაბოჩი ლისტოკში.“ პირველი ამოთგანის შედგენასა და რედაქტირებაში სტალინი უცდილობდად მონაწილეობდა, შემდგომი ორის მისადმი კუთვნილება კი საცილობელია; 3) დაეჭვებას იწვევს სტილის მხრივ სტატია “შეიარაღებული აჯანყება და ჩვენი ტაქტიკა“; 4) რაც შეეხება გაზეთ “ელვაში“ დაბეჭდილ სტატიას “ადგილობრივი პრესა“, მასში შეინიშნება მრავალკილობა (разноречие) საკითხის დაყენებაში სტატიებთან – “გაზეთი “ისკრა“ და აგრარული საკითხი“ და “ლაქია (лакействующие) სოციალისტები“ (1908 წ.) შედარებით.“

აღნიშნული შენიშვნების მიმართ სტალინს ჯერ ამდაგვარი რეაქცია გამოუხატავს: “თქვენ ამის გამო “გამოგაპანდურეს“ “იმელიდან“? ვინ ჩაიდინა ეს?“¹² მოჩალოვსა და შარიას შორის მკვეთრ დაპირისპირებას ჰქონია ადგილი, მაგრამ უპირატესად პრინციპულ საკითხებზე. კერძოდ, თარგმანებზე კამათისას პირველი ამჯობინებდა ძველ თარგმანებს, რაც უკვე იყო სამეცნიერო მიმოქცევაში, მეორე კი – ახალს, რაც მისმა გუნდმა შეასრულა.

სტალინს ასე განუუცხადებია: “ბრძოლაში“ დამწერი (пишущий) მე ვიყავი და, შესაძლოა, კიდევ სხვები (სხვებიან – გ.ყ.) ჯუღელი... კეცხოველი პრაქტიკოსი, ორგანიზატორი გახლდათ. ორგანო მიჰყავდა კეცხოველს, მაგრამ იგი ცოტას წერდა. გამოვიდა, რომ ფაქტობრივი რედაქტორი იყო კეცხოველი, მაგრამ რედაქტირება არ შეეძლო.“¹³ როგორც ვხედავთ, სტალინს ლადო კეცხოველთან ერთად არც ალექსანდრე წულუკიძე დაუნდია, რომელიც საერთოდ არ მოუხსენებია. რაკი ასეა, მაშინ დაისმის კითხვები: ნუთუ “ბრძოლაში“ მოთავესებულ სტატიებს ძირითადად სტალინი წერდა? როგორ ხდებოდა გაზეთის

საკმაოდ გამართული რედაქტირება მხოლოდ კეცხოველის მიერ და თანაც ბაქოში?

მოჩალოვის ერთ-ერთ შენიშვნაზე “ბელადს” ასეთი პასუხი გაუცია: “სწორია, რომ ჩემი სტატიების ტონი “ბრძოლაში” რამდენადმე სხვანაირია, უფრო დამშვიდებული. მშვიდი ტონი იყო... მე მაშინ პროფესურისადმი (!) მიდრეკილება მქონდა – მიხდოდა უნივერსიტეტში შეესულიყავი. კეცხოველი ამისათვის მიიცხადდა.” ბათუმურმა დახვერტებმა ჩემში ყველაფერი ამოატრიალა. მე დავიწყე ლანძღვა-გინება... ტონი შეიცვალა.”¹⁴

სტალინი განაგრძობდა: “ბათუმური ფურცელი (“ამხანაგებო!”) ჩემი გახლავთ. იქ ჩემს გარდა არავის არ შეეძლო წერა. მაგრამ იგი გადაეხაზე... ტომში დარჩა მხოლოდ პროკლამაცია “9 მარტი”, რასაც ისტორიული მნიშვნელობა გააჩნია”;¹⁵ “კავკასიის რაბოჩი ლისტოკში” ეწერდით სპანდარიანი და მე. მართალია, რომ სტატიები “რუსეთის დიდი რევოლუციის ეპიზოდი” და “ელისავეტპოლის ამბები” ჩემი არაა. სტატია “თბილისი, 20 ნოემბერი” ჩემია.” მე ეს მახსოვს.”¹⁶

მოჩალოვი ჰყვება: “მე კელავ მივიღე ნებართვა რამდენიმე სიტყვის თქმისა. ამხანაგმა სტალინმა გაოცებულად შემომხედა, თითქოს მეუბნებოდა: “ღირს კი შესიტყვებად?” მე წამოძვდა, რომ ამხ. შარიასთან შესაკამათებლად არ ვემზადებოდი, მაგრამ მიხდა კიდევ დავასახელო ზოგიერთი უცნობი ნაშრომი. მე ნება დამეერთო, გამომეთქვა აზრი.

“თუ ტომში “ბრძოლიდან” შესული ორი სტატია—ვთქვი მე – ამხ. სტალინის ეკუთვნის, მაშინ...

აქ სტალინმა რეპლიკა მესროლა:

“ეს სტატიები ჩემია, მე კარგად მახსოვს თუ როგორ ეწერდი მათ.”

“მაშინ მასვე, - მე გაეაგრძელე” უნდა მიეკუთვნებოდეს. ბრძოლის № 2-3-ში დაბეჭდილი კიდევ ერთი სტატია “მუშათა მოძრაობა საქართველოში 1898-1899 წწ. (უნდა იყოს: 1899-1901-გ.ე.) დიდი, საინტერესო, პრინციპული სტატიაა. შემდეგ არის სტალინის საბი წერილი 1904-1905 წლების პერიოდისა “ეანოს” ხელმოწერით, რომელიც მიმართულია ვ.ი. ლენინისა და ნ.კ. კრუპსკაიასადმი. რამდენადაც ჯერჯერობით ნაპოვნია სტალინის მხოლოდ ორი წერილი ქუთაისიდან, ამავე პერიოდს

რომ ეხება, მაშინ დასახელებული სამი წერილი სასურველია ტომში ვნახოთ.“¹⁸

სტალინი დაინტერესებულა აღნიშნული მასალებით. მოჩალოვს მოუტანია “ბრძოლის“ № 2-3 მის მიერ დასახელებული სტატიითურთ, ხოლო კრუუკოვს (“იმელის“ დირექტორს) კი გადაუცია წერილები, რომლებზედაც უკვე იყო ლაპარაკი. სტალინს გარკვეულ ხანს უთვალიერებია “ბრძოლა“ და წერილების შემდგომ კი განუცხადებია: “ესენი უნდა ვნახოთ.“¹⁹ ერთი დღის მერე კი მისთვის გადაუციათ დასახელებული წერილის ფოტოასლები. გარკვეული დროის გასვლისას ისინი “იმელში“ დაუბრუნებიათ ყდაზე წარწერით: “არ დაიბეჭდოს.“

როგორც ეხუდავთ, “ბელადს“ აღარ მიუსაკუთრებია “ბრძოლის“ № 2-3-ში მოთავსებული მითითებული სტატია, რის თაობაზეც, ვიმეორებთ, მოჩალოვი საფუძვლიან აზრს გამოსთქვამდა. ცნობილია, რომ შემდეგში იგი ლ. კეცხოველს მიაკუთვნეს, თუმცა ის, მართლაც, აშკარად მსგავსია იმ ორი სტატიისა, რომელთაც სტალინისეულად მიიჩნევენ.

დასასრულს, როცა საუბარი კვლავ წარმართულა იმ სტატიების თარგმანთა შესახებ, რომლებიც მეორე ტომს ავსებდნენ, სტალინს უთქვამს: “დაე ესენი ქართველებმა შეასრულონ.“²⁰

ასე რომ, სტალინმა თავისი გაიტანა და ლ. კეცხოველისეული ორი სტატია მიისაკუთრა.

ამბის ასეთი “ჰეპი ენდი“ სტალინს თავის აგარაკზე (კუნცევოში) ქეიფით აღუნიშნავს, რომელსედაც თამადად პეტრე შარია დაუნიშნავს. (იქნებ უინტერესო არ იყოს იმის შესხენებაც, რომ “ერთგული ყმის სამსახური“ “ბატონმა“ შემდგომში სათანადოდ არ დააფასა და იგი “მეგრელთა საქმის“ გამო ვიხის დილეგებში გამოამწყვდია).

გვაქვს ერთადერთი თითქოსდა ანგარიშგასაწევი დოკუმენტი. ლადო კეცხოველის უმცროსი ძმის ივანეს მოგონებით, როდესაც “ბრძოლის“ პირველი ნომრის გამოსვლის ხანებში “მე შევეკითხე ლადოს – მაინც რომელია აქ შენი სტატია? მან არ მოინდომა დაესახელებინა, მაგრამ შემდგომ საუბარში გაირკვა, რომ მის მიერ დაწერილი იყო მიმართვა მუშებისადმი “მიიღეთ და შეიტკბეთ“ და სტატია “ასი წლის იუბილეს გამო“.“²¹ მაგრამ, როგორც შემდგომ დავინახავთ, ეს ცნობა სანდო არაა.

სამწუხაროდ, ზემოთ დასახელებულ ავტორთა მხრივ ძირითადად შიშველ განცხადებებთან გვაქვს საქმე, თუმცა ისინი არ ცდილან დაესაბუთებინათ თავიანთი მოსაზრება (ეჭვი) ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ისინი მართალი იყვნენ.

შევეცდებით დავასაბუთოთ ჩვენი თვალსაზრისი აღძრულ საკითხზე.

როგორც ვიცით, განსაკუთრებით 1935 წლიდან მოყოლებული, როცა ლაურენტი ბერიამ თბილისის პარტიული ორგანიზაციის აქტივზე წაიკითხა ვრცელი მოხსენება თემაზე “ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის”, რასაც მოჰყვა ამავე სახელწოდების წიგნის მრავალგზისი გამოცემა ქართულ და რუსულ ენებზე,²² სტალინის წარსულ პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე ამიერკავკასიაში მრავალი მითი და ლეგენდა შეიქმნა და გაერცვლდა. ერთი მათგანი გახლდათ მითი სტალინის დიდ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ავტორიტეტზე უკვე 1900 წლიდან მოკიდებული. თითქოს თბილისის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის მესვეურებმა, რომელთა შორისაც, რასაკვირველია, სტალინიც იგულისხმებოდა, ლადო კეცხოველს (1876-1903) დააეღაღეს არალეგალური სტამბის მოწყობა და ასეთივე ხასიათის გაზეთის დაარსება ბაქოში. ნაფიცო საბჭოთა ისტორიკოსები ამ საქმეს უკავშირებდნენ ი. სტალინს, ლ. კეცხოველსა და ალექსანდრე წელუკიძეს, ხოლო ამ ნამოწნათვალში იშვიათად თუ იმეტებდნენ ლ. კეცხოველისათვის პირველ ადგილს.

მაგრამ, საბედნიეროდ, იყო თვითმხილველი, რომელმაც აღნიშნული ამბები კარგად უწყოდა. ეს გახლდათ რევოლუციონერი, ბოლშევიკი აბელ ენუქიძე (1877-1937). მან საკითხის თაობაზე ჯერ კიდევ 1923 წლის დასაწყისში, როდესაც საბჭოთა კავშირის უახლესი ისტორიის ფალსიფიკაციას ჯერ კიდევ ნაკლებად ჰქონდა ადგილი, მოსკოვში, ძველ ბოლშევიკთა კლუბში წაიკითხა ვრცელი მოხსენება “რსდმპ არალეგალური სტამბების ორგანიზაციისა და მუშაობის ისტორია 1900- დან 1906 წლამდე”, რომელიც ამავე წელს დაიბეჭდა ჟურნალ “პროლეტარსკაია რევოლუცია“-ში (№2(14). ორი წლის შემდეგ იგი დაიბეჭდა ცალკე წიგნაკად მოსკოვში, აქვე გამოქვეყნდა 1934 წელსაც. ქართულად კი დაიბეჭდა 1933 წელს.

აბელ ენუქიძის მონაყოლის მიხედვით ყველაფერი ნათელია. მისი პირდაპირი აღიარებით, ბაქოს სტამბის (რომელსაც კონსპირაციული მოსაზრებით “ნინას” ეძახდნენ) მთავარი ორგანიზატორი სწორედ ლ. კეცხოველი იყო.²³ მისივე მოგონებებიდან ჩანს, რომ უსაფუძვლოა აზრი თბილისის კომიტეტის მიერ კეცხოველის ბაქოში გაგზავნაზე არაღეგალური სტამბისა და გაზეთის დაარსების მიზნით. ცნობილია, რომ ლ. კეცხოველის ხელმძღვანელობით მოხდა თბილისის “კონკის” მუშათა გაფიცვა. “ოხრანკა”—უნდარმერია მალე შეიტყო აქციის მთავარი ორგანიზატორის ვინაობა, ამიტომ თავის გადარჩენის მიზნით კეცხოველი აქედან კავკავში გადავიდა, სადაც ერთხანს მუშაობდა, შემდეგ კი კელაე ბაქოს მიაშურა. აქ მან დამოუკიდებლად ჩაიფიქრა არაღეგალური სტამბის მოწყობა და გაზეთის გამოშვება. მაგრამ ძმისაგან მიღებული დახმარება - 200 მანეთი უბრალო საბეჭდი დასვას შესაძენადაც კი არ კმაროდა.

ა. ენუქიძე მოგვითხრობს: “ამიტომ მე თბილისში ვიქენი გაგზავნილი იქაურ ამხანაგებთან თანხის თაობაზე მოსალაპარაკებლად. კარგად მახსოვს თუ როგორ შეეხვდი ორ ამხანაგს. ერთი მათგანი გახლდათ მთელ საქართველოში ცნობილი სილიბისტრო ჯიბლაძე, მაშინდელი ორგანიზაციის ლიდერი, ხოლო მეორე კი — მაშინ პარტიის ახალგაზრდა წევრს — ამხანაგი სტალინი, კობა ანუ სოსო, როგორც მაშინ იწოდებოდა. მე მათ თბილისში რკინიგზის სადგურის ახლოს მდებარე ღუქანში შეეხვდი. მოლაპარაკებების დამთავრების შემდეგ მათ უარი მითხრეს საშუალებებზე (იგულისხმება თანხა — გ.ყ.) იმ მოსაზრებით, რომ თბილისის ორგანიზაციას სურდა, რათა ბეჭდვის მთელი საქმე მისი კონტროლისა და ხელმძღვანელობის ქვეშ ყოფილიყო. სხვანაირად, ამბობდნენ ისინი, არ შეიძლება გავრისკოთ თბილისის კომიტეტის მწირ საშუალებათაგან 100 თუ 150 მანეთით, რასაც მე ვთხოვდი.”²⁴ რამდენადაც აბელ ენუქიძე არ ყოფილა უფლებამოსილი ამგვარ შემოთავაზებაზე პასუხი გაეცა, იგი მყისვე დაბრუნებულა ბაქოში. თან წაუღია თბილისელი მუშების მიერ ნაჩუქარი 3 ფუთი შრიფტი და სხვა მასალა.²⁵

ფრიად საინტერესოა მოთხრობილი ამბის შემდგომი გაგრძელება: “როდესაც მე კეცხოველს შევატყობინე თბილისელი

ამხანაგების პირობები, რაზედაც ისინი ფულის მოცემას გეპირდებოდნენ, მან კატეგორიულად უარყო ეს პირობები და თქვა, რომ თბილისის ორგანიზაციის მხრივ არაერთი კონტროლი არ უნდა ყოფილიყო; თუ ისინი გვენდობიან, დაე, მოგვეცნ თანხა, თუ არა და ჩვენ მათ გარეშეც იოლად გაეაღოთ. რამდენადაც შეკვეთილი საბეჭდი დაზგის შექმნისათვის ფული არ აყოფნიათ, ენუქიძე მის სათხოვნელად კელაე თბილისში დაბრუნებულა. ამჯერად მიუციათ მხოლოდ 100 მანეთი და ხელნაწერი პროკლამაციის დასაბეჭდად.

პრიმიტიული საბეჭდი დაზგის შემდგომ შეუძენიათ სოლიდური დაზგა, რისთვისაც 900 მანეთი გადაუხდიათ. აქედან 800 მანეთი მიუციათ ბაქოში მოღვაწე რუს ესდეკებს – ლეონიდ კრასინს, ნიკოლაი კოზერენკოს და ეკატერინა კაცს, 100 მანეთი კი აბელ ენუქიძეს თავისი კუთვნილი პრემიიდან (მუშაობდა მეჩანქანედ რკინიგზაზე) დაუდია.

ლადო კეცხოველს გადაუწყვეტია არალეგალური სტამბისათვის ფართო, საერთოიმპერიული მნიშვნელობა მიეცა, რასაც თბილისის ორგანიზაცია თავდაპირველად თურმე სკეპტიკურად მოჰკიდებია. მაგრამ როცა დარწმუნებულან ახალი წამოწყების სერიოზულობაში, გაოცებულან, დათანხმებულან და გამოუყვიათ ორი ასოთამწყობი, ასევე შრიფტი საკმარაოდენობით და ფული ქაღალდის, საღებავებისა და სხვა მასალებისათვის. მაგრამ ყველაფერი ეს ჯერჯერობით სტამბასა და პროკლამაციების დაბეჭდვის საკითხს ეხებოდა. ახალი, არალეგალური გაზეთის დაარსების იდეა კი შემდეგ გაჩნდა.

აბელ ენუქიძის მიხედვით, “მაშინ “ისკრის” (მას უკვე ეძებულობდით) გავლენით ჩვენ გადაწყვეტიტთ არალეგალური გაზეთის გამოცემა ქართულ ენაზე და დავიწყეთ მოლაპარაკებები თბილისის ორგანიზაციასთან, რომელშიც მაშინ და შემდეგაც ბატონოდნენ (!) ისეთი ცნობილი მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ ჟორდანი, ჯიბლაძე და სხვანი.”³ სამწუხაროდ, აბელ ენუქიძე არაფერს გვეუბნება ამ მოლაპარაკებათა პერიპეტიებზე.

საკითხი საბოლოოდ გადაწყვეტილა ბაქოში მყოფ “ისკრისა” და მის აგენტ ლ.ე. გალპერინის თანხმობით. თბილისიდან “ნავთობის ქალაქში” სპეციალურად ჩასული მუშები

კეცხოველს დაურწმუნებია ახალი გაზეთის გამოშვების მიზანშეწონილობაში. თავის მხრივ უკვე მათ უცდიათ თბილისის კომიტეტის დაყოლიება. უკანასკნელს კვლავ მოუთხოვია, რომ გაზეთის რედაქცია თბილისში ყოფილიყო. ლ. კეცხოველი კვლავ ამ წინადადების სასტიკი წინააღმდეგი ყოფილა (ა. ენუქიძე ამასვე იმეორებდა “პრაედაში” 1935 წლის 16 იანვარს დაბეჭდილ სტატიაში, თუმცა ალაგ-ალაგ იგი ცდილობდა ამბების “შელამაზებას”). კერ გასჭრა აგრეთვე მასთან საგანგებოდ გაგზავნილი მეგობრის სევერიან ჯუღელის მოლაპარაკებებმაც. კეცხოველს კვლავ უარი განუცხადებია თბილისის კომიტეტის დახმარებაზე.

ძველი ბოლშევიკი, შემდგომში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ რეპრესირებული ბარონ (ბართლომე) ბიბინეიშვილიც აღნიშნავდა: “ამხ. ლადოსა და აბელის ენერგიული ცდიტა და კრასინის დახმარებით ბაქოში 1901 წლის დამლევს ეწყობა არალეგალური სტამბა;”²⁸ “ეს პირველი ქართული სარეოლუციო გაზეთიც ღვიძლი შეიღია ლადოსი. მთელი პირველი ნომერი თითქმის მისგან არის შედგენილი და დაბეჭდილი.”²⁹

სახელწოდება “ბრძოლაც“, ჩანს, ლადო კეცხოველმა შეარჩია. (შეგახსენებთ მის ციხიდან გაგზავნილ წერილს (1903 წლის 26 ივლისს) ძმა სანდროსადმი: “მაშ ასე, ბრძოლა! ბრძოლა!..., მე დავეცემა ამ ბრძოლაში. ნუ იღარდებ; ყოველი საქმე, მით უფრო თავისუფლება, მსხვერპლს მოითხოვს... მაგრამ სად, მითხარი, როდის გამოსყიდულა უმსხვერპლოდ თავისუფლება?” (სიტყვები დეკაბრისტ კონდრატ რილეევის პოემიდან “ნალივაიკო”).³⁰ მეგობრის ბავშვს კი ჭკუას ასე არიგებდა: “აიღე ხელში ეს ჩაქუჩი, დაარტყი გრდემლზე, თანაც ისე, რომ ნაპერწკლები გაიფანტოს და დაწვას მთელი სამყარო.”³¹

მიუხედავად ასეთი სანდო თვითმხილველის არსებობისა, საბჭოურ ისტორიოგრაფიას, ცხადია, ჭეშმარიტება არ აინტერესებდა. მისი დამახინჯების საილუსტრაციოდ თვალსაჩინო მაგალითია გრიგოლ უვანიას სპეციალური მონოგრაფია “ლენინურ-ისკრული გაზეთი “ბრძოლა”. “ნაშრომში” გეხვდება მსგავსი “მარგალიტები” : “ბაქოში რომ ჩავიდა, კეცხოველი ენერგიულად შეუდგა ამხანაგ სტალინის

მიერ წინასწარ მოფიქრებული და ყოველმხრივ დამუშავებული გეგმის საფუძველზე არაღებულური გაზეთის გამოცემის განხორციელებას;” “გაზეთ “ბრძოლის” გამოსვლა იყო იმ შეუპოვარი ბრძოლის შედეგი, რომელსაც 1898 წლიდან ეწეოდა ამხანაგი სტალინი თავის სახელოვან თანამებრძოლებთან – კეცხოველთან და წულუკიძესთან ერთად;” “სტამბის შეუფერხებლად მუშაობის უზრუნველყოფის საქმეში კეცხოველს მუდმივ დახმარებას უწევდა თბილისის ხელმძღვანელი პარტიული ჯგუფი და პირადად ამხანაგი სტალინი, რომლის ინიციატივითაც სტამბა უზრუნველყოფილი იქნა ფულით, შრიფტით, საღებავით და სხვა საგამომცემლო მოწყობილობით.” “თურმე მხოლოდ “ქორდანია” ჯგუფს” მოუთხოვია, სტამბა თბილისში და მათ კონტროლქვეშ ყოფილიყო” და ა.შ.

კომენტარი მართლაც რომ ზედმეტია!

ვითვალისწინებთ რა ლადო კეცხოველის საკმაო ერუდირებულობას, იმასაც, რომ იგი (ასევე ალექსანდრე წულუკიძე) იოსებ ჯულაშვილზე თითქმის სამი წლით უფროსი იყო (ეგულისხმობთ უკანასკნელის დაბადების ნამდვილ თარიღს) და რაც კიდევ უფრო მთავარია, მის დამოუკიდებელ, მტკიცე ხასიათს, დიდად საეჭვო ხდება, რომ “ბრძოლის” მთავარი სტატიის – პირველი ნომრის მოწინავეს დაწერა მას ი. ჯულაშვილისათვის დაეთმო. ბევრი ბევრი რაც ამასთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, ესაა სტალინის რაღაცნაირი, მოკრძალებული როლი სარედაქციო სტატიის დაწერაში (როგორც ამას ვარაუდობს რ. თაკერი).

“ბრძოლის” პირველი ნომერი იწყება თავისებური მიძღვნით, რომელსაც აქვს ასეთი სათაური: “მიიღეთ და შეიტკბეთ” და რომელსაც ხელს აწერს “მუშა.” ღირს ამ მიძღვნის მთლიანი სახით მოტანა: “უძღვნი ჩემს უძვირფასეს ამხანაგებს, ჩემთან ჭირში და ლხინში შესრდილთ, რკინის გრდემლივით ცეცხლში გამოწრობილთ, ცხოვრების წაღმა-უკუღმა ტრიალში მებრძოლთ, უშიშარ გმირთ, სიმართლისათვის თავდადებულთ, ადამიანის ზნეობრივად ამამაღლებულთ, დავრდომილთა და ჩაგრულთა გამამხნეებელთ, უსამართლობის ბორკილთა დამღეწთ, ადამიანის შემბორკავ ჯაჭვთა დამამსხერეველთ,

მეცნიერების განმათავისუფლებელთ, შემზარავ საპყრობილეთა დამგრეველთ, მანდილოსანთა პატიოსნების აღმდგენელთ, ბნელში მანათობელთ და გასაღდევებულ ვაჟკაცთ, თავისუფლების, სიყვარულის და ერთობის დროშის მატარებელთ, ერთგულ და სიმართლისათვის ტანჯულ-წამებულ ამხანაგებს!“^ა ვისთვისაც, ნაცნობია სტალინის წერის სტილი და აგრეთვე პიროვნული ხასიათი, ისინი ეჭვს არ შეიტანენ იმაში, რომ მოტანილი ტექსტის ავტორი არ შეიძლება იგი ყოფილიყო. საბედნიეროდ, გვაქვს პირდაპირი მოწმობა, რომელიც ადასტურებს, რომ მისი ავტორი ი. ჯულაშვილი კი არა, არამედ ლადო კეცხოველი გახლდათ.”

სარედაქციო სტატიის მიხედვით, “მაგრამ რადგანაც რუსეთის დღევანდელ პირობებში შესაძლებელია მუშების გარდა საზოგადოების სხვა ელემენტებიც გამოდიოდნენ მებრძოლათ “თავისუფლებისათვის” და რადგანაც ეს თავისუფლება უახლოესი მიზანია რუსეთის მებრძოლ მუშებისა, – გასეთის მოვალეობაა დაუთმოს ადგილი ყოველგვარ რევოლუციონურ მოძრაობას, თუნდ იგი მუშებ (!) გარეთაც ხდებოდეს. ჩვენ ვამბობთ: დაუთმოს ადგილი, იმ სახით კი არა, როგორც სხვათა შორის ცნობას და ახალ ამბავს, არა. მან უნდა მიაქციოს საგანგებო ყურადღება იმ რევოლუციონურ მოძრაობას, რომელიც ხდება თუ მოხდება საზოგადოების სხვა ელემენტებშიც: გაარკვიოს ყოველი საზოგადოებრივი მოვლენა და ამით იქონიოს გავლენა თავისუფლების ყველა მებრძოლზე;“ “ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, ამ ჩვენ სიტყვებს ვერავინ გამოიყენებს იმის საბუთად, რომ ვითომ ჩვენ მომხრე ვიყოთ ბურჟუებთან კავშირ-კომპრომისებისა. ჯეროვანი დაფასება, ჩვენება სისუსტე-შეცდომებისა არსებულ წყობილების საწინააღმდეგო მოძრაობაში თუნდ იგი ხდებოდეს ბურჟუაზიულ საზოგადოებაშიც, სოციალ-დემოკრატს ვერ მოსცხებს ჩირქს რენეგატობისას. აქ არ უნდა დავევიწყოთ მხოლოდ სოციალ-დემოკრატიული პრინციპები და რევოლუციონური საშუალება ბრძოლისა. თუ ჩვენ ყოველ ამ მოძრაობას ამ არშინით დაუეწყებო ზომას (გაზომვას – გ.ყ.) – თავისუფალნი ვიქნებით ყოველგვარ ბერნშტეინიანური(!) მიყო-მოეთობიდან.“^ა მოტანილი ადგილები ავსებს შესაბამის პასაჟებს მეორე სადისკუსიო სტატიისას, რომლის ლ. კეცხოველისადმი კუთვნილება, ვფიქრობთ, ცხადი გახდება.

ძნელია მოტანილი ადგილები მიეუსადაგოთ ი. სტალინის ასრს სტატიაში “პროლეტართა კლასი და პროლეტართა პარტია” (დაწერილია 1905 წლის იანვარში): “წავიდა ის დრო, როცა თამამად იძახდნენ: ერთი (ერთიანი – გ.ყ.) და განუყოფელი რუსეთიო!” დღეს ბაღღმაც კი გაიგო, რომ “ერთი და განუყოფელი” რუსეთი არ არსებობს, რომ ის კარგა ხანია ორ მოპირდაპირე კლასად გაიყო: ბურჟუაზიად და პროლეტარიატად. დღეს დაფარული აღარავისთვის არის, რომ ბრძოლა ამ ორ კლასს შორის გადაიქცა იმ ღერძად, რომლის გარშემოც ტრიალებს ჩვენი დღევანდელი ცხოვრება.

მიუხედავად ამისა, ყოველივე ეს დღემდე ძნელი შესამჩნევი იყო, – და ეს იმიტომ, რომ დღემდე ბრძოლის ველზე მხოლოდ ცალკე ჯგუფებს ეხედავდით, რომ მხოლოდ ცალკე ჯგუფები იბრძოდნენ ცალკე ქალაქებსა და კუთხეებში (იგულისხმება აღნიშნული ორი კლასის შემადგენელი ნაწილები – გ.ყ.), პროლეტარიატი და ბურჟუაზია კი, როგორც კლასები, არ სჩანდნენ, ძნელი დასანახი იყვნენ. მაგრამ აი, ქალაქები და კუთხეები შეკავშირდნენ, იფეთქა საერთო გაფიცებმა და დემონსტრაციებმა, – და ჩვენს წინ გადაიშალა დიდებული სურათი ორ რუსეთს შორის, ბურჟუაზიულ რუსეთსა და პროლეტარულ რუსეთს შორის ბრძოლისა. ორი დიდი არმია გამოვიდა ბრძოლის მოედანზე: არმია პროლეტარებისა და არმია ბურჟუებისა, და ბრძოლამ ამ ორ არმიას შორის მოიცვა მოელი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

და რადგან არმია უწინამძღოლოდ ვერ მოქმედებს, რადგან ყველა არმიას ჰყავს თავისი მოწინავე რაზმი, რომელიც წინ უძღვის მას და გზას უნათებს, – ცხადია, ამ არმიებთან ერთად უნდა გამოსულიყვნენ შესაფერი ჯგუფები წინამძღოლებისა, შესაფერი პარტიები, როგორც იტყვიან ხოლმე.

ასე რომ, სურათმა შემდეგი სახე მიიღო: ერთ მხარეზე ბურჟუაზია არმიაა ლიბერალური პარტიის (!) მეთაურობით, მეორეზე – პროლეტართა არმია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მეთაურობით, თვითუელ არმიას მის კლასობრივ ბრძოლაში წინ უძღვის საკუთარი პარტია.“”

ამავე წლის 15 აგვისტოს დაწერილ სტატიაში “პასუხად სოციალ-დემოკრატს” ვკითხულობთ: “დღევანდელი

საზოგადოებრივი ცხოვრება კაპიტალისტურადაა (!) მოწყობილი. აქ ორი დიდი კლასი არსებობს: ბურჟუაზია და პროლეტარიატი, და მათ შორის სამკვიდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაა გამართული. პირველს მისი ცხოვრების პირობები აიძულებს რომ კაპიტალისტური წესები (!) გაამაგროს. მეორეს კი იგივე პირობები აიძულებს, რომ შეარყიოს და ძირს დასცეს კაპიტალისტური წესები (!). ამ ორი კლასის შესაბამისად შეგნებაც ორნაირი მუშადდება: ბურჟუაზიული და სოციალისტური.“⁴⁰

აქ მოტანილ აზრებში ჩანს სტალინის მიერ ისტორიული, სოციალური ვითარების გაუბრალოებული ხედვა და წარმოდგენელია, რომ მას წინ უსწრებდა (1901 წელს) მის მიერვე სიტუაციის უფრო ადეკვატური, რთული ხედვა.

სარედაქციო წერილში ეხედებით ამგვარ გამოთქმას “კაევასიასთან ერთად ჩვენი საქართველოც“,⁴¹ რაც სტალინის ნაწერებში, გასაგები მიზეზის გამო, გამორიცხულია.

ამავე წერილში არის ასეთი პასაჟი: “ჩვენ, მოშორებულნი სამშობლოდან, მოკლებულნი ვართ საშვალებას ვადევნოთ თვალყური საქართველოში რევოლუციონურ მოძრაობას და თავის დროზე მივსცეთ ცნობები და ახსნა ამ მოძრაობისა. ამიტომ საჭიროა თვით საქართველოდან დახმარება. ვისაც ექნება სურვილი ლიტერატურით დახმარებისა, ის უეჭველია, იპოვოს საშვალებასაც იქონიოს პირდაპირი თუ მაშუალოთ (მაშუალებული-გ.ყ.) კავშირი “ბრძოლის რედაქციასთან.“⁴² დაგვეთანხმებით, რომ ამ სტრიქონებს ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დასწერდა ი. სტალინი, რომელიც 1901 წელს საქართველოში, კერძოდ თბილისსა (ნოემბრის ბოლომდე), შემდეგ კი ბათუმში ცხოვრობდა და აქამდე მას საერთოდ საქართველოდან ფეხი არ გადაუდგამს.

ახლა შევჩერდეთ სტატიასზე “რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უმახლობელოესი მიზნები“, რომელსაც საბჭოური ისტორიოგრაფია ასევე სტალინს მიაწერდა.

აქ ვკითხულობთ: “მარტო მუშათა კლასი არა კენესის რუსეთის წყობილების უღელქვეშ. თვითმპყრობელობის მძიმე თათი ახრჩობს სხვა საზოგადოებრივ კლასებსაც. კენესის მუდამ შიმშილით დასიებული რუსეთის გლეხკაცობა, გადატაკებული

აუტანელი გადასახადების შევიწროებით და მსხვერპლათ
შეწირული ჩარჩ-ბურჟუეზიებისთვის, კეთილშობილ
მემამულეებისათვის; კენესის წერილი მოქალაქეობა, წერილი
მსახურები სახელმწიფო და კერძო ადგილებში, წერილი
ჩინოვნობა, საზოგადოთ ის მრავალი წერილი მოქალაქეობა,
რომელიც როგორც მუშათა კლასი, არ არის თავის არსებობაში
უზრუნველყოფილი და საბუთი აქვს იყვეს უკმაყოფილო თავის
საზოგადოებრივი მდგომარეობით; იტანჯება ნაწილი წერილი
და თითქმის საშუალო ბურჟუაზიისაც, რომელიც ვერ შერიგებია
მეფის კნუტს და ნაგაიკას, განსაკუთრებით განათლებული
ნაწილი ბურჟუაზიისა, ეგრედ წოდებული თავისუფალი
პროფესიის წარმომადგენლები (მასწავლებელნი, ექიმნი,
ადვოკატები, სტუდენტები და საზოგადოთ მოსწავლენი);
იტანჯებიან შევიწროებულნი ერები და სარწმუნოებანი
რუსეთში: თავის სამშობლოდან დევნილნი და
შეურაცხყოფილნი თავის წმინდა გრძნობებში პოლშელები,
უინლანდიელები, რომელთაც თვითმპყრობელობამ ურცხვად
გაუთელა ისტორიისაგან მიცემული უფლებები და
თავისუფლება; მუდამ დევნილნი და შეურაცხყოფილნი
ებრაელნი, მოკლებულნი იმ საცოდავ უფლებებსაც-კი,
რომლებითაც სარგებლობენ რუსეთის სხვა დანარჩენი
ქვეშევრდომნი: უფლებას იცხოვრონ ყველგან, უფლებას
ისწავლონ სკოლებში, უფლებას იმსახურონ და სხვ. ქართველები,
სომხები და სხვა ერები, მოკლებულნი იქონიონ თავის შკოლები,
იმუშაონ სახელმწიფო სახელოსნოებშიც-კი, იძულებულნი
დაემორჩილონ იმ სამარცხვინო და შემავიწროებელ პოლიტიკას
"გარუსებისას", რომელსაც ასე გულმოდგინედ ასრულებს
თვითმპყრობელობა; კენესის მრავალი მილიონი რუსეთის
სექტანტობა, რომელთაც სურთ ირწმუნონ და აღვიარონ ისე,
როგორც უბრძანებს მათივე სინდისი, და არა ისე, როგორც
სურთ მართლმადიდებელ ხუცებს... კენესიან... მაგრამ ყველა
შევიწროებულთ, ყველა დევნილთ რუსეთის
თვითმპყრობელობისაგან ვერც კი ჩამოსთვლი: ისინი ისე ბევრი
არიან რომ შეიგნონ ყველამ ეს და შეიგნონ, სად არის მათი
საერთო მტერი, რუსეთის დესპოტური მმართველობა ერთ
დღესაც კი ვერ გასძლებდა."⁴

რუსეთის დესპოტურ მმართველობაში მცხოვრები ამ უარყოფით სპექტრის მოსახლეობის ჩვენება სტალინისაგან წარმოუდგელია. მსგავს რამეს იგი არასოდეს გამოხატავდა.

ორიგინალურია სტატიაში მოტანილი აზრი რუსული დესპოტიის სიმტკიცე-გამძლეობის მიზეზის შესახებ: “სამწუხაროდ რუსეთის გლეხკაცობა ჯერ კიდევ გაქედილია საუკუნოების მონობით, სიღარიბით და სიბნელით, ჯერ მხოლოდ ეხლა იღვიძებს, მაგრამ ჯერ ვერ მიხვედრილა, სად არის მისი მტერი; რუსეთის შევიწროებულ ერებს არ შეუძლიანთ ფიქრიც კი თავისი საკუთარი ძალით გაინთავისუფლონ თავი სანამ მათ წინააღმდეგ დგას არა თუ მარტო რუსეთის მმართველობა-რუსეთის ხალხიც-კი, რომელსაც ვერ შეუგნია, რომ მათი საერთო მტერი თვითმპყრობელობაა. რჩებიან მუშათა კლასი, წვრილი მოქალაქეობა და განათლებული ბურჟუაზია (ე.ი. ინტელიგენცია-გ.ყ.)” “

ახლა მოვიტანო მსგავს ადგილს სტატიიდან “მუშათა მოძრაობა კავკასიაში 1899-1900 წ.“, რომლის ლაღო კეცხოველისადმი კუთვნილება საყოველთაოდ არის აღიარებული: “და ასე შეუჩერებლად, ასე ბუმბერაზივით იზრდება მუშათა მოძრაობა, მიუხედავად იმისა, რომ მას წინ ეღობება მრავალი სიძნელე და დაბრკოლება. ერთი ასეთი და მეტად დიდი დაბრკოლება არის ის გარემოება, რომ ჩვენებური მუშა ხალხი შესდგება ბევრ სხვადასხვა ეროვნულ ელემენტებისაგან (ქართველი, სომეხი, რუსი, თათარი, ოსი და სხვ.), რომლებსაც ხშირად ერომანეთის არა გაეგებათ რა, და ამის გამო დიდი მეცადინეობაა საჭირო, რომ მათი ინტერესების თანხმობა შეაგნებინო, და ეს მით უმეტეს ძნელი ხდება, რომ მთავრობა სარგებლობს რა მუშათა ნაციონალური ანტოგონიზმით (!), კიდევ უფრო ამწვავებს ამ განხეთქილებას, იმხრობს რა მაცდური სიტყვებით და მოქცევით რუსის მუშებს, რომლებსაც უმტკიცებს, რომ “ტუზემცები“ ყველა რუსებს ემტერებიანო და ჩვენ სისხლსაც-კი დაღვევენ ოლონდ საკუთარი სამეფო (იგულისხმება საქართველოს დამოუკიდებლობა-გ.ყ.) დაიარსონო. აი უმთავრესი მიზეზი იმის, რომ ჩვენებურ მუშათა შორის რუსები შეადგენდნენ ყველაზე უფრო ჩამორჩენილ ელემენტებს (ხაზგასმა ჩვენი-გ.ყ.)” “

შეგახსენებთ, რომ მოტანილი ციტატა ფიგურირებს “ბრძოლის” იმავე (№2-3) ნომერში, სადაც დაბეჭდილია ვითომდაც სტალინის ზემოაღნიშნული მეორე სტატია. ცხადია, უკანასკნელს მოტანილი ციტატა არ ეცოდინებოდა. ⁴⁶

სტატიაში “რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და მისი უმახლოებელი მისნები” აღნიშნულია: “შელავათიან წოდებების წარმომადგენლებიდან მხოლოდ სტუდენტობის ნაწილმა გეიჟვენა თავისი გადაწყვეტილება ჩაჰყვეს თავის მოთხოვნილებებს ბოლომდე და უკან არ დაიხიოს რევოლუციონური მოქმედების წინაშე. მაგრამ არ უნდა დაევიწყოთ ის გარემოება, რომ ეს ნაწილიც სტუდენტობისა იმავე შევიწროებულ მოქალაქეთა შეილუბისაგან იკრებდა და მასთან სტუდენტობა, როგორც ახალგაზრდობა და მოსწავლე, ჯერ სანამ არ შერეულა ცხოვრების ტალღებში და იქ არ დაუჭერია გადაწყვეტილი საზოგადოებრივი მდგომარეობა, ქველასე უფრო განწყობილია გაჰყვეს იდეალურ მისწრაფებებს, რომლებიც იწყვენ თავისუფლებისათვის ბრძოლისაკენ. ასეა თუ ისე, დღეს სტუდენტობა გამოდის საზოგადოებრივ მოძრაობაში თითქმის მესვეური, მოწინავე რაზმი; მის გარემო იკრებდა დღეს სხვადასხვა საზოგადოებრივი კლასების უკმაყოფილო ნაწილი (ხაზგასმა ჩვენია-გ.ყ.). სტუდენტობა პირველში (თავდაპირველად -გ.ყ.) სცდილობდა ებრძოლა მუშებისაგან გადაღებული საშუალებით -გაფიცვით. მაგრამ როდესაც მართელობამ მათ გაფიცვასე უპასუხა მხეცური კანონით (დროებითი წესებით), რომლითაც გაფიცულნი სტუდენტობა საღდათებით იგზავნებოდნენ, -სტუდენტობას ერთი საშუალება ღარსენოდა საბრძოლველად -მოეთხოვა დახმარება რუსეთის საზოგადოებისთვის და გაფიცვებიდან გადასულიყო ქუჩის დემონსტრაციებზედ. სტუდენტობაც ასე მოიქცა. მან არ დაჰყარა იარაღი: წინააღმდეგ (პირიქით-გ.ყ.) უფრო დიდის სიმამაცითა და გადაწყვეტილებით შეუდგა ბრძოლას. მის გარშემო მოიყარეს თავი შევიწროებულმა მოქალაქეობამ (ხაზგასმა ჩვენი-გ.ყ.), მას გაეწოდა დახმარების ხელი მუშათა წოდებამ(!) და ამით მოძრაობა გახდა ძლიერი, მართელობისთვის თავსარდამცემი.”⁴⁷

მოტანილი აზრიც სტუდენტობის მოძრაობის დიდი მნიშვნელობის თაობაზე აშკარად არასტალინისეულია. იგი რომ ღადო კუცხოველისა უნდა იყოს, ჩანს მისი უმცროსი ძმის იმ ცნობიდანაც, რომ კიეში ცხოვრების პერიოდში (1894-1896 წწ.) ღადო კუცხოველი

დაკავშირებია უნივერსიტეტის რევოლუციურად განწყობილ სტუდენტობას. მათ შორის ნაწილი სოციალ-დემოკრატიულ წრეებში ყოფილა გაერთიანებული და ერთ-ერთ მათგანში შედიოდა თვითონ ლადო კეცხოველი.* ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ “ბრძოლის” № 2-3-ში საკმაო ადგილი ეთმობა სტუდენტურ მოძრაობას (განსაკუთრებით კიევში).

საინტერესოა, რომ, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, სტალინი უშუალოდ მონაწილეობდა თავისი “თხზულებანი“-ს პირველი ტომის შედგენაში და არა ოდენ ორ მოპაექრე მხარეს შორის კამათში, რომელშიც იგი ანტიკური *Deus ex machina*-სავით ჩაერია. პ. შარიასა და ე. მოჩალოვის მიერ მოთხრობილი ამბიდან სულ რაღაც ერთი თვის შემდეგ (1946 წლის იანვარში) სტალინის მიერ დაწერილ წინასიტყვაობაში აღნიშნულია “ავტორის მიერ ნებადართული შესწორებები, რომლებიც შეეხება უმოაზრესად ბეჭდვის არაუგადლური პირობებით გამოწვეულ კორექტორულ შეცდომებს, შემდგომ პერიოდში დადგენილ ქართულ ტერმინებს და აგრეთვე სოფიურთი სიტყვის ახალ მართლწერას. გათვალისწინებულია ის უმნიშვნელო რედაქციული ხასიათის ცვლილებებიც, რაც ავტორმა რუსულ გამოცემაში შეიტანა.”⁴⁹ ვეჭვობთ, რომ რომელიმე ქართველი ისტორიკოსი დაინტერესებულიყო საკითხით, თუ რა ცვლილებები იქნა მის მიერ შეტანილი. სინამდვილეში, ჩვენი მტკიცე მოსაზრებით, საქმე სხვა რამეში გახლდათ და სტალინმა მიაჩუქათა, მიაფუჭქა მისი არსი.

დაესმენთ იმასაც, რომ კრიტიკულ შემოწმებას ვერ უძლებს აგრეთვე საბჭოური მითები ლადო კეცხოველის კერძოდ როგორც მხოლოდ და მხოლოდ ვლენინზე ორიენტირებულ პიროვნებაზე “ბრძოლაში” (№2-3) უაღრესად დადებითად არიან დახასიათებული გიორგი პლეხანოვი და ლევ დეიჩი — ძველი თაობის გამოჩენილი რუსი სოციალ-დემოკრატები. ჩანს ისიც, რომ სოციალისმისათვის ბრძოლასა და გამარჯვებას ლ. კეცხოველი უკავშირებდა დემოკრატიული (ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული) რევოლუციის მოხდენის შემდგომ ათწლეულებს. ასე რომ, მისი ორთოდიქსი ბოლშევიკლენინელად წარმოდგენა არ არის მართებული. თანაც, გაეთვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ კეცხოველის მოღვაწეობის ჯამს რუსეთის იმპერიის ესდევებს შორის განსხვავება არ არსებობდა⁵⁰ მაგრამ ეს სხვა თემაა და მის შესახებ აღარ შეეჩერდებით.

დასასრულს, დავასკვნით, რომ სტალინის “თხზულებანი” პირველ ტომში შესული პირველი სტატია (ძირითადად, მეორე კი (მთლიანად) ლადო კეცხოველის მიერ არის დაწერილი. ამდენად, სავსებით საფუძვლიანია ის ეჭვი, რაც აღნიშნული სტატიების სტალინისადმი ატრიბუციის თაობაზე არსებობს. იქნებ იმაში, რომ სტალინმა მითიურისა კეცხოველის ორი სტატია, მდგომარეობს აბელ ენუქიძის, ვითარცა თვითმხილველის, ტრაგედიის მთავარი მიზეზი, აგრეთვე “ბელადის” თავგამოდება კეცხოველთა საგვარეულოს წარმომადგენლების აღზევებისათვის.

სტალინის თხზულებებში პლაგიატობის თაობაზე სხვა საფუძვლიანი ეჭვებიც არსებობს. როი მედვედევის, რობერტ თაკურის და აღან ბულოკის შეხედულებებით, “ბელადს” ყოველ შემთხვევაში ნასარგებლევი ჰქონდა ფ. ა. ქსენოფონტოვის წიგნი ლენინისმის შესახებ, დაწერილი 1923 წელს, სეკრდლოვის უნივერსიტეტში ჩუქაობისას. უცილობელი ფაქტია, რომ სტალინი იცნობდა ამ ნაშრომს, რომელიც გამოქვეყნდა 1925 წელს, ეი. “ბელადის” შესაბამისი ნაშრომის დაბეჭდვის ერთი წლის შემდგომ. ქსენოფონტოვი საცხოვრებლად გადაიყვანეს ტაშკენტში, 1937 წელს კი დახვრეტილ იქნა.

1949 წელს, მაღალი თანამდებობებიდან (“გოსპლანის” თავმჯდომარის, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პირველი მოადგილის პოსტები) გადააყენეს და მალე ფიზიკურად მოსაქეს კიდევ ნიკოლაი ვოზნესენსკი. ზოგიერთი რუსი ისტორიკოსის მოსაზრებით, მისი მთავარი “დანაშაული” გახლდათ მუშაობა წიგნზე “კომუნიზმის პოლიტიკური ეკონომია,” რომელიც თითქოს შემდეგ გამოიყენა სტალინმა თავის ნაშრომში “სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები საბჭოთა კავშირში.”¹

სამწუხაროდ, ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას შევამოწმოთ გამოთქმული ვარაუდები. მაგრამ მიგვაჩნია, რომ მსგავსი რამ არაა გამორიცხებული, მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ ლადო კეცხოველისეული ორი სტატიის ბედს.

¹ იხ. მათი “სტალინი”, თარგმანი უნგრულიდან რუსულ ენაზე, მოსკოვი, 1989, გვ. 26.
² იქვე.

³ იგულისხმება “როგორც ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი?”

⁴ იხ. რობერტ თაკური, “სტალინი”, გვ. III.

⁵ სანს, ეს სტატია გეგმას მდებარე არაა, რომელიც 1945 წლის 10 მაისს გარდაიცვალა არდა მოგონების ავტორს შეეშალა.

⁶ იხ. ღასახ. სეკლანქური, გვ. 26.

⁷ იქვე, გვ. 28.

⁸ И. В. Сталин, Сочинения, т.17, Тверь, 2004, გვ. 627.

⁹ შევნიშნავთ, რომ ამ ინსტიტუტის ქვიდით მან გამოაქვეყნა წიგნი "Крестьянское хозяйство в Закавказье к концу XIX века", М., 1958.

¹⁰ И. В. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 623

¹¹ იქვე, გვ. 624.

¹² იქვე

¹³ იქვე გვ. 625.

¹⁴ "ბელადი" ამჯერადაც ამჟამად ცრუობდა. მას მსვავები განზრახვა არახილეს ჰქონია. რომც ჰქონოდა, ამისათვის სემინარიის დაბრუნების მოქმედება არ ჰქონდა. ისე, მისი სოციალისტურ-ინტელექტუალური მეცობარი, შეხვედრამ – მოქმედებებმა, თავისი ორგანიზაციის ურთიერთობის, სემინარიის დაბრუნების და რაიმეხდომე ურთიერთობებში შესულიყო. იხ. მისი "სტალინი და საქართველოს ტრადიციები", გვ. 33

¹⁵ И. В. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 626.

¹⁶ იქვე, 1937 წელს დაბეჭდილ კრებულში რამდენიმე პროკლამაცია სტალინის მიუწერებოდა.

¹⁷ იქვე

¹⁸ იქვე გვ. 627.

¹⁹ И. В. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 626.

²⁰ იქვე გვ. 628

²¹ Лазо Кедровели, Сборник документов и материалов, Тбилиси, 1969, გვ. 112

²² ცნობილია, რომ შეთხვეული ისტორიის თეორიის ლ. ბერია კი არ წერდა, არამედ მას სხვები უწერდნენ, რომლებიც მალე რეპრესირებულ იქნენ

²³ ღასახ. ორგანიზ., გვ. 109.

²⁴ ღასახ. ორგანიზ., გვ. 112.

²⁵ იქვე

²⁶ იქვე

²⁷ "Пролетарская революция", 1923, №2 (14), გვ. 118. როგორც უხედავით, აქ სტალინი არ მოიხსენიება. ძალზე საუკრავადებოა ავრთიყე ა. ურუქიძის შემოღვი მოვლენა „ისკრას“ და სხვა ლიტერატურის ტრანსპორტის მარსკლადიან მისაღებად იგი ბათუმში ჩასვლა 1902 წლის მარტის დასაწყისში. დახმარება უთხოვია იქ მოღვაწე ნიკოლოზ (კარელი) სხიუძისათვის. ამჯერადაც ამ დროის აქ მჭიდრობები და მოღვაწე სტალინის არაფერ შუაში იყო. იხ. იქვე, გვ. 121.

²⁸ იხ. მისი "ლალო კეზხოველი", მეორე, შეესხებული გამოცემა, თბილისი, 1933, გვ. 4.

²⁹ იქვე, გვ. 54.

³⁰ იქვე, გვ. 44.

³¹ იქვე, გვ. 26.

³² ღასახ. წიგნი, გვ. 22.

³³ იქვე გვ. 26.

³⁴ ღასახ. წიგნი, გვ. 25. თეორიის სტალინიც ღიდი რიხით აცხადებდა: "1900 (?) წლებში ბაქოში გვექონდა ღიდი სტალინი. სეენ აქ ემარჯულებდით და მიუღის რუსეთში ვერცხლადით "ისკრას". И. В. Сталин, Сочинения, т.17, Тверь, 2004, გვ. 625.

³⁵ იქვე შედარებით მოკრძალებული ფაქტაზიისა აღმოჩნდა რეხი ისტორიის ლ. მაიარნიოსკი, რომლის მიხედვითაც ლ. კეზხოველი 1902 წლის აგვისტოს ბათუმში ჩავიდა. ამხანაჟ სტალინისაგან რეხის მისაღებად. იხ. მისი "Батумская

демонстрация 1902 года", М., 1937, გვ. 60. და ეს მაშინ, როცა სტალინი ამ დროს ბათუმის ციხეში იჯდა, კვახიხიძე კი აქ წავიდა სულ სხვა მიზნით!

¹⁶ "პროლეტა", 1901, №1, გვ. 6.

¹⁷ იხ. ი. კვახიხიძის მოგონება (ზემოთ), აგრეთვე ასეთაშქვრებ ეიქტორ წულაძის მოგონება დასახ. კრებულში, გვ. 163.

¹⁸ "პროლეტა", №1.

¹⁹ იპ. სტალინი, თხზ., ტ. 1, გვ. 61-62. ნეენივის საინტერესოა ავტორისეული შეხედუი შენიშნა: "ნენ არაფერს ეამბობთ სხვა პარტიებზე რუსეთში, რადგანაც მათზე ლაპარაკი არაფითარ საჭიროებას არ წარმოადგენს ნენი საკითხების გამოსარკვევად." იქვე, გვ. 62.

²⁰ იქვე, გვ. 154.

²¹ "პროლეტა", №1, გვ. 6. გაზეთის 2-3 ნომერში ფიგურირებს სიტყვები: "ნენი კავკასიისთაზე", გვ. 41.

²² "პროლეტა", №1, გვ. 9.

²³ "პროლეტა", № 2-3, 1901, გვ. 32.

²⁴ იქვე.

²⁵ "პროლეტა", № 2-3, გვ. 45.

²⁶ "პროლეტა"ში "გაუგზარჯოს საერთაშორისო ძმობას" (დაწერილია 1905 წლის 13 თებერვლის, რომელიც სტალინს კეუთენის, ლაპარაკი ურთენულ შედღიზე, რასაც მეფის ხელისუფლება თესადა (იხ. თხზ., ტ. 1, გვ. 79-80). მაგრამ მსვავს აზრს კერ ეხედებით.

²⁷ "პროლეტა", №2-3, 1901, გვ. 33.

²⁸ Ладз Кедровели, Сборник документов и материалов, Тб., 1969, გვ. 108.

²⁹ დასახ. წიგნი, გვ. XIII.

³⁰ ბარონ (ბართლომე) ბიბიხიშვილი წერდა: "ლადო აზროვნებით, თეორიით არ იყო ბოლშევიკი, რადგან მის დროს ეს სისტემა ჯერ კიდევ არ იყო ნამოყალიბებული." იხ. მისი დასახ. ნაშრომი, გვ. 7.

³¹ ინგლისელი ფილოლოგიოსი დონადი რუიკილი სტალინის მისამართით წერდა: "მაგრამ რომელ სტრიქონებზე შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ ისინი თეორიით ამ მოთავარი ქურდის, კლასიკულიატორისა და პლაგიატორის დაწერილია?" იხ. სტაქია "სტალინი-პოეტა", "კავკასიონი", 1994, № 36 (30). საინტერესოა თეოლოგორ აკონკრეტებს იგი გამოთქმულ აზრს.

თავი მესამე.

რეცენზიები და გამოხმაურებები ი. სტალინის
შენოშენის თემაზე

სათავეებს უფრო ღრმა გააზრება სჭირდება
ვასილი სელიუნიჩის სტატიის გამო

თანამედროვეობის ღრმა, სერიოზულ გაცნობიერებაში რომ წარსულის გაგებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, ეს საყოველთაოდ აღიარებული ჭეშმარიტება გახლავთ. მაგრამ ამის ოდენ სიტყვიერი აღიარება არაფერს იძლევა. ამჟამად, როგორც ცნობილია, საყოველთაო ინტერესი აღიძრა საბჭოური პერიოდის ისტორიის მიმართ, დაიმსხვრა ბევრი სტერეოტიპი, რომლებსაც ათეულწლოებით ჩასჩინებდნენ საზოგადოებას, სურო გაირკვეს, რა და როგორ მოხდა სინამდვილეში, რა იყო დიდი მოვლენების (ხშირად ტრაგიკულისა) გამომწვევი მიზეზები. რაგინდ პარადოქსულადაც არ უნდა ჩანდეს, ფაქტია, რომ თანამედროვეობის ახსნა-გაგებისას ძირითადად იფარგლებიან მხოლოდ 1917 წლის შემდგომი პერიოდით. იშვიათია ავტორი, რომელიც ცდილობდეს ისტორიის უფრო ღრმა კონტექსტით გაიაზროს თანამედროვეობა. ამჯერად ჩვენ ნაკლებად ვგულისხმობთ საქართველოს წინაისტორიას (1917 ან 1921 წლამდე). მთავარია რუსეთის ისტორიის მიახლოებით სწორი, მეცნიერული გაგება, რამდენადაც საბჭოთა ერების (ხალხების) უახლეს ისტორიაში მთავარი, გადამწყვეტი როლი რუსმა ხალხმა ითამაშა და დანარჩენმა ხალხებმა ძლიერ განიცადეს ეს უარყოფითი ზემოქმედება (რუსული საზოგადოებისაგან). ამ მხრივ, ე.ი. რუსეთის ისტორიის გააზრება-გაცნობიერების აზრით, ბევრი რამ ხელახლა გასაკეთებელი რჩება. ტოტალური დოგმატიკური აზროვნების პირობებში, თავისთავად ცხადია, ვერც ისტორიოგრაფია, როგორც მეცნიერება, განვითარდებოდა სათანადოდ. ეს ეხება რუსეთის ისტორიის შესწავლასაც. ისტორიკოსებში ფართოდ გავრცელდა შეხედულება (ჩვენ ვიტყვით: მითი), რომლის თანახმადაც, მთელი კაცობრიობის ისტორიას ერთნაირი დინამიკა ახასიათებდა. მაგრამ რას წარმოადგენს ეს ერთნაირი დინამიკა? ამ უკანასკნელს საფუძვლად უდებენ დასავლეთ ევროპის მიერ

განვიხილოთ გზას. კერძოდ, ასე იქცევიან რუსეთის ისტორიის შესწავლისას. მას (რუსეთის ისტორიულ პროცესს) უსადაგებენ ნაცნობ სქემას: პირველყოფილი საზოგადოების დაშლად, ლენინისტეგრაფიის შემდგომ განვითარდა ფეოდალიზმი მისთვის დამახასიათებელი სამი ფაზით, ხოლო ამ საზოგადოების წიაღში დამოუკიდებლად ჩაისახა კაპიტალიზმი.

კიდევ მეტი. უწინ რუსი ისტორიკოსების ნაწილი ცდილობდა რუსეთის ისტორიაში მონათმფლობელობისთვისაც (როგორც ფორმაციისთვის) მიეჩნიათ ადგილი. კერძოდ, ამ ტიპის საზოგადოების არსებობას ხედავდნენ კიევის რუსეთში (სხვათა შორის, ზოგიერთი რუსი ისტორიკოსი ამ შეხედულებას დღესაც იცავს). აღნიშნული ფაზების შემდგომაც, რუსეთის ისტორიას ისე წარმოადგენენ, თითქოს მან კაპიტალიზმი სრულად, ყველა ფაზით გაიარა. საერთოდ, აღნიშნულის თაობაზე ჟურნალ “ეოპროსი ისტორიის” მიერ გამართულ “მრგვალ მაგიდასთან” საუბრისას ისტორიკოსი ი.ი. ფროიანოვი სწორად შენიშნავდა: “ჯერ კიდევ 30-იან წლებში წარმოიშვა მტკიცე განწყობა, რის შედეგადაც ჩვეული გახდა რუსეთის ისტორიის სწორება დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიასთან. ნებისმიერი შეუსაბამობა ისტორიული პროცესებისა რუსეთსა და დასავლეთ ევროპაში განიხილებოდა რუსეთისათვის საზიანოდ და კვალიფიკირდებოდა როგორც ამ უკანასკნელის ჩამორჩენა ისტორიულ განვითარებაში. შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ ხალხთა ისტორია მორბენალთა შეჯიბრებაა, რომლებიც სირბილს ერთდროულად და ერთი სასტარტო ხაზიდან იწყებენ. მსგავსი განწყობის უაზრობა თვალნათლივია. ამის მიუხედავად, იგი დღემდე რჩება ძალაში, მოჰქონდა და მოაქვს რა დიდი ზიანი საისტორიო მეცნიერებისათვის. მან გათქვიფა რუსეთის ისტორიის თავისებურება”.

მართალია, 60-იან-70-იან წლებში იყო ცდები რუსეთის ისტორიის ოქტომბრის წინარე პერიოდი სოციალ-ეკონომიკური მრავალწყობიანობის თვალსაზრისით განეხილათ, მაგრამ ეს ტენდენცია ჩახშობილ იქნა. ისტორიკოსთა უმეტესობას ამ თვალსაზრისის მომხრეთა მოსმენაც კი არ უნდოდა. უსიქოლოგიურად მათი პოზიციის გაგება ადვილად ასახსნელია: მრავალწყობიანობის მტკიცება თითქოს ეროვნულ

(რუსულ) გრძნობას ღაზავს, ეწინააღმდეგება რა ჩამოყალიბებულ ფორმაციათა თანამიმდევრობას. დღესაც იშვიათია შემთხვევა ოქტომბრის შემდგომი პერიოდის ისტორიის ახსნა-გაგებისას, რაღაც სოპიოთ, წინა პერიოდის ისტორიის გამოცდილებას რომ მიმართავენ. შეგნებულად, მთელი სიგრძე-სიგანით უახლოესი პერიოდის საბჭოურ აზროვნებაში ეს დღემდე არაეის უცდია. ამ თვალსაზრისით ვასილი სელიუნიჩის სტატია “სათავეები“, რომელიც “ნოვი მირის“ ამა წლის მეხუთე ნომერში დაიბეჭდა, პირველი შემთხვევა გახლავთ. როგორც უკვე სტატიის სათაურიდანვე ჩანს, ავტორი ცდილობს ჩვენი უახლოესი ხანის აწმყო გაიგოს ოქტომბრის რევოლუციის შემდგომი ათწლეულების ისტორიით, ხოლო საერთოდ 1917 წლიდან მოყოლებული პერიოდი – რუსეთის წინამავალი ისტორიით.

მთლიანობაში ვასილი სელიუნიჩის სტატია უთუოდ კარგ ნაშრომს წარმოადგენს. იგი, აშკარად ჩანს, დაწერილია ხანგრძლივი განსჯის შედეგად, თავისუფალი, კრიტიკული აზროვნებით. ამჯერად ჩვენ შეეხებით საკითხს, თუ როგორ, რა საფუძვლიანობით იაზრებს ავტორი რუსეთის ოქტომბრის წინარე ისტორიას.

სამწუხაროდ, იმთავითვე ვიტყვი, რომ ვასილი სელიუნიჩის აღნიშნული ეპოქის ისტორია ძალზე დოგმატისტურად, საყოველთაოდ გაერცელებული სტარეოტიპების მიხედვით აქვს წარმოდგენილი. მისი მოსაზრებით რუსი და დასავლეთ-ევროპელი ხალხების ისტორია ერთნაირად ვითარდებოდა. და ეს ეხება არა მარტო ფეოდალიზმის ხანას, არამედ კაპიტალიზმის გენეზისის პერიოდსაც.

სტატიაში ვკითხულობთ: “ივანე მრისხანის ეპოქამდე ერთი საუკუნით ადრე ჩვენს სამშობლოში (იგულისხმება რუსეთი – გ.ყ.) იწყო ჩამოყალიბება წინაბურჟუაზიული ხასიათის წარმოებითაა ურთიერთობებმა. ეს პროცესი განსაკუთრებით სწრაფად მიდიოდა “ვოტჩინებში“, ანუ სწორედ იმ ბოიარების მიწებზე, რომელთა მოუსპობლობაზე საუკუნეების შემდეგ ასე წუხდა ყველა მეცნიერების კორიფე (ე.ი. ი. ბ. სტალინი – გ.ყ.)” (მკითხველებს შევახსენებთ, რომ ასეთი შენიშვნა სტალინმა მართლაც გამოთქვა. ამის თაობაზე იხ. ცნობილი საბჭოთა

მსახიობის ნ. კ. ჩერკასოვის მოგონებანი). ავტორის მიხედვით, “ასე იბადებოდა რუსული მესამე წოდება, რომელსაც გარემოებათა განსაზღვრული თანხვედრისას შეეძლო ქვეყნის წარმართვა კაპიტალისტური გზით. წარმოებითი ურთიერთობების ტიპით ჩვენი ქვეყანა მაშინ არ ჩამორჩებოდა სხვა სახელმწიფოებს.”

ერთი სიტყვით, XV საუკუნეში, ივანე მრისხანემდე ერთი საუკუნით ადრე, რუსეთში ვ. სელიუნინის თანახმად, შემდეგნაირი პროცესები ვითარდებოდა: “ვოტჩინებში“, ე.ი. მამულებში გაბატონებული იყო გლეხთა თავისუფალი შრომა, შესაბამისად, მიწა იჯარით (არენდით) გაიცემოდა, ფულადი რენტა გაბატონებული ფორმა გახლდათ, მსხვილ ფეოდალთა განსაზღვრული ჯგუფი დაკავშირებული იყო მზარდ ვაჭართა კლასთან (ანალოგია ინგლისური საზოგადოების ჯენტრთან), ფართოდ იყო გავრცელებული ქალაქები. ამდენად, ქვეყნის წინაშე ისახებოდა პერსპექტივა ბურჟუაზიული საზოგადოების განვითარების მიმართულებით. მაგრამ ეს ტენდენცია აღკვეთილ იქნა ივანე IV-ის რეაქციული გადატრიალების მიზეზით. ამიერიდან “ვოტჩინა“ (მსხვილი მემამულური საკუთრება) შესცვალა “პომესტიემ“ (მფლობელობამ), მოხდა საწარმოო ძალების გასახელმწიფოებრიობა (ნაციონალიზაცია). ამ აქციით რუსეთი ამიერიდან საუკუნეებით ჩამორჩა დასავლეთ ევროპას.

ასეთი მსჯელობისას ვ. სელიუნინი ორიგინალური როდია. იგი უშუალოდ ამოდის ისტორიკოს ნ. ნოსოვისა და სხვათა თვალსაზრისიდან. მაგრამ თუ კრიტიკულად განვიხილავთ აღნიშნულ შეხედულებას, იგი ვერავითარ ლოგიკას ვერ უძლებს. ამის თაობაზე დავესესხებით ისტორიკოს ნ. ი. პავლენკოს: “ათეულობით, ხოლო შესაძლებელია, ასეულობით ნაშრომიც კი “იკვებება“ ლენინის რომელიღაც ერთი გამონათქვამით ფეოდალური პერიოდის შესახებ – კაპიტალისტ-ვაჭრებზე, ბურჟუაზიულ კავშირ-ურთიერთობებზე და ა.შ. გამოაცალეთ ეს ციტატა ავტორებს და ისინი უსაყრდენებოდ დარჩებიან. არაა შესაბამისი ფაქტები, რომლებიც დაადასტურებდნენ მათ ინტერპრეტაციას.”

ახლა მოვესმინოთ ვ. სელიუნინის მეთოდოლოგიური ხასიათის მსჯელობას: “ცხოვრება ყოველთვის გზების განშტოებაა. ისტორია

არის რეალიზებული შესაძლებლობა – არარეალიზებულ სიმრავლეთაგან ერთ-ერთი და მეტი არაფერი.“⁵ თუმცა, იგი აღიარებს ისტორიულ დეტერმინიზმსაც, მაგრამ ასეთი დათქმით: “...მოღიანი დეტერმინიზმი, განწირულება არ არსებობს არც ცალკეული ადამიანის და არც ხალხების ბედ-იღბალში“.⁶ მაგრამ თუ ავტორის აზროვნებას უფრო ღრმად ჩაუუკვირდებით, აღმოვაჩენთ, რომ იგი ფაქტობრივად ინდეტერმინიზმის პოზიციაზე დგას. მის მიხედვით, ივანე მრისხანეს დროს ყველა პირობა არსებობდა ბურჟუაზიული საზოგადოების გაშლა-განვითარებისათვის. მაგრამ გამოჩნდა ეს ისტორიული პიროვნება თავისი ნებითა და მიზნით და რუსეთის ისტორიულმა პროცესმა სულ სხვაგვარი მიმართულება მიიღო. ასევე განმეორდა, ავტორის შეხედულებით, ჩვენს საუკუნეში ი. ბ. სტალინის ზეობის დროს და მიზეზით.

თუ ვ. სელიუნინს ყურს დაუუგდებთ, უეჭველია, იგი ამგვარადვე ახსნის მსოფლიო ისტორიის მრავალ ტეხილსაც. და თუ ეს ასე გახლავთ, მაშინ რაში მდგომარეობს დეტერმინიზმი ისტორიულ პროცესში? აღნიშნული იდეის გაცნობიერება მოხდა ჯ. ბ. ვიკოს, შ. ლ. მონტესკიეს, პეგელის მიერ. კ. მარქსმა და ენგელსმა იგი (ეს იდეა) დააფუძნეს ისტორიის მატერიალისტურ გაგებაზე. ისტორიის დეტერმინისტული (ასეთი გაგება კი მხოლოდ ისტორიულ მატერიალიზმს არა აქვს) თანახმად, ისტორიულ პროცესში ადგილი აქვს მრავალი ნების, მიზნის არსებობას. მათი გამომხატველნი არიან ცალკეული მკირე ჯგუფები ან კლასები, რომელთაც თავის მხრივ, წარმოადგენენ შედარებით ან აშკარად გამორჩეული პიროვნებები. ხდება ამ ნებათა, ინტერესთა, მიზანთა შეჯახება, ურთიერთგადაკვეთა, რის შედეგადაც საბოლოოდ მიიღება გარკვეული ტოლქმედი. თუ ამ ფონზე განვიხილავთ ისტორიულ კოლიზიებს, მაშინ შემთხვევითობებისათვის ადგილი ნაკლებად რჩება.

ვასილი სელიუნინი, როგორც ჩანს, სერიოზულ საქმედ არ თვლის შეჩერდეს ცნობილი ამერიკელი სოვეტოლოგის, გნებაჟო რუსისტის, რიჩარდ პაიპსის შეხედულებებზე რუსეთის ისტორიის შესახებ. პირველ რიგში, ეს ეხება მის ნაშრომს “რუსეთი ძველი რეჟიმის დროს“. ამერიკელი ისტორიკოსის მიხედვით, რუსეთის ისტორია მკვეთრად განსხვავდებოდა დასავლეთ ევროპის ისტორიისაგან. მისთვის (რუსეთის ისტორიული პროცესისათვის) დამახასიათებელი უმთავრესი ნიშან-თვისება გახლდათ კერძო საკუთრების განვითარების უმნიშვნელო ხასიათი, აქედან

გამომდინარე პოლიტიკური მონობით, ე. ი. სახელმწიფოს დესპოტური ფორმით. რუსეთის ისტორია, პაიპსის აზრით, ხანგრძლივ განვითარებად, აღმავალ პროცესს კი არ წარმოადგენდა, არამედ ხშირად—სტაგნაციას, ერთი და იმავეს (თავის არსში) გამეორებას, რაც ასე დამახასიათებელი იყო საერთოდ აღმოსავლეთის ისტორიისათვის. ეს დაკვირვებანი ყოველ შემთხვევაში სერიოზულ განხილვას საჭიროებს და არა უარყოფას, როგორც რუსები იტყვიან “с порога”. მით უმეტეს, რომ ანალოგიური შეხედულებანი რუსეთის შესახებ ჰქონდათ კ. მარქსს, ფ. ენგელსს, ნაწილობრივ ე. ი. ლენინს, ასევე გ. პლექანოვს, პ. მილიუკოვს და სხვებს. ბოლოს და ბოლოს, განა დრო არ მოვიდა ვისწავლოთ სერიოზული დიალოგი დასავლეთის მეცნიერებასთან, ეხება ეს სლავისტიკას, რუსისტიკას თუ სოვეტოლოგიას, ასევე ქართველოლოგიას?

ყოველ შემთხვევაში საუკუნეების მანძილზე რუსეთში კერძო საკუთრება ძალზე სუსტად იყო განვითარებული. ამ ნიშან-თვისებით ეს ქვეყანა დიდ სიახლოვეს ამუღანებდა აღმოსავლეთის დიდ ქვეყნებთან. შემთხვევითი როდია ის გარემოება, რომ მარქსიზმის კლასიკოსები რუსეთს უყოყმანოდ მიიჩნევდნენ აზიური, აღმოსავლური წარმოების წესის ქვეყნად. ამავე თვალსაზრისს იზიარებდა გ. პლექანოვიც. რაც შეეხება ლენინს, იგი ორტოფობდა ამ საკითხში. შესაბამისად, რუსეთის ისტორიაში, XIX და XX საუკუნეების ჩათვლით, დიდი ადგილი ეკავა სასოფლო თემს, რომლისთვისაც დამახასიათებელი გახლდათ მიწაზე საერთო საკუთრება, ინდივიდუალური მფლობელობა და მეურნეობა (ასე რომ, აღნიშნული ფორმის თემი გვაროვნული თემის შემდგომ სტადიას წარმოადგენდა). გაუგებრობაა, რომ სასოფლო თემის ესოდენ გავრცელებულობის ფაქტზე საბჭოთა ისტორიკოსები (XIX საუკუნის რუს ისტორიკოსთაგან განსხვავებით), ჩვეულებრივ, თვალს ხუჭავენ ხოლმე, მით უფრო ვერ ითვალისწინებენ ამ გარემოებიდან გამომდინარე შედეგებს. ე. სელიუზნინი რუსულ თემს მხოლოდ გაკერით თუ ახსენებს, სახელდობრ, რეფორმის შემდგომ პერიოდში სოფლის მეურნეობის უძრავობის მიზეზის ძიებისას. ავტორის შეხედულებით, ეს ინსტიტუტი ზემოდან დაინერგა, ყოველ შემთხვევაში, განმტკიცდა ოპრინინინის შედეგად. ამაშიც ავტორი ორიგინალური არ არის. იგი იმეორებს ზოგიერთი თანამედროვე საბჭოთა ისტორიკოსის აზრს. რაც მთავარია, თვით ეს შეხედულება გახლავთ ზერეულე

და მცდარი. კერძო თუ საერთო საკუთრების დამკვიდრება ისტორიის იმანენტურ, ფუნდამენტურ ტენდენციად კი არა, არამედ ზედნაშენურ მოვლენად – სახელმწიფოს მიერ წარმონაქმნად არის გამოცხადებული.

თუ რა სინამდვილეს (გავრცელების აზრით) წარმოადგენდა რუსული თემი, ამის თაობაზე საკმაოდ საიმედო სტატისტიკური ცნობები არსებობს. 1905 წლის მონაცემებით რუსეთის იმპერიის ევროპულ ნაწილში აღრიცხულ იქნა 12 297 900 გლეხური კომლი, რომელთაც 138,8 მლნ. დესეტიანა მიწა ჰქონდათ. აქედან მიწას თემური საკუთრებით ფლობდა 9 479 900 კომლი, ანუ საერთო რაოდენობის 77,1%. შესაბამისად თემურ საკუთრებაში, კერძო მფლობელობის უფლებით, იმყოფებოდა 115,4 მლნ. დესეტიანა ანუ საერთო მიწების 83, 2%. აქვე შევნიშნავთ, რომ კერძო მესაკუთრე გლეხობაც ძირითადად არარუსულ ტერიტორიებზე (ბალტიისპირეთში, დასავლეთ ბელორუსიაში, მარჯვენა მხარის უკრაინასა და ბესარაბიაში) ცხოვრობდა.

როგორც ვხედავთ, ევროპულ რუსეთში უმთავრესად გავრცელებული იყო სათემო საკუთრება. (აღბათ ასევე იქნებოდა ე.წ. აზიურ რუსეთშიც). აღნიშნულის ფონზე სავსებით კანონსომიერი ფაქტი გახლავთ ის, რომ 1906 წელს სახელმწიფო დემაში გლეხობის დეპუტატები (“ტრუდოვიკები”) მოითხოვდნენ მთელი მიწების საერთო-სახალხო საკუთრებად გამოცხადებას (მსგავსი მოთხოვნის წამოყენება ინგლისელი ან ფრანგი გლეხობის მიერ რევოლუციების დროს ან შემდეგ აბსოლუტურად წარმოუდგენელი რამაა!).

როგორც ვიცით, სასოფლო თემის დაშლა მიზნად დაისახა ცნობილმა რუსმა სახელმწიფო მოღვაწემ პეტრე სტოლიპინმა, რაც მას, ცხადია, მონარქიისა და ბიუროკრატიის განმტკიცებისათვის ესაჭიროებოდა. 1909 წლის სექტემბერში მან განაცხადა, რომ აღნიშნული ამოცანის შესასრულებლად საჭირო იყო “20 წლის საშინაო და საგარეო მშვიდობა”. 1907-1915 წლების განმავლობაში თემიდან გამოვიდა მხოლოდ 2008432 მეომური, ე.ი. სათემო კომლთა რაოდენობის ერთ მეოთხედზე ნაკლები. (შევნიშნავთ, რომ გლეხობა მასობრივად, აქტიურად გამოდიოდა თემიდან გამოყოფის წინააღმდეგ). კერძო საკუთრებაში “დამტკიცდა” 15,9 მლნ. დესეტიანა, ე.ი. მთელი სათემო მიწების ერთ მეშვიდედზე ნაკლები. ამდენად, (კარი'სმის მთავარი ამოცანა – გაეჩინა სოციალური დასაყრდენი წერილი მესაკუთრე გლეხობის სახით – ვერ განხორციელდა.

აღნიშნულის ფონზე სრულ გაუგებრობას წარმოადგენს ე. სელიუნინის მტკიცება, თითქოს 1917 წლის საფხულში გლეხთა მიწების 62,5 % კერძო საკუთრებასა და მფლობელობაში (!), ე.ი. თემის გარეშე იმყოფებოდა.⁷ კიდევ მეტი, 1917 წელს, ჯერ კიდევ ღრობითი მთავრობის დროს, 242 (სხვადასხვა გუბერნიასა და უესდში) გლეხთა ადგილობრივი განაწესის საფუძველზე მომავალი დამფუძნებელი კრებისათვის შემუშავდა პროექტი, რომლის თანახმადაც, მიწა უნდა ჩამოერთმეოდათ მემამულეებსა და სხვ. მაგრამ იგი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ქცეულიყო კერძო საკუთრების ობიექტად.⁸ (სხვათა შორის, ღრობითი მთავრობამ აკრძალა მიწების ყიდვა-გაყიდვა). აქედან ცხადია, თუ როგორი არაპოპულარული იყო რუს გლეხკაცებში მიწაზე კერძო საკუთრების იდეა 1917 წელსაც კი. ერთი სიტყვით, ე. სელიუნინის საწინააღმდეგო თვალსაზრისი აღნიშნულ საკითხზე სრულიად უსაფუძვლო გახლავთ. ამ მომენტის გაცხადება კი მას უთუოდ დაეხმარებოდა სტალინის რეჟიმის სიმტკიცის გაგებაში. ავტორი აღნიშნავს რუსეთის ისტორიის “საუკუნეებრივ მემკვიდრეობას” – ბიუროკრატიულ მართვა-გამგეობას,⁹ მაგრამ არ ცდილობს ახსნას, თუ რატომ, რა საფუძველზე მოხდა ეს.

ამჯერად ამით დავამთავრებთ ჩვენს გამოხმაურებას ვასილი სელიუნინის სტატიასზე. კიდევ ერთხელ ხაზს გავესვამთ ავტორის კრიტიკულ და თავისუფალ აზროვნებას. მაგრამ მოუხედავად ამ ღირსებებისა, “სათავეები” საბჭოთა ისტორიის განვლილი პერიოდის ახსნაში ზედაპირული და ნაკლებად დამაჯერებელია. ამის მთავარი მიზეზი მდგომარეობს წარსულის სათავეების ზერელე გააზრებაში. ამდენად, 1917 წლის შემდგომი პერიოდის, მათ შორის თანამედროვეობის, გააზრება წინარე ისტორიის უფრო ღრმა გაგების საფუძველზეა შესაძლებელი.

¹ იხ. დასახ. ჟურნალი, 1988, №3, გვ. 13.

² “Новый мир”, 1988, № 5, გვ. 180.

³ იქვე, გვ. 181.

⁴ იხ. ჟურნალი “Вопросы истории”, 1988, № 3, გვ. 19.

⁵ “Новый мир”, 1988, № 5, გვ. 174.

⁶ იქვე.

⁷ იხ. “Новый мир”, 1988, № 5, გვ. 186.

⁸ Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР (1917-1954), 1964, с. 11-12.

⁹ იხ. დასახ. ორგანო, გვ. 186.

“ლიტერატურული საქართველო”, 29 ივლისი, 1988.

ოთხი წლის წინ, მოსკოვში, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემაველი სოციალურ-პოლიტიკურ კვლევათა ინსტიტუტის გრიფით დაიბეჭდა ისტორიკოს ნიკოლაი იაკოვლევის წიგნი “სტალინი: გზა სეკიით.” აწ განსვენებული ავტორი თავისი ძირითადი (საისტორიო) პროფესიით ამერიკანისტი გახლდათ. ამიტომაც თითქოს მოსალოდნელი იყო, რომ ფართო ერუდიციისა და გონებრივი ჰორიზონტის ქონისას იგი შეძლებდა წონადი სიტყვის თქმას სტალინის თემატიკაზე (სტალინოლოგიაში). დიდად სამწუხაროდ, ასე როდის მოხდა. სტალინის ფენომენის ობიექტურ გაგებაში მას ხელი შეუშალა ე.წ. ველიკოდერჟაველმა პოზიციაში. ი. ბ. სტალინი მისთვის, უპირველეს ყოვლისა, დიდი რუსი “დერჟავნიკი” იყო, რომელმაც ააღორძინა და კიდევ უფრო მეტი მასშტაბები მისცა რუსეთის იმპერიას, რუსულ ექსპანსიონიზმს. მეტიც, ნ. იაკოვლევი მზადაა რიგი უპირატესობანი მიანიჭოს მისთვის სათაყვანებელ პიროვნებას თვით ვლადიმერ ლენინის წინაშეც კი, მაგრამ ყოველივე ამის განხილვას აქ ვერ გამოვეუდგებით. წიგნზე ჩვენი გამოხმაურება შემდგომში გარემოებამ განაპირობა.

ზოგიერთი ავტორი, კრიტიკულად რომ აღიქვამს სტალინის ცხოვრება-მოდვაწეობას (მაგალითად, ლევ ტროცკი), ცდილობს “სათანადოდ” გაიკნობიეროს ის სოციალური, ისტორიული ფონი, რომელმაც ყოველ შემთხვევაში თითქოს სათავე დაუდო ი.ბ. სტალინის ფენომენს. ვიმეორებთ, ნ. იაკოვლევი სტალინს ასე არ იაზრებს, მაგრამ საქართველოს მიმართ იგი ტრადიციულად იქცევა.

როგორც წიგნის წინასიტყვის ავტორი გენადი ოსიპოვი აღნიშნავს, ნ. იაკოვლევის ამ წიგნის ერთ-ერთ უპირატესობას წარმოადგენს სტალინის ცხოვრების ადრეული წლების, მათ შორის რევოლუციური მოღვაწეობის საწყისი ხანის საფუძვლიანი განხილვა. მაგრამ ასე რომ ყოფილიყო, მაშინ ავტორს უნდა სცოდნოდა ქართული ენა და მისი მეშვეობით გასცნობოდა შესაბამის საისტორიო წყაროებს, დაედგინა სათანადო უტყუარი ფაქტები. მაგრამ ავტორი მოკლებული იყო ამგვარ შესაძლებლობას. თუმცა, რომც გამოეყენებინა,

ვეჭვობთ, მისი პოლიტიკური მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე, რამდენადმე ადეკვატურად აღეკება მაშინდელი ქართული სინამდვილე. ნ. იაკოვლევი მას იმნაირადვე მრუდედ აღიქვამს, როგორც მავანი, ჩვენთვის კარგად ცნობილი, ოდიოზური აზრით, თანამედროვე რუსი მწერალი და ისტორიკოსი.

ჩვენ შენიშვნებს გამოვთქვამთ წიგნის თხრობის თანამიმდევრობის მიხედვით.

ავტორის თანახმად, გორი მდებარეობს მღვრიე მტკერის ნაპირზე (ნიკოლოზ ბარათაშვილს თბილისშიც რომ ანკარად ეჩვენებოდა). ძალაუნებურად გვაგონდება ვიქტორ ასტაფიევი და “ძმანი მისნი“, კარიკატურულად რომ აღიქვამდნენ ქართულ სინამდვილეს, მათ შორის ბუნებრივს. აქ სამხრეთული ცაც მქრქალი, გაცრეცილი ყოფილა, რომელიც ჰარმონიაშია მთავარი კავკასიონის ქედის თეთრ თოვლიან მწვერვალებთან.²

როგორც ავტორი გვამცნობს გორის სიახლოვეს მდებარეობს ბუნებრივი წარმოშობის “თაეისებური გამოქვაბულოვანი ლაბირინთი.“³ ცხადია, აქ იგულისხმება უფლისციხე, მაგრამ ხომ კარგად ვიცით, რომ ეს “ლაბირინთი“ ხელოვნური წარმოშობისაა. თვით გორი, როგორც ციხე-სიმაგრე (საკმაოდ დიდი ნაგებობა) ავტორს კნინობითი ფორმით “კრეპოსტიცად“ წარმოუდგენია). მისი კატეგორიული მტკიცებულებით იგი VII საუკუნეში (ახ. წ.) დაარსებულა სპარსეთთან ომის (ვისი?) დროს. მეთორმეტე საუკუნეში კი იგი სომეხ ლტოლვილთა თავშესაფარი გამხდარა.⁴

ნ. იაკოვლევი “არც თუ იშვიათად ამბობდნენ“-ის არგუმენტზე დაყრდნობით წერს, რომ მომავალი ბელადის მამა თუ დედა (“კატეს“ და “კატიას“ ფორმებით მოიხსენიებს) ანდა ორივენი იყვნენ ოსები.⁵ და მას სჯერა ამ ჭორისა, რითაც კიდევ ერთხელ ნათლად ჩანს, თუ როგორ იცნობს იგი შესაბამის ქართულ წყაროებს. სტალინის ბავშვობის დროინდელი გორის მოსახლეობაში ლამის ქართველებისოდენი წილი “თათრებს“ (ასერბაიჯანელებს) ჰქონებიათ. წიგნის 17-ე გვერდზე ქართველები მოიხსენიებიან როგორც “აბორიგენები“, ორი გვერდის შემდეგ კი “ტუზმცების“ ფორმით, რაც, ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, შემოხვევით არ მომხდარა და გამომდინარეობს

ავტორის შოვინისტური მსოფლმხედველობიდან, კერძოდ შესაბამისი დამოკიდებულებით ქართველობისადმი.

სტალინის მამა ბესო ჯუღაშვილი 1889 წელს გარდაიცვალა,⁸ რაც არასწორია – მისი არსებობა დადასტურებულია 900-იან წლებშიც.

თურმე გორი გაბედნიერებული იმით, რომ მისი მოსახლეობის განათლებასა და კულტურაზე იღვწოდნენ მოწინავე რუსები.⁹ კერძოდ, გორის სასულიერო სასწავლებლის მასწავლებლები “ყოფილან რუსი ადამიანები, მესიანისტური მიდრეკილებების გამოისობით რომ შეჰქონდათ განათლება “ინოროდცებისათვის.”¹⁰

6. იაკოვლევის თანახმად, ყმაწვილ სოსო ჯუღაშვილის საკითხზე “ფუმუჟულა გრაფომანულ სათაგედასაველო რომანებს შორის გამოირჩეოდა ალექსანდრე ყაზბეგის წერილმანი ნახელაჲი (“поделка”) “მამის მეკლელი”¹¹ აქვე აღნიშნულია, რომ “ყაზბეგის და C-ის ნაწარმოებები იმყოფებოდა ნაციონალისტური ჩმახის მღვრიე ნაკადის კალაპოტში.” ამის შემდეგ რა უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ჩვენი ცნობილი მწერალი ავტორის მიერ “სოჩინიტელად” (მთხზველად) მოიხსენიება, რაც, ცხადია, აშკარად დამამცირებელ ელფერს შეიცავს.

ავტორი ჩენენ-ინგუშების დახასიათებისას დაბეჯითებით იმეორებს ა. პ. ერმოლოვის სიტყვებს: “ყაჩადთა შორის უბოროტესნი,” “ჩენნეთს სამართლიანად შეიძლება ეწოდოს ყველა ყაჩადთა ბუდე.”¹² შემდეგ, 153-ე გვერდზე, წიგნში ვკითხულობთ: “როცა თერგზე ჩენნებისა და ინგუშების უმსგავსო ქცევათა თვითმხილველი გახდა (ი. ბ. სტალინი – გ.ყ.), ჩანს, იგი სხვანაირად განეწყო ყმაწვილკაცობის წლებში ძვირფას ფსევდონიმ “კობასადმი”.

მომავალი “ბელადი” თურმე ყურადღებას ძირითადად რუსულ და დასავლურ კლასიკას უთმობდა,¹³ რამეთუ “მშობლიურ საქართველოს მაძიებელი ახალგაზრდისათვის რაიმე ფასეულის მიცემა იდეურ პლანში, გარდა სოციალური უთანასწორობის ამაზრზენი მაგალითებისა, მრავალ მიზეზთა გამო, არ შეეძლო.”¹⁴ თუმცა, დიდი მადლობა ავტორს, “რასაკვირველია, როგორც უწინ, იგი ხარკს უხდიდა რომანტიკას – გატაცებით კითხულობდა შ. რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანს”,

რაც, სავარაუდოა, სტიმულს აძლევდა მას ნატიფი სიტყვიერების ცდებისათვის.“¹¹ აქედან გამომდინარე, სემინარიის პირველ კლასში ი. ჯულაშვილს თურმე “ამაღლებული პოემებიც” შეუთხზავს.¹²

“XIX და XX საუკუნეების მიჯნაზე თვით მიყრუებულ საქართველოში, რუსი რევოლუციონერების ზეგავლენით, აბსტრაქტული, ბუნდოვანი განწყობილებანი ყალიბდებოდა სასოგადოების ცხოვრებაში კლასობრივი ბრძოლის გასაგებად.“¹³ მაგრამ დახეოთ უბედურებას: “არქაული ქართული ენა არ იძლეოდა შესაძლებლობას გადმოცემულიყო სოციალურ-პოლიტიკური დისციპლინების სამეცნიერო ცნებები, ტერმინები.“¹⁴ ამიტომაც, “სავარაუდოა, რომ ამ წლებში იოსებისათვის პაწაწკინტელა საქართველოს საზღვრები ვიწრო გახდა, იგი სულ უფრო და უფრო მზარდი ხარისხით გრძნობდა საკუთარ თავს რუსად.“¹⁵ მეტიც, იოსებ ჯულაშვილი “როგორც წარმომადგენელი რუსეთის (იმპერიის მნიშვნელობით) სატიტულო ერისა, თავს მოვალედ რაცხდა, გაენათლებინა ბნელი და ნაკლებკულტურული ქართველები, რასაც იგი შეუდგა კიდევ სემინარიის იატაკქვეშა მარქსისტულ წრეებში.“¹⁶

ყოველივე აღნიშნულთან ერთად ნ. იაკოვლევი აშკარა მითოლოგიასაც უხდის ხარკს. ნიკოლაი პრჟევალსკიზე, როგორც ი.ბ. სტალინის სავარაუდო მამაზე, წარმოდგენიდან გამომდინარე, თითქოს ყმაწვილი იოსებ ჯულაშვილის ბედ-იღბალში მონაწილეობა მიიღეს რუსი მოგზაურის (გარდაიცვალა 1888 წელს) მახლობელმა ადამიანებმა. ავტორი მარჩიელობს იმის თაობაზე, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო ასეთი პიროვნება. არჩევანს აკეთებს “თავად ორბელიანზე“, რომლის სახლშიც რუსი მოგზაური უნდა გასცნობოდა ეკატერინე ჯულაშვილს.¹⁷ ვინ იყო ეს თავადი ორბელიანი? “არისტოკრატი, ყოფილი სამხედრო პირი, პოეტი-რომანტიკოსი, იგი მდგომარეობის, ნიჭიერებისა და ინტერესების მიხედვით შედიოდა საქართველოს ინტელექტუალურ ელიტაში, ჰქონდა რა აქ ფართო კავშირ-ურთიერთობანი.“¹⁸ ცხადია, აქ არაა ადგილი, ვუჩვენოთ, თუ რამდენად არასერიოზულია ნ. პრჟევალსკის გორში, ანდა თბილისში ყოფნის ვარაუდი, ეკეეს მოახლედ ყოფნის ფაქტი გრიგოლ ორბელიანის (რომელიც, როგორც ცნობილია, 1883

წელს გარდაიცვალა) სახლში. დაე, ეს ყველაფერი წიგნის ავტორის, როგორც ისტორიკოსის, სინდის-ნამუსზე იყო.

კარგია, რომ ნ. იაკოვლევს ის მაინც სცოდნია, რომ გრიგოლ ორბელიანი სოსო ჯუღაშვილის თბილისის სასულიერო სემინარიაში შესვლისას (1894 წელს) ცოცხალი აღარ იყო (სხვათა შორის, არც მისი გორის სასულიერო სასწავლებელში შესვლისას იყო) და ამიტომ აქ მოწყობაზე ვერ იზრუნებდა. ამისთვის თითქოს ვიღაც სხვა ინკოგნიტო მფარველმა იზრუნა. მაგრამ კარგად ვიცით, რომ ამისთვის თვითონ საცოდავმა კეკემ გამოიღო თავი.

კიდევ კარგი, რომ ავტორი ამ დროისათვის აღიარებს თბილისის ინტელექტუალური ელიტის არსებობას, რომ მასში “უხვად ყოფილან წარმოდგენილნი ყოფილი თბილისის სემინარიელნი – მ. ცხაკაია, ნ. ჟორდანი, ლ. კეცხოველი, ფ. მახარაძე.”²¹ აქედან ჩანს ნ. იაკოვლევს აზროვნების მასშტაბი, კრიტერიუმი ნაღდი ინტელექტუალობის საჩვენებლად.

ქართული მენშევიკების ნაციონალიზმს მძლავრად უწინაა თავი თითქოს 1905 წლიდან.²² თუ ასეა, მაშინ რატომ იყვნენ მათდამი ასე ძლიერ დაპირისპირებულნი სოციალისტ-ფედერალისტები და ეროვნულ-დემოკრატები, თვით ანარქიზმის ზოგიერთი ცნობილი წარმომადგენელიც კი? რაკი სიტყვამ მოიტანა, ავტორის მიხედვით “ადგილობრივი ანარქისტები (ე. ჩერქეზიშვილი, მ. წერეთელი და სხვა) სპეკულირებდნენ თავის თანამემამულეთა უკიდურეს გაუთვითცნობიერებლობაზე, თუმცა ისინი სრულიადაც არ ბრწყინავდნენ ფუნდამენტური ცოდნით.”²³ თურმე თვითონ სტალინიც სათანადოდ ვერ აფასებდა “თავისი მკითხველების უვიცობას, რომლებიც გეოგრაფიულად შემოზღუდული იყვნენ რუსეთისა და მსოფლიოსაგან კავკასიონის ქედით.”²⁴ განა ღირს კომენტარის გაკეთება ვარლამ ჩერქეზიშვილისა და მიხაკო წერეთელის ამგვარ შეფასებაზე? ასევე კავკასიონის ქედი ხომ რკინიგზებისა და ფოსტატელეგრაფის ხანაში რუსეთ-ამიერკავკასიას შორის აღარ წარმოადგენდა დიდ ბუნებრივ დაბრკოლებას? შავი ზღვა კი მძლავრი დამაკავშირებელი ფაქტორი გახდა ჩვენი ქვეყნისა მოწინავე დასავლეთის ისტორიულ სამყაროსთან ურთიერთობაში.

გამოგნებელია ნ. იაკოვლევის წიგნის შემდეგი ადგილები: “სვანიძეთა (სტალინის პირველი ცოლის ნათესაების – გ.ყ.) კლანი 1917 წლის შემდეგ ირიცხებოდა ი.ბ. სტალინის სანათესაოში, როგორც მის სიცოცხლეში, ისევე მის სიკვდილის შემდგომ. ისინი არ გამოირჩეოდნენ განსვენებული ეპატორინეს (სტალინის პირველი ცოლის – გ.ყ.) თვინიერებით, დემონსტრირებდნენ მისადმი თავიანთ სასტიკ ერთგულებას როგორც კი შეეძლოთ;” “რასაკვირველია, სკკპ XX ყრილობის შემდეგ სვანიძეების კლანი არ გახსნა, როგორც უწინ, თავის სიახლოვეს ბელადისა და მასწავლებლისადმი, მაგრამ მებრძოლები (!) ეკედლებოდნენ პარტიას, სარგებლობდნენ “ძველი ბოლშევიკების” ნომენკლატურული პრივილეგიებით ამ სისტემის არსებობის ბოლომდე.” მაგრამ “სვანიძეთა კლანის მთავარი წარმომადგენელი ალექსანდრე ულირსებო პიროვნება როდი გახლდათ; იგი სტალინს პრინციპულად, იდეურად დაუპირისპირდა და ამიტომაც, 1937 წელს დაპატიმრებულ იქნა, ხოლო 1942 წლის აგვისტოში დახვრიტეს. რეპრესირებულ იქნა მისი ორი და, მეუღლე და მცირეწლოვანი ვაჟი. მაშ რა ალაპარაკებს ასე ავტორს? ცხადია, ელემენტარული ფაქტების უცოდინრობა და აკვიატებული საერთო ქართველოფობია (სხვათა შორის, მსგავს რამეს არ ამბობს ალილუევების კლანზე).

როგორ წარმოუდგენია სარეცენზიო წიგნის ავტორს რუსეთის იმპერიის დაშლა და შესაძლებლობა ცალკეულ ეროვნულ სახელმწიფოთა წარმოშობისა? ”ყველა ჯურის ეროვნებებმა განაპირა მხარეებში დაიწყეს ქვეყნის გლეჯა, უდიდესი აჩქარებით ქმნიდნენ რა თავიანთ “სახელმწიფოებს”. კავკასიაში რუსული სახელმწიფოებრიობის ცოცხლად ხეთქვის (!) ავანგარდში იყვნენ ქართველი მენშევიკები, “სტალინის ძველი ნაცნობები – ჟორდანი, გეგეჭკორი, ჩხეიძე და სხვები.” სტალინმა იცოდა მათი ფასი, ყრუ იატაკქვეშეთიდან, მაგრამ იმან, რასაც ისინი აკეთებდნენ რუსეთის იმპერიის დასაშლელად, თავსარი დასცა გამოწრობილ რევოლუციონერსაც კი.” მომდევნო გვერდზე ავტორისათვის საერთოდ დიდად საძულველი ნაციონალიზმი “უტვინოდ”, “გამოტვინებულად” არის გამოცხადებული. თვით პოლონეთში და ლიტვაშიც კი “საესეებით გამოჩნდა” იმათი მენტალიტეტი, ვინც ამ ქვეყანაში

ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ, ადამიანები, რომლებიც იმყოფებოდნენ მუდმივ შურში მძლავრი მეზობლებისადმი.“³⁰

ამგვარ ვითარებაში რა უნდა მოემოქმედა სტალინს? წიგნში ვკითხულობთ: “კავასიაში მან არც თუ ცოტა დრო გაატარა ორჯონიკიძესთან და კიროვთან საუბარში და, სავარაუდოა, მათ მოილაპარაკეს ანგარიში გაესწორებინათ ავბედით “სოციალ-მედუქნეებთან,” თბილისში რომ გაეკეთებინათ ბუდე. ნ. ჟორდანიას და ც. მკორე ინტერნაციონალის ლიდერებისაგან გამხივებულნი, თავიანთ თავს სერიოზულად აღიქვამდნენ;“³¹ “სტალინის მოსკოვში დაბრუნების შემდეგ “სოციალ-მედუქნეთა” კრასანათა ბუდის ლიკვიდაციის სამზადისი დაიქარდა.” ამასთან დაკავშირებით, კვლავ ამოტივტივებულია ძველებური ბოლშევიკური-კომუნისტური მითი: “...საქართველოში დაიწყო აჯანყება მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ, “სოციალ-მედუქნეთა” ხელისუფლების სამნახევარი წლის (!!) განმავლობაში დაგროვილმა უკმაყოფილებამ გადმოხეთქა.“³², ჟორდანიამ ხაზინა გაიტაცა (?) და ა.შ.”

ავტორი თავის ბოლმას ბოლომდე ანთხევს ქართველი ნაციონალ-უკლონისტების წინააღმდეგაც,³³ ავლებულად უწოდებს რა მათს მცდელობას “ნესავისიმისტოს” (დამოუკიდებლობა), თვითონ მათ კი – “ნესავისიმცებს.”³⁴ ავტორს ე.ი. ლენინის “პოზიცია” ამ საკითხში “ნაციონალური ლიბერალიზმის” გამოვლინებად მიაჩნია, ხოლო ი.ბ. სტალინისა და სხვათა ნაციონალური შოვინიზმი (ლენინის სიტყვებით, იგულისხმება რუსული “ველიკოდერჟაველი” შოვინიზმი) – სწორ პოზიციად. ავტორი დასძენს: “დიდად სამწუხაროდ, ი.ბ. სტალინმა, თუმცა ბოლომდე არა, გადაუხვია ეროვნულ საკითხზე თავისი თავდაპირველი პოზიციიდან, ბრმად იწამა რა სასიკვდილოდ განწირული ე.ი. ლენინის მითითება, რასაც თავის დროზე ჩვენი ქვეყნისათვის დამდუპველი შედეგები მოჰყვა.”³⁵ ისე ჩანს, თითქოს სტალინისეულ რუსეთის ავტონომიზაციასა და სსრკ-ის შექმნის ლენინისეულ თვალსაზრისებს შორის დიდად პრინციპული განსხვავება ყოფილიყო.

ნ. იაკოვლევი სერიოზულად აღნიშნავს “დიდ ოქტომბერს,” რომლითაც “დაიწყო სოციალიზმის გადაქცევა უტოპიიდან სინამდვილედ.”³⁶

წიგნში წერილმანი შეცდომებიც ბლომადაა. სტალინი ოჯახ-

“ში მეოთხე შეილი კი არა,”³⁹ მესამე იყო. იაკობ ჯუღაშვილი დაიბადა 1907 წელს და არა 1908 წელს.⁴⁰ მომავალ “ბელადს” პირველი ცოლი ეკატერინე სვანიძე 1907 წელს გარდაეცვალა და არა 1909 წელს.⁴¹ ნადეჟდა ალელუევა სტალინის ცოლად გაჰყვა სამხრეთში მის საგანგებო უფლებებით აღჭურვამდე და არა ამის შემდგომ და ა. შ.⁴² ასეთი შეცდომები თავგადაკრულ სტალინისტსა და სტალინოლოგს ნამდვილად არ უნდა მოსელოდა.

დასასრულს დავსძენთ, რომ მიუხედავად ნ. იაკოვლევის საკმაოდ ფართო განსწავლულობისა, მისი ძირითადი იდეურ-პოლიტიკური ორიენტაციები კვლავ ძველებური, საბჭოური იდეოლოგიების მსგავსია. აქედან გამომდინარე, გასაგებია მისი აგდებული დამოკიდებულება კერძოდ ქართველებისა და საქართველოსადმი. რასაკვირველია, ზედმეტია იმის მტკიცება, რომ ამგვარი მენტალიტეტით იდეური ხიდეები საქართველოსა და რუსეთს, ქართველებსა და რუსებს შორის ვერ გაიღება. ასეთი რამ მოხდება სათანადო სურვილით, რუსეთისაგან მეორე მხარის (საქართველოს), ქართველობის ეროვნული სულისკვეთების გაგების ნდომით. ამას კი თანამედროვე რუსეთის მხრივ, დიდად სამწუხაროდ, ნაკლებად აქვს ადგილი.

“ლიტერატურული საქართველო”, 14 იანვარი, 2005 წელი

¹ Н. Н. Яковлев, “Сталин: путь наверх”, М., 2001, გვ. 17.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე. გვ. 18.

⁶ იქვე. გვ. 20.

⁷ იქვე. გვ. 19.

⁸ იქვე. გვ. 20.

⁹ იქვე. გვ. 21.

¹⁰ იქვე.

¹¹ სარეკენზიო წიგნი. გვ. 25.

¹² იქვე. გვ. 28.

¹³ იქვე. გვ. 27.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ Н. Н. Яковлев, “Сталин: путь наверх”, გვ. 17, გვ. 30.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ იქვე.

- 18 იქვე.
- 19 იქვე, ვ. 36.
- 20 იქვე.
- 21 იქვე, ვ. 38.
- 22 იქვე, ვ. 77.
- 23 იქვე, ვ. 55.
- 24 ლახაბ. წიგნი, ვ. 55.
- 25 იქვე, ვ. 62.
- 26 იქვე.
- 27 *Н. Н. Яковлев, "Сталин: путь навверх", в. 109.*
- 28 იქვე, ვ. 110.
- 29 იქვე, ვ. 130.
- 30 იქვე, ვ. 153.
- 31 იქვე.
- 32 *Н. Н. Яковлев, "Сталин: путь навверх", იქვე.*
- 33 იქვე, ვ. 154.
- 34 იქვე, ვ. 155-158.
- 35 იქვე, ვ. 157.
- 36 საჩუკეშვილი წიგნი, ვ. 169.
- 37 იქვე, ვ. 100-107.
- 38 იქვე, ვ. 107.
- 39 იქვე, ვ. 17.
- 40 იქვე, ვ. 68.
- 41 იქვე.
- 42 იქვე, ვ. 118-119.

ქართველი ავტორის მიერ იოსებ სტალინის ფენომენის გააზრების ცდა

ი. ბ. სტალინის თემა, მოგეხსენებათ, მსოფლიო მნიშვნელობის მეცნიერული საკითხია და აქედან გამომდინარე, მისით მსოფლიო ისტორიოგრაფიაა (განსაკუთრებით მოწინავე ერებისა) დაინტერესებული. კერძოდ, მის შესახებ წერენ ამერიკელი, ინგლისელი, რუსი და ა.შ. ისტორიკოსები. ასე რომ, აღნიშნული პრობლემის ისტორიოგრაფია ძალზე მდიდარია. დიდად სამწუხაროდ, ამას ვერ ვიტყვით ქართულ ისტორიოგრაფიაზე, სადაც სტალინის თემაზე შექმნილი მეცნიერული ხასიათის ნაშრომები კანტი-კუნტად თუ გვხვდება. ისინი იძირება პანეგირიკულ წიგნებში, რომელთა მეცნიერული ფასეულობა არაფერია.

ამიტომაც მისასაღმებელია ქართველი ავტორის ნებისმიერი მცდელობა მეცნიერულად გაიაზროს ი. სტალინის პრობლემა. თითქოს ამგვარ ცდას უნდა წარმოადგენდეს პროფესორ ვახტანგ გურულის მცირე მოცულობის (სულ ასიოდე გვერდისა) წიგნი “სტალინის დიდი ექსპერიმენტი. მასალები პოლიტიკური პორტრეტისათვის“, რომელიც გამომცემლობა “მერიდიანმა“ დასტამბა 2000 წელს. სხვათა შორის, სათაური არაზუსტია, რამეთუ წიგნი (წიგნაკი) არ წარმოადგენს საკითხის თაობაზე შეგროვილი მასალების კრებულს, არამედ იგი, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, ცდაა სტალინის ფენომენის გააზრებისა. ამდენად უფრო უპრიანი იქნებოდა სათაურში “მასალების“ ნაცვლად “განსჯა“, “განსჯანი“ ან სხვა მსგავსი რამ სიტყვა ფიგურირებდეს.

თავიდანვე დაისმის კითხვა: რა თეორიულ ბაზაზე, როგორი მეთოდოლოგიით ცდილობს ვახტანგ გურული დიდი პრობლემის გაცნობიერება-გააზრებას. სხვა ამბავია, რომ მას ამ შემთხვევაში მართლაც მასალები გამოუქვეყნებინა, ანდა შესაბამისი თემატიკის მცირე საკითხების გარკვევით შემოფარგლულიყო. მეცნიერული აზროვნების ასეთ საფეხურზე მსგავსი პრობლემა, რასაკვირველია, არ დაისმებოდა.

კითხვაზე პასუხი დიდად პარადოქსულია. ისე, ჩანს, რომ ავტორი ისტორიულ პროცესში გადამწყვეტ როლს გამოჩენილ

ისტორიულ პიროვნებებს აკუთვნებს. სარეცენზიო ნაშრომში ეკითხულობთ: “იოსებ სტალინი იყო რუსული სინამდვილის ნაყოფი, რუსეთის პოტენციურ შესაძლებლობათა რეალიზაციის შედეგი, თუ XX საუკუნის 20-50-იანი წლების რუსეთი (საბჭოთა კავშირი) იყო იოსებ სტალინის პირმო, მისი მოღვაწეობის შედეგი.” ამგვარ კითხვას, როგორც ვიცით, თავის ღრძეულ ზოგიერთი უცხოელიც სვამდა თანადროული რუსეთის მიმართ და არა გეგონია ამჟამად საისტორიო მეცნიერებისათვის კვლავ მიზანშეწონილი იყოს ამავნაირი კითხვის დასმა. მეტიც, ნაშრომი ასეთი სიტყვებით მთავრდება: “თუმცა რა უნდა გაიგო იმ ადამიანის ნააზრევსა და ნაღვაწში, რომელიც წერდა, რომ ისტორიაში გადამწყვეტ როლს ღიდი ადამიანები კი არა, მასები ასრულებენ, იმავდროულად კი მთელი ცხოვრების მანძილზე პრაქტიკულად ამტკიცებდა, რომ ისტორიას მხოლოდ ღიდი ადამიანები ქმნიან.”

ავტორი იმასაც გვამცნობს, რომ, კერძოდ, რუსეთის ისტორიაში გადამწყვეტ ფაქტორს თურმე სახელმწიფო წარმოადგენდა: “რუსეთში სახელმწიფო იყო “ისტორიის შემოქმედი” (არ გვესმის თუ რა მნიშვნელობითაა ბრტყალები ნახმარი – გ.ყ.). ამას პლესხანოვი ვერ მიხვდა.”

რასაკვირველია, ასეთი თვალსაზრისი ისტორიოგრაფიაში (კერძოდ რუსულში) ახალი არ არის და იგი მშვენიერად იცოდა გეორგი პლესხანოვმაც, მაგრამ მისი სიძველე, ტრადიციულობა სულაც არ ნიშნავს მეცნიერულ საფუძვლიანობას.

ვახტანგ გურული, აშკარად ჩანს, ფატალიზმსაც დიდად უწევს ანგარიშს. 44-ე გვერდზე აღნიშნულია: “ახალ რეფორმებზე უკანასკნელი მონარქი, ნიჭიერი და ერუდირებული ადამიანი, ნიკოლოზ მეორე, სამწუხაროდ, არ ფიქრობდა. ალბათ ბედისწერაც იყო.” ამჯერად თავი დავანებოთ იმას, რომ ფაქტობრივად მთლად ასე როდი გახლდათ – ნიკოლოზ მეორის ზეობისას რეფორმებს, თანაც მნიშვნელოვანთ, აშკარად ჰქონდა ადგილი.

მაგრამ, რაც უფრო გამაოგნებელია, წიგნში აშკარად იკვეთება პროვიდენციალიზმი (ღმერთის, განგების გადამწყვეტი როლი ისტორიაში). აი, ამის დამადასტურებელი მაგალითები: “იოსებ ჯულაშვილი განგებამ კი ჩვეულებრივი ადამიანებისაგან

გამოარჩია და მას, სხვა, დიდი და გამორჩეული მისია დაეკისრა“; “ასეთ ვითარებაში (1905-07 წლების ისტორიული სიტუაციის შემდგომ – გ.ყ.) რუსეთში განგებისაგან განსასიდრეული მისიის აღსრულებას იწყებს იოსებ ჯუღაშვილი (სტალინი)“; “იოსებ სტალინი განგებამ გამოარჩია ადამიანთაგან, ხოლო მისი მემკვიდრეები ღვთისაგან დავიწყებულნი აღმოჩნდნენ, ამიტომ ასე უსახელოდ გადაეგნენ“; “განგებისაგან რჩეული (ი.ბ. სტალინი – გ.ყ.) გრძნობდა, თუ საით მიდიოდა რუსეთის იმპერია და საით ეწეოდა მის სამშობლოს – საქართველოს“; “რასაც განგებისაგან რჩეული იოსებ სტალინი სრულიად გარკვევით ხედავდა, სულაც ვერ ხედავდნენ ჩვეულებრივი მოკვდავები – დაპყრობილი ხალხების ეროვნული ლიდერები, მათ შორის ქართველები.“

ამგვარი თეორიული საფუძვლით, უკვე *a priori* ნათელია, სერიოზული საისტორიო ნაშრომი ვერ შეიქმნება. საერთოდ, ეს კიდეც ერთხელ აშკარად მიგვანიშნებს იმაზე, თუ რა უმწეო მდგომარეობაშია თეორია-მეთოდოლოგიის მხრივ უახლესი ხანის ქართული ისტორიოგრაფია.

მე-7 და მე-8 გვერდებზე ჩამოთვლილია ხუთი სახის საისტორიო წყარო, რომელთა ბაზაზედაც, ავტორის შეხედულებით, უნდა გავიანროთ სტალინის ფენომენის საკითხი. კვლავ პარადოქსია, რომ ამ ჩამონათვლის შემდგომ იგნორირებულია ის ფაქტი, რომ საკითხზე ბევრს წერენ მსოფლიოს მოწინავე ისტორიოგრაფიული ქვეყნების ისტორიკოსები და ამ მხრივ, ცხადია, ქართველი ისტორიკოსები *tabula rasa* –დან ვერ დაიწყებენ. თუ ყახტანგ გურულს დაეუჯერებთ⁹, აღნიშნული თვალსაზრისით თითქმის არაფერი გაკეთებულა და პრობლემასთან დაკავშირებული დიდი კითხვები (ავტორის მიხედვით – სულ ექვსი) კვლავ პასუხგაუცემელი რჩება. ჩვენ კი დიდად ვეჭვობთ, რომ ნაშრომის ავტორი ოდნავ მაინც საფუძვლიანად იცნობდეს ამ მდიდარ მსოფლიო ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობას. ფაქტია, რომ წიგნში არც ერთი უცხოელი ისტორიკოს-სტალინოლოგის სახელი და გვარი არ ფიგურირებს, რაც სხვა რამეს რას უნდა ნიშნავდეს, თუ არა დღევანდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ღრმა პროვინციალიზმს, ძირითადად ადგილობრივ ნატუჭში რომ არის ჩაკეტილი.

სტალინის თემაზე მომუშავე ისტორიკოსი, რა თქმა უნდა, გვერდს ვერ აუქცევს რუსეთის სოციალურ წყობილებას, რა პირობებშიც უხდებოდა ცხოვრება, “ისტორიული შემოქმედება” კერძოდ იოსებ სტალინს. გაბატონებული შეხედულებით, ეს საზოგადოება იყო გარდამავალი ხასიათისა — ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე, ანუ, უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, წარმოადგენდა ფეოდალური და კაპიტალისტური ეკონომიკური წყობების სიმბიოზს. არიან ისეთი რუსი ისტორიკოსებიც, რომლებიც შესაბამის ხანაში კაპიტალიზმს გამარჯვებულ ეკონომიკურ სისტემად, წარმოების წესად წარმოიდგენენ. მაგრამ მთლად ასე როდი იყო საქმე, და ვახტანგ გურული ამას გრძნობს. კერძოდ, იგი ეხება რუსეთში სასოფლო თემების არსებობის საკითხს.¹⁰ მართლაც, უკანასკნელი საკითხი წარმოადგენს ერთ-ერთ გასაღებს ე.წ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციისა და შემდგომი პერიოდის რუსეთის (აგრეთვე სსსრ კავშირის) გაგება—გაცნობიერებისათვის. დასანანია, რომ ავტორი სათანადოდ ვერ იაზრებს ამგვარ მიზეზ-შედეგობრივ ურთიერთმიმართებას.

თუ 1917 წლის 25 ოქტომბრიდან (ძველი სტილით) მოყოლებული რუსეთში ბევრს ჰქონდა ილუზია ბოლშევიკ-კომუნისტთა მიერ წამოწყებული ცდის წარმატების პერსპექტივისა (ცხადია, საზოგადოების ერთი, მცირე ნაწილი ხვდებოდა მის უპერსპექტივობას) ახლა, ისტორიის დღევანდელი გადასახედიდან, როდესაც მომსწრენი ვართ ბოლშევიკთა ისტორიული ავანტიურის კრახისა, მით უმეტეს ისტორიკოსებისათვის ბევრი რამ ნათელი უნდა იყოს. სამწუხაროდ, ვახტანგ გურულის წიგნში ამ თვალსაზრისით დიდ ბუნდოვანებას ვაწყდებით. 54-ე გვერდზე შემდეგ რამეს ვკითხულობთ: “რუსეთში არავეითარი ბურჟუაზიული ურთიერთობა არ დამყარდებოდა (რა, განსაკუთრებით 1860-იანი წლების რეფორმებიდან მოყოლებული არ მყარდებოდა იგი? — გ.ყ), დამყარდებოდა ის, რაც აგერ 10 წელია ჩვენს თვალწინ მყარდება—ეკონომიკის არნახული დაქვეითება, სოციალური სისტემის(!) მოშლა, პოლიტიკური კრიზისების უწყვეტი ჯაჭვი.” თუ ასეა, მაშინ რა გამოსავალს გვთავაზობს ავტორი რუსეთისათვის— კვლავ ბოლშევიკურ-კომუნისტური ექსპერიმენტის მსგავსს?

მაგრამ ამის თაობაზე თვითონ ავტორი თავს მყარ საფუძ-

ველზე ვერ გრძნობს. ერთი მხრივ საბჭოური სისტემა “მოელი თავისი სიდიადითა (!) და ნაკლით მხოლოდ იოსებ სტალინის კუთვნილებაა“; “სტალინის დიდი ექსპერიმენტი შედგა“,¹² მეორე მხრივ კი “მის მიერ ჩაფიქრებული და პრაქტიკულად განხორციელებული ექსპერიმენტი კაპიტალიზმთან ბრძოლაში მაინც დამარცხდა.“¹³

თვალში საცემია წიგნაკში ი. სტალინის პიროვნების უადრესად განდიდებული სახით წარმოდგენა. კერძოდ, ავტორი აღნიშნავს უკანასკნელის “ზებუნებრივ ნიჭსა და ენერგიას“;¹⁴ თითქოს იგი “წერდა წარმოდგენელი ლოგიკით“¹⁵ (იქნებ ჩვენი ფილოსოფოსები, განსაკუთრებით კი ლოგიკოსები დაინტერესდნენ თუ რა ლოგიკასთან გვაქვს ამ შემთხვევაში საქმე?); “ი. სტალინს უკვე მაშინ (1905-07 წლებში – გ.ე.) ნათელმხილველივით სუსტად წარმოდგინა რუსეთის მომავალი, იმპერიის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პერსპექტივები.“¹⁶ ამის შემდგომ რაღა უნდა გაგვიკვირდეს ასეთ მსჯელობისა: “იოსებ სტალინი არ ყოფილა მკვლევარი, მეცნიერების არცერთი დარგი მისთვის სერიოზული დაინტერესების საგნად არ ქცეულა.” თუმცა მას შეეძლო გამხდარიყო დიდი ენათმეცნიერი, დიდი ისტორიკოსი, დიდი ეკონომისტი, დიდი ფილოსოფოსი.“¹⁷

31-ე გვერდზე ვკითხულობთ: “იოსებ სტალინს რუსი სოციალისტებისაგან განსხვავებით ის დიდი უპირატესობა აქონდა, რომ ერთის მხრივ, მან ღრმად და საფუძვლიანად იცოდა რუსეთის ისტორია, კარგად ერკვეოდა რუსული სამყაროს ეკონომიკურ და სოციალურ ურთიერთობებში, მის თვითმყოფადობასა და თავისებურებებში.“ თავისთავად მსგავსი მტკიცება ჩვენ დიდად გადაჭარბებულად მიგვაჩნია. ამასაც რომ თავი დავანებოთ, გაურკვეველია, თუ რა უპირატესობა აქონდა აღნიშნული თვალსაზრისით სტალინს ვ.ი. ლენინთან და მით უმეტეს გ. ვ. პლეხანოვთან შედარებით. ჩვენ კი განსაკუთრებით უკანასკნელთან მიმართებაში პირიქით ვიტყვოდით.

ჯერ ენახოთ, რა გააკეთა ასეთი “ზებუნებრივი ნიჭისა და ენერგიის“ პატრონმა საქართველოში? კარგია, რომ ამის თაობაზე ამჯერად ვახტანგ გურული მოკლედ, მაგრამ ნათლად

და გასაგებად წერს. სარეცენზიო წიგნში აღნიშნულია: “მან თავის იდეურ მოწინააღმდეგეებთან ყველა ბრძოლა წააგო და საქართველო რომ არ მიეტოვებინა, ვინ იცის, საერთოდ თუ მოიხსენებდნენ მას მეისტორიენი“;” “აშკარა იყო, თუ ი. სტალინი საქართველოში დარჩებოდა, — იგი რიგითი პოლიტიკური მოღვაწის სტატუსს უნდა დასჯერებოდა და დარჩენილი ცხოვრება იდეურ მოწინააღმდეგეებთან უაზრო (!), უშედეგო პოლემიკაში გაეტარებინა.”²⁰ თუმცა 85-ე გვერდზე მსგავსი აზრი უფრო შერბილებულია: “იოსებ სტალინი რომ ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში დარჩენილიყო, როგორც პოლიტიკურ მოღვაწეს, წინასწარვე უნდა გაეწირა თავი. მართალია, თავისი ნიჭის წყალობით ი. სტალინს შეეძლო ამ შემთხვევაშიც თუ პირველი არა, “რჩეულთა” (კელაე საკითხავია თუ როგორ ხმარობს ავტორი ამ სიტყვას ბრჭყალებში — გ.ყ.) შორის მაინც ყოფილიყო.”

ვიმეორებთ, მაინც რატომ დაემართა და უნდა დამართოდა ასეთი რამ “ზებუნებრივი ნიჭისა და ენერგიის” მქონე ი. სტალინს? 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის წყალობით ტურუხანის გადასახლებიდან დაბრუნებულმა ი. სტალინმა რატომ საქართველოში — თითქოსდა თავის სამშობლოში არ მოისურვა ჩამოსვლა და პოლიტიკური მოღვაწეობის გაგრძელება, რატომ მაინცდამაინც რუსეთი აირჩია საასპარეზოდ? ვახტანგ გურულის ოპუსში ამასევე ასეთ პასუხს ვხვდებით: “იოსებ ჯულაშვილისათვის რუსეთი სამშობლო არ იყო, რუსეთი იყო ქვეყანა, სადაც მის ზებუნებრივ ნიჭსა და ენერგიას გასაქანი უნდა ეპოვა. ამ პარადოქსმა განაპირობა საქართველოსა და რუსეთის ტრაგედია;”²¹ “საქართველოს იგი არ სჭირდებოდა, რუსეთი კი მას ელოდა. იმხანად, რა თქმა უნდა, იოსებ ჯულაშვილმა არ იცოდა რომ ამ დასკვნამ განაპირობა იოსებ სტალინის, საქართველოსა და რუსეთის ტრაგედია.”²²

უფრო კონკრეტულად კი ავტორი ასეთ მოსაზრებებს გეთავაზობს: “იოსებ სტალინმა უკვე XIX საუკუნის ბოლოსა და XX დამდეგს აშკარად დაინახა: ქართული ეროვნული მოძრაობა ღრმა და სერიოზული კრიზისის პერიოდში შედიოდა — პოლიტიკურ პარტიებად და მიმდინარეობებად იშლებოდა.

ილია ჭავჭავაძის გზის მგმობელებმა იმძლავრეს. დიდი სოციალური კატაკლიზმების ეპოქაში ერთიანი ეროვნული ფრონტის შექმნა უპერსპექტივო იყო“;” “ასეთ შემთხვევაში იოსებ სტალინი რომ ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში დარჩენილიყო (იყო კი ოდესმე? – გ.ყ.), როგორც პოლიტიკურ მოღვაწეს, წინასწარვე უნდა გაეწირა თავი“; “იოსებ სტალინი რეალისტი იყო. იგი რეალურს არასოდეს გაცვლიდა იდეალურში. იოსებ ჯუღაშვილისათვის იდეალური ილია ჭავჭავაძე და ქართული ეროვნული მოძრაობა იყო, რეალური კი რუსეთის სოციალ-დემოკრატია და სოციალური მოძრაობა“;” “ი. სტალინის შუამდგომლობა არ მიიღო ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ – იგი კვლავ ძველი გზით მიდიოდა.“” თურმე “წინააღმდეგ შემთხვევაში იოსებ ჯუღაშვილი ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში ჩაებმებოდა და იქნებ მისი სახით ილია ჭავჭავაძის საქმეს ღირსეული გამგრძელებელიც კი გამოსჩენოდა...“”

თუ ყოველივე ეს მართლაც ასეა, მაშინ რა აზრი (საზრისი) ჰქონდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას რუსეთის იმპერიაში, რის მნიშვნელობასაც, კერძოდ, საქართველოსა და ილია ჭავჭავაძესთან მიმართებაში სტალინი მოგვიანებით (1936-37 წლებში) აშკარად გახაზავდა? განა ამ მიმართებით პოლონელებმა, ფინელებმა, ლიტველებმა, ლატვიელებმა და ესტონელებმა დიდ შედეგებს ვერ მიაღწიეს? განა, ბოლოს და ბოლოს, როგორც იქნა, საქართველო 1917-21 წლებში, სომხეთსა და აზერბაიჯანთან მსგავსად, ასეთსავე ბუნებრივ, შედეგიან გზას არ დაადგა, გზას, რომელიც საბჭოთა რუსეთმა (სხვათა შორის, “საქართველოს დიდი შვილის“ ი. სტალინის უდიდესი ძალისხმევითაც) ასე უწყალოდ რომ აღკვეთა?

ერთი სიტყვით, კითხულობ ავტორის ამგვარ აზრებს და თავი მეცნიერების, ისტორიის ლოგიკის საუფლოში კი არა, არამედ ფანტასმაგორიაში გგონია, სადაც ნორმალური ლოგიკური აზრები კი არ არის მთავარი, არამედ სიტყვები, ფრაზები, ვითომდაც გარეგნულად მიმზიდველი, თვალისმომჭრელი, ეფექტური და გამაოგნებელი.

თუ ვახტანგ გურულს დავუჯერებთ, ის, რაც ი. სტალინმა აღასრულა საბჭოთა სისტემის შექმნით, ერთადერთი სწორი,

ლოგიკური გამოსავალი გახლდათ, თითქოს მაშინდელ რუსეთს, ჯერ კიდევ 1917 წლამდე, სხვა, ბურჟუაზიული განვითარების, ალტერნატივა არ გააჩნდა. შემდგომაც არსებობდა ალტერნატივა “ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის” (ნეპის) გაგრძელება-გაღრმავების ფორმით, მსუბუქი მრეწველობის უპირატესი განვითარებითა და სოფლის მეურნეობაში კერძო, მესაკუთრე გლეხთა მეურნეობის განვითარებით, რასაც სტალინს სთავაზობდნენ კიდევ პოლიტიკური ოპონენტები. თუ სტალინი და საბჭოთა ბიუროკრატია, როგორც კლასი, ვითარცა პირველის უმთავრესი სოციალური დასაყრდენი, ამ გზით არ წაყიდნენ, ეს რუსეთისა და სხვა საბჭოთა ქვეყნების ჭეშმარიტად ტრაგედია იყო და სრულიადაც არ მიუთითებს ი. სტალინის “ზებუნებრივ ნიჭზე”, გონების გამჭრიახობაზე. ცხადია, სტალინის აღწევნება-გამარჯვების უმთავრეს პირობას ეს უკანასკნელი ფაქტორი კი არ წარმოადგენდა, არამედ რუსეთის ისტორიული და თანამედროვე პირობები, რის შესახებაც ავტორს სათანადო წარმოდგენა არ აქვს. (სხვათა შორის როგორც დავინახეთ, ვახტანგ გურული რამდენჯერმე აღნიშნავს რუსეთის ტრაგედიას სტალინის მმართველობის გამოისობითა და უამს, მაგრამ ამავე დროს თვლის, რომ რუსეთის ერთადერთი გამოსავალი სწორედ ამ პიროვნების მმართველობა, ამდენად ეს ტრაგედია იყო).

სარეცენზიო წიგნის მიმართ სხვა, უფრო წვრილმანი შენიშვნებიც გვაქვს, მათგან მხოლოდ ზოგიერთს აღვნიშნავთ.

საეჭოდ გვეჩვენება მტკიცებულება: “შესამჩნევი იყო, რომ ახალგაზრდა იოსებ ჯულაშვილი ილია ჭავჭავაძის პოეტური სტილის ძლიერ გავლენას განიცდიდა.”²¹ რა, განა ეს ნაკლებად ითქმის აკაკი წერეთლის პოეტური სტილის მიმართ?

28-ე გვერდზე აღნიშნულია, რომ კარლ მარქსი “ისტორიას გაიაზრებდა სახელმწიფოს გარეშე”, რაც აშკარად მცდარია. 30-ე გვერდზე ვკითხულობთ, რომ “ე.ი. ლენინი მარქსისტი არ ყოფილა.” მთავარ არგუმენტად კი მოხმობილია შემდეგი: “ლენინი მარქსისტი არ იყო იმიტომ, რომ მან მარქსისმში უარყო მთავარი – საზოგადოების განვითარების კანონზომიერების შეუვალობა, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესების ფორსირების შეუვალობა.” მხოლოდ ეს გარემოება ჩვენ არადამაჯერებლად გვეჩვენება. იყო თუ არა ან რამდენად

იყო ვ.ი. ლენინი (ასევე ი.ბ. სტალინი) ორთოდოქსი მარქსისტი; ამის შესახებ უფრო ვრცელი მსჯელობის გაშლა იყო საჭირო. არადამაჯერებელია აგრეთვე ავტორის მიერ ხშირი ხაზგასმა ვ.ი. ლენინის პლაგიატობის ხშირი მაგალითებისა (თითქოს ი. სტალინის ნაშრომების მითვისებით).

ავტორი მსჯელობს ვ.ი. ლენინის ბლანკისტობაზე,²⁸ მაგრამ ავიწყდება პეტრე ტაჩოვის შეხედულებანი და პოლიტიკური პრაქტიკა, აგრეთვე როგორც საფუძველი ლენინის აზროვნება-მოღვაწეობისათვის.

თითქოს “დროებით მთავრობას საკმაოდ სერიოზული ძალა (მუშები, ჯარისკაცები, მატროსები) უჭერდა მხარს.”²⁹ თუ მართლაც ასე გახლდათ, მაშინ რატომ დაემხო იგი, რატომ გახდა შესაძლებელი ბოლშევიკ-კომუნისტების მხრივ ძალაუფლების ხელში აღება?

ვერა და ვერ დაეიჯერებთ, რომ მეფის რუსეთის მიერ იაპონიასთან ომის დაწყება “მხოლოდ სხვა სახელმწიფოთა ინტერესებით იყო ნაკარნახევი.”³⁰ შესაბამისი ისტორიის ელემენტარული ცოდნა ხომ აშკარად სხვა რამეს მეტყველებს.

“პრიმიტიული სოციალური თანასწორობის იდეა” არ ყოფილა დამახასითებელი მთლიანად “სლავური (sic) ცხოვრებისათვის.”³¹ პოლონეთი, ჩეხეთი, სლოვაკეთი, დასავლეთ უკრაინა და ა.შ. ამ მხრივ გამონაკლისებს შეადგენდნენ.

ვერც იმას დაეიჯერებთ, რომ ცარიზმის არსებობის გვიანდელ პერიოდში რუსეთი ფაქტობრივად დასავლეთის სამყაროს ნახევარკოლონიად იქცა.³² (თუმცა მსგავსი შეხედულება რუს ბოლშევიკთა შორის ერთი ხანობა ბოგინობდა) და “რადაც ამგვარი (თუ უარესი არა) ელოდა რუსეთს 20-იან წლებშიც და თუ ეს არ მოხდა, ამას რუსეთი მხოლოდ და მხოლოდ იოსებ ჯუღაშვილს უნდა უმადლოდეს.”³³ (კელაე საკითხავია: როგორ გავიგოთ ამ შემთხვევაში რუსეთის ტრაგედია?)

აღნიშნულ გვერდზევე ეკითხულობთ: “შიმშილობისათვის განწირულმა გლეხობის მრავალმილიონიანმა მასამ მიიღო მყარი სოციალური გარანტია: სამუშაო ადგილი და არსებობისათვის აუცილებელი ეკონომიკური სახსარი, ასევე სხვა სოციალური გარანტიები.” სამი გვერდის მოშორებით კი

აღნიშნულია: “ამრიგად, კოლექტივისაციის გატარებით სოფლად შეიქმნა კოლმეურნე გლეხობის მრავალმილიონიანი, ეკონომიკურად წელში გამართული და სახელმწიფოსაგან სოციალურად დაცული ფენა (კლასი).“ ამით აგრარული საკითხი “ი. სტალინმა ბრწყინვალედ გადაჭრა.”³ ასეთი აზრებიც კელავედაკელავე ფანტასმაგორიის სფეროს განეკუთვნება.

მრავალი შენიშვნა გვინდება ვახტანგ გურულის მიერ სტალინზე, როგორც ეროვნული საკითხის დიდ თეორეტიკოსზე, მსჯელობის შესახებ (ამაზე დაწერილებით უკვე ეწერდით ჩვენს სპეციალურ მონოგრაფიაში).

ავტორი ფიქრობს, რომ სტალინის მიერ შექმნილ პოლიტიკურ სისტემას ადეკვატური სახელწოდება არ აქვს, რადგან “მუჟიკური სოციალიზმი”, “რუსული სოციალიზმი”, “კომუნისტური სისტემა”, “საბჭოთა სისტემა” და ა.შ. უსუსტობებად მიაჩნია.⁴ მაგრამ განა ამ შემთხვევაში “ტოტალიტარიზმი” (“საბჭოური,” “ფაშისტურისაგან” განსხვავებით) უპრიანი არ არის?

მცდარია ავტორის მოსასრება: “შემდეგში ლ. ტროცკის ალბათ აღარც ახსოვდა მასთან რედაქციაში (ვენაში – გ.ე.) მისული ქაროველი სოციალ-დემოკრატი.”⁵ რასაკვირველია, სტალინის უპირველეს მტერს ეს ეპიზოდი მშვენიერად ახსოვდა და მასზე წერდა კიდევ ი. სტალინის შესახებ დაწერილ წიგნში.

და ბოლოს აქ განხილული წიგნის (წიგნაკის) შესახებ დავასკვნით შემდეგს. იგი უფრო ჟურნალისტურ-პუბლიცისტური, ვიდრე მეცნიერული ხასიათის ნაშრომია. მასში აშკარად შეიმჩნევა ავტორის სწრაფვა უფრო ეფექტური ფრაზებისადმი, ვიდრე მეცნიერული, აწონილ-დაწონილი მსჯელობებისადმი. ამის გამოიხსობით არის, რომ მის სრულ კომენტარებას ამდენივე მოცულობის ნაშრომი დასჭირდება, რაც, ცხადია, უნაყოფო, უპერსპექტივო საქმეს წარმოადგენს. თუმცა ჩვენი უფერული, უბადრუკი “სტალინიანის” ფონზე ავტორი ცდილობს რაღაც ახალი, მეცნიერული ხასიათის პრეტენზიებით გაანაღიზოს იოსებ სტალინის ფენომენი, მაგრამ, დიდად სამწუხაროდ, შედეგი დიდი ვერაფერია. ამ ისტორიულ პიროვნებაზე სერიოზული ნაშრომის დაწერისას მეტი ერუდიცია (საკუთრივ საკითხის, რუსეთისა და მსოფლიო ისტორიის, პრობლემის ისტორიოგრაფიის) და თეორიული მომზადებულობაა საჭირო.

- ¹ სარეცენზიო ნაშრომი, გვ. 5-6.
- ² იქვე, გვ. 6.
- ³ ვ. გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი..., გვ. 28.
- ⁴ იქვე, გვ. 15.
- ⁵ იქვე, გვ. 31.
- ⁶ გვ. 32.
- ⁷ იქვე, გვ. 85.
- ⁸ იქვე, გვ. 89.
- ⁹ ღასახ. წიგნი გვ. 5-6.
- ¹⁰ ღასახ. წიგნი, გვ. 49-52.
- ¹¹ იქვე, გვ. 48.
- ¹² იქვე, გვ. 100.
- ¹³ იქვე.
- ¹⁴ სარეცენზიო ნაშრომი, გვ. 17, 32, 59.
- ¹⁵ იქვე, გვ. 37.
- ¹⁶ სარეცენზიო წიგნი, გვ. 18.
- ¹⁷ ამის მიუხედავად, შეგახსენებთ, სტალინის ზეობის ჯამს მას, ლენინთან ერთად და უფრო მეტადაც, "მეცნიერების, მეცნიერებათა კორიფეულაც" რაცხდინენ.
- ¹⁸ იქვე, გვ. 83.
- ¹⁹ იქვე, გვ. 17.
- ²⁰ იქვე, გვ. 19.
- ²¹ ვ. გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი..., გვ. 17.
- ²² იქვე, გვ. 19.
- ²³ იქვე, გვ. 84-85.
- ²⁴ იქვე, გვ. 85.
- ²⁵ იქვე, გვ. 89.
- ²⁶ იქვე, გვ. 86.
- ²⁷ ვ. გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი..., გვ. 9.
- ²⁸ იქვე, გვ. 29.
- ²⁹ იქვე, გვ. 33.
- ³⁰ იქვე, გვ. 44.
- ³¹ სარეცენზიო წიგნაკი, გვ. 50.
- ³² იქვე.
- ³³ იქვე, გვ. 55.
- ³⁴ იქვე, გვ. 52.
- ³⁵ იქვე, გვ. 71.
- ³⁶ ვ. გურული, სტალინის დიდი ექსპერიმენტი..., გვ. 90.

2002 წელი.

იოსებ სტალინზე ზღვა ლიტერატურა გამოქვეყნდა როგორც რუსეთში, ისე დასავლეთ ევროპასა და აშშ-ში. ცხადია, უხვად გვაქვს ქართული სტალინიანაც. მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ ამ შემთხვევაში სერიოზულ მეცნიერულ დონესთან გვაქვს საქმე. ავტორთა დიდი უმეტესობა მნიშვნელოვან მეცნიერულ საკითხს უდგება ჩვენი ტრადიციული სადღეგრძელოსებური და “პატრიოტული” განწყობით. მიზეზი გასაგებია: მიაჩნიათ, რომ სტალინის ფენომენით ჩვენ, ქართველებმა, მნიშვნელოვანი წვლილი შევიტანეთ მსოფლიოს, კერძოდ, XX საუკუნის ისტორიაში. ასე რომ, საკითხისადმი მსგავსი მიდგომით თავისებურ ეროვნულ თვითდამკვიდრებას ვცდილობთ. გასაგებია, რომ ასეთ შემთხვევაში მეცნიერებისათვის ძალზე მცირე ადგილი რჩება.

თავის მხრივ, აღნიშნული თემა თავისებურ საჯილდაო ქვას წარმოადგენს ქართული ისტორიოგრაფიისათვის. მისი დამუშავებით მკაფიოდ ჩანს, როგორი, ასე ვთქვათ, კონკურენტუნარიანი გახლავთ ჩვენი ისტორიოგრაფია. თუმცა მოცემულ შემთხვევაში სხვა ისტორიოგრაფიებთან შედარებით, გვაქვს ერთი უპირატესობა – იოსებ ჯუღაშვილის (სტალინის) ქართული წარმოშობა, აგრეთვე ის გარემოება, რომ 1907 წლის 17 ივლისამდე იგი, ძირითადად, საქართველოში ცხოვრობდა და საქმიანობდა. გარდა ამისა, სტალინს ჩვენს ქვეყანასთან სხვა დროსაც ჰქონია შეხება. ამიტომაც, ყოველ შემთხვევაში, ახალგაზრდა სტალინის თემის სათანადო დამუშავება უცხოელ ისტორიკოსებთან შედარებით ჩვენ უფრო უნდა შეგვეძლოს. პირადად ჩემთვის ცნობილია, რომ აღნიშნული თემის დამუშავება სურდა ამერიკელ ქართველოლოგს რონალდ სიუნის (წარმოშობით სომეხი გახლავთ, იცის ქართული ენა), მაგრამ არ ვიცით, აღასრულა თუ არა მან ეს ამოცანა.

თანამედროვე საქართველოში ისტორიოგრაფიის ნორმალური განვითარების პირობებში სტალინისა და, საერთოდ, XX საუკუნის ჩვენი ისტორიის საკითხების დამუშავებისას ადგილი უნდა ჰქონოდა კონკურენციას ორი მიმართულების ისტორიკოსთა შორის: ერთი ნაწილი უნდა ყოფილიყვნენ ისინი,

ვისი სპეციალობა იყო ამ პერიოდის კვლევა-ძიება და, ცხადია, მათს აზროვნებაში, კვლევა-ძიებაში უწინ იდეოლოგიური მიდგომები და შტამპები დიდად სჭარბობდა მეცნიერულს, ამ ხელისშემშლელი ტვირთისაგან კი თავისუფალი უნდა ყოფილიყვნენ ისტორიკოსები, რომლებიც სხვა პერიოდებს შეისწავლიან. დიდად სამწუხაროდ, ამგვარი კონკურენცია ჩვენში ვერ შედგა, რაც აგრეთვე მიანიშნებს ცოდნის ამ დარგის არასასურველ მდგომარეობაზე.

აქვე აღვნიშნავთ ერთ გარემოებას. როგორც ერთ-ერთი დასავლეთელი სტალინოლოგი უ. ლაკერი წერდა, “სტალინის ბიოგრაფიის შექმნა ძალუძს მხოლოდ ვაჟკაცურ ადამიანებს.” ამ შემთხვევაში ალბათ იგულისხმება თემის სირთულე. საქართველოში ამას ემატება ფართო მასების კერპთაყვანისცემლობა სტალინისადმი, რაც, ცხადია, გულისხმობს ისტორიკოსთა დიდ გაბედულებას თემის ობიექტური, მეცნიერული დამუშავებისადმი.

ისტორიკოსი გიორგი ნადირაძე შეეცადა დაემტკიცებინა, რომ სტალინი გარუსებული პიროვნება და პოლიტიკური მოღვაწე გახლდათ. სტალინის თემას შეეხენ ვახტანგ გურული და ალექსანდრე დაუშვილი. კერძოდ, უკანასკნელმა გამოაქვეყნა “სოსო ჯუგაშვილის ამბავი” ორ წიგნად (დაიბეჭდა 2000 და 2004 წლებში).

ენახით, როგორ გაართვა უკანასკნელმა თავი დასახულ მიზანს. ავტორი აშკარად ამჟღავნებს თავის კრიტიკულ (ნამეტან!) მიმართებას წინამორბედი უცხოელი ისტორიკოს-სტალინოლოგებისადმი, როცა წერს: “ი.ბ. სტალინის ბიოგრაფია ჯერაც “ტერა ინკოგნიტა”, ის ჯერ კიდევ მოელის პირუთენელი მემკვიდრის მახვილ თვალს და გულწრფელ გულს.” მაგრამ დილოგიის წაკითხვისას ვაცნობიერებთ, რომ ალექსანდრე დაუშვილი ამ ლიტერატურის მცირე ნაწილს თუ იცნობს. იგი გვამცნობს თავის ამბიციასაც: “ვერც ერთი მკვლევარი, ვინაც ღრმად და ყოველმხრივ არ იცის საქართველო, მისი ისტორია, მისი ხალხის სულიერი კულტურა, ყოფა – ბოლომდე ვერ გაიგებს ი.ბ. სტალინის ფენომენს და მუდამ ზღაპრების ტყვეობაში იქნება.”

გფიქრობთ, ამ შემთხვევაში ავტორი ნაწილობრივ თუ არის

მართალი. ჯერ ერთი, ჩვენი მტკიცე შეხედულებით, ი.ბ. სტალინი უფრო რუსეთის ისტორიის პროდუქტს წარმოადგენდა და, შესაბამისად, -რუსეთის ისტორიას. რუს სპეციალისტებს კი ამ მხრივ დიდი უპირატესობა აქვთ. მეორე, მოგეხსენებათ, დასავლეთის ისტორიოგრაფია ძალიან დაწინაურებულია და ამ თვალსაზრისით ინგლისელ, ამერიკელ, გერმანელ, ფრანგ, ებრაელ ისტორიკოსებს თემის დამუშავებისას სათანადო საფუძველი აქვთ.

საერთოდ, თუ ალ. დაუშვილის წინანდელ ნაშრომებს გაეითვალისწინებთ (ისინი ტიპობრივი საბჭოური სქემების მიხედვით იყო დაწერილი, თემატიკაც, რა თქმა უნდა, შესაბამისად იყო შერჩეული), განსახილველი დილოგია ნამდვილად წინადადგმული ნაბიჯია. ავტორი ცდილობს, წყება საკითხების ახლებურად გაიაზროს ისე, რომ არ იყოს ავტორიტეტების ტყვეობაში. სასიამოვნო გარემოებად ვთვლით იმასაც, რომ ბევრ თანამედროვე ქართველ ისტორიკოსთაგან განსხვავებით, ალ. დაუშვილი გრძნობს, აცნობიერებს ისტორიოგრაფიის სპეციფიკას, რომლის მიხედვითაც, ცოდნის ეს დარგი მეცნიერებისა და ხელოვნების სინთეზს წარმოადგენს.¹ აქედან გამომდინარე, საინტერესო წასაკითხი უნდა იყოს იმ ისტორიკოსთა ნაშრომები, რომლებიც რაღაცნაირი ფორმით ფლობენ აგრეთვე მხატვრული აზროვნების საიდუმლოებებსაც; მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში ალ. დაუშვილის დილოგია საკმაოდ საინტერესოდ იკითხება. ამგვარ შთაბეჭდილებას აძლიერებს ასევე შესაბამისი თავების არატრაფარეტული სათაურებიც.

ავტორს ბევრი უმუშავია ახალი საისტორიო წყაროების გამოვლენის თვალსაზრისით. კერძოდ, გამოუყენებია გორის სასულიერო სასწავლებლის საარქივო მასალები, საქართველოს საისტორიო არქივში დაცული თბილისის სასულიერო სემინარიის ფონდი, მასალები თბილისის ფიზიკური ობსერვატორიისა, სადაც ი. ჯულაშვილი ერთხანს მუშაობდა (სხვათა შორის, ეს გახლდათ ერთადერთი მისი მშვიდობიანი, არარევოლუციური ხასიათის სამუშაო რუსეთის ფედერაციის ეროვნებათა საქმეების სახალხო კომისრად დანიშვნამდე).

გასაგები ხდება, რომ აღნიშნული გარემოებიდან გამომდინ-

ნარე. აღ. დაუშეილი ცდილობს ბევრი ახალი ფაქტი დაადგინოს. პირველ ყოვლისა, აღსანიშნავია იოსებ ჯულაშვილის დაბადების თარიღი – 1878 წლის 6 დეკემბერი (ძველი სტილით), დადგენილია სტალინის პირველი ქორწინების, იაკობ ჯულაშვილის დაბადების, პირველი ცოლის – ეკატერინე სვანიძის გარდაცვალების თარიღები (ისე, შევნიშნაეთ, რომ, ავტორის პარალელურად, ეს გააკეთა რუსმა ჟღერდ რაძინსკიმ თავის წიგნში “სტალინი“, რაც სტალინის პირადი ფონდის გაცნობით გახდა შესაძლებელი), ფიზიკურ ობსერვატორიაში ყოფნის დეტალები, ბესარიონ ჯულაშვილის გარდაცვალება 1909 წელს და ა.შ.

ავტორის, ასე ვთქვათ, ფილოსოფიური და სოცოლოგიური ბაზა, რომლითაც იგი უდგება განსახილველ დიდ საკითხს, დიდად მოიკოტლეს. უფრო წარმატებულია იგი კვლევა-ძიებისას ფსიქოანალიზის მეთოდის გამოყენებით.

დილოგია მთავრდება თებერვლის რევოლუციის პერიოდზე ოხრობით, რის წყალობითაც სტალინს მიეცა შანსი, ვადაძვე გათავისუფლებულიყო ბოლო გადასახლებიდან (ტურუხანის მხარეში) და აქტიურად ჩაბმულიყო იმდროინდელი რუსეთის პოლიტიკური ცხოვრების ორომტრიალში.

აღ. დაუშეილი საკმაოდ ვრცლად მიმოიხილავს იმ ისტორიულ ფონს, საქართველოსა და რუსეთის წარსულის სახით, რომელიც წარმოადგენდა მნიშვნელოვან წინაპირობას სტალინის ისტორიული მოღვაწეობისათვის. რასაკვირველია, ასევე იქცევიან სხვა უცხოელი ისტორიკოსებიც, ოღონდ ისინი ამას აკეთებენ ბევრად უფრო ლაკონურად.

რაც შეეხება სოციალიზმის თეორიის წარმოშობას (უწინ რომ მეცნიერულ სოციალიზმს უწოდებდნენ), ავტორი ხაზს უსვამს მაინცდამაინც ებრაელობის წვლილს მის ჩამოყალიბებაში. თუმცა ეს ახალი, ორიგინალური აზრი გახლავთ, მაგრამ პირადად მე ძალზე მიჭირს მისი გაზიარება. მაინც მიმანია, რომ მთავარი ფაქტორები ამ მხრივ იყო ინგლისის, საფრანგეთისა და გერმანიის ცნობილი დიდი რეალიზები. ისე, ამ მოძღვრების მთავარი წარმომადგენელი კარლ მარქსი წარმოშობით რომ ებრაელი (შემდეგ გაგერმანელბული) იყო, ბევრს არაფერს ნიშნავს, მისი ფენომენი ნაკლებად ეფუძნებოდა ებრაელობის ფაქტორს (არა და არ მჯერა ავტორის განცხადებისა, თითქმის ფრიდრიხ ენგელსიც ებრაელი იყო).

აღ. დაუშვილი იმეორებს რუსულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ გავრცელებულ სტერეოტიპს, რომლის თანახმადაც რუსეთში ფეოდალიზმი იყო გაბატონებული.⁴ თუ ასეა, მაშინ რატომ ასე ხანგრძლივად არსებობდა აქ აღმოსავლური დესპოტიზმი, რასაც თვითონ ავტორიც აღნიშნავს.⁵ რატომ ასე მკვეთრად განსხვავდებოდა ეს ქვეყანა დასავლეთ ევროპისაგან და ბოლოს, რატომ ასე ფართოდ იყო აქ გავრცელებული სასოფლო თემები (ამ გარემოებას ავტორიც აღნიშნავს)?! ზედაპირულად მივიჩნევთ ავტორისეულ ახსნას: “მონღოლთა გაუგონარმა სისასტიკემ გამოიწვია, გარკვეულწილად მონური ფსიქოლოგიის გამოშუშება რუსეთის მოსახლეობის ძირითად მასაში, რამაც მომავალში, უკვე სახელმწიფო თავისუფლების პირობებში, ვეღარ მოახერხა სწრაფი ევოლუცია ახალ თვისობრიობაში – ვერ მოხერხდა შინაგანად ასე თავისუფალი ერის მდგომარეობაში გადასვლა.”⁶

დილოგიის მეორე ნაწილიდან ვიგებთ, რომ “პირველყოფილური თემური წყობილების დროს სასოფლო თემი ყველა ქვეყანაში არსებობდა.”⁷ აქედან ჩანს, რომ ავტორი ერთმანეთისგან ვერ მიჯნავს გეაროვნულ და სასოფლო თემებს; უკანასკნელი გვიანდელი სოციალური წარმონაქმნია და საფუძვლად დაედო სახელმწიფოებრიობას აღმოსავლეთსა და რუსეთში. რაკი სატყვამ მოიტანა, აღენიშნავთ, რომ ავტორი ამტკიცებს მონათმფლობელობის არსებობასაც საქართველოში.⁸ ეს აზრი ჩვენში კარგა ხნის უკუგდებულა.

ავტორი ხარკს უხდის უწინდელ საბჭოურ წარმოდგენებს საქართველოში პროლეტარიატის, ანუ მუშათა კლასისა და ბურჟუაზიის, როგორც სოციალური კლასის, ჩამოყალიბების შესახებ. ამჟამად ამგვარი სტერეოტიპებიც გადასასინჯია.

ისტორიკოსებს სათანადო ფილოსოფიური განსწავლულობა იმ მხრივაც მართებთ, რათა გაერკვნენ სახელდობრ ი.ბ. სტალინის ფილოსოფიური და სოციოლოგიური შეხედულებების ფასეულობაში. დიდი ხნის განმავლობაში გვიმტკიცებდნენ, რომ თითქოს თბილისის სასულიერო სემინარია იშვიათი სანერგე იყო, სადაც ეუნდერკინდები იზრდებოდნენ. სინამდვილეში ისინი ზერელედ იყვნენ გაცნობილი ფილოსოფიას, მათ შორის მარქსიზმს და მეცნიერების დარგებს (კოსმოლოგიას,

ბიოლოგიას (დარვინიზმს), ეთნოლოგიას და მისთ). მათ შორის მოიაზრება, რასაკვირველია, იოსებ ჯუღაშვილიც.

აღ. დაუშვილს ეერც იმაში დაეთანხმებით, რომ სტალინი ეროვნული საკითხის დიდი სპეციალისტი გახლდათ. ჩვენდა საბედნიეროდ, იმ ხანის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნება ამ თვალსაზრისით საკმაოდ მდიდარი იყო (უპირველესად მოვიხსენიებთ მიხაკო წერეთელის “ერსა და კაცობრიობას”), რომლის ფონზე ი.ბ. სტალინის 1913 წელს დაწერილი ნაშრომი “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი” უფერულად გამოიყურება. ამას დაემატოთ ისიც, რომ ავტორს არ გააჩნდა საკმარისი ისტორიული, ფაქტობრივი ბაზა საკითხის გასააზრებლად და, რაც უფრო მთავარია, იგი ვ.ი. ლენინის მიერ გახლდათ დამოძღვრილი. ასე რომ, ავტორისეული რწმენა “სტალინის ფენომენური გონებრივი შესაძლებლობებისა” აშკარად გაზვიადებულია.

აღნიშნული და კიდევ სხვა გარემოებების გამო, გვეჩვენება, რომ აღ. დაუშვილის დილოგიაში ბევრი რამ ტრადიციულ-საბჭოური რჩება და მის დასაძლევად მას დიდი ძალისხმევის დახარჯვა მოუწევს.

ღ. დაუშვილის წიგნის მიმართ სხვა, უფრო უმნიშვნელო ხასიათის, შენიშვნებიც გვაქვს. პირველი წიგნის 122-ე გვერდზე ეკითხულობთ: “იოსებს მთელი ცხოვრება გაჰყვა მოკრძალებული დამოკიდებულება ილიასადმი. მოგვიანებით, როცა ქართველმა მარქსისტებმა “ჯვაროსნული ლაშქრობა” დაიწყეს ილიას წინააღმდეგ, მას არავეთარი მონაწილეობა არ მიუღია ამ სამარცხვინო საქმეში. არ არის შემონახული არც ერთი სიტყვა, გამოსვლა ან წერილი, რომელშიც იოსებ ჯუღაშვილი აკრიტიკებდა ილია ჭავჭავაძის შეხედულებებს ან მას პირადად. თუმცა, როგორც მტკიცე მარქსისტ-ლენინელი, ის მათ, რა თქმა უნდა, არ იზიარებდა. უფრო მოგვიანებით კი, როცა ამის შესაძლებლობა მიეცა, ის გამოესარჩლა ილიას და დაიცვა ის და მისი შემოქმედება, არ მისცა მის პოლიტიკურ ოპონენტებს, უკვე საბჭოთა ეპოქაში, იდეურად გაენადგურებინათ დიდი ქართველი.” თუ ი. ჯუღაშვილი რაღაც-რაღაცებში არ იზიარებდა ფილიპე მახარაძის, ნოე ჟორდანიასა და სხვათა სულელურ და მტრულ გამოხდომებს ილიას წინააღმდეგ, რატომ

არ ამოიღო ხმა მაშინ და შემდგომ წლებში ილიას დასაცავად?! ანდა 1921-1935 წლებში, როდესაც განსაკუთრებით ფ. მახარაძე და მისი მიმდევარი ლიტერატურის კრიტიკოსები უშვერად ლანძღავდნენ დიდი ქართველის შემოქმედებასა და ხსოვნას, ი. სტალინმა რატომ ერთხელ მაინც არ ამოიღო ხმა უკანასკნელის დასაცავად?! რა, საკმარისად დიდი თანამდებობა არ ეკავა ფ. მახარაძის შესაკავებლად? და ეს შანსი მხოლოდ 1936-1937 წლებში მიეცა? სინამდვილეში კი, თუ ვინმე შეეცდებოდა, საფუძვლიანად გაერკევს ილიას მკვლელობის საქმეში, მისთვის უუტყველი გახდება ამაში ფილიპე მახარაძისა და სერგო ორჯონიკიძის სამარცხვინო როლი. მეტიც, მით უმეტეს ამ გარემოების გაცნობიერების შემდგომ არ გაუჭირდება ი. ჯუღაშვილის თანამონაწილეობის დამტკიცება საქმეში. არის ფაქტები მისი ურთიერთობისა ილიას ერთ-ერთ მკვლელ ვანო ინაშვილთან. და ბოლოს, გვაქვს ასეთი ფაქტიც: 1907 წლის 22 თებერვალს ბოლშევიკურ გაზეთ “ჩვენ ცხოვრებაში” იროდიონ ეედოშვილმა დაბეჭდა ბინძური პასკვილი ილიას წინააღმდეგ. ამ გაზეთის ავან-ჩაენი, სულისჩამდგმელი კი გახლდათ იოსებ ჯუღაშვილი!

პირველი წიგნის 149-ე გვერდზე ფრიად უცნაურ აზრს ვაწყდებით: თითქოს 1956 წლის მარტის თბილისის (და გორის) მოვლენების დროს სტალინის იდეალებისათვის ბრძოლას ჰქონდა ადგილი. ამ შემთხვევაში ხომ ადგილი ჰქონდა ეროვნული გრძნობის გამოვლენას, რაც ათეული წლების განმავლობაში იყო ჩახშობილი და რაც (ეს გრძნობები) უცხო იყო მოწიფული და ხანდაზმული სტალინისათვის!

ცნობილია, რომ რუსულ და დასავლურ ისტორიოგრაფიაში, დიდი ხანია, გაერკვლებულია აზრი გარკვეულ წლებში სტალინის თანამშრომლობაზე “ოხრანკა“-ჟანდარმერიასთან (მანამდე ასეთივე ეჭვები ჰქონდა მენშევიკებისა და ბოლშევიკების ერთ ნაწილსაც), რასაც ალ. დაუშვილი კატეგორიულად უარყოფს, მიიჩნევს რა ამ აზრს “ბოროტ ცილისწამებად.“ ესაა და ეს! ამ ცარიელი სიტყვების იქით იგი არ მიდის. დიდად ვეჭვობთ, რომ ამის თქმა ან დაწერა ავტორმა გაბედოს რუსეთსა და დასავლეთში. პირადად მეც ეჭვები მაქვს ამ მიმართულებით. აშკარად ჩანს, რომ ილიას მკვლელობა

კოორდინირებული იყო “ოხრანკა“-ქანდარმერიისა და ქართველი სოციალ-დემოკრატების (ბოლშევიკების) მხრიდან.

იქნებ სათანადოდ ჩაუფიქრდეთ ყოფილი მუშის, ბაქოს ბოლშევიკური კომიტეტის წევრის, შემდეგ ამიერკავკასიის სფრ-ის ცაკის წევრის ი. ვაცეკის მოგონებას: “განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა ამხ. სტალინი ჩვენს ამხანაგებზე, არაღეგალურად მომუშავე რევოლუციონერთა კადრებზე. ერთხელ 33 ბოლშევიკის სია ხელში ჩაუვარდა ჟანდარმებს. საჭირო იყო ამ ამხანაგების ხსნა ჯალათთა ხელიდან.

ამხანაგმა სტალინმა ყველა ზომა მიიღო იმისათვის, რომ ეს სია ჟანდარმთა სამმართველოს ხელიდან გამოეგლიჯა. და როდესაც სიის გამოგლეჯა მოხერხდა, ამხანაგმა სტალინმა შეატყობინა ამხანაგებს, რომლებიც ბაქოს გარეთ იმყოფებოდნენ, რომ საფრთხემ გაიარა. ისინი ბაქოში დაბრუნდნენ.“¹⁰

დილოგიის მეორე წიგნიდან ვიგებთ, რომ სტალინის გადასახლების ერთ-ერთ ბოლო აღვილზე, სოფელ კოსტინოში მასთან ერთად იყვნენ ქართველი პოლიტკატორღელებიც: ნიკოლოზ პეტრეს ძე, ალექსანდრე უფლისას ძე და ისიდორე ისტომინის ძე ხაჩიძეები. აღნიშნული ფაქტი ფიგურირებს რუს მკვლევარ ალექსანდრე ოსტროვსკის წიგნში “ვინ იდგა სტალინის ზურგს უკან?” (პეტერბურგი-მოსკოვი, 2002), რასაც მიუთითებს კიდევ ავტორი. იგი დასძენს: “ჩვენ არ ვიცით, ვინ და საიდან იყვნენ ეს ქართველები, კონკრეტულად რა დანაშაულისათვის იხდიდნენ სასჯელს შორეულ ციმბირში. მაგრამ აშკარაა – თანამემამულეებს ერთმანეთის ნახვა გაუხარდებოდათ.“¹¹ ესენი იყვნენ დღევანდელი ხაშურის რაიონის სოფელ ტაშისკარიდან. ხოლო ისინი გადასახლებულები გახლდნენ წითელი რაზმელებთან თანამშრომლობის ბრალდებით. მათი ნახვის გამო სტალინის მაშინდელ სიხარულზე რა მოგახსენოთ, მაგრამ როდესაც 1951 წლის ზაფხულში ი.ბ. სტალინი ბორჯომში ისვენებდა და ერთ-ერთმა დასახლებულმა ნიკოლოზ (კოლა) ხაჩიძემ მოინდომა მისი ნახვა, სტალინმა თავი აარიდა შეხვედრას.

მომდევნო (301-ე და 302-ე) გვერდებზე ვკითხულობთ: “მკვლევარმა ა. ოსტროვსკიმ აღმოაჩინა ი. სტალინის მიერ ამ პერიოდში (უკანასკნელ გადასახლებაში – გ.ყ.) დაწერილი

რამდენიმე წერილი, რომელიც მან თავის პარტიულ ამხანაგს ტ.ა. სლოვატინსკაიას გაუგზავნა. რამდენადაც ქართველი მკითხველი ამ წერილს არ იცნობს, მოვიტანთ მათ სრულ ტექსტს.“ სინამდვილეში კი ეს წერილები 2002 წლამდეა აღმოჩენილი. კერძოდ, ისინი ფიგურირებენ ანტონ ანტონოვ-ოვსეენკოს წიგნში “ტირანის პორტრეტი“.12 (სამწუხაროდ, არ გვაქვს ამ წიგნის მანამდე გამოქვეყნებული ვარიანტები). აქვეა დაბეჭდილი სტალინის წერილი ცნობილ ბოლშევიკ-პროვოკატორ რომან მალინოვსკისადმი,13 რაც ალ. დაუშვილს თავის მეორე წიგნში“ ა. ოსტროვსკის მიხედვით მოაქვს (სხვათა შორის, უკანასკნელის წიგნი გამოცემულია პეტერბურგ-მოსკოვში და არა მხოლოდ მოსკოვში).

სარეცენზიო ნაშრომის მიმართ უამრავი, შედარებით წვრილმანი შენიშვნებიც გვაქვს, რასაც მიეუთითებთ გვერდების თანამიმდევრობით. პირველი წიგნის მე-19 გვერდზე ჩამოთვლილია იაშთხვის, კელასურის, დევისხვრელის, საკაჟიას, გვარჯილასკლდის, როგორც პალეოლითისა და ნეოლითის ძეგლები. მაგრამ აქედან არც ერთი არ გახლავთ ნეოლითის ხანისა. შეუსაბამობის შემცველია მომდევნო გვერდზე აღნიშნული ასრი: “ეს ბარბაროსობის ეპოქაა – პირველი ტომობრივი გაერთიანების ფორმირების ხანა, ცივილიზაციის აკვანი.“ ელემენტარული ფაქტია, რომ ბარბაროსობა და ცივილიზაცია სხვადასხვა ეპოქებია. საქართველოს ერთ-ერთი უწინდელი სახელწოდება “გეორგია“ სულაც არ მოდის წმინდა გიორგის კულტიდან.14 24-ე გვერდზე თამარის გამეფების წელი მცდარად არის მითითებული – 1183. ანდრია ბოგოლიუბსკი კიევის “ცნობილი“ მთავარი კი არ ყოფილა,15 არამედ – ელადიმირ-სუზდალისა. “ილმენის სლავეები“ კი არ უნდა ვოქაუთ და დაეწეროთ,16 არამედ – “ილმენის სლოვენები.“ “ლიცემერობა“17 არ არის ქართული სიტყვა. მის მაგიერ ხომ გვაქვს “ფარისევლობა“? სოფ. ჯუგაანი გარე კახეთში კი არ მდებარეობს,18 არამედ – ქიზიყში. სტალინის მამის დამქირავებლის (გორში) გვარი აბრამოვი კი არა,19 ბარამოვი იყო. გორის წმინდა გიორგის ეკლესიის მაგიერ,20 უნდა იყოს აღნიშნული გორიჯვრისა. 97-ე გვერდზე წერია: “სოსოს ძალიან უყვარდა მდ. ქსანზე ბანაობა.“ რა შუაშია აქ ქსანი? ცხადია,

უნდა იყოს ღიახევი. თბილისი რომ XIX საუკუნეში ამიერკავკასიის სატახტო ქალაქი არ იყო,²¹ ამაზე კომენტარის გაკეთება, ეფიქრობთ, ზედმეტია. თბილისის სასულიერო სემინარიაში “გამალაქტიკას” კი არ ასწავლიდნენ,²² არამედ პოშილეტიკას. 122-ე გვერდზე აღნიშნულია “მეველე – დავით მიქაძე”; აქ უნდა ფიგურირებდეს გვარსახელი “მიქელაძე.” ლაფსუსია “კაპიტალიზმის პირველადი დაგროვების” აღნიშვნა²³. რა თქმა უნდა, აქ უნდა ეწეროს “კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვება.” 130-ე გვერდზე ორჯერ არის მითითებული “ლეტურიეს” ნაშრომი “სახალხო რასების ლიტერატურული განვითარება.” უნდა იყოს ლეტურნოს “ხალხთა რასების ლიტერატურული განვითარება”. თურმე ი. ჯუღაშვილის ლექსი “დილა” იაკობ გოგებაშვილმა 1916 წელს “დედა-უნაში” შეიტანა. მაგრამ ეს ჩვენი დიდი მოღვაწე ხომ 1912 წელს გარდაიცვალა? სიტყვების “საუნჯე ზეცაში”²⁴ უნდა იყოს “სასუფეველი ზეცაში”. მე-17 გვერდზე მითითებული “მარკ რენანის” ნაცვლად უნდა იყოს “ერნესტ რენანი.” დიდად გაზვიადებულია აზრი: “ებრაელთა გამორჩეული და განსაკუთრებული ცივილიზაცია”²⁵. 1804 წელს რუსთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყება თუშეთში კი არ მოხდა,²⁶ არამედ – მთიულეთში. 56-ე გვერდზე “მიხა ბოჭორიძის” მაგივრად უნდა ეწეროს “მიხა ჩოდრიშვილი.” მკითხველებს უთუოდ გაუჭირდებათ გაგება იმისა, თუ ვინ იყო “კარლო ჩხენკელი”²⁷ (რასაკვირველია, უნდა იყოს აკაკი ჩხენკელი). 74-75-ე გვერდებზე მცდარადაა მითითებული სახელწოდებანი ნაშრომებისა: “ფრ. ენგელსი “დიალექტიკა და მეტაფიზიკა”, მარქსი “პოლიტიკური ეკონომიის ზოგიერთი დებულების კრიტიკა”, ფ. ენგელსი “შეფასების კანონი და მოგების დონე”, კ. კაუცკი “ქორწილი და ოჯახის წარმოშობა.” 160-ე გვერდზე ბოჭორიშვილის ნაცვლად უნდა იყოს “ბოჭორიძე”. “ადელხანოვის ქარხნის” მაგივრად უნდა ეწეროს “ადელხანოვის ფაბრიკა.” ქართული სოფლის სახელწოდება “შუქუთი” კი არაა,²⁸ არამედ—შუქრუთი. 1905 წლის დეკემბერში ბოლშევიკებმა ტამერფორსში ყრილობა კი არ მოიწვიეს²⁹, არამედ კონფერენცია. რას ნიშნავს “რუსეთის მილიონიანი გლეხობა”³⁰ (მანამდე, პირველ წიგნში “ათასწლოვანი ქართული სახელმწიფოებრიობა”³¹)? “ბოვეიკთა” ერთ-ერთი

წარმომადგენელი “ელისო ლომიძე” კი არ გახლდათ,¹ არამედ “ელისე ლომინაძე.” გულისამრევეია გიორგი ხაჭაპურიძესე “ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის” იარლიყის მიეკრება.² ეოლოგდა აღმოსავლეთ ციმბირში კი არ მდებარეობს,³ არამედ ჩრდილო-აღმოსავლეთ ევროპაში. “რ. არსენიშვილის” მაგიერ⁴ უნდა იყოს “რ. არსენიძე”. ვ.ი. ლენინის “მატერიალიზმსა და ემპირიოკრიტიციზმზე” “კაპიტალური ნაშრომის” აღნიშვნა⁵ ამჟამად აშკარად ცუდ ტონად უნდა ჩაითვალოს. გაუგებარ შინაარსს შეიცავს გამოთქმა “მართლმადიდებლური ცივილიზაცია.”⁶

მსგავსი შეცდომები წიგნიერ ისტორიკოსს არ უნდა დაემართოს. ისინი მიაანიშნებს პროფესიონალიზმის მკვეთრ დაქვეითებას დღევანდელ ქართველ ისტორიკოსთა შორის.

როგორც უკვე მიუუთითებდით, ი. სტალინზე დილოგიის თხრობა მოდის 1917 წლის გაზაფხულამდე. ამის შემდეგ, როგორც ვიცით, იწყება “ბელადის” ტრიუმფული სვლა 1953 წლის მარტამდე, რაც შეიცვალა მისი დაცემით. საინტერესოა, როგორ აგვიხსნის აღ. დაუშვილი ასეთ აღწევებას—ოდენ სტალინის ფენომენალურობით და განგების ძალით (როგორც ამას აკეთებს მკვლევარი ვახტანგ გურული თავის პუბლიცისტურ ნაშრომში “სტალინის დიდი ექსპერიმენტი”..., თბილისი 2000) თუ შესაბამისი ისტორიული პირობებით (შვენიშნავთ, რომ 1998 წელს ავტორმა გამოაქვეყნა ბროშურა სათაურით “ლენინის უკანასკნელი ინტრიგა”, რომელშიც სწორად დაინახა საკითხის არსი).

ენახოთ როგორ გაართმევს აღექსანდრე დაუშვილი თავს დასახულ მიზანს მომდევნო წიგნში, როგორ კრიტიკულ აზროვნებას გამოიჩენს ამ მიმართულებით.

“ახალი 7 დღე”, 18-24 მარტი, 2005 წ.

¹ “სოსო ჯუგაშვილის ამბავი” წიგნი პირველი, გვ. 9.

² იქვე, გვ. 10.

³ წიგნი მეორე, გვ. 145.

⁴ წიგნი პირველი, გვ. 30.

⁵ იქვე, გვ. 34.

⁶ იქვე, გვ. 33.

⁷ იქვე, გვ. 37.

- ⁴ იქვე, გვ. 31.
- ⁵ წიგნი პირველი, გვ. 38.
- ⁶ იხ. კრებული "ამიერ-კავკასიის ძველი მუშეების ნაამბობი ი. სტალინზე", თბილისი, 1939, გვ. 72.
- ⁷ მეორე წიგნი, გვ. 301.
- ⁸ 1994 წლის გამოცემა, გვ. 325.
- ⁹ იქვე, გვ. 324-325.
- ¹⁰ იქვე, გვ. 302-303.
- ¹¹ წიგნი პირველი, გვ. 22.
- ¹² იქვე, გვ. 27.
- ¹³ იქვე, გვ. 31.
- ¹⁴ პირველი წიგნი, გვ. 41, აგრეთვე მეორე წიგნი, გვ. 144.
- ¹⁵ პირველი წიგნი გვ. 48.
- ¹⁶ იქვე.
- ¹⁷ იქვე, გვ. 65.
- ¹⁸ იქვე, გვ. 101.
- ¹⁹ იქვე, გვ. 110.
- ²⁰ იქვე, გვ. 127, იხ. აგრეთვე მეორე წიგნი, გვ. 58.
- ²¹ მეორე წიგნი, გვ. 8.
- ²² პირველი წიგნი, გვ. 18.
- ²³ იქვე, გვ. 46.
- ²⁴ იქვე, გვ. 62.
- ²⁵ იქვე, გვ. 164.
- ²⁶ იქვე, გვ. 176.
- ²⁷ იქვე, გვ. 187.
- ²⁸ იქვე, გვ. 196.
- ²⁹ იქვე, გვ. 30.
- ³⁰ მეორე წიგნი, გვ. 209.
- ³¹ იქვე, გვ. 210.
- ³² იქვე, გვ. 238-239.
- ³³ იქვე, გვ. 231.
- ³⁴ მეორე წიგნი, გვ. 236.
- ³⁵ იქვე, გვ. 305.

ჩემი წიგნის, “წიწამურის ტრაგედიის საიდუმლოს” გამოქვეყნებას (გასულ წელს) პრესასა და ტელევიზიაში რამდენიმე დადებითი გამოხმაურება მოჰყვა. ცხადია, ექლოდებოდი უარყოფით რეაქციასაც ბოლშევიკ-კომუნისტებისა და სტალინისტების (რომელთა აზრები ხშირად ერთმანეთისას ემთხვევა) მხრიდან, რომელთაც არა და არ სურთ საუკუნის მკვლევარობაში თავიანთი იდეური, სულიერი წინაპრების ხელი დაინახონ.

მართლაც, გასული წლის სექტემბერში გაზეთ “საქართველოს რესპუბლიკაში” დაიბეჭდა ძალზე უარყოფითი გამოხმაურება “წიწამურის ტრაგედიის საიდუმლოს” შესახებ. ესეც ბუნებრივად მეჩვენება, რადგან აღნიშნული ორგანო დიდად არ წასულა წინ თავისი წინამორბედი “კომუნისტისაგან”, ერთ დროს “ქართული პრესის ფლაგმანს” რომ უწოდებდნენ სიამაყით.

“საქართველოს რესპუბლიკაში” დაბეჭდილი გამოხმაურება არავითარ შემთხვევაში არ წარმოადგენს ავტორის რეცენზიას ანდა, უბრალოდ, სურვილს, აღიქვას წიგნის დედააზრი. იგი ოდენ პასკვილია, მცდელობა, გაათხოოს ავტორი, გააბიაბრუოს წიგნის არსი. ოპუსს ხელს აწერს “გურამ წიკლაური”, რომლის უკანაც, რასაკვირველია, ანონიმი ავტორი იმალება. ცნობილი ქართული (კახური) ანექდოტისა არ იყოს ჩვენი თავმჯდომარის შესახებ, ამ შემთხვევაშიც ყველაფერი ნათელია; ხსენებული გაზეთის ყველა თანამშრომელმა, აგრეთვე გარეშე პირებმაც კარგად უწყია, რომ “გურამ წიკლაურის” გვარ-სახელს ამოფარებულია “საქართველოს რესპუბლიკის” ერთ-ერთი თანამშრომელი გურამ გოგიაშვილი. კარგად ვიცო, რომ მიუხედავად საკმაოდ ხანდაზმული ასაკისა, უკანასკნელს დღემდე თავი დიდად არაფრით გამოუჩენია. მას ეკუთვნის რაბლეს “გარგანტუას” ქართული თარგმანი, რომლის ავტორიანობის განხილვა ჩემს კომპეტენციაში არ შედის. მაგრამ დიდად მეეჭვება, რომ იგი უშუალოდ ფრანგულიდან იყო ნათარგმნი. ვიცით, რომ ერთი კარგი ნაწარმოების შექმნაც კი ხშირად საკმარისია ავტორის სახელის უკვდავსაყოფად. მაგრამ ერთი წიგნის თარგმნით გამოჩენილი მთარგმნელი ვერ გახდება, მით უმეტეს,

საქართველოში, სადაც მთარგმნელობითი ტრადიცია საუკუნეების სიღრმეში მიდის. კიდევ უფრო უბადრუკად გამოიყურება გ. გოგიაშვილის, როგორც ჟურნალისტის, საქმიანობა, რაც კარგად არის ცნობილი.

რა თქმა უნდა, დიდად მოხარული ვიქნებოდი, თუ ჩემს წიგნზე ობიექტური რეცენზია დაიწერებოდა. ამის ნაცვლად, აღნიშნულ გაზეთში ეხედებით ნამდვილი პროფანის გამოხდომას, რასაც მეცნიერებასთან, ჭეშმარიტების ძიება-პოვნასთან არაფერი აქვს საერთო. ავტორის “არგუმენტაცია” მხოლოდ ქილიკითა და ქირქილით შემოიფარგლება. მას, როგორც მართლმორწმუნე კომუნისტსა და სტალინელს, არ სურს, თავში გაიფლოს აზრიც კი იმის შესახებ, რომ ილიას მეკვლელობა ორგანიზებული იყო ქართველი ბოლშევიკების მიერ (მეფის “ოხრანკა“-ჟანდარმერიასთან კოორდინირებული მოქმედებით). ჩვენ ამაშიც კანონსომიერებას ეხედავთ: აღნიშნული ავტორი ხომ რედაქტორი გახლდათ ჟურნალ “პარტიული სიტყვისა” (მისი რედაქტორობისას ჟურნალის ტირაჟი 100 ათასს აღწევდა), რომელიც ხელს უწყობდა გამოთაყვანებული საბჭოთა სასოგადოების კიდევ უფრო მეტად გამოთაყვანებას. აშკარად ჩანს, რომ გ. გოგიაშვილის მენტალიტეტი წარსულთან შედარებით სრულებითაც არ შეცვლილა.

სხვათა შორის, გასული წლის სექტემბერში მე მომიწია მოხსენებით გამოსვლა ილიას მეკვლელობის თემაზე დარბაზში, სადაც დამსწრეთა ორი მესამედი მაინც ბოლშევიკ-კომუნისტები და სტალინელები იხდნენ. ცხადია, მათთან საუბრისას “ამაოდ დაეშერი“, რადგან მათ არაფრის შესმენა უნდოდათ. იმავეს ვიტყვი გ. გოგიაშვილის მიმართაც. მის ქმედებაში თავს იჩენს “პარტიული სიტყვის” უკანასკნელი რედაქტორისა და მისი ეროვნული მკითხველების ფსიქოლოგიური განწყობა.

მაგრამ ჩვენი პროფანი ავტორი ვიდაცის ავტორიტეტს ხომ უნდა ამოეფაროს, და, მართლაც, იგი ეყრდნობა აწ განსვენებული იურისტის, ალექსანდრე შუშანაშვილის ორ წიგნს, რომლებიც დიდი ქართველის მეკვლელობის საქმეს ეხება. თუ უკანასკნელის მიხედვით ვიმსჯელებთ, ამ უდიდეს დანაშაულში არავითარი წილი არ უძევს “ოხრანკა“-ჟანდარმერიას. აქედან გამომდინარე, არც ილიას მოურავ დიმიტრი ჯაშს, მით უმეტეს, “ცნობილ

ქართველ ბოლშევიკებს“ – ფილიპე მახარაძესა და სერგო ორჯონიკიძეს. ისე გამოდის, თითქოს მკვლელობას ადგილი ჰქონია უბრალოდ, გაძარცვის მოტივით. ამ შემთხვევაში ალექსანდრე შუშანაშვილი იმეორებდა ილიას მკვლელობის შესახებ მეფის სასამართლოს (რომელიც ორჯერ გაიმართა) დასკვნას.

საოცარი აზრია! საბჭოთა წყობილების დროსაც კი ქართული საზოგადოების პატრიოტულად განწყობილ წრეებში, საბედნიეროდ, ყოველთვის ცოცხლობდა აზრი დიდი ქართველის მკვლელობაში ფ. მახარაძისა და ს. ორჯონიკიძის საზიზღარი როლის შესახებ. 80-იან წლებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღის დაწყების დროს ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხად დაისვა ილიას მკვლელობის საქმის ხელახალი გამოძიება. ამ მხრივ გარკვეული მცდელობებიც იყო. შედეგად კი თითქოს იმას ვიღებთ, რომ დიდი ქართველი მოკლა “ოხრანკა“-უნდარმერიამ (დევი სტურუა), ან მკვლელობა ჩადენილი იყო მხოლოდ ძარცვა-გლეჯის მიზნით (ალექსანდრე შუშანაშვილი). სახეზეა უახლოესი ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების უნაყოფოების ნათელი ნიმუში!

მკითხველს შეეახსენებ, რომ წიწამურის ტრაგედიიდან ორი დღის შემდეგ თბილისის გუბერნატორმა პეტერბურგში სამეფო კანცელარიას დეპეშით აცნობა: 1. ილია ჭავჭავაძე მოკლულ იქნა ადგილობრივი გლეხების მიერ აგრარულ ნიადაგზე; 2. ეს მოხდა სოციალ-დემოკრატების წაქეშებით; 3. ძარცვა სიმუღირებულია. ასე რომ, უკვე ამ მოკლე დროში მეფის ადგილობრივმა ბიუროკრატმა საქმის ვითარების შესახებ უფრო მეტი იცოდა, ვიდრე სასამართლომ თითქმის ორი წლის გამოძიების შემდეგ. კიდევ მეტი, ვიდრე ქართველმა იურისტებმა და მავანმა უურნალისტებმა დღეს. ასეთ შემთხვევაში ხომ აზროვნება მოვლენის ზედაპირს ვერ სცილდება: ელემენტარული ფაქტი გახლავთ, რომ ილიას თავს დაესხნენ ავაზაკები და მოკლული გაძარცვეს!

მაგრამ თუ რაიმე პრეტენზია გვაქვს მეცნიერულ აზროვნებაზე, ჭეშმარიტების წვდომაზე, ცხადია, საკითხს უნდა ჩაუდრმავდეთ: ხომ არ ჰქონდა კავშირი ამ შემთხვევაში აქტს 1905 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში სოციალ-დემოკრატების ორგანიზ-

“მოგსაურში“ დაბეჭდილ უხამს წერილებთან დიდი ქართველის სახელის გასატეხად? სხვაგვარად რომ ვთქვათ უნდა მიემართოთ ისტორიზმის პრინციპს, რომელიც გ. გოგიაშვილს საქილიოდ გაუხდია. განა არ უნდა შევეცადოთ, გავიგოთ დ. ჯაშის, გ. ბერბიჭაშვილის, ვ. ინაშვილის იდეურ-მორალური იერსახე? არ უნდა გავიგოთ რამე “ვინმე იმერლის“, “იმერელი ბიჭის“ თაობაზე, რომლის ვინაობის დამაღვასაც დიდად ცდილობდა საბჭოთა თემიდა ბერბიჭაშვილის საქმეზე გამართული გამოძიებისა და სასამართლო პროცესის დროს? ისტორიკოსის გარდა, იურისტი ან ჟურნალისტი არ უნდა ცდილობდეს მისგან კითხვებზე პასუხის გაცემას? იქნებ უნდა დაველოდოთ ილიას მკვლელობის საქმეზე წერილობითი დოკუმენტის პოვნას? ამოა მცდელობაა, რადგან ასეთი შემსარავი დანაშაულის შესახებ წერილობით დოკუმენტს არავინ დატოვებდა. უპირველესად, ისტორიკოსებს გვიწევს უამრავი ახალი საისტორიო წყაროს გამოვლენა, შესაბამისი ფაქტების დადგენა, მათ შორის მიმართებათა დამყარება, ინტუიციისა და ლოგიკის მოხმობა, რათა გავერკვეთ მოვლენათა ლაბირინთში.

ამჯერად მკითხველებს არ მოვახსენებ ჩემეული დასკვნებისაკენ მიმავალ ფაქტებსა და არგუმენტებს, რადგან ეს დიდ ადგილს საჭიროებს. მათ შესახებ შეუძლიათ წიგნიდან (“წიწამურის ტრაგედიის საიდუმლო”, თბილისი, 2004) შეიტყონ. შექმერდები მხოლოდ ერთ ფაქტზე, რომელიც გ. გოგიაშვილს საქილიოდ გაუხდია. 1954 წელს მკვლევარმა ვახტანგ გურგენიძემ ნამდვილად ფასდაუდებელი ცნობა ჩაიწერა სოფ. ჯურუყეთში (ღანჩხუთის რაიონი) მცხოვრებ ზინა (ფუცუნია) ნესტორის ასულ მაჭავარიანისაგან (იმხანად იგი 70 წლის ყოფილა): “1905 წელს საფხულში, ბორჯომ-ბაკურიანის საღვურ ტბაზე, სადაც ჩემი ძმა მუშაობდა, ჩვენთან მოვიდა სერგო ორჯონიკიძე. იგი ჩვენი ნათესავი იყო და სიხარულით შეეხედით. სახლში შემოსვლისთანავე მან მკაცრად გაგვაფრთხილა: “მე სერგო ორჯონიკიძე კი არა ვარ, არამედ “იმერელი ბიჭი“. თუ ვინმემ გკითხოთ ვინ იყო თქვენთან წუხელისო, უპასუხეთ, ვილაც “იმერელიო.“ მე გამოგზავნილი ვარ პარტიის მიერ ხაშურ-ბორჯომ-ბაკურიანის რკინიგზის მუშებთან სააგიტაციო მუშაობისათვის; უნდა დავამხოთ მეფის რუსეთის მთავრობა.

მოესპოთ (!) თავადასწაურობა და დაემაქროთ მუშებისა და გლეხების თავისუფლება.“

ლამე ჩვენთან გაათენა. წასვლისას კელაე გაგეაფროთხილა: მე არ ვიცი, თუ ჩემი სახელი და გვარი გითქვიათ ვისთვისმე, ყველას, თქვენცა და თქვენს ახლობლებს ამოგწყვეტენ და გადაგიწევენ თქვენს სახლ-კარს.“

რამოდენიმე წლის შემდეგ, როცა ილია ჭაეჭავაძის ზარდამცემი სიკედილი შევიტყვეთ და ისიც გავიგეთ, რომ ამ ტრაგედიაში “ვინმე იმერელიც” მონაწილეობდა, ჩვენთვის ნათელი გახდა, რომ ეს იყო მაშინ 21 წლის ჩვენი ნათესავი სერგო ორჯონიკიძე. მაგრამ ვინ გაბედავდა მაშინ ამის თქმას.“

ვიმეორებთ, ჩანაწერი ეკუთვნის სერიოზულ პიროვნებას, ბატონ ვახტანგ გურგენიძეს, რომელსაც თვალსაჩინო წედილი მიუძღვის ილიას მკვლელობის შესახებ შექმნილი ტრადიციული საბჭოური მითის მსხერევაში, რის გამოც იგი დაისაჯა კიდეც (გარიცხულ იქნა პარტიიდან და მოხსნეს ლიტერატურისა და ხელოვნებისა სახელმწიფო არქივის დირექტორობიდან). გ. გოგიაშვილისაგან განსხვავებით, რა საფუძველი გვაქვს, არ დაუფჯეროთ აღნიშნულ ცნობას, მისგან გამომდინარე ფაქტს, რომ ავადსახსენებელი ს. ორჯონიკიძე ატარებდა პარტიულ მეტსახელ (“კლინკას”) “იმერელს“, “იმერელ ბიჭს“? გარდა ამისა, ბორჯომის რაიონის მხარეთმცოდნეობით მუზეუმში, ძველი რევოლუციონერების მოგონებათა საფუძველზე ჩვენ დავადგინეთ ს. ორჯონიკიძის “რევოლუციური საქმიანობა“ იმ პერიოდში, კერძოდ ხაშურ-ბორჯომ-ბაკურიანის რკინიგზის მუშებს შორის (აგრეთვე გლეხობაში). ასევე ფაქტია, რომ ორჯონიკიძეები (ღორეშაში მცხოვრებნი) ენათესავებოდნენ მაჭავარიანებს.

ჩემს წიგნში მსგავსი არგუმენტები და ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ “რკინის სახეობის“ ბინძურ როლზე ილიას მკვლელობაში, საკმაოდ ბლომად არის მოტანილი. რაკი ჩემს მძვინვარე ოპონენტს ისინი არ აკმაყოფილებს, მოვიტან სხვასაც (წიგნის გამოსვლის შემდეგ რომ მივაკელიეთ). შალვა ბერიშვილი, ცნობილი ნოე რამიშვილის დისშვილი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (მენშევიკებისა) ერთ-ერთი აქტიური წევრი (მოღვაწეობდა სდპ-ს საზღვარგარეთის ბიუროში), იგონებდა: “1938 წლის ზამთარში, როდესაც სერგო ორჯონიკიძის სიკედილი

გამოცხადდა (მთხრობელს შეეშალა: უნდა იყოს 1937 წელი – გ.ყ.), ქართველი და რუსი სოციალ-დემოკრატების ერთ-ერთი ამხანაგური შეხვედრის დროს (ასეთი შეხვედრები საკმაოდ ხშირად იმართებოდა), რუსმა მეგობრებმა გვითხეს, თუ რა აზრის ვართ სერგო ორჯონიკიძის პიროვნების შესახებ. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ყოველნაირად ჩავაქვესკენელეთ(!) და შევაჩვენეთ სერგო ორჯონიკიძე. მაშინ ერთ-ერთმა რუსმა ამხანაგმა გვითხრა: მაშინ ორჯონიკიძის ცოდვებს კიდევ ერთი ცოდვა დაუმატეთ და გვიამბო, რომ იგი პარიზთან ახლოს 1911 თუ 1912 წელს (1911 წელს – გ.ყ.) ლონჯიუმში ლენინის მიერ მოწყობილ პარტიულ კურსებზე ორჯონიკიძესთან ერთად ისმენდა ლენინის ლექციებს. ერთ-ერთი ლექციის დამთავრების შემდეგ ლენინი გასულა სამიუშაო ოთახიდან. ჩვენთან დარჩაო მისი მეუღლე ნადეჟდა კრუპსკაია (კრუპსკაიაც ხშირად ესწრებოდა თურმე ლექციებს). გამართულა საუბარი, რომლის დროსაც ზოგიერთ ამხანაგს მოუგონებია თავისი რევოლუციური დამსახურებანი რუსეთში. სერგო ორჯონიკიძეს უამბნია, რომ იგი რევოლუციის ტერორისტი იყო და ისიც უხსენებია, რომ 1907 წელს პარტიის დავალებით იძულებული იყო, გარეუღლიყო ერთი ცნობილი მწერლის მიმართ განხორციელებულ ტერორისტულ აქტში. ამასთან, დაუსახელებია, რომ ეს მწერალი იყო რეაქციონერი და სახელმწიფო საბჭოს წევრი. მე მაშინ, სამწუხაროდ, არ დამიდგენია იმ პირის ვინაობა, მაგრამ ცნობილი იყო, რომ იგი ყოფილი ბოლშევიკი გახლდათ, რომელიც შემდეგ მენშევიკებს მიემხრო.“ ეფიქრობ, ყველაფერი ნათელია: რა ვიფიქროთ, კელაე ვიმეოროთ, “არ მჯერა, არა, არაო“ და ამჯერად შალვა ბერიშვილზეც ვიჭირქილოთ, როგორც ეს გ. გოგიაშვილს სჩვევია? ჭეშმარიტად, თუ სათანადო განწყობა გაქვს, შეგიძლია, რიყზე ქვა ვერ შეამწნიო.

ერთი სიტყვით, ილიას მკვლელობის ორგანიზებასა და აღსრულებაში ს. ორჯონიკიძისა და ფ. მახარაძის საზიზღარი როლი უეჭველი გახლავთ. რაკი ასეა, არ დავსვათ საკითხი ამ ბინძურ საქმეში იოსებ ჯუღაშვილის თანამონაწილეობაზე?

ჩვენი ისტორიკოსების, ფილოლოგოსებისა და სხვათა გულუბრყვილო (ბრიყუული რომ არ ეთქვათ), წარმოდგენით, ი. ჯუღაშვილი (სტალინი) ყოველთვის მორიდებით იყო განწყობილი ილიასადმი, ფ. მახარაძისა და ნ. ჟორდანისაგან განსხვავებით,

გაუბრებოდა მასთან პოლემიკას. მაგრამ, როცა სტალინი ეკამათებოდა ქართველ “ნაციონალისტებს“, საქართველოს ავტონომიის მომხრეებს, კამათობდა აგრარულ საკითხზე, მას, უპირველესად, მხედველობაში ჰყავდა სწორედ დიდი ქართველი. ნახეთ ბოლშევიკური გაზეთ “ჩვენი ცხოვრების” 1907 წლის 22 თებერვლის ნომერი, რომელშიც დაბეჭდილია იროდიონ ევდოშვილის ბინძური პასკეილი (“ფელეტონი”) ილიას შესახებ. ამ გაზეთის აენ-ჩაენი და სულის ჩამდგმელი კი გახლდათ სწორედ ი. ჯულაშვილი (სტალინი). ცხადია, როცა ისტორიული ვითარება რადიკალურად შეიცვალა, ი. სტალინი თითქოს ილიას თავგადაკლულ დამცველად მოგვევლინა. ამით მან რამდენიმე “კურდღელი დაიჭირა”: შეეცადა მსოფლიო და საბჭოთა საზოგადოებისათვის ეჩვენებინა, რომ ქართველებს გეყავდა ასეთი გამოჩენილი მწერალი, პოეტი და დიდებული მოღვაწე; პატრიოტულად განწყობილ ქართველთა გულები მოეგო და ფიზიკურად (არა სასამართლოს მეშვეობით) მოეშორებინა, გ. ბერბიჭაშვილის საქმეზე სასამართლოს მოწყობის გზით, მისთვის ოდიოზური (ამჯერად!) ფილიპე მახარაძე.

ამის გარდა, სხვა არგუმენტებიც გვაქვს (ი. ჯულაშვილისა და ილიას ერთ-ერთი მკვლელის ვანო ინაშვილის ურთიერთობის ფაქტები), რომლებსაც დაინტერესებული მკითხველი იხილავს “წიწამურის ტრაგედიის საიდუმლოში.“ მაგრამ, ისევე როგორც ბრმად მორწმუნეს ვერაფერს შეასმენ და ვერ გადაარწმუნებ, ასევე ვერაფერს გახდები გ. გოგიაშვილსა და მისთანებთან. ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ “ამისთანებს“ უნდა წაუყრყო და აჰყევ ცნობილი არაკის შეგონებას: “ძაღლი ყეფს, ქარაქანი მიდის“? მაგრამ, ჩემი მტკიცე შეხედულებით, თავხედობა-უტიფრობა და მასთან დაკავშირებული უმეცრება აუცილებლად უნდა დაისაჯოს.

“ახალი 7 დღე” , 8-14 აპრილი, 2005 წ.

¹ იხ. *ვახტანგ გურგენიძე, ჯვარს ეჯკეთო ილია, თბ., 1991, გვ. 96-97.*

² იხ. გაზეთი “ეროობა”, 1991, № 4.

თავი მეოთხე. სხვადასხვა

ისტორიის ფალსიფიკაციის ორი უიშვიათესი ნიმუში

პირველ ქართულ არალეგალურ ბოლშევიკურ გაზეთ “ბრძოლის” პირველ ნომერში (გამოვიდა 1901 წლის სექტემბერში) აღნიშნულია: “აი რამდენიმე ცნობები (!) თბილისის სტამბებში მოძრაობაზე. 1899 წლის დამლევს გაზეთ “ივერიის” მუშები შარაძის სტამბაში გაიფიცნენ და მოითხოვეს ფასის (ხელფასის – გ.ყ.) მომატება. “ივერიის” გამომცემელს პატენტდაკარგულ ლიბერალს, პოეტად ნამყოფს და ეხლა კი ბანკირს, კნიაზ ილია ჭავჭავაძეს (ხაზგასმა ჩვენია – გ.ყ.) არაფრად ეჭაშნიკა როდესაც “სიმართლის ხმამ დაიქუხა” და აქამდე დაბეჩალებულმა მუშამ მოწყალების მაგივრად მოსთხოვა პირობების (სამუშაო პირობების – გ.ყ.) შეცვლა. გაზეთი შეჩერდა ერთ დღეს და შემდეგ მოტეხეს (!) მუშებმა კნიაზის სიამაყე და დაათმობინეს ყველა მოთხოვნილებანი. ადმინისტრაცია არ ჩარეულა”.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხისათვის ინტერესმოკლებული არ იქნება შემდეგი მსგავსი ინფორმაციებიც მოვიტანოთ: “1900 წელს თებერვალში ამავე გაზეთის მუშებმა მოახდინეს შესანიშნავი გაფიცვა. მიზეზად იყო უქმეების (ე.ი. უქმე დღეებში – გ.ყ.) მუშაობა. რედაქციას არას გზით არ უნდოდა დათანხმება, მაგრამ მუშების მტკიცე მოქმედებამ გადასტეხა ყოველი წინააღმდეგობა. ჭავჭავაძემ მიმართა პოლიციას, დაატუსაღებინა ამწყობები (ასოთამწყობები – გ.ყ.), მაგრამ სამაგიეროდ მუშები ვერ იშოვა. გაზეთი 4 დღეს არ გამოსულა. შემდეგ რედაქციამ დაიწყო წიაღი სხვა-და-სხვა სტამბებში, მაგრამ სხვა სტამბებშიც უარი უთხრეს გაფიცულთ ერთი კვირის განმავლობაში. შემდეგ იძულებულნი გახდნენ დაეთმოთ მუშებისათვის. მიუმატეს ქირა (ხელფასი – გ.ყ.) და გააწესრიგეს უქმეები”;² “ივლისში (ჩანს, 1900-ისავე წლისა – გ.ყ.) ხელაძის სტამბაში გაზ. “ივერიის” მუშებმა მოითხოვეს ფასის მომატება. გაზეთი 4 დღე არ გამოსულა. რადგან ხაზინ-გამომცემელი (ილია ჭავჭავაძე – გ.ყ.) არ დათანხმდა, ყველა მუშებმა ხელი აიღეს (ე.ი. კვლავ განაგრძეს გაფიცვა – გ.ყ.). გაზეთის გამოცემა ჩარკვიანების სტამბაში გადაიტანეს და იქ პატარა შეგირდების და რამდენიმე შეუგნებელი მუშების შემწეობით გამოჰყავდათ (აწყობდნენ –

გ.ყ.) დიდის ვაი-ვაგლახით შემოკლებული, არეულ-დარეული და შეცდომებით სავსე “ივერიის” შეგახსენებთ, რომ აღნიშნულ კორესპონდენციებს ხელს აწერდა ვინმე “ამხანაგი.”

როგორც ვიცით, “ივერიის” გამოცემა ილიასათვის წამგებიანი იყო და მას, ძირითადად, თავისი სახსრებით გამოსცემდა. ამიტომაც, გასაგებია, მას არ ესიაძოვნებოდა გაზეთზე გაწეული ხარჯების კიდევ უფრო გაზრდა, მეტი ზარალი. თავის მიხრივ, ეს გარემოება კარგად გამოიყენეს ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა, რომლებიც მაინცდამაინც ილიას გაზეთს აუმხედრდნენ. არ არის გამორიცხული, რომ აღნიშნული აქციები ნოე უორდანიას წაქეზებითაც ხდებოდა (ცნობილია რომ სწორედ ამ ხანებში უადრესად გამწვავდა პოლემიკა ილიასა და ამ უკანასკნელს შორის). მაგრამ ამჯერად ეს როდია ჩვენთვის მთავარი.

საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის გვიან ხანებში რუსეთში მოინდომეს და განახორციელეს ძველი ბოლშევიკური პრესის ორგანოების (“ისკრის”, “სოციალ-დემოკრატის”, “ზევზდას”, “პრადის” და სხვათა) ხელახალი რეპროდუქცია. ამგვარ მაგალითს მიბაძეს საქართველოშიც. 1988 წელს სოლიდური, სამი ათასიანი ტირაჟით დაისტამბა პირველი ქართული არალეგალური ბოლშევიკური გაზეთი “ბრძოლა”. კრებულის სახელწოდება ასეთი გახლდათ: “ბრძოლა. Борьба. №1-4, 1901/IX-1902/XII”. იგი გამოსცა მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალმა, გამოვიდა დევი სტურუასა და გრიგოლ უეანიას რედაქციით.

ზემოთ მოტანილი პირველი ინფორმაცია აღნიშნულ კრებულში ასეთი სახითაა გადმოცემული: “1899 წლის დამლევს გაზეთ “ივერიის” მუშები შარაძის სტამბაში გაიფიცნენ და მოითხოვეს ფასის მომატება. “ივერიის” გამომცემელს არაფრად ეჭაშნიკა, როდესაც “სიმართლის ხმაი დაიქუხა” და აქამდე დაბეჩავებულმა მუშამ მოწყალების მაგიერად მოსთხოვა პირობების შეცვლა. გაზეთი შეიწერდა ერთ ღლეხ და დაათმობინეს ყველა მოთხოვნილებანი. ადმინისტრაცია არ ჩარეულა.”

როგორც ვხედავთ, “ბრძოლის” 1901 წლის სექტემბერში გამოსული ნომრისა და 1988 წელს გამოქვეყნებული კრებულის ტექსტები საგრძნობლად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. თუ პირველ შემთხვევაში ილია პირდაპირ და მკვეთრად უარყოფითი

ყურებით არის მინიშნებული და დახატული, მეორე შემთხვევაში მსგავსი დახასიათება ამოღებულია. მეტიც, პირდაპირ საერთოდ არ ფიგურირებს ჩვენი დიდი ეროვნული მოღვაწის სახელი და გვარი. თუ მკითხველებს სპეციალური ცოდნა არ აქვს, ვერც კი მიხედებიან აქ ილიაზე თუ არის ღაპარაკი.

კრებულში მოთავსებულია “ბრძოლის” ოთხივე გამოქვეყნებული ნომრის რუსული თარგმანებიც. ჩვენთვის საინტერესო ტექსტი აქ ასე იკითხება: “Вот некоторые данные о движении рабочих тифлиских типографий. В 1899 году забастовали рабочие газеты Иверия в типографии Шарадзе и потребовали повышения зарплаты... Выпуск газеты приостановился на один день и рабочие, сломив сопротивление редакции, заставили (ეინ? – გ.ყ.) пойти на все уступки. Местная власть не вмешивалась”.¹

როგორც დავინახეთ, მოცემულ შემთხვევაში საინტერესო ადგილი სამწერტილით აღინიშნება და ილიას მისამართი მხოლოდ ბუნდოვნად თუ არის მინიშნებული (“ივერიის” რედაქცია).

“ბრძოლის” ამავე (№1) ნომერში მოთავსებული ასეთი ინფორმაცია, რომელიც 1900 წლის თებერვალში მომხდარ მუშათა გაფიცვას გადმოგვცემდა, ე.წ. “იმელის” მიერ გამოცემულ კრებულში ამგვარად იკითხება: “1900 წლის თებერვალში ამავე გაზეთის მუშებმა მოახდინეს შესანიშნავი გაფიცვა. მიზეზად იყო უქმეების მუშაობა. რედაქციას არას გზით არ უნდოდა დათანხმება, მაგრამ მუშების მტკიცე მოქმედებამ გადასტეხა ყოველი წინააღმდეგობა. მეპატრონემ მიმართა პოლიციას, დაატუსაღებინა ამწყობები, მაგრამ სამაგიერო მუშები ვერ იშოვა. გაზეთი 4 დღეს სულ არ გამოსულა. შემდეგ რედაქციამ დაიწყო წრიალი სხვა-და-სხვა სტამბებში, მაგრამ სხვა სტამბებშიც უარი უთხრეს გაფიცულთ გაზეთის აწყობაზე. რის ვაივავლახით გამოჰყავდათ ერთი კვირის განმავლობაში. შემდეგ იძულებულნი გახდნენ დაეთმოთ მუშებისათვის, მოუმატეს ჯირა და გააწესრიგეს უქმეები.”²

ადვილი შესამჩნევია, რომ ამჯერად ტექსტში ილიას გვარ-სახელი არ ფიგურირებს და მის მაგიერ აღნიშნულია “მეპატრონე”, რომელშიც მკითხველებმა შესაძლოა სტამბის

(სადაც “ივერია” იბეჭდებოდა) პატრონი, მესაკუთრე მაქსიმე შარაძეც იგულისხმონ.

შესაბამის რუსულ ტექსტში “მეპატრონეც” კი არ გვხვდება და მის ნაცვლად ფიგურირებს “რედაქცია”: “Редакция обратилась к полиции, добилась ареста наборщиков, но взамен их не могла найти рабочих”.

რაც შეეხება მესამე ინფორმაციის (კორესპონდენციის) გაყალბებას, რედაქტორებისა და შემადგენლებისათვის ეს აქტუალური, საინტერესო არ იყო და როგორც “ბრძოლის” პირველ, 1901 წლის სექტემბერს გამოსულ ნომერში იყო, ისევე იქნა დატოვებული.

სართო დასკვნა ნათელია. კრებული რედაქტორებმა და შემდგენლებმა ჩაიდინეს ტექსტის და, აქედან გამომდინარე, ისტორიის ბინძური ფალსიფიკაცია. რედაქტორების სახელები და გვარსახელები უკვე ვიცით.

შეგატყობინებთ დანარჩენთა ვინაობასაც. ისინი გახლდნენ: უმცროსი მეცნიერ თანამშრომლები: მ.დ. კოჯელაშვილი და ნ. შ. შურღაია; უფროსი მეცნიერ-თანამშრომლები: შ. ჩივაძე და ო.ნ. ეგაძე (უკანასკნელი პასუხისმგებელი იყო გამოცემისათვის).

ცხადია, აღნიშნული ამაზრზენი სიყალბე მავანთ (აღბათ მეცნიერებაზე რომ თავს იდებდნენ) იმიტომ დასჭირდათ, რომ მკითხველთათვის დაემაღლათ “ბრძოლის” სულისჩამდგმელების – იოსებ ჯულაშვილის (ყოველ შემთხვევაში მით იწყებდნენ), ლადო კეცხოველის, ალექსანდრე წულუკიძისა და მათი ხელმძღვანელობით ქართველი ბოლშევიკების, საერთოდ ესდეკების მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ილიასადმი. მსგავსი ადამიანები გვიმტკიცებდნენ და კვლავ გვიმტკიცებენ, თითქოს განსაკუთრებით იოსებ სტალინი ილიას მიმართ დიდ მოკრძალებას იჩენდა და მისი კრიტიკისაგან თავს იკავებდა.

ესენი გვიმაღლავდნენ აგრეთვე ბოლშევიკურ გაზეთ “ჩვენ ცხოვრებაში” 1907 წელს დაბეჭდილ იროდიონ ევდოშვილისეულ საზიზღარ პასკვილს ილიას საწინააღმდეგოდ, რადგან ამ ორგანოს რედაქტორი, ჩამდევნილი სულისჩამდგმელი იყო სწორედ “ილიას კეთილისმყოფელი” იოსებ ჯულაშვილი. ხოლო თუ გვეტყვიან, რომ დღემდე არ იციან, ვერ დაუდგენიათ შესაბამისი ფაქტები (ზემოთ განხილული კრებული რედაქტორებმა და

შემდგენლებმა ხომ მშვენიერად უწყოდნენ აღნიშნული ფაქტი!), მაშინ აშკარა ხდება, რომ სათანადო პერიოდის შემსწავლელი ქართველ ისტორიკოსებს, ბევრ შემთხვევაში, ელემენტარული ემპირიული დონის მეცნიერული კვლევა-ძიებაც კი არ ძალუძთ. სასოგადოებრიობა კი ამათგან მოელის მართალი სიტყვის თქმას საბჭოთა პერიოდისა და წინამავალი ხანის ისტორიაზე!

ახლა მეორე მსგავს ამაზრუნენ ფაქტზე მოგახსენებთ.

1964 წელს თბილისში რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა იროდიონ ევდოშვილის “ლექსები და პოემები. მოთხრობები და ფელეტონები.” წიგნის 171-175-ე გვერდებზე მოთავსებულია ავტორის “ტრაგიკომედია“, რომელიც მხატვრული ფასეულობის თვალსაზრისით აბსოლუტურად არაფერს არ წარმოადგენს, მაგრამ იგი დიდად მნიშვნელოვანია სხვა მოსაზრებით. რუსულად გამოცემულ ოპუსში ფიგურირებენ მოქმედი პირები: სტოლიპინი, ვიტე, გრაფი პალენი, პობედონოსცევი, გურკო, ქალიშვილი და აჩრდილი. მოქმედება მიმდინარეობს პეტერბურგში, ტავერიდის სასახლეში, სახელმწიფო საბჭოს დარბაზში. აჩრდილის სახით გამოყვანილია რევოლუცია, რომელიც რუსეთის იმჟამინდელ ხელისუფლებას და კერძოდ, ჩამოთვლილ პირებს წაღეკეთ ემუქრება.

დიდად გამოგნებულია, რომ დასახელებულ პირებს შორის რუსულად გამოქვეყნებულ წიგნში გამოტოვებულია ილია ჭავჭავაძე, ვითარცა, ი. ევდოშვილის შეხედულებით, ისეთივე რეტროგრადი, ჩამორჩენილი ისტორიული პიროვნება, როგორც პობედონოსცევი, პალენი, გურკო და მისთ. ისე გამოდის, თითქოს ევდოშვილისეული ოპუსი ილიას არც კი ეხებოდეს.

რუსულ თარგმანში გამოტოვებულია “ბრწყინვალე“ სცენა: “(ამ დროს გაიხსნება ტავერიდის სასახლის კარები. შემოდის დუმა. დარბაზის წითელი ფერი მოეფინება. სტოლიპინს თვალო უბნელდება, პობედონოსცევი გულ-შეღონებული კაპლსა სუნთქავს, პალენი ფრაკის კალთებს იკალთავებს გასაქცევად, ვიტე ორჭოფათ იღიმება. სცენაზე გამოჩნდება ილია ჭავჭავაძე, მეტის მეტი სინათლისაგან მასაც თვალო უბნელდება, ხელებს აფათურებს, ეძებს რაღაცას).

ი. ჭავჭავაძე: ბატონებო, შემატყობინეთ
თვალო დასაბნელი რაა ეს ძალა,

ისიც მითხარით, აქ სადმე ახლო

არ იშოვება ნივრით არტალა?

(სცენაზე დუმილია. პარტერში განგაში. ანრდილი დიდებული, ათროოლებული კელაე გამონდება).

ანრდილი: ყოფნა, არყოფნა

საკითხავი აი, რა არი?..

(ფარდა არ ეშეება)."

მთელი ეს სცენა ანრდილის სიტყვების გარდა წიგნში გამოტოვებულია. ამრიგად, კელაე ისტორიის, ტექსტის საშინელ დამახინჯებასთან გვაქვს საქმე. მთარგმნელმა — ვინმე ა. გლეზერმა და წინასიტყვის ავტორმა და რედაქტორმა ერეკია ქარელიშვილმა დიდი სიყალბე ჩაიდინეს და მკითხველებს დაუმაღეს ევდოშვილის მიერ ილიას გაბიაბრუებისა და გათახსირების მცდელობის ამბავი. კელაე მოგახსენებთ, რომ ი. ევდოშვილის აღნიშნული ოპუსი პირველად დაიბეჭდა ბოლშევიკურ გაზეთ "ჩვენ ცხოვრებაში" (1907 წლის 22 თებერვალს), რომლის მთავარი სულისჩამდგმელი, რედაქტორი გახლდათ იოსებ ჯუღაშვილი.

ორივე შემოთ მოთხრობილი ამბის შემდეგ რა ფასი აქვს ქართველ ისტორიკოსთა და ფართო მასაში დღესაც კი ფრიად გავრცელებულ აზრს, თითქოს ი. სტალინი ილიას ყოველთვის მოწიწებით ეპყრობოდა.

თავის დროზე მსგავსი შეხედულება შეიქმნა პირწმინდად საბჭოური სულისკვეთებით, მაგრამ იგი, როგორც ეხედავო, ისტორიის ინერციით თუ ჩვენი მცონარობით დღესაც განაგრძობს არსებობას.

¹ "ბრძოლა", № 1, გვ. 8.

² იქვე.

³ დასახ. კრებული, გვ. 17.

⁴ იქვე, გვ. 17.

⁵ დასახ. კრებული, გვ. 113-114.

⁶ იქვე, გვ. 17.

⁷ იქვე, გვ. 114.

⁸ თუ. კერძოდ პროფ. გრიგოლ ევანიაძე ასეთი რამ მოიმიჯნედა 1988 წელს, მაშინ რაღა უნდა გაავიკვირდეს მის მიერ სიმართლის მიჩქმალუა 1953 წელს დაბეჭდილ წიგნში: "ლენინურ-ისკრული გაზ. "ბრძოლა", თბილისი, 1953, იხ. განსაკუთრებით გვ. 89-91.

იოსებ სტალინი და საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელო

საქართველოს ისტორიის დიდებულ ძველ სახელმძღვანელოში, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის, ნიკო ბერძენიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას ავტორობით და უკანასკნელის რედაქტორობით გამოვიდა, აშკარაა “ბელადის” ჩარევის ნაკვალავი. პარადოქსია, რომ დღევანდელ ქართველ ისტორიკოსებს ამის თაობაზე წარმოდგენა არა აქვთ, თუმცა სტალინიან სიმონ ჯანაშიას, ნიკო ბერძენიშვილისა და კანდიდ ჩარკვიანის შეხედრის შესახებ უკანასკნელთა მოგონებების გამოქვეყნების შემდეგ ამის გარკვევა იოლი საქმე გახლავთ.

დავიწყებთ აღნიშნულ ავტორთა მიერ დაწერილი სახელმძღვანელოთი, რომელიც სათაურით “საქართველოს ისტორია უძველესი ხანიდან ჩვენს დრომდე” მაკეტის სახით 1940 წლის იელისში დაიბეჭდა. წიგნში გიორგი სააკაძის პიროვნება უფრო სხვანაირად და უარყოფითი ფერებით არის წარმოდგენილი, ვიდრე 1943, 1946 და შემდგომი წლების გამოცემებში. შესაბამისი თავის ავტორია ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი.

წიგნში ვკითხულობთ: “პოლიტიკური დაშლილობის მიუხედავად ქართლსა და კახეთში ბევრი იყვნენ საქართველოს ფეოდალურ ძალთა გაერთიანების მომხრენი. კარგად იცოდნენ, რომ აგრესორისაგან თავის დაცვა მხოლოდ ამ გზით შეეძლო პატარა ქვეყანას. ასეთმა მოღვაწეებმა თეიმურაზ და ლუარსაბ ერთმანეთს დაამოყვრეს.”¹ მაგრამ ამ დასსთან გიორგი სააკაძის დამოკიდებულებაზე (მიმართებაზე) ნიკო ბერძენიშვილი არაფერს არ წერდა. მისი შეხედულებით, “გიორგის თავის მომხრეებიცა ჰყავდა თავადიშვილთა და განსაკუთრებით აღინაურთა წრეებიდან”²; “და აი, 1614 წლის ლაშქრობაში შაჰაბასს მოჰყვებოდა გიორგი სააკაძეც და მისი უახლოესი მრჩეველი იყო”³; “მოურავი გიორგი სააკაძე ლუარსაბის (იგულისხმება, ცხადია, მეფე ლუარსაბ მეორე – გ.ყ.) მოსისხარი იყო და მის დასაღუპავად ცდას არ აკლებდა.”⁴ ხოლო მას შემდეგ რაც გიორგი სააკაძეს ხელთ ჩაუვარდა შაჰის ბრძანება მისი მოკვლელობის შესახებ, “ყველაფერი გარკვეული იყო.

ერთადერთი გზა მოურავის წინაშე – ეს აჯანყება იყო“;⁷ “გიორგი სააკაძე ქართლის მმართველობას ინეშებდა და თეიმურაზის მეფობას ვერ იომენდა“;⁸ იგი თეიმურაზისგან დამოუკიდებლად აწარმოებდა მოლაპარაკებას სხვა ქვეყნებთან. ასე რომ, მას უწოდებდნენ “ქართლის მოურავს.”⁹ თეიმურაზის ქართლში გამეფებას და ამით ქართლ-კახეთის გაერთიანებას სააკაძე არ აპირებდა და ამიტომაც წინ წამოსწია ქართლის ტახტის “კანონიერი მემკვიდრე” კაიხოსრო მუხრან-ბატონი.¹⁰ 1616 წელს გიორგი სააკაძე შეურიგდა ჯავახიშვილს, ციციშვილს და სხვებს, დაისიდა ქსნის ერისთავი, მუხრან-ბატონი და ხელი შეუწყო ზურაბ ერისთავის გაძლიერებას.¹¹ როგორც ვხედავთ, გიორგი სააკაძის ეითომდაც აზნაურთა ფენაზე დაყრდნობაზე სახელმძღვანელოს მაკეტში არაფერია ნათქვამი.

წიგნის ცალკე პარაგრაფი¹² ეომობა გიორგი სააკაძის პოლიტიკურ ფერისცვალებას. ნიკო ბერძენიშვილის მიხედვით, გიორგი სააკაძემ, შეატყო რა ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა, აგრეთვე მოსახლეობის ფართო ფენების ერანისადმი საწინააღმდეგო განწყობილება, გადაწყვიტა ახალ ტენდენციებს მიეცდებოდა. მით უმეტეს მას შემდეგ რაც მას ხელთ ჩაუვარდა შაჰის ბრძანებულება მისი მოკედინების შესახებ, “ყველაფერი გარკვეული იყო. ერთადერთი გზა მოურავის წინაშე – ეს აჯანყება იყო.”¹³ ამავე თვალსაზრისით არის გაგებული ბაზალეთის ბრძოლა, რის წაგების შემდეგაც “მოურავი ოსმალებს ამიერ-კავკასიაში სალაშქროდ ეპატიჟებოდა და ამ ქვეყნის მათდამი დამორჩილებას აღუქვამდა.”¹⁴

როგორც დავინახეთ, ნიკო ბერძენიშვილისეულ იმ ხანის (1940 წლის) ნააზრევში გიორგი სააკაძის პოლიტიკური მოღვაწეობის თაობაზე გამორიცხული იყო აზრი უკანასკნელის მთავარ გეგმაზე, რომელიც მას თითქოს იმთავითვე ჰქონდა შედგენილი, საქართველოს გაერთიანებაზე აზნაურთა სოციალურ ფენაზე და უცხო ძალაზე (ერანზე) დაყრდნობით.

მაგრამ სახელმძღვანელოს 1943 წლის გამოცემისას ამ მხრივ დიდ ცვლილებას ვხედავთ. ეს არ გახლდათ ავტორის აზროვნების იმანენტური ევოლუციის შედეგი. საქმე შემდეგშია. 1939 წელს იოსებ სტალინს გაუჩნდა იდეა, გადაღებულიყო ფილმი გიორგი სააკაძის შესახებ. ამ თემაზე შეიქმნა ორი

სცენარი, რომლებიც საკაეშირო კინემატოგრაფიის კომიტეტს გაეგზავნა. ჩანს, აღნიშნული ინსტანცია მოერიდა სცენარების დამოუკიდებლად განხილვას, მათზე თავისი დასკვნის გამოტანას და ისინი განსახილველად “ბელადს” გაეგზავნა. მართლაც, სტალინი გაეცნო ორივე სცენარს, რის შესახებაც ამ კომიტეტის თავმჯდომარე ი. ბოლშაკოვს 1940 წლის 11 ოქტომბერს ასეთი შინაარსის წერილი გაუგზავნა: “ამ დღეებში მივიღე ორი სცენარი “გიორგი სააკაძის” (!) თემაზე: ერთი ანტონოვსკაიას და ჩორნისა, მეორე – ლეონიძის (იგულისხმება ჩვენი ცნობილი პოეტი – გ.წ.).

ჩემი აზრით, ლეონიძეს სცენარი არ გამოსვლია. იგი მხატვრულად ღარიბია, ისტორიული მასალის შერჩევისა და გამოყენების თვალსაზრისით ერთგვარად პრიმიტიულია.

ანტონოვსკაიას და ჩორნის სცენარი თავისუფალია მსგავსი ნაკლოვანებებისაგან, მაგრამ მას სხვა ნაკლი აქვს. იგი მოაერდება გამარჯვებით, სააკაძის პოლიტიკისა და თვით სააკაძის აპოთეოზით, მაგრამ ასეთი ფინალი, როგორც ცნობილია, არ შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილეს და ქმნის ყალბ წარმოდგენას საქართველოს წარსულზე. ნამდვილად კი, როგორც ისტორია მოგვითხრობს, სააკაძის პოლიტიკა, თუმცა ის საქართველოს მომავალი პერსპექტივის თვალსაზრისით პროგრესული იყო, დამარცხდა და თვით სააკაძე დაიღუპა, ვინაიდან სააკაძის დროინდელი საქართველო ჯერ კიდევ არ იყო მომწიფებული ასეთი პოლიტიკისათვის, ე.ი. ეროს სახელმწიფოდ გაერთიანებისათვის მეფის აბსოლუტიზმის დამყარებისა და თავადების ლიკვიდაციის გზით. მიზეზი ცხადია: თავადები და ფეოდალიზმი აღმოჩნდნენ უფრო ძლიერები, ხოლო მეფე და აზნაურობა – უფრო სუსტები ვიდრე სააკაძეს ეგონა.

სააკაძე გრძნობდა საქართველოს ამ შინაგან სისუსტეს და დააპირა მისი დაძლევა საქმეში გარეშე (უცხოური) ძალის ნაბიჯით, მაგრამ გარეშე ფაქტორის ძალას არ შეეძლო ქვეყნის შინაგანი სისუსტის კომპენსირება. ეს ასეც მოხდა. როგორც ცნობილია, ამ გადაუწყვეტელ წინააღმდეგობათა ვითარებაში სააკაძის პოლიტიკა უნდა დამარცხებულიყო და მართლაც დამარცხდა.

გეგმავს, რომ ეს ისტორიული სიმართლე უნდა აღდგეს ანტონოვსკაიას და ჩორნის სცენარში.“¹⁵

გიორგი სააკაძის ამ სტალინისეულ გაგებასა და შეფასებაში ბევრი რამ მიუღებელია. მასში ეხედებით აპრიორულ მტკიცებულებას სააკაძის მიერ იმთავითვე მიღებული პოლიტიკური გეგმისა და დასაყრდენი სოციალური ფენის (აზნაურების) თაობაზე.“ სააკაძე, როგორც ვიცით, საქართველოში, კერძოდ ბაზალეთის ბრძოლაში (მოხდა 1626 წელს) არ დაღუპულა, არამედ - სამი წლის მოგვიანებით, ოსმალეთში. ფაქტია, რომ ამ შემთხვევაში “ბელადი” აბსოლუტიზმის ცნებას სხვანაირად განმარტავდა (ისევე როგორც რუსეთის ისტორიულ სინამდვილეში ივანე მეოთხის დროს), ვიდრე ამას აკეთებდნენ მარქსიზმის კლასიკოსები. ცნობილია რომ მათ მიხედვით, აღნიშნული პოლიტიკური წყობილება იყო შედეგი ფეოდალიზმის განვითარების იმ სტადიისა (დასავლეთ ევროპაში), როდესაც თავდაზნაურობა და ბურჟუაზია პოლიტიკურ ბრძოლაში ერთმანეთს აბალანსებდნენ, რითაც სახელმწიფო მათ მაღლა დადგა, მოიპოვა რა შეფარდებითი დამოუკიდებლობა. მცდარია მსჯელობაც გ. სააკაძის მიერ წინასწარ დასახული მიზნით ერანის ლაშქრის გამოყენების შესახებ.

მაგრამ ყოველივე ამაზე იმხანად, მოგეხსენებათ, ყოველ შემთხვევაში საჯაროდ, საუბარი და წერა გამორიცხული იყო. მალე გიორგი სააკაძის შესახებ ფილმი წარმოებაში ჩაუშვეს და მეცნიერ-კონსულტანტად, როგორც ცნობილია, სწორედ ნიკო ბერძენიშვილი იქნა დანიშნული. რასაკვირველია, მოცემულ შემთხვევაში ცნობილი ისტორიკოსი იძულებული გახდა “ფეხის ხმას” აჰყოლოდა და გიორგი სააკაძეზე თავისი შეხედულება თვალსაჩინოდ შეეცვალა. სახელმძღვანელოს პირველ გამოცემაში (1943 წელს) გაჩნდა ასეთი ადგილი: “ჩაიშალა ის დიდი საქმე, რომელსაც სააკაძემ თავისი უზარმაზარი ენერგია შეაღია და ურომლისოდაც საქართველოს განთავისუფლება-გაძლიერება შეუძლებელი იყო.”¹⁶ მაგრამ, დიდად სამწუხაროდ, როგორც ვრწმუნდებით, ასეთი ცვლილება მის მხრივ გულწრფელი იყო. ეს ნათლად ჩანს 1945 წლის ოქტომბერში სტალინთან ნიკო ბერძენიშვილისა და სიმონ ჯანაშიას

შეხვედრის ფაქტითაც, როცა, კანდიდ ჩარკვიანის მტკიცებით, ი. სტალინმა კვლავ გაიმეორა გიორგი სააკაძის პიროვნებისა და მოღვაწეობის წინათ მოცემული მისეული შეფასება.¹⁶ როგორც კანდიდ ჩარკვიანი გვამცნობს: “სტალინთან ცოცხალმა აზრთა გაცვლა-გამოცვლამ დიდად იმოქმედა ბერძენიშვილზე და საბოლოოდ “განკურნა” ის სექპტიციზმისაგან გიორგი სააკაძის მიმართ.”¹⁷ იმავე დასკვნის გაკეთება შეიძლება ნიკო ბერძენიშვილის შესაბამისი მოგონებიდანაც.

მეტსაც ვიტყვოდით, აღნიშნული შეხვედრიდან ოთხი წლის შემდეგ (1949 წელს) ნიკო ბერძენიშვილმა დაწერა ნარკვევი “კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის გამოვლინება საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობაში.” მასში აღნიშნულია: “არა ნაკლებ საინტერესოდ გამოიყურება ქართული საზოგადოების სხვადასხვა კლასის დამოკიდებულების საკითხი შაჰაბასთან (ცხადია, იგულისხმება შაჰ-აბას I - გ.ყ.). აქაც კლასობრივ-წოდებრივ ბრძოლაში საკუთარი სისუსტის “ღონედ” “უცხო ძაღლის” მოწვევის თვალსაზრისი ერთადერთი მართებული ხერხი ჩანს ამ განსაკუთრებული მნიშვნელობის ისტორიული ფაქტის მეცნიერული ახსნისათვის (“სააკაძის საკითხი”).”¹⁸ აქვე გამოთქმულია დიდად გამოგნებული აზრი: “კლასობრივი ბრძოლის საგარეო ურთიერთობის საკითხში გამოვლინების მომენტის კლასიკური მაგალითია კლასთა ბრძოლა საქართველოში 1917-1921 წლებში და საკუთარი “სისუსტის ღონედ” გერმანელ-ინგლისელი ოკუპანტების მოწვევა ქართველი რეაქციონერების მიერ, ხოლო საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის მოშველიება რევოლუციონური პროლეტარიატისა და გლეხობის მიერ.”¹⁹ რა თქმა უნდა, ეს აზრი გარკვეულწილად სტალინისაგან მომდინარეობს.

გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ თუმცა ი. სტალინის გარდაცვალების შემდგომ, თანაც უკანასკნელის გაცხარებული კრიტიკის ვითარებაში, ნიკო ბერძენიშვილმა თორმეტ წელზე მეტ ხანს იცოცხლა, მაგრამ მას არ ჰქონია მცდელობა გიორგი სააკაძეზე თავის ძველ აზრს დაბრუნებოდა.

დაბოლოს, აღნიშნულ აზრთან დაკავშირებით დავსძენთ იმასაც, რომ გიორგი სააკაძის პოლიტიკური მოღვაწეობის

სტალინისეული თავისებური გაგება იქიდან ამოდიოდა, რომ ამით ავტორს სურდა გაემართლებინა თავისი დიდად მოღალატური როლი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობაში, აქ ბოლშევიკურ-კომუნისტური წყობილების დამყარებაში.

როგორც ახლა ვგებულობთ, კ. ჩარკვიანს 1944 წლის დასაწყისში საქართველოს ისტორიის 1943 წელს გამოცემული სახელმძღვანელო სტალინისათვის გაუგზავნია.²⁰ სავსებით გასაგებია, რომ კარგა ხნის განმავლობაში “ბელადი” მისი გაცნობისათვის ვერ მოიცვლიდა, ხოლო როცა მოიცალა, მოინდომა შეხვედროდა წიგნის ორ ავტორს – სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილს. (შეგახსენებთ, რომ ივანე ჯავახიშვილი ამ დროისათვის უკვე ხუთი წლის გარდაცვლილი გახლდათ). სტალინი მათ შეკითხვია (სხვათა შორის, ჩანს, საუბარი წარმართულა რუსულ ენაზე): “რატომ შეწყვეტეთ საქართველოს ისტორია XVIII საუკუნის დასასრულზე? გამოდის, რომ რუსეთთან შეერთებით საქართველოს ისტორია დამთავრდა. ახლა საბჭოთა პერიოდი? განა საბჭოთა ხანა ისე არ მომწიფებულა, რომ მისი დადგომისა (აქ სიტყვა “დადგინება” უნდა იყოს ნახმარი – გ.ყ.) და განმტკიცების ისტორია დაიწეროს და სკოლაში ისწავლებოდეს.”²¹ ამაზე სიმონ ჯანაშიას უპასუხია: “ეს სახელმძღვანელოს მხოლოდ პირველი ნაწილია, ამხანაგო სტალინ. ჩვენ ვფიქრობთ, დაეწეროს მეორე ნაწილიც, რომელიც მოიცავს 120 წელს – 1801-დან 1921 წლამდე, ე.ი. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე. რაც შეეხება საბჭოთა პერიოდის ისტორიას, ისიც, რასაკვირველია, უნდა დაიწეროს სათანადო სპეციალისტების მიერ.”²² ამას მოჰყოლია ი. სტალინის ასეთი კომენტარი: “თუ ასეა, კარგი, მაგრამ წიგნის ტიტულიდან და წინასიტყვაობიდან ეს არ ჩანს. საერთოდ წიგნს, და განსაკუთრებით სახელმძღვანელოს ისეთი ზუსტი დასახელება უნდა მიეცეს, რომ გაუგებრობას აღგილი აღარ დარჩეს.”²³

აღნიშნულთან დაკავშირებით უთუოდ ღირს ითქვას, რომ სახელმძღვანელოს 1940 წელს დაბეჭდილ მაკეტში თხრობა მოტანილი იყო “სტალინური კონსტიტუციის” მიღებამდე, ე.ი. 1936 წლამდე. 1801 წლიდან მოყოლებული პერიოდის ავტორი

გახლდათ საქართველოს ისტორიის ცნობილი ფალსიფიკატორი გიორგი ხაჭაპურიძე (შეგახსენებთ, რომ იგი საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსისა და სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ტიტულებს ატარებდა). სახელმძღვანელოს თაობაზე გამართული ორი დისკუსიის შედეგად გადაწყდა, რომ ისტორიის ეს მონაკვეთი საერთოდ ამოღებული ყოფილიყო წიგნიდან. ამით სახელმძღვანელომ, რასაკვირველია, დიდად მოიგო.

სტალინის ტექნიკური ხასიათის შენიშვნა გათვალისწინებულ იქნა და სახელმძღვანელოს 1946 წლის მეორე გამოცემისას ყდასა და თავფურცელზე გარკვევით ეწერა: "ნაწილი პირველი, უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დასაწყისამდე."

როგორც ნიკო ბერძენიშვილი, სიმონ ჯანაშია და კანდიდ ჩარკვიანი გადმოგვცემენ, შეხვედრისას სტალინი დაინტერესებულა ქართველ ტომთა წარმოშობითა და უძველესი ნათესაობით. მისეული ცოდნა საკითხზე ეყრდნობოდა პიპოთესებს აღაროდებული თუ აზიანიკური ხალხების შესახებ, რომლებიც XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულებში შეიქმნა. მათ თანახმად, ჩვენი უძველესი წინაპრები უწინ, ჯერ კიდევ სემიტებისა და ინდოევროპელების გამოჩენამდე გავრცელებულნი იყვნენ მთელს წინა აზიაში, ბალკანეთის, აპენინის, პირენეს ნახევარკუნძულებზე და სხვაგანაც. ამავე აზრზე იდგა სიმონ ჯანაშიაც, რაც აისახა კიდევ 1943 წელს დაბეჭდილი სახელმძღვანელოს სპეციალურ (მეოთხე) პარაგრაფში. აღენიშნავთ, რომ საკითხზე სტალინისეული ცოდნა მოდიოდა საბჭოთა სახელმწიფო და სამეურნეო მოღვაწე, განათლებით ისტორიკოს ალექსანდრე სვანიძისაგან (გახლდათ სტალინის ცოლისძმა, პირველი ქორწინებიდან), რომელსაც ამ საკითხის შესახებ სპეციალური ნაშრომები ჰქონდა.

მკითხველებს ალბათ დაინტერესებს შემდეგი ცნობა. 1935 წლის 1 დეკემბერს ალ. სვანიძე ივანე ჯავახიშვილს სწერდა: "...დასასრულ უნდა გაუწყოთ, რომ როდესაც მსოფლიო ისტორიაში ყველაზე ცნობილ ქართველს (ცხადია, ივ. ჯავახიშვილს) ი.ბ. სტალინი - გ.ყ. ვაუწყე, რომ შესაძლოა ქალდეში (ურარტუზეა ლაპარაკი - გ.ყ.) ჩვენი წინაპრები იყოს, მან

ჩვეულებრივი სიბრძნით შენიშნა (მოგვაქვს რუსული ტექსტი-გ.ყ.): “Чтобы народ, сидящий на стыке Азии и Европы, в течении (!) тысячелетий мог удержать плодородные долины Куры и Риони, он должен обладать колоссальной силой сопротивления. Эта сила сопротивления была очевидно и в отношении численности населения и занимаемой территории несравненно большей, чем мы можем себе представить на основании существующего положения. Теперешние грузинские племена (!) объемом занимаемой территории, численности населения и относительной высокой культуры (!) очевидно также (!) похожи на своих предков, как кошка похожа на тигра. Именно ввиду (!) что современная научная мысль всё больше склоняется к предположению, что знаменитые гиксы (ჰიქსოსები-გ.ყ.), разрушившие среднее царство в Египте, были наши возможные родственники митанийцы. Как видно, наших предков в течении (!) тысячелетий уничтожали и ассимилировали Ассириавилоняне (!) скифы, киммерийцы, индоевропейские племена из Фракии, персы, кельты (!), арабы, турки, монголы, пока их не давели до сегодняшнего состояния.”²⁴

სხვათა შორის, სტალინი დასძენდა: “Если бы царская власть продержалась еще несколько сот лет, грузинский язык сохранился бы возможно только у хевсуров и мохевцев.”²⁵ აქედან მშვენიერად ჩანს, თუ როგორი “ლეონის წყალობა” ყოფილა, “ბელადის” შეხედულებით, ოქტომბრის “რევოლუცია” საქართველოსათვის. თითქოს ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რაც კერძოდ ენის შენარჩუნებისათვის ბრძოლასაც გულისხმობდა, ამ ხნის მანძილზე მინიმუმამდე დავიდოდა! თავის დავენებოთ იმას, რომ საისტორიო მეცნიერების თვალსაზრისით უდიდეს უაზრობას წარმოადგენს ფრაზა “Если бы царская власть продержалась еще несколько сот лет...”

უნდა ვიფიქროთ, რომ ზემოაღნიშნული გარემოება, ე.ი. სტალინის გატაცებანი ძველი აღმოსავლეთის ისტორიით, მანამდე ცნობილი გახდებოდა სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილისათვისაც.

სტალინი სიმონ ჯანაშიას შეკითხვია: “შეიძლება ვიხმაროთ ხალხთა ხეოურ-ქართული ჯგუფის სახელწოდება?”, რაზედაც უკანასკნელი შეყოყმანებულა, რადგან “ქართული” ამ

შემთხვევაში ერთობ გაბედულად მოეჩვენა.“²⁶ სტალინის ამასე გაუღიშია და უთქვამს: “ნიმცა“.²⁷

საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს შექმნისას მისი ავტორების წინაშე დადგა პრობლემა ქართველი ერის წარმოშობის დროისა და პირობების განსაზღვრისა. სტალინის ნაშრომში “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“ ამის თაობაზე ვკითხულობთ: “რეფორმამდელ ხანაში ქართველები საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ და ერთ ენაზე ლაპარაკობდნენ, მიუხედავად ამისა, ისინი არსებითად ერთ ერს არ შეადგენდნენ, ვინაიდან დანაწილებული იყვნენ მთელ რიგ ერთმანეთისაგან მოწყვეტილ სამთავროებად (მხოლოდ სამთავროებად?! სამეფოებად არა? – გ.ყ.), არ შეეძლოთ საერთო ეკონომიური ცხოვრებით ეცხოვრათ, საუკუნეთა განმავლობაში ეომებოდნენ და ანადგურებდნენ ერთმანეთს, ერთიმეორეს უსისიანებდნენ სპარსელებსა და თურქებს. ...საქართველო, როგორც ერი (?!), მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა, როცა ბატონყმობის გადაყარვამ და ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების ზრდამ, გზების განვითარებამ და კაპიტალიზმის წარმოშობამ დაამყარა შრომის დანაწილება საქართველოს ოლქებს (!) შორის, საბოლოოდ შეარყია სამთავროთა(!) სამეურნეო კარნაქტილობა და ერთ მთელად შეაკავშირა ისინი.“²⁸

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მავანი ისტორიკოსები როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში, ქართველი ერის წარმოშობას მხოლოდ კაპიტალიზმის პერიოდს უკავშირებდნენ, რაც პატრიოტულად განწყობილი ქართველი საზოგადოებრიობისათვის, რასაკვირველია, აღმაშფოთებელი იყო. გარდა ამისა, თუ ამავე ავტორს დავუჯერებთ, ხომ ნათელია, რომ აღნიშნულ პერიოდამდე ქართველობას გეგონდა საერთო ენა (საღლიტერატურო), ტერიტორია, კულტურა და გარკვეული ფსიქიკური წყობა, ეროვნული ხასიათი (უკანასკნელის აღიარებას სტალინი გაუბოდა). მაშ როგორ უნდა იქნეს გაგებული ქართველთა ეთნიკური ფორმის საკითხი 1870-80-იან წლებამდე? სტალინის ნაშრომში ამ კითხვაზე პასუხს ვერ ვიპოვით. თუ ვიტყვით, რომ ამ პერიოდამდე არსებობდა ქართველი ხალხი ანდა ერთიანი ქართველი ხალხი, მაშინ

გარკევეული უნდა იქნეს ამ ეთნიკური ფორმის განსხვავებულობა “ერისაგან”. ამ შემთხვევაში მხოლოდ კაპიტალიზმის ფაქტორის ჩვენება არადამაჯერებელია.

თვით 1958 წელს დაბეჭდილ საქართველოს ისტორიის დამხმარე სახელმძღვანელოშიც კი აღნიშნულია: “ქართველი ხალხის ერად ჩამოყალიბების პროცესი დაიწყო ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში, როდესაც მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაში. მაგრამ საქართველოს საწარმოო ძალების შემდგომი განვითარება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ.”²⁸ თითქოს ამ პროცესის შესაბამისად ადგილი ჰქონდა საქართველოს ერად ჩამოყალიბების პროცესსაც.²⁹

როგორც აღვნიშნავდით, 1929 წელს სტალინმა დაწერა მცირე მოცულობის სტატია “ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი,” რომელშიც ძალაუწებურად გასწორებულია თავისი ძველი შეცდომა ერის, კერძოდ ქართველი ერის, წარმოშობის დროის საკითხში და მისი წარმოშობის დასაწყისი უწინდელ დროშია გადატანილი. ერამდე არსებული ეთნიკური ფორმის გამოსახატავად სტალინს ნახმარი აქვს ტერმინი “национальность” (ეროვნება). მაგრამ ეს სტალინისეული ნაშრომი მხოლოდ ოცი წლის შემდგომ გამოქვეყნდა და მანამდე არც სიმონ ჯანაშიამ და არც ნიკო ბერძენიშვილმა შესაძლოა მის შესახებ არაფერი არ იცოდნენ.

1943 წელს გამოსულ წიგნში ცალკე პარაგრაფი იყო გამოყოფილი, სათაურით “ქართველობა” (დაწერილია სიმონ ჯანაშიას მიერ). აქ ჩამოთვლილი იყო მთავარი ქართველი “ტომები”: ქართვები, მეგრულ-ჭანები და სვანები.³⁰ თავის მხრივ ნაჩვენები იყო ცალკე “ტომები”, ქართვებისაგან მომდინარენი.³¹ ავტორი აღნიშნავდა: “მაგრამ ვიდრე დღევანდელ მდგომარეობას მიაღწევდა, ქართველობამ გრძელი ისტორიული გზა გაიარა, რამდენიმე საზოგადოებრივი წესწყობილება გამოუვლია.”³² თუმცა არ იყო განსაზღვრული ეთნიკური ევოლუციის ფაზა, რასაც ქართველობა უწინ, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლომდე, წარმოადგენდა.

კანდიდ ნარკვიანს “ბელადისათვის” ასე მიუმართავს: “ამხანაგო სტალინ, უნდა გამოგიტყდეთ, ჩვენ გვინდა შევამოწმოთ

თქვენთან, თუ როგორ გვესმის მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება ერის წარმოშობის შესახებ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ხალხი ისევე, როგორც ტომი, “ეთნოგრაფიული კატეგორიაა” და იგი “ადამიანების ერთად ჩამოყალიბების პროცესის” დაწყებამდე ასეულ წლებით ადრე წარმოიქმნა. ეს ნიშნავს, რომ ერის ის ოთხი ძირითადი ნიშანი, რომელიც თქვენს ნაშრომშია ფორმულირებული, ჩნდება არა უეცრად და არც ორ-სამ ასწლეულში, არამედ ეთნიკურად მონათესავე ტომების მოცემული ჯგუფების ეთნოგრაფიულ მთლიანობად კონსოლიდაციის შემდეგ, მოცემული ხალხის ისტორიის მთელ მანძილზე. ჯერ, როგორც ეს, მაგალითად, საქართველოში მოხდა – ჩნდება ენობრივი და კულტურული, შემდეგ ტერიტორიული და, ბოლოს, ეკონომიური ერთიანობა. თითოეული ხალხის ისტორიული გზის თავისებურებების მიხედვით პირველი სამი ძირითადი ნიშნის გაჩენის თანმიმდევრობა შეიძლება სხვანაირადაც იყოს. საერთო კი მათ შორის ის არის, რომ ოთხივე ნიშანი ყველაზე მკაფიო გამოვლენას აღმავალი კაპიტალიზმის ეპოქაში აღწევს და ერთობლიობაში იძლევა ერს. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ დაახლოებით ამგვარად უნდა აისახოს ისტორიულ თხზულებებში ქართული (!) ბურჟუაზიული ერის ჩამოყალიბების საკითხი.”⁴⁴

სტალინის პასუხი ასეთი გახლდათ: “გასაგებია, რომ ერი, როგორც კაცობრიობის განვითარების განსაზღვრული ეპოქის ადამიანთა ერთიანობა, წინა ეპოქის კალთაში (!) მწიფდება. აქ სადავო, ვფიქრობ, არაფერია და კარგ საქმეს გააკეთებთ, თუ საქართველოს მაგალითზე შეძლებთ აჩვენოთ ამ პროცესის მსვლელობის კონკრეტული სურათი.”⁴⁵

სტალინისაგან მიღებული “სანქციის” შემდეგ საქართველოს ისტორიის მეორე, 1946 წლის გამოცემაში სიმონ ჯანაშიას მიერ შეტანილ იქნა ქართველი ერის წარმოშობის პროცესის ამგვარი გაგება. შესაბამისი ტექსტი პეტიტით იქნა აწყობილი, რითაც იგულისხმებოდა, რომ მოსწავლეებისათვის იგი ძნელად აღსაქმელი იქნებოდა და განკუთვნილი იყო უფრო მასწავლებლებისა და განსწავლული პირებისათვის. პეტიტით აწყობის აზრი კი უშუალოდ სტალინისაგან მოდიოდა.⁴⁶

1943 წელს გამოქვეყნებულ სახელმძღვანელოში სათანადო

ადგილას (შესაბამისი ნაწილის ავტორია ნიკო ბერძენიშვილი) აღნიშნული იყო: “საქართველოს წინაშე მაშინ ალტერნატივა (უნდა იყოს “დილემა” – გ.ყ.) იდგა – მას შაჰის სპარსეთი ან სულტანის თურქეთი დაიპყრობდა, ანდა უნდა რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ შესულიყო... მეორე პერსპექტივი მაინც უმცირესი ბოროტება იყო.”³¹ მითითებული გახლდათ კრებული “ისტორიის შესწავლისათვის, მთავრობის კომისიის ჟიურის დადგენილებიდან” (1937). სტალინმა ამჯერადაც, შეხვედრაზე, აღძრა ეს საკითხი. ამის შედეგად 1946 წელს გამოსულ მეორე შეესებულ-შესწორებულ სახელმძღვანელოს ბოლოსწინა აბზაცი ჩაემატა ამ სახით: “საქართველო მეფის რუსეთის კოლონიად იქცა. რა თქმა უნდა, ეს იყო ბოროტება, რომელსაც ქართველი ხალხი დაუღალავად ებრძოდა ვიდრე, მან, დიდი ოქტომბრის რევოლუციის შედეგად, თავისუფლება არ მოიპოვა. მაგრამ იმ ისტორიულ პირობებში ეს იყო მაინც უმცირესი ბოროტება: სამი მოქიშვე სახელმწიფოდან (რუსეთი, ერანი, ოსმალეთი) მხოლოდ რუსეთი, საქართველოსათვის მახლობელი რელიგიითა და კულტურით, იყო ის ერთადერთი პროგრესული ძალა, რომელსაც შეეძლო საქართველოს მიწა-წყლის გაერთიანება და ქვეყნის საწარმოო ძალთა განვითარებისათვის საჭირო პირობების უზრუნველყოფა.”³²

როგორც ვხედავთ, ამჯერად აღარაა ლაპარაკი ერანის ან თურქეთის მხრივ საქართველოს დაპყრობაზე (ეს სახელმწიფოები საუკუნეთა განმავლობაში საქართველოს როგორც დაპყრობის ობიექტის მიმართ გაწონასწორებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ) და აღარც პროტექტორატზე, რა სტატუსიც მეფის რუსეთის შემადგენლობაში ჩვენი ქვეყნის ყოფნას (1801-1917 წლების განმავლობაში), ცხადია, არ ესადაგება.

სხვათა შორის, კ. ჩარკვიანი იმასაც მოგვითხრობს, რომ “პირველსავე დღეს სადიდის შემდეგ ჩვენ (ე.ი. მან, სიმონ ჯანაშიამ და ნიკო ბერძენიშვილმა – გ.ყ.) ვთხოვეთ სტალინს, ნება დართო, გვეჩვენებინა მისთვის თან წაღებული არქეოლოგიური მონაპოვრები.

– რაკი ჩამოიტანეთ, ენახოთ – თქვა სტალინმა.

სტალინი დამშვიდებით ადევნებდა თვალს ჯანაშიას მოძრაობებს და წინააღმდეგ ჩვენი მოლოდინისა, მისი სახე არ

გამოხატავდა მაინც(დამაინც დიდ გაკვირებას.“³⁹ აშკარად ჩანს, რომ “ბელადმა“ სათანადოდ ვერ აღიქვა ისინი.

ამავე 1945 წელს, სოჭში კანდიდ ჩარკვიანის მორიგი ჩასვლისას სტალინს უკითხავს, თუ როგორ მიდის მუშაობა საქართველოს ისტორიის შესასწორებლად და კვლავ გაუხსენებია ცნობილ ქართველ ისტორიკოსებთან შემდგარი საუბრები.⁴⁰

საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს მეორე, შეესებულ-შესწორებული გამოცემა დაიბეჭდა 1946 წლის აგვისტოში (იმ დროის კვალობაზე საკმაოდ დიდი ტირაჟით – 15 000 ეგზემპლარით). იგი გამოქვეყნდა აგრეთვე რუსულ ენაზეც. როგორც ნიკო ბერძენიშვილი გვიამბობს, სტალინი სახელმძღვანელოს გამოცემისათვის იმიტომაც გარჯილა, რომ სურდა იგი ნიმუში ყოფილიყო საბჭოთა კავშირის სხვა ხალხების ისტორიის სახელმძღვანელოთათვის, რაც თავის მხრივ საფუძველი იქნებოდა საბჭოთა კავშირის ისტორიის ახალი სახელმძღვანელოსათვის.⁴¹ მანამდე კი მსგავსი სახელწოდების სახელმძღვანელო ფაქტობრივად მხოლოდ რუსეთის ისტორიას გადმოსცემდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს ჩანაფიქრი არ განხორციელებულა არც სტალინის სიცოცხლის დანარჩენი დროის მანძილზე (1945-1953 წლებში) და, მით უმეტეს, არც მისი სიკვდილის შემდგომ – სსრკ ისტორია კვლავაც ძირითადად რუსეთის ისტორიის სახით გადმოიცემოდა.

წიგნის მეორე გამოცემისათვის დაიწერა წინასიტყვაობა (კვლავ სიმონ ჯანაშიას მიერ), სადაც გახაზული იყო გარკვეული ცვლილებები წინასთან შედარებით. რასაკვირველია, არსად ჩანდა, რომ ამ ცვლილებებში ი.ბ. სტალინის ხელიც ერია (გავიხსენოთ მსგავსი ამბავი “ვეფხისტყაოსნის“ შალვა ნუცუბიძისეული თარგმანის გამოცემის შემთხვევაში).

საერთოდ ვიტყვი, რომ სტალინის მიერ საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოს მიმართ გამოთქმული შენიშვნები სერიოზული არ ყოფილა და სრულიადაც არ ამჟღავნებს სტალინის დიდ ერუდიციასა და აზროვნების სიღრმეს საქართველოს ისტორიული პროცესის გაგებაში. თუმცა კანდიდ ჩარკვიანი გულწრფელად დასძენდა: “ჩემთვის აღრინდელ შეხედრებიდანაც ნათელი იყო, რომ ისტორიის სფეროში

სტალინი მრავალმხრივ ცოდნას ფლობდა. სოჭში გამართულმა აზრთა გაცელა-გამოცელამ კი საბოლოოდ დამარწმუნა, რომ ის არა მარტო საფუძვლიანად იცნობდა ერცელ ისტორიულ ლიტერატურას, არამედ ფართო მოაზროვნე სპეციალისტ-ისტორიკოსი იყო.“⁴² რაც უფრო გასაოცარია, დიდად სამწუხაროდ, ასეთივე შთაბეჭდილება დარჩათ ნამდვილად პროფესიონალ-ისტორიკოსებს ნიკო ბერძენიშვილს და სიმონ ჯანაშიას.

შეხვედრის დროს, ჩანს, არ აღძრულა საკითხი საქართველოს გაერთიანების შესახებ. ვიცით, რომ ამ თემაზე სტალინს პქირდა გამოთქმული თავისი შეხედულება 1913 წელს დაწერილ ნაშრომში “მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი.” მასში ვკითხულობთ: “სამთავროთა ეფემერული და შემთხვევითი გაერთიანება, რასაც ზოგჯერ ესა თუ ის იღბლიანი (!) მეფე ახერხებდა, უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ ზედაპირულ აღმინისტრაციულ სფეროს ეხებოდა და მალე ირღვეოდა მთავრების ჟინიანობითა და გლეხების გულგრილობით. სხვანაირად არც შეიძლებოდა საქართველოს ეკონომიური დაქუცმაცების პირობებში...”⁴³ რასაკვირველია, ბაგრატ III-ის მეფობიდან დაწყებული საქართველოს გაერთიანების პროცესი, რაც დავით აღმაშენებლის დროს წარმატებით დაგვირგვინდა, ასევე ქვეყნის ხელახალი გაერთიანება გიორგი ბრწყინვალის დროს, ოდენ ამ მეფეთა “იღბლით” ვერ აიხსნება. სახელმძღვანელოში გატარებულია აზრი (სიმონ ჯანაშიას მიერ), რომ უმთავრესი საფუძველი აღნიშნული პროცესისა (პირველ შემთხვევაში) გახლდათ ეკონომიკური აღმავლობის ფაქტორი (რაც ჩვენ გაზვიადებულად მიგვაჩნია). მაგრამ, როგორც არ უნდა იყოს, ვიმეორებთ, სტალინს ამ თემაზე არ უღაპარაკია. გამორჩა თუ იგრძნო თავისი ძველი შეხედულების უსუსურობა— ამაზე პასუხის გაცემა ჭირს.

ჩვენ კი მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ თუმცა ი.ბ. სტალინს აინტერესებდა ისტორია, მათ შორის საქართველოსი (მისი თანასემიანრიელი გრიგოლ გლუერჯიძის გადმოცემით, ახალგაზრდა იოსებ ჯუღაშვილს სასწავლო საგნებიდან ყველაზე მეტად ისტორია (სამოქალაქო) და ლოგიკა უყვარდა და ამ საგნებში ყოველთვის ხუთიანები ჰქონდა. სტალინის

მეორე ამხანაგ გუცა პარკაძის მიხედვით კი იგი კითხულობდა საისტორიო ხასიათის წიგნებს საფრანგეთის დიდ რევოლუციასზე, ამავე ქვეყნის 1848 წლის რევოლუციასზე, პარიზის კომუნისა და რუსეთის ისტორიაზე). მაგრამ ეს ყოველივე ვერ გასცდა დილექტანტიზმის ფარგლებს.

შეგახსენებთ, რომ სტალინის მიერ “ხელოდასხმულმა” საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელომ მოწონება, – სხვათა შორის, სავსებით სამართლიანად, – დაიმსახურა საბჭოთა კავშირის ცენტრალური პრესის ორგანოებში და მის ავტორებს დამსახურებულად მიენიჭათ საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო პრემია. მაგრამ მოხდა პარადოქსი – ჯერ კიდევ “ბელადის” სივცხლეში რუსმა ისტორიკოსებმა, მილიცა ნეჩკინამ, ედუარდ ბურჯალოვმა და სხვებმა სასტიკად გაილაშქრეს საქართველოს მიმართ რუსეთის იმპერიის უმცირესი ბოროტების თეზისის ხმარებისას წინააღმდეგ. რუსეთშიც და საქართველოშიც გამოჩნდნენ ჭეშმარიტად ვაიისტორიკოსები (სხვათა შორის, ამ სიტყვას საბჭოთა ისტორიკოსები ხშირად ხმარობდნენ სხვათა მიმართ, მაგრამ მოვიდა დრო და მით უწინარეს ყოვლისა თვითონ საბჭოთა ისტორიკოსების დიდი ნაწილი უნდა მოვიხსენიოთ), რომელთაც დაიწუნეს სამი ქართველი ავტორის მიერ დაწერილი სახელმძღვანელო.

ამის გამო მოხდა, რომ 1953 წლიდან სახელმძღვანელო ხმარებიდან ამოღებულ იქნა და, ცხადია, მის მიხედვით საშუალო სკოლის მოსწავლეები საქართველოს ისტორიას აღარ სწავლობდნენ. კანდიდ ჩარკვიანის მოსაზრებით, ამ უკეთურების წამომწყები იყო ე.წ. საქართველოს კომპარტიის მაშინდელი ერთ-ერთი მდივანი ვიქტორ ჩხიკვაძე (განათლებით იურისტი გახლდათ), რომელიც აღნიშნავდა: “ამ სახელმძღვანელოს ავტორები უგულვებელყოფენ ისტორიული მატერიალიზმის ძირითად დებულებას იმის შესახებ, რომ საზოგადოების ისტორია, პირველ ყოვლისა, წარმოების წესების განვითარების ისტორიაა, მშრომელთა ისტორიაა; საქმე აქ ეხება არა (ვალკეულ ნაკლოვანებებს, არამედ იმას, რომ ხალხთა მასების უგულვებელყოფის” ეს არასწორი ხაზი წამყვანია ამ სახელმძღვანელოში.” ამის თაობაზე კ. ჩარკვიანი დაასკენიდა: “ამხ. ჩხიკვაძეს რომ წინასწარ შემუშავებული აზრით არ

წაეკითხა ეს სახელმძღვანელო, არა მგონია, მისთვის ასეთი მსჯავრი გამოეტანა.¹ მაგრამ სიგნალები, როგორც ვიცით, მოსკოვიდან წამოვიდა (ოდენ ისტორიკოსების ინიციატივით?) და ვ. ჩხიკვაძე აჰყვა “ქარის ქროლვას.”

1954 წელს ე.წ. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტს საქართველოს ისტორიის ახალი სახელმძღვანელოს დაწერა დაავალა. უკანასკნელი, დამხმარე სახელმძღვანელოს სახით, ოთხი წლის შემდეგ გამოიცა. მის წინასიტყვაობაში ვკითხულობთ: “1941 წ. (?) გამოცემული ისტორიის სახელმძღვანელო, რომელმაც დადებითი როლი შეასრულა ჩვენი ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეში, უკვე ველარ უპასუხებდა თანამედროვე მოთხოვნილებას (!). ასე დაიბადა გადაუდებელი საჭიროება ახალი სახელმძღვანელოს შექმნისა, რომელშიც შეძლებისამებრ აისახებოდა საბჭოური ისტორიოგრაფიის ყველა უკანასკნელი მიღწევა.”² მაგრამ სიმართლე, როგორც ვხედავთ, არც ამ სიტყვებშია. შედეგად კი ის იქნა მიღებული, რომ ახალი, დამხმარე სახელმძღვანელო, დაწერილი ექვსი ავტორის მიერ (რედაქტორი გახლდათ ნიკო ბერძენიშვილი), ბევრად ჩამორჩებოდა წინას, რომელიც მაღალი ფასეულობისა იყო თავის დროზე და ასეთივედ რჩება დღესაც.

რა თქმა უნდა, აღნიშნულის მიზეზი მდგომარეობს თვითონ ავტორებში – ივანე ჯავახიშვილსა, ნიკო ბერძენიშვილსა და სიმონ ჯანაშიაში და ი. ბ. სტალინის ჩარევა მის მეორე გამოცემაში თვისებრივად არაფერი ახლის მომტანი არ იყო.

¹ დასახ. წიგნი, გვ. 317.

² იქვე, გვ. 319.

³ იქვე, გვ. 320.

⁴ საქართველოს ისტორია..., 324.

⁵ იქვე, გვ. 325.

⁶ იქვე, გვ. 329.

⁷ იქვე.

⁸ იქვე, გვ. 330.

⁹ იქვე, გვ. 324-325.

¹⁰ იქვე, გვ. 325.

¹¹ იქვე.

¹² იქვე.

¹³ ციტირებულია კანდიდ ჩარკვიანის მოგონებათა წიგნის “განცლილი”

და ნააზრევის" მიხედვით, თბილისი, 2004, გვ. 170.

¹¹ აი, თითქოს ის საუბრეველი, საიდანაც სტალინი სააკაძის გაგება-შეფასებისას ამოდიოდა: "ხალხს ის მარადის ახსიებს, ხალხს ის უყვარს. ხალხი კი, როგორც გადამრჩენელს ისე უყურებდა და უყურებს. ხალხი კი საბოლოოდ არასოდეს არ სცდება."

¹² საქართველოს ისტორია..., გვ. 311.

¹³ იხ. მისი "განცდილი და ნააზრევი", გვ. 389.

¹⁴ იქვე, გვ. 390.

¹⁵ იხ. ნიკო ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი II, თბილისი, 1965, გვ. 37.

¹⁶ იქვე, გვ. 38.

¹⁷ იხ. "განცდილი და ნააზრევი", გვ. 380.

¹⁸ იხ. იქვე, გვ. 381.

¹⁹ იხ. იქვე.

²⁰ იხ. იქვე.

²¹ ალ. სვანიძისეული ეს წერილი ინახება ხელნაწერთა ინსტიტუტის ივ. ჯავახიშვილისეულ ფონდში.

²² იქვე.

²³ იხ. კ. ჩარკვიანის წიგნი, გვ. 100.

²⁴ იქვე.

²⁵ იხ. ი.ბ.სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 317-318.

²⁶ ღასახ. წიგნი, გვ. 524.

²⁷ იქვე, გვ. 525.

²⁸ ღასახ. წიგნი, გვ. 5-6.

²⁹ იქვე, გვ. 6.

³⁰ იქვე, გვ. 7.

³¹ იხ. მისი "განცდილი და ნააზრევი", გვ. 388.

³² იქვე.

³³ იქვე, გვ. 390. ასევე ფერადი რუკების ღართის იდეა.

³⁴ ღასახ. წიგნი, გვ. 315.

³⁵ საქართველოს ისტორია, 1946, გვ. 419.

³⁶ იხ. აუტორის ღასახ. წიგნი, გვ. 382.

³⁷ იქვე, გვ. 387.

³⁸ იხ. ნიკო ბერძენიშვილი, შეხვედრა სტალინთან. დღიურები, "ცისკარი", 1998, №1, გვ. 100.

³⁹ იხ. მისი ღასახ. წიგნი, გვ. 382.

⁴⁰ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 318.

⁴¹ შესაბამისი დოკუმენტი ინახება ყოფილი სკკპ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივში, ფონდი 14, ანაწერი 27, საქმე 18, ფურცელი 291. ეაციტირებთ კ. ჩარკვიანის წიგნის მიხედვით, გვ. 394.

⁴² იქვე.

⁴³ ღასახ. წიგნი, იქვე, გვ. 3.

ვაჟა-ფშაველა – სტალინური რეპრესიების იდეური მსხვერპლი

1951 წლის 10-12 იანვარს გაიმართა ე.წ. საქართველოს კომპარტიის თბილისის კომიტეტის XX საქალაქო კონფერენცია, რომელზედაც საანგარიშო მოხსენებით წარსდგა საქართველოს კომპარტიის იმუამინდელი პირველი მდივანი, ამავდროულად თბილისის საქალაქო კომიტეტის პირველი მდივანი კანდიდ ჩარკვიანი. ქართველი კომუნისტების ეს თავყრილობა არც კი მიიქცევდა დღევანდელი ფართო საზოგადოებრიობის, თეით ისტორიკოსების ჩათვლით, ყურადღებას, თუ არა ერთი მომენტი: მომხსენებლის მიერ ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობისა და ენის მწვავე განქიქება.

კ. ჩარკვიანის მოხსენებაში დიდი ქართველი პოეტის შესახებ ასეთი “მარგალიტები ამოიფრქვა”: “ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისადმი მიძღვნილი მთელი ვრცელი ლიტერატურა თავიდან ბოლომდე გამსჭვალულია პოეტის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ყველა მხარისათვის ხოტბის შესხმით. ამავდროს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებისადმი ასეთი არაკრიტიკული მიდგომის საფუძველი არ არის”; “თუმცა ‘იგი დაჯილდოებული იყო დიდი პოეტური ნიჭით და საკმაო განათლებაც ჰქონდა, მაგრამ მაინც ვერ შეძლო ამადლებულიყო თავისი დროის ამოცანების გაგებად; ვაჟა-ფშაველა ფშავის ეიწრო ხეობაში (ხეობებში – გ.ყ.) ჩაიკეტა და შეგნებულად შეზღუდა თავისი თემატიკა მთიელ ქართველთა და მათ მესობელ მთიელ ტომთა სასახლისმღერელი შინაომებითა და მითოლოგიური სიუჟეტებით. იგი სიყვარულით აგვიწერს მთიელებში გვაროვნული წყობის ნაშთებს. არა მარტო იმ დიდი სოციალური ბრძოლის ამოცანები, რომელიც საქართველოში მის დროს ბოხოქრობდა, არამედ ქართველი ხალხის საერთო-ეროვნული ამოცანებიც მას თავისი ლიტერატურული შემოქმედების საგნად არ გაუხდია”; “ვაჟა-ფშაველას არასწორი პოზიცია ეკავა ლიტერატურული ენის საკითხში. იგი ცდილობდა პოეტურ მეტყველებად დაემკვიდრებინა ქართული ენის ფშავეური კილო, რომელსაც ლიტერატურული განვითარება არ შეეხებია და რომელიც თანამედროვეობას მრავალი საუკუნით ჩამორჩა. ეს ეწინააღმდეგებოდა საერთო ქართული ლიტერატურული ენის

დამკვიდრებას, და ქართული კულტურის მოწინავე მოღვაწეებს არაერთხელ გამოუთქვამთ პოეტის წინაშე თავიანთი უარყოფითი დამოკიდებულება მის ნაწარმოებთა ენისადმი“⁴ და ა.შ.

კრიტიკის ობიექტად იქცა აგრეთვე ცნობილი ქართველი მოაზროვნე, ლიტერატურათმცოდნე გერონტი ქიქოძე, რომელიც, ზომიერების აზრით, “გასაოცარ არათანმიმდევრობას იჩენს ვაჟა-ფშაველას პოეზიისა და პიროვნებისადმი თავის დამოკიდებულებაში. 1915 წელს დაწერილ და 1926 (უნდა იყოს 1928 – გ.ყ.) წელს ხელახლა გამოცემულ სტატიაში გ. ქიქოძე, შეიძლება ითქვას, ანადგურებს პოეტს... საბჭოთა პერიოდის სტატიებში კი ამხ. ქიქოძე ვერცერთ ჩრდილოვან მხარეს ვერ ამჩნევს ვაჟა-ფშაველას პოეზიასა და მსოფლმხედველობაში. მარქსისტი კრიტიკოსი ასე არ უნდა იქცეოდეს.“⁵

კ. ჩარკვიანის საანგარიშო მოხსენება “კომუნისტის“ გარდა დაიბეჭდა “ზარია ეოსტოკაში“, მწერალთა გაზეთ “ლიტერატურა და ხელოვნებაში“ და სხვაგან. მეტიც, იგი, მთლიანად და ნაწილი, შემოქმედებით და სამეცნიერო ინტელიგენციას რომ ეხებოდა, დაიბეჭდა ქართულად და რუსულად ცალკე ბროშურების სახით. ასე რომ, სრული უფლება გვაქვს ჩავთვალოთ, რომ ვაჟა-ფშაველას წინააღმდეგ იმხანად სასტიკი იდეოლოგიური კამპანია გაჩაღდა. სულ მალე, 3 თებერვალს, საქართველოს კომპარტიის მდივანი (იდეოლოგიის დარგში) როსტომ შადურიც ვაჟას შესახებ იმავენაირი აზრებითა და შეფასებებით გამოვიდა საქართველოს ალკ XVIII ყრილობაზე.

თბილისელი კომუნისტების თავყრილობის მონაწილენი იყვნენ: გიორგი ლეონიძე, სიმონ ჩიქოვანი, ნიკო მუსხელიშვილი, იოსებ ნონეშვილი და სხვანი, რომელთაც, რა თქმა უნდა, კარგად უწყობდნენ ნამდვილი ფასი დიდი ქართველი პოეტისა და ასევე ფასი იმხანად აღზევებული ქართველი პარტიული ფუნქციონერის მოხსენებისა, კერძოდ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების “განხილვასთან“ დაკავშირებით. მაგრამ, ცხადია, საბჭოური ტოტალიტარული რეჟიმიდან გამომდინარე, მათ განუშეშა ამჯობინეს. ისიც უნდა ითქვას, რომ სოგიერთი მათგანი (მაგალითად გიორგი ლეონიძე და სხვები) თუმცა “პაექრობაში“ მონაწილეობდნენ, მაგრამ (კდილობდნენ ვაჟა-ფშაველას თემას საერთოდ არ შეხებოდნენ.

გასაგებია, რომ მომხსენებლებს მრწევლების სახით უთუოდ

ყოლებოდათ ფილოლოგოსები და ენათმეცნიერები, რომლებიც შეეცდებოდნენ “სიუზერენთა” შეკვეთის შესრულებას. მსგავსი რამ, ცხადია, პირველად არ მომხდარა ბოლშევიკურ-კომუნისტურ საქართველოში და, დიდად საშწუხაროდ, იგი არც ბოლო შემთხვევა იყო.

გარეგნულად ისე ჩანდა, რომ კანდიდ ჩარკვიანის ინვექტივა ვაჟა-ფშაველას წინააღმდეგ თითქოს უკანასკნელის პირადი ინიციატივა ყოფილიყო. თანაც იგი ხომ საკითხს (ვაჟას ენას) განიხილავდა აქტუალურად – ენათმეცნიერების პრობლემებზე იმუშავებელი საბჭოური დისკუსიებისა და მათი “დამაგვირგვინებელი” სახით იოსებ სტალინის გამოსვლის ფონზე. ასევე, მომხსენებელმა ხომ სანამ ვაჟას თემას შეეხებოდა, მკაცრად გააკრიტიკა თანამედროვე ქართველი პოეტები და მწერლები. მაშინდელ პოლიტიკურ კონიუნქტურას თუ გავითვალისწინებთ, კანდიდ ჩარკვიანს არ შეეძლო თავისი გამოსვლის მთავარი მოტივი გაემხილა. მით უფრო იოქმის ეს მისი პიროვნების ხასიათის გათვალისწინებით. მაგრამ ამ ხასიათიდან გამომდინარე, ისიც იგრძნობოდა, რომ კ. ჩარკვიანი ყოველივე ამას თვითონ, სიბოროტით კი არ აკეთებდა, არამედ, ალბათ, ვიღაც სერიოზო პირის დაავალებით. მაგრამ ამის გაგება მაშინ მხოლოდ მცირეოდენს თუ შეეძლო. კ. ჩარკვიანმა აღნიშნული საიდუმლო ფართოდ მხოლოდ გვიან, თავისი მემუარების დაწერისას, გაამხილა.

მოვიტანთ ერცელ ამონარიდს კ. ჩარკვიანის მოგონებათა წიგნიდან: “ი. სტალინი, რასაკვირველია, კარგად იცნობდა ვაჟა-ფშაველას პოეზიას. საგულისხმოა, რომ ვაჟას ის ზოგჯერ გვართი იხსენიებდა, “ლუკა რაზიკაშვილის ლექსით” იტყოდა. ჩანს, 90-იან წლებში, როცა სოსო ჯვლაშვილს ქართულ პოეზიასთან უშუალო დამოკიდებულება ჰქონდა, დიდი პოეტის ფსევდონიმი იმდენად არ იყო დამოუკიდებელი, რომ გვარი მთლიანად შეეცვალა.³ სტალინი დროდადრო გაიხსენებდა და ზეპირად იტყოდა ვაჟას ლექსს “სიტყვა გადვადე ხალხშია”⁴; მისი პოემების მონუმენტურობასაც ხშირად ხაზს უსვამდა.

1950 წლის ოქტომბერში სტალინთან, ცივ წყაროზე (საუბარი ეხება მის აგარაკს, გაგრასთან – გ.ყ.), ლაპარაკი ჩამოვარდა ქართული ლიტერატურის შესახებ. შეეხებოდა ვაჟა-ფშაველასაც, რომლის პოეზიას მე ძალიან მაღალი შეფასება მიეცეოდა. სტალინს,

თავისი აზრი ვაჟასე მაშინ არ გამოუთქვამს. მან მხოლოდ ის მოხოვა, რომ მისთვის ვაჟა-ფშაველას თხზულებები გამოეგზავნა. სამი დღის შემდეგ ვაჟას ოთხ თუ ხუთტომიანი გამოცემა სტალინის მაგიდაზე იდო. გავიდა ოთქქმის თვენახევარი და 1950 წლის 30 ნოემბერს, გვიან ღამით ი. სტალინმა გაგრიდან დამირეკა. შედგა საკმაოდ გრძელი საუბარი ვაჟას პოეზიისა და მსოფლმხედველობის შესახებ. დილით ეს საუბარი ჩავიწერე მთელი შესაძლებელი სიზუსტით. აუტენტურობისათვის (sic) მომყავს მისი ტექსტი ორიგინალის ენაზე (კვლავ შეგახსენებთ, რომ სტალინი ქართველებს საქართველოშიც კი რუსულად ელაპარაკებოდა?! გ.ყ.):

Тов. Сталин: Я получил книги Важа-Пшавела, прочитал и на днях пришлю вам обратно. Должен вас разочаровать. Вы говорили, что Важа-Пшавела гений. Он действительно большой талант, но мировоззрение его очень отсталое. Ни одной большой проблемы он не ставит. Замкнувшись в отсталых районах (!!) Пшави и Хевсурети и ничего кроме междоусобных войн и мелких стычек между хевсурами, пшавами и кистинами не видит и не описывает. Ни экономического, ни культурного развития Грузии он не замечает. Эти вопросы не пользуются его вниманием. Язык у Важа-Пшавела провинциальный, старый, непонятный. Характерно, что первый том его сочинений снабжён толковым словарём. Иначе читатель не поймет его произведений. Акакий Церетели был, конечно, прав, упрекая его в отсталости языка:

“ენას გიწუნებ, ფშაველო,
მგოსანო მაღალ მთისაო,
თუმც კი გვითესავ მარგალიტს,
მკითხველიც იმას მკისაო!”

Акакий Церетели и Илья Чавчавадзе (!) создавали единый литературный язык, а Важа-Пшавела признает за каждой провинциальным наречием право литературного языка. Для него все равно на каком языке пишутся поэтические произведения. В этом безнадежная отсталость Важа-Пшавела.”

“ბელადს” არც პირველი ტომის წინასიტყვაობის ავტორი გერონტი ქიქოძე დავიწყებია: ”Меня удивляет вступительная статья Геронтия Кикодзе. Марксист он или не марксист? Он не дает правиль-

ნოიი ოცენკი იდეოლოგინი.”⁸

ჯერჯერობით შევნიშნავთ, რომ კ. ჩარკიანს მხედველობაში ჰქონდა ვაჟა-ფშაველას ნაწერების მრავალტომეული (ალექსანდრე აბაშელის რედაქტორობით). პირველი ტომი გამოვიდა 1926 წელს. მართლაც ამ და სხვა ტომებს დართული ჰქონდა ლექსიკონები, აკაკი შანიძის მიერ შედგენილი. მაგრამ ისინი გათვლილი იყო ძალიან საშუალო დონის მკითხველებზე, თორემ განათლებულ მკითხველთათვის (აღარას ვამბობთ ენთიმეცნიერებსა და ფილოლოგოსებს) ლექსიკონების მასალის სულ მცირე ოთხმოც პროცენტზე მეტი ნაცნობია. ბევრ ახალ ვაჟასეულ გამოცემას, მოგეხსენებათ, ლექსიკონები არ ახლავს. ასე რომ, “ბელადის” შენიშვნა ამ მხრივ ძალზე გაზვიადებულია.

ვაჟას თხზულებათა პირველ ტომს თანდართული ჰქონდა გერონტი ქიქოძის წერილი, რომელიც მას 1915 წელს, ვაჟასადმი ნამეტანი კრიტიკული დამოკიდებულების უამს, ჰქონდა შესრულებული. მასში გკითხულობთ: “ვაჟა-ფშაველა ჩამორჩენილი ადამიანი იყო. ვერც სემინარიის კურსმა, ვერც უნივერსიტეტის ლექციებმა თანამედროვე სული ვერ ჩაუდგეს. მისი მგრძნობიარობა პრიმიტიული დარსა, მისი ფანტაზია – ევლური, მისი მორალი – საშუალო-საუკუნეობრივი. მას არაფერი გაეგებოდა არც ჩვენი უტილიტარიზმისა, არც ჩვენი რაციონალიზმისა. და ელექტრონისა, ორთქლმავლისა და მანქანების ხანაში ის წარსულის აჩრდილს ჰგავდა თავისი ჩაფხუტით და თავისი რაინდობით.”⁹ მაგრამ ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოებთა პირველი ტომის 1946 წლის გამოცემის (მეორე ტომი დაიბეჭდა 1950 წელს) წინასიტყვაობაში გერონტი ქიქოძის ტონი დიდი პოეტის მიმართ მკვეთრად შეიცვალა (ცხადია, დადებითი აზრით). ადვილი გასაგებია, თუ რა შთაბეჭდილება შეექმნებოდა სტალინს მსგავსი მეტამორფოზის გაცნობისას გ. ქიქოძის შესახებ.

სხვათა შორის, აღსანიშნავია, რომ გერონტი ქიქოძეს – ჭეშმარიტად ბრძენკაცს, დიდად სამწუხაროდ, ერთ დროს გარკვეული შეხება ჰქონდა ბოლშევიზმთან. კერძოდ, 1903-1904 წლებში იგი შედიოდა ე.წ. ბოლშევიკთა ლაიფციგურ ჯგუფში, 1905 წელს კი თანამშრომლობდა ავადსახსენებელი ფილიპე მახარაძის ავადსახსენებელ ჟურნალ “მოგზაურში.” მომდევნო წელს კი, მიხილ დავითაშვილთან, გიორგი თელიასთან და სხვებთან ერთად,

თანამშრომელი გახლდათ ყოველდღიურ ბოლშევიკურ გაზეთ "ახალი ცხოვრებისა", რომელიც გამოდიოდა თბილისში 1906 წლის 10 ივნისიდან 14 ივლისამდე (სულ გამოიცა 20 ნომერი) და რომლის აგან-ჩაენი, ხელმძღვანელი იყო იოსებ ჯულაშვილი.^ა მოგვიანებით ამ პერიოდის ოპუსებზე გერონტი ქიქოძე ასე წერდა: "ეს წერილები, რასაკვირველია, მოუმწიფებელი პოლიტიკური გონების ნაყოფს წარმოადგენდა: მაგრამ, მგონია, მათში იგრძნობოდა იმ დიდი სოციალური ქარტეხილების მოახლოება, რომელთაც შემდეგ მთელი კაცობრიობა შეაზანსარეს."^ბ

ცხადია, გერონტი ქიქოძე მარქსისტი, მით უმეტეს ბოლშევიკური მრწამსისა, შემდგომ პერიოდში არ ყოფილა, მაგრამ გარდა იმისა, რომ თავისი ასროვნებითა (შემოქმედებითი) და ცოდნით ყველა ქართველ მარქსისტს აღმატებოდა, თვით ავთენტური მარქსიზმი "ცნობილ მარქსისტებზე" უკეთ იცოდა. რასაკვირველია, არამარქსისტობა გერონტი ქიქოძისა "ბელადის" თვალში დიდი მკრეხელობა იქნებოდა. მისი "დიდი ცოდვა" იქნებოდა ისიც, რომ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების გააზრებასა და შეფასებაში იგი ერთ ღროს ყბადაღებული ლენინისეული კლასობრიობისა და პარტიულობის პრინციპებიდან არ ამოდიოდა.

სემოაღნიშნულის ფონზე გასაგები ხდება, რომ ვაჟა-ფშაველას თხისულებათა შემდგომი ტომები (ვიმეორებთ, პირველი და მეორე ტომები გამოიცა 1946 და 1950 წლებში) აღარ გამოსულა. თვით უკვე აღნიშნული გამოცემის მე-7 ტომი დაიბეჭდა მხოლოდ 1956 წელს, ე.ი. ი. სტალინის სიკედილის სამი წლის შემდეგ. ცხადია, საბჭოთა ხელისუფალნი მხოლოდ ვაჟას კრიტიკას არ დასჯერდებოდნენ. და ასე გრძელდებოდა წლების მანძილზე და ტოტალიტარიზმით დათრგუნული ქართული საზოგადოება ეგუებოდა ამგვარ უაზრობას (განა მხოლოდ ამას?!).^გ ამ მხრივ ერთადერთი ნუგეშს ის წარმოადგენდა, რომ დიდი პოეტის შემოქმედების სწავლება სკოლებში და მით უფრო უმაღლეს სასწავლებლებში არ აუკრძალავთ.

რა თქმა უნდა, ი. სტალინს არ მოეწონებოდა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მრავალი მომენტი. პირველ რიგში იგი ვერ გაითავისებდა იმ გარემოებას, რომელზედაც გერონტი ქიქოძე 1946 წელს ღრმეაზროვნად წერდა: "ორ თავის საუკეთესო პოემაში "აღუდა ქეთელაურსა" და "სტუმარ-მასპინძელში" ვაჟა-ფშაველამ

საზოგადოების და პიროვნების ურთიერთობის საკითხი დასვა. მან მოგვითხრო ადამიანების თავგადასავალი, რომელნიც ზნეობრივად თემს ეთიშებიან და თავიანთი საკუთარი სინდისის და გრძნობის კარნახს ემორჩილებიან“¹; “ამრიგად ჯოყოლას და ალაზას სახით ვაჟა-ფშაველამ ტრაგიკულად გათიშული ადამიანები გამოიყვანა: თუმცა ისინი, როგორც თემის წევრები, ტომობრივი და რელიგიური (კრემორწმუნეობის ტყვეობაში იმყოფებიან, მაგრამ თავიანთი შეგნებით სცილდებიან თემის ეიწრო ზღუდეებს, და ზოგადი ადამიანური შეგნების სიმაღლეზე აღიან.“² ი. სტალინისათვის, ისევე როგორც ვ.ი. ლენინისა და სხვა ბოლშევიკ-კომუნისტებისათვის, მსგავსი რამ უდიდესი მკრეხელობა და უაზრობა გახლდათ. წარმოიდგინეთ: ადამიანი, რომელიც მაღლდება, გადალახავს საბჭოთა საზოგადოებისა და კომუნისტური პარტიის პრინციპებს და საერთო-კაცობრიული მორალით ხელმძღვანელობს!

ჩანს, სტალინი ვაჟა-ფშაველას საფუძვლიანად არ იცნობდა, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში უწინ დადებითად აღიქვამდა. მის თაობაზე საინტერესო ამბავს გვიყვება (ცნობილი მსახიობი და რეჟისორი აკაკი ვასაძე, რომელიც მოწმე (ანუ “თანადამხდური“, ივანე ჯავახიშვილი რომ იტყოდა) გახლდათ 1946 წლის ოქტომბერში ქართველთა ერთი ჯგუფის სტალინთან შეხვედრისა. როცა მსახიობს “ვეფხისა და მოყმის ბაღადა“ მხატვრულად წაუკითხავს, “ბელადს“ შემდეგი სიტყვები აღმოხდენია: “აი, ვაჟა-ფშაველას ძირები სად არის! აი, საიდან წამოვიდა ვაჟა!“³ და აქვე შეუნიშნავს: “ვაჟაც (ილიასა და აკაკის შემდეგ, თუმცა ამ მხრივ იგი, ჩვეულებრივად, აკაკის ილიასთან შედარებით წინ აყენებდა – გ.ჟ.) დიდად დაეხმარა ქართულ სალიტერატურო ენას თავისი ხალხური მეტყველების ფორმებით, ლექსიკითა და გრძნობათა, აზრთა სადად გამოთქმით.“⁴ მაგრამ 1950 წლის ნოემბრის ბოლოს სტალინის შეხედულებას ვაჟა-ფშაველაზე მნიშვნელოვანი ცვლილება განუცდია.”

1937 წელს, ილიას იუბილეს დღეებში, სტალინმა “მოწყალეობა გაიღო“ და მის თანადროულ საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა დაინახა და თანაც დადებით კონტექსტში მოიხსენია ეს მოვლენაც და ილიაც. მაგრამ ვაჟაც ხომ ილიას “სისხლი-სისხლთაგანი, ხორცი-ხორცთაგანი“ იყო,

მაშ რატომ არ უნდა შეფასებულიყო იგივე მსგავსადვე? მაგრამ, სამწუხაროდ, ლოგიკას ამ შემთხვევაში ძალა არ გააჩნდა.

აღნიშნულთან დაკავშირებით უნებურად გვახსენდება სტალინის ხასიათის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნის, მისი სიყრმის მეგობრის, შემდგომში მენშევიკისა და პოლიტიკური ემიგრანტის (გერმანიაში), იოსებ ირემაშვილის დაკვირვება: “ჭეშმარიტების შეცნობა და აღიარება არაფრად უღირდა. შეეძლო გაეკრიტიკებინა, არა დაეცვა ის, რასაც მანამდე ამტკიცებდა ან სდევნიდა.”¹⁹ მაგრამ მხოლოდ ასეთი პასუხი დასმულ კითხვაზე ძალზე არადამაკმაყოფილებელი იქნებოდა.

ხშირად აღნიშნავენ ხოლმე ი. სტალინის მაღალ ლიტერატურულ გემოვნებას და ამ შემთხვევაში შესაბამის ფაქტებსაც მოიხმობენ. მართლაც, “ბელადი” საკმაოდ ნაკითხი გახლდათ და ამ მხრივ აღემატებოდა მრავალ თანამებრძოლ ბოლშევიკსა და მენშევიკს.²⁰ მაგრამ, როგორც იტყვიან, ფაქტი ჯიუტია და ვაჟა-ფშაველასთან დაკავშირებული შემთხვევა სულ სხვა რამეზე მეტყველებს.

მაგრამ გვაქვს სხვა მსგავსი მაგალითებიც. ცნობილია, რომ იგი უპირატესობას აძლევდა მაქსიმ გორკის ზღაპარ “ქალიშვილსა და სიკედილს” გოეთეს “ფაუსტთან” შედარებით. ცნობილ იუგოსლავიელ მოღვაწე და მოაზროვნე მილოვან ჯილასთან საუბარში სტალინს თეოდორ დოსტოვესკიზე უთქვამს: “დიდი მწერალი და დიდი რეაქციონერია. ჩვენ მას იმიტომ არ ვებუჯდეთ, რომ ცუდ ზეგავლენას ახდენს ახალგაზრდობაზე.”²¹ ღირს შევხედეთ ამ საუბრის სხვა ადგილზეც: “რაკი თანამედროვე საბჭოთა ლიტერატურაზე ჩამოვარდა სიტყვა, მეც, როგორც ბევრმა უცხოელმა, შოლოხოვიც ვახსენე.

– ახლა უკეთესებიც არიან – თქვა სტალინმა – და ჩემთვის უცნობი ქალის და კაცის გვარი დაასახელა.”²² ესეც ხომ ადამიანის ახირებაზე მეტყველებს. თუმცა კონსტანტინ სტანისლავსკისადმი მიწერილ წერილში (1931 წლის 9 ნოემბერს) სტალინი მხატვრულ საქმეში თავს დილეტანტად მიიჩნევდა,²³ მაგრამ, მიუხედავად ამისა, უმკაცრესი ვერდიქტი გამოჰქონდა (უფრო მოგვიანებით) ანა ახმატოვასა და მიხეილ ზოშჩენკოს შემოქმედებაზე.

დაბოლოს, ხომ ცნობილია, თუ როგორი აგდებით ეპყრობოდა სტალინი მეოცე საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი კომპოზიტორის

დმიტრი შოსტაკოვიჩის მუსიკას - “მუსიკა ნაცვლად, დომხალია (смысл)”-ო.

სტალინს, ცხადია, ღიდად არ დაეხატებოდა გულზე აგრეთვე ვაჟასეული ლექსი “ჭანდარი“, მიძღვნილი პირველის შეურიგებელი მტრის არჩილ ჯორჯაძისადმი და ა.შ. მაგრამ კელაფაქელავ დაისმის კითხვა: მაინც რა გახდა საფუძველი ი. სტალინის ამგვარი მკაცრი (მეტსაც ვიტყოდით, სასტიკი) დამოკიდებულებისა ჩვენი დიდი მგოსნისადმი?

მანამდე პასუხი გავცეთ ასეთ კითხვას: ჰქონდათ კი რაიმე პირადი ურთიერთშეხება ვაჟა-ფშაველასა და იოსებ ჯულაშვილს (მომავალ სტალინს)?

ჩვენს სასოგადოებაში დიდი ხანია გავრცელებულია ხმები, თითქოს ვაჟა-ფშაველას ი. ჯულაშვილი ერთ-ერთი გასყეთის რედაქციაში გაელახა. სამწუხაროდ, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე მსგავს შემთხვევებში, პირველწყაროს – ამბის თვითმხილველს ანდა სხვა პირს, რომელმაც იგი თვითმხილველისაგან შეიტყო, არ ასახელებენ. შესაძლოა მსგავს ფაქტს მართლაც ჰქონდა ადგილი “ივერიის“ რედაქციაში. ვიცით, რომ ილიამ სოსო ჯულაშვილს 1894-1895 წლებში დაუბეჭდა ხუთი ლექსი, მეექვსე ლექსი კი “ნინიკას უიქრები“ მომავალმა “ბელადმა“ გაზეთი “კედეში“ დაბეჭდა 1896 წლის იელისში. რა მოხდა? იქნებ ილიამ ავტორს არ დაუბეჭდა ლექსი, რომელიც მას არ მოეწონებოდა (გამოხატავდა რა ხალხოსნურ განწყობილებას). ამის საპასუხოდ ახალგაზრდა სტალინის უდიერი მოქცევა, თავისი ხასიათიდან კანონზომიერად გამოიძინარე, თითქოს ბუნებრივი იქნებოდა. იქნებ ამ საფუძველზე ჰქონდა ადგილი ინციდენტს კერძოდ ვაჟა-ფშაველასა და იოსებ ჯულაშვილს შორის. სხვა რამ ფაქტი მათი ურთიერთშეხებისა ჯერჯერობით არ ვიცით.²²

ეფიქრობთ, საფუძველიანი უნდა იყოს ის სასოგადოებრივი აზრი, რომლის თანახმადაც ი. სტალინს გააწიწმატებდა ვაჟას ღრმააზროვანი ლექსი “თმა-გრძელა-ტკუა თხელა“, დაწერილი 1909 წელს, რომელსაც იგი, შესაძლებელია, მანამდე არ იცნობდა (იგი მოთავსებულია ‘სემოაღნიშნული გამოცემის მეორე ტომში). ეს ლექსი, როგორც ცნობილია, მშვენიერად ასახავს ქართული ესდეკების არსს და ლოგიკური გაგრძელებაა ილიასეული

სტატიების სერიალისა ნოე ჟორდანიას წინააღმდეგ. ლექსში არის ასეთი სტროფები:

“ჰმიეთ-ჰმოეთობ, სჯახირობ,
ამბობ რაც არი, რაც არა,
ჰმეგობრობ ალი-მუსიას,
ნამწყრალეჲად ხარ ძმასთანა“;
“სამშობლოს ზურგი აქციე,
რადგან კუდი გაქვს სხვაგანა“;
“სენისგან ქეყნის მკურნალო,
თვით როდის გაგვისადლები?“
(გამოჯანმრთელდები-გ.ყ.);
“ფილოსოფოსის სახე გაქვს,
და დონკიხოტის კანჭები.
გიწყევია ჯიბე-უბეში
ვეროპიული აზრები,
უმ-უმი, უღეჭ-უცოხნი
მაღალი სორტის ფრაზები,
პროლეტარობის დოღმები,
და საქანქანო გაზები“;
“იმიტომ საქართველოში
თანდათან გიხმება ფესვია.
რომ მოხდებოდა ეს ასე,
ადრევე დაგიკეცია.“

ყოველივე ეს კი ნამეტანი იყო. პოლიტიკურ ზენიტში მდგარი პირი, რომელიც თითქოს მთელ მსოფლიოს აზანზარებდა და მას თითქოს ბელადად აღიარებდნენ არა მარტო საბჭოთა, არამედ მთელი მსოფლიოს ხალხები, რომელიც მოჯადოებული იყო ეაქსეული ლექსით “სიტყვა გადვაგდე ხალხშია“ (ასე ახსოვდა მისი სათაური), ტკებოდა იმ განცდით, რომ მისი აზრები (ცხადია, გამოხატულნი სათანადო სიტყვებში) “მთელ კაცობრიობას“ დაეუფლნენ, ასეთ სილას ეაქსაგან როგორ, მოითმენდა!¹⁴ და ევრც მოითმინა კიდევ, რაც კარგად წარმოჩნდა მის მიერ ზემოთ ნათქვამ სიტყვებში. ლექსსაც “ყადალა დაადევს“ და იგი წლების განმავლობაში აღარ იბეჭდებოდა.¹⁵

ამრიგად ი. სტალინის ახირებას ეაქა-ფშაველას მიმართ რაღაც

საფუძველი ჰქონია, მაგრამ თავის მხრივ იგი სრულიადაც ვერ ამართლებს დიდი პოეტისადმი 1950-იანი წლების დასაწყისში გამართულ უხამს იდეოლოგიურ კამპანიას. იგი კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს საბჭოთა ტოტალიტარიზმის სასტიკ იერსახეს.

¹ იხ. საქ. კ. (ბ) თბილისის კომიტეტის მდივნის ამხანაგ კ. მარკეიანის სააგაროში მოხსენება 1951 წლის 10 იანვარს. "კომუნისტი", 14 იანვარი, 1951.

² იქვე.

³ დასახ. გამოსვლა, იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ სინამდვილეში ვაჟასეული ფსევდონიმი "ვაჟა-ფშაველა" 1885 წლიდან მოყოლებული არსებობს.

⁶ 1894 წელს დაწერილ ამ ლექსის სახელწოდება ეს კი არაა, არამედ "სიტყვა ეული", რომელიც იწერება ასე: "სიტყვა გადუგდევ ერშია."

⁷ კანდიდ მარკეიანი, "განცდილი და ნააზრევი", თბილისი, 2004, გვ. 510-511.

⁸ იქვე, გვ. 511. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თითქმის ასევე ახასიათებდა ვაჟა-ფშაველას 1934 წელს მაღაქია ტაოროშელიძე: "მიუხედავად მიღებული განათლებისა – მოთელი თავისი ცხოვრებით"; "ყველაზე მეტად მასზე გავლენას ახდენდა გარემო ეთარება – მოიქცა ცხოვრება, სადაც ხელუხლებლიად იყო დარჩენილი ძველი გვაროვნული ყოფაცხოვრება თავისი პატრიარქალური ურთიერთობებით!" "გვაროვნული ყოფაცხოვრება თავისი თქმობით – ეს წინდათაწინდაა, რომელიც პოეტის აზრით, დაცულ უნდა იქნას ყველა პირობაში არ შეიძლება მისი დარღვევა" ქართული ლიტერატურა, თბილისი, 1934, გვ. 51, 52, 53. იგივე პირი პოეტს ღეჟეჭტად უთვლიდა აგრეთვე "ადგილობრივი დიალექტების" გამოყენებას იქვე, გვ. 53.

⁹ იხ. დასახ. წიგნი, გვ. IX.

¹⁰ იხ. შენიშვნა იბ. სტალინის "ოხსელებანის" პირველი ტომისა, გვ. 384.

¹¹ იხ. გერონტი ქიქოძე, მოგონებანი, განთავსებულია შუადღევანდელ თბილისში, 1956, გვ. 112.

¹² პროფესორი ნიდარ ნათაიქ ივონებს: 1951 წელს გაჩაღდა "კომუნისტში" გამოსაქვეყნებლად მას მოუტანია სტატია "ვაჟა-ფშაველა და პუნქა", რომელიც რედაქციას მოსწონებია, მაგრამ არ დაუბეჭდავს გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრების გამო. როცა საქართველოში უმაღლესი ხელისუფლება (პარტიული) შეიკვალა, მას კვლავ მოუმართავს რედაქციისათვის სტატიის დაბეჭდვის თხოვნით. ამასე შენიშვნებით, რომ სტატიის დაბეჭდვით მისთვის უფრო მაღალ სახელისუფლო დონეში მდგომარეობს, ვიდრე საქართველოს ადგილობრივ ხელისუფლებაში.

¹³ ვაჟა-ფშაველა, ტომი პირველი, ლექსი, გვ. XXIV.

¹⁴ იქვე, გვ. XXVII.

¹⁵ აკაკი ელისაძე, "სტალინიან აგაროქსე", ქურონალი "თეატრალური მოამბე", 1990, № 5, გვ. 82.

¹⁶ იქვე, გვ. 88.

¹⁷ ეს გარემოება შენიშნული აქვს ცნობილ ისტორიკოს-მწერალს თამაზ ნატროშვილს. იხ. მისი "ახსოვდა თუ არა საქართველო...", თბილისი, 1994, გვ. 149.

¹⁸ იოსებ გრიშაშვილი, სტალინი და საქართველო, თბილისი, 2006, გვ. 32.

¹⁹ შევახსენებთ თუნდაც რამე კორღანის მაგალითს: "ცოხეში ყოფნა (1901 წელს – გ.ე.) გამოვიყენე ერთი ნაკლის შესავსებათ. ყოთხულობადი ბელჯურისტიკას,

რაცა ბღლიშად მოიპოვებოდა ციხის სამკითხველოში. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა შექსპირმა და პიუგომ“ იხ. “ჩემი წარსული”, თბილისი, 1990, გვ. 39. რაც მართალია მართალია, ი. სტალინზე ამას ვერ ვიტყვი!

“იხ. აუტორის “საუბრები სტალინთან”, თბილისი, 1991, გვ. 164.

“იქვე, გვ. 165.

“И.В. Сталин, Соч., т. 17, გვ. 455.

“მკვლევარ ჯიბო ღომაშვილის მტკიცებით, თიანეთის სამაზრო სასამართლოს აღმასრულებელი დ.ი. სპასკი-მედიისკი დასწრება კრებას, რომელზედაც, სასელმწიფო დეპარტამენტი კანდიდატთა წამოყენებისას, ეაქას ირსებ ჯულაშვილის კანდიდატურა წამოყენებია. იგი, როგორც წყაროს, უთითებს რუს მწერალ ექტორ ცოდცევის 1957 წელს გამოქვეყნებულ წიგნს “Императорско-крупноземельная”, იხ. ჯიბო ღომაშვილი, ეაქა-ფშაველას საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებები, თბილისი, 1982, გვ. 69. მაგრამ გოლცევის წიგნში ლაპარაკია იმაზე, რომ ეაქა სასტიკი წინააღმდეგე წასულა ნოე ჟორდანიას კანდიდატურის წამოყენებისა. რასაკვირველია, ნოე ჟორდანიას კანდიდატურის წინააღმდეგ გამოხატულ სულაც არ ნიშნავდა ი. ჯულაშვილის (გნებავთ ფილიპე მახარაძის, ნოე რამიშვილისა და სხვათა) კანდიდატურის მხარდაჭერას.

“ესვე დასახელებულ წიგნში თამაზ ნატროშვილი წერს: “ზოგჯერ იმასაც ამოიბღინე, რომ დედანში თაყვანისმცემლად “სემინარისტის ეწერა”, გვ. 150.

“უბრანია, რომ მოვედოროთ ცნობილი ფაქტი. რიგსაც საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაპატიმრებულ, ქაქუცა წაილიყაშვილის მხარეზე მკბრძოლ ფშავ-ხვესურთა რაზმში მონაწილე ეაქა-ფშაველას უფროს ეაქს, ლევანს დახვერტას უბრძოლენ, სერგო ორჯონიკიძისთან (იმხანად ბილშევიკურ-კომუნისტური ხელისუფლების უმაღლესი “პროკონსული” გახლდათ ამიერკავკასიაში) ქართველი საზოგადოებრიობის დელეგაცია მისულა თხოვნით და განუცხადებია: “ნუ დახვერტებ, ეაქა-ფშაველას შვილიაო”. “პროკონსულ-ტრიუმფატორს” ამაზე ეპასუხია: “შვილი კი არა, თვითონ ეაქა-ფშაველაც რომ იყოს, იმასაც დახვერტებდიო.” რაკი ქართველ ბილშევიკებს ბუნებამ არ მიცა შესაძლებლობა ხელში ჩაეგდოთ ცოცხალი ეაქა-ფშაველა, სამაგიეროდ მკვდარს გაუსწორდნენ (მოგვიანებით). ისე, შუბლმავარ სერგო ორჯონიკიძეს ამ შემთხვევაზე შეიძლება საერთოდ არაფერი გაეგონა ეაქას შესახებ.

რატომ იქნა შერისხული ი. სტალინის მიერ მიხაილ გულგაკოვის პიესა “გათუში”?

გამოჩენილი რუსი მწერლის მიხაილ ბულგაკოვის (1891-1940) ბედი ნათელი დადასტურებაა ნიჭიერი შემოქმედის ტრაგიკული ცხოვრებისა ტოტალიტარულ (საბჭოთა ყაიღის) სახელმწიფოში. გარდა ხელისუფლებისა, მას ეერ იწინარებდნენ აღსვენებული უნიჭო და საშუალო ნიჭიერების მწერალ-პოეტები, რომლებიც ე.წ. სოციალისტური რეალიზმის პრინციპებით აზროვნებდნენ. მისი პიესა “რბოლა”, რომლის დადგმაზე ავტორმა “მხატში” 1927-1928 წლებში ორი ხელშეკრულება გააფორმა, გლავრეპერტკომმა (იყო ასეთი საბჭოური იდეოლოგიური სტრუქტურა!) პოლიტიკური მოტივებით აკრძალა. “რბოლაზე”, საბოლოო ვერდიქტი კი გამოტანილ იქნა უმაღლეს სახელმწიფო დონეზე.

მაღალნიჭიერი მწერლის გარშემო ატეხილ კამათში ჩაერიო იოსებ სტალინიც. საშუალო ნიჭიერების საბჭოთა მწერალ ვლადიმერ ბილ-ბელოცერკოვსკის (1884-1970) (სხვათა შორის, იგი ერთერთი იმათგანი გახლდათ, რომელიც მოითხოვდა “რბოლის” აკრძალვას და სანქციებს ავტორის წინააღმდეგ. ამ მოთხოვნით მან ბელადსაც კი მიმართა) იგი მენტორული, კატეგორიული ტონით სწერდა (1929 წლის 2 თებერვალს): “ანდა, მაგალითად, ბულგაკოვის “სირბილი” (უწინ ქართულად “წერ“-ს ასე თარგმნიდნენ – გ.ყ.), რომელიც არ შეიძლება ჩაითვალოს არც “შემარცხენე” და არც “შემარჯვენე” საფროთხის გამოვლინებად. “სირბილი” იმის ცდის გამოვლინებაა, რომ გამოიწვიოს შებრალება, თუ სიმპათია არა, ანტისაბჭოთა ემიგრანტების ზოგიერთი ფენის მიმართ, — მაშასადამე, თეთრგვარდიული საქმის გამართლების ან ნახევრად გამართლების ცდა. “სირბილი” იმ სახით, როგორც აშუამად არის, ანტისაბჭოთა მოვლენას წარმოადგენს.

თუმცა, მე არაფერი მექნებოდა იმის საწინააღმდეგო, რომ “სირბილი” დაიდგას, ბულგაკოვი თავის რეა სიზმარს კიდევ ერთ ან ორ სიზმარს მიუმატებდეს და იქ გამოხატავდეს სსრ კავშირში საშოქალაქო ომის შინაგან სოციალურ მამოძრავებელ ძალებს, რათა მკითხველმა გაიგოს, რომ ყველა ეს, თავისებურად

“პატიოსანი” სერაფიმები და ყოველნაირი პრივატ-დოცენტები, რუსეთიდან განდევნილნი აღმოჩნდნენ არა ბოლშევიკების კინიანობით, არამედ იმიტომ, რომ ისინი ზურგზე ასხდნენ ხალხს (მიუხედავად თავიანთი “პატიოსნებისა”), რომ ბოლშევიკები როცა ერეკებოდნენ ექსპლუატაციის ამ “პატიოსან” მომხრეებს, მუშათა და გლეხთა ნებას ახორციელებდნენ და ამიტომ საეხსებოთ სწორად იქცეოდნენ...

3) რატომ დგამენ ასე ხშირად სცენაზე ბულგაკოვის პიესებს? ალბათ იმიტომ, რომ ჩვენი (!) პიესები, რომლებიც დასადგმელად გამოსადეგი იყოს, არ გეყოფნის. სულ არარაობას “ტურბინთა დღეებიც” კი სჯობია... საქმე აკრძალვა კი არ არის, არამედ ის, რომ თანდათანობით გავაძევოთ სცენიდან ძველი და ახალი არაპროლეტარული მაკულატურა (!) შეჯიბრების გზით, იმ გზით, რომ შეექმნათ საბჭოთა ხასიათის ნამდვილი, საინტერესო მხატვრული პიესები, რომელთაც შეეძლებათ ამ მაკულატურის შეცვლა...

რაც შეეხება თვითონ პიესა “ტურბინთა დღეებს”, ის არც თუ ისე ცუდია, ვინაიდან სარგებლობას უფრო მეტს იძლევა, ვიდრე ზიანს. ნუ დაევიწყოთ, რომ ძირითადი შთაბეჭდილება, რომელიც ამ პიესის მაყურებელს რჩება, ბოლშევიკებისათვის ხელსაყრელი შთაბეჭდილებაა: “თუ ტურბინებისთანა ადამიანებიც კი იძულებულნი არიან იარაღი დაყარონ და ხალხის ნებას დაემორჩილონ, საბოლოოდ წაგებულად სცნონ თავიანთი საქმე – ეს იმას ნიშნავს, რომ ბოლშევიკები უძლეველი არიან, მათ, ბოლშევიკებს, ეერაფერს უსამ”-ო. “ტურბინთა დღეები” ბოლშევიზმის ყოვლისშემძლე ძალის დემონსტრაციაა.

რა თქმა უნდა, ავტორს ოდნავაც “არ მიუძღვის ბრალი” ამ დემონსტრაციაში. მაგრამ ჩვენ რა გვესაქმება ამასთან?”¹

ამ ვრცელი ამონარიდიდან კარგად ჩანს, რომ “ბელადისათვის” მთავარი გახლდათ მხატვრული ნაწარმოების არა მხატვრული დონე, არამედ უტილიტარული, იდეოლოგიური მხარე.

გადმოგვცემენ, რომ პიესა “ტურბინთა დღეების” დახურული ჩვენებისას ასეთ შემთხვევას პქონდა ადგილი. სტალინმა თვითონ მოინდომა საბოლოო, გადამწყვეტი სიტყვა ეთქვა სპექტაკლის თაობაზე: “მაშ ასე, სტალინი მივიდა დახურულ

სპექტაკლზე “მხატში”; ღოუაში მის გვერდით იჯდნენ სტანისლავსკი, ნემიროვიჩი-დანჩენკო, მუშურ-გლეხური წითელი არმიის პოლიტიკური სამმართველოს უფროსი ბუბნოვი; სახალხო კომისარი ლუნაჩარსკი, კრუპსკაია, ულიანოვა (მარია – გ.ე.) არ მიიწვიეს, მეხლისმა გამოიძახა აგიტაცია-პროპაგანდის გამგე სტეცკი, საორგანიზაციო განყოფილების გამგე კაგანოვიჩი და ნიკოლაი ეჟოვი.

სტალინმა დარბაზი შეათვალიერა; ნაცნობ სახეთა სიმრავლეა; ნათელია, შეკრიბეს აპარატი.

პირველი აქტის შემდეგ, როდესაც ნელნელა ჩართეს შუქი, მაყურებლები მიბრუნდნენ ღოუისაკენ, ცდილობდნენ მიმხედარიყვნენ სტალინის რეაქციას; იგი, ესმოდა რა თუ რას ელოდებოდნენ ეს ადამიანები, შეიჭმუხნა, რათა შეენარჩუნებინა ქედმაღლური, – სიცივემდე გულში, – ღიმილი; ნელა წამოდგა, გავიდა ოთახში, რომელიც მოწყობილი იყო პირდაპირ სამთავრობო ღოუასთან; როცა შეამჩნია სტანისლავსკის მაძიებელი, რამდენადმე დაბნეული მსურა, დაქანცული სახით მიუჯდა მაგიდას და ჭიქა ჩაი მოითხოვა; ნემიროვიჩი-დანჩენკოს კისკისა კითხვაზე – “აბა, როგორია, ამხანაგო სტალინ? მოგეწონათ?” – სულაც არ უპასუხა და მხრები ოდნავ აიჩქა.

მეორე აქტის ბოლოსაც იგი ხედავდა დარბაზის მისკენ მომართულ მსურას; ტაში დაეკრათ თუ ესტვინათ? იგი ასევე მღუშარედ წამოდგა და გავიდა, ასე რომ, არავის არ მისცა საშუალება გაეგოთ მისი, – დიდი პატივია, ისწავლეოთ თავშეკავებულობა.

...სპექტაკლის დამთავრების შემდგომ სტალინი ასევე ნელა წამოდგა, მივიდა ღოუის ბარიერთან და მსურა მიაპყრო დარბაზს, რომელშიც ისეთი სიწყნარე სუფევდა, რომ ბუჟის გაფრენა გუგუნად მოგეჩვენებოდათ...

იგი მაყურებელთა სახეებზე ხედავდა დაბნეულობას, მოლოდინს, აღფრთოვანებას, მრისხანებას, – თვითოეული ადამიანი ადამიანია: ვიდაცას სპექტაკლი მოსწონს, ვიდაცა აღშფოთებულია; არაფერია იდუმალემა, სახიფათოა; ეკლესია ტყუილ-უბრალოდ როდი მიმართავდა მრევლს და არა პიროვნებას – *мала, падка на дурь, ჩმახსა და ცდუნებაზე...*

სტალინმა პაუზას გაუძლო, რამდენჯერმე დაუკრა მშრალი,

პატარა ხელისგულებით; დარბაზში მყისიერად ატყდა ტაში. მან ხელები დაუშვა; ტაში უცბად ჩაჩუმდა; მაშინ ჩაიცინა და, ხელახლა დაუკრა ტაში; ატყდა ოვაცია. ფარდა ჩამოეშვა, თავის დასაქრავად გამოვიდნენ ბედნიერებისაგან აცრემლებული მსახიობები.

სტალინი სტანისლავსკისაკენ შეტრიალდა და, ცდილობდა რა ნელა მოეღრიცა მარჯვენა ხელისგული ნაკლებად მოძრავ მარცხენაზე, სთქვა: – დიდი მადლობა სპექტაკლისათვის, კონსტანტინ სერგეის ძე...

სამთავრობო კაბინეტში ლოუასთან მაგიდა იყო გაშლილი – იყო ბევრი ხილი, ჩირი, კრემლის დაცვის უფროსის პაუკერის მიერ მოტანილი კანფეტები; დაძაბულობა უეცრად მოიხსნა; ნეჰროვიჩი-დანჩენკო წვერებზე ხელს ისევამდა და იმეორებდა: “შე უმაღლვე შეეიტყვე, რომ იოსებ ბესარიონის ძე აღფრთოვანებულია! ეს მე უცბად ვიგრძენი! როგორც ყოველ დიდ პოლიტიკოსს – დააწვა იგი, – ამხანაგ სტალინს არ შეუძლია არ ჰქონდეს გამოჩენილი მსახიობის ნიჭი.”

სტალინს აშკარად არ მოეწონა ეს შინიშენა, იგი სტანისლავსკისაკენ შეტრიალდა.“

აღნიშნული პიესისაგან განსხვავებით სტალინის საბოლოოდ უარყოფითი განაჩენით პიესა “რბოლა” “ბელადის” სიცოცხლეში არ დადგმულა და არც გამოქვეყნებულა (პირველად დაიდგა მხოლოდ 1957 წელს, პიესის თავდაპირველი რედაქცია კი დაიბეჭდა 1989 წელს).

ყოველივე აღნიშნულის მიუხედავად, დიდად ნიჭიერ მწერალს ეყო ვაჟკაცობა საბჭოთა მთავრობისათვის მიემართა (1930 წლის 28 მარტს): “მას შემდეგ, რაც ყველა ჩემი ნაწარმოები აიკრძალა, მრავალი მოქალაქე, რომელიც მიცნობს, როგორც მწერალს, ერთსა და იმავე რჩევას მაძლევს: შევთხზა “კომუნისტური პიესა” და, გარდა ამისა, მიემართო საბჭოთა მთავრობას მონანიებით, სადაც უნდა დაეგმო ჩემს ლიტერატურულ ნაწარმოებში გამოთქმული ადრინდელი შეხედულებანი და დამაჯერებლად განეაცხადო, რომ ამიერიდან ვიმუშავებ, როგორც მწერალი-თანამგზავრი, ერთგული კომუნიზმის იდეისა. მიზანი ისაა, რომ გადავრჩე დევნას, სილატაკეს და დასასრულ – გარდუვალ დაღუპვას. ამ რჩევას

ყური არ ეათხოვე. მეეჭვება, რომ საბჭოთა კავშირის მთავრობის წინაშე წარედგებოდი ხელსაყრელ შუქქვეშ, თუკი დაეწერდი სიცრუით აღსაესე წერილს, რომელიც იქნებოდა ბინძური და, ამასთან ერთად, გულუბრყვილო პოლიტიკური ილეთი. ხოლო კომუნისტური პიესის შეთხზვა არც მიცდია, რადგანაც წინასწარ ვიცოდი, რომ ამგვარ პიესას ვერ დაეწერდი.“¹

მოხდა საწაული: ი. სტალინმა გაიღო “მოწყალება“, ტელეფონით დაელაპარაკა მიხაილ ბულგაკოვს და გადაათქმევინა სასლვარგარეთ წასვლის სურვილი. “ბელადისავე“ ძალისხმევით მას ნება დართეს ემუშაოდა რეჟისორის თანაშემწედ, ლიბრეტისტად (უდღეური საბჭოური ოპერებისა), კელავ დგამდნენ “ტურბინთა დღეებს.“

რაკი იმხანად საბჭოთა კავშირში ყველა ე.წ. შემოქმედებითი კოლექტივი ცდილობდა საკუთარი წვლილი შეეტანა ი. სტალინის კულტის დამკვიდრებაში, “მხატვარ“ მოინდომა “ბელადზე“ პიესა დაედგა. მისი დაწერა სთხოვეს მ. ბულგაკოვს, რომელსაც, როგორც ვიცით, არა და არ უნდოდა “კომუნისტური პიესის“ შეთხზვა. გამოჩენილი მწერალი დასთანხმდა თეატრის შეთავაზებაზე. მან გადასწყვიტა აესახა ი. სტალინის ახალგაზრდობა, კერძოდ რევოლუციური მოღვაწეობის დასაწყისი. პიესის სახელწოდების ვარიანტებად ჩაფიქრებული ჰქონდა: “უკედავება“, “დიდების დაბადება“, “ჰერაკლე“, “მესაჭე“, “კომეტა აინთო“, “ელვა“, “არგონავტის ღაშქრობა“, “იქნება ქარიშხალი“ და სხვ. (სულ ოცდაათზე მეტი). ბოლოს შეიქრდა ჩვეულებრივ, ნაკლებად მყვირალა და პათეტიკურ სათაურზე- “ბათუმი.“

თუმცა მ. ბულგაკოვი “ბათუმზე“ მუშაობდა 1935-1939 წლების განმავლობაში, მაგრამ პიესა ძირითადად ბოლო წელს დაიწერა. მასში გადმოცემულია ახალგაზრდა სტალინის ცხოვრების 1899 და 1901-1904 წლების პერიოდები. მწერალმა საგულდაგულოდ დაამუშავა 1937 წელს მოსკოვში დასტამბული კრებული “ბათუმის 1902 წლის დემონსტრაცია.“ ავტორი აგრეთვე აპირებდა ემუშავა სხვა საარქივო დოკუმენტებზეც, რომლებიც ეხება ი. სტალინის მოღვაწეობას ბათუმსა და საერთოდ კავკასიაში. ისინი კი დაცული იყო საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის

პარტარქივში და სხვაგან. ამ მიზნით მან შეადგინა დოკუმენტური მასალის კვლევა-ძიების ფართო პროგრამა.¹ თუმცა დასახული ამოცანა, “ბათუმის” აკრძალვის გამო, მას არ აქუსრულებია. დასასრულს, ავტორი რამდენჯერმე სპეციალურად ჩასულა ბათუმში (ვეყრდნობით რეჟისორ მიხეილ გიჟიმერელის ცნობას).

აღსანიშნავია, რომ “მხატვრული” პიესა მოიწონეს, იგი მოწონებულ იქნა ხელოვნების საქმეთა კომიტეტში და სხვაგანაც. უკვე გადაწყდა, რომ პიესაში მთავარი როლები უნდა ეთამაშათ ნიკოლაი ხმელიოვს (მანამდე ნათამაშები ჰქონდა თეორეარდიელი ოფიცრის – ალექსეი ტურბინის როლი), ვ.ი. კაჩალოვს და ა.კ. ტარასოვას. დადგმა გადაწყდა და ბათუმში გაგზავნეს კიდევ თეატრის ბრიგადა სპეციალური მატარებლით, რომელსაც გაჰყვა პიესის ავტორიც. მაგრამ უმაღლესი პირის განკარგულებით მატარებელი უკან გამოაბრუნეს.

ასე რომ, ყოველივე ამან არ იკმარა პიესის აღნიშნულ თეატრში დასადგმელად. მეტიც, მისი დაბეჭდვაც კი ვერ მოხერხდა. პიესის ბედ-იღბალი გადაწყვიტა იმ ხანის საბჭოთა კავშირის “უზენაესმა მსაჯულმა” – იოსებ სტალინმა. თუმცა 1939 წლის ოქტომბერში ცნობილი რეჟისორის ვ.ი. ნემიროვიჩ-დანჩენკოსათვის მას განუცხადებია: “ბათუმი” ძალიან კარგი პიესაა, მაგრამ მისი დადგმა არ შეიძლება.”² ამ შემთხვევაში ხომ დაისმის ელემენტარული კითხვა: პიესა თუ კარგი იყო, მაშინ რა უშლიდა ხელს მის დადგმას თეატრში ან დაბეჭდვას. ჩანს, “ბელადს” აკრძალვისთვის რაღაც საფუძველი ჰქონდა, რაც მას არ განუმარტავს. ვერც ვ.ი. ნემიროვიჩ-დანჩენკოს შეუხებდავს მისთვის აკრძალვის მოტივის ახსნა. მაინც “ზემოთ” უარყოფითი შეფასება იმით დაუსაბუთებიათ, რომ არ შეიძლებოდა ისეთი პირის, როგორიც სტალინი გახლდათ, ლიტერატურულ სახედ ქცევა, მისი ჩაყენება გამოგონილ სიტუაციაში და წარმოთქმევენება მოგონილი სიტყვებისა.³

ერთი სიტყვით, მოტანილი ფაქტი მშვენიერი მაგალითია უახლესი ხანის დესპოტური მმართველობისა! სწორედ ამიტომ მოხდა, რომ “ბათუმი” პირველად საზღვარგარეთ, აშშ-ში, დაიბეჭდა 1977 წელს, საბჭოთა კავშირში კი – უკანასკნელის დაისის ჟამს, 1988 წელს.

1939 წლის შემოდგომაზე მიხაილ ბულგაკოვი მძიმედ დაავადდა. ამასე, ჩანს, პიესა “ბათუმი” მუშაობამაც იმოქმედა. ავტორმა კარგად უწყობდა თუ როგორ სკილასა და ქარიბდას შორის უნდა გაეგლო: ერთი მხრივ, უნდა ექო და ედიდებინა უმაღლესი საბჭოთა იერარქი, ხოლო მეორე მხრივ, არ უნდა ელაღატა შემოქმედებითი მრწამსისა და მოქალაქეობრივი პოზიციისათვის. ამის თაობაზე ფიქრი კი მას უთუოდ დიდ ნერვიულ დაძაბულობად დაუჯდებოდა.

ბულგაკოვის კეთილისმყოფელებმა განცხადებით აუწყეს ი. სტალინის პირად მდივანს ან. პოსკრებიშევს, იქნებ “ბელადს” მიემართა (თუნდაც ტელეფონით, როგორც უწინ) სნეულისათვის და ამით იგი მორალურად გაემხნეებინა. მაგრამ სტალინმა ეს არ იკადრა. რა, განა ფრიად ნიჭიერი მწერალი არ იმსახურებდა ამგვარ ადამიანურ ყურადღებას? რა იყო ასეთი უდიერი ქცევის მიზეზი: დაუდევრობა თუ ბოლშეიანობა?

თამაზ ნატროშვილი, რომელმაც თავის დასახელებულ წიგნში ერთი ნარკვევი (სათაურით “შედებილი მგელი”) მიუძღვნა მიხაილ ბულგაკოვის ფათერაკიან თავგადასავალს, წერს: “სიმართლესთან უფრო ახლოს ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ სტალინს უბრალოდ არ მოეწონა პიესა, როგორც მხატვრული ნაწარმოები. “ბათუმი” არ ჰგავდა ბულგაკოვის საუკეთესო პიესებს, რაღაც მთავარი აკლდა მას, რაც უხვად არის “რობოლაში” და “ტურბინთა დღეებში” – დიდი ენება და გატაცება, დრამატული პათოსი.”

რა თქმა უნდა, მ. ბულგაკოვის პიესა “ბათუმი” ვერ შეედრება მისეულ სხვა შედევრებს და ამის მიზეზიც გასაგებია: ავტორი ხომ სიკვდილამდე შეურიგებელი დარჩა საბჭოთა წყობილებისადმი, ასევე, უნდა ვიფიქროთ, მისი ერთ-ერთი მთავარი “შემოქმედისადმი” – ი. სტალინისადმი. ცხადია, ამგვარი განწყობა განწყობილებისას ავტორი დიდ ნაწარმოებს ვერ შეჰქმნიდა. მაგრამ ვიცით, რომ სტალინმა პიესა დადებითად შეაფასა და უმჯებელია, სულაც არა მოჩვენებითი ზრდილობის გამოისობით. ამასაც რომ თავი დაეანებოთ, აღნიშნულ თემაზე რამდენი ბევრად უფრო სუსტი ნაწარმოები იწერებოდა და სცენაზე იდგმებოდა, თუნდაც, ვოქვათ, შალვა დადიანის პიესა “ნაპერწყლიდან”, რომელიც ი. სტალინის დადგამამდე და გამოქვეყნებამდე აუცილებლად წაკითხული ექნებოდა.

არც თუ ისეთი უნიჭო რუსი საბჭოთა მწერალი კონსტანტინ სიმონოვი “ბათუმის” შესახებ წერდა: “პიესა ნიჭიერად დაწერილია (талантливая) როგორც ექვლაფერი სხვა, რასაც ბუღაეკოვი ჰქმნიდა. რაც შეეხება სტალინს, ამ პიესაში, რასაკვირველია, არის მისდამი როგორც დიდი პიროვნებისადმი დამოკიდებულება და დაწერილია დიდი პიროვნების დადგინებასე და ამავდროულად არავითარი მინიშნება არაა მუხლმოდრეკასე. პიესა, ჩემი აზრით, სამართლიანია. ეს კი ძალიან მნიშვნელოვანია.”

აღძრულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად შევუდგეთ “ბათუმის” განხილვას.

უპირველესად თვალში საცემია ის გარემოება, რომ პიესაში ი. სტალინი გამოყვანილია ჩვეულებრივ ლიდერად, რომანტიკული შარავანდედისა და პათეტიკის გარეშე. პიესის მოქმედი პირები, მისი თანამებრძოლებიც მას უყურებენ, როგორც ნიჭიერ, აქტიურ ადამიანს და არა ზეკაცს. ამგვარ შთაბეჭდილებას აძლიერებს ბაქოს ჟანდარმერიის პოლკოვნიკის დახასიათებაც (დოკუმენტურად დადასტურებული), პიესაში რომ არის გამოყენებული: “სხეულის აგებულება საშუალოა, ხმა ბარიტონული. მარცხენა ყურზე ხალია... დასახელებული პირის გარეგნობა არავითარ შთაბეჭდილებას არ ახდენს.” “ბელადის” ასეთი სახით წარდგენა კი, ადვილად წარმოსადგენია, თუ როგორ შესაბამის რეაქციას გამოიწვევდა მაყურებლებსა და მკითხველებში. ასეთი ადგილები კი პიესაში სხვებიცაა.

ი. სტალინისავე განცხადებით (პიესის მიხედვით) სემინარიიდან გარიცხვის (1899 წლის 19 მაისს) წინ ბოშა ქალს მისთვის უკანასკნელი მანეთიანი დაუცინცლავს. სამაგიეროდ უმკითხავია, რომ ბევრს იმოგზაურებდა და დიდი ადამიანიც გახდებოდა. პიესისავე მიხედვით, როდესაც სემინარიიდან გარიცხეს, “შერისხულის” გვერდით მხოლოდ ერთი ამხანაგი – თანაკლასელი იდგა, რითაც ხაზი აქვს გასმული სტალინის მარტოსულობას. ესეც სრულიადაც არ ემსგავსება ჰორაციოს – შექსპირის ჰამლეტის ერთადერთ მეგობარს. ამით ავტორი ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ, ვიშეორებთ, ი. სტალინი მარტოსული იყო, მას მეგობარი არ ჰყავდა. თანაკლასელიც ი. სტალინს (ი. ჯულაშვილს) აღიქვამს,

როგორც ჩვეულებრივ ადამიანს, ამიტომაც მას არა სჯერა ბოშა ქალის ნაწინასწარმეტყველეთ. იგი ი. სტალინს ასე მიმართავს (პროლოგში): “არა, ჩემო ძმაო! შენი მანეთიანი ტყუილად გაულანგე (заулыгал). ბოშა ქალმა მოჩმახა (набрала). დღევანდელი დღის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ყველაფერი ეს არც თუ ისე დიდებულად წარიმართება (идтиучится), როგორც შენ ჩაიფიქრე. თანაც მოგზაურობანი, ხომ იცი, სხვადასხვანაირი ტიპისაა... დიახ, მეცოდები, იოსებ, ამხანაგურად გეუბნები.” ამხანაგის ირონია, ნართაულად ნათქვამი, გამართლდა: მართლაც, მოგზაურობები სტალინის უფრო მეტად გადასახლებების სახით მოუწია!

ანტისაბჭოელები და ანტისტალინელები (რაც ერთმანეთს ემთხვეოდა მაშინაც და შემდგომშიც, ახლაც)! რა თქმა უნდა, აღფრთოვანდებოდნენ ციხის უფროსის სტალინის მისამართით წამოძახილით: “უპ, წყეულო ბოროტო სული!”¹⁰ მათ აგრეთვე დიდ შინაგან სულიერ კმაყოფილებას მოჰგერიდა სცენა, რომელშიც ჯერ ციხის პირველი ზედამხედველი ხმლის ქარქაშს თავზე ურტყამს სტალინს. უკანასკნელი შეკრთება და აგრძელებს სვლას. ახლა იმავეს იმეორებს მეორე ზედამხედველიც. პატიმარი იძულებულია მათი დარტყმებისაგან თავი ხელებით დაიფაროს. სხვა ზედამხედველებიც კვლავ მსგავს ქმედებებს აგრძელებენ, ისინი თითოჯერ ურტყამენ. პიესის შავ ვარიანტში აღნიშნულია: “ზედამხედველები, რომლებსაც უსწორდება (правнётся) სტალინი, სცემენ მას, ცდილობენ რა მოასწორონ რამდენჯერმე დარტყმა.”¹¹

შეგახსენებთ, რომ თუმცა ამჯერად, ბათუმის ციხეში, მომხდარი სცენა გამოწვევას, მაგრამ მოლად უსაფუძვლო როდი გახლავთ; სწორედ ამგვარ სცენას აგვიწერდა შემდგომში პოლიტიკური ემიგრანტი, ესერი სემიონ ვერეშნაკი ბაქოში, ბაილოვის ციხეში, სტალინის პატიმრობისას.

ი. სტალინს, რასაკვირველია, არ მოეწონებოდა “ბათუმის” მერვე სურათის სცენა, სადაც ხაზგასმულია მისი კავშირ-ურთიერთობა სისხლის სამართლის დამნაშავეებთან (ისე, ასეთი რამ “ბელადს” ნამდვილად ახასიათებდა).

აღნიშნული თვალსაზრისით დიდად პიკანტურია ერთ-ერთი ბოლო სცენა, რომელშიც რუსეთის იმპერატორი ნიკოლოზ

მეორე და იუსტიციის მინისტრი ნიკოლაი მურავიოვი არიან გამოყვანილი. ისე, როგორც ლიტერატურისმცოდნეები აღნიშნავენ, მიხაილ ბულგაკოვი თურმე დიდი ხნის მანძილზე ოცნებობდა რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორის მხატვრული სახის შექმნაზე. ასეთი შესაძლებლობა კი ახლა ამ პიესაში მიეცა. აქ ნიკოლოზ II, ერთი მხრივ, გამოყვანილია როგორც ძალიან გულჩვილი, გულმოწყალე პიროვნება, სულშეძრული მინისტრის მეუღლის ავადმყოფობით და სთავაზობს მისი განკურნების საშუალებას. ამასთანავე იგი უაღრესად ცრუმორწმუნეც არის (მართლაც ასე იყო).

მინისტრი მოახსენებს, რომ 1902 წლის მარტში ბათუმში მოეწყო ექვსიათასიანი დემონსტრაცია მოთხოვნით – გაეთავისუფლებინათ დაპატიმრებულნი. ამაზე ნიკოლოზ II-ს აღმოხდება: “ვაი-ვაი-ვაი!” მინისტრი აგრძელებს: “ბრბო გაფანტულ იქნა ჯარების მიერ.”¹² ნიკოლოზ II ეკითხება: “დაჭრილები თუ იყვნენ?” იუსტიციის მინისტრი პასუხობს: “14 მოკლული, 54 დაჭრილი.” “მისი უმაღლესობა” ამაზე დასძენს: “ეს კი ყველაზე უსიამოვნო რამ არის იმ ყველაფრიდან, რაც თქვენ მოიმახსენეთ. რომელი სამხედრო ნაწილი ისროდა?” მინისტრის პასუხი: “კავკასიის მეშვიდე ბატალიონის როტა.”¹³ ამის საპასუხოდ რუსეთის იმპერატორი ისეთ თავზარდამცემ რამეს ამბობს, რითაც ი. სტალინი უეჭველად აღფრთოვანდებოდა: “ამის უშედეგოდ დატოვება შეუძლებელია. მოგვიწევს მოვხსნათ მეთაურობიდან ბატალიონისა და როტის უფროსები. ბატალიონმა სროლა არ იცის. ექვსიათასიანი ბრბო და თოთხმეტი ადამიანი (დაღუპული).”¹⁴

საინტერესოა, თუ რამდენად გულწრფელი იყო მწერალი, როცა იმპერატორ ნიკოლოზ II-ს მსგავს სიტყვებს წარმოათქმევინებდა. თუმცა, ასეთი რამ სულაც არ გახლავთ ნაძალადევი და ნაყალბევი (გავიხსენოთ თუნდაც 1905 წლის 9 იანვრის სისხლიანი ამბავი).

მაგრამ აღწერილ სურათს მოსდევს სცენა, რაც რუსეთის “ახალ, წითელ იმპერატორს” უსათუოდ გულზე შემოეყრებოდა. დიდმოხელე (მინისტრი) ნიკოლოზ II-ს ეკითხება: “რას მოისურვებდა თქვენი უმაღლესობა ებრძანებინა ჯულაშვილთან დაკავშირებით (ჩაახველა). ჯულაშვილის მიერ ჩადენილ მსგავს

დანაშაულს კანონი სჯის აღმოსავლეთ ციმბირში გადასახლებით.“ ამ სიტყვებზე ნიკოლოზ II-ის რეაქცია ასეთია: “რბილი კანონებია წმინდა რუსეთში.“ ამის შემდგომ კი მეფის ყურადღება გადატანილია გალიაში გამომწყვდეული კანარის ნიჭის მიმართ, რომელიც იმეორებს: “უფალო, ჰფარვიდე მეფეს!“ ამით, ცხადია, მ. ბულგაკოვი გახაზავდა, რომ რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორი მართლაცდა უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა – ნუგეშად სჭირდებოდა, რომ პაწაწინა არსებას მისთვის დამამშვიდებელი რამ ეოქვა.

აღნიშნული სცენის გაგრძელება გახლავთ შემდეგი:

ნიკოლოზ II: “ასე, რაზე შეეჩერდეთ ნიკოლაი ვალერიანის ძე?“ მინისტრის პასუხი: “ვადა ეკუთვნის სამწლიანი.“

ნიკოლოზ II: “ეჰ! ეჰ!.. ჰოდა, მერე რა...“

როგორც დავინახეთ, ნიკოლოზ II-ს არ ეპიტნავენა (პიესის მიხედვით), რომ იოსებ ჯულაშვილს მხოლოდ აღმოსავლეთ ციმბირში გადასახლება აკმარონ, მეტიც, მას ოდენ სამი წელი მიუსაჯონ. მაგრამ, მიუხედავად რუსეთის იმპერიის დესპოტური ხელისუფლებისა, იგი იძულებულია კანონს დაემორჩილოს და უყოყმანოდ ამტკიცებს სასჯელს. ადვილი გასაგებია, რომ კრიტიკულად განწყობილი მკითხველები და მაყურებლები (თეატრისა) ამ სიტუაციას დაუპირისპირებდნენ სტალინის-დროინდელ საბჭოთა კავშირს, სადაც კანონი არაფერს ნიშნავდა და მთავარი იყო სახელმწიფოს პირველი პირის ნება-სურვილი და სადაც იოსებ ჯულაშვილის მიერ ჩადენილი მსგავსი (და ბევრად უფრო მცირე!) დანაშაულისათვის სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვეწა (იმიხანად) გარანტირებული იყო.

აღწერილი სცენა იმპერატორისა და მისი მინისტრის მონაწილეობით, ცხადია, მ. ბულგაკოვის გამონაგონია. თუმცა ამ შემთხვევაში იგი ეყრდნობოდა ხსენებულ კრებულში დაბეჭდილ ერთ დოკუმენტს, რომლის თანახმადაც იუსტიციის სამინისტროს საპყრობილეთა მთავარი სამმართველოს უფროსის სახელით ბაოუმის ოლქის გუბერნატორს 1903 წლის 17 აგვისტოს ატყობინებდნენ: “მისი უმაღლესობის ბრძანების საფუძველზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1903 წლის 9 ივლისს, იუსტიციის მინისტრის უქვეშევრდომილესი მოხსენების მიხედვით, გლეხი¹ იოსებ ბესარიონის ძე”² ჯულაშვილი

სახელმწიფოებრივი დაღატიისათვის ექვემდებარება აღმოსავლეთ ციმბირში გადასახლებას პოლიციის აშკარა მეთვალყურეობის ქვეშ სამი წლით.²⁰

რასაკვირველია, მით უმეტეს ასეთი რამ ი. სტალინის მახვილ თვალს (სხვა ინსტანციებისაგან განსხვავებით) არ გამოუპარებოდა და, მართლაც, მასში ანტისაბჭოურ გამოხედომას შეამჩნევდა. ამდენად, ვერდიქტი მ. ბულგაკოვის “ბათუმზე” საბჭოური იდეოლოგიის თვალთახედვით სავსებით კანონზომიერი გახლდათ და ამ შემთხვევაში ოდენ საბჭოთა დიქტატორის ხუშტურები არაფერ შუაში იყო.

საგულისხმოა პიესის ბოლო სცენის ეპიზოდი, რომელშიც ციმბირიდან (ირკუტსკის გუბერნიის ბალაგანსკის მაზრის (სოფ. ნოვაია უდადან) გამოქცეული ი. სტალინი პორფირის (პორფილე ქურიძის) შენიშვნაზე, რომ სუსტი გულმკერდი აქვს, პასუხობს: “მე სავსებით ჯანმრთელი გულმკერდი მაქვს და ხველება შემიწყდა... მე, გესმით, ჩავევარდი ყინულჭრილში (пропынх)... იქ... მაგრამ წამოვიწიე და ამოვძვერი... იქ კი ძალიან ცივა, ძალიან ცივა. და მე მყისვე გავითოშე... იქ, შორეთის თვალსაწიერში ყველაფერი ასეა, ჰოდა, იქ ბედმა გამიღიმა. გავიარე დიდი-დიდი ხუთი ვერსტი და დავინახე ცეცხლი... შევედი და პირდაპირ იატაკზე დავეგდე... მათ კი ყველაფერი გამაძრეს და ტყაპუჭი გადამახურეს... მაშინ გავიფიქრე, რომ ახლა აუცილებლად მოვეკედებოდი... და როცა მე, მაშასადამე, ძირს დაეწეკი... იქ... მაშინ გავიფიქრე: აი მე ახლა მოვეკედები. რასაკვირველია, ვფიქრობ, საწყენია... შედარებით ახალგაზრდა ასაკში... და დავიძინე, მეძინა თხუთმეტი საათი, გავიღვიძე და ეხედავ – არაფერი არაა. და მას შემდეგ ეროხელაც კი აღარ დამიხვედებია. რაღაც სასწაულთან მომიჯნავე შემთხვევაა.”²¹

კვლავ შეგახსენებთ, რომ მ. ბულგაკოვი იმეორებდა ი. სტალინის მონაყოლს, რაც პირველი გადასახლებიდან გამოქცევას შეეხება. მაგრამ კრებულში “1902 წლის ბათუმის დემონსტრაცია”, როგორც ვიცით, გეხედება მეორე ვერსიაც. სტალინის ბათუმელი ნაცნობის დომენტი ვადაჭკორიას მიხედვით: “მახსოვს ამხანაგ სოსოს ნაამბობი მისი გადასახლებიდან გამოქცევის შესახებ. გამოქცევის წინ ამხანაგმა სტალინმა გამოაცხო მოწმობა ციმბირის ერთ-ერთი

“ისპრავნიკის” აგენტის სახელზე. მატარებელში მას აეტორლიადა ვიღაც საეჭვო სუბიექტი-ჯაშუში. ეს სუბიექტი რომ ჩამოეშორებინა, ამხანაგი სოსო გადმოვიდა ერთ-ერთ სადგურზე, აჩვენა ჟანდარმს თავისი მოწმობა და მოსთხოვა დაეპატიმრებინა “საეჭვო” პირი. ჟანდარმმა დააკავა ეს სუბიექტი. ამასობაში კი მატარებელი დაიძრა და სოსო წაიყვანა.”²²

ზემოთ მოტანილი ამბავი მართლაც დიდად გამოაზნებელია. ცხადია, მოხრობელს იგი არ შეიძლებოდა შეეთხისა (სტალინის სიცოცხლეში ამას როგორ გაბედავდა!) და ნამდვილად სტალინისაგან ექნებოდა მოსმენილი. სხვათა შორის, განხილულ კრებულში დომენტი ვადაჭკორიას სახელი რამდენჯერმე არის მოხსენიებული. სტალინი მას დაუახლოვდა ბათუმში ჩასვლისთანავე (1901 წლის ნოემბრის ბოლოს). მისი და ილარიონ დარახველიძის გადმოცემით, ბათუმელი “აქტივისტი” მუშების პირველი კრება სტალინის მეთაურობით სწორედ დ. ვადაჭკორიას ბინაზე (თბილისის ქუჩაზე) შედგა.²³ უკანასკნელი მონაწილეობდა აგრეთვე 7 მარტს გამართულ კრებაზე.²⁴ და ბოლოს, როდესაც პირველი გადასახლებიდან გამოქცეული ი. ჯულაშვილი ბათუმში დაბრუნდა, ჯერ დ. ვადაჭკორიას ბინაზე ცხოვრობდა.²⁵ ასე რომ, ი. სტალინსა და დ. ვადაჭკორიას შორის საკმაოდ ახლო ურთიერთობები დამყარებულია. ამიტომაც მოთხრობილი ამბავი უდავოდ სანდოა.

მრავალი ისტორიკოსისაგან განსხვავებით, აღნიშნული ეპიზოდი მ. ბულგაკოვის უთუოდ მახვილ თვალს არ გამოჰპარვია – კრებულის შესაბამისი ადგილი ფანქრით შავად წითელი და ცისფერი ფერით შემოუხაზავს. მაგრამ გვაქვს სტალინის სხვანაირი მონათხრობებიც, რომლებიც საფუძვლიანად ეწინააღმდეგება დომენტი ვადაჭკორიასა და იოსებ სტალინის ვერსიას (კრებულში და პიესაში). ეს კი დიდ ეჭვებს აღძრავს. (ამაზე დაწვრილებით იხ. ზემოთ).

ქართულ მკითხველთათვის საინტერესო უნდა იყოს პიესის ზოგიერთი სხვა პასაჟიც. სტალინი ბათუმელ მეექვსეკლასელ გიმნაზისტს ვანო რამიშვილს (მართლაც რეალურად არსებული პიროვნება იყო) ეკითხება: “თქვენთან მესამედასკელები მუშაობდნენ?” პასუხი: “დიახ. მაგრამ ჩვენ გვინდა თქვენთან გავერთიანდეთ საბრძოლველად.” ი. სტალინი: “სწორია.

წაიკითხე სტატია “კვალში”? ვანო რამიშვილი პასუხობს: “წავეიკითხე.” ამასუ ი. სტალინი ამგვარ კომენტარს აკეთებს: “აბა, თვითონ მითხარი, რისთვის გამოდგებიან ადამიანები, რომელთაც ისინი (“მესამედასელები” – გ.ყ.) ასეთი ლიტერატურით აღზრდიან. ინტელიგენტური ჯაღოქარი. იცი, მათ მე შიკრიკი გამომიგზავნეს. და იგი ცდილობდა დაეყულებოდა წავსულიყავი ბათუმიდან. ისინი ამბობენ, რომ აქ, ბათუმში, შეუძლებელია ბრძოლის წარმოება და არალეგალური მუშაობა. ხოლო როდესაც მე შევეიკითხე, რატომ? ის (შიკრიკი – გ.ყ.) ამბობს: “მუშები, ამბობენ, ბნელები არიან. გარდა ამისა ქუჩები კარგადაა განათებული, სწორია. ამბობს, ყველაფერი ჩანს როგორც ხელისგულზე! სადამდე უნდა დავიდეს ადამიანი, რომ ამგვარი რამ თქვას. გამოდის, არ იბრძოლოთ, რადგან მუშები ბნელები არიან, ქუჩები კი ბნელია! თუმიცა, ამის მტკიცება შენ არ გჭირია...” “ზოცემულ შემთხვევაში დეტალები გადაადგილებულია, რაღაც ჩამატებულია, მაგრამ ძირითადად ისტორიული სიმართლეა ასახული.

სილიბისტრო თოდრიას მოგონებით, სტალინის მიხედვით, თითქოს კარლო ჩხეიძეს უთქვამს: ბათუმში შეუძლებელია არალეგალური მუშაობა, რადგან იქ ქუჩები სწორია და კაშკაშად განათებულიო.” (მაგრამ ამ შემთხვევაში უტრირებასთან უნდა გვქონდეს საკმე). ბათუმელი მუშის პორფილე ქურიძის მოგონების შესაბამისად: “ერთხელ ამხანაგმა სოსომ ხელში დამინახა ჟურნალი “კვალი”, რომელშიც ნოე ჟორდანიას სტატია იყო მოთავსებული. მან აიღო ჟურნალი, გადაათვალიერა და სთქვა: “რისთვის გამოდგება ადამიანი, რომელიც ასეთ ლიტერატურაზე აღიზრდება?”“

მესამე მოქმედებაში (საერთოდ მეშვიდე სურათში) მ. ბულგაკოვს გამოყენებული აქვს ნარკვევი “სტალინი და ხაშიმი”, რომელიც, როგორც ვიცით, მანამდე ორჯერ გამოქვეყნდა ცალკე სახით (რუსულ ენაზე). ოლონდ, აფხაზი ხაშიმის მაგიერ აქ გამოყვანილია ქართველი (აჭარელი) რეჟები. ამასთანავე, შინაარსიც (“ხაშიმის სიზმარი”) შეცვლილია. სტალინთან შეხვედრისას იგი თითქოს დამუნჯდა და დიდხანს ხმას ვერ იღებდა, შემდეგ კი ასე ალაპარაკდა: “გესმის, თითქოს ჩვენთან, ჩვენთან კონცხზე, მეფე ნიკოლოზი ჩამოვიდა.” ი. სტალინი

ეკითხება: “აგარაკზე?” რეჟები: “რა თქმა უნდა, აგარაკზე. და, გესმის, საბანაოდ გაემზადა. მოიძრო მუნდირი, შარვალი, ჩექმები, ყველაფერი დაალაგა ნაპირზე, გაისაპნა და შეძერა ზღვაში. ჩვენ კი შენთან ერთად ვზივართ ზღვის პირას და ვუცქერით. და შენ ამბობ: “იგი კარგად ცურავს!” მე კი ვამბობ: “მაგრამ იგი შიშველი როგორ წავა, თუ ვინმე მის მუნდირს მოიპარავს. სალდათები... არ არიან. და ჩვენ შენთან ერთად გავიქეცით, ვუყვით ყველას: “მეფე დაიხრჩო! მეფე დაიხრჩო!” და მთელი ხალხი გახარებული იყო.”²⁰ ი. სტალინი თითქოს ვერ გაერკვა, თუ რას ნიშნავდა მოყოლილი სიზმარი და მისი აზრი (საზრისი) თვითონ რეჟებმა აუხსნა: “ეს ნიშნავს იმას, რომ მეფე აღარ იქნება, შენ კი მთელს აჭარას გაათავისუფლებ.” ბოლოს აღმოჩნდება, რომ რეჟებს სიზმარი არ უნახავს და იგი უცბად, ექსპრომტად მოუყვა სიტყვის მასალად.

ამის შემდეგ რეჟები ი. სტალინს გამოუტყდა: “შენთან ჩვენმა მოხუცებმა გამოგზავნეს, რათა ერთი საიდუმლო აგვიხსნა. სოსო, მომისმინე. მე მოხუცებული ვარ და ჩემსე ჩუ გაბრაზდები. შენ ყველანი გაფასებენ, ამბობენ: მოძღვარიო. ჩვენ, აჭარლები, — ღარიბ-ღატაკნი ვართ და ვიცით, რომ შენ გინდა ჩვენ დაგვეხმარო. მაგრამ შეეიტყვეთ, რომ შენ ღამდამობით ბეჭდავ. ხომ ბეჭდავ?” სტალინი: “კი”. რეჟები: “როდის აამოქმედებ?” სტალინი: “რას?” რეჟები: “ყალბ ფულს. ჩვენი მოხუცები თავს დიდხანს იმტერევენ: ეს კაცი საიდუმლოდ რას ბეჭდავს? ერთი ყველაზე ჭკვიანი ბერიკაცი მიხვდა — ყალბ ფულს. და ჩვენ აღეშფოთდით. ამბობდნენ, კარგი კაცია, მაგრამ, გესმის, ჩვენ მას ფულის დაბეჭდვაში ვერ დავეხმარებით! მე შენთან გამოგზავნეს. ამბობენ: გაიგე, რატომ ბეჭდავს? რა, იგი მათ ხალხს დაურიგებს? როდის დაურიგებს? რამდენს?”²¹

ი. სტალინიმ საპასუხოდ რეჟებს პროკლამაციები უჩვენა და უთხრა, რომ სწორედ ამას ბეჭდავენ, ვინაიდან ხალხს ისინი, და არა ფული, დაეხმარებაო.²² ავტორს ამჯერად, როგორც ვხედავთ, “სტალინისა და ხაშიმის” ჩვენთვის უკვე ნაცნობი სცენა გამოუყენებია.

განშორებისას რეჟები ი. სტალინს ეუბნება: “მხოლოდ ერთია ცოდო, რომ შენ მაჰმადიანი არა ხარ?” გაოცებული

სტალინი ეკითხება: “რატომ?” რეჟები პასუხობს: “გირჩევ, აუცილებლად მიიღო ჩვენი რჯული. თუ მიიღებ – მე შეგერთავ შეიდ მსეთუნახავს. შენ ღარიბი კაცი ხარ, ასეთები არც კი გინახავს. ერთი მეორეზე უკეთესები არიან, შეიდი ვარსკელავი.” სტალინი: “როგორ უნდა შემართო, როდესაც ბინაც კი არ გააჩნია.” რეჟები: “შემდეგ, როდესაც ყველაფერს მოაწესრიგებ, მაშინ შეგერთავ. მიიღე მაჰმადიანობა.” სტალინი: “უნდა მოვიფიქრო.” რეჟები: “აუცილებლად მოიფიქრე. მშვიდობით. (მიდის).” ჩანს (პიესის მიხედვით), სტალინმა რეჟები ვერ დააჯერა და მას კელაე ყალბი ფულის ვერსიისა სჯერა. ამიტომ წასვლისას იმეორებს: “ამ – ამ – ყალბი ფული... ვაი, რა უსიამოვნოა. (გადის).”

მ. ბულგაკოვის “ბათუმში” აქა-იქ გაპარულია შეცდომები და უზუსტობანი. ასე, მაგალითად, სემინარიიდან ი. სტალინი 1898 წელს კი არა (პიესა ამ თარიღით იწყება), არამედ მომდევნო წელს გარიცხეს. პიესაში გამოყვანილი თარჯიმნის გვარი კიაკივა კი არ არის, არამედ – ქიქავა. მოქმედი პირი ნატაშა გამოყვანილია სილიბისტროს (ლომჯარიას) ქალიშვილად, მაშინ როცა ცნობილია, რომ სტალინს ურთიერთობა ჰქონდა ეკრა ლომჯარიასთან – სილიბისტროს დასთან, აგრეთვე ნატალია კირთაძესთან. აქ გამოყვანილი ნატაშა, უნდა ვიფიქროთ, უფრო ფანტაზიის ნაყოფია. ნატაშას სახით, საფიქრებელია, ბულგაკოვს ჰქონდა ცდუნება რომანული ელემენტი შეეტანა პიესაში, მაგრამ ეს გააკეთა შეფარვით, მორიდებულად. აშკარა სახით “ბელადის” მიმართ, ცხადია, მსგავსი რამ გამოირიცხებოდა. პორფილე სილიბისტროს ვაჟი კი არა, ძმა გახლდათ.

სტალინს ბათუმში, პიესის მიხედვით, მუშები “მწყემსად” (пастырь) მოიხსენიებენ. მაგრამ, როგორც წესი, მას “მასწავლებლის” ფორმით მიმართავდნენ, იშვიათად როგორც “მოძღვარს.”

მეექვსე სურათში, სადაც აღწერილია მუშა კლიმოვის (აშკარად გამოგონილი პირის) მეკლულობის ამბავი, სტალინი ჰყვირის: “ასე?.. ასე?.. (იგლეჯს საყელოს, დგამს წინ რამდენიმე ნაბიჯს). ძაღლებო! არამზადებო!.. (იხრება, იღებს ქვას, უნდა ისროლოს, მაგრამ უკანვე აგდებს, მუშტით იმუქრება, შემდეგ კი მოკლულისაკენ იხრება). ასევე ხირიმიანცი (რეალურად

არსებული პირი), თეოფილე და მიხაც ქვებს ხელს სტაცებენ და ისვრიან. სტალინი უყვირის: “არ შეიძლება!.. უკან!” ამ ეპიზოდში მხოლოდ ისაა ისტორიული სიმართლე, რომ მუშებმა ჯარს მართლაც დაუშინეს ქეები, რაც, სამწუხაროდ, პროვოკაციას წარმოადგენდა. დანარჩენი კი ავტორის გამონათქვამია.

სტალინის ბათუმის ციხეში თურმე ჰეგელის “ბუნების ფილოსოფია” (ჩინოვის თარგმანი) აღმოუჩინეს. მაგრამ კარგად ვიცით, რომ სტალინის მუშების გასანათლებლად შედგენილ სარეკომენდაციო წიგნების სიაში აღნიშნული აქვს პოლ პოლბახის “ბუნების სისტემა”. ჰეგელს კი იგი საერთოდ არ სწყალობდა. თუმცა ბულგაკოვი ეყრდნობა პორფილე ქურიძის მსგავს მოგონებას, თითქოს სტალინმა შესანახად ჰეგელის წიგნი მისცა.” პიესის შავ ვარიანტში აღნიშნულია: სტალინი ჰყვირის “ჰეგელიც ასევე დააპატიმრეს? მას კახაკთა მოელი პოლკი უნდა დაუყენოთ, თორემ გაიქცევა.” მაგრამ ეს ყოველივე, ვიმეორებთ, სინამდვილეს არ შეესაბამება.

ბათუმში ყოფნისას სტალინი თითქოს ნიჟარაძის გეარსახელს ატარებდა, მაგრამ ამას შემდგომ პქონდა აღგილი.

მერვე სურათში 1902 წლის 9 მარტის დემონსტრაციის შემდგომ განვლილი ერთი წლის ამბავია მოთხრობილი. ამ დროს სტალინი მართლაც ქუთაისის საპყრობილეში იჯდა. ჟანდარმერიის პოლკოვნიკი ტრენინცი ქუთაისის გუბერნატორს ეუბნება, რომ საუკეთესო იქნებოდა ი. სტალინის ამ ციხიდან ბათუმისაში გადაყვანა და იქ დალოდინება “უმაღლესი ბრძანებისა“-ო. თითქოს პატიმრის ბათუმში გადასაყვანად ოცეული გამოყვეს. ასე რომ, გამოდის აღწერილი ამბავი 1903 წლის აპრილში მომხდარა. მაგრამ სინამდვილეში სტალინი ქუთაისის საპყრობილეში იჯდა 1903 წლის ნოემბრამდე.” გარდა ამისა, უმაღლესი ინსტანციის დონეზე განსასჯელს სასჯელი დაუმტკიცეს ამავე წლის 17 აგვისტოს, ე.ი. უფრო ადრე, ვიდრე სტალინის ბათუმის ციხეში გადაყვანას ექნებოდა აღგილი. პიესის მიხედვით ნიკოლოზ II-ის მიერ სასამართლო ვერდიქტის დამტკიცების სცენას უშუალოდ მოსდევს სტალინის ქუთაისის ციხიდან ციმბირში გაგზავნა.

საერთოდ, ჩამოთვლილ შეცდომათა მაგალითზეც გამოჩნდა, რომ რუსი ავტორები საქართველოს თემაზე წერისას, როგორც

წესი, ბევრ შემცდომას უშვებენ, ვინაიდან არ ამოწმებიან სათანადო მცოდნე პირთ.

საბოლოოდ დავასკვნით, რომ მიხაილ ბულგაკოვის პიესა “ბათუმი” უდავოდ საინტერესო ნაწარმოებია და თავის დროზე “მხატში” (და სხვა თეატრებში) მისი დაუდგმელობა, ასევე დაუბეჭდაობა მხოლოდ პოლიტიკური მოტივით აიხსნება.

¹ ი.ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 11, გვ. 363-365.

² Мисло Белади, Тамаш Краус, Сталин (თარგმანი უნგრულიდან), М., 1989, გვ. 230-232. ესენი თავის მხრივ იმისწმენ რუს მწერალ იულიან სემიონოვს. სხვათა შორის, ცნობილია, რომ სტალინმა პიესა 1926-41 წლებში 15-ჯერ ნახა, ე. ი. წარმოდგენას ყოველწლიურად ესწრებოდა. 1989.

³ ეკატერინე თამაზ ნატროშვილის წიგნის “ახსოვდა თუ არა საქართველო...” მიხედვით, თბილისი, 1994, გვ. 73.

⁴ Михаил Булгаков, Избранные произведения, Киев, 1990, გვ. 688-689 საინტერესოა ყოვლად, რომ თუმცა მ. ბულგაკოვი პროფესიით ექიმი გახლდათ, მაგრამ მაინც ამჟღავნებდა რევლუციურ-ისტორიკოსის უნარ-ჩვევებს. (სხვათა შორის, პიესა “ბათუმის” შექმნის პარალელურად ცდილობდა დაეწერა სსრკ ისტორიის სახელმძღვანელო, რაზედაც საკაეშირო კონკურსი იყო გამოცხადებული). სხვანაირად, ძირითადად ოდენ გამონაკლისის საფუძველზე. შეეცადა კონსტანტინე გამსახურდია დაეწერა რომანი “ბელადი” (საფუძრებზედ ამჟინა ტრილოგიად, გამოვიდა (1939 წელს) მხოლოდ პირველი ნაწილი). ამბობენ, სტალინს, მ. ბულგაკოვის პიესას მსგავსად, იგი არ მოსწონებია, ამიტომ ავტორს შეუწყვეტია წერა. სხვათა შორის, “ბელადში” ეკითხულობთ: “არც ფანტაზია აკლდა მიხა ქილიფთარს, მაგრამ ეს იყო: მისი ფანტაზია ისტორიკოსისათვის მეტი იყო, დიდი ბელეტრისტიკოსის არასაკმარისი, ამიტომაც ვერც ერთი გამხლართი იგი და ვერც მეორე” (იხ. გვ. 45). მსგავს შეხედულებას ისტორიკოსი ვერავითარ შემთხვევაში ვერ გაიზიარებს: თავისთავად ფანტაზიის უნარის ქონა კარგია, მაგრამ საისტორიო ნაწარმოების შექმნისათვის – აბსოლუტურად ზედმეტი.

⁵ თამაზ ნატროშვილი, “ახსოვდა თუ არა საქართველო...”, თბილისი, 1994, გვ. 77.

⁶ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 17.

⁷ თამაზ ნატროშვილი, დასახ. წიგნი, გვ. 78.

⁸ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 17.

⁹ იქვე, 1990, გვ. 73.

¹⁰ იქვე, გვ. 427.

¹¹ Михаил Булгаков, Избранные произведения, Киев, 1990, გვ. 691. ესერ სემიონ ვერეშნაიკის მოგონებით, სტალინი დარტყმებისას თავს წიგნით იფარავდა. შემდეგში მისი კარის ისტორიკოსმა ემელიან იაროსლავსკიმ ეს წიგნი “კაპიტალის” პირველ ტომად წარმოადგინა. ბულგაკოვმა, როგორც ეხედავით, აჩას გვერდი აუარა.

¹² იქვე, გვ. 430.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე.

- ¹⁵ იქვე, გვ. 431.
- ¹⁶ იქვე.
- ¹⁷ იქვე.
- ¹⁸ ცნობილია, რომ მაშინდელი სამართლებრივი აზროვნებისა და საქმისწარმოების მიხედვით ხაზი ესმებოდა პიროვნების არა ფაქტობრივ მდგომარეობას, არამედ სოციალურ (წოდებრივ) წარმომავლობას.
- ¹⁹ აღნიშნულ კრებულში ყოველივეს "Виссарионович" (გვ. 262), რაც არა სწორია: უნდა იყოს "Виссарионов.
- ²⁰ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 262.
- ²¹ იქვე, გვ. 435.
- ²² დასახ. კრებული, გვ. 140-141.
- ²³ იქვე, გვ. 137, 77.
- ²⁴ იქვე, გვ. 139.
- ²⁵ იქვე, გვ. 83.
- ²⁶ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 414-415.
- ²⁷ დასახ. კრებული, გვ. 95-96.
- ²⁸ იქვე, გვ. 86.
- ²⁹ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 412.
- ³⁰ იქვე, გვ. 413.
- ³¹ იქვე.
- ³² იქვე, გვ. 419.
- ³³ ცნობილია, რომ სტალინის ღიდი აღზევების კამს ამგვარი მიმართულება მართლაც დაძველდა.
- ³⁴ იქვე, გვ. 409.
- ³⁵ Батумская демонстрация 1902 года, გვ. 86.
- ³⁶ Михаил Булгаков, Избранные произведения, 1990, გვ. 691.
- ³⁷ დასახ. კრებული, გვ. 18.

ამბავი პროფესორ ვახტანგ ბურულის ორი “დიდი აღმოჩენისა“

ისტორიკოსი ვახტანგ ბურული ტელევიზიით, პრესითა და ბეჭდური სამეცნიერო ნაშრომებით საზოგადოებას წლების განმავლობაში სთავაზობს ხოლმე დიდ სენსაციებს. ჩანს, იგი სარგებლობს ჟურნალისტებისა და მასის მნიშვნელოვანი ნაწილის გაუთვითცნობიერებლობით, თვით დღევანდელ ისტორიკოსთა შორის უამრავი პროფანის არსებობის ფაქტით, რომელთა საერთო საისტორიო ერუდიცია ერთობ შეზღუდულია. ამიტომაც პროფესორს იმედი აქვს, რომ ისინი მსგავს ყალბაანდობებს ვერ მიუხედებიან. ასე გრძელდება, ვიმეორებთ, წლების მანძილზე და საზოგადოებაში არავენ გამოჩენილა, რომ ეყვიროს: “მეფე შიშველია!”

შეიძლება, მკითხველებმა ამ “გაგანია“ დემოკრატიის ქამს იფიქრონ: რა მოხდა მერე, აზრის თავისუფლება ხომ სწორედ ამაში მდგომარეობსო. ჩემი შეხედულებით კი: პირველი, მეცნიერება, ამ შემთხვევაში ისტორიოგრაფია, სერიოზული საქმეა, ჰუმბოლტების წყდომაზეა ორიენტირებული; მეორე, იგი სათანადო ეთიკას მოითხოვს. ასევე მოვიხმობთ დიდი წინაპრის დავით გურამიშვილის ცნობილ შეგონებას უსირცხვილოთა მხილების აუცილებლობის შესახებ.

ამჯერად ქართველი პროფესორის მხოლოდ ორ “დიდ აღმოჩენაზე“ შევჩერდები.

1996 წლის 3 თებერვალს ვახტანგ ბურულმა გაზეთ “სოპოდნია გრუზიაში“ გამოაქვეყნა პუბლიკაცია: “იოსებ სტალინის ორი უცნობი წერილი სოლვიჩეგოდსკის გადასახლებიდან.“ ერთი მათგანი ადრესატს (ვოლტმანს) გაეგზავნა 1910 წლის 14 დეკემბერს, მეორე კი – ელადიშირ ბობროვსკის, 1911 წლის 24 იანვარს. მოგახსენებთ, რომ ორივე წერილი თავის დროზე ხელში ჩაუვარდა მეფის რუსეთის ჯანდარმერიას. ორივე დაკავებულ იქნა და ამ გზით ჩვენამდე მოადწია. ორივე ასლის სახით დაცულია ყოფილი იმელის არქივში (ყოფილ პარტარქივში). უნდა ვიგულისხმობთ, რომ მათი დედნები ინახებოდა და ინახება მოსკოვის შესაბამის არქივში.

დავაკვირდეთ პუბლიკატორის ლოგიკას. იგი ჯერ გვამცნობს:

არ არის გამორიცხული, რომ ორივე წერილი თავის დროზე მიიღო ვითომდა საბოლოო აღრესატმა ვ.ი. ლენინმა, რადგან წერილები ორ თუ სამ აღრესატზე იქნებოდა გაგზავნილი და ამდენად, შესაძლებელია, “ოხრანკა“-ქანდარმერიის მახვილ თვალს ასცდენოდაო. მაგრამ აქვე ვკითხულობთ: ავტორი დარწმუნებულია, რომ ორივე წერილი თავის დროზე ვ. ლენინს მიუღია. ცხადია, ამ შემთხვევაში ელემენტარული ლოგიკური შეუსაბამობაა და თანაც საბოლოო დასკვნა აშკარად უმართებულო.

თითქოს აღნიშნული წერილებიდან ჩანს, რომ უმძიმეს პოლიტიკურ ჩიხში მყოფ ლენინს სტალინმა შესთავაზა გამოსავალი: ბოლშევიკები სავსებით უნდა გამოიჯნოდნენ მენშევიკებს და დამოუკიდებელი პარტია შეექმნათ, რაც განხორციელდა კიდევ 1912 წლის იანვარში, პრაღის VI პარტიული კონფერენციის შედეგად. მაგრამ მსგავსი მოსაზრება ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. საკითხავია, თუ სტალინმა ამ წერილებში მართლაც დააყენა ასეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, მაშინ რატომ არ შეატანილა ისინი თავის “თხზულებანში” ანდა მანამდე რატომ არ აღნიშნავდა თავის მიერ რედაქტირებულ და ნაწილობრივ დაწერილ „სკკ (ბ) მოკლე კურსში“? საერთოდაც, ვახტანგ გურუელს სჩვევია საქმე ისე წარმოგვიდგინოს, რომ ი. სტალინი ვ.ი. ლენინს იმთავითვე ხელით დაათრევდა პოლიტიკურ სარბიელზე, რომ უკანასკნელს არავითარი ორიგინალური იდეები (ბოლშევიზმის განვითარების თვალსაზრისით) არ გააჩნდა. იქნებ ვ. გურული ამით ქართველი ობიექტელების, განსაკუთრებით კომუნისტ-სტალინელების, გრძნობა-შეგნებაზე თამაშობს?

მაგრამ ისტორიკოს-მკვლევარი, მით უმეტეს მეცნიერების დოქტორის ხარისხისა და პროფესორის წოდების მქონე, ხომ უნდა დაფიქრდეს ელემენტარულ გარემოებებზე. პირველი წერილი ეხება დაბა იარენსკში (მდებარეობს სოლვიჩეგოდსკის სიახლოვეს) პარტიელთა მიერ ჩატარებულ კრებას და იქ მიღებულ რეზოლუციას. სტალინის ამ წერილში ვკითხულობთ, რომ აღნიშნულ კრებას ესწრებოდა 16 პარტიელი. აქედან ბოლშევიკი ყოფილა 7, მენშევიკი – 5, 2 – ბუნდელი (რუსეთის იმპერიის ებრაელ მუშათა გაერთიანება), ერთის პოლიტიკური

კუთვნილება კი გაურკვეველია. მაშინ ამ შემთხვევაში, სულ ცოტა შვიდი პოლიტიკური მოწინააღმდეგის არსებობისას, როგორ შეიძლებოდა მიღებულყოფიერ მხოლოდ ბოლშევიკთათვის სასარგებლო გადაწყვეტილება? ამასაც რომ თავი დავანებოთ, რესოლუციაში ხომ, როგორც იტყვიან, შავით თეთრზე წერია: “ცხადია რომ პარტიის ბირთვს არ შეიძლება შეადგენდნენ მისი მესაფლავენი, ლიკვიდატორები და თავიანთი თეორიული ბაგაჟის დამკარგველი მომონარქისტო ოტზოვისტები. ასეთ ბირთვად ყოფნა შეუძლიათ და უნდა იყვნენ კიდევ ბოლშევიკ-ლენინელები და მენშევიკ-პლუხანოველები და ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ ეს ბირთვი იქნება საიმედო უუნდამენტი, რომელსედაც ამოიზრდება პროლეტარიატის მძლავრი პარტია”; “ჩვენ მივესალმებით ყოველ ნაბიჯს, მიმართულს პარტიების ერთიან, მწყობრ ორგანიზაციად შემჭიდროებისაკენ და დაბეჯითებით მოვითხოვთ ყველა ელფურის ლიკვიდატორების წინააღმდეგ ბრძოლას.” რასაკვირველია, “ლიკვიდატორებში” არ იგულისხმებიან გეორგი პლუხანოვი და მისი თანამოაზრე მენშევიკები, რომლებიც გაერთიანება სტალინის, როგორც დაეინახავთ, გადაუდებელ ამოცანად მიაჩნია. ამას აღნიშნავს თვითონ ვახტანგ გურულიც პირველი წერილის თანდართულ შენიშვნაში: “პლუხანოვ-ლენინის ბლოკი ჩაფიქრებული იყო ლ. ტროცკის მისწრაფებათა საწინააღმდეგოდ, ყოფილიყო რსდმპ-ის ლიდერი. შემდგომში ბლოკის იდეა ჩაფლავდა.” მაშ, ბოლშევიკების მენშევიკებისაგან რა გამიჯვნაზეა აქ საუბარი?

შემონახულია ი. სტალინის წერილი პარტიის ცენტრალური კომიტეტისადმი, გაგზავნილი სოლვენიგოვსკის გადასახლებაიდან. იგი დაწერილია 1910 წლის 31 დეკემბერს და შეტანილია ი. სტალინის “თხზულებების” მეორე ტომში.¹ აქ შეჯამებულია ავტორის მანამდე და შემდეგ, მომდევნო წლის 24 იანვრის დაწერილი წერილის (ნაწილობრივ) დედააზრი. იგი, მართლაც, ე. ლენინისათვის გახლდათ განკუთვნილი, რასაც, უპირველესად, ადასტურებს მისადმი აღელენილი ქათინაურები: “უწინარეს ყოვლისა მხურვალე საღამო ლენინს და სხვ.”² “ბლოკის გეგმაში ჩანს ლენინის ხელი, — ის ჭკვიანი კაცია და იცის ავისა და კარგის გარჩევა.”³ აქაც გამეორებულია ი. სტალინის

იმდროინდელი მთავარი იდეა: “ჩემი აზრით, ბლოკის (ლენინი-პლექხანოვი) ხაზი ერთადერთი სწორი ხაზია: 1) იგი, და მხოლოდ იგი, შეეფერება რუსეთში მუშაობის ნამდვილ ინტერესებს, რომლებიც მოითხოვენ ყველა ნამდვილად პარტიული ელემენტების დარაზმვას; 2) იგი, და მხოლოდ იგი, აჩქარებს ლიკვიდატორთა უღლისაგან ლეგალური ორგანიზაციების განვითარების პროცესს, უფსკრულს თხრის მენშევიკ მუშებსა და ლიკვიდატორებს შორის, ფანტავს და კლავს უკანასკნელთ“; “ლენინ-პლექხანოვის ბლოკი სწორედ იმიტომ არის სიცოცხლისუნარიანი, რომ იგი ღრმად პრინციპულია, ემყარება შეხედულებათა ერთიანობას პარტიის აღორძინების გზების საკითხში“; “თუ პლექხანოველები და ლენინელები დაირაზმებიან რუსეთში მუშაობის ნადაგზე, მათ შეუძლიათ ყურადღება არ მიაქციონ არავითარ საყვედურებს.“

საბჭოთა (და მთელი მსოფლიოს ხალხების) მომავალი “დიდი ბელადი” აღფრთოვანებას ეერ მაღავედა აქედან გამომდინარე დიდი პერსპექტივების გამო და ამ გრძნობას ასე გამოსთქვამდა: “წარმოდგენილი მაქვს, რა გარკვეულობასა და სიმხნევეს შეიტანს მუშებში გუშინდელ მოწინააღმდეგეთა ერთად გამოსვლის თუნდაც მარტო ფაქტი, რამდენ არეუ-დარევასა და ქაოსს დათესავს ლიკვიდატორთა რიგებში. და ყოველი რიგიანი ადამიანი იტყვის, რომ ეს ცუდი არ იქნება.“

თუ რამდენად გამართლდა იმხანად პროვინციალური პოლიტიკოსის, ი. სტალინის წინასწარმეტყველებანი აღნიშნული ბლოკის “სიცოცხლისუნარიანობაზე” ანდა უახლესი წლების რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის დიდ აღმავლობაზე, კარგად არის ცნობილი. არ გამართლდა აგრეთვე ი. სტალინის შემდეგი ვარაუდიც: “ადვილი შესაძლებელია, რომ მუშაობის მსვლელობაში ბოლშევიკები საბოლოოდ მოათვინიერებენ პლექხანოველებს, მაგრამ ეს მხოლოდ შესაძლებელია.“

ყოველივე აღნიშნულის გამო ვ.ი. ლენინი იძულებული გახდა რადიკალური ნაბიჯი გადაედგა – წასულიყო საესეებით დამოუკიდებელი პარტიის (ბოლშევიკებისა) შექმნის გზით. ეს იდეა, ცხადია, მას სტალინის ორი წერილის მეშვეობით არ შეუქმუშავებია. აქედან გამომდინარე, ნათელი ხდება ისიც, რომ ი. სტალინმა არ ჩათვალა საჭიროდ 1910 წლის 14 დეკემბერს

დაწერილი და გაგზავნილი წერილი თავის “თხზულებანის” მეორე ტომში შეეტანა. მასში არც მეორე (მომდევნო წლის 24 იანვარს დაწერილი წერილი არ შეიტანა (განა არ იცოდა?), მაგრამ ამჯერად სულ სხვა მოსაზრებით, რაზედაც ვ. გურულს, ღიდად სამწუხაროდ, წარმოდგენა არა აქვს.

“მოკლე კურსში” განსხვავებულ შეხედულებებს ეხედებით: “ახლა (ლაპარაკია 1912 წლის იანვრის წინარე ხანაზე – გ.ყ.) უკვე არც ერთ ბოლშევიკს არ ეპარებოდა ეჭვი იმაში, რომ ბოლშევიკების შემდგომი დარჩენა მენშევიკებთან ერთ პარტიაში – შეუძლებელი გახდა... მენშევიკებთან ერთიანობა ერთი პარტიის ჩარჩოებში, ამგვარად, მუშათა კლასისა და მისი პარტიისადმი ღალატში გადადიოდა. მიტომ საჭირო იყო მენშევიკებთან კავშირის ფაქტიურად გაწყვეტის ბოლომდე მიყვანა, საქმის მიყვანა მათთან კავშირის ფორმალურ-ორგანიზაციულად გაწყვეტამდე და პარტიიდან მენშევიკების განდევნა.

მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა აღდგენა პროლეტარიატის რეეოლუციური პარტიისა ერთიანი პროგრამით, ერთიანი ტაქტიკით, ერთიანი კლასობრივი ორგანიზაციით.

მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა დამყარება პარტიის ნამდვილი (და არა ფორმალური) ერთიანობისა, რაც მენშევიკებმა დაარღვიეს.

ეს ამოცანა უნდა შეესრულებინა VI საერთო-პარტიულ კონფერენციას, რომელსაც ბოლშევიკები ამზადებდნენ.”

როგორც ეხედავთ, მსგავსი დასკვნები სულაც არ გამომდინარეობენ პირველი წერილიდან.

მეორე წერილი, როგორც უკვე მოგახსენებდით, გაგზავნილი იყო ელადიმირ ბობროვსკისადმი მოსკოვში. უკანასკნელი 1904 წელს ცხოვრობდა და საქმიანობდა თბილისისა და ბაქოში, იყო რსდმპ-ის ცეკას წევრი. ჩანს, ი. სტალინი მას კარგად იცნობდა და მის მიმართ ნდობითაც იყო გამსჭვალული. სხვა შემთხვევაში, რასაკვირველია, მსგავსი შინაარსის წერილს არ გაუგზავნიდა. ვ. გურულსის შეხედულებისგან განსხვავებით, ი. სტალინის არავითარი სურვილი არ ექნებოდა, ამ წერილში გადმოცემული აზრები ვ. ლენინისათვის გამხდარიყო ცნობილი. წერილში ეხედებით პასაჟს, რაც თავდაყირა აყენებს ცნობილ

საბჭოურ მითს ლენინ-სტალინის არაჩვეულებრივ მეგობრობა-ერთგულების შესახებ: “საზღვარგარეთულ “ჭიქა წყალში ქარიშხლის” თაობაზე, რა თქმა უნდა, შეიტყობდით: ბლოკები ლენინ-პლეხანოვისა, ერთი მხრივ, და ტროცკი-მარტოვ-ბოგდანოვისა, მეორე მხრივ. მუშათა დამოკიდებულება პირველი ბლოკისადმი, რამდენადაც მე ვიცი, კეთილგანწყობილურია.

მაგრამ, საერთოდ, საზღვარგარეთზე (იგულისხმება იქ მცხოვრები რსდმპ-ის პარტიული ხელმძღვანელობა – გ.ყ.) ჩუქები აგდებულად ყურებას იწყებენ: “დაე, იცოცონ კედელზე, რამდენიც მათ სულს ესიამოვნებაო, ჩვენი აზრით კი, ვისთვისაც ძვირფასია მოძრაობის ინტერესები, მან უნდა იმუშაოს, დანარჩენი კი თავისთავად მოგვარდება. ამას, ჩემი შეხედულებით, უკეთესობისაქენ მიეყვართ.”

გასაოცარია, რომ წერილში გამოხატულ კრიტიკულ პათოსს (პლეხანოვ-ლენინისადმი) ვერ ამჩნევს მკვლევარ-ისტორიკოსი ვ. გურული. ვიმეორებთ, წერილში თავს იჩენს ი. სტალინის კრიტიკული დამოკიდებულება თვითონ ვ. ლენინისადმიც, რაც მისი მხრიდან არც პირველი ყოფილა და არც უკანასკნელი. მაგრამ, თუ, მაგალითად, რუს ისტორიკოსს ანტონ ანტონოვ-ოვსენკოს, მსგავსი რამ დიდად ალაშუოთებს, ჩვენ ამას, ცხადია, მშვიდად და მეტიც, კეთილგანწყობით ეხედებით. ამჯერად “ჭიქა წყალში ქარიშხალში” რუსეთის ესდევების (როგორც მენშევიკების, ისე ბოლშევიკების) ხელმძღვანელობის (უცხოეთში) ზერელობა და ხმაური იგულისხმება. სხვა დროს კი, როგორც დავინახეთ, ი. სტალინი ამავე სიტყვებით მოიხსენიებდა ვ. ლენინის ბრძოლას ემპირიოკრიტიციზმის (მახიზმის) წინააღმდეგ. ამიტომაც მოხდა, რომ ი. სტალინმა ეს მეორე წერილი არ შეატანინა მისეულ “თხზულებანის” მეორე ტომში – მას არ სურდა საბჭოთა მასებს შეეტყოთ, რომ ორი “დიდი ბელადის” ურთიერთდამოკიდებულება არც თუ ისე იდეალური ყოფილა.

ასევე გაოცებული ვართ იმითაც, რომ ვ. გურულიმა უკომენტაროდ დატოვა ი. სტალინისეული მეორე წერილის შემდეგი ადგილი: “მე ახლა ხან დავბრუნდი გადასახლებაში (“ობრატნი”. უნდა იყოს “ობრატნიკი” – გ.ყ.). ვამითავრებ (გადასახლების ეადას – გ.ყ.) ამა წლის ივლისში. ილიჩი და

К• მიწვევენ ორიდან (მოსკოვიდან და პეტერბურგიდან – გ.ყ.) ერთ-ერთ ცენტრში, ისე, რომ არ დაველოდო ვადის დასრულებას. მე კი მინდოდა ვადის აღსრულება (ლეგალურს მეტი გასაქანი აქვს). მაგრამ თუ საჭიროება მწვავეა (ველოდები მათგან პასუხს), მაშინ, რა თქმა უნდა ავიყრები (снимусь). ჩვენთან კი შესუთული ჰაერია საქმის გარეშე, სიტყვა-სიტყვით ვიგუდები.“ იმავეს ეკითხულობთ წინა წლის ბოლო დღეს (პარტიის ცეკას მისამართით) გაგზავნილ წერილში: “მე დამრჩენია ექვსი თვე. ვადას რომ დავასრულებ, მზად ვარ გემსახუროთ. თუ მუშაკთა ნაკლებობა, მართლაც, მწვავეა, შემიძლია დაუყოვნებლივ წამოვიდე.”¹⁰ წარმოუდგენელია, როგორ დაწერა მსგავსი რამ დიდად ნიჭიერმა და გამოცდილმა კონსპირატორმა: წერილები ხომ პერლუსტრირებული იქნებოდა და, ამრიგად, “ოხრანკა“-ჟანდარმერიასთვის “საიდუმლო“ ცნობილი გახდებოდა!

მართლაც, სულ მალე, პოლიციის დეპარტამენტში (არსებობდა რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს შემადგენლობაში) აფრინეს ასეთი სახის ცნობა: “როგორც საფიქრებელია, კავკასიელი (Кавказец) (ე.ი. იოსებ ჯულაშვილი – გ.ყ.) მალე გამოემგზავრება პეტერბურგში ან მოსკოვში ორგანიზაციის იქაური წარმომადგენლების სანახავად და თანხლებული იქნება (будет сопровождаться) თვალთვალთ... უკეთესი იქნებოდა მისი ჩხრეკის ჩატარება და დატუსაღება ახლავე ვოლოგდაში.”¹¹ რაძინსკი საფუძვლიანად დასძენს: “მაგრამ... არავეითარი დაპატიმრება! დეპარტამენტის ხელმძღვანელობა თითქოს ისმენს და არა და არ რეაგირებს! ცოტა ხნის შემდეგ ლენინმა უბრძანა და კობა მყისვე “დაიძრა პეტერბურგში.”¹² მაგრამ აქ ავტორი ცდება: ი. სტალინმა სოლვიჩეგოდსკში გადასახლების ვადა განასრულა, რადგან იმხანად მასზე მოთხოვნილება (პარტიის ხელმძღვანელობაში) არ გაჩენილა, როცა კი გაჩნდა, მან დატოვა ვოლოგდა (და არა სოლვიჩეგოდსკი!). ამასვე აღნიშნავს ვ. გურული: “ი.ბ. სტალინის 1911 წლის 24 იანვრის წერილი აღმოჩნდა ჟანდარმერიის ხელში 1911 წლის 16 თებერვალს. ვოლოგდის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსმა სოლვიჩეგოდსკის მაზრის “ისპრავნიკი“ გააფრთხილა, რომ “იოსებ ჯულაშვილს განზრახული აქვს, გადასახლებიდან გაიქცეს.” მაგრამ, ვ. გურუ-

ლის მოსასრების საწინააღმდეგოდ. ე.ი. ღუნიჩი არცთუ ძალსუ ჩქარობდა და მოუთმენლად ეძახდა ი. სტალინის სოლენიეგოდსკის გადასახლებიდან.

რა თქმა უნდა, აღნიშნულ ფაქტს (ი.სტალინის თითქოსდა მიაშიტობისას) ახსნა-გაგება ესაჭიროება და არა იგნორირება-მიჩუმება, როგორც ამას მოცემულ შემთხვევაში ქართველი ისტორიკოსები, მათ შორის ვ. გურული, ჩადიან.

თუ აქამდე ვ. გურულის მიხედვით გაუგებრობა-მიუხვედრელობაზე გეჭონდა საუბარი, ამჯერად გაოგნების გრძნობაზე მოგახსენებთ.

ელ. ბობროვსკისადმი გაგზავნილი წერილი დაწერილებით გაანალიზა ი. სტალინის დაუძინებელმა მტერმა ლევ ტროცკიმ, რომლის “სტალინის” პირველი ტომი 1941 წელს, ავტორის დაღუპვის შემდეგ, გამოქვეყნდა (ინგლისურ ენაზე). იგივე გააკეთა ამერიკელმა ისტორიკოსმა რობერტ თაკერმა თავის 1977 წელს ნიუ-იორკში გამოსულ წიგნში “სტალინი როგორც რევოლუციონერი” (რუსული გამოცემის სათაური სხვანაირია). იგი განიხილა ა. ანტონოვ-ოვსეენკომაც თავის ჯერ კიდევ 1980 წელს ნიუ-იორკში გამოქვეყნებულ “ტირანის პორტრეტი” და ა.შ. საკითხავია: როგორ მოხდა, რომ ვახტანგ გურულის ვითომდა 1996 წელს აღმოჩენილი და დაბეჭდილი სტალინისეული წერილის არსებობა და შინაარსი ბევრად უფრო ადრე იცოდნენ ლ. ტროცკიმ, რ. თაკერმა, ა. ანტონოვ-ოვსეენკომ და სხვებმა? ვიდრე ამ კითხვაზე გავცემდეთ პასუხს, ლოგიკურია ასეთი დასკვნა გაეკეთათ: ან ვ. გურულმა არაფერი იცოდა (და იცის) ამის თაობაზე და ისე, დამოუკიდებლად “აღმოაჩინა” სტალინისეული წერილი, რაც, ცხადია, დიდად სამარცხვინოა და მის დიდ ჩამორჩენილობაზე მეტყველებს, ანდა იცოდა წერილის მანამდე გამოქვეყნების შესახებ, მაგრამ სენსაციებსა და ყალბ პოპულარობაზე გამოდევნების გამოიხიბით დამალა იგი. მაგრამ დაწერილებით ეს ფაქტი, დაე, მკითხველებმა განსაჯონ!

ავტორის უბედურება და, მისი სახით, დღევანდელ ქართველ ისტორიკოსთა დიდი სირცხვილი ის არის, რომ ხსენებული წერილი დაიბეჭდა “ზარია ვოსტოკას” – იმხანად ამიერკავკასიის რ.კ.პ.(ბ) სამხარეო კომიტეტისა და მუშათა,

გლეხთა და წითელარბიელთა კომიტეტების (კვინტადუური აღმასრულებელი კომიტეტის გაზეითის ფერცლებზე 1925 წლის 23 დეკემბერს. მკითხველებს უთუოდ დაინტერესებს ის ამბავი, რომ 1924 წელს “პრაგმა” დაბეჭდა, (ცხადია, ი. სტალინის ძალისხმევით, ლექს ტროცკის მიერ 1913 წელს ნიკოლოზ (კარლო) სხეიხისადმი გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ლენინი დახასიათებულია, როგორც “პროფესიონალი ექსპლუატატორი ეოველგვარი წამოწმელობისა რუსეთის მუშათა მოძრაობის ისტორიაში” და აღნიშნულია, რომ “ამჟამად ლენინიზმის მოვლი შენობა აგებულია სიკრუქსა და ფალსიფიკაციაზე და შეიცავს საკუთარი ხრწნის შხამიან საწყისს.” თქმა არ უნდა, რომ წერილის გამოქვეყნების გარდა, სტალინმა არ გაუშვა შანსი და გამოიყენა იგი თავის მოსხენებაში (1924 წლის 19 ნოემბერს) “ტროცკიზმი თუ ლენინიზმი?”

სწორედ სემიოაღნიშნული მცდელობის საწინააღმდეგოდ დაბეჭდა “ხარია ვოსტოკაში” წერილი, რომელშიც ლენინის “მარად ერთგული” ი. სტალინი დაახლოებით ასეთსავე კრიტიკულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებს მის მიმართ. უნდა ვთქვათ, რომ ასეთი რამ ამჟერკაცკასიის იმპერიული “პროკონსულის” (სამხარეო კომიტეტის პარეკელი მდივნის) სერგო ორჯონიკიძის სახეჯის გარეშე ვერ დაიბეჭდებოდა. თავის მხრივ იგი შესაძლოა ნაკლებად აცნობიერებდა წერილის შინაარსს და იგი ქართველმა ტროცკისტებმა დაიკოლიეს (თუმცა ამ დროს “რეინის სახეობი” პარტიის XIV კრილობას ესწრებოდა და იქ სიტყვითაც კი გამოვიდა. სხვათა შორის, იგი დაიბეჭდა გაზეთ “ხარია ვოსტოკას” ამბვე ნომერში).

როგორც არ უნდა იყოს, (ცხადია, ასეთი რამ იმხანად დიდი პოლიტიკური აღსევეების გზაზე დამდგარ სტალინს გულზე არ დაეხატებოდა და ვინ იცის, იქნებ ამხანაჯ თავისი როლი ითამაშა ს. ორჯონიკიძის ტრაგიკულ აღსასრულში. სემიეტი იმის შესხენება, რომ ი. სტალინს წერილი არ შეუტანიებია თავის “თხზულებანის” მეორე ტომში.

აი, ასეთი ისტორიის მქონე ი. სტალინისეული თხუხი პარეკლად აღმოაჩინა და გამოაქვეყნა პროფესორმა ეახტანგ გურუელმა 1996 წელს!

ბარაქელა, დღევანდელ ქართულ ისტორიოგრაფიას!

“ახალი 7 დღე”, 7-13 ოქტომბერი, 2005 წ.

ახლა პროფ. ვახტანგ გურულის მეორე “დიდ აღმოჩენას” ვილაპარაკოთ.

ამას ადგილი ჰქონდა 1994 წლის 24 სექტემბერს გაზეთ “სეობოდნაია გრუსიაში” (№ 152) ავტორის მიერ გამოქვეყნებულ სტატიაში “თბილისი, ერენის მოედანი, 1907 წლის 13 ივნისი... მონაწილეობდა თუ არა სტალინი.” ავტორი დიდ სენსაციას გეგმავდა: “საგულდაგულოდ შევისწავლე რა მასალები რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროსი – პოლიციის დეპარტამენტისა, თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოსი, კაკასიის სარაიონო და თბილისის ოხრანკის განყოფილებისა, 1907-1912 წლების პრესა, მემუარები, მათ შორის გამოუქვეყნებელი, ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის საფუძველზე მივედი შემდეგ დასკვნებამდე:

1) ექსი მოაწყო რუსეთის ს.რ. (ესერების) პარტიის თბილისის ორგანიზაციამ;

2) ექსს ხელმძღვანელობდა ესერი სარქის ოთაროვი, მის მომზადებაში დიდი როლი ითამაშა ასევე ესერმა, ფოსტის მოხელე ვასილ პილევკი;

3) რსდმპ თბილისის კომიტეტს ექსის თაობაზე დადგენილება არ გამოუტანია (ესერებმა გამოიტანეს?! – გ.ყ.) და არც ტერორისტები (სულ 32 კაცი) არ შეურჩევია. აქედან გამომდინარე, თბილისის კომიტეტს ტერორისტული რაზმის ამ აქტის განხორციელებაში მონაწილეობა არ მიუღია;

4) კამოს და საერთოდ ბოლშევიკებს აღნიშნული ქმედების გამო ცილი დასწამა პროვოკატორმა არსენ ქარსიძემ (ავტორი კორსიძეს თუ ქორსიძეს ასახელებს–გ.ყ.);

5) ტერაქტის მომზადებასა და განხორციელებაში ი. სტალინს არავითარი კავშირი არ ჰქონია.”

მოცემული დასკვნები მართლაც რომ სენსაციური ხასიათისაა და იგი საფუძვლიანად ეწინააღმდეგება მსოფლიო (დასავლურ, რუსულ) და ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკითხის თაობაზე გაბატონებულ შეხედულებებს. მაინც რა ფაქტებს, რა არგუმენტებს ემყარება ვახტანგ გურული?

მას საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში აღმოუჩენია ვილაც აგენტ “N”-ის “ოხრანკისადმი” 1907 წლის 15 ივნისს მიცემული ცნობა, რომლის მიხედვითაც

ერეკნის მოედანზე განსორიელებული ექსის გეგმა შეუდგენია ეერაზე მცხოვრებ ერთ სტუდენტს (მამოთეილილია მისი ფიზიკური ნიშან-თვისებები, აღწერილია ჩაცმულობა). აგენტის ცნობაში დასახელებულია მეორე მონაწილე. რომელიც 15 თუ 16 იენისს ქალაქ ელიმავეტპოლში (დღევანდელ განჯაში) გამგზავრებულია ეილაჲ თავის ამხანაგთან. აქ იგი დააყოფსო რ კეირას, შეძლეკ კი დაბრუნდებარ თბილისში. აგენტ “№”-ს დაუსახელებია კილეკ ეკანასკნელის თბილისში საცხოვრებელი მისამართი.

მეორე აგენტი, “ბოლშაიას” მქსახელით, 2 იელისს მიწოლებულ ცნობაში იტყობინებოდა, რომ გატაცებული უული ჯერჯერობით კვლაჲ ესეროთ პარტიის კომიტეტის ბისაზე (აელაბარში) იყო. თანხა ნაწილობრიე უნდა განაწილდეს ექსის მონაწილეებზე – თითოეულზე ორი ათასი მანეთი. ასე რომ, აქციაში მონაწილეებს უნდა მიეღოთ 64 ათასი მანეთი. მათ გარდა, “ორ ორგანიზატორს” რომც თავისი “კუთენილი ჰონორარი” მიელო, ამის შემდგომაც გატაცებული უმარმაზარი თანსიდან (250. 000 მანეთი) ბევრი გაუნაწილებელი დარჩებოდა.

ექსისგები და მათი ამხანაგები თურმე იკრიბებიან გარკვეულ ადგილზე და მათი დანახვა შეიძლება რკინიგზის ლიანდაგიდანაც კი (ესეც შენი ესერების სახელგანთქმული კონსპირაცია!). ექსის მეორე მთავარი მომწყობი ვ.ვ.პილეკი 30 იენისს ბაქოში გამგზავრებულია (ექსის მოსდენიდან შესუთედ) და დაბრუნდებოდა ორ იელისს (საათიც კი განსამღერულია – ღლის 12 საათსა და 30 წუთზე).

იგიეენაირი აზრები და არგუმენტები ე. გერულმა აწ განსვენებულ პროფ. დეეი სტურუასთან ერთად გამოაქვეყნა 1996 წელსაც “სეობოდნაია გრუზიაში” (№ 143). სტაგიის სათაური გახლაეთ: “ბატონი რაძინსკი გამოცანას ხელება... გელესერიალის “სტალინის გამოცანები” შესახებ”. აგტორები ყურს უწევენ ცნობილ რეს ისტორიკოსსა და გელეწამეეანს ისტორიის ეეოლინარობაში (სხვათა შორის, რაძინსკი განათლებით ისტორიკოსია), კერძოდ, იმისათვის, რომ იგი სტალინს 1907 წლის 13 იენისს განხორციელებულ ტერაქტში (“ექსში”) მონაწილეობის მილებას აბრალებს. რაკი სიტყვამ მოიგანა, აღენიშნავთ რომ ე. გერულს წინა წერილში მოგანილი პქონდა მის მიერ თითქოსდა მალეა მალლაკელიძისაგან ნათქეამი: “ერეკნის მოედანზე ექსპროპრია-

ციაში კამო მონაწილეობას არ ღებულობდა, იქ იმყოფებოდნენ სხვა გეროორისტები, მას კი ეს აქტი მიაწერეს განსაზღვრული ვითარების გამო.”

და ბოლოს, ე. გურულმა მსგავსი შესედელებანი კელაე გაიმეორა 1998 წლის ბოლოს დაბეჭდილ ბროშურაში “იოსებ სტალინი. მასალები ბიოგრაფიისათვის (1878-1907).”

რა შეიძლება ითქვას აღნიშნულის თაობაზე? უპირველეს ყოვლისა ის, რომ პროფესორი ვახტანგ გურული, ჩანს, სათანადოდ ვერ ფლობს პროფესიონალი ისტორიკოსისათვის ნაცნობ ელემენტარულ ისტორიულ-კრიტიკულ მეთოდს. ამიტომაც მან ბრმად ირწმუნა ნებისმიერი საეჭვო საარქივო მასალა. ჩვენს მიერ უკვე განხილულ ვინმე ეელგმანისადმი გაგზავნილ წერილში ი. სტალინი თავის პარტიაზე წერდა როგორც კადეტებისაზე. ცხადია, ეს აიხსნება კონსპირაციული მოსაზრებით და კარგია, რომ ამას ე. გურულიც მიხედა (იხ. მისი ერთ-ერთი შენიშვნა წერილზე). ასევე აკეთებდნენ ბოლშევიკები სხვა დროსაც. მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა ბევრად უფრო ადრე (1907 წლის მარტში ან აპრილის დასაწყისში) გადაწყვიტეს თბილისში, მაგრამ ბახვის კრება მოაწყვეს 25 თუ 26 აგვისტოს, მხოლოდ აღიბისათვის. მსგავსი ამბავი გამეორდა ერევნის მოედანზე განხორციელებული ექსის შემდგომაც. ამჟერადაც ადგილი ჰქონდა გამოძიების დაბნევას, დანაშაულის კვალის დაფარვას “ოხრანკა” - ეანდარმერიაში სხვადასხვა ვარიანტების “შეგდებით.”

შეგახსენებთ გამოძიების პერიპეტეიებს საწყის ეტაპზე (ისტორიკოს რევამ იმნაიშვილის კამოს შესახებ დაწერილი ბიოგრაფიული ნარკვევის მიხედვით). წინასწარი გამოძიება დაეკისრა საგანგებო საქმეთა გამოძიებელ მაღლინოვსკის, რომელმაც, ცხადია, იმთავითვე დაიწყო ჩხრეკები და დაკითხვები. 28 ივნისს საკომენდატო სამმართველოში დაკავებულ იქნა ახალგაზრდა ქალი, სულით ავადმყოფი ადა მევებოვსკაია, რომელიც დაქინებით გაიძახოდა, რომ ერთი ყუმბარა ერევნის მოედანზე თითქოს სწორედ მან ისროლა. იმის მიუხედავად, რომ მისი ავადმყოფობა აშკარა იყო, მაღლინოვსკიმ პროკურორის თანხმობით ქალი მეტეხის ციხეში გააგზავნინა. დაიწყო დაკითხვები, რომლის დროსაც ა. მევებოვსკაია ულოგიკო და უაზრო პასუხებს იძლეოდა. რამდენიმე დღის შემდეგ იგი შეამოწმა ფსიქიატრმა. პატიმარი

ამკარად ჭკუაშემლილი აღმოჩნდა და უკვე 2 იელის ციხიდან გამოუშვეს.

დაპატიმრებები და უთაბოლო ძიება ამის შემდეგაც გრძელდებოდა. ამჯერად პოლიციის ყურადღება მიიპყრო ვინმე ანა ვოსტრიკოვამ, პროფესიით მრეცხავმა. მისგან მიღებული საეჭვო, ყალბი ცნობების საფუძველზე მალინოვსკიმ “სერიოზული” ძიება აწარმოა. ვოსტრიკოვას ჩვენებაზე დაყრდნობით პეკერბურგისა და თბილისის ქუჩებში დააპატიმრეს 14 სტუდენტი, რომელთაც “ექსის” მოწყობის საქმესთან არავითარი კავშირ-ურთიერთობა არ ჰქონიათ. ისინი კარგა ხანს ჰყავდათ დაკავებული და შემდეგ გაათავისუფლეს.

საგამომძიებო მასალა, რომელმაც 1907 წლის ბოლოსათვის სამი გომი შეადგინა, სავსე იყო წინააღმდეგობებითა და ყალბი ცნობებით. ამიტომ გამომძიებელს საშუალება არ ჰქონდა გარკვეულ გზას დადგომოდა, რის გამოც ერთ ადგილზე გკეპნიდა. ამკარაა, მსგავსი აგენტურული ცნობები, ისევე როგორც ვითომდაც ოთაროვისა და პილეცკის მიმართ “№”-ისა და “ბოლშაიას” ცნობები, ბოლშევიკების მიერ იყო ინსპირირებული, ვიმეორებთ, დანაშაულის კეალის დაფარვის მიზნით.

გამაოგნებელია, რატომ არ დაფიქრდა ვ. გურული ელემენტარულ საკითხზე: თუ მოგანილი აგენტურული ცნობები მართლაც სინამდვილეს შეესაბამებოდა, მაშინ რატომ არ მიჰყვნენ მეუფის “ოხრანკა”-ქანდარმერია-პოლიციის თანამშრომლები “ნაჩვენებ” ცხელ კეალს და არ დააკავეს სარქის ოთაროვი და ელადიმირ პილეცკი? თანაც გატაცებული თანხის დიდი ნაწილი ხომ ვითომ ჯერ ხელუხლებელი იყო ესერების კომიტეტის შენობაში (აელაბარში)? რა, განა აღნიშნული სამსახურების თანამშრომლები ასეთი აბსოლუტური იდიოტები იყვნენ? იქნებ მათ ესერები დაინდეს და მაინცდამაინც ბოლშევიკებს, კერძოდ, კამოს გამოეკილნენ?

კელაე რევაზ იმნაიშვილს დავიმოწმებთ. საგანგებო საქმეთა გამომძიებელ მალინოვსკის აღრევე ჰქონდა ცნობები ერევნის მოედანზე მოწყობილ ექსში კამოს მონაწილეობის შესახებ. გამომძიება (რუსეთსა და გერმანიაში) სწორ გზას დაადგა და არსენ ქარსიძის როლი კამოს ექსში დადანაშაულებისას გადამწყვეტი ხასიათისა არ ყოფილა. მიუხედავად იმისა, რომ დაკავებული და გერმანიიდან რუსეთში ექსტრადირებული კამო სავსებით

უარყოფდა ბრალდებას, მალინოვსკიმ ხანგრძლივი გამოძიების შემდეგ, საექიმო ექსპერტიზის, მოწმეთა ჩვენებებისა და სხვა მამხილებელი მასალების საფუძველზე, რომლებმაც 13-14 გომი შეადგინა, საბოლოოდ დაადგინა ექსში კამოს მონაწილეობის ფაქტი, გამოაცხადა იგი სისხლის სამართლის დამნაშავედ და მისთვის ადრე წაყენებულ ბრალდებას სისხლის სამართლის კოდექსის მეორე ნაწილის 152-ე მუხლით გათვალისწინებული ბრალდებებიც დაუმატა. გარდა მალინოვსკისა, თბილისში ჩამოყვანილ კამოს მეტეხის ციხეში დაჰკითხავდა ქანდარმერიის როგმისტრი ფირალოვი, 1910 წლის მაისიდან კი საქმეს იკვლევდა საგანგებო საქმეთა სხვა გამოძიებელი რუსანოვი.

კარგად არის ცნობილი პერიპეტეიები, რაც თავს დააყდა ბოლშევიკებს კერძოდ მენშევიკების მხრიდან აღნიშნული ექსის მოწყობის გამო. მაშ, რაგომ მოხდა, რომ ბოლშევიკებმა საჭიროდ არ ჩათვალეს ემხილებინათ ესერები? განა ვაქცაცობა – ჯენგლმენობის გამო? თანაც ესერები ისე უნიათონი, ღონღლონი იყვნენ, რომ ბოლშევიკებს ენდნენ და იოლად გააგაცებინეს კამოს უმარმამარი თანხა და არც მის დასაბრუნებლად გარჯილან?

გვაქვს უამრავი მასალა და არგუმენტი იმის დასამტკიცებლად, რომ ერევნის მოედანზე განხორციელებული ექსი, სწორედ, ბოლშევიკებმა მოაწყვეს. ამის უარყოფა მხოლოდ საკითხში ჩაუხედავ პირს თუ შეუძლია და თანაც, ჩანს, განსაზღვრული წინასწარი განწყობით: დაიწყას ბოლშევიკები და კერძოდ სტალინი ბრალდებისაგან.

აღნიშნული ექსი რომ ბოლშევიკების მიერ იყო მოწყობილი, ამაზე ცხადად წერდა ნოე ჟორდანიძე.¹³ ამასვე გახაზავდა იოსებ სტალინის ერთ ღროს განუყრელი მეგობარი, შემდგომში მენშევიკი იოსებ ირემამვილი. იქნებ ამათზე, როგორც დაპირისპირებულ პოლიტიკურ მოღვაწეებზე, მითითება ნაკლებ სარწმუნო იყოს? იქნებ იგივე შეიძლება ითქვას ლევ ტროცკიზე, რომელსაც ეჭვი არ ეპარებოდა იმაში, რომ აღნიშნული ექსი სწორედ ბოლშევიკებმა (ლენინის მომხრეებმა) მოაწყვეს?

თავის დროზე ცნობილი ქართველი ბოლშევიკი და გერორისტი, შემდგომში ტროცკისტი კოტე ცინცაძე (გარდაიცვალა გადასახლებაში 1930 წელს) იგონებდა: “სწორედ, ეს ჯგუფია (ბოლშევიკებთან დაკავშირებული, გ.ყ.) ის სახელგანთქმული ჯგუფი,

რომელსაც ერევნის მოედანზე 250 ათას მანეთიანი “ექსი” მოახდინა და რომელმაც ჩემი დაჭერის შემდეგ ამხ. კამო ხელმძღვანელობდა;”¹⁴ “სამი კვირის შემდეგ ჩემი დაჭერისა ჩამოვიდა ამხ. კამო საზღვარგარეთიდან და იმან მიიღო ჯგუფის ხელმძღვანელობა. ქუთაისში საქმე გააკეთეს და წაიღეს 15 ათასი მანეთი.

შემდეგ შეუღვნენ გფილისში ერევნის მოედანზე 250.000 მან. წაღების (!) მოწყობას. ეს საქმეც ჩემს ციხეში ყოფნის დროს მოაწყვეს. ერევნის მოედანმა (!) საშინელი ალიაქოთი გამოიწვია მთელ რუსეთში და საზღვარგარეთაც. ისეთი აურ-მაური და ღებორგანიზაცია გამოიწვია თვით მთავრობაში, რომ არ იცოდნენ რა ექნათ. გფილისის პოლიცემისტერმა ამ ნიადაგზე თავი მოიკლა. ხუმრობა საქმე ხომ არ იყო. დილის 11-12 საათზე შუა ქალაქში, ერევნის მოედანზე, 250.000 მანეთი წაიღეს ბომბების სროლითა და მაუბერების ლიწინით – 25 კაცს, მცველებს, კაზაკებს და ჯარისკაცებს ხაზინა წაართვეს. საინგერესო ის იყო, რომ არც ერთი მონაწილეთაგანი არ დაუჭერიათ. კვალსაც ვერ მიაგნეს. საზოგადოთ არც ერთ ჩვენ აქტებში მონაწილენი არასდროს მათ მიერ გაკეთებულ საქმეებზე არ ჩავარდნილან. ციხეში ხვდებოდნენ, მაგრამ არა როგორც “ექსისტი”, არამედ როგორც პარტიის წევრი ანდა როგორც არა კეთილსაიმედო მოქალაქე. მენშევიკებს კიდევ უფრო აუტირდათ გული, რადგან მათ გაიგეს, რომ ეს საქმე ჩვენი ჯგუფის საქმე იყო. სხვა ვერაფერი და თითქმის კინაღამ პროვოკაციამდე მივიდნენ. დაიწყეს გამოძიება პარტიული. ფორმალურად ორგანიზაცია კიდევ ერთი იყო. რუსეთის სოც-დემოკრ. ცკ-დის მივიდა საქმე. აქ კი პლენალურ (!) სხდომაზე ამნისტია გამოაცხადეს ყველა ჩადენილ ექსპროპრიაციების გამო. მხოლოდ თუ კი განაგრძობდნენ, მაშინ პარტიიდან გამორიცხვით იმუქრებოდნენ”.¹⁵

ასევე ამგვარ, გეროორისტულ საქმეებში დიდად გამობრძმედილი ბარონ (ბართლომე) ბიბინეიშვილი წერდა: “ამხ. კამო იყო ორგანიზატორი გფილისში ერევნის მოედანზე მომხდარი ცნობილი ექსპროპრიაციის, როდესაც მეფის მთავრობას 250.000 მანეთი წაართვეს.”¹⁶ ავტორი დაწვრილებით ეხებოდა ექსის პერიპეტეიებსა და მის შემდგომ მომხდარ ამბებს. ამაზევე დაწვრილებით წერდა ეურნალისტი პ. რუსინი ბრომურაში „კამოს მეგრძოლ ჯგუფში” (დაწვრილია ერთ-ერთი „ბოევიკის” რ. ვ. აქსენოვ-რაზინის მოგონებათა მიხედვით, დაიბეჭდა ასევე 1931 წელს).

კამოს დაკრძალვის დღეს – 1922 წლის 18 ივლისს, გაზეთ “კომუნისტში” (№ 162) ავადსახსენებელი ფილიპე მახარაძე სტაგიაში “რევოლუციონერის ხსოვნას” წერდა: “ჩვენი საუკეთესო ამხანაგების ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდნენ, გარდა კამოსი, სტ. ინწკირველი, ვასო (უნდა იყოს ეანო, გ.ყ.) კალანდაძე, ელისო (უნდა იყოს ელისე, გ.ყ.) ლომინაძე და სხვები, შექმნა განსაკუთრებული ორგანიზაცია, პარტიული ორგანიზაციის გარეშე, რომ ემოვნათ ეს ფულები ჩვენი ბოლშევიკური ცენტრის საჭიროებისათვის. და სწორედ იმ დროს, როდესაც სტალინის რეაქცია მთელ რუსეთში მუშათა კლასზე თითქოს თავის გამარჯვებას გეიმობდა, 1907 წლის გაზაფხულში, შუადღისას, ქალაქ თბილისის ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვან მოედანზე, ერევნის მოედანზე, ამ თავდადებულ ამხანაგების ჯგუფი ამხ. კამოს მეთაურობით თავს ესხმის ფოსტას, რომელსაც მიქონდა მნიშვნელოვანი თანხა – 250.000 მანეთი ბანკში, და სავსებით გაიგაცა იგი, ყოველგვარი მსხვერპლის გარეშე, სისხლის წვეთის დაუქცევლად (ცხადია, გარეწარი არაღ მიიჩნეოდა ხელისუფლების მხრიდან მოკლულებსა და დაჭრილებს, აგრეთვე გამეღელთაგან - გ.ყ.), თუმცა თავდამსხმელებმა რამოდენიმე ბომბიც გადისროლეს! ეს არა მარტო დიდი მარცხი იყო რეაქციისათვის ეს იყო, აგრეთვე, ერთგვარად მორალური სამაგიეროს გადახდა მუშათა კლასის მხრით საბოლოოდ აღვირახსნილ შავერაშელების წინააღმდეგ. რომ კამოსა და მის ჯგუფს პარტიის წინაშე კიდევ სხვა ღვაწლიც არ მიუძღვოდა ან წარსულში ანდა მის შემდეგ, მარტო ეს ერთი ექსპროპრიაციაც კი ერევნის მოედანზე სავსებით საკმარისი იქნებოდა, რომ მათი ხსოვნა სამუდამოდ დარჩენილიყო ჩვენში.”

მაღვა მაღლაკელიძის მოგანილ მოგონებასთან შედარებით გვაქვს უფრო სარწმუნო მონათხრობი, ი. სტალინს რომ უკავშირდება. საქართველოს კომპარტიის ცეკას ყოფილი პირველი მდივანი (1938-1952 წლებში) კანდიდ ჩარკვიანი გადმოგვცემს მის ნაამბობს: “ცინცაძე (კოტე, გ.ყ.) დიდად გამბედავი კაცი და უნარიანი ორგანიზატორი იყო, – თქვა სტალინმა, – ჩვენი ორგანიზაციის წევრებმა 1905-1907 წლებში რამდენიმე ექსი მოაწყვეს. მეფის ხაზინის ფული გაიგაცეს და პარტიული ორგანიზაციისათვის გამოიყენეს. კამოსთან ერთად ამ ექსების მთავარი მომწყობი კოტე ცინცაძე იყო. როგორც ნამდვილი კონსპირატორი, ის

მოხერხებულად ინიღბებოდა და ფოსტაზე თავდასხმებში არ ჩანდა, მაგრამ სინამდვილეში ოპერაციების გეგმის შედგენაში, მომზადებასა და უშუალოდ განხორციელებაში ის დიდ როლს ასრულებდა. ასე იყო, მაგალითად, 1905 (უნდა იყოს 1907 – გ.ყ.) წელს თბილისში, ერევნის მოედანზე მოწყობილი ექსის დროს. მაშინ ჩვენმა ამხანაგებმა 250.000 მანეთი გაიტაცეს. კამო, პოლიციას ეჭვი რომ არ შეეტანა, თავად ნიქარაძედ გადაცემული (“ბელადს” შეემალა: ამჯერად კამოს ოფიცრის ფორმა ეცვა, თავადის, ვითომდაც კოკი დადიანის, სამოსით, იგი უფრო უწინ ფინეთში გაემგზავრა, გ.ყ.) მოედნის გროტუარზე დასეირნობდა და თავდამსხმელებს დათქმულ ნიშნებს აძლევდა, კოტე კი ამ დროს თამამშეეების ქარვასლის ერთ-ერთ დარბაზში იჯდა და მეკავშირეების სამუალებით მთელ ოპერაციას მართავდა.

კოტე ცინცაძე საქმიდან მშრალად გამოვიდა. მთელი პასუხისმგებლობა კამოს დაეკისრა და მან ბევრი წამებაც გამოიარა. საოცარი კაცი იყო კამო, გარდასახვის დიდი ნიჭით დაჯილდოებული. ყოველგვარ ტკივილს უდრგვინებლად იტანდა. სიგიჟის ოსტატური სიმტკიცით მან გერმანელი ფსიქიატრებიც გააწბილა”.¹⁷

კოტე ცინცაძისა და ბარონ ბიბინეიშვილის მსგავსად ი. სტალინიც მსგავსი საქმეების საიმედო თვითმხილველი გახლდათ, ოღონდ, გულმავიწყობის თუ უფრო განგებ შეთხზული იმპროვიზაციის გამოისობით, “გამარჯვების გვირგვინი” უკანასკნელი ექსის ჩატარებისას (თბილისში) კამოსთან ერთად კოტე ცინცაძესაც “გაუყო”. სინამდვილეში, როგორც დავინახეთ, ეს უკანასკნელი 1907 წლის 13 ივნისს დაპატიმრებული იყო. ცხადია, მონათხრობიდან არ ჩანს—იყო თუ არა სტალინი ექსის უშუალო თვითმხილველი. მაგრამ მტკიცედ უნდა გვეჯეროდეს, რომ რაკი კოტე ცინცაძეს ექსში მონაწილეობა არ მიუღია, რასაც სტალინი მას მიაწერდა, უნდა ვიფიქროთ, თვითონ თავის თავს გულისხმობდა, ე.ი. ამ დროს ერევნის მოედანზე იმყოფებოდა და მართავდა გახმაურებულ ექსს.

დასასრულს, ერევნის მოედანზე განხორციელებული “ექსი” რომ ბოლშევიკების მიერ იყო ორგანიზებული, ამაზე წერდნენ ისტორიკოსები გიორგი ხაჭაპურიძე და იასონ ხუციშვილი 1905-1907 წლების რევოლუციისადმი (საქართველოში) მიძღვნილ თავიანთ მონოგრაფიებში, უფრო დაწვრილებით, როგორც უკვე

ვამბობდით, რევამ იმნაიშვილი - 1955 წელს გამოქვეყნებულ სპეციალურ ბიოგრაფიულ ნარკვევში კამოს შესახებ. ვრცელ კრებულში “რევოლუციური მოძრაობის მოღვაწენი საქართველოში,” კამოს გარდა, აღნიშნულია აკაკი დალაქიშვილის, არკადი ელბაქიძის, ივანე კალანდაძისა და ელისე ლომინაძის (ესენი ყველანი ბოლშევიკები იყვნენ) მონაწილეობა 1907 წლის 13 ივნისის ექსში.¹⁸ ეს, როგორც ტრივიალური ფაქტი, აღნიშნულია “ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის” შესაბამის ტომში (იხ. სტატია “კამო”). აღარ შევხებით მსოფლიო ისტორიოგრაფიას (ცხადია, რუსულის ჩათვლით).¹⁹

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ განა აქვს აზრი კელაე ახალი არგუმენტების მოხმობით ეკამათო ვახტანგ გურულს ან იმათ, ვინც მსგავს უაზრობას დაიჯერებს.

კარგია, რომ საქართველოში, სადაც, ჩანს, ჭეშმარიტებაზე ნაკლებად იტკივებენ თავს, ვ. გურულის აზრს კრიტიკულად გამოეხმაურა ისტორიკოსი ალექსანდრე დაუშვილი. მან მოკრძალებულად შენიშნა, რომ “ეს მოსაზრება სათანადოდ არგუმენტირებული არ ჩანს”,²⁰ რომ “არსებობს უამრავი მემუარული ლიტერატურა (ქართული, სომხური), რომელიც მოგვითხრობს ამ ექსცესში (უნდა იყოს: “ექსში”, გ.ყ.) სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო რაზმის მონაწილეობაზე”.²¹ საუბრებელია, ავტორი იზიარებს აგრეთვე შეხედულებას აქციებში იოსებ სტალინის მონაწილეობის შესახებ.²² მხოლოდ დასანანი, რომ ვ. გურულის გამოგონებული მოსაზრების კრიტიკას ალ. დაუშვილმა უფრო დიდი ადგილი არ დაუთმო, თუმცა გვპირდება, რომ საკითხზე სპეციალურ მონოგრაფიას დაწერს.

დაბოლოს, მხოლოდ იმას დავსძენთ, რომ პროფესორ ვახტანგ გურულის ასეთი და სხვა მსგავსი ზერელე, სენსაციურობას გამოღვევებული შეხედულებანი უფრო ფართო პლანშია განსახილველი და ისინი კიდევ ერთხელ ნათლად წარმოაჩენს იმ უბადრუკ ვითარებას, რომელიც დღევანდელ ქართულ ისტორიოგრაფიაშია შექმნილი.

“ახალი 7 დღე”, 21-27 ოქტომბერი, 2005 წ.

¹ იხ. გვ. 222-225.

² იქვე. 223.

³ იქვე, გვ. 222.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, გვ. 223.

⁶ იქვე გვ. 225.

⁷ იქვე.

⁸ იქვე, გვ. 223.

⁹ იხ. წიგნის 1954 წლის გამოცემა, გვ. 171.

¹⁰ იბ. სტალინი, თხზ., ტ.2, გვ. 225.

¹¹ იხ. Эдгард Радзвинский, "Сталин", М., 1997, გვ. 76.

¹² იქვე.

¹³ იხ. მისი "ჩემი წარსული", თბილისი, 1990, გვ. 61-62.

¹⁴ იხ. ავტორის "როგორ ეიბრძოდით პროლეტარიატის ღიქტატურისათვის" (ჩემი მოგონებანი 1903-1920 წლამდე)", ტფილისი, 1927, გვ. 43.

¹⁵ ლასახ. წიგნი, იქვე, გვ. 49.

¹⁶ იხ. მისი მეოთხედი საუკუნის მანძილზე", III გამოცემა, 1931, გვ. 128.

¹⁷ კანდიდ ჩარკვიანი, განცდილი და ნააზრევი, თბილისი, 2004, გვ. 478-479.

¹⁸ იხ. ლასახ. კრებული, გვ. 196, 219, 296, 367.

¹⁹ სხვათა შორის, არსებობს მოსაზრება, თითქოს აღნიშნული "ექსის" მთავარი ორგანიზატორი გახლდათ სტეფანე შაუშიანი. იხ. Н. Дунинский-Мухадзе, Шаумян, М., 1968, გვ. 10; Г. С. Ашмян, Степан Шаумян – Жизнь и деятельность (1878-1918), М., 1973, გვ. 65. ამავე ავტორების მიხედვით, გატაცებული თანხიდან 15 000 მანეთი გადაეცა გაზეთ "ბაკინსკი რაბოჩის" (პირველი ნომერი გამოვიდა 1907 წლის 20 ივნისს) რედაქციას. იხ. ლასახ. ნაშრომები, გვ. 110-111, 65.

²⁰ იხ. მისი "სოსო ჯეგაშვილის ამბავი", წიგნი მეორე, თბ., 2004, გვ. 210.

²¹ იქვე, გვ. 211.

²² იქვე, გვ. 210.

ბოლოსიტყვა

სტალინის თემისადმი მსოფლიო ისტორიოგრაფიის ცხოველი ინტერესი სავსებით კანონზომიერია. მასზე წერდნენ “ბელადის” სიცოცხლეში, სიკვდილის შემდგომ ახლო ხანებში და წერენ ახლაც. თუ ე.წ. დისტანციის თეორიის მიხედვით ვიმსჯელებთ, აშკარად, სიკვდილიდან ნახევარ საუკუნეზე მეტი დროის გავლის შემდეგ, თითქოს ბევრად უფრო იოლი უნდა იყოს მისი ფენომენის გააზრება. მაგრამ ეს არც თუ ისე ადვილია. თუმცა დროის ფაქტორმა ერთი დიდი დახმარება გაგვიწია: დაემხო საბჭოური სისტემა, წარსულს ჩაბარდა ბოლშევიკურ-კომუნისტური “ფორმაცია”, რის შექმნაშიც ვი. ლენინმა, იბ. სტალინმა და სხვებმა უზარმაზარი ნებისყოფა და ენერგია ჩააქსოვეს. ამ თვალთახედვით სტალინის პიროვნების შეფასება საკმაოდ გაირკვა.

ისტორიკოსთა წინაშე დგება დილემა: სტალინი, როგორც ერთ-ერთი გამოჩენილი ისტორიული პიროვნება იყო მთავარი ფაქტორი ბოლშევიკურ-კომუნისტური “ფორმაციის” წარმოქმნა-განვითარებისა, თუ პირიქით, მას განაპირობებდა ისტორიული, ობიექტური ვითარებანი. სხვანაირად რომ ეთქვათ, სტალინი მსგავს პიროვნებებთან ერთად ისტორიული შემთხვევითობა იყო თუ აუცილებლობა, კანონზომიერება. ჩვენ, რასაკვირველია, მეორე თვალსაზრისსე ედგავართ. კერძოდ, სტალინის პიროვნებაში არ შეინიშნება განსაკუთრებული ტალანტი სამხედრო, მეცნიერული, ფილოსოფიური თუ სხვა ხასიათისა. ბევრი მხრივ იგი საშუალო ნიჭის მატარებელი პიროვნება გახლდათ. ის, რომ იმიხანად ბოლშევიკ-კომუნისტებმა გაიმარჯვეს თავის მოწინააღმდეგეებზე, შემთხვევითი როდი ყოფილა. მაგრამ ხომ დამარცხდნენ კარლ ლიბკნეხტი და როზა ლუქსემბურგი თავიანთი ორგანიზაცია “სპარტაკითურთ” გერმანიაში? უეჭველია, ლენინს, ტროცკის, სტალინს და მისთ. იმ პერიოდის გერმანიაში რომ ეღვაწათ შედგოც ასეთივე მარცხიანი იქნებოდა (სხვათა შორის, 1923 წელს გერმანიაში სოციალისტური რევოლუციის მოსახდენად (“რევოლუციის ჯარისკაცებად”) გასამგზავრებლად ემზადებოდნენ ლ. ტროცკი და გრ. ზინოვიევი).

მეტსაც ვიტყვოდით, თავის დროზე სტალინმა წააგო პოლიტიკური ბრძოლა მის “მშობლიურ” საქართველოში, სადაც

მისი მთავარი პოლიტიკური ოპონენტები იყვნენ ნოე ჟორდანიძე, ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი და სხვანი. ამ მაგალითზე ჩანს, რომ სტალინი როგორც პოტენციურად დიდი ისტორიული პიროვნება (რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული რევოლუციის მხარდგომი) უმწეო აღმოჩნდა საქართველოს სინამდვილეში. მით უფრო ითქმის ეს ინგლისის, საფრანგეთისა და აშშ-ის მიმართ, რომელთა მსგავსი დემოკრატიული ტრადიციები გააორიკხებდა ტოტალიტარული სახელმწიფოს წარმოქმნას. ხოლო თუ გერმანიაში, იტალიაში და სხვაგან ფაშისტური ყაიღის ტოტალიტარული რეჟიმები დამკვიდრდა, ამაში სხვაგვარადაა ისტორიულმა კანონზომიერებამ იჩინა თავი.

ბოლშევიკურმა რევოლუციამ რუსეთში გაიმარჯვა უპირველესად არა მუშათა კლასის, არამედ გლეხობის წყალობით. შესაბამისად, ქვეყნის მთავარი პრობლემა იყო აგრარული საკითხი. ამას დაემატა პირველი მსოფლიო ომის შედეგად შექმნილი რევოლუციური სიტუაცია რუსეთში. ჩვენი შეხედულებით, ასევე ერთ-ერთ ხელსაყრელ ისტორიულ წინამძღვარს წარმოადგენდა აზიური, აღმოსავლური წარმოების წესი. ნამდვილი მოქმედი მიზეზები კამუფლირებული იყო მარქსისტული, სოციალისტური ფრასეოლოგიით (მოვიგონოთ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს ამავე მიზნებით ანტიკურობის გამოყენება), ხოლო ეს მოძღვრება პრწმინდად სოციალურ მითოლოგიად იქცა.

თავის მხრივ, მას შემდეგ, რაც რუსეთში ბოლშევიკურ-კომუნისტური რევოლუცია მოხდა, მოვლენათა შემდგომი განვითარების პროცესში გაიმარჯვა სტალინიზმი. კელაე დაისმის კითხვა: რატომ აჯობა მან ტროცკის, ბუხარინის და სხვებს? რა, სტალინის ნიჭი, ტალანტი იყო ამის გასაღები? მეტი განათლება, რევოლუციური დამსახურება წარსულში ამ შემთხვევაში გამორიცხებულია. მართალია, მან მოწინააღმდეგეებსე გაიმარჯვა რიგი პიროვნული ნიშან-თვისებებითაც (მეტი ორგანიზატორული უნარი (რაც შენიშნა ნოე ჟორდანიძემ), ევრაგობა, ცბიერება, სისასტიკე და ა.შ.), მაგრამ ეს როდი გახლდათ მთავარი.

განახლებულ რუსეთში, მაშ შემდეგ რაც ბოლშევიკებმა გაიმარჯვეს, ახალმა ფაქტორებმა იჩინა თავი. წარმოიქმნა ახალი მმართველი კლასი პარტოკრატიისა და ბიუროკრატიის (თავის მხრივ სხვადასხვა ფენებს რომ შეიცავდა) სახით. სტალინი პირველ რიგში სწორედ მათ ინტერესებს გამოხატავდა და მათ ეყრდნობოდა.

თვითონ იგი, ჩანს, ღევ ტროცკის გარეშე, კარგად აცნობიერებდა აღნიშნულ გარემოებას. 1937 წელს სტალინს თავისთან დაახლოებულთა ვიწრო წრეში გულწრფელად უღიარებია: “ცნობილია, რომ ტროცკი ლენინის შემდგომ ყველაზე პოპულარული იყო ჩვენს ქვეყანაში. პოპულარულები იყვნენ ბუხარინი, ზინოვიევი, რიკოვი, ტომსკი. ჩვენ, მე, მოლოტოვს, ეოროშილოვს, კალინინს, ცოტა ვინმე თუ გაციცნობდა. მაშინ, ლენინის დროს, ჩვენ ვიყავით პრაქტიკოსები, მისი თანამშრომლები. მაგრამ ჩვენ მხარს გვიჭერდნენ საშუალო კადრები, რომლებიც მასებს ჩვენს პოზიციებს განუმარტავდნენ. მოთავარი ამ საშუალო კადრებში მდგომარეობდა. გენერლები ვერაფერს ვერ გააკეთებენ კარგი ოფიცრების გარეშე.”

იგივე აზრი გაიმეორა მან 1945 წლის 25 ივნისს, კრემლში გამარჯვების პარადის მონაწილეთა მიღებისას: “მე ვსვამ სადღეგრძელოს უბრალო, ჩვეულებრივი, თავგებაბალი ადამიანებისა, “ჭანჭიკებისა”, რომლებიც აქტიურობის მდგომარეობაში ამბავებენ ჩვენს დიდ სახელმწიფოებრივ მქაჩის მცენიერების, მეურნეობისა და სამხედრო საქმის დარგებში. ისინი ბევრნი არიან, მათი სახელი ლეგიონია, რადგან ესენი ათეული მილიონობით არიან.”

თუ როგორ გააჩუქა თავისი ძალაუფლების საიდუმლო სტალინმა, ეს კარგად ჩანს აგრეთვე სვეტლანა ალილუევას შემდეგ მოგონებაში. როდესაც მოსკოვს ფაშისტური გერმანიის ჯარების მხრივ ოკუპაცია ელოდა და საბჭოთა ხელმძღვანელობა კუბიბშეფში გადასვლას აპირებდა (მანამდე მთელი რიგი დაწესებულებებისა გადაიყვანეს), სტალინმა თავისი ქალიშვილისაგან შეიტყო, რომ უმაღლეს საბჭოთა ხელისუფალთა შეილესათვის ამ ქალაქში ელიტარული სკოლები გაეხსნათ. ამის თაობაზე ბელადი გაცოფებულია და ანგარიშიუცემლად გამოუთქვამს აზრი, რასაც იგი, არა მხოლოდ ქვეცნობიერების დონეზე, დიდი ხნის განმავლობაში ატარებდა: “ოჰ, თქვენ! – იგი ეძებდა უფრო ზრდილობიან სიტყვებს – ოჰ, თქვენ, წყულო კასტავ! დახე, მოაფრობა, მოსკოველები გადავიდნენ, მოდი მათ ცალკე სკოლა მიართვი. არამზადა ვლასიკი, ეს ყველაფერი მისი საქმეა.” (კხადია, რიგითი ჩინოსანი, სტალინის დაცვის უფროსი ამ შემთხვევაში სათანადო კლასობრივ ინტერესს გამოხატავდა. აბა, დავუშვათ ასეთი შესაძლებლობა: სტალინს ეცადა, ჯერ კიდევ ოციან წლებში,

მოეხდინა საზოგადოების, პოლიტიკური წყობილების დემოკრატიზაცია (მიებაძა პარიზის კომუნისათვის). ადვილი წარმოსადგენია თუ როგორ გააფთრებულ წინააღმდეგობას წააწყდებოდა იგი ბიუროკრატიის როგორც კლასის მხრიდან. მსგავსი რამ, როგორც ვიცით, სტალინმა ვერ გაბედა.⁵

საერთოდ, დროა უკუვაგდოთ შარლ მონტესკიეს, ჰეგელის, მარქსისა და ენგელსის გაუბრალოებული წარმოდგენა, რომლის თანახმადაც დესპოტურ სახელმწიფოებში მხოლოდ ერთი პირის ნებაა გადამწყვეტი. ეს პირი მართავდა ბიუროკრატიათა ერთად და ცხადია, მის ინტერესებსაც უთუოდ ითვალისწინებდა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, “დიდი საბჭოური ტერორი”, 1937-38 წლებში რომ თავს დაატყდა საზოგადოებას, უმთავრესად სტალინის კი არა, სწორედ ამ კლასის “დამსახურებაა”. ღირს შესენებად, რომ ფრ. ენგელსი იაკობინელების ტერორს პირველ ყოვლისა წერილი ბურჟუაზიის ფსიქოლოგიაში ხედავდა (სხვათა შორის, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის მანძილზე იაკობინელთა ტერორი დადებითად ფასდებოდა, შესაბამისად იგნორირებული იყო ენგელსის ეს აზრიც).

ახლა მეორე გარემოებაზე შევჩერდეთ. საბჭოთა კავშირი ფაქტობრივად განახლებული რუსეთის ცარიტულ იმპერიას წარმოადგენდა და მისი ფედერაციული ხასიათი ოდენ შირმა, გარეგანი დეკორაცია იყო, უნიტარული სახელმწიფოს არსს რომ ფარავდა. მსგავსი ვითარება აღაფრთოვანებდა რუსი მოსახლეობის შოვინისტურ წრეებს, რომლებიც არსებობდნენ (კვლავაც არსებობენ!) როგორც ძლიერი ისტორიული სოციალური ძალის გადმონაშთის, ისე კომუნისტების თვალსაჩინო ნაწილის სახით. კვლავ დავსვათ კითხვა: აბა, სტალინს გაეებდა და ეფიქრა საბჭოთა კავშირის თუნდაც ნამდვილი ფედერაციული (აღარას ვამბობთ კონფედერაციულზე) მოწყობისათვის, მოეხდინა “საკავშირო” მმართველობის დემოკრატიზაცია სხვა “მოკავშირე” რესპუბლიკების სასარგებლოდ. ამგვარ ნაბიჯზე იგი, ცხადია, არ წასულა, ხოლო თუ წავიდოდა (ასევე პირველ შემთხვევაში) იგი თავის პოლიტიკურ კარიერას კატასტროფით დაამთავრებდა.

აღნიშნული სახის “ისტორიის ირონია” სტალინის (აგრეთვე სერგო ორჯონიკიძისა და ფელიქს ძერჟინსკის) მაგალითზე შენიშნა სულთმოპოვებმა ლენინმა (1923 წელს). ლევ ტროცკიმაც შენიშნა

სტალინის მხრივ გადაწონა (перевесит) დიდრუსული ბიუროკრატიული იმპერიალიზმის მხარზე. იგი წერდა: “შესანიშნავია, რომ ამ წმენდის დროს (იგულისხმება 1920-იანი წლები, გ.ყ.) ნაციონალიზმში დამნაშავენი აღმოჩნდა ყველა ჩაგრული ეროვნება; მხოლოდ მოსკოვში, სადაც თავმოყრილი იყვნენ მწაგვრელები, სტალინმა ვერაერთარი ნაციონალიზმი ვერ აღმოაჩინა... რომ ქართველი გამხდარიყო დიდრუსული ტენდენციების წარმომადგენელი, ასეთი პარადოქსი ისტორიაში არაერთი ყოფილა. ქართველი ჯულაშვილი იქცა დიდრუსული ბიუროკრატიული ჩაგრვის მატარებელი ისტორიის იმავე კანონების მიხედვით, რომლებითაც ავსტრიელმა ჰიტლერმა უკიდურესი დასრულება მისცა პრუსიულ მილიტარისტულ კასტას.”⁶

მოვიგონოთ თუ როგორ ახასიათებდა სტალინი რუს ხალხს თავის ცნობილ სადღეგრძელოში (1945 წლის 24 მაისს): იგიაო “ხელმძღვანელი ხალხი”, “ყველაზე გამოჩენილი ერი ყველა ერთგან, რომლებიც საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შედიან”; “მას აქვს ნათელი გონება, მტკიცე ხასიათი და მოთმინება.”

ერთი სიტყვით, თვითონ სტალინმა მშვენივრად უწყობდა, თუ რა ფაქტორებს ეყრდნობოდა მისი ძალაუფლება. სამწუხაროდ, ამას ნაკლებად აცნობიერებენ ისტორიკოსები. ახლაც, როცა რუსული საზოგადოების თვალსაჩინო ნაწილი სტალინის მისტირის, მას უპირველესად კომუნისტური იდეალების გაცამტვერება კი არ ადარდებს, არამედ რუსეთის “დერჟავის” კრახი. ჩანს, მსგავსი ადამიანები იმპერიულ ამბიციებს ვერა და ვერ შელევნიან, რასაც ჩვენ, ქართველები საკუთარ ტყავზე განვიცდით. აშკარად ჩანს, რომ რუსეთი ასეთი განწყობა-განწყობილების გამო ძალიან განსხვავდება დღევანდელი დემოკრატიული გერმანიისაგან, სადაც ჰიტლერის შეფასებისას მესამე რაიხის “სიდიადე” იგნორირებულია.

ზემოაღნიშნული გარემოებანი გვიხსნის ღვე ტროცკის სასტიკ მარცხს სტალინთან პოლიტიკურ ორთაბრძოლაში. პირველის მიერ პერმანენტული რევოლუციის იდეის ერთგულება წმინდა წყლის ავანტიურა გახლდათ და მას არა თუ ბიუროკრატია, არამედ საზოგადოების დიდი ნაწილიც კი ვერ გაჰყვებოდა. ცხადია ისიც, რომ ტროცკი არც დემოკრატიული ტენდენციებით გამოირჩეოდა, მისთვის მიუღებელი იყო სხვა დიდი ფასეულობებიც (მათ შორის ერები, მათი კულტურები).⁸ ასე რომ, ტროცკის ალტერნატივა

მიუღებელი იყო და უსაფუძვლოც. თითქოს უფრო მისაღები იყო ბუხარინის ალტერნატივა, რაც კოლექტივიზაციის იდეას გამოირიცხავდა. მაგრამ ესეც, დიდად სამწუხაროდ, განუხორციელებელი აღმოჩნდა (შემდგომში, როგორც ცნობილია, იუგოსლავიაში სოციალიზმის აშენება სწორედ წერილგლეხური მეურნეობების შენარჩუნებით სცადეს, ასევე მოხდა შემდგომი ხანის პოლონეთშიც).

რაც შეეხება სტალინის სახელის დიდ პოპულარობას დღევანდელ ქართველობაში, იგი გულუბრყვილო მოსაზრებით (მისი თითქოსდა ქართველობით) აიხსნება. ეს ემსგავსება იმას, რომ ავსტრიელებს დიდად საამაყოდ მიაჩნდეთ ჰიტლერის სახელი უკანასკნელის ავსტრიული წარმოშობის გამო. მაგრამ, როგორც ისტორიკოსი გიორგი ნადირაძე ვრცლად ასაბუთებს, სტალინი ეროვნული თვითშეგნებით რუსი და არა ქართველი გახლდათ⁹ ამდენად, თუ “ბელადის” სიტყვებს მოვიშველიებთ, “ის, ვინც მაღავეს ეროვნულ წარმოშობას, – მხდალია, გახერეტილ გროშადაც კი არა ღირს”,¹⁰ მას არ ეხება, რამეთუ იგი არ მაღავედა თავის ეროვნულ წარმოშობას, ასევე ნამდვილ ეროვნულ კუთვნილებას.

ისტორიის გონმა სასტიკი განაჩენი გამოუტანა სტალინისა და სხვათა ნაღვაწს. ახლა მასზე უამრავი კრიტიკული ხასიათის წიგნი იწერება. აღმოჩნდა რომ სტალინი ამაზეც ფიქრობდა. მას ასე განუცხადებია: “მე ვიცი, რომ სიკვდილის შემდეგ ჩემს საფლავზე ჩაგვის გროვას მოზიდავენ, მაგრამ ისტორიის ქარი მას უმოწყალოდ გაფანტავს” (ე.მ. მოლოტოვისა და მარშალ ა.ე. გოლოვანოვის მოგონებანი). 1939 წელს ა.მ. კოლონტაისთან საუბარში კი უთქვამს: “ჩვენი პარტიისა და ხალხის ბევრი საქმე გაუკუღმართებული და დაფუტოხებული იქნება უცხოეთში, ასევე ჩვენს ქვეყანაში. სიონიზმი, რომელიც მსოფლიო ბატონობისაკენ მიისწრაფვის, სასტიკად იძიებს შურს ჩვენი წარმატებებისა და მიღწევებისათვის. იგი რუსეთს კვლავ განიხილავს ბარბაროსულ ქვეყნად, როგორც ნედლეულის დანამატს. და მე სახელს გამოტყუენ და ცილს დამწამებენ, მომაწერენ უამრავ ბოროტმოქმედებას.”¹⁰

მიუხედავად იმისა, რომ სტალინს თვალსაჩინო წვლილი მიუძღვოდა გერმანული ფაშიზმის დამარცხებაში (რის დაეიწყებაც უსამართლობა იქნებოდა), ეს და სხვა უფრო წერილმანი სრულიადაც ვერ გადაწონიან მის უკეთურ ქმედებებს. მაგრამ

წინასიტყვა ღანართისათვის

იოსებ სტალინის “თხზულებანის“ პირველი ტომის (გამოიცა 1946 წელს) წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, რომ იგი იბეჭდება სკკპ ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით. მაგრამ არ არის კონკრეტულად მითითებული, თუ რომელ წელს ჰქონდა ამას ადგილი. სამწუხაროდ, ჩვენთვის საჭირო ამ ინფორმაციას ვერც მრავალტომეულში “სკკპ ყრილობების, კონფერენციებისა და ცეკას პლენუმების გადაწყვეტილებებში“ მივაკელიეთ.

უნდა ვიფიქროთ, რომ სტალინს, მისი ფრიად ამბიციური ხასიათიდან გამომდინარე, დიდი სურვილი ექნებოდა მისი თხზულებების გამოსაცემად, მით უფრო, რომ ვლადიმირ ლენინის მსგავს გამოცემებს რომ თავი დაეანებოთ, ლევ ტროცკისა და გრიგორი ზინოვიევის მრავალტომეულები კარგა ხნის ადრე ჰქონდათ გამოქვეყნებული. მეტსაც ვიტყოდით, მსგავსი ამბიციური სურვილი დაკმაყოფილებული ჰქონდა ბევრად უფრო ნაკლები რანგის, რესპუბლიკური დონის მოღვაწეს (საქართველოში) ფილიპე მახარაძეს. მიუხედავად ამისა, პეტრე შარია თავის გალექსილ ნაწარმოებში “აღსარება (მოგონებები და რეფლექსიები ი.ბ. სტალინთან შეხვედრებთან დაკავშირებით)” გვაუწყებს:

“კუს ნაბიჯებით მზადდებოდა თურმე შრომები;
ჩანს, თვითონ სტალინს უხერხულად მიუჩნევია
შემოწმება და გატარება რამე ზომების.“¹

იქნებ სტალინი გარკვეული მოსაზრებით არც კი ჩქარობდა თავისი ნაწერების გამოცემისათვის? ვფიქრობთ, ამის მიზეზი მდგომარეობს იმაში, რომ აბელ ენუქიძე, მაღაქია ტოროშელიძე, ალექსანდრე სვანიძე, ფილიპე მახარაძე და სხვანი ჯერ კიდევ ცოცხლები იყვნენ და მათ რაღაც-რაღაცეები იცოდნენ.

იგივე ავტორი სკკპ ცეკას მდივანს (ორგბიუროს ხელმძღვანელს) გეორგი მალენკოვს ათქმევინებს: როდესაც სტალინთან ერთ-ერთი შეხვედრის შემდეგ

“რომ გამოვედი, მყისვე ვეცი მე დოკუმენტებს,
ენახე, რომ მთელი ათი წლის წინ, თვით ყრილობაზე

დაუდგენიათ, გამოგვეცა არა უმეტეს

ხუთი წლის ვადით თხზულებები, ხოლო ამაზე

თვით სტალინს შემდეგ თუნდ კრინტიც არ დაუნძრევია.”

შეგახსენებთ, რომ პ. შარიას ამ საუბარს სკკპ ცეკას მდივანთან ადგილი ჰქონდა 1945 წლის ნოემბრის ბოლოს. თვითონ იგიც ისტორიკოს ვასილ მოჩალოვის შესახებ გვეუბნება:

“ათი წელია განაგებს ის განყოფილებას,

რომელსაც უნდა მოემზადა (!) გამოსაცემად

ყველა თხზულება სტალინისა დღეს არსებული,

არ აღმოჩნდა თუნდ უბრალოდ გადასაცემად

რედაქციისთვის მასალათა მთელი კრებულიც.”

როგორც ვხედავთ, პეტრე შარიაც ადასტურებს გ. მალენკოვის ცნობას (მაგრამ ყრილობა (XVII) ხომ 1934 წელს გაიმართა, შესაძლებელია იგულისხმება ცეკას პლენუმის რომელიღაც დადგენილება, 1935 წელს მიღებული) და იმასაც დასძენს, რომ 1935 წლიდან სათანადო განყოფილებაც უკვე ფუნქციონირებდა და იგი, ჩანს, რუსებისაგან შედგებოდა. თუმცა ღიდად გასაოკარია, თუ როგორ უნდა გაერთმიათ თავი პირველი ორი ტომისათვის, რომელიც სტალინის მიერ უმთავრესად ქართულად იყო დაწერილი. ამიტომაც გ. მალენკოვს პ. შარიასთვის შეუტყობინებია (თბილისში), რომ მოსკოვში ჩაეყვანა ქართულ-რუსული ენების ერთნაირად კარგად მცოდნეთა ჯგუფი. პ. შარიას წაუყვანია ახელედინი (უნდა ვიგულისხმოთ გიორგი), დანელია (აღბათ, სერგი), ქუთელია (აღბათ, ალექსანდრე) და კვარაცხელია (ეფიქრობთ, ტარასი).⁴

პეტრე შარიასა და ვასილ მოჩალოვის მოგონებების მიხედვით ირკვევა, რომ 1944 წელს უკვე სკკპ ცეკას ორგბიუროში, რომელსაც მალენკოვი ხელმძღვანელობდა, რამდენჯერმე გამართული პარტიული დიდმოხელეებისა და შესაბამისი სპეციალისტების თათბირი “ბელადის” თხზულებათა გამოსაცემად. მანამდე კი, ცხადია, აქტიურობდა საკაეშირო “იმელი“, რომლის უწინდელი დირექტორი 1944 თუ 1945 წელს კრუჟკოვს შეუცვლია.

თხზულებათა გამოცემის მოსამზადებელ ჯგუფში აღმოჩნდა ერთი “ერეტიკოსი” – ზემოთ დასახელებული ისტორიკოსი ვასილ მოჩალოვი, რომელიც თვლიდა, რომ დასაბუჯდად წარდგენილი სტატიებიდან და პროკლამაციებიდან რიგი მათგანი არ

მიეკუთვნებოდა სტალინს. პ. შარიას “აღსარებაში” მასზე ეკითხულობთ:

“დიდო ბელადო – მიმართა მან ფარისევლურად – ვალდებულნი ვართ თქვენს დიდ სახელს მოვეპურათ ფრთხილად! ქართველებმა კი მიიჩნიეს თქვენისეულად ბევრი სტატია, რომელთაც ვერ მივიჩნევთ თქვენად. არ ექვშობ, რომ მათ ამოდრავებთ ზრახვა კეთილი მაგრამ ჩვენ პასუხის ისტორიის წინაშე ვაგებთ! ჩვენ შევისწავლეთ თქვენი სტილი გამოკვეთილი, თქვენს და არა თქვენს შეუმცდარად უკვე ჩვენ ვარჩევთ.”

პეტრე შარიას თანახმად, „ერეტიკოსს“ მსგავსი ქმედებისას უპირველესად რუსული შოვინიზმი ამოდრავებდა, რაც თითქოს აშკარად წარმოჩნდა XX ყრილობაზე. თურმე მას სხვა უკეთური პირადი ნიშან-თვისებებიც ახასიათებდა:

„ბევრი მინახავს თავხედები, გაიძვერები, ოღონდ კი მსგავსი მოჩალოვის მე არ მინახავს!“

მეტიც, თითქოს “კარიერაზე ზრუნვა ჩანდა მის განზრახვებში”.

მაგრამ ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ, ე. მოჩალოვისათვის „სტალინი გახლდათ უდიდესი თანადროულ ადამიანთაგან, ადამიანი, რომელსაც, უფრო მეტად, ვიდრე სხვას, ამჟამად ხელთ უკერია მსოფლიოს ბედ-იღბალი.“ ასე რომ, საქმე არც ისე მარტივად იყო, როგორც ეს პეტრე შარიას წარმოდგინა. ისტორიკოსის “ერესი”, ცხადია, ნამეტანი იყო და ამიტომაც იგი “იმედიდან” დაითხოვეს და საკავშირო ისტორიის ინსტიტუტში გადაიყვანეს (კარგია, რომ ამგვარ სასჯელს დასჯერდნენ!).

ე. მოჩალოვი კვლავ არ ცხრებოდა; ამჯერად მან სპეციალური წერილით თვითონ “ბელადს” მიმართა. უკანასკნელი პირადად გაეცნო წერილს, “ერეტიკოსი” მიიწვიეს კიდევ 1945 წლის 28 დეკემბერს კრებლში, სტალინთან გამართულ საგანგებო თათბირზე.

ე. მოჩალოვს დიდად უნდა ეუმაღლოდეთ იმას, რომ (პეტრე შარიასაგან განსხვავებით, რაზეც იგი დანანებით წერდა), დაგეიტოვა საკმაოდ ვრცელი ჩანაწერი 1945 წლის 28 დეკემბრის კრებლში შეხვედრისა, ასევე მომდევნო წლის 23 დეკემბრის შეხვედრის თაობაზე. ორივე მათგანი, როგორც ვიცით, შესულია

ი. ბ. სტალინის “თხზულებანის” მე-17 ტომში, რომელიც 2004 წელს გამოიცა ქალაქ ტვერში.

კამათი, მიუხედავად “იმელის” დირექტორის განმარტებისა, რომ ამჯერად ყველაფერი დალაგდა, გაგრძელდა კრემლშიც. “ერეტიკოს” მოწალოვს სტალინის წინაშეც კვლავ გაუმეორებია, რომ კერძოდ ორი სტატია “ბრძოლიდან” “ბელადს” არ ეკუთვნოდა, ხოლო გაზეთ “Кавказский рабочий листок”-ში დაბეჭდილი სამი სტატიიდან პირველი შედგენილი ანდა რედაქტირებული იყო უცხოელებად ი. სტალინის მონაწილეობით, დანარჩენი ორის ავტორობის საკითხი კი საეჭვო გახლდათ. მოწალოვს სხვა შენიშვნებიც ჰქონდა.

ცხადია, აღნიშნული ორი სტატია სტალინს დიდად ეძვირფასებოდა, სჭირდებოდა კულტის გასაძლიერებლად (თავეისი რევოლუციური კარიერის დაწყების ვ. ი. ლენინთან გასატოლებლად) და ამიტომ მათი ავტორობა არ დაუთმოია.

ასე რომ, ტყუილია ვ. მოწალოვის გულუბრყვილო (ყოველ შემთხვევაში ასე ჰყვებოდა მისი მეუღლე) იმაზე, რომ სტალინი მას ყველაფერში დაეთანხმა.¹⁰ ეს ორივე წერილი, როგორც ცნობილია, შესულია სტალინის “თხზულებანის” პირველ ტომში. “ბელადმა”, როგორც ჩანს, წაუყრუა მოწალოვის მოსაზრებას, რომ აღნიშნული ორი წერილი და მესამე სტატია “მუშათა მოძრაობა კავკასიაში 1898-1899 წლებში” (!) ერთი და იმავე პირის დაწერილიაო და მის დაბეჭდვაზე მას თავი არ გამოუდვია. გავრცელებული შეხედულებით, მისი ავტორი სწორედ ლადო კეცხოველია (ისევე როგორც პირველი ორისა) დაწერილებით ამის შესახებ იხ. ზემოთ.

ამაზრუნია ი. სტალინის სიტყვები: “ბრძოლაში” დამწერი ვიყავი მე, ასევე, შესაძლებელია, კიდევ სხვებმა (უნდა იქოს სევერიან – გ.ყ.) ჯუღელი... კეცხოველი იყო პრაქტიკოსი, ორგანიზატორი. ორგანო მიჰყავდა (вел) კეცხოველს, მაგრამ იგი ცოტას წერდა. და გამოვიდა, რომ კეცხოველი იყო ფაქტობრივად (ფიქტიური – გ.ყ.) რედაქტორი, მაგრამ რედაქტირებას (!) კი ვერ ახერხებდა.”

დანარჩენ შემთხვევებში “ბელადმა” კი ვ. მოწალოვს დაუთმო, რითაც შუანასკნელი, ცხადია, დიდად კმაყოფილი დარჩა. ეს იმიტომაც გამოჩნდა, რომ პეტრე შარია კუნცევოში, თავის აგარაკს, სხვებთან ერთად ნადირზე მიიწვია და ათამადა კიდევ. ცხადია, ამგვარ

პატივს ეასილ მოწალოვი ვერ ეღირსებოდა. მაგრამ “თაფლობის თვე” დიდხანს არ გაგრძელებულა და პ. შარიაძე დიდი სიმწარე იწვნია “ბელადისაგან”.

ე. მოწალოვის ხსენებულ ჩანაწერებში სტალინის სხვა ცრუპენტელობანიც გვხვდება და მისი შემწინევა კრიტიკულად მოაზროვნე ისტორიკოსს არ უნდა გაუჭირდეს. ასე მაგალითად, თითქოს 1905 წელს მან ჭიათურიდან ვრცელი წერილი მისწერა ლენინს და ა. შ., თითქოს მალე ანარქისტების პრობლემა ესდგეკებს აღარ ჰქონიათ, “კრედოს” დაწერის მოაგარი მოტივი და ა. შ.

და ბოლოს, პირველი ტომის ტირაჟიდან თვითონ სტალინმა 30-40 ათასი დაასახელა. როდესაც მას მოაგონეს, რომ ლენინის თხზულებები 500.000 ტირაჟით იბეჭდებოდა, “ბელადმა” მტკიცედ განაცხადა, რომ 300 ათასზე მეტი არ უნდა ყოფილიყო დაბეჭდილი.¹² სინამდვილეში პირველი ტომი სწორედ 500 ათასიანი ტირაჟით გამოიცა! რა თქმა უნდა, იგი დაიბეჭდა მაქსიმალური ოპერატიულობით.

პეტრე შარია აღნიშნავდა:

“პირველი ტომის მასალებზე მუშაობამ მე

დამარწმუნა, რომ ამ გზით ვეღარ გამოვიდოდა

სრული კრებული თხზულებათა; სტალინს მიემართე

თხოვნით, თათბირი საგანგებო საკითხს მიძღვნოდა.”¹³

ამიტომაც მან მოითხოვა მეცნიერთაგან და ბობოლა პარტიულ მუშაკთაგან შექმნილიყო 5-7-კაციანი კომისია. ამაზე “ბელადი” დათანხმებულია და მასში წინადადების ავტორიც შეუყვანია. მაგრამ მოხდა ისე, რომ სათანადო სამუშაოს ძირითადად პ. შარია უძღვებოდა, დანარჩენები კი განზე იდგნენ, ცხადია, თავს ისლევდნენ. შეგახსენებთ, რომ მეორე ტომში შესული მასალები პირველის მსგავს სირთულეებს არ შეიცავდა, რადგან საქმე ძირითადად ეხებოდა აზრობრივ შენიშვნა-დასუსტებებს, რომელთა ნაწილი სტალინმა გაიზიარა.

მაგრამ ასეთი (ხელახლა) გამოცემისას აზრობრივი შესწორებანი, რასაკვირველია, მიუღებელი გახლავთ.

პარადოქსია, რომ ი. სტალინის “თხზულებანის” გამოსვლის შემდგომ თვით ისტორიკოსთა ფართო წრეშიაც კი დამკვიდრდა აზრი, თითქოს პირველ ორ ტომში შესული ქართულად დაწერილი სტატიების გარდა სხვა პარტიულ-პუბლიცისტური სტატიები

“ბელადს“ არა ჰქონია. საფიქრებელია, თუმცა გაუგებარია, რომ მანამდე და იმხანად მოსკოვში არ მიუწვდიათ სტალინის სხვა სტატიები (ყოველ შემთხვევაში ასე ჩანს პ. შარიასა და ე. მოჩალოვის მოგონებებიდან). მაგრამ უდავო ფაქტია, რომ სტალინს სხვა სტატიებიც ჰქონდა (“კობას“ ხელმოწერით). კითხვა ისმის: ნუთუ მას დაავიწყდა მათი არსებობა, თუ რაიმე გარკვეული მოსაზრებით მათ იგნორირებდა. ისინი შეტანილია ბიბლიოგრაფიულ ნიშნულ სტეფანიშვილის მიერ შედგენილ სტალინის ნაშრომთა ბიბლიოგრაფიაში (გამოვიდა 1955 წელს).

გთავაზობთ სტალინის ნაკლებად ცნობილ, 1906 წელს დაბეჭდილ სტატიებს გაზეთებიდან: “ელვა“ და “ახალი ცხოვრება“. ჩვენს მიერ მათში მხოლოდ უმნიშვნელო (კორექტურული ხასიათისა) შეცდომებია გასწორებული.

¹ პეტრე შარია, “აღსარება (მოვონებები და რეფლექსიები ი.ბ. სტალინთან შეხვედრებთან დაკავშირებით)” (ხელნაწერი, დასრულებულია 1976 წელს), გვ. 23.
² იქვე.

³ დასახ. ხელნაწერი, გვ. 27.

⁴ იქვე, გვ. 23.

⁵ დასახ. ხელნაწერი, გვ. 26.

⁶ იქვე.

⁷ И. Сталин, Сочинения, т. 17, Тверь, 2004, გვ. 623.

⁸ იქვე, გვ. 28.

⁹ И. Сталин, Сочинения, т. 17, გვ. 626.

¹⁰ იქვე, გვ. 620. იგივე დაიჯერა ტომის გამომცემელმა რ. კოსოვლამაც.

¹¹ იქვე, გვ. 625.

¹² იქვე, გვ. 628-629.

¹³ პ. შარიას დასახ. ხელნაწერი, გვ. 30.

ი. ბ. სტალინის “თხზულებანში” არშესული
ზოგიერთი წერილი*
პოლიტიკური ძამელეონები

(ბაზ. “ელვა”, №3, 1906 წ.)

თუ თვალთ არ გინახავთ, ისე მაინც გაგეგონებათ ეგრეთ წოდებული ჯოჯო. ეს ის ქვეწარმავალია, რომელიც ხერელებში დაძერება და ენას ასისინებს. მაგრამ არის ერთგვარი ჯოჯო, რომელიც ხეებზედაც დაცოცავს. ამას ქამელეონი ეწოდება. ქამელეონის ნიშნობლივი თვისება იმაში მდგომარეობს, რომ ის დღემუდამ ფერს იცვლის. როგორც იცით, ყველა ცხოველს აქვს თავისი განსაზღვრული ფერი; მაგრამ ქამელეონის ბუნება ამას ვერ იტანს, ის ლომთან ლომის ფერს იღებს, მგელთან მგლის ფერს, ბაყაყთან ბაყაყის, მიხედვით იმისა, თუ როდის რა ფერი უფრო გამოდგება, სწორედ ისე, როგორც ეს ფლიდსა და უპრინციპო კაცს დამართება ხოლმე, — ჩემთან ჩემია, შენთან შენი, რეაქციონერთან რეაქციონერი, რევოლუციონერთან რევოლუციონ-ერი, ოღონდ კი ხერელებში გაძერეს და თავის მიზანს მიაღწიოს...

სწორედ ეს ქამელეონი მომაგონდება ხოლმე, როცა “ცნობის ფურცელ” — “ივერიას” და “პატარა გაზეთ” — “ახალ ღროებას” ეკითხულობ.

ღრო იყო, როცა პროლეტარიატის პარტია ქუხდა და ქვეყანას არყევდა. როგორ იქცეოდნენ მაშინ ეს ანარქისტ-ფედერალისტ-არაფერისტები? ისინი შურიტ უყურებდენ ამ პარტიას, ნატრობდენ მის ბედს და, კუთხეებში მიმალულები, ჩუმათ ტაშს უკრავდენ. რატომ იქცეოდენ ასე? იმიტომ, რომ მაშინ ასე უჯობდათ, მოგესხენებათ, გამარჯვებულის გალანძღვა არც ისე ადვილი გასაბეღია. დღეს კი, როცა რეაქციის ქარმა დაჰბერა და ჩარხი უკუღმა აატრიალა — ამ ეაუბატონებს ფერი უცვლიათ და თავდავიწყებით ლანძღვენ იმავე პროლეტარიატის პარტიას. რატომ? ალბათ იმიტომ, რომ დღეს ასე უჯობთ — იციან, რომ “შერყებათ” ეს ბინძური დემაგოგია და მაშ რა ქნან, თუ არ იყეფონ?

ასეთია ჭრელი ბუნება ჭრელ და ბინძურ ქამელეონისა.

* შეენიშნავთ, რომ ასეთი სტატია ი. სტალინს კიდევ რამდენიმე აქვს, (წიგნის ავტორი).

მერე რატომ განრისხებულან სოციალდემოკრატიაზე ეს “საქართველოს მხსნელები”, რას აბრალებენ მას?

– სოციალდემოკრატია “დაუფიქრებლათ” იწვევდა ხალხს შეიარაღებული აჯანყებისაკენ, მან “წინდაუხედავად გამოიწვია” დეკემბრის აჯანყება და მით ტყუილ-უბრალოთ დაღვარა მოუშაადებელი ხალხის უმანკო სისხლით – იძახის “ივერია” გულმტკივნეულად. “მე დიდი ხანია, რაც მაგას ვამბობ, მაგრამ არ იქნა, არაფერს დამიჯერაო” – დასძენს “ხალხის მოყვარე” “ცნობის ფურცელი.” “პაწია გაზეთი” და “ძველი (!) დროება” კი უკანა ფეხებზე შემდგარან და თუთიყუშით გაიძახიან: “ღიახ, ღიახ, სრული ჭეშმარიტებაა, სოციალ-დემოკრატია დაღუპა მუშა ხალხი, ძირს სოციალ-დემოკრატიაო!” კაცი იფიქრებს – მისიონერების ეკლესიაში ედგეპარ და გოროდცევის* დემაგოგიას ვისმენო...

მერე სად იყვენ აქამდე ეს “მარილნი ქვეყნისანი”, თუ დეკემბრის გალაშქრებას არ თანაუგრძნობდენ, რატომ თაობითვე (მაშინვე – გ. ყ.) არ “გააფრთხილეს” “წინდაუხედავი” სოციალდემოკრატია? ჩვენ გვახსოვს დეკემბრის პირველი რიცხვები, გვახსოვს ამ ღირსეულთა ლათაიებიც: “ხალხი იბრძვის, ხალხი ბოროტების ამტვრევს, ძველი წესები მიწასთან სწორდებაო,” რატომ ერთხელ მაინც არ წამოსცდათ ამ “ხალხის მასწავლებლებს” თავიანთი ბრძნული გაფრთხილება, რატომ ასე წინდაუხედავად იწვევდნენ “ხალხს საერთო გალაშქრებისაკენ? საბრალო ქამელეონები!

– ჩვენ ადრევეც გაფრთხილებდით, გვიპასუხებს “დარბაისელი” “ივერია”, ჩვენ ჯერ კიდევ 191 ნომერში გეუბნებოდით, რომ... “ეხლანდელ დროში სახალხო შეიარაღებულ რევოლუციას (უჩადა იყოს აჯანყებას) გაწერთნილ ჯართან მხოლოდ პარტიზანული და ჯარის დამქანცველი ბრძოლა თუ შეუძლია, თორემ არასოდეს ბრძოლა პირდაპირი და განწყობილი (!...)” მაგრამ თქვენ ყური არ გვათხოვეთო. საბრალო “ივერია”! მან არ იცის, რომ პარტიზანულ ბრძოლას ჯერ კიდევ აპრილის შუა რიცხვებში გვიქადაგებდა “ისკრა” და “პროლეტარი”! მან არ იცის, რომ დეკემბრის ბრძოლა სწორედ პარტიზანული ბრძოლა იყო; მან არ იცის, რომ ჯერ არც კი გამოჩენილიყვენ ჩვენში ანარხისტ-ფედერალისტ-არაფერისტები, რომ რუსეთის სოციალდემოკრატია საქმით ანხორციელებდა პარტიზანულ ბრძოლას! სად იყვენ მაშინ ეს დაგვიანებული

* თბილისში მოღვაწე ცნობილი შავრაზმელი (წიგნის ავტორი).

მასწავლებელნი, რომელ სოროებში იმალებოდნენ? არა ბატონებო, კითხვა პარტიზანულ ბრძოლაში არაა-ტყუილათა ცდილობთ სიტყვის ბანზე აგდებას, ეს ვერ გიხსნით თქვენ – კითხვა იმაშია, თუ ვინ როგორ უყურებდა დეკემბრის გალაშქრებას და ვინ გამოიწვია ის. მის შესახებ კი ჯერ არა გითქვამთ რა, გარდა ქმელეორური წაჯექ-ეკუჯექობისა.

და განა მართლა ასე “დაუფიქრებლათ” დაიწყო სოციალ-დემოკრატთა დეკემბრის გალაშქრება, მართლა მან “გამოიწვია” დეკემბრის “შეიარაღებული აჯანყება”?

გადავხედოთ ფაქტებს. 17 ოქტომბრის მანიფესტი ჯერ არც კი გაცივებულიყო, რომ რეაქცია მსადებას შეუდგა. შავი რაზმების შედგენა, ჯარების “გაწმენდა“, აფიცრების “შერჩევა“, კამარილას მოწყობა – აი რაში გამოიხატებოდა რეაქციის გახურებული მსადება. რა თქმა უნდა, რევოლიუციაც ემსადებოდა, ძალებს ისიც იკრებდა, მაგრამ ჯერ იმდენი ღონე არ შესწევდა, რომ რეაქციის მსადება შეეჩერებინა და მით სამუდამოთ მოესპო მისი არსებობა – სოციალდემოკრატთა ისტორიას ვერ გადაახტებოდა. და აი, მოცოცხლდა (!) რეაქცია, მოიმაგრა ფეხი და უმაღლეს თაყვანისმცემს პოლიტიკას დაადგა – ალბათ ასეთი იყო მისი პლანები. პირველი იერიში ტელეგრაფისტების კავშირზე მიიტანა. ტელეგრაფისტებმა გაფიცვით უპასუხეს – სხვანაირათ არც შეიძლებოდა მოქცეულიყვნენ. ამას კი კავშირების დახურვა მოჰყვა, კავშირების დახურვას – გაფიცვის აკრძალვა და გათავხედლა წათამამებული რეაქცია. კრებების აკრძალვა, გაზეთების კონფისკაცია, რკინის გზის მუშათა შებორკვა, მოქალაქეთა დატყვევება – ყველა ეს სეტყეასავით ცვივოდა პროლეტარიატის თავზე, – და ისიც ძალაუვნებურათ ეძლეოდა მღელვარების ზვირთებს – მოთმინების ფიალა დღითიდღე ივსებოდა. 26 ნოემბერს მუშათა დეპუტატების საბჭოს თავმჯდომარე დაატყვევეს (დააპატიმრეს – გ. ყ.) პეტერბურგში. აშკარა იყო, რომ წათამამებული რეაქცია ბრძოლაში იწვევდა პროლეტარიატს. სოციალდემოკრატთა ხედავდა ყველა ამას, ხედავდა მთაწერობის პროვოკაციას, იცოდა, რომ რეაქციას მოუშნადებელი ხალხის აჯანყება სწყუროდა, – და გულდასმით ურჩევდა მუშებს – წინდაუხედავათ არ მოქცეულიყვნენ და მოუშნადებლათ არ გამოსულიყვნენ ბრძოლის ველზე. დიახ, ასე ურჩევდა ის მუშებს. აი რას ამბობდა 27 ნოემბერს პეტერბურგელ

მუშათა დეპუტატების საბჭო, რომელიც სოციალდემოკრატიულ ტაქტიკას ახორციელებდა: “ხრუსტალიოვის დატყვევება მთავრობის პროვოკატორული ზომაა, რომელსაც ბრძოლის ველზე უნდა გამოიყენოს ჯერ კიდევ მოუშადადებელი მუშები...” “ხრუსტალიოვის და სხვა კერძო ამხანაგების დატყვევება რევოლუციას ვერ შეაფერხებს” – ამიტომ “ჩვენ ვირჩევთ დროებით თაემჯდომარეს და საჭიროთა უცნობთ განეაგრძოთ შეიარაღებული აჯანყებისათვის მზადება.”* ამ გვარათ საბჭომ არაერთი გაფიცვა არ გამოაცხადა, თუმცა მუშები ღელაუდენ და ხრუსტალიოვის განთავისუფლებას ითხოვდნენ. რეაქცია კი მძვინვარებდა და ახალი იერიშით მოდიოდა. დაატყვევეს გლეხთა კავშირის ცენტრალური კომიტეტი, დაატყვევეს მუშათა დეპუტატების საბჭო, დახურეს ყველა სოციალდემოკრატიული გაზეთები, მოსპეს ყოველივე თავისუფლება, – და შეიხუთა ჰაერი, მეტის მოთმენა შეუძლებელი შეიქნა. პროლეტარიატის წინ ორი გზა იყო დარჩენილი: ან უნდა მონურათ გაწოლილიყო და ზედ გადაეტარებინა რეაქცია, ანდა საერთო გაფიცვის დროშა უნდა აეფრიალებინა, რომ უსისხლოთ არ დაენებებინა სისხლით მოპოვებული უფლება. რომელ გზას უნდა დასდგომოდა სოციალდემოკრატია? რა თქმა უნდა, სოციალდემოკრატია რომ ანარქისტ-ფედერალისტებივით ნაცარქექიათა პარტია ყოფილიყო, – მაშინ ის მიწაზე გაწვებოდა და რეაქციას გაექლევინებოდა, მაშინ ის არც ასეთ ლანძღვას დაიმსახურებდა თფილისის პაწია ქამელეონებისაგან. მაგრამ პროლეტარიატის პარტია ამას ვერ იკისრებდა. ის პარტია, რომელიც ოქტომბრის გალაშქრებას ხელმძღვანელობდა, ის პარტია, რომელმაც რევოლუციონური ხალხი შემოიკრიბა გარშემო, – ის პარტია ვერ ურჩევდა აღელვებულ პროლეტარიატს – მათრახებს ზურგი მიუშვირო; პროლეტარიატი მას ყურს ვერ დაუბდებდა და უმაღლე ზურგს შეაქცევდა. ცხადია, სოციალდემოკრატია უნდა წელში გამართულიყო, სათავეში უნდა ჩასდგომოდა უკვე დაწყებულ გალაშქრებას და ღირსეული ხელმძღვანელობა გაეწია ჯერ კიდევ მოუშადადებელი პროლეტარიატისთვის. აი როგორ გზას უნდა დადგომოდა სოციალდემოკრატია. უკვე დაწყებულ გალაშქრებას მეთქი იმიტომ ვამბობ, რომ ჯერ პარტიას არც კი

* იხ. 27 ნოემბრის სხდომის განახიენი “საბჭოს ცნობებში”.

გადაეწყვიტა პოლიტიკური გაფიცვა, რომ რკინის გზის მუშებმა და ბევრმა კიდევ სხვებმა სამუშაოზე ხელი აიღეს. აი რას ამბობს “Северный голос”-ი გაფიცვის პირველ დღეს:

“ერთხელ კიდევ იუციცება პროლეტარიატი.“ “ბევრი ფიქრისა და აწონ-დაწონის მერე, მას შემდეგ, რაც მან ყოველი ღონე იხმარა შედარებითი მყუდროების დასამარცხებლათ, ის იძულებული გახდა ერთხელ კიდევ მიემართა თავისი ნაცადი იარაღისთვის“. * ამავ გზას დაადგა მოსკოვის პროლეტარიატი. სხვა ქალაქები კი მათ გაჟვენ, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე. ასეთია ფაქტები.

და თუ “ივერია“-»“ცნობის ფურცელი“ და მათი პაწია კუდები მაინც ასე ახირებულათ ავრცელებენ დედაბრულ ჭორებს, – ეს მხოლოდ იმასა ნიშნავს, რომ მათს ქამელეონურ ბუნებას ნამუსი დაუკარგნია და ჭორიკანული ნაცარქექიობისთვის მიუყვია ხელი. ასეთია მუდამ უსაქმური კაცების საქმიანობა.

მაგრამ ეს ახირებული რაინდები, სახელდობო (!) “ივერია“ ამას აღარა ჯერდებიან. ისინი მეორე ბრალდებასაც ადებენ სოციალ-დემოკრატიას – რატომ ხალხს არ უღალატეთ და ბურჟუაზიას არ გადაეცით პოლიტიკური უფლებებით. გაგვიცინებათ ასეთ ბრალდებაზე, მაგრამ ფაქტი მაინც ფაქტია, ეური დაუგდეთ: “...პროლეტარიატს უნდა შეეგნო საქმის მდგომარეობა... და მთელი თავისი ძალღონით უნდა გაემაგრებინა ის ჯგუფები, რომლის ხელშიაც სახელმწიფო უფლება (ძალაუფლება – გ.ყ.) გადაეა.“

მერე ეინ არიან ეს ჯგუფები, რომელიც პროლეტარიატს უნდა გაემაგრებინა?

– “ეროების მოღვაწენი,“ რომლებიც “ახლა კონსტიტუციონალ-დემოკრატიული პარტიის სახელით მოქმედებენ“, გვეუბნება “ივერია.“

მაშ ასე. პროლეტარიატს უნდა ებრძოლა, მას სისხლი უნდა ეღვარა, ზარბაზან-პულეშიოტებისთვის უნდა მიეშვირა მკერდი და ყველა ეს იმისთვის, რომ თავისივე ხელით დაედგა ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობა. სოციალდემოკრატია ასე არ მოიქცა, მან ბურჟუაზიას არ მიყიდა პროლეტარიატის ინტერესები და ამიტომ ის პროლეტარიატის დამღუპველიაო.

*“სეე. გოლ.“, 3, 8 დეკემბერი.

აი თურმე რაში ყოფილა სოციალდემოკრატიის შეცოდება.

სოციალდემოკრატიას ხალხის თვითმპყრობლობა უნდა. ეს იმასა ნიშნავს, რომ ცხოვრების სადავეები პროლეტარიატისა და გლეხკაცობის ხელში უნდა დატრიალდეს. “ივერიას” არ მოსწონს ეს. რატომ? იმიტომ, რომ ხალხის თვითმპყრობლობა ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობის უარყოფაა, – ეს კი ძალიან სასარალოა “ივერიისაგან” შეყვარებულ ბურჟუაზიისთვის. აი თურმე რაში ყოფილა სეკრეტი.

რალა საკვირველია ამის მერე, თუ ბურჟუაზიულ ქამელეონებს არ მოსწონებიათ სოციალდემოკრატიის რევოლუციონური ტაქტიკა.

და როცა ეს “ივერია“-“ა”ცნობის ფურცელ“-“პატარა გაზეთ“-“ძველი (!) დროება“ ენას აასისინებენ ხოლმე და ხალხის ინტერესებზე მოყვებიან ლათაიობას, როცა ეს ბურჟუაზიის დამცველები დეკემბრის პირველ რიცხვებში ხალხთან ერთად უკრავენ ტაშს და დეკემბრის ბოლო რიცხვებში კი ხერულებში ძვრებიან და ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობისაკენ გვერდებთან, როცა ეს ბურჟუაზიის იდეოლოგები უარყოფენ მარქს-ენგელს-პლესანოვის მოძღვრებას და იმავე დროს ცდილობენ მათი სიტყვებით გაამართლონ თავისი ბინძური დემაგოგია, როცა ყველა ამას თქვენი თვალთა უყურებთ, – არ შეიძლება არ მოგაგონდეთ ქამელეონი, რომელიც დღე-მუდამ ფერს იცვლის და შეცდომაში შეყავს მაყურებელნი.

რა თქმა უნდა, კუდქიცინა ბურჟუაზიას ქამელეონობის მეტი აღარა დარჩენია რა, რის გამოც ის მუდამ ეცდება ხალხიც გააქამელეონოს, რომ საკუთარ ხელში დაატრიალოს პოლიტიკური სადავეები. ამიტომ არის, რომ ჩვენს ბურჟუაზიულ ვაჟბატონებს ასე ხელაღებით შეუთვისებიან პოლიტიკური ქამელეონობა – შობილი მშობელს ვერ უღალატებს.

მაგრამ ეს მხოლოდ იმასა ნიშნავს, რომ პროლეტარიატი ფხიხლათ უნდა უყურებდეს ბრძოლის მოედანს, ის არ უნდა ტყუოდებოდეს (!) გარეგანი ბრჭყვიალით და ხელაღებით უნდა ებრძოდეს, როგორც რეაქციის ბურჯებს, ისე ბურჟუაზიის ქამელეონებს.

ამას ამბობს პროლეტარიატის ინტერესები.

ი. ბესოშვილი.

პილვე ქამელჯონეზი

(გაზ. "ელვა", №5, 1906 წ.)

“ცნობის ფურცელი” გვიწერება – ცილსა გეწამებთო. ჩვენ არას დროს არ გვითქვამს – ამბობს “ცნ. ფ.” – რომ ვითომ სოციალდემოკრატიას “წინდაუხედავთ გამოეწვიოს” დეკემბრის გალაშქრებაო. დასამტკიცებლათ ორი ციტატა მოჰყავს. პირველში ამბობს, რომ დეკემბრის სისხლის ღვრამ ტყეილათ არ ჩაიარა, არამედ აშკარათ დაამტკიცა ბრძოლის გაძლიერების საჭიროებაო. ხოლო მეორეში გვიმტკიცებს, რომ “დეკემბრის დამარცხების” ერთი მიზეზთაგანი “რუსეთის ბურჟუაზიის ზურგის შექცევააო.” როგორც ხედავთ, “ცნობის ფურცელი” ბანზე ისურის (!) სიტყვას. ჩვენ კეთილშობილთ: გამოიწვია, თუ არა სოციალდემოკრატია დეკემბრის გალაშქრება და რა როლს თამაშობდა სოციალდემოკრატია ამ გალაშქრებაში, – საზარალოს, თუ სასარგებლოს? კითხვა სწორეთ ასე იყო დაყენებული “ელვაში”. “ცნობის ფურცელი” კი გვიპასუხებს: უნდა გითხრათ, რომ სისხლის ღვრას დიდი მნიშვნელობა აქვს და, გარდა ამისა, წყუელმა ბურჟუაზიამ რევოლუციას უღალატაო! “ცნობ. ფურც.” ჰგონია, რომ ამით თავს ეიმართლებო! მოდი და ნუ გაგვიცინება! თქვენ ამბობთ, რომ “ელვა” ცილსა გეწამებსო. გადავხედოთ ფაქტებს.

2997 ნომერში (უნდა იყოს ნომერში – გ.ყ.) (თებერვალი) “ცნ. ფ.” წერდა, რომ სოციალდემოკრატებმა “ისესხა ბიუროკრატიისგან ერთა გათანაწილების ტაქტიკა”, ცენტრალისტური ტაქტიკა, რომელიც ერთ მიზეზთაგანი იყო “დეკემბრის დამარცხებისაო.”

“ეგულამ ვიცით, თუ რა ნაყოფი მოიტანა ჩვენი ხალხისთვის ამ ნასესხებმა ტაქტიკამ, გული გვტკივა, მაგრამ სიმართლე არ უნდა დაიფაროს. თავისუფლების საბრძოლველათ გამზადებული ხალხი მხოლოდ იმ დრომდე ეჩვენებოდა ქვეყანას თავგანწირულ გმირებათ, ვიდრე ბიუროკრატებმა პირისპირ არ დაუწყნა მას თავისი ძალა. ბიუროკრატიის ძალამ უეცრივ გასტეხა ხალხის წინანდელი გადაწყვეტილება და... წაიკითხეთ რას იწერებიან ჩვენი აწიოკებული სოფლებიდან, თქვენ თითონ დაინახავთ, რა ფასი ჰქონია მყვირალა ენერგიას.” (“ც. ფ.” 2997 №).

როგორც ხედავთ, “ცნ. ფ.” ასრით, “მყვირალა სოციალდემოკრატია მისი “ნასესხები ტაქტიკით” ერთი დიდ მიზეზთაგანი ყოფილა”

“სოფლების აწიოებისა“, დეკემბრის “დამარცხებისა“ და სხვა. რამდენათაც სოციალდემოკრატია “მეყირა-ლაა“, იმდენათ გმირებათ მოუქვენებია თავი და მით “დაწიოების“ პირობები მოუშაადებია, ხოლო რამდენათაც “ნასესხები ტაქტიკა“ აქვს, იმდენათ თვით “აწიოების“ მიზეზი გამხდარა. ასეთია “ცნ. ფურცელის“ ბრალდება და თუ დღეს ამას უარყოფს, ეს აღბათ იმიტომ, რომ გულის გადაჰქანებია.

2999-ე ნომერში (თებერვალი) “ცნ. ფ.“ სწერს: “ჩვენში ბრძოლა არ ყოფილა დეკემბერსა და ნოემბერში (მაშ ხურობდა ხალხი?), ბრძოლა მოსკოვში წააგეს რევოლუციონერებმა, ხალხი კი იძულებული შეიქნა ქუთ. და თბილ. გუბერნიაში უბრძოლველათ დამორჩილებოდა... ასეთი დამორჩილება, ბევრით (!) უფრო უარესი, ვიდრე ბრძოლის ველზე დამარცხება, მთლათ- ცენტრალისტური ორგანიზაციის ნაყოფია.”

რა არის ეს ცენტრალიზმი, რომელიც ასე შეჯავრებია “ცნ. ფურცელს?“ – ეს “ბრძოლის ველზე ბრძანებით ადამიანის გამოყვანაო“, გვიპასუხებს “ცნ. ფურ.“ (იხ. №2999).

ამიტომ იყოფო, გვეუბნება “ც. ფ.“, რომ “ცენტრალური ორგანიზაციებისგან გამოცხადებული ორივე საყოველთაო პოლიტ. გაფიცვა, ნოემბერს და დეკემბერს დამარცხდაო“ (იხ. იქვე).

მაშ ასე. ხალხი ჯერ მოუშაადებელი იყო (იხ. “ც. ფ.“, №2989), ხალხს არ დომებია გალაშქრება, მაგრამ ცენტრალისმით შეპყრობილ სოციალდემოკრატიას “ბრძოლის ველზე ბრძანებით გამოუყვანია ადამიანები“ და გალაშქრების ბედიც წაუხდენია.

რითი გაირჩევა ეს დემაგოგია “ივერიის“ დემაგოგიისგან?! მხოლოდ იმით, რომ “ივერია“ უფრო პირდაპირ ლაპარაკობს, ვიდრე “ცნ. ფურც.“

და თუ დღეს ამას უარყოფს “ც. ფ.“, ეს მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ის ახალ ნიშნულს იძლევა ძველი და დამძალი ქამელკონებისა.

ამას ამბობს პირდაპირობა.

რაც შეეხება იმას, რომ ვითომ ჩვენ ვერ ვარჩევთ ერთმანეთისგან “ც. ფურც.“-“ივერიას“-“პაწია გას.“-“ძველ (!) დრ.“, ამაზე უნდა გითხრაო, რომ ყველა ეს გასუთები ბურჟუაზიულია, პრინციპიდან კამათის დროს კი სწორეთ ამ მხარეს უნდა მიექცეს ყურადღება, რის გამოც ყველა ესენი ერთნაირ მტრებათ მოგვანია. განა სოციალდემოკრატიას არ ებრძვიან ყველა ესენი, განა ერთნაირათ არ უარყოფენ ჩვენს პრინციპებს?..

მაშ, რატომ სწყენიათ ჩვენი სატყეილი?

ი. ბასოშვილი.

ერთხელ კიდევ ჭამელქონებაზე

(გაზ. "ელვა", №7, 1906)

“ცნობის ფურცელი” გაურბის (ერთხელ კიდევ გაურბის!) თავის სიტყვებს. მე არ მითქვამსო – ამბობს ის რომ ვითომ ხალხი მოუშნადებელი იყო და სოციალდემოკრატიათ გამოიწვია დეკემბრის აჯანყებამო. საწყალი “ცნობის ფურცელი” (რამდენით (!) უნდა ეშინოდეს კაცს რევოლუციონური პირდაპირობის, რომ ასე წარამარა უარპყოს თავისივე სიტყვები! იძულებული ვართ გავიმეოროთ “ელვაში ნათქვამი.”

“ცნ. ფურც.” სწერდა 2997 №-ში, რომ სოციალ-დემოკრატიის ცენტრალისტურმა ტაქტიკამ დალოცა დეკემბრის გალაშქრებამო: “ეველამ იცის, რა ნაყოფი მოიტანა ჩვენი ხალხისათვის ამ ტაქტიკამ... წაიკითხეთ, რას იწერებიან ჩვენი აწიოკებული სოფლებიდან და დაინახეთ, რა ფასი ჰქონია მყვირალა ჩნერგიას” (იხ. “ცნ. ფურცელი”, №2997).

რაში შესდგება ეს სოციალდემოკრატისაგან მიღებული (ცენტრალიზმის ტაქტიკა, როგორ ესმის ეს “ცნობის ფურცელს”?

(ცენტრალიზმის ტაქტიკა – ეს “ბრძოლის ველზე ბრძანებით ადამიანების გაყვანაა,” წერს “ცნობის ფურცელი” (იხ. №2999).

ამიტომ იყო, გვეუბნება “ცნ. ფურცელი”, რომ “ცენტრალურ ორგანიზაციებისაგან გამოცხადებული ორივე საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა, ნოემბრისა და დეკემბრის, დამარცხდა” (იხ. №2999).

როგორცა ხედავთ, დეკემბრის გალაშქრების დროს, სოციალდემოკრატის ცენტრალისტური ტაქტიკა უხმარია, ესე იგი, “ბრძოლის ველზე ბრძანებით გამოუყვანია ადამიანები” და ამით წაუხდენია დეკემბრის საქმე. მაშ გამოუწვევია თუ არა სოციალდემოკრატის დეკემბრის გალაშქრება? თუ სოციალდემოკრატიათ ნოემბერში და დეკემბერში “ბრძანებით გამოიყვანა ბრძოლის ველზე ადამიანები”, მაშინ თავისთავათ ცხადია, რომ დამწყებიც და გამომწვევიც სოციალდემოკრატია ყოფილა. ეს ისე ცხადია, ისე აშკარაა, რომ რაც უნდა ეცადოს “ცნ. ფურცელი”, მაინც ვერაფრის მოატყუებს. როგორცა ხედავთ, “ცნ. ფურცლის” აზრით, სოციალდემოკრატის გამოუწვევია დეკემბრის გალაშქრება და არა მთავრობას. “ცნ. ფურცელი”

გვეტყვის, რომ სოციალდემოკრატიის ტაქტიკაზე გელაპარაკებითო. აი სწორეთ ამასა ქვია თავისავე მახეში გაბმა! ჩვენც მაგას გეუბნებით, ლოლიკასთან მწყურალო “კრიტიკოსებო“, რომ თქვენი “აზრით“ სოციალდემოკრატიის ტაქტიკა, რომელიც მან დეკემბრის აჯანყებას მიუყენა – ეს ბრძოლის ველზე “ძალით გაყვანა ადამიანების“, ეს კი სწორეთ იმასა ნიშნავს, რომ თქვენ სოციალდემოკრატიას აბრალებთ აჯანყების გამოწვევას. ტყუილათ გაუბრალებიხართ თქვენს სიტყვებს, სულ ერთია ჩვენ მაინც ვერსაო გაგვეტყვიო.

რაც შეეხება “ცნ. ფურცლის“ ფანდს, რომ ვითომ მისი აზრით ხალხი მოუმზადებელი არ ყოფილა და ამას “ელვა“ გეწამებსო, ჩვენ პირდაპირ უთითებთ ცნობილ წერილზე “მოძრაობა კავკასიაში“ № 2989 (ამაზე ჩვენ “ელვა“-ში უთითებდით), სადაც ავტორი სწორეთ ხალხის მოუმზადებლობაზე ლაპარაკობს დეკემბრის აჯანყებისათვის. ტყუილი ვერ გიხსნით, ბატონებო!

მაშ ასე, ხალხი მოუმზადებელი ყოფილა, მაგრამ ცენტრალისტური ტაქტიკით შეპყრობილ სოციალდემოკრატიას “ბრძოლის ველზე ბრძანებით გამოუყვანია ადამიანები“, ე.ი. მაინც გამოუწვევია დეკემბრის აჯანყება და მით სამარე გაუთხრია მისთვის.

ასე სწერდა “ცნ. ფურცელი“.

ორში ერთი. ან ამოჭრან ზემოთ მოყვანილი სიტყვები “ცნ. ფურცლიდან“, ან და საქვეყნოთ აღიარონ, რომ ბ-ნინი “ცნობის ფურცლები“ ასეთსავე დემაგოგიას ეწეოდნენ სოციალდემოკრატიას, როგორსაც დღეს “ივერია“ ეწევა.

სანამ ასე არ მოიქცევიან, ჩვენ იძულებული ვიქნებით დავასკვნათ, რომ “ცნობ. ფურცელი“ ყოველ დღეს ახალ ნიმუშებს იძლევა ძველი და დამძალი ქამელეონებისა.

რა ექნათ, რა წყალში ჩაეარდეთ, თუ სხვანაირი დასკვნა არ გამოდის გაზ. “ცნ. ფურცლის“ საქციელიდან?

ი. ბესოუშვილი

რა პაკეთოთ?

(გაზ. "ახალი ცხოვრება", №1, 20 ივნისი, 1906 წ.)

ბოხოქრობს ცხოვრება. იზრდება და მატულობს რევოლიუციის მამოძრავებელი ძალები.

გაძლიერებული ეკონომიური კრიზისი უფრო და უფრო ძლიერდება და ათი ათასობით მუშას ისვრის ფაბრიკა ზაფოდებიდან.

სოფლის ამაფორიაქებელი სიმშვილობა, რომელმაც შარშან 26 გუბერნია მოიცვა, ცეცხლის აღივით ედება თვალ-უწვდენელ რუსეთს და უღუკმა პუროთა სტოვებს მრავალ-ტანჯულ გლეხკაცობას.

ღრმავდება და ფართოვდება მუშებისა და გლეხების მღელვარება, ფხიზლდება და წელში იმართება დამკირებული სალდათობა, ახალ-ახალი წრეები იკრებიება რევოლუციის დროშის ქვეშ, და შორს აღარაა ის დრო, როცა ხალხის რევოლიუციონური მღელვარება მრისხანე ნიაღვრათ გადმოხეთქავს: ფაქტები გვეუბნება, რომ ცხოვრებაში ახალი გაღაშქრება მოადდება, უფრო დიდი და ღონიერი, ვიდრე დეკემბრის გაღაშქრება – ჩვენ აჯანყების წინააღმდეგში ემიყოფებით.

მეორე მხრივ, სულს იდგამს და თანდა-თან ფეხს იმაგრებს ხალხისაგან მოძულებული კონტრ-რევოლიუცია. მან უკვე მოასწრო კამარილას მოწყობა, ის თავის გარშემო იკრებს მემამულეებსა და ფაბრიკანტებს, თავისი ბაირადის ქვეშ უწოდებს (!) ყველა ბნელ ძალებს, სათავეში უდგება შავრაზმელების "მოძრაობას", ის ახალ თავდასხმას აწყობს ხალხის რევოლიუციაზე და ასე, დიდი "ზარიითა და ზეიმით" ემსადება რევოლიუციის დასამხობათ.

და რაც უფრო დრო მიდის, მით უფრო ცხადათ იყოფა ქვეყანა ორ მოწინააღმდეგე ბანაკათ: ბანაკათ რევოლიუციისა და ბანაკათ კონტრ-რევოლიუციისა; მით უფრო მრისხანეთ უპირდაპირდება ერთმანეთს ორი ბანაკის ორი მეთაური – პროლეტარიატი და ძველი მთავრობა – და მით უფრო ნათლათ ირკვევა, რომ მათ შორის ჩატეხილია ყოველივე ხიდი. ორში ერთი: ან რევოლიუციის გაძარჯვება და ხალხის თვითმპყრობლობა, ან კონტრრევოლიუციის გაძარჯვება და ძველი თვითმპყრობლობა! ვინც ორ სკამ შუა ჯდება, ის რევოლიუციას დალატობს, ვინც ჩვენსკენ არაა, ის ჩვენს წინააღმდეგია!

ორჭოფი სათათბირო მისი ორჭოფი კადეტებით სწორეთ ამ

ორ სკამ შუაა განხიზღული. მას უნდა ცოტა რამ უფლებები შეუსდგოს თვითმპყრობლობას, მაგრამ იმ პირობით, რომ ფრთები შეაკეცოს და ძირი გამოუთხაროს ხალხის რევოლიუციას; ის ოპოზიციაში უდგია თვითმპყრობლობას, მაგრამ, ამავე დროს, უფრო დიდ ოპოზიციაში უდგება ხალხის რევოლიუციას, ფეხქვეშ სოცლავს ხალხის რევოლიუციონურ მოთხოვნებს, როგორიცაა, მაგალითად, გლეხების მიერ მიწების ჩამორთმევა(!), პირზე კლიტეს აღებს “მუშათა ჯგუფის” წევრებს, სამასხაროთ იღებს გლეხთა დეპუტატებს და ასე, ორ ბანაკ შუა განეგრებული, ცდილობს რევოლიუცია და კონტრ-რევოლიუცია შეარიგოს, თხა და მტელი ერთათ აძოვოს და... “ერთი დაკვრით ჩააცხროს რევოლიუციის ქარიშხალი. ამიტომ არის, რომ დღემდის სათათბირომ წყლის ნაყისი მეტი ვერა გააკეთა-რა, ამიტომ არის, რომ ის ვერავითარ პოლიტიკურ ცენტრათ ვერ გადაიქცა, ვერავითარი ხალხი ვერ შემოიკრიბა თავის გარშემო და იძულებულია უნიადაგოთ იტრიალოს ჰაერში. ცხადია ბრძოლის უმთავრეს ასპარეზათ ისევე ქუჩა რჩება.

და აი, ცხოვრება გვეუბნება, რომ ამ ქუჩის ბრძოლაში, გადაჭრულ ბრძოლაში, კონტრ-რევოლიუციის ძალები დღითიდღე სუსტდება და იშლება, მაშინ როდესაც რევოლიუციის ძალები დაუდგრომლათ ისრდება და რაზმებათ ეწყობა, რომ რევოლიუციის ძალთა შემოკრება და მათი რაზმებათ დაწყობა მოწინავე მუშების მეთაურობით ხდება, და არა ბურჟუაზიის, (გაიხსენეთ ოქტომბერ-დეკემბრის ამბები) – ეს კი იმას ნიშნავს, რომ დღევანდელი რევოლიუციის გამარჯვება და მისი ბოლომდე მიყვანა შესაძლებელი ყოფილა; მაგრამ შესაძლებელი ყოფილა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მის მეთაურათ შემდეგშია მოწინავე მუშები (სოციალდემოკრატები) გამოვლენ, თუ შეგნებული პროლეტარიატი ღირსეულათ შეასრულებს რევოლიუციის ხელმძღვანელობას.

ამას ამბობს ცხოვრება.

აქედან თავისთავათ ცხადია, თუ რა უნდა ვაკეთოთ ჩვენ.

ენგელსი ამბობდა, რომ პარტია “შეგნებული გამომხატველი უნდა იყვეს შეგნებული პროცესის”, ე.ი. მან შეგნებულათ უნდა გამოთქვას ის აზრები, რომლებსაც შეუგნებლათ იმახის აბოზოქრებული ცხოვრება.

ცხოვრება ამბობს, რომ ხალხის რევოლიუცია არ ჩამქრალა, რომ ის, პირიქით, უფრო ცხოველდება, მაღლა და მაღლა იწევს და ახალი

გალაშქრებისკენ მიექანება, – მამასადამე ჩვენი ვალია შეგნებულათ ვერსადოთ ამ გალაშქრებისთვის, ბოლომდე მივიყვანოთ რევოლიუცია და ხალხის თვითმპყრობლობით დაეაგვირგვინოთ ხალხის თავგანწირული ბრძოლა.

ცხოვრება ამბობს, რომ რევოლიუციისა და კონტრ-რევოლიუციის შერიგება შეუძლებელია, რომ სახელმწიფო სათათბირო, რომელიც თაობითვე (თავიდანვე – გ.ყ.) მათი შერიგების გზას დაადგა, წყლის ნაყვის მეტს ვერაფერს გააკეთებს, რომ ანტირევოლიუციონური სათათბირო, რომელიც დაუდგრომლათ ებრძვის “მუშათა და “მშრომელთა“ რევოლიუციონურ ჯგუფებს, ვერას დროს ვერ გადაიქცევა ქვეყნის პოლიტიკურ ცენტრათ, ვერაერთარ რევოლიუციონურ ხალხს ვერ შემოიკრებს, და იძულებული გახდება რეაქციის სათრეველათ გადაიქცეს, – მაშასადამე ჩვენი ვალია გავფანტოთ კადეტურ სათათბიროზე დამყარებული ცრუ იმედები, ხელაღებით შევებრძოლოთ ხალხის პოლიტიკურ ცრუმორწმუნეობას, ენერგიულათ მოუწოდოთ მუშებსა და გლეხებს, რომ “მუშათა“ და “მშრომელთა“(!) ჯგუფების გარშემო მოიყარონ თავი და ხმამაღლა ვაღიაროთ რომ, რევოლიუციის მთავარი ასპარეზი ქუჩაა, და არა სათათბირო, რომ ხალხის გამარჯვება, უმოაერესათ, ქუჩიდან უნდა დაიბადოს ქუჩაში ბრძოლით, და არა სათათბიროდან სათათბიროში “მოღეაწეობით“.

დასასრულ, ცხოვრება ამბობს, რომ რევოლიუციის გამარჯვება, მისი ბოლომდე მიყვანა და ხალხის თვითმპყრობელობის დამყარება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ რევოლიუციის მეთაურათ შეგნებული მუშები გამოვლენ, თუ რევოლიუციის ბელადობა სოციალდემოკრატიას ექნება, და არა ბურჟუაზიულ დემოკრატიას, – მაშასადამე ჩვენი ვალია სამარე გაუთხაროთ ბურჟუაზიულ დემოკრატიების მეთაურობას, გარშემო შემოვიკრიბოთ სოფლისა და ქალაქის რევოლიუციონური ელემენტები, სათავეში ჩაუდგეთ მათ რევოლიუციონურ ბრძოლას, დღეიდანვე უხელმძღვანელოთ მათ ყოველდღიურ გალაშქრებას, და ამ გეარათ ფაქტიურათ გაუმაგროთ ნიადაგი იმ პროლეტარულ მეთაურობას, რომელიც საკუთარ ფეხზე დააყენებს, და დამოუკიდებელ ძალათ გადააქცევს მებრძოლ პროლეტარიატს.

აი რა გვინდა ჩვენ, აი რა უნდა ვაკეთოთ ჩვენ.

კობა.

რეორგანიზაცია თბილისში

(გაზ. „ახალი ცხოვრება“, №5, 25 ივნისი, 1906 წ.)

მწვაედება კლასიური ბრძოლა და მასთან ერთად იცვლება ბრძოლის ფორმები. მთაერობა და ბურჟუასია დღითი დღე იცვლიან ბრძოლის იარაღებს – ფული და კანონი, რომლებიც დღეს მათ ემსახურება, შეძლებას აძლევს მათ ბრძოლის საშეაღებანი გააუმჯობესონ. მაგრამ პროლეტარიატსაც აქვს ბრძოლის იარაღი, – ეს იარაღი მისი კლასიური ორგანიზაციაა. ორგანიზაცია კი დღითი დღე უნდა იცვლებოდეს და უმჯობესდებოდეს. დრო იყო, როცა პროლეტარიატის მოძრაობას მასიური ხასიათი არა ჰქონდა – მაშინ ორგანიზაციაც ვიწრო და უსუსური იყო, მაგრამ დღეს, როცა მოედანზე მასა გამოვიდა, ორგანიზაციაც ფართოედება და მასიურ ხასიათს იღებს. რაც უფრო მწვაედება კლასიური ბრძოლა, მით უფრო ხშირათ იცვლება ბრძოლის ფორმები, მით უფრო ძირიანათ უმჯობესდება ორგანიზაცია, მით უფრო საძირკელიანათ სწარმოებს რეორგანიზაცია. ორგანიზაცია არ არის მარტო ბრძოლის იარაღი, ის იმავე დროს შკოლაა, სადაც მასსა იწერთნება და დღითი დღე ეწევა (!) თავისი საქმეების გაძღოლას. ცხადია, მით უფრო დიდი ეწერადლება უნდა მიექცეს რეორგანიზაციას. რეორგანიზაცია ეს უკეთესი ორგანიზაციის შენებაა. ამიტომაა, რომ ამხანაგები დაუინებით ითხოვენ რეორგანიზაციას და გადაჭრით ახორციელებენ მას – ამათ (!) უკეთესი ორგანიზაცია უნდათ. ცხადია, რაღაც ნაკლოვანება ჰქონია არსებულ ორგანიზაციას, რომლის გამოაშკარაება აუცილებელია.

რაში შესდგება ეს ნაკლულევანება?

პირველი ნაკლულევანება იმაში შესდგება, რომ პროფესიონალური და პარტიული ფუნქციები გაყოფილი არაა ერთმანეთისაგან, რის გამოც ხელმძღვანელი ორგანიზაცია იძულებულია უხელმძღვანელოს როგორც საერთო პარტიულ საქმეს, ისე კერძო და წვრილ-წვრილ პროფესიონალურ საქმეებს, გაფიცვებს და სხვ. რადგან ყველა ამ ფუნქციების შესრულება შეუძლებელია ერთი და იგივე ორგანიზაციისაგან, ამიტომ საქმით ისე გამოდის, რომ ორგანიზაცია ვერც ერთ ამ საქმეს

ვერ ხელმძღვანელობს რიგიანათ, — ვერც პროფესიონალურ ინტერესებს აკმაყოფილებს და ვერც პარტიულს. რა თქმა უნდა, დღემდის სანამ მოძრაობას მასიური ხასიათი არ ჰქონდა, სანამ მოძრაობა ვიწრო კალაპოტში სწარმოებდა, — ასე თუ ისე შესაძლებელი იყო ორივე საქმის გაძღოლა; მაგრამ დღეს, როცა მოძრაობა გაფართოვდა, როცა მან ნიაღვარივით გადახეთქა ძველი ორგანიზაციული კალაპოტი, — პირდაპირ შეუძლებელია, რომ ორივე ფუნქციები ერთმა და იმავე პარტიულმა ორგანიზაციებმა შეასრულოს (ჩვენ აქ არ ვესებით იმ კითხვას, თუ რამდენათ სოციალდემოკრატიული იქნებოდა პარტიული ორგანიზაციებისგან არა პარტიულ ორგანიზაციათა ფუნქციების შესრულება). აქედანვე შეიძლება თამამათ ითქვას, რომ სანამ პროფესიონალური, ან გაფართოებული ცეხის ორგანიზაციები არ შეიქნება, მანამდე შეუძლებელი იქნება, ცოტათ თუ ბევრათ, რიგიანი რეორგანიზაციის გატარება. პროფესიონალური საქმეებისათვის პროფესიონალური (ან გაფართოებული ცეხის) ორგანიზაციები, პარტიული საქმეებისათვის — პარტიული ორგანიზაციები, აი რა ნიადაგზე უნდა აშენდეს რეორგანიზაცია. პირველებში უნდა შედიოდეს ყველა ის, ვინც ხაზინებთან ბრძოლის მომხრეა, განურჩევლათ მისი პოლიტიკური მიმართულებისა: ხოლო მეორეებში უნდა შედიოდნენ ყველა პარტიის წევრები, განურჩევლათ პროფესიისა. ჩვენდა სასიხარულოთ უნდა აღვნიშნოთ, რომ შრომის ასეთი დანაწილება დღეს უკვე თავის თავათ ხდება, პროფესიონალური კავშირები თავის თავათ იბადება, ესენი ხელაღებით კისრულობენ თავიანთი საქმეების გაძღოლას, და ამგვარათ, ნიადაგი იჭმინდება წმინდა პარტიული მუშაობისთვის — პარტიულ ორგანიზაციას პროფესიონალური ტვირთი შორდება. ასე თავისთავათ ისპობა ორგანიზაციის პირველი ნაკლულოვანება.

მეორე ნაკლულოვანება იმაში შესდგება, რომ პარტიულ ორგანიზაციაში სავსებით ვერაა გატარებული დემოკრატიზმი. პეტერბურგელი მუშა, ამხ. პეტროვი, სამართლიანათ ამბობს, რომ პარტიული დემოკრატიზმი მხოლოთ ქაღალდზე სწერია, ის ჯერ ვერაა განხორციელებული ჩვენს პარტიაშიო. ესევე უნდა ითქვას ჩვენს ორგანიზაციაზე. ის ფაქტი, რომ პარტიული

მასსა კმაყოფილი არაა ხელმძღვანელი ორგანიზაციით, ის ფაქტი, რომ სოგიერთი ამხანაგები უკვე ჩამოშორდნენ ორგანიზაციას და ცალკე ჯგუფები შეადგინეს, ის ფაქტი, რომ ამხანაგებში თანდათან ვრცელდება ხიზები “პარტიულ აზნაურებს” და “პარტიულ ხისნებს”, – ყველა ეს ფაქტები აშკარათ გვიჩვენებს, რომ აუცილებელია, ჰაერზე აუცილებელია ნამდვილი ფაქტიური დემოკრატიზმი. არ ვარგა, სამართლიანი არ იქნება, რომ პარტიული მასსის უკმაყოფილება სხვა რამ შემთხვევითი მიზეზით აეხსნათ – ეს თავისი თავის მოტიუება იქნებოდა. არც ის იქნებოდა სამართლიანი, რომ ჯგუფებზე ხელი ჩაგვექნია და ზურგი შეგვექცია: ლაპარაკი არ უნდა, რომ ისინი შესცდნენ, როცა ორგანიზაციიდან გავიდნენ, მაგრამ ცხადია აგრეთვე ის, რომ მათი მოთხოვნა – ნამდვილი დემოკრატიზმი – სამართლიანი მოთხოვნაა და სახეში მისაღები, და რაკი რეორგანიზაცია დემოკრატიზმის ნიადაგზე ხდება, ამხანაგების მოვალეობაა შემოერთებისკენ მოუწოდონ “ჯგუფისტებს.” ნამდვილი დემოკრატიზმი-კი იმაში შესდგება, რომ პარტიულ ორგანიზაციაში პარტიული მასსა მოქმედებდეს, პარტიული მასსა სჭრიდეს, როგორც პარტიულს, ისე საერთო პრაქტიკულ კითხვებს, პარტიულ მასსას გამოჰქონდეს თავისი რეზოლუციები და ავალებდეს თავის ორგანიზაციებს ამ რეზოლუციების ცხოვრებაში გატარებას. დემოკრატიზმი არ შესდგება მარტო დემოკრატიულ არჩევნებში. არჩევნების დემოკრატიზმს ჯერ კიდევ ვერ დაერქვეა ნამდვილი დემოკრატიზმი: ნაპოლეონ მესამე საერთო ხმის უფლებით აირჩიეს, მარა ვინ არ იცის, რომ ეს არჩეული იმპერატორი ხალხის უდიდესი დამონაგებელი იყო? ჩვენ მოქმედების დემოკრატიზმზე გვაქვს ლაპარაკი, როცა პარტიული მასსა თითონვე სჭრის კითხვებს და თითონ მოქმედებს, და აი, ჩვენ ვამბობთ, რომ სწორეთ ასეთი დემოკრატიზმი უნდა დაედოს სარჩულათ ჩვენს სოციალდემოკრატიულ ორგანიზაციას.

წესდების პროექტი, რომელიც სარაიონოთა შორისო კრებამ მიიღო, სწორეთ ამ ნიადაგზეა აშენებული (იხ. “ახ. ცხ.” №1, 3). ის მხედველობაში იღებს როგორც დღევანდელ პოლიტიკურ პირობებს, ისე პარტიული დემოკრატიზმის საჭიროებას, ამისდა თანახმად იძლევა შესაფერის პლანს პარტიული ორგანიზაციისა. თუ პარტიული ამხანაგები შეეცდებიან, ოცდახუთთა ორგანიზაციები შესანიშნავათ ისარგებლებენ თავიანთი უფლებებით, მათი შეკრება

ძალიან ადვილია, მაშასადამე მათ არც ერთი პარტიული და საერთო პრაქტიკული კითხვა არ გამოეპარებათ; თუ წარმომადგენელი არ უეარგათ, მათ შეუძლიანთ 500 ხმა შეკრიბონ, ერთი რაიონი მიიმხრონ და ამგვარად ხელახლა დააყენონ კითხვა გადასატყულათ და სხვა და სხვა ამისთანები.

ეს კი იმასა ნიშნავს, რომ ხელმძღვანელი ორგანიზაციები იძულებული იქნებიან პარტიული მასსის სურვილები შეასრულონ, რაც ასე საჭიროა პარტიული ორგანიზაციის გასაძლიერებელ-გასამაგრებლად.

კოზა.

სოციალისტური პროლეტარიატი და რევოლუციონური ბლექობა

(გაზ. „ახალი ცხოვრება“, № 6, 27 ივნისი, 1906 წ.)

ამ დღეებში პოლშასა და ლიტვაში სოციალდემოკრატიული სიესდი მოხდა. სიესდზე 35 ათასი წვერი იყო წარმოდგენილი, და აი, ამ დიდებულმა სიესდმა გადასჭრა, რომ სოციალ-დემოკრატია მხარი არ უნდა დაუჭიროს კადეტების მოთხოვნას შესახებ მათ მიერ შედგენილი სამინისტროსი (იხ. „ახ. ცხ“, №5). ჩვენ გავიგეთ, რომ ამავე დღეებში, პეტერბურგსა და მოსკოვში, სოციალდემოკრატიული კონფერენციები მომხდარა (!), სადაც ამხანაგები იმავე გადაწყვეტილებას დასდგომიან, რომელსაც პოლშისა და ლიტვის სოციალ-დემოკრატები (იხ. „ახ. ცხ.“, დღევანდელი №).

ამავე დროს ჩვენ ვიცით, რომ „კავკასიის მეუმცირესეთა ბიურო“ სერიოზულათ ურჩევს „კავკასიის ყველა სოც.-დემ. რგანიზაციებს“ – “მხარი დაუჭირონ ღუმის მოთხოვნას ღუმის უმრავლესობისგან სამინისტროს შედგენის შესახებ“ (იხ. „ლამპ.“ №50).

თქმა არ უნდა, რომ ერთნიც და მეორენიც სოციალდემოკრატები არიან, თქმა არ უნდა, რომ როგორც პოლშისა და პეტერბურგ-მოსკოვის სოციალ-დემოკრატები, ისე „კავკასიის მეუმცირესეთა ბიურო“ – ორივე სოც.-დემოკ. პოზიციას ადგანან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც ორ სხვადა-

სხვანაირ გზაზე გვითითებენ: ერთნი გვეუბნებიან – მხარს ნუ დაუჭერთ კადეტების მოთხოვნასო, მეორენი – კი დაუინებით გვირჩევენ მხარის დაჭერას.

რაშია საქმე?

დღევანდელი რევოლუციის მიზანი ხალხის თვითმპყრობელობაა. მაშასადამე, რევოლუციის გამარჯვებაში დაინტერესებულია მთელი რევოლუციონური ხალხი, ე.ი. არა მარტო პროლეტარიატი, არამედ რევოლუციონური გლეხკაცობაც. მათ შორის ის განსხვავებაა, რომ პროლეტარიატი, როგორც უფრო უშიშარი და პირდაპირი, წინ უძღვის რევოლუციას, მაშინ როდესაც გლეხკაცობა პროლეტარიატის გარშემო იყრის თავს და მისი ხელმძღვანელობით ებრძვის რევოლუციის მტრებს. ჩვენ აჯანყების წინა დღეებში ვიმყოფებით. მაშასადამე, პროლეტარიატის მოვალეობაა მხარი დაუჭიროს მხოლოდ ისეთ ელემენტებს, რომლებიც, რევოლუციის გამარჯვებას ეტრფიან და ხალხის თვითმპყრობლობისათვის იბრძვიან. ვინ არიან ასეთი ელემენტები, (!) ყველაზე პირველათ რევოლუციონური გლეხკაცობა და შემდეგ ქალაქის წვრილი ბურჟუაზია. აი ვის უნდა დაუჭიროს მხარი პროლეტარიატმა დღევანდელ რევოლუციონურ ბრძოლაში. ვინ არიან კადეტები? ლიბერალ-მონარხისტები. რას ეტრფიან ისინი, ხალხის თვითმპყრობლობას? არა! პირიქით, ისინი ებრძვიან ხალხის თვითმპყრობლობას. მაშ რა უნდათ მათ? მათ მსხვილი ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობა უნდათ. ამიტომაც, რომ ასე დაუინებით ითხოვენ ისინი კადეტების სამინისტროს: ამისთანა სამინისტროს შემწეობით ისინი ერთ ბიჯს მაინც წარსდგამდნენ მსხვილი ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობისაკენ. რა თქმა უნდა, ამით ისინი ვერ მოკლავენ რევოლუციას – რევოლუციის მოკვლა არც ეგრე ადვილია! მაგრამ ჩვენი საქმე არაა ხელი შეუწყობა მსხვილი ბურჟუაზიის თვითმპყრობლობას მაშინ, როცა ცხოვრება ხალხის თვითმპყრობლობისკენ მიგვერეკება, ჩვენი საქმე არაა მხარი დაუჭიროთ კადეტების ანტირევოლუციონურ მოთხოვნას მაშინ, როცა არსებობს ცხოვრებაში გლეხთა რევოლუციონური მოთხოვნა შესახებ დამფუძნებელ კრებისა. რა თქმა უნდა ჩვენში რომ რევოლუცია არ იყეს, ჩვენში რომ მყუდროება სუფევდეს, მაშინ ორი ხელით დაუჭერდით მხარს კადეტების მოთხოვნას

ვინაიდან, რაც გინდ იყვეს, კადეტების სამინისტრო რამოდენიმეთ მაინც ემჯობინება გორემიკინის სამინისტროს. მაგრამ ჩვენდა საბუღნიეროდ ჩვენში რევოლიუცია ღვივის, ჩვენ აჯანყების წინა დღეებში ვიწყოვებით და ამიტომ ჩვენი ვალაია მხოლოთ იმათ დაუჭიროთ მხარი, ვინც რევოლიუციის მომხრენი არიან. მაშ ვის უფრო უნდა დაუჭიროთ მხარი: ოპოზიციონურ კადეტებს თუ რევოლიუციონურ გლეხობას? რა თქმა უნდა რევოლიუციონურ გლეხობას. და აი, სწორეთ ასე სჭრიან ამ კითხვას პოლ'შელების სიუხდი და პეტერბურგელ-მოსკოველების კონფერენციები. სრულიათაც არა სცვლის საქმეს ის გარემოება, რომ კადეტები ოპოზიციაში უდგანან რეაქციას: სამაგიეროთ ისინი უფრო დიდ ოპოზიციაში უდგანან რევოლიუციას, ვინაიდან კადეტები თანახმა არიან რეაქციას შეურიგდნენ (იხ. "ახ. ცხ." №4, პრესა), მაგრამ არავითარ სურვილს არ აცხადებენ რევოლიუციასთან შერიგებაზე (იხ. "პუტი", №89).

ასეთია პოზიცია ამხ. მეუმრავლესეებისა.

სულ სხვანაირათ ლაპარაკობენ "მეუმცირესეთა ბიუროს" წევრები. მათი აზრით: "ძველი წესწყობილების ძირიანათ აღმოფხვრასა და დანგრევაში დაინტერესებულია მხოლოთ პროლეტარები და ნახევრათპროლეტარები. ბურჟუაზიულ კლასებს კი—მათი კლასობრივი ბატონობის შერჩენის (შენარჩუნების — გ.ყ.) ინსტინქტი ეუბნება ორჭოფ პოლიტიკას დაადგენ და შეურიგდენ ძველი წეს-წყობილების წარმოადგენელს — მონარქს" (იხ. "ლამ.", №50).

გამოდის, რომ რევოლიუციის გამარჯვებაში მარტო პროლეტარები და ნახევრათ პროლეტარები ყოფილან დაინტერესებულნი, გამოდის, რომ რევოლიუციონური გლეხ-კაცობა, რევოლიუციონური არ ყოფილა, რადგანაც მას მხოლოთ "ორჭოფი პოლიტიკა" და "მონარქთან შერიგება" შესძლებია! თუ რევოლიუციონური გლეხები პროლეტარიატთან ერთად სისხლს ღვრიდენ, თუ ისინი პროლეტარიატთან ერთად იბრძოდენ, ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ვითომ ხალხის თვითმპყრობლობა უნდოდათ, არამედ იმას, რომ დაინტერესებული არ ყოფილან "ძველი წესწყობილების ძირიანათ აღმოფხვრაში!" ამიტომაც, რომ "ბიუროს" წევრებს პროლეტარიატი სრულიათ გამარტოვებული ჰგონიათ დღევანდელ რევოლიუციაში, ამიტომაც, რომ "ბიუროს

წევრები“ ასე დაჟინებით ურჩევენ გამარტოებულ (კითხიდა გამარტოებულ!) პროლეტარიატს მხარი დაუჭიროს ყოველგვარ ოპოზიციონურ მოთხოვნას, თუნდაც რომ ეს მოთხოვნა კადეტების სამინისტროს ეხებოდეს, თუნდაც რომ ეს ოპოზიციონერები რევოლუციის წინააღმდეგ მიდიოდნენ. ცხოვრება ამბობს, რომ რევოლუციას ორი უმთავრესი ძალა ჰყავს: პროლეტარიატი და რევოლუციონური გლეხკაცობა. “ბიუროს წევრებს“ არა სწამთ ეს სიმართლე, მათ არ სწამთ, რომ რევოლუციონური გლეხობა უძლიერესი ბურჟია დღევანდელი რევოლუციისა, ისინი ერთმანეთში ურევენ ყველა ბურჟუაზიულ ელემენტებს და ვერ არჩევენ, რომ მეზრძოლი გლეხკაცობა დღევანდელ ბრძოლაში საძირკველიანათ გაირჩევა სხილი და საშუალო ბურჟუაზიისგან. ცხოვრება ამბობს, რომ დღევანდელ რევოლუციაში პროლეტარიატი განმარტოებული არაა, მას გვერდში უდგია მეზრძოლი გლეხობა. “ბიუროს წევრებს“ არც ეს სწამთ და განმარტოებულათ მიაჩნიათ პროლეტარიატი. ამიტომაც, რომ ასე გაუაცინებთ ურჩევენ უბრალო ოპოზიციის მხარის დაჭერასაც კი, თუნდაც რომ ეს ოპოზიცია უარყოფდეს რევოლუციას.

ასეთია პოზიცია “ბიუროს“ წევრებისა.

ვინ არის მართალი – დაე ის მკითხველმა გაარჩიოს.

კობა.

რაში უნდებოდა ამხ. ბრადიაბას შეცდომა?

(გაზ. “ახალი ცხოვრება“, №10, 2 ივლისი, 1906 წ.)

ჩვენს უთანხმოებას ერთ დროს ველური ხასიათი ჰქონდა კაეკასიაში. უშვერი ლანძღვა-გინება, უღირსი ცილის-წამება, სამხედრო წესები ორგანიზაციებში, ერთმანეთის განდევნა ორგანიზაციებიდან და ურთი-ერთული ბოიკოტი, – აი უმთავრესათ რა ფორმები ჰქონდა ჩვენში უთანხმოებას. რაღა თქმა უნდა, რომ ამგვარი უთანხმოება განხეთქილებათ გადაიქცეოდა... რატომ

‘იგულისხმება ქართველი ესტეტი (მენშევიკი), შემდგომში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შრომის მინისტრი გიორგი ერადე

იყო ასე, და არა სხვანაირათ, აქ ამის ახსნას ვერ გამოვეყიდეებით, – ეტიყეით მხოლოთ, რომ ჩვენს პარტიაში რომ მეტი ყოფილიყო შეგნებული მუშაკები, პარტია რომ ისე უსუსური არა ყოფილიყო, როგორც ის ამ ორი წლის წინეთ იყო, მაშინ ნაკლები ადგილი ექნებოდა ინტელიგენტურ შარიანობა-კინკლაობას და, უეჭველია, უთანხმოებას უფრო კულტურული სახე ექნებოდა. მაგრამ ჩვენ ენახეთ, რომ ეს ასე არ იყო იმ დროს... წავიდეს და ნუღარ მობრუნდება ის დრო!...

რევოლიუციის განვითარებამ, ერთ მხრივ, და შემაერთებელმა სიენდმა, მეორე მხრივ, ნიადაგი დაუნგრია ძველს განხეთქილებას და უფრო კულტურული სახე მისცა ჩვენს იდეურ უთანხმოებას, – განხეთქილება მოისპო, უთანხმოებას პარტიული ხასიათი მიეცა. ამ ნიადაგზე აღმოცენდა პარტიაში დღევანდელი ამხანაგური კრიტიკა. ამხ. ბრადიაგას წერილი (იხ. “ლამპარი“, № 53. “რატომ ვემხრობი მენშევიკებს“, ბრადიაგა) ამტკიცებს, რომ ჩვენშიაც მოუპოვებია ნიადაგი ამხანაგურ კრიტიკას – ჩანს, აქაც ისპობა უთანხმოების უკულტურო ფორმები. ჩვენ სიხარულით ვეგებებით ამ მოვლენას!...

ამხ. ბრადიაგა ამბობს: “ერთათ ერთი ტაქტიკა, რომლის განმახორციელებელიც უნდა იყოს ჩვენი პარტია... ეს მენშევიკების ტაქტიკაა. ამის დასამტკიცებლათ – განაგრძობს ამხანაგი – მე აღწიშნავ ბალშევიკების შეხედულების ერთ მხარეს, რომელიც წითელ ზოლათ არის გასშეული მათს მოქმედებაში.“ (იხ. “ლამპარი“, № 53).

რითი ამტკიცებს ნათქვამს ამხ. ბრადიაგა და რაში შესდგება ეს “წითელი ზოლი“?

“ბალშევიკურ ტაქტიკას ყოველთვის მიზნათ პქონდა მხოლოთ რევოლიუციის მოხდენა. ეს ტაქტიკა ვერც კლასიურ თვითცნობიერების, ვერც ორგანიზაციულათ მოწყობის საშუალებას ვერ აძლევდა პროლეტარიატს – პირიქით – იგი ხელს უშლიდა და უშლის კიდევ მას ამ საქმეში“ (იხ. იქვე). გამოდის, რომ ბრადიაგას აზრით მენშევიკების ტაქტიკას მიზნათ არა აქვს მხოლოთ რევოლიუციის მოხდენა, რომ ის საშუალებას აძლევს პროლეტარიატს როგორც კლასიური თვითშეგნებისთვის, ისე ორგანიზაციულათ მოწყობისათვის...

საბუთები? რა ფაქტები აქვს ხელში ამხ. ბრადიაგას?

“როცა თბილისში და რუსეთის ქალაქებში ბურჟუაზიული

კლასი პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდა ლიბერალთა ბანკეტების სახით, მენშევიკები ამბობდნენ: გაუშვიოთ პროლეტარიატი, ჩაერიოს მათს ბანკეტებში, იგი პირისპირ ნახავს თავის მოწინააღმდეგეს... ეს მას პოლიტიკურათ აღზრდის... ბალშევიკები კი ამბობდ-ნენ... პროლეტარიატის საქმე არაა ლიბერალურ ყბედობაში მონაწილეობა... მისი სწორე გზაა არა ლიბერალური ბანკეტები, არამედ ქუჩა“ (იხ. იქვე). ასეთია ამხ. ბრადიაგას პირველი საბუთი. მართალს ამბობს ამხანაგი?

ჩვენ ვამბობთ, რომ ის ფაქტებს ამახინჯებს, ალბათ თავის და უნებურათ, ჩვენ ვამბობთ, რომ ბალშევიკები არ უარყოფდნენ ბანკეტებში მონაწილეობას, – ისინი მხოლოდ იმას ამბობდნენ, რომ ბანკეტებში მონაწილეობას და ლიბერალებთან კამათს ისე დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, როგორც ეს მენშევიკებს პგონიათო (იხ. ლენინის “ზემსკაია კამპანია“ და “ვპერიოდი“ №1). “ისკრა“ და მენშევიკები ამბობდნენ, რომ ლიბერალთა ბანკეტებზე დასწრება “დემონსტრაციის უმაღლესი ტიპიაო“ (იხ. “ისკრის“ “პლან ზემსკოი კომპანიი“). “ვპერიოდი“ და ბალშევიკები პასუხობდნენ, რომ დემონსტრაციის უმაღლესი ტიპი ბანკეტები კი არაა, სადაც მარტო “ორატორები“ მოქმედებენ, არამედ – მასსის აშკარა გამოსვლაა, სადაც თითონ მასსა მოქმედებს და ამ მოქმედებაში იწვრთნება. და ისინი უთითებდნენ როსტოვის ფაქტებზე, სადაც გაფიცვებმა და მიტინგებმა (ე.ი. მასსის აშკარა გამოსვლამ) გაცილებით უფრო მეტი შემატა პროლეტარიატს, ვიდრე რომელიმე ლიბერალურმა ბანკეტმა (იხ. “ვპერიოდი“, №1). რაც შეეხება ბანკეტებზე მონაწილეობას, ამაზე უთანხმოება არ ყოფილა. როგორცა ხედავთ, კითხვა ისე კი არ ყოფილა დაყენებული: ან ბანკეტები, ან ქუჩა, – არამედ რომელს უფრო დიდი მნიშვნელობა ექნება, პირველს თუ მეორესო. და რომ პროლეტარიატის გათვითცნობიერებისთვის მასსის მოქმედებას ე.ი. გაფიცვას, მიტინგს, დემონსტრაციას და სხვას უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე ბანკეტებზე ორატორობას – ამაში ხომ ამხ. ბრადიაგაც დაგვეთანხმება. ასეთია ამხ. ბრადიაგას პირველი “საბუთის“ უსაბუთობა.

ამხ. ბრადიაგას მეორე საბუთი იმაში შესდგება, რომ მისი აზრით ბალშევიკები უარყოფდნენ კრიმ-გირეისთან მოთხოვნების წარდგენას (როცა მან გურია შემოიარა) და ამით პოლიტიკური

აღსრდის საშვალელებას არომევედენ გლეხკაცობას.

ჩვენ ვამბობთ, რომ აქაც ფაქტებს ამხანაგებს ამხანაგი, ვეფიქრობთ, აქაც თავისდა შეუგნებლათ. ბოლშევიკები უარს არ პყოფდენ კრიმ-გირეისთან ღაპარაკს (მოლაპარაკებას – გ.ყ.). ქუთაისის ორგანიზაცია, რომელიც ბალშევიკებისგან შესდგებოდა, დიდი ფაციფუცით ემზადებოდა კრიმ-გირეის დასახვედრათ. “კავშირის კომიტეტი”, რომელიც ბალშევიკებს წარმოადგენდა, უარს არ პყოფდა ამგვარ “დახვედრას”, და თუ ბრადიაგას ერთი ან ორი კაცი უნახავს სადმე წინააღმდეგი, ბალშევიკების პოლიცია რა შუაშია? გაჩა მენშევიკები-კი არ იყო (!) ამისთანები? კრიმ-გირეის კომისია შიდლოვსკის კომისიის კოპიო იყო. ბრადიაგას აზრით უნდა ვიფიქროთ, რომ ბალშევიკები წინააღმდეგი იქნებოდენ ამ კომისიასთან საქმის დაჭერის. მაგრამ წაიკითხოს ამხანაგმა “ვეერიოდის” მეხუთე № და დაინახავს, რომ ბალშევიკები მენშევიკებზე უფრო მხურვალე მონაწილეობას იღებდენ შიდლოვსკის კომისიაში. ცხადია ამხ. ბრადიაგა აქაც სიმართლეს ასცდენია. ასეთია ბრადიაგას მეორე “საბუთის” უსაბუთობა.

ბრადიაგას მესამე საბუთი იმაში შესდგება, რომ მისი აზრით ბალშევიკებმა ბოიკოტის ტაქტიკით ხელი შეუშალეს პროლეტარიატს “ბურჟუაზიას პირისპირ ჩასდგომოდა, კლასთა წინააღმდეგობა გამოეაშკარაებია, ფართე აგიტაცია-პროპაგანდა გაეწია და სხვა” (იხ. იქვე).

ჩვენ ვამბობთ, რომ ამხანაგი სცდება. საქმე იმაში არაა, რომ ჩვენ გესურს, ეოქვათ “კლასთა წინააღმდეგობის გამოაშკარაება”, საქმე იმაშია, რომ ჩვენმა მოქმედებამ სწორე გზით წაგვიყვანოს ამ წინააღმდეგობის გამოაშკარაებისაკენ. რა უფრო ააშკარაებს კლასთა წინააღმდეგობას: ბოიკოტი თუ მონაწილეობა? ბოიკოტის ტაქტიკა – ეს უნდობლობის ტაქტიკაა მთავრობისადმი: ბოიკოტი ამბობს, რომ ხალხს არავითარი იმედი არ უნდა პქონდეს, გარდა თავისივე თავისა, ბოიკოტი ამბობს, რომ ზემოდან, დღევანდელი მთავრობიდან, ბორკილების მეტს არაფერს არ უნდა ველოდეთ (!), რომ ხალხის განთავისუფლება ხალხისავე ხელით უნდა მოხდეს, – ბოიკოტი ეს ხალხის რევოლიუციონური თეიომოქმედებაა. მაშინ როდესაც ეს ხალხის რევოლიუციონური მონაწილეობის ტაქტიკა ერთგვარი ნდობის ტაქტიკაა მთავრობისადმი: მონაწილეობის ტაქტიკა იმ აზრს აერცულებს,

რომ ვითომ შესაძლებელია მთავრობისგანაც გამოდნეს რამე სიკეთე. მონაწილეობა ცრუ იმედებს აღვივებს ხალხში და, ამგვარათ ფაქტიურათ აბნელებს იმ აზრს, რომ ხალხის განთავისუფლება მხოლოთ ხალხისავე ხელით შეიძლება მოხდეს. ცხადია, ბოიკოტის ტაქტიკა უფრო ხელს უწყობს კლასთა წინააღმდეგობის გამოაშკარაებას. სჩანს, ამხ. ბრადიაგა აქაც სცდება. ასეთია მისი მესამე საბუთის აეკარგიანობა.

თუ საბუთები ყალბია, ცხადია ბრალდებაც ყალბი იქნება. და აი, ჩვენ ვამბობთ, რომ სცდება ამხ. ბრადიაგა, როცა ის ამბობს, რომ ბალშევიკები “მარტო ქუჩაზე ერეკებიან ხალხს საბრძოლველათო.” ამხ. ბრადიაგას ქუჩა მარტო შეიარაღებული აჯანყება ჰგონია. მაგრამ ის აქაც ცდება. ქუჩა – ეს მასსის თვითმოქმედებაა ბრძოლის ასპარეზზე, რა ფორმაშიც უნდა გამოიხატოს ეს თვითმოქმედება, ქუჩაა მასოეკები და მანიფესტაცია-დემონსტრაციები. ვინც იმას ამბობს, რომ პროლეტარიატისათვის მასსის რევოლიუციონურ თვითმოქმედებას უფრო მცირე მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე მისი წარმომადგენლების ორატორობას, – ის ისევე დაშორებია მარქსიზმს, როგორც დედამიწა ცას...

ამხ. ბრადიაგა უკეთესს იზამდა, თუ განზე გაგონილ უთანხმოებას თავს დაანებებდა და ნამდვილ უთანხმოებას მიაქცევდა ყურადღებას. აი მაგალითათ, ჩვენ ვამბობთ, რომ პროლეტარიატის გასათვითცნობიერებლათ, მის ასამაღლებლათ და დამოუკიდებელ ძალათ გადასაქცევათ საჭიროა პროლეტარიატის მეთაურობა დღევანდელ რევოლიუციაში, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში პროლეტარიატი იძულებული იქნება კუდში გაჰყევს ბურჟუაზიას და დროებით დაკარგოს თავისი კლასიური დამოუკიდებლობა. მენშევიკები კი მარტინოვის პირით უარყოფენ ამ აზრს (იხ. “დევ დიქტატური”). ამხ. ბრადიაგას რომ ყურადღება მიექცია ამ გარემოებისათვის, მაშინ უფრო კარგა მიხედუბოდა, ვინ “უკარნახებს პროლეტარიატს შავს სამუშაოს”: ბალშევიკები თუ მენშევიკები.

კობა.

პროლეტარიატის მეთაურობა დღევანდელ რევოლუციაში

(გაზ. „ახალი ცხოვრება“, №11, 4 ივლისი, 1906 წ.)

რევოლუცია არ ჩამქრალა, ის დღითი-დღე ღვივდება და უმაღლესი წერტილისკენ მიექანება, – ეს ცხადია. სოციალ-დემოკრატების მოვალეობაა ხელი შეუწყონ რევოლუციის გაძლიერებას, ბოლომდე მიიყვანონ ის და ხალხის თვითმპყრობელობით დააგვირგვინონ, – ესეც ცხადია, რა თქმა უნდა. ცხადია აგრეთვე ის, რომ რევოლუციის ბოლომდე მიყვანა – ეს ჩვენი პროგრამა-მინიმუმის განხორციელებაა, ე. ი. რვა საათიანი სამუშაო დღე მუშებისთვის, მიწა გლეხებისთვის, სალდაოობისა და არაპირდაპირ გადასახადების გაუქმება და სრული პოლიტიკური და მოქალაქეობრივი თავისუფლება ყველასთვის, განურჩევლად სქესისა და ეროვნებისა. დიახ, ყველა ეს თავისთავად ცხადია...

მაგრამ როგორ უნდა შევეწყოთ ხელი რევოლუციის ბოლომდე მიყვანას და რა არის ამისთვის საჭირო – აი რაშია კითხვა.

ჩვენი რევოლუცია ძალიან მოგვაგონებს საფრანგეთის დიდ რევოლუციას – მაგრამ ის ისევე ბურჟუაზიულია, როგორც საფრანგეთის რევოლუცია. მაგრამ მიუხედავად ამისა, მათ შორის განსხვავებაც დიდია. საფრანგეთის რევოლუციას არ ახლდა ის მსხვილი მაშინური წარმოება, რომელსაც დღეს ჩვენში ვხედავთ, – მაშასადამე, მას არ ახლდა არც ის მწევრე კლასიური განხეთქილება, რომელიც დღეს რუსეთში წარმოებს. ამიტომ არის (!), რომ პროლეტარიატი მაშინ უსუსური იყო. მას არავითარი საკუთარი პარტია არ ჰქონდა და იძულებული იყო ბურჟუაზიას გაჰყოლოდა კუდში. აი ამიტომ არის (!), რომ „პროლეტარიატი იბრძოდა, ბურჟუაზია კი უფლებას იძენდა“, პროლეტარიატი სისხლს ღვრიდა, ბურჟუაზია კი იარაღს სტედად მის წინააღმდეგ და ბოლოს ხელცარიელიც დასტოვა. დიახ, საფრანგეთის რევოლუციას ბურჟუაზია მეთაურობდა და ამიტომ არის (!), რომ ის ბოლომდე ვერ იქნა მიყვანილი (?!).

სულ სხვა სურათს წარმოადგენს დღევანდელი რუსეთი. რუსეთში არსებობს და ვითარდება მსხვილი მაშინური წარმოება,

აქ მსხვილი ბურჟუაზია და პროლეტარიატი ერთურობის წინააღმდეგ ირასმებიან, აქ კლასთა განხეთქილება ხშირათ, უმაღლეს წერტილამდე მიდის. ამიტომ არის, რომ პროლეტარიატი აქ ისე უსუსური არაა, როგორც ის საფრანგეთში იყო, ამიტომ არის, რომ მას თავისი საკუთარი პარტია აქვს საკუთარი პროგრამით და ტაქტიკური პრინციპებით, თავისი გზით მიიღტვის თავისი კლასიური მიზნისკენ და ბურჟუაზიის მანანალობას არ სჯერდება. პირიქით, ჩვენ ვხედავთ რუსეთის პროლეტარიატი შეუწყრებლათ მიიბრძვის რევოლიუციის მეთაურობისკენ: პროლეტარიატი აღვიძებს სოფლისა და ქალაქის რევოლიუციონურ ელემენტებს, პროლეტარიატი აწევს მათ თვითმპყრობელობასთან ბრძოლას, მისი მეთაურობით ხდება ოქტომბრისა და დეკემბრის რევოლიუციონური გამოხველა, მისივე მეთაურობით იწყება ახალი რევოლუციონური გალაშქრება (მოიგონეთ იენისის დემონსტრაციები პეტერბურგში). და აი, ჩვენ ვხედავთ, რომ სოფლისა და ქალაქის რევოლიუციონური ელემენტები დღითი-დღე თავს იყრიან პროლეტარიატის გარშემო, ისინი ყურს უბდებენ მის ბრძოლას, ისინი ყველაფერში ბაძავენ პროლეტარიატს, ისინი იფიცებიან, ბოიკოტს აცხადებენ და კავშირებათ ეწყობიან სწორედ ისე, როგორც ამას პროლეტარიატი შერება, – და ყველა ამით ჩვეყანას აძცნობენ, რომ დღევანდელი რევოლიუციის მეთაური მებრძოლი პროლეტარიატი ყოფილა. დიახ, პროლეტარიატი – ეს ის იდეიური და პრაქტიკული ცენტრია, საიდანაც სესხელობენ ლოზუნგებს და რომლის გარშემოც იკრიბებიან სოფლისა და ქალაქის რევოლიუციონური ელემენტები. ეს კი იმასა ნიშნავს, რომ დღეს რუსეთის რევოლიუციას პროლეტარიატი მეთაურობს და მისი საბოლოო გამარჯვება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მის მეთაურათ მომავალშიაც პროლეტარიატი გამოვა.

პროლეტარიატის მეთაურობა დღევანდელ რევოლიუციაში – აი რა არის საჭირო რევოლიუციის ბოლომდე მისაყვანათ და ხალხის თვითმპყრობელობის დასამყარებლათ, აი რა ნიადაგზე უნდა შენდებოდეს ჩვენი პარტიის დღევანდელი მოქმედება.

საფრანგეთში ბურჟუაზიულმა რევოლიუციამ გამოიყენა პროლეტარიატის რევოლიუციონური ენერგია და შემდეგ შორს

გადასტყორცნა იგი სიმშვილობისა და გაჭირვებისკენ, – ამას ეძახიან ბურჟუაზიის მეთაურობას.

რუსეთში პროლეტარიატმა უნდა გამოიყენოს ბურჟუაზიული რევოლუცია და შემდეგ შორსაც გადასტყორცნოს იგი ისტორიული წარსულისკენ (!), რომ საკუთარ ფეხზე დადგეს და თამამათ გასწიოს სოციალიზმისკენ, – ამას ეძახიან პროლეტარიატის მეთაურობას.

ამის შემდეგ მკითხველისათვის მიგვინდვია დააფასოს (შეაფასოს გ. კ.) მენშევიკი მარტინოვის სიტყვები: “პროლეტარიატის მეთაურობა მავნებელი ფანტაზიაა... პროლეტარიატი უკიდურეს დემოკრატიულ პოზიციას უნდა გაჰყვეს უკანო” (იხ. “დევ დიქტატური”), ე. ი. პროლეტარიატი ბურჟუაზიას უნდა მისჩანჩალებდეს უკანო. მკითხველისთვისეე მიგვინდვია დააფასოს რახმეტოვის ამგვარივე აზრები, რომლებსაც მენშევიკები უერთდებიან (იხ. “გოლოს ტრუდა”, № 2-3).

კოზა.

პროფესიონალური კავშირები თბილისში ("ახალი ცხოვრება", № 12, 5 ივლისი, 1906 წ)

დაჰკრა თავისუფლების სიომ და წამოიშალა მასსა, გუშინ კუთხეებში მიმალული, უორგანიზაციოთ დარჩენილი მასსა, დღეს სინათლეზე გამოვიდა და თავისი ორგანიზაცია, მასსიური ორგანიზაცია მოითხოვა. მას არ აკმაყოფილებს და ვერც დააკმაყოფილებს ძველი და ვიწრო კონსპირატიული ორგანიზაცია - იქ სუნთქვა სჭირს, მასას ფართე და ფესვმაგარი ორგანიზაცია უნდა. და აი, დაიწყო პროფესიონალური კავშირებში(!): საპოენიკები, მკერვალები, სტამბის მუშები, მეპაპიროზეები, მეპურეები – ყველა კავშირებზე ლაპარაკობს, ყველას კავშირები უნდა...

და ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ფაბრიკანტები კაი ხანია კავშირებად ეწყობიან, მოსკოვის და პეტერბურგის ფაბრიკანტებმა უკვე დააარსეს თავიანთი კავშირები, ქვანახშირის, მთა-მადნების, შაქრის და ნავთის წარმოების პატრონები უკვე შეკავშირებულნი არიან და სიეზდებზე

იკრიბებიან, პროვინციის ფაბრიკანტები კი გულმხურვალეთ
ბაძაშენ მათ. აიღეთ თუნდა თბილისის საპაპიროსო
მექარხნეების “სინდიკატი”... რა მიზანი აქვს ამ კავშირებს?
მხოლოდ ის, რომ ბურჟუაზიამ, მათი შემწეობით ხელში
დაიჭიროს მუშები, ხელფასი დაუკლოს მათ, მუდამ შიშში
ამყოფოს და ასე ძირიან-ფესვიანად გაამაგროს თავისი
ექსპლოატატორული პოზიცია.

როგორ უნდა შეხვედროდნენ ამას მებრძოლი მუშები, რა
უნდა დაეხვედრებინათ წინ ბურჟუაზიის კავშირისთვის? რა
თქმა უნდა, თავიანთი საკუთარი კავშირი! ტყუილათ კი არ
ამბობდა მარქსი: “ბურჟუაზიის კავშირს მხოლოდ მუშათა
კავშირი შეარყევს”. მუშები ძალიან კარგად მიხედნენ ყველა
ამას და ამიტომ არის, რომ ასე ხელაღებით გაიბრძოდეს
პროფესიონალური კავშირებისკენ. რა ხასიათის უნდა იყოს
პროფესიონალური კავშირები, პარტიული თუ არა პარტიული?

გვეუბნებიან, რომ კავშირები უეჭველათ პარტიული უნდა
იყოსო. რატომ? იმიტომ რომ ამას მოითხოვს მუშების
პროფესიონალური ინტერესებით – ასე ლაპარაკობენ,
მაგალითად, დაშნაკცაკანები. ჩაუკვირდით საქმეს. რას ნიშნავს
პარტიული პროფესიონალური კავშირები? ეს ყველაზე
პირველათ იმას ნიშნავს, რომ სხვა-და-სხვა პარტიების წევრებმა
და (!) სხვა-და-სხვა კავშირებში უნდა მოიყარონ თავი,
ერთმანეთს უნდა დაეშორონ (!) და ცალკე ჯგუფებით
დაწვრილდნენ: ფედერალისტებს ცალკე პროფესიონალური
კავშირი, დაშნაკცაკანებს ცალკე, ქართველებს, ცალკე, სომხებს
კიდევ ცალკე და სხვა. მაშინ როდესაც ფაბრიკანტები ყველა
ერთ კავშირში ერთდებიან, განურჩევლად მათი პოლიტიკური
რწმენებისა, დაშნაკცაკანები გვირჩევენ ცალკე ჯგუფებად
დაეწვრილმანდეთ და მით სამარე გაუთხაროთ ჩვენს
ერთსულობას. თანაც გვარწმუნებენ, რომ ამას ხმამაღლა
მოითხოვს მუშათა პროფესიონალური ინტერესებით! ჩვენ არ
ვიცით რომელ მუშებზე ლაპარაკობენ ბ. დაშნაკცაკანები,
შეიძლება მათ თავიანთი “ინტელიგენტები” და ფაბრიკის
მუშები ერთმანეთში ერევათ. მაგრამ ჩვენ ძალიან კარგა ვიცით,
რომ ნამდვილი მუშების ნამდვილი ინტერესები ძირიანად
უარყოფენ მუშათა პროფესიონალურ დაქუცმაცებას. ჩვენ

ძალიან კარგა ვიცი, რომ მუშების დანაწილებას მხოლოდ ფაბრიკანტების ინტერესები მოითხოვს, მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. საქმე იმაშია, რომ პარტიული პროფესიონალური კავშირები ორმოსა სთხრიან შეგნებულსა და შეუგნებელ მუშებს შორის, ყველამ იცის, რომ არიან ისეთი მუშები, რომლებიც არც ერთ პარტიას არ ეკუთვნიან. დაშნაკცაკანები, ფედერალისტები, სოციალ-დემოკრატები და სხვა პარტიების წევრები, ვთქვათ, ყველა თავთავიანთ კავშირში შევლენ. მაგრამ ეს უპარტიო მუშები სადღა უნდა წავიდნენ? განა საჭირო არაა მათი მომხრობა? და აი, იმის მაგიერ, რომ ისინიც მოიზიდონ, დაშნაკცაკანები პროფესიონალური კავშირის კარებს უკეტავენ მათ, აფრთხობენ მათ, ხიდს სტეხენ შეგნებულსა და შეუგნებელ მუშებს შორის და მით შესამჩნევად აუძღურებენ მუშათა ერთობას! განა ამას მოითხოვს მუშათა პროფესიონალური ინტერესები?

მაშ თქვენ სრულიად ნეიტრალური კავშირები გდომებიანთ. მაშ თქვენ იმისი მომხრე ყოფილხართ, რომ კავშირები სრულიად დამოუკიდებელი იყვეს პოლიტიკისგან! გვიკიჟინებენ ზოგიერთები. ხუმარები! მათ არ სცოდნიათ, რომ საქმე კავშირის წესდებაში არაა, მათ არ სცოდნიათ, რომ რაც უნდა ნეიტრალური წესდება დასწერო, თვითონ კავშირი მაინც ვერ დარჩება მთლად ნეიტრალურათ, მათ არ სცოდნიათ, რომ დღევანდელ რევოლუციონურ ატმოსფეროში “ქვებიც კი პოლიტიკაზე ღაღადებენ“! არა ბატონებო! ჩვენ არ ვემხრობით და ვერც მივემხრობით სრულიად ნეიტრალურ კავშირებს, — ჩვენ მხოლოდ იმას ვამბობთ, რომ არ ვარგა, გონიერი არაა კავშირში შესვლის მოუცილებელ პირობად დავსახოთ პარტიული რწმენები, — ამით ჩვენ მხოლოდ დავაფრთხობთ არა პარტიულ მუშებს. ჩვენ ვამბობთ: ფართოდ გააღეთ კავშირის კარები, ერთათ მოუყარეთ თავი ყველა მუშას და შემდეგ თითონ ცხოვრება და ჩვენი გაელენა შეადუღებს მათ ერთ და განუყოფელ კავშირათ. არა პარტიული პროფესიონალური კავშირები — აი რა გვინდა ჩვენ.

კობა.

ჩვენი უთანხმოება

(გაზ. "ახალი ცხოვრება", № 14, 7 ივლისი, 1906 წ.)

I. ქუჩა და სათათბირო

ამხანაგი მენშევიკები ერთხელ კიდევ გვიმეორებენ ძველ ბრალდებას — ისინი ბლანკისტობას გეწამებენ. ბალშევიკები ბლანკისტები არიან, ბლანკიზმი — კი ძირიანად ეწინააღმდეგება მარქსიზმს, — მაშასადამე ბალშევიკებსა და მარქსიზმს შორის ხილია ჩატეხილიო (იხ. "ლამპარი" № 44 და "სიმართლე" № 1 პარის და პ-ს* წერილები); თუ ბალშევიკები მარქსისტები არ არიან, მათ ადგილი არ უნდა პქონდეთ მარქსისტულ პარტიაში, — მაშასადამე საჭიროა პარტიის განხეთქილება და მათი პარტიიდან განდევნა; მაგრამ თუ პარტიის უმეტესობა ბალშევიკებს მიემხრობა, თუ ბალშევიკების განდევნა შეუძლებელი გახდება, მაშინ მენშევიკები უნდა გავიდნენ ამ ვითომდა არა მარქსისტული პარტიიდან, მაშინ უეჭველათ უნდა ჩამოშორდნენ რუსეთის სოც-დემოკრ. პარტიას და უეჭველად უნდა დააარსონ თავიანთი საკუთარი პარტია, ე. ი. მაინც საჭირო იქნება პარტიის განხეთქილებათ. ასეთ დასკვნაზე მიყევართ პარის და პ-ს წერილებს. ჩვენ ბრალსა ვდებთ ამ ამხანაგებს განხეთქილების სასარგებლო აგიტაციაში, ჩვენ ვამბობთ, რომ ისინი განხეთქილებისკენ ეწევიან ამხანაგებს, და ვიწვევთ თავი გაიმართლონ. ჩვენ ვამბობთ, რომ ბალშევიკებსა და მენშევიკებს შორის არავითარი განხეთქილება არ არსებობს და არც უნდა არსებობდეს, — მათ შორის მხოლოდ უთანხმოებაა; ჩვენ ვამბობთ, რომ როგორც ბალშევიკები, ისე მენშევიკები — ორივე მარქსისტულ პოზიციაზე დგანან, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, — რომ სხვადასხვა ნაირათ აფასებენ დღევანდელ მომენტს და ამიტომ სხვადასხვა ნაირი დასკვნა გამოჰყავთ ერთი და იგივე მარქსისტული პოზიციიდან; ჩვენ ხმამაღლა ვგმობთ განხეთქილებას, ჩვენ მოღალატეთ ეთელით განხეთქილების მომხრეებს, ჩვენ ენერგიულათ მოუწოდებთ ამხანაგებს პარტიული მთლიანობისაკენ და ამავე დროს ენერგიულათვე ურჩევთ ნურც ერთ წამს ნუ შეაჩერებენ ურთიერთულ იდეურ კრიტიკას: ჩვენ

* ამ ფსევდონიმის ქვეშ იგულისხმებიან ნოე რამიშვილი და პეტრე გელეიშვილი (წიგნის ავტორი).

გერწამს, რომ “აზრთა შეჯახება სიმართლეს გამოარკვევს“, ვიწვევთ პარსა და პ-ს გაამტკუნონ ჩვენი ასეთი შეხედულება...

დიახ, ჩვენ შორის მხოლოდ უთანხმოებაა და ჩვენი ვალია გულდასმით გამოვარკვიოთ ეს უთანხმოება.

რაში შედგება ჩვენი უთანხმოება?

ამბობენ, რომ ხანდახან შორიდან უფრო ადვილი დასანახია სიმართლეო. ჩვენი გერმანელი ამხანაგები გვარიანათ შორს ღგანან ჩვენზე, ისინი არ იღებენ პირდაპირ მონაწილეობას ჩვენს იდეურ ბრძოლაში და, უნდა ვიფიქროთ, რომ მიუდგომლათ გამოსთქვამენ თავიანთ აზრს ჩვენს პარტიულ ცხოვრებაზე. რა აზრის არიან ისინი ჩვენს უთანხმოებაზე? აი რას ამბობენ ისინი: “მენშევიკების თვალთახედვის ისარი ისეთია, რომ... ისინი მეტი-მეტათ აზვიადებენ სათათბიროს მნიშვნელობას და ამცირებენ პროლეტარიატის და წვრილი ბურჟუაზიის მასსიურ მოქმედებას“ (იხ. “ეხო“, № 6 ან “ახალი ცხოვ.“ № 12). თუ მენშევიკები სათათბიროს მნიშვნელობას აზვიადებენ და სამაგიეროთ, ამცირებენ მასსის რევოლუციონურ მოქმედებას, ცხადია, ბალშევიკები უკუღმა უნდა იქცეოდნენ, ე. ი. ისინი სათათბიროს მნიშვნელობას უნდა ამცირებდნენ და სამაგიეროთ დიდ მნიშვნელობას უნდა აძლევდნენ მასსის მოქმედებას, – ალბათ ამიტომ არსებობს მათ შორის უთანხმოება. გერმანელი ამხანაგები გვეუბნებიან, რომ ეს სწორეთ ასეაო (იხ. იქვე). ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ჩვენი გერმანელი ამხანაგები სწორეთ ახასიათებენ ჩვენს უთანხმოებას. ასევე უყურებს ამ კითხვას ბალშევიკებისა და მენშევიკების მეტი ნაწილი (იხ. სიეზდის და ბალშევიკების რესოლიუციები). საერთოთ ასევე ესმის ჩვენი უთანხმოება ამხ. ბრადიაგასაც; ბალშევიკები სულ ქუჩაზე გვითითებენ, მაშინ როდესაც ჩვენ, მენშევიკები, ნაკლები ნდობით უყურებთ ქუჩას – ქუჩაში ბრძოლა “შავი სამუშაოა“ – სათათბიროს კი დიდ მნიშვნელობას ვაწეროთ; ამხ. ბრადიაგა, მხოლოდ იმაში შესცდა, რომ მან სიტყვა ქუჩა ძალიან მარტივად წარმოიდგინა და მარტო შეიარაღებულ აჯანყებათ მიიღო, მაშინ როდესაც ბალშევიკების აზრით, როგორც სამართლიანათ ლაპარაკობენ ჩვენი გერმანელი ამხანაგები, ქუჩა – ეს მასსის რევოლუციონური მოქმედებაა, რომელიც ხან მიტინგებში გამოიხატება, ხან გაფიცვებში, ხან მანიფესტაციასა და დემონსტრაციაში და ხან კიდევ აჯანყებაში.

მაშ ასე. ბალშევიკები შედარებით უფრო მცირე მნიშვნელობას აწერენ სათათბიროს და უმთავრეს მნიშვნელობას ქუჩას, ე. ი. მასსის მოქმედებას აძლევენ. მენშევიკები კი შედარებით უფრო ამცირებენ მასსის მოქმედებას, უნდობლათ უყურებენ ქუჩას და სამაგიეროდ მაღლა სწევენ, აზვიადებენ სათათბიროს მნიშვნელობას. რა არის სათათბირო და რაში შესდგება მისი მოქმედება? სათათბირო – ეს “მასსის წარმომადგენელთა კრებაა”, სათათბიროს მოქმედება – ეს “მასსის წარმომადგენელთა” მოქმედებაა, მათი ენაწყლიანი ორატორობაა. რა არის ქუჩა და რაში შესდგება ქუჩის მოქმედება? ქუჩა – ეს თითონ მასსაა, ქუჩის მოქმედება – ეს მასსის პირდაპირი მოქმედებაა, მისი პირდაპირი ბრძოლა მტრებთან: მიტინგები, გაფიცვები, მანიფესტაციები, დემონსტრაციები, აჯანყება – აი რა არის ქუჩა, აი რაში გამოიხატება მისი მოქმედება. ჩვენ ვამბობთ, რომ რევოლიუციის ბედის გადამწყვეტი ქუჩაა, თითონ მასსაა და არა მისი წარმომადგენლები, და არა სათათბიროს ორატორები, ჩვენ ვამბობთ, რომ სათათბიროს მასსა უდგამს სულს და არა სათათბირო მასსას, რის გამოც, ჩვენი აზრით, ბრძოლის მთავარი ასპარეზი დღევანდელ მომენტში ქუჩაა და არა სათათბირო, ბრძოლის მთავარი ფორმა დღევანდელ მომენტში მასსის პირდაპირი ბრძოლაა, და არა მისი წარმომადგენლების, მისი “გმირების” მოღვაწეობა. ამიტომ არის, რომ ისე არაფერი არ ახარებს ბალშევიკებს, როგორც მასსის რევოლიუციონური მოქმედება – სულ ერთია – მიტინგისა და გაფიცვის ფორმა ექნება ამ მოქმედებას, თუ დემონსტრაციისა და შეიარაღებული აჯანყების. ეს, რა თქმა უნდა, არ უარპყოფს “მასსის წარმომადგენელთა” მოქმედებას, ჩვენ მხოლოდ ამ მოქმედების მცირე მნიშვნელობას აღვნიშნავთ. სულ სხვანაირათ უყურებენ საქმეს ამხ. მენშევიკები. ისინი მეტის მეტათ აზვიადებენ სათათბიროს მნიშვნელობას, ისინი უნდობლათ უყურებენ მასსის პირდაპირ მოქმედებას, მათი ლაპარაკიდან ყოველთვის შეიძლება ის შთაბეჭდილება გამოიტანო, რომ ვითომ სათათბირო უდგამს სულს მასსის მოქმედებას, და არა მასსა სათათბიროს მოქმედებას. ისინი მასსის წარმომადგენლებზე და მათს ორატორობაზე უფრო დიდ იმედებს ამყარებენ, ვიდრე თითონ მასსაზე და მასსის მოქმედებაზე... ამიტომ არის, რომ ქუჩაში ბრძოლას უკმეხათ (!)

უყურებენ – ეგ “შავი სამუშაოაო” – ამიტომ არის, რომ ისე არაფერი არ ახარებს მენშევიკებს, როგორც არწევნები ერობაში ან სათათბიროში – ჩვენ დეპუტატებს ავირჩევთ, ისინი კარგად იორატორობენ და ამგვარაო, მათი ყურის მგდებელი მასსა განათლდება – გარეეოლიუციონერდებაო. მათ ჯერ კიდევ ვერ გაუგიათ, რომ მასსა ყველაზე პირველად საკუთარი მოქმედებით, საკუთარი ბრძოლით რევოლიუციონერდება და არა “გმირების” ორატორობით...

აი ყველაზე პირველად რაში გამოიხატება ჩვენი და მენშევიკების უთანხმოება.

პარი და პ. კი ახირებულან, რომ უთანხმოება ბლანკიზმსა და მარქსიზმშიაო. ჩვენ ვამბობთ, რომ ვერც ერთი ამ ამხანაგს ვერ გაუგია ჩვენი უთანხმოება. ეს კიდევ არაფერი: ჩვენ დავამტკიცებთ, რომ მათ სწორე წარმოდგენა არ ჰქონიათ ბლანკიზმის ვინაობაზე (!). აი ფაქტები. ბლანკი, ყველაზე პირველად, იმითი დახასიათდება, რომ “მას არ ჰქონია არც სოციალისტური თეორია, არც სოციალური დახმარების განსაზღვრული გეგმა” (იხ. “ინტერნაციონალი” ფ. ენგელსისა). მაშინ როდესაც ბალშევიკებს სოციალისტური ტეორიაც აქვთ (მარქსის სოციალიზმი) და სოციალური დახმარების გეგმაც (მეორე სიეზდზე მიღებული პროგრამა, სადაც ბალშევიკები უმეტესობას შეადგენდნენ). დავეყთ (!) ქვეით. მეორეთ, იმითი დახასიათდება ბლანკი, რომ “მას სწამდა პატარა, კარგად მოწყობილი ჯგუფი, რომელიც მოხერხებულ (ხელსაყრელ-გ. ყ.) დროს აჯანყებას მოახდენს, ხალხს გაიტაცებს და საქმეს ძლევამოსილი რევოლიუციით დააგვირგვინებს” (იხ. “ინტერნ.” ფ. ენგელსი). ე. ი. ბლანკის აზრით უმთავრესი მნიშვნელობა მასსის წარმომადგენლების, მასსის “გმირების” მოქმედებას აქვს, და არა თითონ მასსის მოქმედებას. ჩვენ ვამბობთ, რომ რევოლიუციის დროს თავი და თავი მასსა და მისი პირდაპირი რევოლიუციონური მოქმედებაა. “გმირების” მოქმედებას შედარებით უფრო მცირე მნიშვნელობა აქვს. ბლანკი ამბობს: თავი და თავი “გმირებია”, და არა მასსა, თუ “გმირები” კარგა მოიქცევიან, გამარჯვება ჩვენიაო. როგორცა ხედავთ ბლანკიზმი და ბალშევიზმი ძირიანათ ეწინააღმდეგებიან ერთი მეორეს. პარი და კ. (უნდა იყოს “პ”, გ. ყ.) კი ჩაგვციკებიან, რომ

ბალშევიკები ბლანკისტები არიანო! ცხადია ვერცერთი ამ ამხანაგს ვერ სცნობია ბლანკიზმი და ამიტომია, რომ ერთმანეთში ურევს (!) შავსა და თეთრს. ეუსურეთო, რომ მეორეთ აღარ დაეშართოთ ეს “საჯაყი” საქმე...

კობა.

რეაქცია მწვავეება, – მიიღროლ შეერთდით!

(გამ. “ახალი ცხოვრება”, № 17, 11 იელისი, 1906 წ.)

9 იელისს რეაქციამ სათათბირო დაითხოვა. ხალხს უფლებები უნდოდა, ის ნამდვილ პარლამენტს ითხოვდა, მაგრამ რეაქციამ იმელები გაუანგა და ცრუ პარლამენტიც კი წაართვა. ამით მან ქვეყანას ამცნო, რომ ვისაც უფლებები უნდა, ის ბრძოლისთვის უნდა ემზადებოდეს.

სათათბირომ გადასჭრა (გადაწყვიტა, გ. ყ.) ხალხთან კაეშირი აღედგინა, ის ერთგვარ მოწოდებას ადგენდა, სადაც ხალხს თავის უღონობას და ღახმარებას მოსთხოვდა, – აქ, რა თქმა უნდა, საკვირველი არაფერია – მაგრამ რეაქციამ აღარ დაანება, მან 9 იელისის მანიფესტით აქაც იმელები გაუანგა და მით ქვეყანას ამცნო, რომ ჯერ კიდევ სულდგმულობს ძველი და ბებერი თვითმპყრობლობა. ჯერ კიდევ არ შემოსულა ჩვენში პარლამენტარული ცხოვრება.

მაგრამ რეაქციამ ეს არ იკმარა.

მუშების და გლეხების გაზეთები “ერთი დაკერით” დახურა. მათი თანამშრომლები ციხეში გაისტუმრა. მუშათა მოძრაობის ორ ღიდ ცენტრს, მოსკოვსა და პეტერბურგს “გაძლიერებული დაცვის წესები” უწყალობა, ხოლო გლეხთა მოძრაობის ცენტრს, კიევის გუბერნიის 12 მაზრას – “სამხედრო დროის წესები”.

ბრძოლა მუშებსა და გლეხებს! სისხლი მუშებსა და გლეხებს! აი რას ამბობს რეაქცია.

და რომ განზრახვის შესრულება თაობითვე გაიადვილოს, რომ ხალხის ხელში დაჭერა აქედანვე შესაძლებელი დარჩეს, რეაქცია ფაციუჟუკით იმიდავს პეტერბურგისკენ დრაგუნებსა და პულემიოგებს. ამავე დროს ხმები ვრცელდება, რომ ტრეპოვის მაშინა ამუშავდება და საერთო პაგრომები დაიწყება...

ცხადია, რეაქცია თავდასხმის გზას დაადგა – ის დეკემბრის ისტორიას იმეორებს. მან უკვე მოასწრო კამარილას მოწყობა, მან გარშემო შემოკრიბა ბნელი ძალები, მან “ცოგა რაშ” უფლებიც იშოვა სულის

მოსაბრუნებლათ და აი, ღღეს თავით ფეხამდე (!) შეიარაღებული, გარეშე მტრისგან თავისუფალი, თავს ესხმება (!) რევოლუციას. მას უნდა პროვოკაციური (!) მომებით ააღელვოს ხალხი, მას უნდა ნაადრევი გალაშქრება გამოიწვიოს, ხალხი მოუმზადებლათ გამოიყვანოს ბრძოლის ელზე, და შემდეგ ხელები დაიბანოს ხალხის სისხლში, “სამარე გაუთხაროს” ხალხის თავისუფლებას.

რეაქციას უნდა “დეკემბრის დამარცხება” დაგვაგვიხოს თავზე.

როგორ უნდა შევხედეთ ამ გარემოებას, რა უნდა ვაკეთოთ ჩვენი?

მარქსი ამბობდა: როცა რეაქცია გაშს უკრავს, რევოლუციის ვალია პოზიციებზე გამაგრდეს და აუჩქარებლათ ემზადოს – ის არას დროს არ უნდა ათამაშდეს რეაქციის დუღუკით (!).

რეაქცია თავს გვესხმება (!) და ბრძოლაში გვიწვევს, – მაშასადამე ჩვენი ვალია მჭიდროდ შევერთედეთ და დაუღალავათ ვამაგროთ ჩვენი ორგანიზაციები.

რეაქცია პროვოკაციის ქსელს აბამს, – მაშასადამე, ჩვენი ვალია არ აეჩქარდეთ, წინდახედულათ ვიმოქმედოთ და გაძლიერებულათ ემზადოთ მომავალი ბრძოლისთვის, გადამჭრელი ბრძოლისთვის.

რეაქციამ სათათბირო დაითხოვა, – მაშასადამე ჩვენი ვალია აღარ დაეჯერდეთ მომავალში სათათბიროსთანა ცრუ პარლამენტს და უფრო თავგამოდებით ვიბრძოლოთ ნამდვილი პარლამენტისთვის, დემოკრატიული რესპუბლიკისთვის.

მუშებო! მჭიდროდ შემოკრებით თქვენი ორგანიზაციების გარშემო და ემზადეთ, გაძლიერებულად ემზადეთ მომავალი ბრძოლისთვის!

გლეხებო! მჭიდროდ შემოკრებით მუშების გარშემო და ემზადეთ, მუშებსავე ემზადეთ!

სიფხიზლე და წინდახედულობა, დაუღალავი მზადება და მოფიქრებული ბრძოლა დემოკრატიულ რესპუბლიკისთვის, სოციალიზმისათვის – აი რა გვინდა ჩვენი.

ღეე რეაქციამ იცოდეს, რომ მუდამ მის დუღუკზე არ ითამაშებენ მუშები და გლეხები.

ქობა.

დაშლილი სითათბირო და შეკავშირებული ძუჩა

(გაზ. "ახალი ცხოვრება", № 18, 12 ივლისი, 1906 წ.)

მაშ ასე. სათათბირო დაითხოვეს, "ხალხის მოციქულებმა" ვერ დაშალეს თვითმპყრობელობა. "თვითმპყრობელობამ – კი "ერთი დაკერით" დაშალა სათათბირო. ცრუ იმედები იფანტება. ირკვევა, რომ ხალხის ხსნა ხალხისავე ხელში ყოფილა; ირკვევა, რომ ძველი წესების დასამარება ქუჩამ უნდა მოახდინოს; "სადაო კითხვის" გადაჭრა ისევე ქუჩას მიენდო... ქუჩას კი ვერ დაითხოვეს თვითმპყრობელობა, დიახ ვერ დაითხოვეს...

დათხოვილი დეპუტატები ბოიკოტისტების ქვეყანაში (!) წაეიდნენ, ფინლანდიაში. მათ აქ უნდოდათ განეგრძოთ თავიანთი მუშაობა და დეკლარაციებით მიემართათ ხალხისთვის. ეს, რა თქმა უნდა, დიდ გაელენას იქონიებდა, ხალხს თვალს აუხეხლდა. სწორედ ასე უნდა მოქცეულიყვნენ ხალხის წარმომადგენლები. მაგრამ სათათბირო გენერალური შტატები (საფრანგეთისა, გ. ყ.) არაა: მას არა აქვს არც მისი უნარი, არც მისი შეძლება. და აი ტელეგრაფი ამბობს, რომ სათათბიროს უმეტესობამ, კადეტებმა და სხვებმა, პირველ სხდომაზევე განაცხადეს: კანონის ძალით, ჩვენ ხალხის წარმომადგენლები აღარა ვართ, ჩვენ ვერ განვაგრძობთ ბრძოლას, ჩვენ უნდა დაეიშაღნეთო – მხოლოდ მუშებისა და გლეხების დეპუტატები დარჩენილან და მსად არიან ბრძოლა განაგრძონ.

დიახ, "არ გათეთრდება ყორანი", – კადეტები სხვანაირათ ვერც მოიქცეოდნენ. აქაც იფანტება ცრუ იმედები და ირკვევა, რომ კადეტები ხალხის მოღალატენი ყოფილან: სანამ საქმე ლაპარაკში იყო, ან და სანამ კითხვა კადეტების სამინისტროს ეხებოდა, კადეტები ადგილზე იყვნენ და ენაჭარტალობდნენ, მუშებისა და გლეხების ორატორებს არც კი ალაპარაკებდნენ, – მაგრამ როცა საქმე საქმეზე მიდგა, იგივე კადეტები ბრძოლის ეელიდან გარბიან და სოროვებში იმალებიან... ამას არ დაივიწყებენ მუშები და გლეხები!... ცრუ იმედები იფანტება და ირკვევა, რომ მხოლოდ მუშებისა და გლეხების წარმომადგენლები არ უღალატებენ ხალხს, მხოლოდ ისინი შერჩებიან ბოლომდე ბრძოლის ველს და მხოლოდ ისინი

გამოიჩინენ რაიმე რევოლუციონურ თაოსნობას. თქმა არ უნდა, რომ ხალხიც მათ დაუბდებს ყურს.

ცრუ იმედებისგან განთავისუფლებული ხალხი დღეის იქით უფრო მაგრად დგება საკუთარ ფეხზე. ის მიხვდება, რომ ხალხის განთავისუფლება ხალხისავე ხელით უნდა მოხდეს, მიხვდება და მედგრათ გადაერევა (გადაეშეება-გ. ყ.) რევოლუციის ტალღებში.

ეს კარგათ იცის რეაქციამ და ამიტომ არის, რომ დაუღლავათ აბამს პროვოკაციის ქსელს.

მაგრამ რევოლუცია არ გაჰყვება რეაქციის პროვოკაციას, ის არ უნდა გაჰყვეს ამ პროვოკაციას!

რევოლუციის მეთაურს – მებრძოლ პროლეტარიატს ბევრი რამ შეუძლია დღევანდელ რევოლუციაში, მან რამდენჯერმე დაამტკიცა თავისი რევოლუციონური სიმწიფე. მაგრამ თუ აქამდე არ კმაროდა მარტო პროლეტარიატის ძალა, დღეის იქით უფრო არ იკმარებს. ძველი წესების დასამსხერვეათ მას ძლიერი მეკავშირე ეჭირვება. ეს დროებითი მოკავშირე კი რევოლუციონური გლეხობაა.

რუსეთის გლეხობა დღემდის რყევაში იყო (მერყეობდა-გ. ყ.), ის სავსებით ვერ ემხრობოდა რევოლუციონურ პროლეტარიატს. მაგრამ დღეს საქმე სხვანაირათ დატრიალდა. უკანასკნელმა ამბებმა სამუდამოთ უნდა გაფანტოს გლეხების ცრუ იმედები. მას ვერც მიწა მისცეს, ვერც თავისუფლება, პირიქით, სათათბიროც კი წაართვეს, ცალკე კიდევ კადეტებმა უღალატეს. ცხადია, გამარტოებული გლეხობა საკუთარ ფეხზე უნდა დადგეს და პროლეტარიატის გარშემო მოიყაროს თავი – მხოლოდ პროლეტარიატი “არ გაჰყიდის” მას. აი სად შეუძლიანთ სათათბიროს მემარცხენეებს დიდი როლი ითამაშონ დღევანდელ რევოლუციაში. დეე, გაიქცნენ კადეტები, დეე, დაიშალოს სათათბირო, – მემარცხენეთა საერთო დეკლარაციები, მათი რევოლუციონური სიტყვა მაღამოსავით მოხედებოდა გულში რევოლუციონურ გლეხებს, პროლეტარიატის გარშემო შემოჰკრებდა მათ და, ამგვარად, მჭიდროდ შეაკავშირებდა ქუჩას. ეს მით უფრო შესაძლოა, რომ მუშები და გლეხები ისედაც კავშირდებიან (!), ცხოვრების ძალდატანებით (ზემოქმედებით - გ. ყ.). სწორეთ აქეთ უნდა

ეჭიროს თვალი პროლეტარიატს. მან კარგა უნდა იცოდეს, რომ გლეხებთან დროებითი კავშირი სხვა მხრივაც საჭიროა მისთვის. სალდათი – ეს სოფლის დეიძლი შვილი – გლეხებს უფრო ყურს უგდებს, ის გლეხთა მოძრაობის დროს უფრო მეტ სიფხიზლეს იჩენს. მართალია, გლეხოზა პროლეტარიატმა გამოადგინა, მაგრამ სალდათების ფართე მასსამ მხოლოთ მაშინ იბრუნა პირი რევოლიუციისკენ, როცა გლეხოზამ ხმა ამოიღო. ეს არ უნდა დაივიწყოს პროლეტარიატმა.

დიახ, დაშლილ სათათბიროს შეკავშირებული ქუჩა უნდა მოჰყვეს, სათათბიროს ნანგრევებზე ქუჩის სიძლიერე უნდა აშენდეს – აი როგორ უნდა დაიშალოს (გადაწყდეს – გ. ყ.) ხალხის თავისუფლება.

კობა.

ილიას მკვლელობის სათავეებთან

ეს ოპუსი გაზეთ “ჩვენ ცხოვრებაში“ დაიბეჭდა 1907 წლის 22 თებერვალს. იგი გამოქვეყნდა ფელიეტონის სახით, რაც შესაბამის ჟანრს კი არ ნიშნავს, არამედ -გაზეთის ქვედა მხარეს, “სარდაფს“. თვითონ ავტორი, იროდიონ ეედოშვილი მას ტრაგიკომედიის ჟანრს მიაკუთვნებდა. მაგრამ უფრო მოაეარია ის, რომ გაზეთის სულისჩამდგმელი, ავან-ჩავეანი გახლდათ იოსებ ჯუღაშვილი, ამდენად ოპუსში მქალაქდება უკანასკნელის მიმართება (უარყოფითი) ილიასადმი.

ფელიტონი

ტრაგი-კომედია

(ტავრიდის სასახლე. მომქმედნი პირნი: სტოლიპინი, ვიტე, გრაფი პალენი, პოხედონოსცევი, გურკო, ერთი ასული, აწრდილი დიდებული, ი. ჭავჭავაძე. ყველანი საკუთარს კოსტიუმში და პარიკში არიან).

აწრდილი. (გაივლის სცენაზე, მას ვერა ხედავენ) ყოფნა არ ყოფნა, საკითხავი აი, რა არი?! (გადის ჩაფიქრებული).

სტოლიპ. (იდაყვით სტოლზე დაყრდნობილი მღერის ტირილის ხმაზე).

არ ვიცოდი, ხალხში ძალა ყოფილა,
მასთან ბრძოლა ხათაბალა ყოფილა!

(გრაფ პალენს)

აბა გახედე, მგონი მოდიან,
დურბინდში ვხედავ მე იმათ რაზმსა,
მგონი წითელი ფერი მოადგა,
ტავრიდის კედლებს, დიად დარბაზსა?

პალენ. მართალსა ბრძანებ, დიდო პრემიერ,
აი, ლორნეტით მეც ვაკვირდები,
ყელში მიწყდება მრავალჟამიერ,
მათ გარეგნობას რო უუკვირდები!
ამ დუმაშიაც სულ ცოტა არი

- ჩვენი მოსარჩლე და მეგობარი!
- პოპედ. გავცემ ბრძანებას, სამრეკლოებზე
ყველგან ჩამოჰკრან გლოვისა ზარი,
პარაკლისები, პანაშვიდები,
წირვა, ცისკარი, სახსნილ-სამარხო,
ყოველდღე იყოს, თუ გავიმარჯვეთ,
თუ არა მაშინ სჯობს დავიმარხო!
- სტოლიპ. კარგი იქნება, მეც ვიხმარ ზომებს,
თოფ-ზარბაზნებსა, ეგზეკუციას,
სამოთ-საველე* სამსჯავროებსა
და მით ჩავაქროფ რევოლიუციას!
(შემოდის ვიტე. კუთხეში ჩუმათ იცინის)
- პალენ. (ურეენებს ვიტეზე)
აი, ცბიერი, აი ეშმაკი,
ეს თილისძაა, ჯადოქარია,
ჩუმათ! შეეწყვიტოთ ეს ლაპარაკი,
სვიატოპოლსკის მეგობარია!
- (ყველანი ზურგს შეაქცევენ ვიტეს).
- ვიტე. (მეფისტოფელის სახით).
ახ, რისთვის, რისთვის იაპონია
ისე ადვილათ მე შეგარიგეთ,
ჩემი ამაგი და ჩემი ღვაწლი
დღეს აღარ გახსოვთ, მთლად დაივიწყეთ!
არ გაგონდებათ შიში, კანკალი
ოთხ კედელს შუა აქ პეტერბურგში,
როცა, კუროკი და ოიამა
ჩვენს კუროპატკინს ურტყავდენ ზურგში?
სჯობდა თქვენც ყველა, რომ მუცუეიტოს
ტყვეთ წაეყვანეთ ხელფეხ შეკრული,
ცბიერნო, მე ვარ და მხოლოდ მე ვარ
დიდი რუსეთის მტკიცე ერთგული!
- სტოლ. სტყუი, გრაფობა შენ გაიკარი,
მით ჭკეაზე შესცდი და აირიე,

* უნდა იყოს "სამხედრო-საველე" - (წიგნის ანტ.)

- კონსტიტუციას გაუღე კარი,
ხალხი აშაღე და გადარიე!
- პობედა. წყეულიმც იყავ, იყავ წყეული,
ჩემზე ეშმაკი თურმე ხარ შენა,
ჩემზე ბოროტი გქონია გული,
მწარე ნაღველი და ტკბილი ენა!
- პალ. ოხ, რატომ რელსნი არ აიშაღნენ
და “ერუშენიე” რატომ არ მოხდა,
ეიდრე რუსეთში ფეხს შემოდგამდი,
რატომ ეგ სული მოლად არ ამოგხდა!
რათ მოგვევლინე ან შენ, ან იგი,
სვიატოპოლსკ-მირსკი შენებრიე კაცი,
თუ ფული გინდა, მოგცემ, წაიღე
და საზღვარ-გარეთ დაბრუნდი, გასწი!
- გურკო. (რომელიც აქნობამდე რაღაც ქაღალდსა სწერდა)
ფული! ფულები?! სად არი, ჩქარა
მითხარით კიდეე თუ დარჩა სადმე,
მაგ საძაგელს ტვირთს, იუდის სატრფოს,
მოგხსნით ზურგიდამ ლიდვალი და მე!
აი, ქაღალდიც, მე დავამტკიცებ,
რომ სახელმწიფო არ გამიცარცევამს...
- სტოლ. შენ ნუ სწუხდები. გავცემ ბრძანებას,
რამაც წაგწყმინდა იგივე დაგიცავს.
- (ამ დროს კარებში გამოჩნდება ვინმე ასული. გურკოს თვალს
ჩაუკრამს, სტოლიპინს გაუცინებს. გურკო უკან გაჰყვება, გადის
სცენიდან)
- სტოლიპ. (თავისთვის)
მომხიბლავია, რა ღიმილი აქვს!
ფულს კი არა, მე თავს შევსწირავდი,
გურკო გამართლდეს, გავსცემ ბრძანებას,
თუ ხელს მოვიგდე იმ ქალის ღანდი!
- პობ. (თავისთვის)
ო, ანაფემა, ოხ, ანაფემა!
არა წამომცდა, მე სხვა მინდოდა,

იმ ქალის ლანდზე მეც სიბერის დროს
გული ერთიან ამიცუნცრუკდა!
პალენ. *(რომელიც აქნობამდე ვიტეს განრისხებული
უყურებდა)*
ჰა, რას გაჩუმდი, შე მოღალატე,
აბა შეხედე შენს შრომის ნაყოფს,
ხედავ წითელს ფერს ჩვენს ტავერიდაში?
საცაა აღი თავსაც ამოჰყოფს!

სტოლ. *(გონს მოსული, ვიტეზე)*
ხედავთ როგორ დგა დოინჯ შეყრილი,
ეცნევა კიდევ რომ მით ამაყოფს!

ვიტ. ხა, ხა, ხა, ხა, ხა, რა სურათია,
მოლად არევიათ საწყელებს გზა-კვალი,
უბრალო საქმე ვერ ჩაუფარცხამთ,
დაბრმავებიან სულელებს თვალი!
მე თქვენ მოგმართავთ და გიპასუხებთ:
სცდებით, როცა მე მწამებთ ღალატსა,
ვერ გაგიგიათ კონსტიტუციით,
რომ ვატყუებდი რუსეთის ხალხსა!
სიტყვით ვაძლევდი, საქმით კი არა,
და სწორეთ დღესაც ასე მწადიან,
არც მეშინიან თუ მემარცხენი
მუშტს გვიღერებენ და გვიქადიან!
თქვენ ჩამომშორდით, მე ვიცი მათი,
კადეტს გადმოეწეე მარჯნივ მხარეზე,
და ამით ღუმის უმრავლესობა
შემრჩა რაზმში ბრძოლისა ველზე!
ხალხსაც გადუგდებ რამე კენწეოროს,
ლაქათა სიტყვას, ერთს-ორს დაუთმოვ,
და მონარქიას, კვლავ მონარქიას
ასე ჩუმჩუმად უყმობ, და უძმობ!
მევირაღანი ხართ, სხვა არაფერი,
საქმე მომანდეთ მე როგორც რო გმირს –
და კარზე მომდგარ რევოლიუციას
უფიცავ, დაეამხოვთ, ჩამოუგდებთ ძირს.

აქ ხერხი უნდა და არა ძალა,
მეც მხოლოდ ხერხით მინდა ვიარო,
საქმით დე, იყოს კელაე მონარქია,
და სიტყვით კია სხვა ვადვიარო!

(ამ დროს გაიხსნება ტავერიდის სასახლის კარები. შემოდის
დუმა. დარბაზს წითელი ფერი მოეფინება. სტოლიპინს თვალთ
უბნელდება, პობედონოსცევი გულ-შედონებული კაპლსა სუნავს,
პალენი ფრაკის კალთებს იკალთავენს გასაქცევით, ვიტე
ორჭოფათ ილიძება. სცენაზე გამოჩნდება ილია ჭავჭავაძე, მეტის
მეტი სინათლისაგან მასაც თვალთ უბნელდება, ხელებს
აფაოურებს, ეძებს რაღაცას.)

ი. ჭავჭ. ბატონებო, შემატყობინეთ
თვალთ დასაბნელი რაა ეს ძალა,
ისიც მითხარით აქ სადმე ახლო
არ იშოვება ნიერით არტალა?
(სცენაზე დუმილია. პარტერში განგაში.
აჩრდილი დიდებული ათროლოებული
კელაე გამოჩნდება.)

აჩრდ. ყოფნა, არ ყოფნა,
საკითხავი აი, რა არი?...
(ფარდა არ ეშვება)

ი. ევდოშვილი

რუბრიკიდან “საღმისო კითხვები”
სახელმწიფო საბჭო და სიკვდილით დასჯა

(გამ. “ახალი ცხოვრება“, № 15, 8 იელისი, 1906 წ.)

ეს ამონარიდი მოტანილია ლეგალურ ბოლშევიკურ გაზეთ “ახალი ცხოვრებიდან“, რომელსაც იოსებ ჯუღაშვილი ხელმძღვანელობდა.* მეტიც, ვფიქრობთ, ტექსტი მის მიერ უნდა იყოს დაწერილი, რასეც მეტყველებს სოფისტიკური მსჯელობა.

როგორც არ უნდა იყოს, კვლავ ამჟამად იოსებ ჯუღაშვილი სტალინის უარყოფითი მიზართეზა ილღიასადმი.

რუსეთის ყალბი უუფლებო კონსტიტუციონური ქვედა პალატის – დუმის გვერდით, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ მის ზევით არსებობს სახელმწიფო საბჭო. დუმის ყველა გადაწყვეტილება ჯერ სახელმწიფო საბჭოში შედის. მკითხველმა იყოს, თუ ვისგან შესდგება ეს დაწესებულება. აქ თავმოყრილი არიან ხალხის ყველა ორგული და მოღალატე ელემენტები (!). ამჟამად, თუ როგორ დაუჭერს მხარს სახელმწიფო საბჭო განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ამის მაგალითის გვაძლევს დუმის მიერ ერთხმად მიღებული სიკედილით(!?) დასჯის მოსაპობის კანონპროექტის განხილვა საბჭოში. როგორც მოსალოდნელი იყო აქ სიკედილით დასჯის მომხრეები ბლომად აღმოჩნდნენ, და თითქმის (!) არავინ გამოჩენილა ისეთი, რომელიც ამ სასჯელის სრულიად მოსაპობის მომხრე ყოფილიყო. დიან აქ შეკრებილი არიან ყველა ნამდვილი რეაქციონური, შავრამბელთა ელემენტები, ე. ი. ხალხის ნამდვილი მტრები, რომლებიც მხოლოდ თავის უპირატესობის, თავის კლასობრივი ბატონობის შენარჩუნებისთვის ზრუნავენ. თეით ქრისტეს მოძღვრების წარმომადგენელიც კი ასაბუთებდა სიკედილით დასჯის საჭიროებას. ამნაირით საბჭო არა სცნობს საჭიროდ სიკედილით დასჯის მოსაპობას. მოგიერთები მხოლოდ საჭიროთ სცნობენ არ იქნან დასჯილი სიკედილით დედაკაცები, მცირეწლოვანნი და ღრმათ მოხუცები (70 წლის ზევით). აი ასეთია სახელმწიფო საბჭო! და იგი სწორედ ასეთი უნდა ყოფილიყო. საკვირველია მხოლოდ ერთი გარემოება. ამ რამდენიმე ხნით წინეთ (!) გამ. “ლამპარი“ ხმა-მალა გაიძახოდა, რომ არა თუ დუმა, არამედ სახელმწიფო საბჭოც ოპოზიციონური გამოდგაო. ძნელი გამოსაცნობია, თუ როგორ ესმოდა გაზეთს საბჭოს “ოპოზიციონერობა“.

* იხ. ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 1, გვ. 399.

Из истории революции

“Заря Востока”, среда, 23 декабря, 1925 года, №1062.

Бакинское Губернское Жандармское Управление.

ПОРТРЕТ ТОВА. СТАЛИНА—из снимков Бакинского жандармского управления (хранятся в Музее Революции Грузии).

Музеем революции в Грузии предоставлен в распоряжение редакции чрезвычайно любопытный документ — копия с письма тов. Сталина.

Письмо датировано 24 января 1911 года и отправлено тов. Сталиным из Сольвычегодска (Вологодской губ.) в Москву. В конверте адрес — «Москва, учительнице Бобровской, д/д Вл.С.Бобровского, Калужская застава, Медведниковская больница».

Ниже мы приводим полностью текст письма.

Письмо публикуется впервые.

«Пишет вам кавказец СОСО, - помните в 4-м году в Тифлисе Баку. Прежде всего, мой горячий привет Ольге, вам, Германое

Обо всех вас рассказал мне И.М.Голубев, с которым я коротаю мои дни в ссылке. Германов знает меня как к...б...а¹⁾ (он поймет). Мог ли я думать, что вы в Москве, а не за границей... Помните ли Гургена (старика Михо), он теперь в Женеве и... «отзывает» думскую фракцию, – С.Д. Размахнулся старик, черт возьми. Я недавно вернулся в ссылку («обратнию»). Кончаю в июле этого года. Ильич и К° зазывают в один из двух центров, не дожидаясь окончания срока. Мне же хотелось бы отбыть срок (легальному больше размаха)... но если нужда острая (жду от них ответа) то конечно, снимусь... А у нас здесь душно без дела, буквально задыхаюсь.

О заграничной «буре в стакане», конечно слышали: блоки – Ленина-Плеханова с одной стороны, и Троцкого-Мартова-Богданова с другой. Отношение рабочих к первому блоку, насколько я знаю, благоприятное. Но вообще на границу рабочие начинают смотреть пренебрежительно; «пусть, мол, лезут на стену, сколько их душе угодно; а по нашему, кому дороги интересы движения, тот работай, остальное же приложится». Это по моему к лучшему.

Мой адрес: Сольвычегодск, Вологодской губ., политическому ссыльному Иосифу ДЖУГАШВИЛИ.”

Дошло ли или не дошло это письмо до адресата – неизвестно. Но копия его очутилась в тифлисском охранном отделении и была препровождена, с пространными комментариями, к начальнику тифлисского губернского жандармского управления.

И вот, ротмистр Карпов, расшифровывая имена, указанные в письме Сталина-Джугашвили, пишет:

«Совершенно секретно. Начальнику тифлисского губернского Жандармского Управления. Доношу Вашему Высокоблагородию, что автором письма «Сольвычегодск» 24-го января 1911 года «Иосиф», Москва, учительнице Бобровской для Вл.С.Бобровского, Калужская застава, Медведниковская больница», по выяснению

¹⁾Коба (так звали Сталина-Джугашвили).

оказался крестьянином Тифлисской губ. и уезда Дидилиловского сельского общества Иосифом Виссарионовым ДЖУГАШВИЛИ, о котором в делах Отделения имеются следующие сведения: - в 1902 году привлекался при Тифлисском Губернском Жандармском Управлении к дознанию обвиняемым по делу «о тайном кружке Р.С.Д.Р.П. в гор.Тифлисе», за что на основании ВЫСОЧАЙШЕГО (!) повеления, последовавшего в 9-й день июня 1902 года был выслан административным порядком в Восточную Сибирь, под гласный надзор полиции, сроком на три года и водворен в Балаганском уезде, Иркутской губернии.

5-го января 1904 г. Джугашвили из места водворения скрылся и разыскивался Циркуляром Департамента Полиции от 1-го мая 1904 г. за № 5500.

По негласным сведениям, относящимся к 1903 г. Джугашвили стоял во главе Батумского комитета социал-демократической партии и в организации был известен под кличкой «Чопур». По тем же сведениям в 1904 и 1906 гг. проживал в гор.Тифлисе и занимался революционной деятельностью.

По вновь полученным мною агентурным сведениям Джугашвили был известен в организации под кличкой «СОСО» и «КОБА», с 1902 г. работал в социал-демократической партии-организации, сначала меньшевиком, а потом большевиком, как пропагандист и руководитель, 1-го района (железнодорожного); в 1905 году был арестован и бежал из тюрьмы; в 1906 и 1907 гг. нелегально жил в Батуме, где и был арестован и выслан под надзор полиции в Вологодскую губ. на 2 года с 29-го сентября 1908 г., но из места водворения г.Сольвычегодска скрылся и разыскивался Циркуляром Департамента Полиции от 19-го августа 1909 г. за № 151385-53, но таким же Циркуляром от 14-го мая 1910 г. за № 126025-96 розыск его прекращен.

Упомянутый в письме ГУРГЕН (старик МИХО), по указанию агентуры, есть сын священника, бывший учитель, Михаил Григорьев ЦХОКАЯ (!) Последний по имеющимся в Отделении сведениям, издавна принадлежал к числу серьезных

революционных деятелей, являясь центральной личностью среди националистов и в местной социал-демократической организации был известен под кличкой «ГАМБЕТА». Имел обширные связи в революционной среде. При ликвидации 6-го января 1904 г. Тифлисской социал-демократической организации был застигнут во время производства обыска вместе с известным революционным деятелем Богданом КНУНЯНЦЕМ в квартире Аршака Зурабова, вследствие чего, 8-го января подвергнут в порядке положения о государственной Охране обыску. В виду продолжавшейся преступной деятельности и сношений с членами местной социал-демократической организации, при ликвидации последней 30 октября был подвергнут обыску, не давшему достаточных данных для привлечения обвиняемым (!) После раскола 17 января 1905 г. в Тифлисской социал-демократической организации примкнул к фракции «большевиков» и 17 июля был на сходке «большевиков» в квартире Бориса ЛЕГРАНА. Находился в близкой к непосредственной связи с арестованными 15-го апреля 1906 г. тайной типографией названной выше организации и лабораторией для приготовления взрывчатых снарядов, являясь заведывающим этим делом, причем сношение с местом нахождения типографии и лаборатории вел через посредство своей сожительницы дочери Нахичеванского Н-Д почетного гражданина Нунии Никитишной АЛАДЖАНОВОЙ (!), проходившей по наружному наблюдению под кличкой «ЮЛА» и через бюро организации, помещавшейся в редакции газеты «ЭЛВА», что вполне было установлено и наружным наблюдением, которое констатировало сношение лиц, проживавших в помещении тайной типографии с С.Н.Аладжановой (!) и посещение этими же лицами редакции газеты «Элва», которую в свою очередь посещал и ЦХОКАЯ и АЛАДЖАНОВА 15 апреля были арестованы, но вследствие того, что в отношении их не были добыты данные, могущие служить основанием для привлечения к формальному дознанию, таковые по распоряжению Вр.Тифлисского Генерал губернатора из под стражи были освобождены.

Наружному наблюдению Цхокая известен под кличкой «Короткий». По вновь полученным агентурным сведениям. Цхокая состоял членом Тифлиссского комитета Р.С.Д.Р.П. и являлся пропагандистом, причем работал среди типографских рабочих.

Что же касается Бобровских, Ольги, Германова, И.М.Голубева и Ильича, то выяснить личности таковых не представилось возможным и агентуре вверенного мне Отделения последние неизвестны.

По делам вверенного мне Отделения проходил Бобровский Владимир (отчество неизвестно), который по сообщению Департамента полиции от 16 сентября 1902 г. за № 5766 18 августа того же года бежал из Киевской тюрьмы, но 30 апреля 1903 г. был задержан на станции «Орел» Московско-Курской железной дороги, причем по личному обыску у него было обнаружено 301 экз. прокламаций, изд. партии социалистов революционеров (Сообщение Департамента Полиции от 4 июня 1903 года за № 35-5666).

ПРИЛОЖЕНИЕ: выписка из письма.

При сем присов., что копии настоящего донесения мною представлены Нач.Вол. и Моск. г.ж. у. ротмистр КАРПОВ.

СТАЛИН - ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ *РЕЗЮМЕ*

Как бы мы не оценивали жизнь и политическую деятельность Иосифа Сталина, остается непреложным фактом то, что он представляет собой исторический феномен, наложивший значительный отпечаток на исторический процесс как в Советском Союзе, так и в мире в целом. Поэтому совершенно понятен огромный интерес к нему со стороны передовых историографий мира.

В изучение темы Сталина грузинская историография могла бы внести значительный вклад, поскольку он родился и провел молодость в Грузии. В этом отношении грузинские историки по сравнению с западными и русскими имеют определенное преимущество. Исторический и социальный фон жизни «вождя», его генеалогия, эволюция мировоззрения, общественная и политическая деятельность в 1899-1907 гг., отношение к бывшей родине впоследствии – вот перечень некоторых вопросов, в разработку которых грузинские историки могли бы внести значительную лепту.

К сожалению, это не так: по данной теме в грузинской историографии имеются лишь несколько заслуживающих внимания книг.

Знания по перечисленным вопросам у историков Запада и России, повторяем, очень ограничены. К этому можно добавить субъективизм, особенно со стороны русских историков. Кстати, начало этому положил главный политический противник Сталина Лев Троцкий. Многие историки, отрицательно оценивая личность и деятельность «вождя», переносят такое же отношение и к Грузии, якобы породившей соответствующий феномен.

Стоит отметить, что Сталин реализовал свою потенцию именно в России, а не в «родной» Грузии, где в борьбе с умеренными социал-демократами (меньшевиками, в отличие от

русской действительности бывшими большинством в Грузии), он потерпел поражение. В этом смысле Сталин в гораздо большей степени являлся продуктом русской исторической действительности. Забывают и то, что в стремлении России идти по демократическому пути значительную роль сыграли грузинские меньшевики – Ираклий Церетели, Николай (Карло) Чхеидзе, Ной Жордания, Евгений Гегечкори и Акакий Чхенкели.

Наконец, известен и тот важнейшего значения факт, что Грузия, в отличие от России, в период 1917-21 гг. пошла по пути демократии, а не тоталитаризма советского образца.

Лев Троцкий положил также начало представлению о Сталине как о необразованной личности, значительно уступавшей интеллектом Владимиру Ленину. Автор считает это неверным, Сталин, как политик, имел достаточное образование.

Автор книги не скрывает своего отрицательного отношения к феномену Сталина. Он ставит себе и практическую цель – просветить значительную часть соотечественников, для которых Сталин является предметом национальной гордости.

В книге много внимания уделено философским и социологическим воззрениям «вождя». По глубокому убеждению автора, Сталин был знаком с марксизмом поверхностно, в основном через вторые руки. Поэтому его нельзя считать даже пропагандистом этого учения, он лишь вульгаризовал его. Именно в этом коренится одна из причин постыдного отставания философии (в том числе философии истории), социологии (общей), историографии, политической экономии и других общественных наук в СССР. Это можно сказать и о биологии, кибернетике. Последствия такого отрицательного влияния дают о себе знать и поныне.

То же можно сказать о теоретической разработке Сталиным национального вопроса. Данная проблема автором рассматривается подробно, в отдельном параграфе.

В книге показано и поверхностное знание «вождя» истории его «родной» страны.

В западной и русской историографии существует мнение, что две первые статьи Сталина, вошедшие в первый том его Сочинений, не принадлежат ему. Автор обосновывает эту догадку, доказывая, что они принадлежат грузинскому революционеру Ладю Кецохели, трагически погибшему в 1903 году.

В отдельной главе на многих примерах показываются такие черты характера Сталина, как лживость и лицемерие.

Автор книги твердо убежден, что Сталин был причастен к убийству лидера грузинского национально-освободительного движения Ильи Чавчавадзе (1837-1907). (Более подробно эта тема излагается в монографии автора «Тайна Цицатурской трагедии», вышедшей в 2004 году). Хотя это не помешало «великому грузину» позднее принять позу защитника и покровителя личности истинно великого грузина.

Предвзятость и ограниченность Сталина видны на примере его отношения к замечательному грузинскому поэту и мыслителю Важа-Пшавела (1861-1915), ставшему объектом неосновательной критики Сталина. Вслед за этим в течение ряда лет Важа-Пшавела был мишенью критики и порицания со стороны грузинских политических руководителей, языковедов и филологов.

В приложении к книге приведена часть статей, не вошедших в первый и во второй тома Сочинений И. В. Сталина. Здесь же даются материалы, подтверждающие его отрицательное отношение к Илье Чавчавадзе. Таким образом, издавая книгу «Сталин - штрихи к портрету», автор старается внести свою лепту в изучение темы всемирно-исторического значения.

STALIN - STROKES FOR THE PORTRAIT

Whatever our opinion is of Stalin's life and political activities, the fact is unquestionable: he is a historical phenomenon, who left his mark on the historical process both in the Soviet history and the world, on the whole. Hence is the interest in him on the great part of world historiography.

The Georgian historiography could have played a significant role in studying the Stalin's theme as he was born in Georgia and lived his youth years here. In this respect the Georgian historians, compared with those of the western, have some kind of advantage. Historical and social background of the life of the "vozhd", his genealogy, the evolution of his viewpoint, social and political activities in 1899 – 1907, his relations to his former motherland, consequently this is the enumeration of some questions, by developing of which the Georgian scientists could make a valuable contribution to science.

Unfortunately, it is not so on this theme the Georgian historiography possesses only a few books worth heading.

Western and Russian historian's knowledge of the enumerated questions is very limited. The subjectivism of Russian historians can be added to it. By the way, this was begun by Leon Trotsky, the main political rival of Stalin. Many historians, negatively estimating the personality and activities of the "vozhd" transfer the same opinion also to Georgia, as if Georgia gave a birth to such a phenomenon.

It must be mentioned that Stalin realized his potential particularly in Russia, and not in his "native" Georgia, where in the struggle with moderate social-democrats (mensheviks, unlike Russia, in Georgia were in majority) he suffered a defeat. In this sense Stalin, in much more degree, was the product of the Russian national reality. Also forgotten is the fact that Georgian mensheviks – Irakli Tsereteli, Nikoloz (Karlo) Chkhaidze, Noe Zhordania, Evgeni Gegechkori and Akaki Chkhenskeli – played a great role in Russia's aspiration for taking a democratic course.

And finally, known is the most significant fact, that Georgia, unlike Russia, in the period of 1917 – 1921 took a democratic course, which is forgotten.

Leon Trotsky also marked the beginning of image of Stalin as of an illiterate person, in education significantly inferior to Vladimir Lenin. The author considers it wrong. Stalin – politician had quite a good education. The author of the book does not conceal his negative attitude to Stalin's phenomenon. He presents to himself a practical aim as well to illuminate the significant part of compatriots for whom Stalin is a national hero.

In the book much attention is given to “the vozhd's” philosophical and sociological ideas. In the author's deep conviction Stalin superficially knew Marxism, mainly through the second hands. That's why he is not to be considered even a propagandist of the teachings, he only vulgarized it. Particularly here lies one of the reasons for retardation of philosophy (including philosophy of history (sociology (general), historiography, political economy and other social studies in the USSR. The same can be said of biology, cybernetics. Consequences of such negative influence make themselves felt to this day.

The same can be said of the development of national question by Stalin. The final of the problem is explained in detail by the author in a special paragraph. In the book is shown the “vozhd” superficial knowledge of his “native” country's history.

The idea exists in Western at Russian historiography that two first articles by Stalin in his first volume of collection do not belong to him. The author substantiates this guess, proving that they belong to the Georgian revolutionary Lado Ketskhoveli, who tragically died in 1903.

In a separate chapter a lot of examples point to such features of Stalin's character as falseness and hypocrisy.

The author is greatly convinced that Stalin was connected with the murder of the leader of Georgian nationalist-liberation movement Ilya Chavchavadze (1837 – 1907) as well (More in detail in the monography by the author “Tsitsamuri Tragedy Mystery”, published in 2004. Though this did not keep him from presenting himself as the defender and the patriot of the truth Great Georgian.

The example of how Stalin related to a wonderful poet and thinker Vazha-Pshavela (1861 – 1915) shows his prejudice and narrow minded-

ness. The poet became an object of ungrounded criticism by Stalin. Consequently for some years Vazha-Pshavela was the target of criticism and reprimand from Georgian political figures, linguists and philologists.

In the supplement are given the articles (twelve all in all), which do not enter his "Collections" and are not known for even general circles of Georgian historians. .

Thus, publishing the book "Stalin - Strokes for the Portrait", the author is trying to make his contribution to studying the theme of worldwide significance.

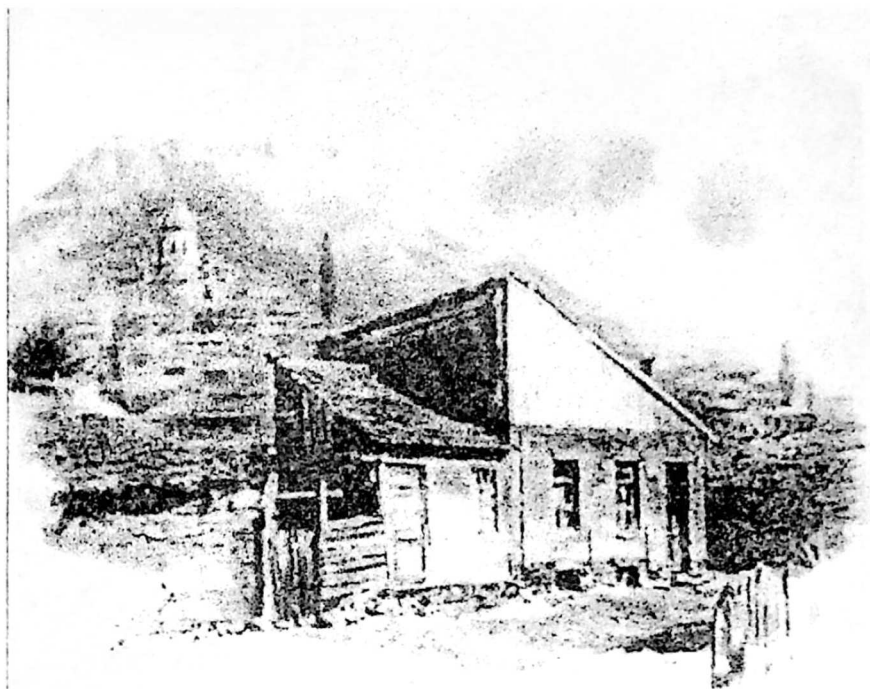
ყავილი სოსო ჯუბაშვილი

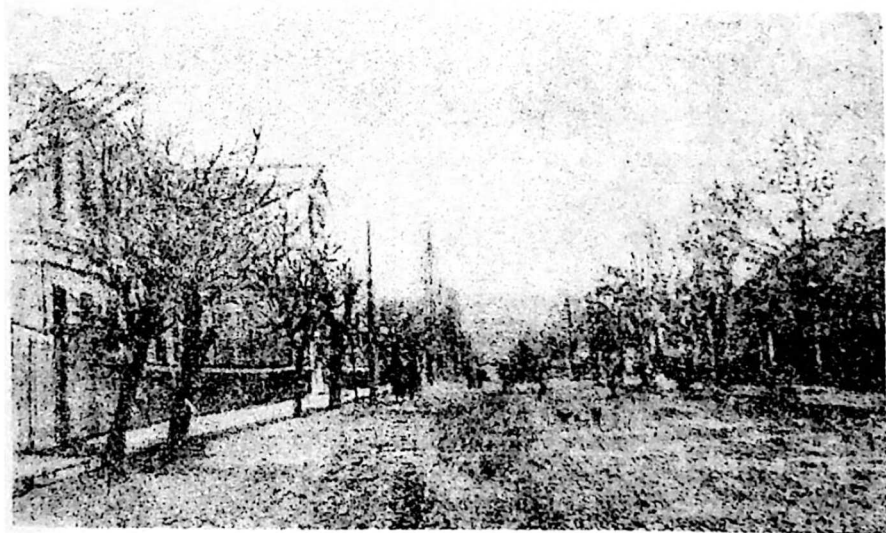
დედა - ეკატერინე
ბელაქე ჯუბაშვილისა

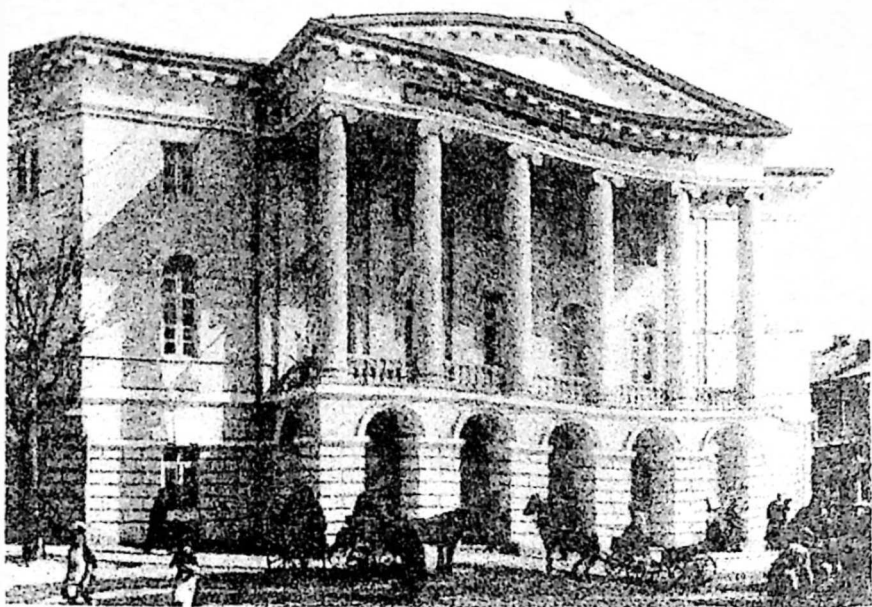
მამა - გუსარიონ
ჯუბაშვილი

სახლი, სადაც დაიბადა სოსო ჯუბაშვილი

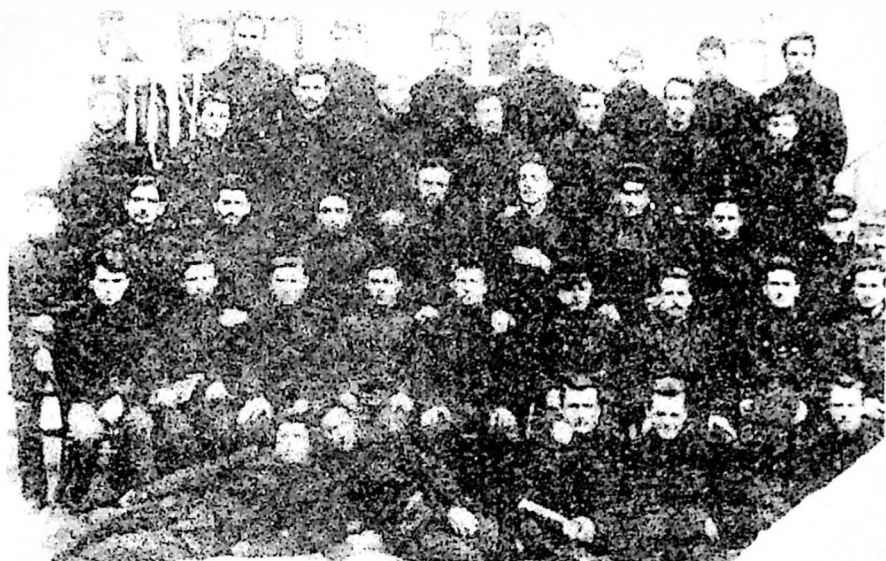
ბორჯის სასულიერო სასწავლებელი, სადაც
სწავლობდა სოსო ჯუბაშვილი

თბილისის სასულიერო სემინარია, სადაც
სწავლობდა სოსო ჯუბაშვილი

სოსო ჯუბაშვილი სასულიერო სასწავლებლის
მასწავლებლებთან და მოწაფეთა შორის

სოსო ჯუბაშვილი თბილისის სასულიერო
სემინარიის მასწავლებელთა და მოწავეთა ჯორის
ზემოთა რიგში მარჯვნიდან მეორე - სოსო
ჯუბაშვილი, პირველ რიგში მარცხნიდან
პირველი - იოსებ ირემაშვილი

იოსებ ჯუბაშვილი მეუღლის ეკატერინე
სვანიძის კუბოსთან

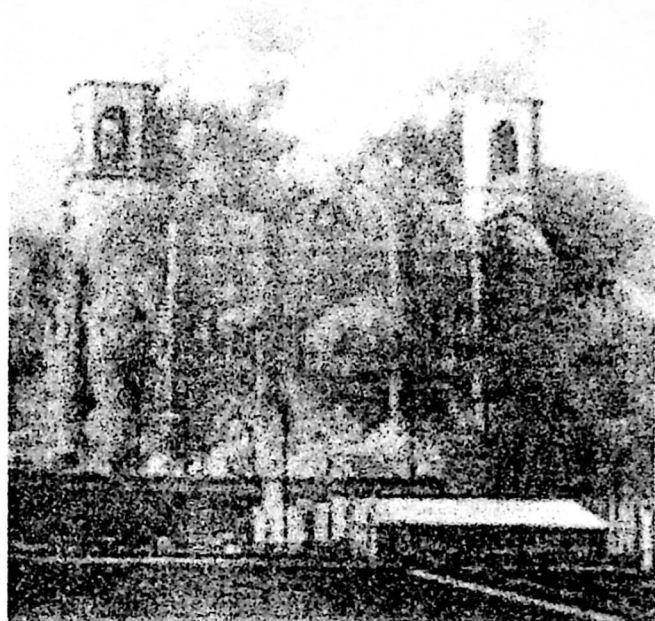
იოსებ ირემეშვილი ემიგრაციაში
(ბერმანიაში)

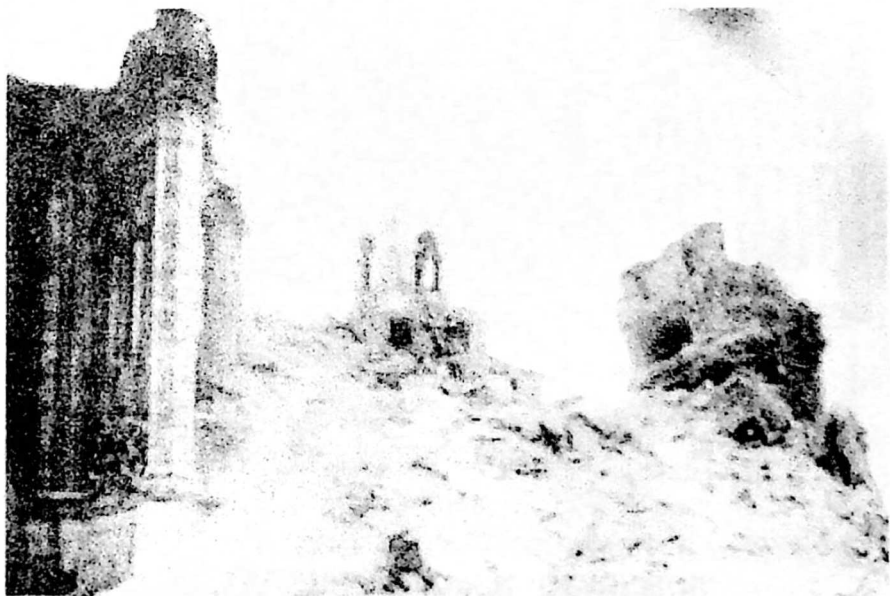
იოსებ სტალინი და ვასილ კეიფცისი

მაცხოვრის ტაძარი მოსკოვში

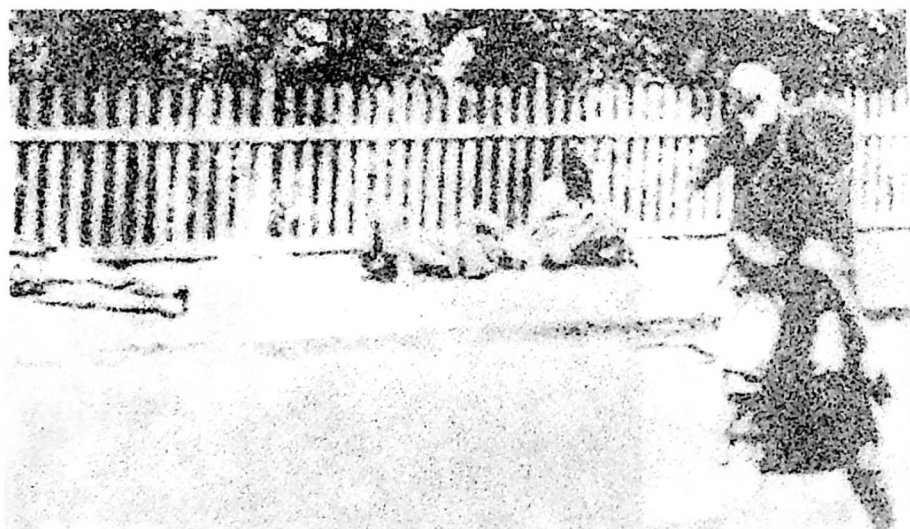

მაცხოვრის
ტაძრის
აფეთქება
მოსკოვში
1931 წლის 5
დეკემბერს

ტიკური კოლმეურნეობა რუსეთში.
დაახლოებით 1930 წ.

შიგშილი უკრაინაში. 1933 წ.

იოსებ სტალინი გაქსიმ ბორკისთან ერთად

იოსებ სტალინი გეულუსთან - ნაღუდა
აღილუევასთან ერთად

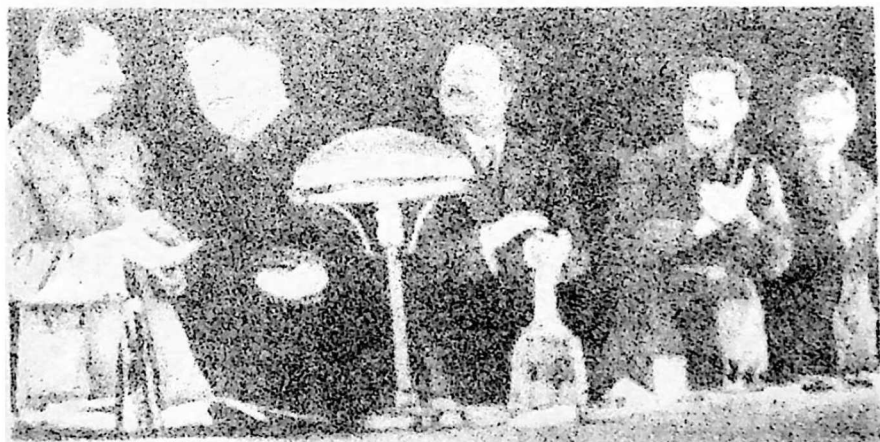
იოსებ სტალინი შვილებთან - ვასილთან და
სვეტლანასთან ერთად

სტალინი პიროვის კუბოსთან

სტალინი ერთობა

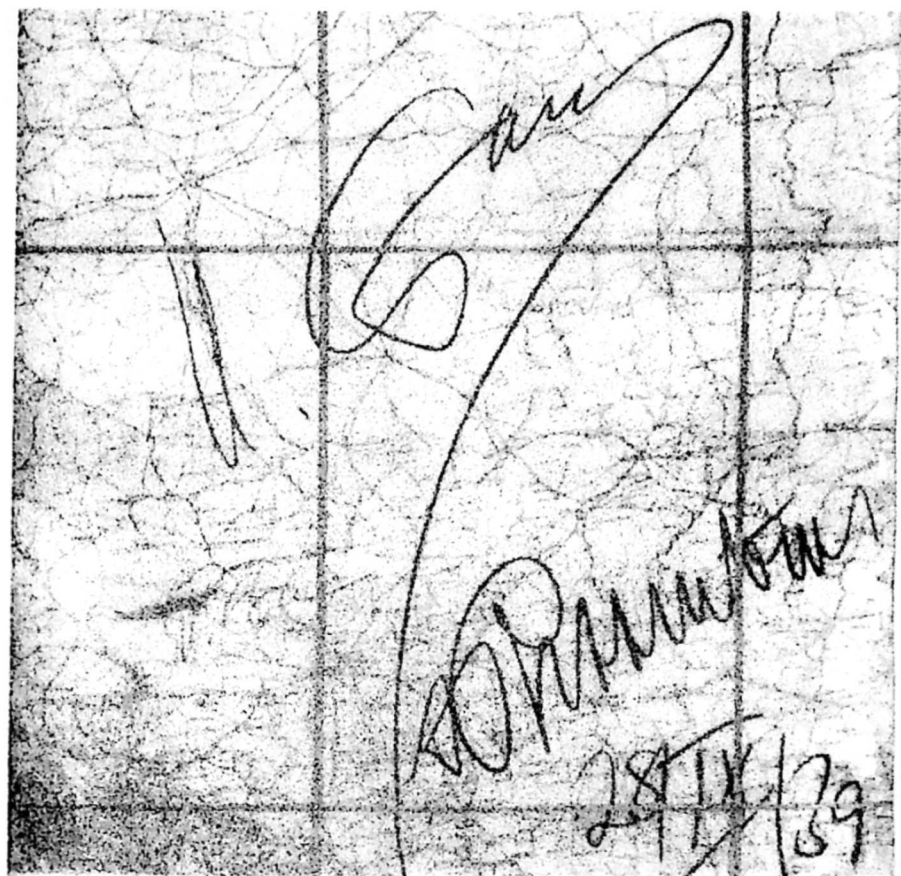
მლიქვნელობის პარადი. მოსკოვის საბჭოს
სესიაზე. 1935 წ.

“გელადი” აღმოსავლურ სამოსელში

ადოლფ ჰიტლერი ნიურნბერგში. 1933 წლის
სექტემბერი

“საიდუმლო პროტოკოლი”. რიგენტროპიან

მოკავშირეები: უინსტონ ჩერჩილი,
ფრანკლინ რუზველტი და იოსებ სტალინი

მოკავშირეები: უინსტონ ჩერჩილი,
კარი ტრუმენი და იოსებ სტალინი

იოსებ სტალინი - მასის კვირპი

სტალინის ბიუსტი იალბუზზე

მარადიული კერპი?

სარჩევი

წინასიტყვა.....	4
თავი პირველი. სტალინის ფილ(ო)ზოფი- ს(ო)ცი(ო)ლოგიური ნააზრების შესაქმნლობის საკითხისათვის.....	22
ქართველი სოციალ-დემ(ო)კრატების მარქსიზმი (იოსებ სტალინის გაბაღითზე).....	22
იოსებ სტალინის ზ(ო)გადს(ო)ცი(ო)ლოგიური შეხედულებანი.....	51
დემ(ო)კიდეზულება (მიმართება) მარქსიზმის კლასიკოსებისადმი.....	77
ერის საკითხზე ი. ბ. სტალინის შეხედულებანი და მათი კრიტიკა.....	91
სტალინის შეხედულებათა ევოლუცია ეროვნულ- განმათავისუფლებელ მოძრაობაზე.....	111
თავი მეორე. ი. ბ. სტალინის ხასიათის ერთი ნიშან- თვისების შესახებ.....	129
ცრუპენტელობა, რომელიც ბარონ მიუნჰაუზენს შეშურდებოდა.....	129
კიდევე ერთხელ “ბელადის” ცრუპენტელ(ო)ბის შესახებ.....	137
ისევ “ბელადის” ცრუპენტელობის შესახებ ანუ “აფხაზური” ნოველა სტალინზე.....	151
ამგავი იმაზე, თუ როგორ გამოიძცა ი. სტალინი პირველი გადასახლებიდან.....	164
იოსებ სტალინის “თხზულებებში” კლასიკატის საკითხისათვის.....	171
თავი მესამე. რეცენზიები და გამოხმაურებები ი. სტალინის ფენომენის თემაზე.....	192
სათავეებს უფრო ღრმა გააზრება სჭირდება. ვასილ სელიუზინის სტატიის გამო.....	192
ქართველი ისტორიკოსის წიგნი.....	200
ქართველი ავტორის მიერ იოსებ სტალინის ფენომენის გააზრების შესახებ.....	209
დილოგია იოსებ სტალინის შესახებ.....	220

შახრობის შეწყვეტილი მომენტის განათობა.....	232
თანვე მიმოიხილ ნეკროლოგები.....	239
ინტერვიუს უკლებიშეკავების ერთი მომენტის განხილვა.....	239
ორივე სტატიის და საკანონმდებლო ინტერვიუს სახელმძღვანელო.....	245
განს-შეგველ-სტატიის ერთი მომენტის მხედველობა.....	262
რატომ იქნა შენობისთვის ინტერვიუს მიერ მოხაზულ გვერდებისთვის პირადი “განთავსება”.....	274
ამგავსი პერიოდის განხილვა გვერდის ერთი “მოლო დადგენისა”.....	293
გვერდისთვის.....	312
დანიშნული.....	319
წინასიტყვის დანიშნულების.....	319
ი.ბ. სტატიის “ინტერვიუსთან” შემოსული სტატიის წინადადება.....	325
ორივე სტატიისთვის სათავეების.....	363
შეგრძელება “სადავოსი პირობები” სახელმძღვანელო და სტატიისთვის დანიშნული.....	368
Из истории революции («Заря Востока», среда, 23 декабря 1905 года №1062).....	369
გვერდისთვის რეზიუმე და ინტერვიუს შემოსება.....	374
სადავოსი.....	398

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0128, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 1, ☎: 29 09 60, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

